

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
İSLAM HUKUKU BİLİM DALI

FIKHÎ AÇIDAN ALTIN MÜBADELE İŞLEMLERİ

HAZIRLAYAN:
YUSUF ERDEM GEZGİN

DOKTORA TEZİ

DANIŞMAN:
PROF. DR. HALİT ÇALIŞ

KONYA-2019

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

DOKTORA TEZİ KABUL FORMU

Öğrencinin	Adı Soyadı	Yusuf Erdem Gezgin
	Numarası	168106043004
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Temel İslam Bilimleri/İslam Hukuku
	Programı	Doktora
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Halit Çalış
	Tezin Adı	Fıkhî Açından Altın Mübadele İşlemleri

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan Fıkhî Açından Altın Mübadele İşlemleri başlıklı bu çalışma 24/12/2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

Sıra No	Danışman ve Üyeler		
	Unvanı	Adı ve Soyadı	İmza
1	Prof. Dr.	Halit ÇALIŞ	
2	Prof. Dr.	Ahmet YAMAN	
3	Doç. Dr.	Abdullah DURMUŞ	
4	Doç. Dr.	Süleyman KAYA	
5	Dr. Öğr. Üyesi	Ali DADAN	

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin	Adı Soyadı	Yusuf Erdem Gezgin		
	Numarası	168106043004		
	Ana Bilim/Bilim Dalı	Temel İslam Bilimleri/İslam Hukuku		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans		
		Doktora	X	
Tezin Adı	Fıkhî Açından Altın Mübadele İşlemleri			

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Yusuf Erdem Gezgin

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

ÖZET

Öğrencinin	Adı Soyadı	Yusuf Erdem Gezgin		
	Numarası	168106043004		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Temel İslam Bilimleri/İslam Hukuku		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans		
		Doktora	X	
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Halit Çalış		
Tezin Adı	Fıkhî Açısından Altın Mübadele İşlemleri			

Bu çalışmada klasik fıkıh literatüründe ribâ yasağı kapsamında incelenen sarf akdi ve bu akdin günümüz tezgâh üstü piyasalarda gerçekleştirilen altın mübadele işlemlerine yansması değerlendirilmiştir. Altının hukuki mahiyetinin para olması nedeniyle sarf akdinin şartlarına riayet edilerek mübadele edilmesi gerektiği beyan edilmiş; bu kapsamda altının bir cevher olarak madenden çıkarıldığı andan itibaren kuyumcu vitrinine gelen süreç içerisinde gerçekleştirilen mübadelelerin tamamı bu çalışmada incelenmiştir.

Çalışma, bir giriş ve üç bölümden müteşekkildir.

Giriş bölümünde çalışmanın konusu, önemi, amacı; konuların incelenme yöntemi ve kaynaklarıyla ilgili bilgiler yer almaktadır.

Birinci bölümde iktisat ve fıkıh bilimleri açısından para kavramı, altının para olma niteliği ve altının sarf akdine konu olması gibi başlıklar değerlendirilmiştir.

İkinci bölüm altının üretimine ve üretilen altınların kuyumculara arz süreçlerine tahsis edilmiştir. Bu kapsamda madenler, rafineriler, darphane, atölyeler, aracılar ve çantacılar olarak bilinen altın üreticilerinin mübadele yöntemleri ve bu mübadelelerin fıkhî değerlendirmesi yapılmıştır.

Üçüncü ve son bölümde ise öncelikle kuyumculuk sektörü tanıtılmış; sonrasında bu sektörde yapılan peşin, vadeli ve çeşitli mübadelelerin fıkhî değerlendirmesi yapılarak çalışma tamamlanmıştır.

Anahtar kelimeler: Altın, Kuyumculuk, İslam iktisadı, İslam Borçlar Hukuku

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

ABSTRACT

Author' s	Name and Surname	Yusuf Erdem Gezgin		
	Student Number	168106043004		
	Department	Temel İslam Bilimleri/İslam Hukuku		
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)		
		Doctoral Degree (Ph.D.)	X	
	Supervisor	Prof. Dr. Halit Çalış		
	Title of the Thesis/Dissertation	Gold Exchange Processes From Perspective Of Fiqh		

In this study, the contract of currency exchange (sarf) examined in the classical fiqh literature within the scope of the ban on usury (ribā) and the reflection of this contract on the gold exchange transactions performed in today's over-the-counter markets were evaluated. As the legal nature of gold is money, it has been declared that it should be exchanged by complying with the conditions of the contract of currency exchange; In this context, all of the exchanges that were carried out in the process that came to the jewellery showcase from the moment the gold was extracted from the mine as an ore were examined in this study.

The study consists of an introduction and three chapters.

In the introductory chapter, subject, importance and aim of the study; information about the methods and sources of the study are found.

In the first chapter, the concept of money, the quality of gold as a currency and its being a subject of the currency exchange contract are evaluated in terms of economics and fiqh sciences.

The second chapter is devoted to the production of gold and the supply of gold to the goldsmiths. In this context, the exchange methods of gold producers known as mines, refineries, mints, workshops, intermediaries and salespeople and the juridical assessment of these exchanges were made.

In the third and the last chapter, firstly, the jewelry sector was introduced; After that, the juridical evaluation of the advance, term and various exchanges in this sector was made and the study was completed.

Key words: Gold, Jewellery, Islamic economics, Islamic Law of Obligations

Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fak. A1-Blok 42090 Meram Yeni Yol /Meram /KONYA

Tel: 0 332 201 0060 Faks: 0 332 201 0065 Web: www.konya.edu.tr E-posta:

sosbil@konya.edu.tr

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	I
KISALTMALAR	VI
ÖNSÖZ	VIII

GİRİŞ

I. ÇALIŞMANIN KONUSU VE ÖNEMİ	2
II. ÇALIŞMANIN AMACI	3
III. ÇALIŞMANIN SINIRLARI	4
IV. ÇALIŞMANIN YÖNTEMİ	5
V. ÇALIŞMANIN KAYNAKLARI	8
A. Klasik Kaynaklar	8
B. Modern Kaynaklar	10
1. Altın İşlemlerinin İşleyişiyle İlgili Kaynaklar	10
2. Fıkhî Değerlendirmelerde Esas Teşkil Eden Kaynaklar	13
a. Türkiye’de Yapılmış Kaynaklar	13
aa. Parayla İlgili Kaynaklar	13
ab. Altınla İlgili Kaynaklar.....	15
b. Yurt Dışında Yapılmış Kaynaklar	17
ba. Parayla İlgili Kaynaklar	17
bb. Altınla İlgili Kaynaklar	18

BİRİNCİ BÖLÜM

PARA KAVRAMI, ALTININ PARA-METÂ' OLMA NİTELİĞİ VE SARF AKDİNE KONU OLMASI

I. İKTİSATTA VE FIKIHTA PARA KAVRAMI	21
A. İktisatta Para Kavramı	21
1. Paranın Tanımı ve Fonksiyonları	21
2. Para Çeşitleri	22
a. Kâğıt Paralar	23
b. Kaydî Paralar (Mevduat Parası)	23
3. Para Sistemleri	24
a. Madeni Para Sistemleri (Tek ve Çift Maden Sistemleri)	24
aa. Tek Maden Sistemi (Altın veya Gümüş Para Sistemleri)	24
i. Altın Para Sistemlerinin İşleyişi	26
ii. Altın Para Sisteminin Olumlu ve Olumsuz Yönleri	26
ab. Çift Maden sistemi	29
b. Kâğıt Para Sistemleri	29
B. Fıkıhta Para Kavramı	30
1. Semen ve Mebî' Kavramları	32
2. Para Çeşitleri	37
a. Altın Paralar	37
b. Altın Dışındaki Paralar	40
ba. Mağşuş Paralar ve Fülûs	40
bb. Kâğıt Paralar	46
bc. Kaydî Paralar	49
II. ALTININ PARA VEYA METÂ' OLMA NİTELİĞİ	54
A. Altının Para Olma Niteliği	55
B. Altının Metâ' Olma Niteliği	64
C. Değerlendirme	69
III. ALTININ SARF AKDİNE KONU OLMASI	77

A. Sarf Akdi	77
1. Sarf Akdinin Şartları.....	79
a. Aynı Cinslerin Miktar Birliği	79
b. Bedellerin Aynı Mecliste Peşin Olarak Kabzı	83
c. Şart Muhayyerliğinin Olmaması.....	93
2. Sarf Akdinde Vekâlet, Kefâlet, Havâle ve Muvâ'ade	94
a. Sarf Akdinde Vekâlet	94
b. Sarf Akdinde Kefâlet.....	95
c. Sarf Akdinde Havâle.....	96
d. Sarf Akdinde Muvâ'ade	97
B. Altının Sarfı	99
1. Altının Hem Cinsi Karşılığında Sarfı	99
a. Has Altınların Sarfı	99
b. Mağşuş Altınların Sarfı	103
c. Miktarı Belli Olmayan Altınların Sarfı.....	104
d. Zimmette Sabit Bulunan Altınların Sarfı	105
2. Altının Farklı Cinsler Karşılığında Sarfı	105
a. Altının Gümüş Karşılığında Sarfı	105
b. Altının Felsler Karşılığında Sarfı	105
IV. GENEL DEĞERLENDİRME	108

İKİNCİ BÖLÜM

ALTIN SEKTÖRÜNDE ÜRETİCİ-ARACI İŞLEMLERİ VE FİKHİ DEĞERLENDİRMESİ

I. Altın Sektöründe Üretici ve Aracı Taraflar	116
A. Üreticiler	116
1. Altın Madenleri	117
2. Altın Rafinerileri	119
3. Darphane.....	120
4. Atölyeler	122
5. Üretime Yardımcı Unsurlar.....	123

B. Araçlar	125
1. Toptancılar ve Çantacılar.....	125
2. Yardımcı Aracı Kuruluşlar	126
II. Altın Sektöründe Üretici-Aracı İşlemleri ve Fikhî Değerlendirmesi.....	128
A. Altın Üretici İşlemleri ve Fikhî Değerlendirmesi	128
1. Altın Üretici İşlemleri.....	128
2. Altın Üretici İşlemlerinin Fikhî Değerlendirmesi.....	134
a. Madenci İşlemlerinin Fikhî Değerlendirmesi	135
b. Rafineri İşlemlerinin Fikhî Değerlendirmesi	139
c. Darphane İşlemlerinin Fikhî Değerlendirmesi	146
d. Altın Atölyeci İşlemlerinin Fikhî Değerlendirmesi	148
da. Klasik Fıkıhta Altın İşçiliğine Yaklaşımlar	154
i. Altın İşçiliğinin İcâre ve İstisnâ' Akdiyle İlişkisi	158
aa. Altın İşçiliğinin İcâre Akdiyle İlişkisi	158
bb. Altın İşçiliğinin İstisnâ' Akdiyle İlişkisi.....	161
ii. Altın İşçiliğinin Sarf Akdiyle İlişkisi.....	164
aa. Altın İşçilik Ücretinin Sarf Akdinde Bedellere Yansıtılmasının Caiz Olmadığı Görüşü	165
bb. Altın İşçilik Ücretinin Sarf Akdinde Bedellere Yansıtılmasının Caiz Olduğu Görüşü.	169
db. Değerlendirme.....	179
B. Altın Aracı İşlemleri ve Fikhî Değerlendirmesi	193
1. Altın Toptancı ve Çantacı İşlemleri.....	193
2. Altın Toptancı ve Çantacı İşlemlerinin Fikhî Değerlendirmesi.....	196

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ALTIN SEKTÖRÜNDE KUYUMCU İŞLEMLERİ VE FIKHÎ DEĞERLENDİRMESİ

I. Kuyumcular.....	204
II. Kuyumcu İşlemleri ve Fikhî Değerlendirmesi	205
A. Kuyumcuların Toptan Altın Alım İşlemleri ve Fikhî Değerlendirmesi.....	206
1. Atölyeci ve Araçlarla (Toptancı ve Çantacı) Yapılan Peşin İşlemler ve Fikhî Değerlendirmesi	206
2. Atölyeci ve Araçlarla (Toptancı ve Çantacı) Yapılan Vadeli İşlemler ve Fikhî Değerlendirmesi	210

B. Kuyumcuların Perakende Altın Satım İşlemleri ve Fikhî Değerlendirmesi.....	213
1. Peşin İşlemler	214
a. Yeni ve Hurda Altın Satışı.....	214
b. Sarrafiye (Cumhuriyet) ve Has Altın (Külçe) Satışı.....	218
c. Üzerinde Taş Bulunan Altınların Satışı.....	223
2. Vadeli İşlemler.....	228
a. Senet ve Çekle Altın Satışı	229
b. Banka Kartları, Havale ve EFT ile Altın Satışı.....	236
c. Elektronik Ortamda Altın Satışı.....	245
d. Altının Siparişle Satışı	247
3. Diğer İşlemler	255
a. Altının Kiraya Verilmesi	255
b. Altının Ödünç Verilmesi ve Emanet Bırakılması	259
c. Altının Mudârabe Yoluyla İşletilmesi	262
d. Altının Bey' u'l-îne'ye Konu Olması	264
e. Altına Endekslenen Para Borçları	269
SONUÇ.....	272
KAYNAKÇA.....	277

KISALTMALAR

AAOIFI : Accounting and Auditing Organization for Islamic Financial Institutions
(İslâmî Finans Kurumlarının Muhasebe ve Denetim Organizasyonu)

b. : İbn, bin

BİST : Borsa İstanbul

bk. : Bakınız

c. : Cilt

Der. : Derleyen

DİA : Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, İstanbul 1988.

DMCC : Dubai Muhtelif Emtia Merkezi

dv. : Devre

h. : Hicrî

hk. : Hakkında

Hz. : Hazreti

İAR : İstanbul Altın Rafinerisi

İSAV : İslâmî İlimler Araştırma Vakfı

İTHK. : I-II. Uluslararası İslam Ticaret Hukuku Kongresi, Konya 1996 ve 2016.

KDV : Katma Değer Vergisi

KMTP : Kıymetli Maden ve Kıymetli Taş Piyasası

ktp. : Kütüphanesi

LBMA : Londra Külçe Piyasası Birliği

M.Ö. : Milattan Önce

M.S. : Milattan Sonra

md. : Maddesi

MK : Medeni Kanun(u)

MMFİ : Mecelletü Mecmau'l-Fıkhiyyu'l-İslâmî-İslam İşbirliği Teşkilatı

MMFİR : Mecelletü Mecmau'l-Fıkhi'l-İslâmî-Râbitatü'l-Âlemi'l-İslâmî

Mv. F. : el-Mevsûatü'l-fikhiyye, Kuveyt 1983-2006.

nşr. : Neşreden

ö. : Ölüm Tarihi

s.	: Sayfa
ss.	: Sayfadan Sayfaya
s.a.	: Sallallâhu Aleyhi ve Sellem
SPK	: Sermaye Piyasası Kurulu
sy.	: Sayı
TBK	: 6098 sayılı Türk Borçlar Kanunu (2011)
thk.	: Tahkik eden
TL	: Türk lirası
TMK	: 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu (2001)
TPKK	: 32 sayılı Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu (2018)
TTK	: Türk Ticaret Kanunu (2011)
t.y.	: Yayın Tarihi Yok
Ü.	: Üniversitesi
v.	: Vefat Tarihi
vb.	: ve benzeri, ve benzerleri
vd.	: ve devamı
vr.	: varak
YÖK	: Yüksek Öğretim Kurulu
yy.	: yayım yeri yok

ÖNSÖZ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

الحمد لله رب العالمين و الصلوة و السلام على رسولنا محمد و على آله و صحبه و من تبعهم بإحسان الى يوم الدين

Altın tarihte kendisine kıymet atfedilmiş ve önemli bir maden olarak görülmüştür. Para ve süs eşyası başta olmak üzere birçok farklı versiyonu ile hayatta yerini almıştır. Kimi zaman bir kutsal tazim için kimi zaman kendisine önem verilen kişileri yüceltmek için kullanılmıştır. En büyük özelliği özü itibariyle bir kıymete sahip olmasıdır. Altının bu özelliği, insanlar arasında diğer maden ve eşyalardan daha özenli bir şekilde korunmasına ve mübadele edilmesine neden olmuştur.

Tarihte yapılan alışverişlerde taraflar aynı ortamda bulunmuşlar ve yapacakları işlemleri yüz yüze gerçekleştirmişlerdir. Altınla yapılan alışverişler veya altının kendisinin alışverişe konu olması halinde de taraflar aynı ortamda bulunmuşlardır. Bu kapsamda tarihteki piyasaları günümüz tezgâh üstü (spot) piyasalarına benzetmek mümkündür. Günümüzde ise hem alışverişler hem de altınların mübadeleleri tezgâh üstü ve finansal piyasalarda gerçekleşmektedir.

Bu çalışmada ise günümüz spot piyasalarındaki altın mübadeleleri konu edilmiştir. Altının bir cevher olarak madenden çıkarılması, rafinerilerde saflaştırılması, atölyelerde işlenmesi, toptancı ve aracılar vasıtasıyla kuyumculara dolayısıyla müşterilere arz edilmesi aşamaları, detaylı şekilde araştırmacılara sunulmuştur. Bu aşamalar ifade edilirken önce sektör unsurları tanıtılmış arkasından sektörde yapılan altın mübadeleleri fikhî açıdan değerlendirilmiştir. Takdir edilmelidir ki doktora çalışması olarak hazırlanan bu çalışmanın hem tezgâh üstü piyasada gerçekleştirilen altın mübadele işlemlerini hem de finansal piyasalarda gerçekleştirilen altın mübadele işlemlerini incelemesi çok da mümkün değildir.

Bilindiği üzere fıkıh, insanların yaratıcısıyla ilişkileri (*ibâdât*) yanında, insanların kendi içlerindeki ilişkileri de düzenleyen (*muâmelât ve ukûbât*) nihayetinde hayatın tamamında söz sahibi olan ilim dalıdır. Fıkıhın kapsamı içerisinde yer alan muâmelât konularının başında *ribâ yasağı* ve bu yasağın ihlal edilmesine tedbir olarak beyan edilmiş *sarf akdi* gelmektedir. Sarf akdi kendine özel şartlarıyla diğer akitlerden oldukça önemli

bir yere sahiptir. Çalışma konusu olan altın mübadeleleri ise bu kapsamda ele alınmıştır. Tabiatıyla sarf akdine konu olan altınların sahip olduğu hukuki mahiyetin tespiti büyük önemi haizdir.

Çalışmanın temel konuları ve kapsamıyla ilgili çerçevesini çizdiğimiz hususlar giriş, üç ana bölüm ve sonuç başlıklarında incelenmiştir. Girişte çalışmanın konusu, önemi, amacı, sınırları, yöntemi ve kaynaklarına dair bilgilere yer verilmiştir.

Birinci bölümde önce iktisat ve fıkıh bilimlerinde para konusu, sonra altının para olma niteliği üst başlığında altının hukuki mahiyeti ve sarf akdine konu olmasına dair bilgiler ele alınmıştır. Altının sarf akdine konu olması başlığının kapsamında sarf akdi, sarf akdinin şartları, bu şartların günümüze yansımaları ve sarf akdinin diğer tip akitlerle birlikte gerçekleşme ihtimalleri ayrıntılı olarak incelenmiştir.

İkinci bölümde altın sektöründe üretici ve aracı işlemleri değerlendirilmiş; bu kapsamda altının topraktan çıkarıldıktan sonra piyasaya arz edileceği kuyumcu vitrinine gelinceye kadar gerçekleştirilen bütün mübadeleler ayrıntılı şekilde değerlendirilmiştir.

Üçüncü bölüm ise kuyumcuların müşterileriyle gerçekleştirdiği altın mübadelelerine tahsis edilmiştir. Bu işlemler de peşin, vadeli ve bunlardan birisi kapsamına tam olarak girmeyen işlemler şeklinde üç aşamada ifade edilmiştir. Bu çalışmayla oluşan kanaat ve tespitlerin, teklif ve önerilerin ele alındığı sonuç bölümüyle çalışmamız tamamlanmıştır.

Bu vesileyle asistanı olarak görev yapmaya başladığım günden itibaren çalışma konusunun seçilmesine ve çalışmanın nihayete ermesine kadar istisnasız her aşamada fikirlerimize değer veren, yakın ilgi ve desteğiyle yalnız bırakmayan, ilmî olarak yol göstericiliği yanında mümtaz beyefendi kişiliğinden azami derecede faydalandığım kıymetli danışman hocam Prof. Dr. Halit Çalış'a; bütün yoğunluğuna rağmen destek ve güvenleriyle bizi yalnız bırakmayan Prof. Dr. Ahmet Yaman'a şükranlarımı sunarım. Çalışma içeriği ve kapsamı konusunda yol gösterici fikirleri nedeniyle Prof. Dr. Kâşif Hamdi Okur'a; aynı derecede tezin yazımı esnasında desteğini esirgemeyen Doç. Dr. Abdullah Durmuş'a; tez savunma jürisi olarak çalışmamıza katkı sunan Doç. Dr. Süleyman Kaya ve Dr. Ali Dadan'a; çalışmanın yazım aşamasını tamamladıktan sonra büyük bir

özveriyle tamamını okuyarak katkı sunan Dr. Necmeddin Güney'e teşekkür ederim. Ayrıca ilim tahsilini her fırsatta öğütleyen, zaman zaman yaptığımız müzakerelerle de çalışmaya katkı sunan Muhammed Salih Ekinci hocam ve üzerimde emeği bulunan bütün hocalarıma teşekkür etmeyi şerefli bir görev kabul ediyorum. Çalışmanın farklı konularında fikir teatisinde bulunduğum kıymetli dostlarıma; ayrıca çalışmamızı kısmen ya da tamamen okuyarak katkı sunan bütün arkadaşlarıma ayrı ayrı teşekkür ediyorum.

Bu kıymetli ilim adamlarıyla beraber teşekkür etmeyi bir vazife olarak gördüğüm, çalışmanın teknik boyutuyla alakalı desteklerini esirgemeyen kuyumcu esnaflarından başta Mahmut Yayla, Ziya Özboyacı ve *İslâm'da Kuyumculuk* isimli eserin yazarı Mehmet Çetin'e ve bu isimler nezdinde Karaman Sarraflar Çarşısı, Konya Sarraflar İçi Esnafı, İstanbul Kapalı Çarşı, Kuyumcukent Alışveriş Merkezi ve İzmir Kemeraltı kuyumcularından bu çalışmaya destek veren sektör temsilcilerine de teşekkür ederim.

Yetişip bugünlere gelmemde kelimelerle ifade edilemeyecek derecede maddi-manevi emeği bulunan fedakâr annem ve babamla birlikte ailemin bütün fertlerine; evliliğimizin başından itibaren her aşamada yanımda olan, lisansüstü çalışmalarım esnasında büyük fedakârlıkta bulunan vefakâr eşime; oğlum Muhammed Melih ile kızım Reyyan'a sabır ve anlayışlarından dolayı en samimi duygularıyla teşekkür ederim.

Gayret bizden, başarı Allah'tandır.

Yusuf Erdem Gezgin

Konya-2019

GİRİŞ

İnsanlık tarihinde bireyler ihtiyaçlarını belirli bir dönemde kendi üretimleriyle karşılamış; daha sonra özel üretimler yeterli olmamaya başlayınca bu ihtiyaçlarını, ürettikleri ürünleri birbirleriyle değiştirmek suretiyle (trampa) gidermişlerdir. Bireysel ihtiyaçların artması ve çeşitlilik kazanması, trampa usulüyle değişimlerde de birtakım zorlukları beraberinde getirmiştir. Bu zorlukların giderilmesine dönük çözüm arayışı neticesinde, para denilen mübadele aracı icat edilmiştir. İnsanlar tarih boyunca farklı şeyleri para olarak kullanmıştır; bunların başında da altın ve onun gibi kıymetli madenler gelir. Çıkış amacı olarak para, başlarda mübadele aracı olarak görüldüğü halde, zamanla tasarruf aracı ve bizatihi ticaret metâi olarak kullanılmıştır. Özellikle günümüze kadar paranın geçirdiği evreler ve günümüzde geldiği nokta (sanal paralar vb.) düşünülürse bu değişimin gelecekte nasıl bir hal alacağını kestirmek çok güçtür.

Kur'an'ın nazil olduğu dönem, paranın icadından sonraki bir zaman dilimine tekabül etmektedir. Bu dönemde Medine toplumu çoğunlukla tarımla uğraştığı halde, Mekke'de yaşayan bireylerin en önemli gelir kaynağı, ticaret olmuştur. Özellikle ticaret için gerçekleştirilen yolculuklar vasıtasıyla Arap toplumu, farklı para türleriyle karşılaşmıştır. Hz. Peygamber (s.a.) risâletle görevlendirilip bozulmuş toplum düzeni konusunda söz sahibi olmaya başladığı zaman, insanların inançlarıyla alakalı hükümleri beyan ettiği gibi kendi aralarında gerçekleştirdikleri muameleler konusunda ki hükümleri de beyan etmiştir. İşte bu beyanlardan en önemlisi Kitapla yasaklanan, Sünnetle ayrıntısı ve sınırları belirlenen ribâ yasağıdır. Ribâ yasağının temeli zulüm, güvensizlik ve haksızlığın giderilmesi; adalet, güven ve huzurun temin edilmesidir.

Hz. Peygamber (s.a.), ribâ yasağıyla ilgili açıklamalarında altın ve gümüşe özel yer vermiş, kendi döneminde farklı zaman aralıklarında gerçekleştirilen altın mübadelelerinin farklı yönlerine işaret etmiştir. Bu çalışmada öncelikle altının hukuki mahiyeti tespit edilecek, ardından günümüz altın mübadelelerinde karşılaşılan problemler nasların çerçevesini çizdiği fikhî hükümler ekseninde değerlendirmeye tabi tutulacaktır.

I. ÇALIŞMANIN KONUSU VE ÖNEMİ

Bu çalışmanın konusu, kuyumculuk sektöründe gerçekleştirilen altın mübadele işlemleridir. Altın mübadele işlemleri, geçmişte genel akit teorisi içerisinde bey' başlığı altındaki sarf akdi kapsamında incelenmiştir. Sarf akdinin konusu ise paraların satışıdır. Bu yönüyle fukaha, altını doğal para olarak görmüş ve bütün çeşitleriyle sarf akdi kapsamında incelemişlerdir.

Geçmişte altının doğal para olarak görülmesi, akıllara günümüzde de altının aynı hukuki mahiyete sahip olup olmadığı sorusunu getirmiştir. Bu yüzden çalışmanın temel konularından birisi *altının hukuki mahiyeti* olarak belirlenmiştir. Zira günümüzde yapılan altın mübadelelerinin sarf akdi kapsamında değerlendirilmesi, altının hukuki mahiyetinin tespitine bağlıdır. Alışverişlere konu olan şeylerin semen ve metâ' olduğu dikkate alındığında, altının hukuki mahiyeti konusunda temel olarak iki temel görüşten bahsedilebilir. Bu görüşler altının para veya metâ' olmasıdır.

Altının hukuki mahiyetiyle alakalı kanaatlerin net bir şekilde açıklanabilmesi için klasik literatürde ve günümüzde para ve metâ' kavramlarının neye tekabül ettiği araştırmanın başlıca konuları arasındadır. Para denilen olgu ve geçirdiği sürecin dikkatlice takip edilmesi; günümüzde paranın geldiği nokta ve altının bu süreçte ulaştığı konum açısından önemlidir. Bu sürecin tespiti ve etrafında şekillenen görüşler çerçevesinde, klasik fıkhıta işlenen sarf akdi çeşitlerine yer verilmiştir. Tabiatıyla bu farklılıklar altının çeşitli amaçlarla üretilmiş biçimleriyle alakalıdır. Geçmiş dönemlerdeki altın çeşitleriyle, günümüz piyasalarında tedavül eden altın çeşitleri karşılaştırıldığında, sarf akdi ve gerçekleşme şekilleri hüküm bakımından farklılık arz etmektedir.

Altın geçmişte olduğu gibi, günümüzde de önemli bir yatırım aracı olarak kabul edilmiştir. Geçmişte sadece spot/tezgâh üstü piyasalarda yapılan altın işlemleri, daha da gelişmiş haliyle bugün hem spot piyasalarda hem de finansal piyasalarda gerçekleşmektedir. Dolayısıyla konunun en az geçmişte olduğu kadar hatta daha fazla önemini koruduğu söylenebilir. Spot piyasalarda yapılan işlemler, kuyumcular aracılığıyla gerçekleştirilirken; finans piyasalarındaki altın işlemleri, bankalar ve borsalar aracılığıyla yapılmaktadır. Her iki piyasada gerçekleşen işlemlerin kendine has özellikleri ve gerçekleşme şekilleri vardır.

Altın mübadele işlemleri doğrudan ribâ yasağıyla ilgilidir. Klasik fıkıh literatürünün kazuistik/meseleci karakteri gereği¹ ribâ ve altın mübadele işlemleri teorik bir temelde ele alınmamıştır. Modern dönemde ise altının hukuki mahiyeti, sarfi ve modern mübadelelerle alakalı bazı çalışmalar yapılmış olsa da bunlar ya teorik düzeyde kalmış ya da teoriden bağımsız fetva şeklinde kaleme alınmıştır. Neticede altın mübadelelerinin oturduğu metodolojik zemin ve bu zemin üzerine bina edilecek şekilde altının üretiminden tezgâh üstü piyasalara arzına kadar, bütün işlemlerin incelenmesi büyük önemi haizdir.

Kısaca bu çalışma şu üç meseleyi konu edinmiştir: Altının hukuki mahiyeti, altının sarf akdine konu olması ve günümüz kuyumculuk sektöründe altın mübadele işlemleri.

II. ÇALIŞMANIN AMACI

Klasik fıkıh literatüründe sözleşmeler, müstakil başlıklar altında ele alınmış ve naslar çerçevesinde akitler tespit edilmiştir. Kuvvetli bir örgüye sahip olan İslam borçlar hukukunun temelinde, ribâ yasağı ve bu yasağın ayrıntıları bulunmaktadır. ribâ teorisi ve ribâ yasağının anlatıldığı emvâl-i sitte hadisi, müstakil olarak ve tafsilatlı şekilde ele alınmış; bu çerçevede kurallar tespit edilmiş, teoriler ortaya konulmuştur. Ayrıca ribâ yasağının birçok akitle bağlantısı olmakla birlikte, sarf akdiyle doğrudan ilişkisi olduğu bilinmektedir. Buna göre bu çalışmada teorisi açıkça ifade edilen sarf akdinin, günümüz mübadelelerinde gerçekleşme şekilleri ele alınmış ve hükümleri belirtilmiştir.

Spot altın piyasalarının başat unsuru, kuyumculuk sektörüdür. Geçmişte olduğundan daha çok problemlerle karşı karşıya kalan günümüz sektör temsilcilerinin sorunlarının başında “sektör temsilcilerinin önemli bir kısmının ribâ hassasiyetinin olmaması” gelmektedir. Ribâ hassasiyetine sahip olanların yaptıkları işlemlerin hükmünü araştırdığı takdirde daha büyük problemlerle karşılaşacağı korkusu ise bir başka problemdir. Bu sorununun temelinde ise kuyumcuların piyasada gerçekleştirilen işlemlerin mahiyetini kavrayamamaları ve sektörü tanımayan kimi İslam hukukçularının problemlere yeterli çözümler getirememesi gelmektedir. Sektörden haberdar olup hüküm beyan eden araştırmacılar ise bazı meseleler hakkında görüş beyan etmiştir; fakat geride açıklama

¹ Yaman -Çalış, *İslam Hukuku*, s. 41; Köse, *İslâm Hukukuna Giriş*, s. 65.

bekleyen birçok mesele ve bunların hükümleri kalmıştır. Buna göre bu çalışmanın temel amacı, teori ile pratiği buluşturmak olacaktır.

Tabiatıyla hüküm beyan edilirken, her ne pahasına olursa olsun işlemlerin cevazına dönük bir gayret içerisine girilmemiştir. Kesin olarak ribânın gerçekleştiği işlemlere alternatifler üretilmiş ve bir işlemin helal sınırları içerisinde gerçekleşebilme ihtimali varsayımlarla beyan edilmiştir. Alternatif yöntemler önerirken, uygulanabilirlik konusunda hassas davranılmıştır. Aksi takdirde alternatif yöntem teklifleri, teori düzeyinde kalacak ve çalışmanın ulaşmak istediği amacı gerçekleştiremeyecektir.

III. ÇALIŞMANIN SINIRLARI

Çalışmanın üç ana konusu bulunmaktadır. Bu konular, altının hukuki mahiyeti, sarf akdine konu olan altınların mübadele şekilleri ve günümüz altın mübadeleleridir. Araştırmacılar, borçlar hukukunun temel yasaklarından olan ribânın kapsamını, çeşitlerini ve sonuçlarını, sarf akdinin açıklandığı başlıklardan öğrenmektedir. Dolayısıyla sarf akdine konu olan altınların hukuki mahiyeti konusu oldukça geniştir. Bu çerçevede sarf akdine konu olan birçok para arasından spesifik bir değere sahip olan altınla konumuz sınırlandırılmıştır. Bu çerçevede paranın hukuki mahiyeti ve bunun altına tatbik edilmesi amaçlanmıştır. Neticede para çeşitleri arasında, altının paralık vasfını tespit etmeye dönük bir araştırma yapılmıştır.

Aynı şekilde borçlar hukukunda altın birçok başlıkta incelenmekle beraber, sarf akdinde asıl unsur olarak incelenmiştir. Ayrıca sarf akdine konu olan argümanların çokluğu bilinmektedir. Bunlar arasında altın gibi kıymetli bir hammaddeye sahip olan gümüş olduğu gibi, kıymeti başka şeylerle ölçülen paralar da bulunmaktadır. Araştırma ise sadece altını konu edinmiş, gümüş ve diğer paraları kapsam dışında bırakmıştır. Esasında altınla alakalı klasik kaynaklarda ifade edilen bütün kanaatlerin, gümüş için de söz konusu olduğu peşinen kabul edilmelidir. Fakat günümüzde gümüş maddi değeri itibariyle altına nisbetle önemli oranda kayba uğramış, altın-gümüş paritesinde ciddi farklılık oluşmuştur.² Netice

² 2019 yılının ilk yarısı itibariyle altın ve gümüş paritesi için bk. <https://www.borsaistanbul.com/veriler/verileralt/kmtp/referans-fiyatlar>, (erişim tarihi: 05/05/2019).

olarak araştırma, altınla sınırlandırılmış olup, gümüşün hukuki mahiyeti ve günümüz gümüş mübadeleleri kapsam dışı bırakılmıştır.

Altın mübadele işlemlerinin, klasik fıkıhın gelişme döneminde, tarafların aynı ortamda buldukları piyasalarda yapılmakta olduğu bilinmektedir. Şöyle ki geçmişte altınlar, yüz yüze görüşülen ve fiziki teslimin aynı mecliste gerçekleştiği mekanlarda mübadele edilmiştir. Günümüzde ise geçmişte yapılan işlemlerin aynıları, daha komplike bir şekilde yapılmaya devam ederken, finans piyasaları aracılığıyla da altın mübadeleleri yapıldığı bilinmektedir. Finans piyasaları ise temelde iki unsuru içerisinde barındırmaktadır. Bunlar bankalar (konvansiyonel ve katılım) ile borsalardır. Takdir edilmelidir ki, bu piyasalarda yapılan altın mübadele işlemlerinin bir çalışmada bütün yönleriyle incelenmesi mümkün değildir. Bu nedenle finans piyasalarında gerçekleştirilen altın işlemleri, kapsam dışında bırakılmıştır.

Neticede çalışma, spot piyasalarda gerçekleştirilen altın işlemlerini ihtiva etmekle beraber, bu piyasada sermaye olarak kullanılan altınların üretim sürecini ve perakende aşamasına gelinceye kadar yapılan bütün mübadeleleri ele almaktadır. Bu kapsamda altın madenleri, rafineriler, darphane, atölye ve aracı kuruluşlarda gerçekleştirilen işlemler bütün ayrıntılarıyla değerlendirilmiştir. Tabiatıyla üretimden tüketimine kadar uzanan bu geniş zincir içerisinde altın, mevzuat gereği finans piyasalarında da işlem görmektedir. Dolayısıyla çalışmanın sadece spot piyasaları ilgilendirdiği ölçüde, finansal piyasa işlemlerini ihtiva ettiği görülecektir.

IV. ÇALIŞMANIN YÖNTEMİ

Bu çalışmada mukayeseli bir yöntem takip edilmiştir. Konuların rahat anlaşılması için iktisat, fıkıh ve sektör unsurlarından elde edilen bilgiler tedrici olarak ele alınmıştır. Üç bölümden oluşan çalışmanın ilk bölümünde paranın tarihi süreci, iktisat tarihi literatürünün konuyla alakalı müstakil eserlerinden taranmıştır. Eserler, mukayeseli bir okuma yöntemiyle incelenerek bilgilerin birbiriyle uyumu tespit edilmiştir. Görüş farklılığı olan konularda genel kabuller dikkate alınmıştır. İktisatçıların parayla alakalı kanaatleri ve bu kanaatlerin fıkıh sistematığı içerisindeki kabulü, her iki alanın çalışmaları dikkate alınarak değerlendirilmiştir. Bu kapsamda iktisat, fıkıh ve altın sektörünün kullandığı

kavramların kullanılmasına özen gösterilmiş, yer yer ilgili kavramlar dipnotlarda açıklanmıştır.

İslam hukukunda paranın, iktisat biliminin verileri çerçevesinde şekillendiği görülmüş, buna göre altının hukuki mahiyeti araştırılmıştır. Altın konusunda fukahanın görüşleri, ana kaynaklardan taranmış, mezheplerin gelişim aşamalarına göre farklı eserlerden konu incelenmiştir. Fukahanın görüşleri ele alınırken öncelikle Hanefî mezhebi olmak üzere dört mezhebin kaynaklarına müracaat edilmiştir. Bununla beraber yer yer Câferî, Zeydî ve Zâhirî fakihlerin görüşlerine de atıf yapılmıştır. Böylece para ve daha özel olarak altınının paralık vasfıyla alakalı olarak fukahanın kanaatleri beyan edilmiştir. Modern dönem çalışmalarından araştırma, tez, makale, ansiklopedi maddesi ve sözlüklerden de azami derecede istifade edilmiştir. Ayrıca dünyadaki fetva kurulları ve araştırma heyetlerinin çalışmaları da titizlikle taranmıştır.

Altının hukuki mahiyetiyle alakalı ulaşılan kanaat ekseninde, altının sarf akdine konu olması da yukarıda belirtildiği üzere mukayeseli olarak değerlendirilmiştir. Furû fıkıh eserlerine ilaveten, ahkama dair yazılmış sünen türü hadis kitaplarında da emvâl-i sitte hadisleri kapsamında sarf konularının incelendiği görülmüş ve bu eserlerden de yararlanılmıştır. Bu eserlerde altın çeşitleri, yeni/kaliteli altınlar için *ceyyid*, eski/kalitesiz altınlar için *radî*; ham altınlar için *zeheb*, basılmış altınlar için *dinar*; külçe altınlar için *mesûğ* altın filizleri için de *tibr* tabirlerinin kullanıldığı görülmüştür. *Ceyyid* ve *radî* kelimeleriyle işçilikli ve işçiliksiz altınların kastedildiği tespit edilmiştir. Ayrıca işçilikle alakalı olarak, *siyâğa* veya *sun'at* kelimeleri kullanılmış, işlenmiş ürünlerin kendine has özel isimleri dışında, *ez-zehebu'l-mesûğ* veya *ez-zehebu'l-masnu'* (الذهب المصوغ/المصنوع) gibi genel ifadeler de kullanılmıştır. Bu ifadeleri dikkate alarak genel bir okuma yapılmış ve fakihlerin altının farklı çeşitleriyle alakalı görüşlerinin değişip değişmediği araştırılmıştır. Buraya kadar ifade edilen araştırma yöntemlerinin neticesinde elde edilen sonuçlar, araştırmanın pratik konularının anlatıldığı bölümde de tatbik edilmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde altının üretim sürecinden başlamak suretiyle tüketiciye sunulana kadar bütün mübadeleler incelenmiştir. Buna göre altın madenleri, rafineriler, darphane, atölyeler ve aracı kurumların gerçekleştirdiği mübadeleler için ilgili kurumların internet sayfalarından yararlanılmıştır. Bu kapsamda yöntem olarak sektörde

kullanılan kavram ve tabirlerin aslının korunmasına özen gösterilmiştir. Kullanılan tabir ve kavramların başında bazı karışıklıklara sebebiyet veren, çalışmanın kapsamı ve amacı açısından önemli olan, “kuyumcu” ve “kuyumculuk” tabirleriyle alakalı problem gelmektedir. Perakende altın mübadelesi yapan sektör temsilcileri, iki isimle anılmaktadır. Bunlar “sarraf” ve “kuyumcudur”. Temelde “kuyum” altın üretim ve tamiri demek olup, bu işle uğraşan kişilere kuyumcu denilmektedir. Günümüzde işlenmiş altını atölyeler üretmekteyken, tamir işini yapanlara halen kuyumcu denilmektedir. Sarraf ise Arapça bir kökene sahip olması yönüyle her çeşit para değişimi yapan kişi veya kuruma verilen addır. Fakat günümüzde her iki kavram da perakende altın mübadelesi yapan esnaf için kullanılmaktadır. Bu nedenle çalışmada perakende altın mübadelesi yapan kişi veya kurumlar için “kuyumcu” kavramı tercih edilmiştir.

Perakende olarak altın mübadelesi yapan kuyumcuların işlemlerinin değerlendirildiği üçüncü bölümde ise öncelikle saha araştırması yapılmış, sektör temsilcileriyle birebir görüşme ve röportajlar gerçekleştirilmiştir. Bunlar arasında perakende esnafının toptan altın temin ettiği madenler, rafineriler, atölyeler, çantacılarla birlikte perakende (kuyumcu/sarraf) esnaflarının kendileri de bulunmaktadır. Sektör temsililerinin açıklamalarının genelliği ve yerelliği araştırılmış; bu hususta beyan edilen işlem şekillerinin farklı yer ve zamanda geçerliliği de incelenmiştir. Nitekim farklı şehirlerde işlem yapan esnaflarla aynı konular farklı zamanlarda birçok defa görüşülmüştür. Çalışma esnasında fikhın ve kuyumculuk sektörünün kullandığı ortak terimlerin varlığına şahit olunmuştur. Farklı terimler, yer yer kuyumcuların genel kabullerine göre açıklanmıştır. Örnek olarak bu çalışmada ayar ve karat terimlerinden ayar terimi tercih edilirken; ons ve milyem terimlerinden daha çok milyem terimi tercih edilmiştir.

Altın sektörünün üretici ve perakendeci işlemlerinin fikhî değerlendirmesinin yapıldığı ikinci ve üçüncü bölümlerde konular iki alt başlıkta ele alınmıştır. İlk olarak ilgili sektörün temsilcileri tanıtılmış, sonrasında sektörde yapılan işlemler incelenmiş ve hemen akabinde bu işlemlerin fikhî hükümlerine delilleriyle mukayeseli olarak yer verilmiştir. Fikhî değerlendirmelerde belirli bir sistematik yapı takip edilmiştir. Buna göre öncelikle klasik fikhın verileri sonra modern İslam hukukçularının kanaatleri ve şayet varsa konuyla

alakalı fetva heyetlerinin kararları sırasıyla ifade edilmiştir. Neticede ilgili görüşler kapsamında çalışmanın tercihi, varsa bireysel kanaati ve önerilerle konu sonlandırılmıştır. Bu tercih ve önerilerde piyasa şartları ve tatbik edilebilirliğe riayet edilmiş; bu çerçevede nasların hedeflemiş olduğu gaye ve fukahanın görüşlerinin dışına çıkmamıştır.

V. ÇALIŞMANIN KAYNAKLARI

Çalışmada, Kitap ve Sünnet nasları başta olmak üzere, klasik fıkıh literatürünün kaynaklarına başvurulmuştur. Öncelikle dört fıkıh mezhebinin temel kaynaklarına, yer yer de Zâhirî, Câferî ve Zeydî mezheplerinin temel kaynaklarına müracaat edilmiştir. Fıkıh kaynaklarından yararlanırken temel prensip, mezheplerin gelişim süreçlerine göre bir sıra takip edilmesidir. Mezhep içi farklı görüşler arasından genel kabul görmüş olanlara öncelik verilmiştir. Genel kabul görmemiş görüşler ise bu vasıfları belirtilerek alıntılanmıştır. Mezhepler arası ortak kabul edilen görüşler hakkında icmâ iddiası, konuyla alakalı müstakil eserlerden teyit edilmiştir. Bir mezhebe isnat edilen görüşler için, o mezhebin asli kaynaklarına müracaat edilmiştir. Furû fıkıh eserlerinden başka; fıkıh usulü, hadis ve tefsir literatüründen de kısmen istifade edilmiştir.

Modern dönem İslam hukuku literatürü incelenmiş, konuyla doğrudan alakalı spesifik çalışmalar, fetva heyetlerine sunulan araştırma makaleleri, fetvalar ve kararlardan yararlanılmıştır. Bu çerçevede kaynakların asılları temin edilmiş, şahıslara nispet edilen görüşler, ilgili şahıslara olan aidiyetleri teyit edilerek aktarılmıştır. Çalışmanın fikhî yönünden başka, teknik yönüyle alakalı olarak, kanun, yönetmelik ve mevzuatlarla birlikte, kuruluşların internet sayfalarından yararlanılmıştır. Bu çerçevede en önemli kaynak, sektör temsilcileriyle yapılan görüşmelerdir.

Araştırmanın kaynakları klasik ve modern kaynaklar olarak iki kısımda incelenecektir. Klasik kaynaklar mezheplere göre ayrılacak olup; modern kaynaklar ise “altın işlemlerinin işleyişiyle alakalı kaynaklar” ve “fikhî değerlendirmelere esas teşkil eden kaynaklar” olmak üzere iki ana başlıkta tanıtılacaktır.

A. Klasik Kaynaklar

Klasik fıkıh kaynakları, mezhepler özelinde incelenecek olup, niçin tercih edildikleri beyan edilecektir. Kaynaklar, mezhebin kurucu imamlarının vefat yıllarına göre

verilecektir. Tabiatıyla bir mezhebin bütün kaynaklarına müracaat edilmesi pratik olarak mümkün değildir. Çalışmanın konusu altın mübadeleleri olduğu için klasik fıkıh kaynaklarının ribâ ve sarf başlıkları doğrudan ilgi odağı olmuştur. Altın işlemleri daha çok ribâ ve sarf başlığında incelenirken, yer yer bey' konularının altında da değinilmiştir. Bu çerçevede kaynaklar benzerlik göstermektedir. Çalışmada başvuru furû' fıkıh kaynaklarının bazıları mezhepler özelinde şöyledir:

Hanefîlerden Serahsî'nin (v. 483/1090) *el-Mebsût*'u, Kâsânî'nin (v. 587/1191) *Bedâ'iu's-sanâi*'i İbnu'l-Hümâm'ın (v. 861/1457) *Fethu'l-Kadîr*'i, İbn Âbidîn'in (v. 1252/1836) *Reddu'l-muhtâr* adlı eserlerine; Mâlikîlerden başta Sahnûn'un (v. 240/854) *el-Müdevvenetü'l-Kübrâ*'sı, İbn Rüşd el-Cedd'in (v. 520/1126) *el-Beyân ve't-tahsîl* ile *el-Mukaddimâtü'l-mümehhidât*, İbn Rüşd el-Hafîd'in (v. 595/1198) *Bidâyetü'l-müctehid*'i ve İbn Cüzey'in (v. 741/1310) *el-Kavânînü'l-fıkhiyye* adlı eserlerine başvurulmuştur. Şâfiîlerden İmam Şâfiî'nin (v. 204/820) *el-Ümm*'ü, Mâverdi'nin (v. 450/1058) *el-Hâvi'l-kebîr*'i, Nevevî'nin (v. 676/1277) *el-Mecmû'u*³, Şîrbînî'nin (v. 977/1570) *Muğni'l-Muhtâc*'ı Remlî'nin (v. 1004/1596), *Nihâyetü'l-Muhtâc* adlı eserlerine; Hanbelî mezhebinden ise İbn Kudâme'nin (v. 620/1223) *el-Muğni*'si, Ebü'l-Ferec İbn Kudâme'nin (v. 682/1283) *eş-Şerhu'l-kebîr*'i, Buhûtî'nin (v. 1051/1641), *er-Ravdu'l-murbi*'i ve *Keşşâfü'l-kınâ*' adlı eserlerine müracaat edilmiştir. Bunlardan başka Hanbelî mezhebinin gelişmesine büyük katkıları nedeniyle ve altın konularındaki spesifik görüşleri nedeniyle İbn Teymiyye'nin (v. 728/1327) *Mecmû'u'l-fetâvâ*'sı ve öğrencisi İbn Kayyim'ın (v. 751/1350) *İ'lâmu'l-muvakkiîn* adlı eserleri özellikle tercih edilmiştir. Zâhirî mezhebenden, İbn Hazm'ın (v. 456/1064) *el-Muhallâ*'sı, Câferiyye fakihlerinden Tûsî'nin (v. 460/1067) *Kitâbu'l-hılâf*'ı, Zeydîlerden Seyyâğî'nin (v. 1221/1806) *Ravdu'n-nadîr* ve Şevkânî'nin (v. 1250/1834) *İrşâdü'l-fuhûl* ile *es-Seylü'l-cerrâr* adlı eserlerinden yararlanılmıştır. Çalışmanın inşasında mütalaa edilen ve burada ismi zikredilmemiş birçok eser, kaynakça da görülecektir.

³ Bilindiği üzere Nevevî bu eseri, Şîrâzî'nin *el-Mühezzeb* adlı eserine şerh olarak kaleme almış ve tamamlayamadan vefat etmiştir. Geri kalan kısmın bir bölümünü Takıyyüddin es-Sübkî, diğer bir bölümünü ise Muhammed Necîb el-Mutî tarafından şerhedilmiştir. Bu çalışmada verilen dipnotlarda bu ayrıntılara dikkat edilmelidir. Kitap hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Aybakan, "el-Mühezzeb", *DİA*, XXXI, 518-520.

Klasik ve modern dönemlerin kesiştiği noktada yer alan, Hanefî fakihi, İbn Âbidîn'in *Tenbîhü'r-Rukûd 'Alâ Mesâili'n-Nukûd* isimli risalesinin de burada belirtilmesi gerekmektedir. Bu risalesinde İbn Âbidîn, klasik fıkıh literatüründe hükümleri beyan edilen para çeşitleri ve para olaylarıyla alakalı değerlendirmeleri derlemiş ve kendi kanaatlerini de ilave ederek okuyucuya sunmuştur.

Fıkıh dışındaki literatüre bakıldığında çalışmayı doğrudan ilgilendiren altın, sarf ve ribâ ile alakalı konular; tefsir literatüründe ribâ ve zekât ayetleri kapsamında incelenmiş; hadis literatüründe ise ahkam hadislerinin ele alındığı sünen türü eserlerin; altın, sarf ve ribâ başlıklarında incelendiği görülmüştür.

B. Modern Kaynaklar

Modern çalışmalar iki ana başlıkta tanıtılacaktır. İlk olarak “altın işlemlerinin işleyişiyle alakalı kaynaklar” ele alınacak, sonrasında “fikhî değerlendirmelerde esas teşkil eden kaynaklar, yurt içinde ve yurt dışında yapılan çalışmalar olarak iki grupta beyan edilecektir.

1. Altın İşlemlerinin İşleyişiyle İlgili Kaynaklar

Bu çalışmanın konusuyla ilgili yani üretimden tüketime kadar bütün işlemleri inceleyen müstakil bir çalışma tespit edilememiştir. Bununla beraber sektör işlemlerini ayrı ayrı ele alan ve çalışmanın bu yönünü anlatan bazı araştırmalar, sektör raporları ve mevzuat gibi dokümanlar bulunmaktadır. Çalışmanın konuları dikkate alınarak, piyasada gerçekleştirilen işlemlerin açıklandığı başlıca kaynaklar şunlardır:

- Altın madenlerinin işleyişiyle alakalı temel kaynak, Ayşe Emel Geçkinli'nin “Altın” başlıklı makalesidir. Bu makale, *Altının İktidarı, İktidarın Altınları*, isimli derleme çalışmanın içerisinde yer almaktadır. Yazar bu çalışmada kıymetli bir maden olarak altının tarihi ve madencilikteki üretim süreçlerini anlatmaktadır. Ayrıca araştırma, metalürji mühendisliğinin temel bilgileriyle zenginleştirilmiştir.
- Altın madenciliği ve üretilen altınların hangi süreçlerden geçtiği konusunda en önemli kaynaklardan biri de <http://altinmadencileri.org.tr> isimli internet sitesidir. Bu site, *Altın Madencileri Derneğine* ait olup, *Maden ve Petrol İşleri Genel*

Müdürlüğüyle entegre olarak çalıştığı düşünülmektedir. Zira beyan edilen bilgilerin kaynağı ilgili müdürlüğün kamuoyuyla paylaştığı verilerdir.

- Altının rafinasyon süreçleri için BİST'e bağlı KMTP'nin yayınladığı mevzuat da önemli başvuru kaynaklarındandır. Ayrıca KMTP'de işlem gören altın rafinerilerinin internet sitelerinden de istifade edilmiştir. Bu sitelerde, üretime konu olan altınların özelliği, satış şekilleri ve prosedürleri ayrıntılı olarak açıklanmaktadır. Ayrıca kanun ve yönetmeliklerin güncel halleri de rafinerilerin kendi internet sayfalarında bulunmaktadır.
- Üretim sektörünün bir diğer unsuru olan darphane işlemleriyle alakalı ise, T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, Darphane ve Damga Matbaası Genel Müdürlüğü'nün bilgilendirme amaçlı olarak hazırladığı, *Sorularla Cumhuriyet Altını* adlı bir doküman, 2013 yılındaki son güncellenmiş haliyle temin edilmiştir. Bu dokümanda darphanenin ürettiği altınların çeşitleri ve bunların satış prosedürleri soru-cevap yöntemiyle sunulmaktadır.
- Atölyeler ve aracılık yapan kuruluşların işlemleriyle alakalı herhangi bir yazılı belge veya bilgiye rastlanamamıştır. Bu kuruluşların işlemleriyle alakalı bilgiler ise sektör temsilcileriyle yapılan görüşmeler sonucunda elde edilmiştir. İşin tekniğini ve mühendisliğini ilgilendiren konularla alakalı araştırmalar bulunmakla birlikte bunlar, çalışma kapsamında değildir. Bu çalışmalardan biri, 2011 yılında Millî Eğitim Bakanlığı yayınlarından çıkmış olan *Kuyumculuk Teknolojisi* ders kitabıdır.
- Bunların dışında genel olarak altın piyasaları hakkında, Marmara Üniversitesi Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü'nde V. Didem Özcömert'in *Dünya ve Türkiye'de Altın Ticareti*, başlığıyla hazırladığı yüksek lisans tezi ve İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Mehmet Hakan Sağlam tarafından hazırlanmış *Türkiye'de Altın Ticareti* isimli yüksek lisans çalışması bulunmaktadır. Bu çalışmalar genel olarak üretim sektörü hakkında bilgiler içermekle birlikte, kuyumculuk işlemleri hakkında bilgilere yer verilmemiştir.
- Altın mübadele işlemlerinin perakende kısmı olan kuyumculuk işlemleriyle ilgili kendisi de kuyumcu olan Mehmet Çetin tarafından *İslâm'da Kuyumculuk* başlığıyla hazırlanmış kapsamlı bir çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmada perakende altın mübadele işlemlerinin tamamı incelenmektedir. Araştırmacı, problem olarak

gördüğü bir kısım üretici işlemlerini de bu eserinde incelemiştir. Tabiatıyla bu çalışmada ağırlık perakende işlemelerine verilmiştir. Eserin ilk olması ve sektör içerisinde biri tarafından yazılmış olması önemlidir. Fakat çalışmada konular dağınık olarak ele alınmıştır ve akademik üsluptan uzaktır. Bu yönüyle eser, belirli bir sisteme sahip değildir. Eser aynı zamanda birçok fikhî bilgiyi de barındırmaktadır. Bu bilgilerin bir kısmı araştırmacının kendisine ait iken diğer bir kısmı ise İslam hukukçularına aittir. Çetin, bu eserinde günümüzde İslam hukukçularıyla bireysel görüşmelerini ve e-mail yazışmalarını nakletmektedir. Bunlar arasında Hayrettin Karaman, Halil Güneç, Hamdi Döndüren, Orhan Çeker, Hasip Asutay ve Servet Bayındır bulunmaktadır.

Yazarın kendine ait kimi değerlendirmeleri fikhî açıdan tutarlı olmayıp birtakım problemleri beraberinde getirmektedir. Tabiatıyla kuyumculuk sektöründe çalışan birisinin İslam hukukunun en çetin konuları olan sarf ve ribâ konuları hakkında değerlendirme yapması gerçekten zordur. Yazar bu eksikliği görmekte ve fikhî alanında araştırma yapan akademisyenlerin bu hususta çalışma yapmasının zaruretine işaret etmektedir. Araştırmanın bu çalışmaya sağladığı iki önemli fayda bulunmaktadır. İlk olarak perakende altın mübadele işlemleri yazılı olarak temin edilmiş, ikinci olarak, modern dönem İslam hukukçularından mail yahut yüz yüze görüşmelerle elde edilen bilgilerin bir arada bulunmasıdır. Netice olarak kabul edilmelidir ki bu araştırma teknik bilgiler içermesi sebebiyle değerlidir ve faydadan azade değildir.

- Kendisi de ilahiyatçı olan ve aynı zamanda Özboyacı Altın A.Ş.'nin yönetim kurulu başkanı olarak sektör içerisinde yer alan Ziya Özboyacı'nın 2012 yılında Konya'da Halit Çalış koordinatörlüğünde düzenlenen *Fikhî Açıdan Finans ve Altın İşlemleri* adlı çalışmada altın mübadele işlemleriyle alakalı müzakeresi de yazılı kaynaklar arasında yerini almaktadır. Bu müzakerede Özboyacı, sınırlı da olsa kuyumculuk işlemlerini ilgililere sunmuştur. Kuyumculuk sektöründe yaşanan sıkıntıları, İslam hukukçularına yönelttiği sorularla anlatmayı hedeflemiştir.

Bu çalışmaların dışında sektör işlemleriyle alakalı bilgiler, sektör temsilcileriyle yapılan görüşmelerle elde edilmiş ve bu bilgilerin doğruluğu farklı kişilerden teyit

edilmiştir. Ayrıca esnaflar arası farklı uygulamalar ve nedenleri de yer yer ifade edilerek değerlendirilmiştir.

2. Fıkhî Değerlendirmelerde Esas Teşkil Eden Kaynaklar

Fıkhî değerlendirmeye esas teşkil eden kaynaklar, yurt içinde ve yurt dışında çalışılanlar olmak üzere iki grupta incelenecek; parayla ilgili olanlar ve altınla ilgili olanlar şeklinde ele alınacaktır.

a. Türkiye’de Yapılmış Kaynaklar

aa. Parayla İlgili Kaynaklar

Parayla ilgili çalışmalar iktisat ve fıkıh alanlarında yapılmış olan araştırmalar olmak üzere iki kısımda beyan edilecektir. Ülkemizde iktisat alanında parayla alakalı yapılmış birçok çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmaların ortak özelliği, paranın tarihi, fonksiyonu, para olayları, genel olarak sermaye piyasaları ve faiz gibi birçok konuyu ayrıntılı şekilde incelemeleridir. İktisat alanında parayı konu alan çalışmalar çok olmakla birlikte, bu çalışmada parayı temel alan ve diğer iktisat konularını para çerçevesinde ele alan kaynaklar tercih edilmiştir.

İktisat alanında yazılmış ve bu çalışmada yararlanılmış başlıca kaynaklar şunlardır:

1. İlk baskısı 1960 yılında yapılmış olan, Sadun Aren’in *İstihdam Para ve İktisadi Politika* adlı çalışması alanında yapılmış en kapsamlı eserlerdendir.

2. M. Merih Paya’nın *Para Teorisi ve Para Politikası* adlı araştırması da paranın tarihi ve geçirdiği evreler açısından önemli görülmektedir. Kaynak, ayrıca altın üretimi ve fiyat oluşumu hakkında bilgiler de içermesi itibariyle önemli görülmektedir.

3. *Para Teorisi ve Politikası* adlı araştırma Muhammed Akdiş tarafından mali krizlerin zirvede olduğu 2001 yılında hazırlanmıştır. Bu eserin parayla alakalı diğer literatürden ayrılan en önemli vasfı, para sistemlerinin olumlu ve olumsuz yönlerine dikkat çekmesidir. Ayrıca günümüz finans piyasalarını, tarihteki piyasalarla mukayeseli olarak incelediği de söylenebilir.

4. *Para Banka ve Finansal Sistem* adlı çalışma Mehmet Günal tarafından kaleme alınmıştır. Paranın fonksiyonları ve para olaylarının ayrıntılı olarak anlatılması yönüyle özellikle alan dışından okuyucular için son derece faydalıdır.

Fıkıh alanında ise para ve para teorisiyle alakalı çalışmalar sınırlı olmakla birlikte başlıca şu çalışmalardan söz edilebilir:

1. Beşir Gözübenli'nin, *İslam'da Para ve Fonksiyonları*, adlı doktora tezi, parayla alakalı İslam hukuku alanında yapılmış ilk çalışmadır. Bu çalışmanın baskısı olmayıp, YÖK'ün Ulusal Tez Merkezi'nden, üniversite kütüphanesi aracılığıyla PDF olarak temin edilmiştir. 1986 yılında yapılmış bu tezin İslam hukuku alanında önemli bir boşluğu doldurduğu söylenebilir. Eserin çalışmamız açısından en önemli yönü alışverişlerde semen ve mebi' kavramlarını incelemesidir. Bu incelemesinde farklı ihtimalleri göz önünde bulundurarak semen ve mebi' ayrımını net olarak beyan etmiştir. Paranın hukuki mahiyeti ve bunun altınla olan ilişkisinin tespitinde bu araştırmanın önemi görülecektir. Tabiatıyla araştırmanın ana konusu para olduğu için altınla alakalı bilgiler sınırlıdır.

2. Ali Keleş tarafından doktora tezi olarak hazırlanmış olan *İslam'a Göre Para Kavramı (Tarihi, Tanımı ve Fonksiyonları)* adlı araştırma, Gözübenli'nin tezine birçok açıdan benzemektedir. Fakat bu eser daha sonra çalışılmış olmasına rağmen eksik yönleri bulunmaktadır. Örneğin altının durumuyla alakalı net bir bilgi yoktur. Ayrıca çalışmanın adı *İslam'a Göre Para Kavramı* başlığını taşımasına rağmen, net bir para teorisinden söz edilmemiştir.

3. Mehmet Erkal'ın paraların zekâtıyla alakalı olarak kaleme aldığı, "İslam'ın İlk Devirlerinde Para ve Zekât Nisabının Hesaplanması" isimli makalede de İslam tarihinde basılan paralar ve fiziksel özellikleriyle alakalı bilgiler verilmektedir.

4. 1984 yılında *Para, Faiz ve İslam* adlı tartışmalı ilmi toplantıda birçok araştırmacı tarafından parayla alakalı kıymetli tebliğler sunulmuştur. Diğer çalışmalarda olduğu gibi, bu çalışmada da paranın altınla ilişkisi sınırlı şekilde değerlendirilmiştir.

5. Abdullah Durmuş'un *Fikhî Açından Günümüz Para Mübadelesi İşlemleri* adlı doktora tezi de parayla alakalı seçkin araştırmalar arasındadır. Bu çalışma günümüz para mübadelelerini bütün yönleriyle ele alması açısından önemli bir boşluğu doldurmaktadır.

Çalışma hem spot para piyasalarındaki işlemleri hem de finansal piyasalardaki para mübadelelerini ele almaktadır. Araştırmacı paraların hukuki mahiyetiyle alakalı tartışmalara girmeden piyasa işlemlerini ayrıntılı olarak incelemiştir. Para mübadelelerini sarf akdi kapsamında değerlendirmekle beraber, sarf akdinin farklı akitlerle iç içe olduğu işlemleri de ele almaktadır. Çalışmada altının hukuki mahiyetine ve altın mübadele işlemlerine değinilmemiştir.

Abdullah Durmuş'un çalışmasının değerlendirme üslubu, altın mübadele işlemlerinin ele alındığı bu çalışmada da kısmen takip edilmiştir. Şöyle ki öncelikle piyasada gerçekleştirilen işlemler sonrasında bu işlemlerin genel akit teorisi bağlamında tip sözleşmelerin kapsamına giren boyutları ve netice olarak araştırmacının bireysel değerlendirmelerine yer verilmiştir.

Paralarla alakalı ifade edilen bu çalışmaların dışında literatürde birçok çalışma olduğu bilinmektedir. Müstakil olmayan ve konu içerisinde paralarla alakalı yapılan değerlendirmelerin yer aldığı çalışmalar, araştırmanın kaynakçasında görülecektir. Tabiatıyla aynı konuların, aynı üslupla tekrar edildiği araştırmalara yer yer atıf yapılmıştır. Bu tür çalışmalardan altın konusunu daha geniş inceleyenlere öncelik tanınmıştır.

ab. Altınla İlgili Kaynaklar

Altınla alakalı fıkıh alanında yapılmış müstakil bir çalışmayla karşılaşılmamıştır. Altının ribâ ve sarf konularının temel unsuru olması yönüyle ihmal edildiği söylenebilir. Esasında ribâ ve sarf ahkamı beyan edilirken altın üzerinden değerlendirmeler yapılmakta ve araştırmacılar günümüz altın işlemlerinin geçmişte yapılanlarla aynı karakterde olduğunu düşünmektedirler. Hâlbuki günümüz altın işlemleri en az döviz piyasaları kadar komplike ve hareketlidir. Neticede altın konusuyla ilgili müstakil çalışmalar olmamakla birlikte spesifik bazı konularla ilgili araştırmalar da bulunmaktadır.

1. Din İşleri Yüksek Kurulu'nun 2010 yılında Afyon'da düzenlediği *III. Güncel Dini Meseleler İstişare Toplantısı*'nin beşinci oturumunda altınla alakalı, Beşir Gözübenli ve Hamdi Döndüren tarafından iki tebliğ sunulmuştur. Bu iki tebliğ Orhan Çeker tarafından müzakere edilmiştir. Sunulan her iki tebliğ ve bu tebliğlere yapılan müzakerede modern altın işlemlerine kısmen değinilmiş genellikle klasiğin tekrarı ile yetinilmiştir. Neticede altınla alakalı önemli olarak düşünülen birçok konu hakkında görüş beyan edilmemiştir.

2. Konya’da Halit Çalış koordinatörlüğünde, 2012 yılında *Fıkhî Açından Finans ve Altın İşlemleri*, adlı tartışmalı ilmi toplantı düzenlenmiştir. Burada altın ve altından bağımsız olarak birçok konu tartışılmış olup, sunulan tebliğ ve müzakereler İSAV tarafından kitap haline getirilmiştir. Altınla alakalı olarak, İbrahim Paçacı tarafından “Altın-Para-Faiz İlişkileri ve Altının Vadeli Satışı” adlı bir tebliğ sunulmuştur. Ahmet Yaman ise bu tebliği, “Altın Para Mıdır? Ya da Hangi Altın Paradır?” adlı bir metinle müzakere etmiştir. Her iki araştırma da altın konusuyla doğrudan ilgilidir. Piyasada yapılan işlemlerden ziyade altının hukuki mahiyetiyle alakalı görüşleri içermesi yönüyle oldukça kıymetlidir. Bu toplantıda altından bağımsız olarak sunulan tebliğlerde de yer yer altın işlemleri hakkında değerlendirmelerde bulunulmuştur.

3. Altınla alakalı olarak Mehmet Gürbüz’ün *İslam Hukuku Açısından Altın Bankacılığı* başlığıyla hazırladığı bir yüksek lisans tezi bulunmaktadır. Bu çalışma isminden de anlaşılacağı üzere finans piyasalarında işlem yapan bankaların bir enstrümanı olarak altın konusunu incelemiştir. Araştırmada altının hukuki mahiyetiyle alakalı ve kuyumculuk işlemleriyle ilgili bilgilere yer verilmemiştir. Ayrıca altın bankacılığında kullanılan birçok enstrümana da yer verilmediği görülmektedir.

4. Emrullah Dumlu’nun “Fıkhî Açından Altın Hesabı” başlıklı makalesinde finans piyasalarının bir enstrümanı olan altın hesaplarını incelemiş, kuyumculuk işlemlerine değinilmemiş, altının hukuki mahiyeti konusunda da sınırlı bilgilerle yetinilmiştir.

5. Tarafımızdan Din İşleri Yüksek Kurulu’na yazılı müracaatla altın mübadele işlemleri ile alakalı olarak kurul kararları talep edilmiştir. Buna cevaben kurul, müstakil bir metin olmamakla birlikte soru ve cevaplardan oluşan derleme bir metni yazılı olarak tarafımıza ulaştırmıştır. Bu metin içerisinde piyasada çokça görülen bir kısım altın mübadeleleriyle alakalı görüşler bulunmaktadır.

6. Son olarak Mustafa Çakır tarafından telif edilen “Altın ve Gümüşün Kendi Cinsi ile Mübadelesinde Kalite ve İşçilik Farkı Meselesi” başlıklı bir makale bulunmaktadır. Bu makale, altın mübadele işlemlerinin en çetin konusuyla alakalı olması yönüyle önemlidir. Fakat sektörde yapılan işlemlerle bağdaşmayan bilgiler içermektedir.

Buna göre, altının hukuki mahiyeti ve altın mübadele işlemlerini ayrıntılarıyla ele alan müstakil bir çalışmanın varlığından söz edilememektedir.

b. Yurt Dışında Yapılmış Kaynaklar

Türkiye’de yapılan çalışmalar hakkında yapılan sınıflandırma, yurt dışında yapılanlar için de aynen yapılacaktır. Buna göre para ve altınla alakalı yapılmış olanlar iki başlık halinde değerlendirilecektir. İlgili eserlerin çoğunluğu Arapça olup bu çalışmanın konusuyla alakalı müstakil bir esere rastlanamamıştır.

ba. Parayla İlgili Kaynaklar

Parayla alakalı müstakil çalışmaların ortak özelliği paranın İslam tarihindeki konumu ve sarf akdiyle olan bağlantısıdır. Bu çerçevede altınla alakalı klasik literatürde ifade edilen görüşler tekrar edilmiştir. Modern dönemde konuyla alakalı birçok çalışma olmakla beraber başlıca şu eserlerden istifade edilmiştir: Abbas Bâz’ın *Ahkâmu sarfi’n-nukûd ve’l-umlât fi’l-fikhi’l-İslâmî ve tatbîkâtuhu’l-muâ’sıra*, adlı yüksek lisans çalışması; Abdullah b. Süleyman el-Menî’ tarafından kaleme alınmış *el-Veraku’n-nakdiyye* isimli müstakil eser; Ahmed Hasen Ahmed Hasenî’nin *Tatavvuru’n-nukûd fi dav’i’ş-şerî’ati’l-İslâmiyye* adlı yayımlanmamış doktora tezidir. Hasenî’nin bu çalışması *İslam’da Para* adıyla Türkçeye tercüme edilmiş olmakla beraber bu çalışmada kaynağın aslından istifade edilmiştir.

Müstakil olarak kaleme alınmış bu eserlerin dışında, İslam Fıkıh Akademisi tarafından neşredilen *Mecelletü’l-Mecma’i’l-Fikhi’l-İslâmî* adlı yayındaki “Ahkâmu’n-nukûdi’l-verakıyye ve teğayyuri kıymeti’l-‘umle”, “Kadâyâ’l-umlât” ve “İtticâr fi’l-umlât” ana başlıkları çerçevesinde birçok araştırmacının sunduğu tebliğ ve müzakerelerden de yararlanılmıştır. Ayrıca bu toplantılar sonucunda ulaşılan kararlardan da istifade edilmiştir.

Son olarak AAOIFI’nin neşrettiği, *el-Me’âyîru’ş-şer’iyye* adlı şer’î standartlardan, para ve para mübadeleleriyle alakalı olan, 1 numaralı standart da çalışmamız kapsamında değerlendirilmiştir.

bb. Altınla İlgili Kaynaklar

Yurt dışında altın konusunda yapılmış çalışmalar ya sadece altının hukuki mahiyetini incelemekte ya da klasik ve modern altın mübadele işlemlerini konu edinmektedir. Bunlar arasında en dikkat çekenler şunlardır:

1. Sudan Kur'ân-ı Kerîm ve İslami ilimler üniversitesinde yüksek lisans tezi olarak Mücâhid Hişâm Selîm Kandîl tarafından telif edilen *es-Semeniyye ve munâsebetuhâ li ahkâmi'z-zeheb ve'l-fidda fi's-şerî'ati'l-İslâmiyye* başlıklı çalışma bulunmaktadır. Esasında bu eser parayla ilgili yapılan çalışmalar arasında da incelenebilir. Fakat altın ve gümüşün semeniyeti konusu incelendiği için altınla ilgili çalışmalar arasında değerlendirmek isabetlidir. Müellifin eserde savunduğu ana fikir altın ve gümüşün yegâne para olduğudur. Bu iki kıymetli maden dışındaki paralara semeniyet vasfının izafe edilmesi ise caiz değildir. Ne kadar gerçekçi bir savunu olduğu tartışılrsa da araştırmada farklı delillerle bu konu incelenmiştir.

2. Abdulkâdir Abdullah Huseyn Saddâm'ın *Bey'u'z-zeheb ve'l-fidda ve tatbikâtuhu'l-mu'âsıra fi'l-fikhi'l-İslâmî* adlı yüksek lisans çalışması, modern altın mübadelelerini değerlendirmesi yönüyle özgündür. İlk maddede yer alan tezden farklı olarak altın dışındaki mevcut paraların semeniyet vasfına sahip olduğu kabul edilmiş ve çalışma bu eksende yazılmıştır. Kendisinden sonra kaleme alınan metinler birçok konuda bu araştırmanın ismini vermeksizin alıntılar yapmaktadırlar.

3. Bir önceki çalışmayla oldukça benzer yönleri bulunan Nâsır b. Abdulkerîm b. Abdullah Berakâtî'nin *el-Ahkâmu'l-fikhiyye li nevâzili'z-zeheb ve'l-fidda* isimli yüksek lisans çalışması da konumuzla alakalı birtakım işlemleri incelemiştir. Fakat Saddâm'ın çalışmasından çok ciddi alıntılar yapıldığı halde araştırmacının isminin zikredilmediği görülmektedir. Bu yönüyle akademik yazım kuralları açısından intihal denilebilecek düzeyde alıntılarla karşılaşılmıştır. Ayrıca İbn Teymiyye ve İbn Kayyım çizgisinde eğitim veren bir kurumda yapılan bu çalışma bu iki fakihin görüşlerini tarafsızca eleştirmesi yönüyle önemlidir.

4. Hind b. Bâz'ın sadece vadeli altın işlemlerini incelediği *Bey'u'z-zeheb bi'l-âcil ve suveruhu'l-mu'âsıra* adlı bir çalışma da literatürde yerini almıştır. Bu çalışmanın hacmi küçük işlediği konular ise sınırlı olmakla birlikte kuyumcuların vadeli işlemlerinin

incelediğimiz bölümde bu kaynaktan istifade edilmiştir. Ayrıca modern dönem Arap kuyumculuğu hakkında da malumatlar içermektedir.

5. Moctar Moussa Djibrilla, Malezya İslam Üniversitesi'nde *Contemporary Forward Gold Transactions And Their Harmonization With Views Of Ibn Taymiyyah And Ibn Qayyim Al-Jawziyyah: Comex New York Gold Futures As Case Study* başlıklı yüksek lisans tezi hazırlamıştır. Bu çalışma hem İngilizce hem de Arapça olarak mevcuttur. Araştırma konusu "Newyork Comex" piyasalarında gerçekleşen vadeli altın işlemlerinin İbn Teymiyye ve İbn Kayyim'in altının hukuki mahiyeti hakkındaki görüşleri çerçevesinde ele alınmasından ibarettir. Konu hem finansal piyasalarla hem de bu iki fakihin görüşleriyle sınırlandırılmıştır. Dolayısıyla kuyumculuk işlemleri incelenmemektedir. Ayrıca araştırmacı, çalışmasında diğer fakihlerin görüşlerine de sınırlı şekilde değinmektedir.

6. Altın konusuyla alakalı müstakil olarak telif edilmiş bu eserlerden başka, değerli ilim adamlarının kaleme aldığı birçok makale ve tebliğ de bulunmaktadır. Bunların başında İslam Fıkıh Akademisi tarafından neşredilen *Mecelletü'l-Mecma'î'l-Fıkhi'l-İslâmî* adlı eserde el-Menî'nin "Bahs fi'z-zeheb fi ba'z hasâisih ve ahkâmih" adlı makalesi ve Merzûkî'nin "Ticâratü'z-zeheb fi ehemm suverihâ ve ahkâmihâ" adlı çalışması gelmektedir. Ayrıca bu tebliğlerin neticesinde ulaşılan sonuç, "Karâr bi şe'n ticâratü'z-zeheb" adıyla sunulmuştur.

7. AAOIFI heyetinin neşrettiği, *el-Me'âyîru's-şer'iyye* adlı şer'î standartların en ayrıntılısı altın konusunda telif edilmiştir. Altın ticaretini bütün yönleriyle inceleyen 57 numaralı bu standart çalışmamız kapsamında değerlendirilmiştir.

8. Ali Muhyiddîn Karadâğî'nin "Ahkamu't-te'âmul fi'z-zeheb ve'l-fidda ve tatbîkâtuhu'l-mu'âsıra" başlıklı tebliği ve bu tebliğin Ahmed Hâlid Bâbekir tarafından "Ta'kîb 'alâ bahs ahkamu't-te'âmul fi'z-zeheb ve'l-fidda ve tatbîkâtuhu'l-mu'âsıra" ismiyle kaleme alınan müzakeresi de bulunmaktadır. Karadâğî bu çalışmasında geçmişte beyan edilen icthadlara ilaveten değerli tespitler yapmakta ve delillerini sunduğu yeni icthadlar gerçekleştirmektedir. Tabiatıyla Bâbekir'in eleştirileriyle Karadâğî'nin kanaatlerinin daha da gelişeceği açıktır.

9. Para konusunda da çalışması olan Abbas Bâz'ın kıymetli evraklarla altın satışını değerlendirdiği, “Ahkâmu bey‘ ve şirâi’z-zeheb ve’l-fidda bi vâsıdati’ş-şikât” adlı bir makalesi bulunmaktadır.

10. Ayrıca Refik b.Yûnus el-Mısırî'nin “Ahkâmu bey‘ ve şirâi hulliyyi-’z-zeheb ve’l-fidda” başlıklı çalışması, Hüseyin Râtib Rayyân'ın “Ahkamu’t-te’âmul fi’z-zeheb ve’l-fidda fi’l-fikhi’l-İslamî ve tatbîkâtuhu’l-mu’âsıra” adlı makalesi ve Abdulhamîd b. Abdusselâm Bin‘alî'nin, *Ahkâmu bey‘ ve şirâi’z-zeheb ‘abra eşheri’l-vesâili’t-ticâriyyeti’l-hadîse dirâse fikhıyye mukârane* adlı çalışmalarının görüldüğü de belirtilmelidir.

Netice olarak altının hukuki mahiyetinin, günümüz kuyumculuk işlemleriyle beraber değerlendirildiği bir çalışmanın eksikliği görülmüştür. Bu araştırmanın yukarıda ifade edilen eserlerden en önemli farkı, her iki konunun birlikte işlenmesi ve altının topraktan çıkışı ve kuyumcu vitrinine gelinceye kadar yapılan bütün mübadelelerin fikhî açıdan değerlendirilmiş olmasıdır.

BİRİNCİ BÖLÜM

PARA KAVRAMI, ALTININ PARA-METÂ' OLMA NİTELİĞİ VE SARF AKDİNE KONU OLMASI

I. İKTİSATTA VE FIKIHTA PARA KAVRAMI

A. İktisatta Para Kavramı

Çalışmanın ilk bölümü para konularına ayrılmıştır. Para konuları ise önce iktisat biliminde ifade edilen başlıklar kapsamında değerlendirilecektir. Bu çerçevede ilk olarak paranın tanımı ve fonksiyonları, ardından para çeşitleri ve son olarak çeşitli para sistemleri ele alınacaktır. Neticede iktisadi olarak para olgusunun mahiyeti konusunda temel bir perspektif kazanılacaktır.

1. Paranın Tanımı ve Fonksiyonları

Para, sosyal çevrelerde toplumun genelinin ortak değer ölçüsü ve mübadele aracı olarak kabul ettiği nesnenin adıdır. Bu tarifte ilk olarak parayla alakalı temel iki fonksiyon ön plana çıkmaktadır. Bunlar *değer ölçüsü olmak ve mübadele aracı* olmaktır. Temel iki fonksiyon çerçevesinde tali derece başka fonksiyonlar da sayılabilir. Bunların başında *ödeme aracı olmak* fonksiyonu gelmektedir. Esasında bu fonksiyon, mübadele aracı olmak fonksiyonunun içerisinde de sayılabilir. Ayrıca para, *değer saklama aracı* veya *tasarruf aracı* olarak kullanılıyor da olmalıdır.⁴

Paranın temel fonksiyonlarını gerçekleştirebilmesi için bazı özelliklere sahip olması gerekir.⁵

1. Para, taşıma esnasında deformasyona uğramaması için yapısı itibariyle dayanıklı olmalıdır.

2. Paraların birbirine benzemeleri (homojenlik) ise diğer bir özelliğidir. Bu özellik paranın tanınip, kolay şekilde tedavül etmesi işlevini üstlenmektedir.

⁴ Orman, “Modern İktisat Literatüründe Para, Kredi ve Faiz”, s. 17-18.

⁵ Günal, *Para Banka ve Finansal Sistem*, 8-9; Paya, *Para Teorisi ve Para Politikası*, s. 20; Orman, “Modern İktisat Literatüründe Para, Kredi ve Faiz”, s. 19.

3. Farklı miktar ve çeşitlerdeki ürünlerin alışverişinin kolaylığı için paralar bölünebilir olmalıdır.

4. Taklit edilmeye karşı korunaklı olması zaruridir.

5. Paranın piyasada nadir olması gerekmektedir. Nadir bulunmayan paralar değerini yitirir ve iflasa neden olur.⁶

Paranın tanımı, fonksiyonları ve özellikleriyle alakalı bu bilgilerden sonra, paranın çeşitleri ve tarihte ve günümüzde görülen para sistemleri üzerinde durmak gerekir. Zira bu çalışmanın konusu olan altının hukuki mahiyetiyle alakalı yapılacak tespitler ilgili hususların bilinmesine bağlıdır.

2. Para Çeşitleri

İnsanlık asli ihtiyaçlarını ilk zamanlarda kendi üretimleri ile sağlamışlar, sonrasında ihtiyaçların artmasıyla herkes kendi kabiliyetine göre işlere yönelmişlerdir. Bu süreçte bireyler ihtiyaçlarını kendi ürettikleriyle ihtiyaç duydukları malları takas ederek temin etmişlerdir. Fakat takas/trampa ekonomilerinde birçok zorluk bulunmakla birlikte en önemli problem *çifte rastlantı problemi*dir. Buna göre bireylerin ihtiyaç duydukları şeyin mukabilinde vereceği şeye karşı tarafın ihtiyaç duymasıdır. İlgili durum da her zaman denk gelen bir husus değildir. Örneğin elindeki ayakkabıyı ekmekle değiştirmek isteyen birey, her zaman ayakkabı ihtiyacı olan ekmek üreticisine denk gelmemekteydi. Ayrıca ihtiyaç duyulan şeyin bulunmasından ziyade ihtiyaç duyulan şeyin miktarını denk getirmek de bir o kadar zordu. Netice olarak malların ve hizmetlerin değişiminde ortak bir değer ölçüsü kullanmak gerekli olmuştur.⁷

Para, tarihte mal para ve madeni para olarak kullanılmıştır. Sonrasında bu paralar, yerini kâğıt paraya bırakmıştır. Süreç içerisinde hesap parası (mevduat parası) ve elektronik paralar da (kredi kartları, kripto paralar vb.) gündeme gelmiştir. Trampa ve madeni paralar günümüzde çokça kullanılmadığı için kâğıt paralar ve kaydî paralar

⁶ Orman, "Modern İktisat Literatüründe Para, Kredi ve Faiz", s. 19-20.

⁷ Paya, *Para Teorisi ve Para Politikası*, s. 20-22; Orman, "Modern İktisat Literatüründe Para, Kredi ve Faiz", s. 14-15.

üzerinde durulacaktır. Bu çalışmanın konusu olan altınla alakalı ayrıntılı bilgiler, madeni paraların tarihinin değerlendirileceği para sistemleri başlığında incelenecektir.

a. Kâğıt Paralar

Kâğıt, ilk defa Çinliler tarafından para olarak kullanılmıştır. Madeni paranın kullanımından sonra ortaya çıkmış olup, madeni paraların kullanımında zorluk sebebiyle Avrupalı bankerlerin kullandığı senetlerden sonra kullanıma başlanmıştır. Geçmişte kâğıt paralar kendinden bir değeri olmasa da altına karşılık basıldığı için bir değeri temsil etmiştir. Günümüzdeki kâğıt paralar ise üzerinde yazan miktar haricinde, herhangi bir değer ifade etmemektedir. Bu yönüyle temsili para olarak da anılmaktadır. Dolayısıyla piyasadaki kâğıt paraların taahhüt edilmiş bir karşılığı yoktur, değeri piyasa şartlarına göre belirlenmektedir ve sınırsız dolaşım hakkına sahiptir.⁸ Kâğıt para gücünü (değerini) devletlerin sosyoekonomik gücünden alır.⁹ Hatta günümüzde kâğıt paranın gücünü belirleyen yegane hususun siyaset olduğu söylenebilir. Kâğıt parayla alakalı özetle şunlar söylenebilir: piyasadaki kâğıt paraların taahhüt edilmiş bir karşılığı yoktur, değeri piyasa şartlarına göre belirlenmektedir ve sınırsız dolaşım hakkına sahiptir.¹⁰

b. Kaydî Paralar (Mevduat Parası)

Piyasada ticari işlem yapmak isteyen bireyler ve kurumlar, bu hedeflerini yanlarında bulundurdukları fiziksel para ile gerçekleştirebildikleri gibi, ticari bir bankada hesap açtırmak suretiyle de gerçekleştirebilirler. Kaydî para, ticari bankaların ellerinde bulundurdukları mevduatlara dayanarak açtıkları mevcut hesap miktarının birkaç katı olabilen, kredi ve para oluşturma mekanizmalarına verilen isimdir. Buna “banka” yahut “mevduat parası” da denilmektedir. Kaydî paralar iki yolla oluşturulmaktadır. Birinci yol, müşterilerin paralarını bankaya yatırmalarıdır. İkinci yol, bankaların müşterilerine kredi açmalarıdır. Birinci yolla nakit temini sıkıntılıyken ikinci yolla para, sanal olarak sınırsız (potansiyel olarak) şekilde çoğaltılabilmektedir. Teorik olarak bu mümkün olsa da devletler kendi ekonomilerini güvene almaya dönük olarak vadesiz mevduat miktarı için

⁸ Günal, *Para Banka ve Finansal Sistem*, s. 12; Paya, *Para Teorisi ve Para Politikası*, s. 37; Orman, “Modern İktisat Literatüründe Para, Kredi ve Faiz”, s. 21- 22; Akdiş, *Para Teorisi ve Politikası*, s. 14.

⁹ Orman, “Modern İktisat Literatüründe Para, Kredi ve Faiz”, s. 22.

¹⁰ Akdiş, *Para Teorisi ve Politikası*, 14.

alt ve üst sınır getirmişlerdir.¹¹ Kredi rezerv sistemi de denilen bu ikinci yolla para üretimi, tamamen sanal para üretimi olup, sadece hesaplarda yazan rakamlardan ibarettir.¹²

3. Para Sistemleri

Paranın hangi ölçülere göre ve hangi maddeden üretileceği, *paranın standardı* olarak nitelenir. Para sistemi ise, standardı belirlenen paranın hangi yollarla piyasaya sürüleceğini ele almaktadır. Ayrıca farklı para birimleri ile değişimlerinin hangi oran ve şekillerde olacağını belirlemeye de para sistemi denilmektedir. Kısacası paranın değer ölçüsü ve mübadele aracı olma fonksiyonlarını yerine getirebilmesi için takip edilen metotlara *para sistemi* denilmektedir. Para sistemlerini iktisatçılar, *madenî para* ve *kâğıt para* olarak iki grupta incelemektedirler. Madeni para ise *tek maden sistemleri* ve *çift maden sistemleri* olarak ele alınır. Tek maden sistemlerinin başında altın ve gümüş gelmekte olup, genellikle bu sistem, altın eksenli olarak uygulanmıştır.¹³ Bu araştırma altın eksenli olduğu için yoğun olarak altın para sistemleri üzerinde durulacaktır.

a. Madeni Para Sistemleri (Tek ve Çift Maden Sistemleri)

aa. Tek Maden Sistemi (Altın veya Gümüş Para Sistemleri)

Madeni para sistemlerinden tek maden sistemi, karışimsız veya yoğunluk miktarı fazla olan madene göre şekillenmiş sistemin adıdır. Madeni para denilince akla ilk olarak altın, gümüş, nikel, demir, tunç ve bakır gibi paralar gelir. Örnek olarak Anadolu’da bilinen ilk madeni para “elektrum” olup altın ve gümüş alaşımı olarak akarsularda doğal olarak oluşmaktadır. Bu madende altına oranla gümüşün oranı beşte birdir.¹⁴

Tek maden sisteminde en çok karşılaşılan madenler altın ve gümüştür. Tek maden sistemlerinden ilki, gümüş para sistemi olup, altın için bahsedilecek olan üç farklı sistem, gümüş için de söz konusudur. Gümüş para sikke halinde dolaşabildiği gibi, gümüş külçeleri temsilen banknotların da tedavül imkânı vardır. Tarihsel olarak gümüş para sisteminin

¹¹ Aren, *İstihdam Para ve İktisadi Politika*, s. 99-100; Günel, *Para Banka ve Finansal Sistem*, s. 12; Paya, *Para Teorisi ve Para Politikası*, s. 23-25; Orman, “Modern İktisat Literatüründe Para, Kredi ve Faiz”, s. 22-25; Akdiş, *Para Teorisi ve Politikası*, s. 152-153.

¹² <http://www.metegundogan.com/bdps-sorular-ve-cevaplar/> (Erişim tarihi: 09/10/2018). Ayrıca bk. Tekdoğan, *İslam İktisadı Açısından Kısmi Rezerv Bankacılığının Ekonomik İstikrarsızlıktaki Rolü ve Tam Rezerv Bankacılığının Çözüm Potansiyeli*, ss. 62-79.

¹³ Aren, *İstihdam Para ve İktisadi Politika*, s. 109; Orman, “Modern İktisat Literatüründe Para, Kredi ve Faiz”, s. 28-29; Akdiş, *Para Teorisi ve Politikası*, s. 8-9.

¹⁴ Akdiş, *Para Teorisi ve Politikası*, s. 9.

kullanımı altın sistemlerinden öncedir. Gümüş para sistemi, ilk olarak altının üretim ve arzında karşılaşılan sıkıntı dönemlerinde görülmüştür. Altın üretim ve arzındaki gelişmeler sonucunda gümüş para sistemi, yerini tamamen altına bırakmıştır.¹⁵

Altın para sisteminde para olarak altın tespit edilmiştir. Bu sistemde altın ve banknot birbirine rahatça çevrilebilmektedir. Altın ithalat ve ihracatı serbesttir. Dolayısıyla altının ödeme gücü sınırsızdır. Tarihte altın para sistemi üç farklı şekilde görülmektedir. Bunlar *altın sikke sistemi*, *altın külçe sistemi* ve *altın kambiyo (altın döviz)* sistemidir.

Altın sikke sisteminde kurumlar, altını belli standartlarda para haline getirip piyasaya sunmaktadır. Sikkeler halinde piyasada dolaşan altınların dışında, mevcut altınları temsilen banknotlar da mevcuttur. Altın sikke sisteminde kâğıt banknotlar, başlı başına para olarak itibar görmese de tali ve yardımcı para statüsündedir.¹⁶ Sistemin temel bazı hususiyetleri vardır. Bu hususiyetler, altının belli kurumlar tarafından belirlenen standartlarda sikke haline dönüştürülmesiyle, altının ayar ve gramlarının sabit olmasıdır. Ülkeye giriş ve çıkışında sınır yoktur, altını temsil eden banknotlar altın basan kurum tarafından sınırsız olarak fiziki altına dönüştürülebilmektedir. Bu sistem için altın standardının ilk ve en saf hali olduğu söylenebilir. Osmanlı devlet geleneğinde altın sikke sistemi uygulanmasa da ilk altın sikke, Fatih Sultan Mehmet (v. 886/1481) adına 1478 yılında basılmıştır. Sistemi, Batı Avrupa'da ilk uygulayan ülke ise İngiltere (1816) olmuştur.¹⁷

Altın külçe sisteminde altın bizatihi piyasada bulunmamaktadır. Hazineye yahut merkez bankasında külçeler halinde bulunan altınları temsilen piyasada banknotlar tedavül etmektedir. Sikke sisteminde olduğu gibi banknotlar bankaya veya hazineye götürüldüğünde külçe altın verilebilmektedir. Ama bu sistemde güvenlik gibi kaygılar nedeniyle, sınırsız değişim söz konusu değildir. Ayrıca belirli miktarların altındaki banknotlar, külçe miktarına ulaşmadığı için bankadan altın olarak değiştirilememektedir. Bu sistem, sikke sistemine göre fiziki altın üretimi açısından daha tasarrufludur. Sistemin en önemli fonksiyonu, altının fiziki ödeme vasıtası olarak dış piyasada kullanımının

¹⁵ Akdiş, *Para Teorisi ve Politikası*, s. 10.

¹⁶ Aren, *İstihdam Para ve İktisadi Politika*, s. 111; Orman, "Modern İktisat Literatüründe Para, Kredi ve Faiz", s. 29; Akdiş, *Para Teorisi ve Politikası*, s. 11.

¹⁷ Akdiş, *Para Teorisi ve Politikası*, s. 11.

sağlanması olmuştur. Bu sayede iç piyasada fiziki altın talebi az olacağı ve ticari işlemler çoğunlukla banknot ile yürütüleceği için altın karşılığı daha fazla banknot basım imkânı sağlanmıştır.¹⁸

Altın kambiyo sisteminde banknot, fiziki altına değil de altına çevrilebilen farklı bir ülkenin parasına endeksli şekilde piyasaya sürülmektedir. Bu sistemde ülke parasının altınla irtibatı kesilmiş, bağımsızlığını kaybetmiştir. Mevcut banknot diğer ülkenin parasına sabit kur üzerinden bağlı olup, o para da altına çevrilebilmektedir. Bu sistem dünya altın stokunun tasarruflu bir şekilde kullanımını sağlamaktadır.¹⁹

i. Altın Para Sistemlerinin İşleyişi

Sistem, otomatik ve güdümlü olmak üzere iki şekilde işlemektedir. Devletin piyasaya müdahale etmemesi, piyasa şartlarına göre banknot paritesinin kendi kendine şekillenmesi, sistemin otomatik olarak işlediğinin göstergesidir. Sistemi şekillendiren temel dinamik, ülkelerin kendi altın madenlerinin hacmidir. Altın miktarı çoğaldığında paranın değeri düşer, piyasa fiyatları artar. Altın miktarı düşünce paranın da değeri yükselir, piyasa fiyatları azalır. Buna karşılık sistemin ortaya çıkardığı açıkları kapatmak adına para otoriteleri farklı yöntemlerle sisteme müdahale etmektedirler.

Her halükârda altın sisteminin işleyişi ülke ekonomilerinin dış ticareti ile doğru orantılıdır. Dış ticarete bağlı olarak ödemeler bilançosu açık veya fazla verilere sahiptir. Bu durumda bilanço fazla verince ülkeye altın girişi artacak, açık verdiğinde altın miktarı düşecektir.²⁰

ii. Altın Para Sisteminin Olumlu ve Olumsuz Yönleri

Altın para sisteminin başlıca olumlu iki yönünden söz etmek mümkündür. Ülke ekonomileri açısından altın para sisteminin temel iki olumlu yönü hem iç hem de dış ilişkilerde kendini göstermektedir. Sistemin olumlu ilk yönü döviz kurunun sabit olmasıdır. Bu faydanın oluşabilmesi için bireysel olarak bir ülkenin altın para sistemini kullanması yeterli değildir. En azından ticaret hacmi yüksek belli başlı ülkelerin aynı sistemi

¹⁸ Aren, *İstihdam Para ve İktisadi Politika*, s. 111; Orman, “Modern İktisat Literatüründe Para, Kredi ve Faiz”, s. 29; Akdiş, *Para Teorisi ve Politikası*, s. 12.

¹⁹ Aren, *İstihdam Para ve İktisadi Politika*, s. 111-112; Orman, “Modern İktisat Literatüründe Para, Kredi ve Faiz”, s. 29-30; Akdiş, *Para Teorisi ve Politikası*, s. 12.

²⁰ Aren, *İstihdam Para ve İktisadi Politika*, s. 112.

kullanması gerekmektedir. Sistemin bu fonksiyonunun dünya ticaret hacmi açısından ne kadar önemli olduğu açıktır. Nitekim günümüzde dış ticaret ilişkilerinde kur sabitleme olgusunun faydası yadsınmamaktadır.

İkinci olarak para basımının objektif ve reel bir değere bağlı olmasıdır. Buna emisyon miktarı denilmektedir. Elde bulunan altın miktarı kadar para basımı, devletleri keyfi para basımından koruyacak ve enflasyonun düşmesine yardımcı olacaktır.²¹ Altın para sisteminin olumlu yönleri hakkındaki Sadun AREN'in şu değerlendirmeleri altın para sisteminin olumsuzluğuna işaret etmesi yönüyle dikkat çekicidir: *“Bu noktanın önemi fazla abartılmamalıdır. Hükümetler altın para sistemini karşularında bir engel olarak gördüler mi ondan kurtulmanın yolunu kolayca bulurlar. Bu nedenle iyi para idaresinin asıl güvencesi altın standardı değil, fakat iyi hükümettir.”*²²

Burada ifade edilmesi gereken bir diğer husus: Enflasyonun, altın para sistemiyle çözülebileceği gibi bir algı gerçeği yansıtmamaktadır. Zira asr-ı saadette, Medine merkezli İslam devletine, Bizans ve Sâsânî hazineleri kaynaklı olarak yüksek miktarda gelir kaydedilmiştir. Dolayısıyla Medine piyasalarında para miktarındaki aşırı doygunluk nedeniyle fiyatlarda astronomik artışlar görülmüştür. Bu durumu enflasyonun aşırı yükselmesi olarak da değerlendirmek mümkündür.²³

Temel olarak belirtilen bu iki olumlu yöne ilaveten, sisteme dair iki olumsuzluk söz konusudur. İlgili iki husus, piyasadaki para talebine rağmen altın stoku olmaması nedeniyle, para arzının sağlanamaması ve para biriminin pahalıya mal olmasıdır. Para arzındaki sıkıntı, teknolojinin ilerlemesi ile altın üretimini artırarak giderileceği düşüncesi de gerçeği yansıtmamakta olup, durum bunun aksini işaret etmektedir. Altın külçe ve altın kambiyo sistemi para arzındaki sıkıntıyı gidermek üzere geliştirilmişken, ilgili sistemlerin ne kadar faydalı olduğu ise tartışmalıdır. Çünkü bu şekilde de sıkıntı aşılamamış ve Birinci Dünya Savaşı sonrası ülkeler bu sakıncaya binaen ilgili sistemi terk etmişlerdir.

²¹ Aren, *İstihdam Para ve İktisadi Politika*, s. 112-113; Orman, “Modern İktisat Literatüründe Para, Kredi ve Faiz”, s. 31.

²² Aren, *İstihdam Para ve İktisadi Politika*, s. 113.

²³ Kallek, *İslam'da Yönetim-Piyasa İlişkisi*, s. 37, 159.

İkinci olumsuzluk ise para basım maliyetinin yüksek olmasıdır. Kâğıt paranın basım maliyeti ile kıyas edildiği takdirde altın basım maliyetinin ne denli yüksek olduğu açıktır.²⁴ Burada şu hususları ilave etmekte fayda vardır: Her ne kadar ülkeler altın esasına dayanan para sistemini terk etse de bu olay uluslararası ticarete altının para olarak kullanılmadığını göstermemektedir. Örneğin Türkiye, İngiltere'ye olan dış borcunu sterlin olarak ödeyebileceği gibi altın olarak da ödeme imkanına sahiptir. Dünya piyasalarındaki durum bunu çok net şekilde ortaya koymaktadır. Altın üretim maliyetlerinin aşırı yüksek olması gibi ciddi bir probleme karşın halen uluslararası ticarete altının kullanılıyor olması iki şekilde açıklanabilir. Birincisi insanlar yüzyıllardır altını para olarak kullanmışlar ve bu psikoloji onları altının para olduğu olgusundan vazgeçirememiştir. İkincisi ise küresel güçlerin çıkar savaşlarıdır. Zira altın üreticisi olan ve elinde ciddi altın stokları bulunan ülkelerin başında Amerika gelmektedir; bu ülkeler ise uluslararası ticarete altını bedel olarak kullanmakta ve bundan vazgeçmemektedirler.²⁵

Kanaatimizce bu gerekçeler altının dünya piyasalarında para olarak kullanılmasını açıklamaktadır, fakat durum sadece bu iki nedenle sınırlı değildir. Altın her yerde ve zamanda kıymetli maden olarak kullanıldığı sürece bu özelliğini yitirmeyecektir. Kimyevî yapısındaki cazibesi ile piyasalara hakim olmaya devam edecektir. Altının fiziksel olarak değerli maden oluşu, yanmaması, paslanmaması vb. özellikleri, kâğıt para ile kıyaslanamayacak derecede iktisadi bir güç olarak onu ayrıcalıklı kılmaktadır.

Altın kambiyo sistemi, dünya iktisat tarihi açısından 1879-1914 yılları arasında kurallarına göre işlemiştir. Birinci Dünya Savaşı sonrası ülkeler içerisinde buldukları krizden çıkmak adına altına endeksli para sistemini yukarıda ifade edilen olumsuzluklar nedeniyle bir süreliğine terk etmişler, 1919'da Amerika, 1925'de İngiltere, 1928'de de Fransa sisteme geri dönüş yapmışlardır. Güçlü ülkeler bu sisteme altın külçe sistemini esas alarak dönerken nispeten küçük ülkeler altın kambiyo sistemini esas alarak dönüş yapmışlardır. Ama İkinci Dünya Savaşı'nın başlarına kadar Amerika hariç bütün ülkeler

²⁴ Aren, *İstihdam Para ve İktisadi Politika*, s. 113-114; Orman, "Modern İktisat Literatüründe Para, Kredi ve Faiz", s. 32.

²⁵ Aren, *İstihdam Para ve İktisadi Politika*, s. 115.

sistemden vazgeçmiş olup, Amerika'nın bu sistemden çıkış tarihi ise 1971 yılının Ağustos ayına tekabül etmektedir.²⁶

ab. Çift Maden sistemi

Çift maden sistemi, altın ve gümüşün beraber kullanıldığı sistemdir. Altın ve gümüş, ayrı ayrı piyasada fiyat belirleme aracı olarak kullanıldığı gibi (*paralel çift maden sistemi*), birbirine bağımlı olarak da piyasa şartlarını belirledikleri de (*bağlı çift maden sistemi*) görülmüştür. Birbirinden bağımsız olarak altın ve gümüşün piyasayı oluşturduğu bu sistem İslam dünyasında görülmemektedir. Çift maden sisteminde altın ve gümüşün bağımsız ve sınırsız olarak ödeme gücü vardır. Dünyada ise XVIII. yüzyılın ilk yarısından XIX. yüzyılın ilk çeyreğine kadar Avrupa ve Amerika'da kullanılmıştır. Gümüşün sürekli olarak değer kaybetmesi nedeniyle sistem zaman zaman aksamıştır. Bu nedenle çift maden sistemine *aksak metal sistemi* tabiri de kullanılmaktadır.²⁷

Hz. Peygamber (s.a.) döneminde çift maden sisteminin uygulandığı söylenebilir. Şöyle ki altın ve gümüş aynı anda kıymet ölçüsü olarak kullanılmıştır. O gün itibariyle altın gümüş paritesi ve bunun karşılığı konusunda Beşir Gözübenli şöyle bir veri sunmaktadır: 1 altın dinarın değeri/fiyatı 10 gümüş dirheme karşılık olarak belirlenmiştir. Fakat dinar ile dirhemın ağırlıkları farklı olduğundan (1 dirhem 2,975 gr x 10= 29.75gr gümüş 1 dinar altının bedelidir.) ağırlık olarak ise 1 dinar altın 7 gümüş miktarındadır (4.25x7=29.75 gr).²⁸ Sonraki dönemlerde bu oran 1/16 hatta 1/20 olarak da görülmektedir. Osmanlı devletinin iktisat politikalarına bakıldığında bu sisteme tabi olduğu görülmektedir. Zira 1840 yılında altın-gümüş oranını 1/15 olarak sabitlemiş, 1916 yılında tevhîd-i meskûkât kanunu²⁹ ile altın para sistemine geçmiştir.³⁰ Günümüzde aşırı değer kaybeden gümüşün 1 gram altına oranı ortalama 70 gramdır. Bir diğer tabirle gümüş 10 kat değer kaybetmiştir.

b. Kâğıt Para Sistemleri

İktisat biliminde kâğıt para sistemi *Serbest ve Kontrollü Kâğıt Para* sistemleri olmak üzere iki şekilde değerlendirilmiştir. Herhangi bir kontrol mekanizması olmayan

²⁶ Aren, *İstihdam Para ve İktisadi Politika*, s. 116; Tabakoğlu, *İslam İktisadına Giriş*, s. 384.

²⁷ Akdiş, *Para Teorisi ve Politikası*, s. 9.

²⁸ Gözübenli, "İslâm Hukuk Kültüründe Para", s. 94.

²⁹ Tevhîd-i meskûkât kanunu: Osmanlı devletinde birçok farklı ölçü ve gramajda kullanılan ve her biri devlet darphanesinde basılan paralarda birlik sağlamaya dönük 1916 tarihinde çıkarılan kanundur.

³⁰ Orman, "Modern İktisat Literatüründe Para, Kredi ve Faiz", s. 34-35.

değerini piyasanın belirlediği para, *serbest kâğıt paradır*. Devlet kontrolünde basılanlar ise, *kontrollü kâğıt paradır*. Kâğıt paraların her ne kadar ölçsüz olduğu ifade edilse de para emisyonu ve piyasadaki para hacmi belli kurallara tabi olduğundan tam ölçsüzlükten söz etmek isabetli değildir. Altına endeksli sistemlerde bile devletler para emisyonuyla alakalı sıkıntılı dönemlerde kendi kontrollerinde olmak kaydıyla kâğıt para basım yoluna gitmişlerdir. Tabiatıyla kontrol mekanizması bazı esaslara dayanmaktadır. Bunlar piyasadaki fiyat ve istihdam stratejileridir.³¹

İktisatta para kavramı; paranın tanımı, fonksiyonları, çeşitleri ve para sistemleri çerçevesinde değerlendirildikten sonra fikhî olarak para denilen olgunun mahiyeti incelenecektir.

B. Fıkıhta Para Kavramı

Fıkıhta para, kelime ve kavram olarak farklı şekillerde ifade edilmiştir. Çeşit, kapsam ve üretildiği madde açısından değişik isimleri vardır. Bu kavramlardan semen kelimesinin, bütün para ve para türlerini kuşattığı söylenebilir. İslam tarihinde ve günümüzdeki kullanım şekilleri ve üretildikleri hammadde odaklı olarak farklı para çeşitlerinden söz etmek mümkündür. Bunlar dinar, dirhem, fels ve sikkedir. Kıymet, fiyat (s'ir), 'ayn ve nakit kelimeleri de para ve türleri için kullanılan kavramlar arasındadır. Bu aşamada ilgili para kavramları ve para çeşitleriyle ilgili açıklama yapılacaktır.

Dinar altının piyasada tedavül eden para şekli için kullanılırken, *dirhem* ise gümüş para için kullanılmıştır. Her ikisi için *nakdeyn* yahut *nukûd* da denilmektedir. Diğer paralar (fûlûs) ise altın ve gümüş dışındaki madenler veya farklı hammaddelerden üretilmiş paralardır. Bunların içerisinde altın veya gümüş de bulunabilir, fakat bu iki maddenin oranı diğerlerine göre daha azdır.

Kıymet ve *fiyat* (s'ir) kelimeleri de para kavramıyla bağlantılıdır. Kıymet bir şeyin değeri, eksiklik ve fazlalık olmadan tam karşılığıdır. Semenle arasındaki fark semen alışverişte tarafların mebiin fiyatı olarak anlaştığı miktar olup gerçek değerle arasında eksiklik veya fazlalık olabilir. Dolayısıyla semen, kıymet gibi tam olarak bir şeyin değerini

³¹ Aren, *İstihdam Para ve İktisadi Politika*, s. 116; Orman, "Modern İktisat Literatüründe Para, Kredi ve Faiz", s. 39.

ifade edebileceği gibi, fazla veya eksik bir miktarı da ifade edebilir.³² Fiyat ise alışverişte mebûin karşılığında ödenen ve satıcının talep ettiği miktardır. Günümüz İslam hukuku çalışmaları arasında yer alan Kuveyt Fıkıh Ansiklopedisi'nde semen ve si'r arasında fark şöyle ifade edilmektedir: Semen belirlenmesinde alıcı ve satıcı taraflar söz sahibiyken, fiyat sadece satıcı tarafından belirlenmektedir.³³

Parayla alakalı diğer iki kavram 'ayn ve nakittir. 'Ayn, zimmette sabit olmayıp müşahhas ve mevcut olan şeydir. Deynin karşıtı olarak kullanılmaktadır. Paraların somut olarak mevcut olmaları durumunda (nakit) 'ayn olarak kabul edilir. Hazırda bulunan ev, kitap ve kalem gibi şeyler de 'ayn kapsamındadır.³⁴ Nakdin ise iki farklı kullanımı vardır. Bunlardan ilki para manasında olup, ikincisi ise vadenin zıttı olan peşin değildir. Bu çalışmada ise nakit kelimesinin para manası üzerinde durulacaktır. Bu yönüyle nakit, iktisadi kıymetlerin ölçülme, mübadele ve ödeme aracıdır.³⁵

Burada genel fıkıh literatürü içerisinde para ve parayla alakalı olarak bazı terimler verilmiş ve kısaca açıklamaları yapılmıştır. Çalışmanın farklı bölümlerinde kullanılacak kavramların anlaşılması için bu açıklamaların yeterli olacağı düşünülmektedir. Takdir edilmelidir ki İslam tarihinde kullanılan tüm paraların hammaddeleri ve bu paraların fiziki özellikleriyle alakalı bilgiler bu çalışmanın konusunun ötesindedir. Çalışma kapsamında parayla alakalı konular altın eksenli olarak incelenecektir. Buna göre altının para olma niteliği ve altın dışındaki paraların para olma niteliği araştırılacaktır. Zira *nakdeyn* denilen altın ve gümüş cinsi paraların yaratılış itibarıyla para olduğu³⁶, diğer paraların örfen para olarak kabul edildiği gibi bir kanaat söz konusudur.

Para konusunu tarih perspektifinden ele alan çalışmalarda, paranın mal para ve madeni para vb. olarak incelendiği görülmektedir. Bu çalışmada ise üretildikleri hammadde dikkate alınarak madeni para çeşitlerinden söz edilecektir.

İnsanlık tarihinde mal paradan madeni paraya geçiş sürecinde akla gelen ilk para çeşidi altın ve gümüştür. Altın ve gümüşün dışında bir de mağşuş paralar vardır. Bu paralar

³² İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, IV, 575; Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, s. 340.

³³ "Semen", *Mv.F.*, XV, 25.

³⁴ *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye*, md. 159.

³⁵ "Nakd", *Mv.F.*, XLI, 138; Aybakan, "Nakit", *DİA*, XXXII, 324.

³⁶ Serahsî, *el-Mebsût*, XIV, 14; Zeylaî, *Tebyîni'l-hakâik*, IV, 135; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, IV, 561.

da aynı şekilde altın veya gümüşten üretilmiştir. Fakat içerisindeki altın ve gümüş oranları farklılık göstermektedir. Altın ve gümüş oranı diğer karışım maddelerine göre fazla ise bu tür paralar için *mağlûb-u ğıŝŝ* tabiri kullanılmıştır. Altın ve gümüş miktarı az olup katkı oranı fazla olan paralar ise *ğâlib-ü ğıŝŝ* olarak ifade edilmiştir.³⁷ Katkı oranı altın ve gümüşe göre fazla olan bu tür paralara *zuyûf* da denilmektedir. Bu iki maddeden başka, bakır yahut demir vb. madenlerden üretilmiş bozukluk olarak kullanılan *filûs* diye adlandırılan paralar da vardır. Bunların para olarak kullanılıp kullanılmaması piyasadaki tedavülüne bağlıdır.³⁸ Aslında para olarak kullanılan her şeyin üretildiği maddeye bakılmaksızın tedavülde olup olmaması (revâc ve kesâdı) konusu ise örfle bilinmektedir.

Üretildikleri madenler açısından incelenen paralar kendi içlerinde de farklı farklıdır. Bu yönüyle tıpkı günümüzde olduğu gibi tarihte de yerel para birimleri mevcuttur. Bizans dinarı ve Sâsânî dirhemi bunlara örnek olarak verilebilir. İslam tarihinde paralar, bireylerin zekâtlarını kolay ödeyebilme ve devletin zekât toplamasındaki işlevsellik dikkate alınarak çeşitli tür ve ağırlıkta basılmışlardır.

Para bazen satım akdinde (bey‘) mübadele aracı olarak kullanılırken bazen de satım akdine konu (sarf) olmaktadır.³⁹ Bu çalışmanın konusunun altın mübadele işlemleri olması nedeniyle, sarf akdine konu olan altının fikhî mahiyetinin tespit edilmesi zaruridir. Zira sarf akdine konu olan şeyler her iki taraftan (alıcı ve satıcı) semendir. Dolayısıyla akdin unsuru olan altının sarf akdinde semen ve mebî‘ olması yönleri değerlendirilmelidir.

1. Semen ve Mebî‘ Kavramları

Semen kavramı için iki mana söz konusudur. İlk olarak semen alışverişin meydana gelmesini sağlayan mübadele aracı, pazarlık neticesinde üzerinde anlaşılan *fiyattır*.⁴⁰ İkinci olarak ise mebîin *bedelidir*. Semen her iki manasının kapsamı içerisine giren unsurlar vardır. Birinci mananın kapsamına ölçülen (*keylî*), tartılan (*veznî*), sayılan (*adedî*) ve somut olmayıp, zimmette sabit olabilen (*deyn*) nakitler girmektedir. İkinci mananın kapsamına ise akit meclisinde ortada olan nakitler ve kıyemî olup ölçülen, tartılan somut birimler

³⁷ İbn Âbidîn, *Tenbîhü’r-rukûd ‘alâ mesâili’ n-nukûd*, II, 61-62; Ali Haydar, *Düerü’l-hükkâm*, I, 124.

³⁸ Kâsânî, *Bedâiu’ s-sanâi’*, V, 236.

³⁹ Kâsânî, *Bedâiu’ s-sanâi’*, V, 234.

⁴⁰ *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye*, md. 152.

(‘ayn) girer. Bu çerçevede semeni, ‘zimmette borç olarak sabit olan şey’ diye tarif etmek de mümkündür.⁴¹

Bu manalarının dışında iki farklı semenden söz edilebilir. Bunlar semen-i müsemâm ve semen-i misildir. Semen-i müsemâm, tarafların kendi aralarında anlaşarak belirledikleri fiyattır. Mebûin gerçek değerinden eksik veya fazla olabilir. Semen-i misil ise mebûin gerçek değeri bir diğer tabirle bir şeyin piyasa değeri olup buna kıymet de denilmektedir. Semen-i misle aynı zamanda hakiki semen de denilmektedir.⁴²

Mebûi ise alışverişte satıma konu olan malı ifade etmektedir. Satım akdinde asli unsur mebûidir. Zira gerçekleştirilen akitten bir fayda elde edilmek istenmiştir. O fayda da satıma konu olan şeyle gerçekleşir.⁴³

Mebûi ve semenin manaları arasında benzerlik olmakla birlikte, aslında farklı iki kavramdır. Fakat bazı durumlarda bir şey hem mebûi hem de semen olabilmektedir. İki kavram arasındaki farklar üç esasa dayalı olarak ortaya konulabilir.⁴⁴

A) İlk esas mebûi ve semenin mal olmasıdır. Bu yönüyle mal deyn olmayıp, ‘ayn olan şeylere denir. Bir diğer tabirle zimmette olmayan ve somut varlıklarından bahsedilen şeylere mal denilir. Mallar semen ve mebûi olmaları açısından üç kısımdır:

1. Daima semen olarak değerlendirilen altın ve gümüşdür. Altın ve gümüşün semen olarak kullanılan şekline dinar ve dirhem denilmektedir. Arapça gramer kurallarına göre altın ve gümüş kelimelerinin öncesinde bedelliği/paralığı ifade eden “Bâ” harfi cerinin bulunup bulunmaması altın ve gümüşün semeniyet manasına zarar vermemektedir. Tabiatıyla Türkçe dil kurallarına göre böyle bir farktan söz edilemez. Ayrıca fıkıh mezhepleri arasında altın ve gümüşün akitlerde semen konumunda bulunduğu hususunda herhangi bir ihtilaf bulunmamaktadır.⁴⁵

⁴¹ Serahsî, *el-Mebsût*, XIV, 2.

⁴² Ali Haydar, *Dürerü'l-hükkâm*, I, 123-125.

⁴³ *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye*, md. 151.

⁴⁴ Mebûi ve semenin manalarıyla ilgili aşağıda ifade edilecek bilgiler Beşir Gözübenli'nin çalışmasından istifade ile açıklanmıştır. Bk. Gözübenli, *İslam'da Para ve Fonksiyonları*, ss. 71-83.

⁴⁵ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, VII, 133; Zeylaî, *Tebyînü'l-hakâik*, IV, 135; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, IV, 561; Adevî, *Hâşiyetü'l-Adevî*, II, 142; Bâcî, *el-Müntekâ Şerhu'l-Muvattâ*, IV, 258; İbn Hacer, *Tuhfetü'l-muhtâc*, IV, 279; Makdisî, *el-Udde Şerhu'l-Umde*, 248; Dihlevî, *Hüccetullâhi'l-bâliğa*, I, 90-91; Gözübenli, *İslam'da Para ve Fonksiyonları*, s. 71-72.

2. Kıyemî mallar satım akdinde her zaman mebî‘ olarak kabul edilmektedir. Özel dikim elbiseler ve hayvanlar kıyemî mallara örnek gösterilebilir.⁴⁶ Altından üretilmiş benzeri olmayan ziynet eşyası vb. ürünlerin kıyemî olmaları yönüyle mebî‘ olarak da değerlendirilmesi mümkündür. Öyle olduğu takdirde bu tür malların satımında sarf akdinin şartlarının geçerli olmayacağı iddiası gündeme gelmektedir. Sarf akdini para ve para cinsinden olan madenlerden yapılan eşyaların mübadelesi olarak tanımlanırsa, o takdirde altın ve altından imal edilmiş ürünlerin mübadelesi de sarf akdinin şartlarına riayet edilerek yapılması gerektiği ortaya çıkacaktır. Nitekim İbnu’l-Hümâm (v. 861/1457) bu durumu eserinde şöyle beyan etmektedir: “*Sarf akdi semen cinsinden olan şeylerin mübadelesini konu edinir. ‘Semen cinsinden’ denilmesinin amacı, işçilikli altınların tarif kapsamına girmesi içindir. Çünkü ziynet eşyası olan altınlar sarahaten (bilfiil) semeniyet vasfına sahip olmayıp akitlerde te‘ayyun etse de satım akdine konu olduklarında sarf akdinin kurallarına riayet edilmek suretiyle mübadele edilirler...*”⁴⁷

3. Bir yönüyle mebî‘, bir yönüyle semen olanlar. Bunlar keylî, veznî ve adedî (mütেকârîbe) olan mislî mallardır. Şayet bir mal alışveriş sözleşmesinde belirlenmişse (ta‘yîn edilmişse) mebî‘ olur. Ta‘yîn edilmemişse o zaman semen olur.⁴⁸

Semen ile mebî‘ birbirinden ayıran en önemli vasıflardan bir tanesi ta‘yîn edilip edilmeme durumudur. Ancak kaynaklarda Arapça gramer kuralları dikkate alınmak suretiyle şu açıklamalara yer verilmektedir: Ta‘yîn edilmeyen bir mal sözlü olarak ifade edilirken öncesine “ile, karşılığında” anlamına gelen “Bâ” harfi ceri getirilir ve bunun karşılığında olan mal da mebî‘ olmaya elverişli olursa bu takdirde harf-i cerle kullanılan şey semen sayılır. Böyle bir harf olmaz ve mübadele edilecek olan mal semen cinsinden bir şey olursa bunlar mebî‘ kabul edilir.⁴⁹ Kısaca ifade etmek gerekirse bir malın alımında

⁴⁶ Gözübenli, *İslam’da Para ve Fonksiyonları*, s. 73-74.

⁴⁷ İbnü’l-Hümâm, *Fethu’l-kadîr*, VII, 133. İfade şu şekildedir:

وإنما قال من جنس الأثمان ولم يقتصر على قوله بيع ثمن بضمن ليدخل بيع المصوغ بالمصوغ أو بالنقد، فإن المصوغ بسبب ما اتصل من الصنعة به لم يبق ثمنا صريحا ولهذا يتعين في العقد ومع بيعه صرف، وإنما سمي اصطلاحا به لأن مفهومه اللغوي هو النقل،

⁴⁸ Gözübenli, *İslam’da Para ve Fonksiyonları*, s. 77.

⁴⁹ Serahsî, *el-Mebsût*, XIV, 2; İbnü’l-Hümâm, *Fethu’l-kadîr*, VII, 134; Ali Haydar, *Dürerü’l-hükkâm*, I, 126; İbnü’l-Hümâm’ın ifadeleri şöyledir:

واعلم أن الأموال تنقسم إلى ثمن كل حال وهي الدراهم والدنانير صحبها حرف الباء أو لا، وسواء كان ما يقابلها من جنسها أو من غيره، وإلى ما هو مبيع على كل حال وهو ما ليس من ذوات الأمثال من العروض كالثياب والحيوان، وإلى ما هو ثمن من وجه مبيع من وجه وهو المكيل والموزون، فإنها إذا عينت في العقد كانت مبيعة؛ وإن لم تعين، فإن صحبها حرف الباء وقابلها مبيع فهي ثمن، وإن لم يصحبها حرف الباء ولم يقابلها ثمن فهي مبيعة، وهذا لأن الثمن ما يثبت في الذمة دينا عند المقابلة.

bedel olarak kabul gören taraf semen, satım akdine konu olan şey ise mebî‘ olarak kabul edilmektedir.

B) Semen ve mebî‘ arasındaki farkın tespitinde ikinci esas bunların ‘ayn yahut deyn olmasıdır. Bir malın ‘ayn ve deyn olması yönüyle satım akdi, dört farklı şekilde gerçekleşmektedir. Bunlar ‘ayn-‘ayn mübadelesi, ‘ayn-deyn mübadelesi, deyn-‘ayn mübadelesi ve deyn-deyn mübadelesidir. ‘Ayn, muayyen ve müşahhas, deyn ise zimmette sabit olan şeydir. Aynın somut varlığından söz edilebilir fakat deyn için bu durum söz konusu değildir.⁵⁰ Semen, zimmette sabit olan borç olarak tarif edilmiş ve bu yönüyle semenin deyn olabilecek şeylerden olması gerektiği beyan edilmiştir. Nakitler ve mislî mallar deyn olabilirler. Buna mukabil ‘ayn ise akit meclisinde bulunan yahut önceden bilinip görülen tüm mallara şamil gelmektedir. Neticede ‘ayn ve deyn ayrımının dayandığı nokta, zimmette taalluk edip, etmemeye alakalıdır.⁵¹

Bu bilgiler ışığında semen ve mebî‘ arasındaki fark şu şekilde netleştirilebilir: ‘Ayn-‘ayn mübadelesinde mebî‘ ve semenin durumu ta‘yîn edilip edilememesine göre ortaya çıkar. Bu mübadeleye örnek olarak mukâyaza verilebilir. Buna göre ta‘yîn edilen mebî‘, ta‘yîn edilmeyen semendir. Bu durum Hanefîlere göre. Diğer mezhepler “semenin ta‘yîn ile te‘ayyun edeceğini” beyan etmektedirler. Bu takdirde diğer fakihlere göre de, ta‘yîn ile te‘ayyun etmemiş olan şeyin, semen olduğu söylenebilir. Onların semen için “ta‘yîn ile te‘ayyun eder” diye ifade ettiği görüşleri, şayet semen ta‘yîn edilirse (bilkuvve/potansiyel) ta‘yîne kabil bir vasfa sahiptir iddiasıyla ilgilidir. ‘Ayn-deyn mübadelesinde semen deyn iken, ‘ayn mebîdir. Bu akit mutlak olarak satım akdidir. Deyn-‘ayn mübadelesine, selem akdi örnek verilebilir. Zira selem akdinde semen peşin mal veresiyedir. Dolayısıyla diğer suretlerde olduğu gibi, ‘ayn, semendir. Deyn ise mebîdir. Deyn-deyn mübadelesinin örneği sarf akdidir. Çünkü mübadeleye konu olan her iki mal da semendir.⁵²

⁵⁰ Aybakan, *İslam Hukukunda Borçların İfası*, s. 24.

⁵¹ Gözübenli, *İslam’da Para ve Fonksiyonları*, s. 81-82.

⁵² Kâsânî, *Bedâiu’s-sanâi’*, V, 134.

C) Akdin hükmü dikkate alındığında mebi‘ ve semenin farkı altı şekilde ortaya çıkar.⁵³

1. Alışverişin kurulabilmesi için mebiin mütekavvim olması gerekmektedir. Aksi takdirde bey‘ batıl olur. Hanefîlere göre mütekavvim olmayan domuz, şarap ve leş gibi şeylerin mebi‘ olmayıp semen olması durumunda ise akit fasit olur.⁵⁴

2. Semen zikredilmeden yapılan akit fasitken, mebi‘ zikredilmeden yapılan akit batıldır.⁵⁵

3. Satım akdinin geçerli olması için mebiin satış esnasında teslim edilebilecek şekilde satıcının mülkiyetinde bulunması (*makdûru't-teslîm* olması) gerekmektedir. Semende ise böyle bir şart söz konusu değildir.⁵⁶

4. Mebi‘ müşteriye teslim edilmeden önce telef olursa akit batıl olur. Eğer semen telef olursa akit batıl olmaz.⁵⁷

5. Mebiin menkul mallardan olması durumunda müşteri malı kabzetmeden tasarrufta bulunamaz. Fakat semen zimmete taalluk ettiği için tasarrufu mümkündür.⁵⁸

6. Farklı bir beyan ya da örf olmaması halinde akitte mebiin teslim sorumluluğu satıcıya ait iken, semenin satıcıya teslim külfeti müşteriye aittir.⁵⁹

Para, satım akdiyle sınırlı olmayıp pek çok borç ilişkisine de konu olabilmektedir. Örneğin selem akdinde peşin ödenen *ra'su'l-mâl/sermaye*, karz akdinin konusu olan *borç*, hizmet ve kira akdinde *ücret*, kısmet akdinde tarafların elde ettiği *miktar*, kusur neticesinde kıyemî malların telefinde ödenmesi gereken bedel olarak ifade edilen her şey genellikle *para/semendir*.⁶⁰

Paranın ne olduğu ve genel özellikleri akitler nazariyesi çerçevesinde semen ve mebiin farkları anlatılmak suretiyle izah edilmeye çalışılmıştır. Paranın uluslararası bir

⁵³ Gözübenli, *İslam'da Para ve Fonksiyonları*, s. 82-83.

⁵⁴ İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, V, 50.

⁵⁵ Ali Haydar, *Dürrü'l-hükkâm*, I, 217.

⁵⁶ Serahsî, *el-Mebsût*, XII, 165, 169.

⁵⁷ Serahsî, *el-Mebsût*, XII, 169; Ali Haydar, *Dürrü'l-hükkâm*, I, 275.

⁵⁸ İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, V, 152; Ali Haydar, *Dürrü'l-hükkâm*, I, 235.

⁵⁹ “Bey‘”, *Mv.F.*, IX, 29.

⁶⁰ Aybakan, *İslam Hukukunda Borçların İfası*, s. 73.

varlığa sahip olması nedeniyle fıkhîta para denilince sadece İslam'ın doğuşuyla başlayan bir para tarihiyle yetinilmemelidir. Tabiatıyla para denilen olgu var olduğu müddetçe parayla alakalı bir tarih sürecelecektir. Ama esas problem para denilen şeyin özellikleri ve bu özelliklerden insanların birbirine zarar vermeden faydalanmasıdır. Bu nedenle fıkıh, para üzerinde düşünmüş, kendi değerleri doğrultusunda geliştirmiş ve belli başlı sınırlar çizmiştir. Buna göre fıkıh, dünya üzerindeki parayla ilgili gelişmeleri takip etmiş ve bu gelişmelere dinamik bir şekilde uyum sağlamıştır. Neticede fikhî olarak hükmü beyan edilmiş para çeşitleri bu çerçevede değerlendirilecektir.

2. Para Çeşitleri

a. Altın Paralar

Türkçe “altın” olarak kullanılan kelime, Arapça gitmek kökeninden türetilen “ذَهَبٌ” *zeheb* kelimesiyle ifade edilmektedir. Altın kendine has rengi ve kolayca işlenebilen yapısıyla neolitik hatta mezolitik⁶¹ (m.ö. 600.000 - m.ö. 5000) dönemlerden beri bilinen para ve zinet eşyası olarak kullanılan değerli bir madendir.⁶² Sarı rengiyle meşhur olan altın, içerdiği farklı elementler ve bunların miktarlarına göre; kırmızı, beyaz veya yeşil tonlarını alabilmektedir. Kimyasal yapı olarak dış etkenlere dayanıklı olması, küçük parçalara bölünebilmesi ve kolay şekil verilebilmesi onu değerli kılmaktadır. Altın bu özellikleriyle para olarak kullanılmadan önce de tanınmaktadır. Zira eski çağ insanı için altın ölümsüzlüğü temsil etmektedir. Antik mezarlardan çıkan altınlar bu durumu açıkça göstermektedir.⁶³

Altın, tarihte genellikle para ve süs eşyası olarak kullanılmış, günümüzde ise para ve süs eşyası dışında elektronik ve uzay endüstrisi başta olmak üzere birçok sektörde kullanılmaktadır. Ayrıca geçmişte olduğu gibi günümüzde de tıp sektörünün farklı dallarında altının kullanıldığı bilinmektedir.⁶⁴ Bu kullanım biçimlerinden biri olan para, mübadele, kıymet ölçme ve biriktirme aracı fonksiyonlarına sahiptir.⁶⁵ Bu çerçevede

⁶¹ Neolitik ve mezolitik çağ hakkında bk. <http://www.nkfu.com/mezolitik-cag-donemi-hakkinda-bilgi/>, (Erişim tarihi: 30/10/2018).

⁶² Geçkinli, “Altın”, s. 17; Sahillioğlu, “Altın”, *DİA*, II, 532.

⁶³ Tekin, *Eski Yunan, Roma ve Bizans Altın Sikkeleri*, s. 39.

⁶⁴ Geçkinli, “Altın”, s. 18.

⁶⁵ Tabakoğlu, *İslam İktisadına Giriş*, s. 382. Benzeri tarifler için bk. Aren, *İstihdam Para ve İktisadi Politika*, s. 89; Orman, “Modern İktisat Literatüründe Para, Kredi ve Faiz”, s. 11; Paya, *Para Teorisi ve Para*

altının para olarak kullanılması, paranın tarihiyle alakalı birtakım bilgilerin incelenmesini gerektirmektedir.

Geçmişten günümüze dünya tarihinde para olarak farklı özelliklere sahip nesnelere kullanılmıştır. Bunların başında “mal para” gelmektedir. Bu mübadeleye aynî mübadele de denilebilir. Mal paranın genellikle deri, tuz, hayvan vb. olduğu bilinmektedir. Aynî mübadeleye konu olan bu eşyaların, bireylerin yaşamlarında çokça ihtiyaç duyduğu şeyler olduğu görülmektedir. Zamanla bu ve benzeri mübadele araçlarının korunması, taşınması ve uygun birimlere bölünememesi gibi nedenlerle kullanımı zorlaşmıştır. Aynî mübadelelerde karşılaşılan ilgili zorluklar nedeniyle, trampa yerini Lidyalıların milattan önce yedinci yüzyılda icat ettiği madeni paraya bırakmıştır. Neticede aynî mübadeleden nakdî mübadeleye bir geçiş süreci olmuş, ancak aynî mübadeleler de tamamen terk edilmemiştir.⁶⁶

Bu noktada İslam’ın doğuşuna kadar genelde para özelde ise altınla alakalı birkaç hususa değinilmesi gerekmektedir. Büyük sarraflar orta çağın ortalarına kadar kendilerine emanet edilen altınlara karşılık olarak senetler yazmışlardır. Elinde senet bulunan kişi, altınını yetkili sarraftan fiziki olarak teslim alma imkânı bulmuştur. Zamanla ilgili uygulamalar önemli bir hacme ulaştığı için, siyasi otorite bu sektöre müdahale etme ihtiyacı hissetmiştir. Yapılan müdahale, bankacılık uygulamalarına öncü olarak görülebilir ve sektörün ilk nüveleri olarak değerlendirilebilir. Sarrafların beyan edilen uygulamaları aynı zamanda kâğıt paranın da ilk örneğini oluşturmaktadır.⁶⁷ Bu dönemde bankerler/sarraflar kasalarında mevcut altın miktarı kadar kâğıt para veya senedi piyasaya sunmuştur. İşaret edilen durum gerek halkın bankalara güvenini korumak gerek amaçsız para basımının önüne geçmek olarak görülebilir. Piyasada tedavül eden para ile depodaki altın miktarındaki ifade edilen eşitlik zamanla bir birim altına karşılık üç birim kâğıt para basımı olarak düzenlenmiştir.⁶⁸ Böyle bir durumda da herhangi reel bir değere bağlı olmadan karşılıksız para basımı söz konusu olmuştur.

Politikası, s. 17 vd.; Akdiş, *Para Teorisi ve Politikası*, s. 12 vd.; Günal, *Para Banka ve Finansal Sistem*, s. 9.

⁶⁶ Aren, *Ekonomi Dersleri*, s. 245.

⁶⁷ Aren, *Ekonomi Dersleri*, s. 246.

⁶⁸ Aren, *Ekonomi Dersleri*, s. 247.

İslam tarihinde ise madeni paranın trampayla birlikte kullanımı, bir diğer tabirle nakdi mübadelelerin yanında aynî mübadele uygulamaları, Hz. Peygamber'in (s.a.) risaleti yıllarında da devam etmiştir. Bu aşamada Hz. Peygamber de (s.a.) madeni para kullanmış, mevcut paranın şeklinde ve cinsinde herhangi bir değişiklik yapmamıştır. Hz. Ebûbekir (r.a.) devrinde para basımıyla alakalı herhangi bir bilgiye ulaşılmamıştır. Hz. Ömer (r.a.) döneminde ise ilk defa para basımı gerçekleşmiş olup bu para basımının bağımsız bir icraat olduğu söylenemez. Şöyle ki, genişleyen ülke topraklarında başta zekât olmak üzere devlet gelirlerinin tahsil edilmesi gerekmektedir. Zekâtın ise belirli bir miktarı ve tahsil edilmesi gereken bir oranı bulunmaktadır. Bu amaçla zekât nisaplarında tayin edilen miktarlar dikkate alınarak gümüş paraların gramajına müdahale edilmiş, standart para basımına başlanmıştır.⁶⁹ İfade edilen şekilde paranın vafında herhangi bir değişiklik yapılmayıp zekât tahsillerinin kolaylıkla gerçekleştirilmesi için basım yapılmıştır. Hz. Ömer (r.a.) bu amaçla altın ve gümüş para basımında altın-gümüş paritesini, gümüşün altına oranını 1/10 olarak ayarlamıştır. Parite ayarlamayla alakalı bu durum Hz. Osman (r.a.) ve Hz. Ali (r.a.) dönemlerinde de görülmektedir.⁷⁰

Madeni paranın hüküm sürdüğü bu dönemde Hz. Ömer'in (r.a.) deve derisinden para basma fikri ise dikkat çekicidir. Bu fikir, aynı zamanda madeni paradan kâğıt paraya geçişin ilk denemesi olarak da görülebilir. Ne var ki Hz. Ömer'in (r.a.) bu teşebbüsü itirazlar nedeniyle gerçekleşmemiştir. Gelen itirazların gerekçeleri deve neslinin tükeneyeceği, deriden üretilen ilgili paranın suiistimal edileceği ve bizatihi değerli olan altın ve gümüşün değerlerine olumsuz etki edeceği iddiasıdır.⁷¹ Nitekim Hz. Ömer (r.a.) ifade edilen gerekçeleri dikkate almış ve bu düşüncesinden vazgeçmiştir. Deve derisinden para basma fikri, bir şeyin para olarak kullanılabilmesi için paranın cevher olarak kıymetli olmasının şart olmadığı fikrini de akla getirmektedir. Tabiatıyla bu düşünce, altının paralık vasfıyla ilgili bir şüphenin varlığını değil, bilakis itibari paraların para olarak kabul edilebileceğini göstermesi yönüyle değerlidir. Neticede altın paralık vasfını korumakta, bunun yanında başka şeylerin de para olarak kullanılmasının önünde fikhî açıdan bir engel

⁶⁹ Kallek, *İslam'da Yönetim-Piyasa İlişkisi*, s. 33.

⁷⁰ Ebû Yûsuf, *Kitâbu'l-harâc*, s. 125; Gezgin, *Harâc ve Emvâl Literatürünün Dört Temel Eserinde Altın ve Gümüş*, s. 54.

⁷¹ Belâzûrî, *Futûhu'l-buldân*, s. 452; Kettânî, *et-Terâtîbu'l-İdâriyye*, I, 333; Kallek, *İslam'da Yönetim-Piyasa İlişkisi*, 37.

bulunmadığı sahabe döneminden itibaren görülen bir husustur. Nitekim fikhî/şer‘î bir engel söz konusu olsaydı Hz. Ömer (r.a.) böyle bir teşebbüste bulunmayacaktı. Ayrıca Hz. Ömer’e (r.a.) yapılan itirazlarda da şer‘î bir gerekçe yoktur. Sadece yapılmak istenen şeyin maslahat açısından uygun olmadığı çeşitli gerekçelerle dillendirilmiştir.

Hz. Peygamber (s.a.) paranın kullanım amacıyla doğrudan ilgili olarak ribâ başta olmak üzere temel bazı yasaklar koymuş ve bu yasakların kapsamını beyan etmiştir. Konuya paraların mübadelesiyle alakalı özel kurallar (sarf akdi) çerçevesinden bakıldığında, O’nun (s.a.) parayı mübadelelerde araç kabul ettiği ve bizatihi ticaret metâi olarak görmediği söylenebilir. Buna göre şartlarına riayet edilmeden ribâ kaynaklı olarak paradan para kazanma yasaklanmıştır. Bu çerçevede sadece İslam’a mahsus olmaksızın evrensel olarak paraya bazı fonksiyonlar belirlenmiş ve Hz. Peygamber’in de (s.a.) bu fonksiyonları aynen kabul ettiği ön görülmüştür. Zira Hz. Peygamber’in (s.a.) para mübadelelerinde çizmiş olduğu sınırlarla ilgili olarak sahabe, tabiin ve müctehid fukahadan bunun aksi bir yorum nakledilmemiştir. Esasında para ve paraların fonksiyonuyla alakalı konunun mübah hükümler kapsamında değerlendirilmesi daha isabetli olacaktır. Kanun koyucunun bilinçli olarak bıraktığı boşlukların konjonktüre ve evrensel kabullere göre doldurulmasının önünde herhangi bir engel söz konusu değildir.

b. Altın Dışındaki Paralar

Altın dışındaki paralar ana hatlarıyla üç başlık altında incelenecektir. Bunlar altın ve gümüş karışımı paralar, altın ve gümüş dışındaki madenlerden üretilen paralar, kâğıt ve itibârî paralardır.

ba. Mağşuş Paralar ve Fülûs

Madeni para sistemlerinin temel iki parası altın ve gümüşten üretilmiş paralardır. Tarihte bu iki maden para üretimi için değerli kabul edilmiştir. Sırf bu iki maden kullanılarak basılan paralar olduğu gibi, bu madenlere başka madenler karışım yapılarak da para basıldığı olmuştur.

Çalışmanın konusu altın olduğu için karışım paralar hakkında tanım ve değerlendirmeler altın üzerinden ifade edilecektir. Buna göre karışım paralar ise iki kısımdır: Altın miktarı karışım miktarına eşit yahut fazla olanlar ki bu paralara “mağlûbu’l-

ğış” tabiri kullanılmaktadır. İkinci olarak karışım miktarı çok, altın miktarı az olan paralar ise “ğâlibu’l-ğış” olarak bilinmektedir. Ğâlibu’l-ğış olarak bilinen para türlerine “zuyûf” tabiri de kullanılmaktadır. Bu iki tür parayla alakalı hükümler mezheplere göre farklılık arz etmektedir. Bu farklılık genellikle zekât ve sarf konularında kendini göstermektedir. Konumuz zekât bahisleri olmadığı için burada sadece sarfla ilgili görüşler değerlendirilecektir.

Sarf konusunda Hanefilere göre karışımında altın miktarı fazla olan paralar altın hükmünü alır ve sarf akdine göre mübadele edilir. Altını değil de karışımı fazla olanlar ise ticaret malı gibi mübadele edilir.⁷² Fakat bu tür mallar satılırken içerisinde altın karışımı olması nedeniyle semen olarak ödenen miktar, mal olan şeyin içerisindeki altından fazla olmalıdır. Zira aynı miktar para altına tekabül ederken, diğer miktar ise katkı maddesinin bedelidir. Ayrıca içerisinde altın dışında karışım bulunan bu altınların para olarak kullanılmasında örfe itibar edilir ve sarf akdi kapsamında mübadele edilirler.⁷³ Kanaatimizce Hanefiler bu icthadlarıyla örfün para üzerindeki etkisini kabul etmektedirler. Altın ve karışım miktarı eşit olan altınlar konusundaki kanaat ise mağlûbu’l-ğış olan altınların hükmüyle aynıdır.

Mâlikîlere göre halis altınla mağşuş altın mübadelesi, bedel miktarlarının eşit olması kaydıyla caizdir. Bu mübadele konusunda mezhep içerisinde cevaz ve adem-i cevaz yönünde iki farklı icthad vardır. İhtilafın kaynağı ise örfe göre böyle bir mübadelenin mümkün olup olmamasıdır. Örneğin, karışım miktarı hakkında herhangi bir şüphe duyulursa akdin mekruh olabileceği de ifade edilmektedir.⁷⁴

Şâfiî mezhebine göre halis altınla mağşuş altınların mübadelesinde bedeller arası eşitlik sağlanmadığı için akit caiz değildir.⁷⁵ Hanbelîler konuyu şu şekilde

⁷² İbn Âbidîn, *Reddû'l-muhtâr*, II, 300.

⁷³ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi*, V, 220; İbn Âbidîn, *Reddû'l-muhtâr*, V, 267.

⁷⁴ Hattâb, *Mevâhibü'l-celîl*, IV, 335; Âbî, *Cevâhirü'l-iklîl*, II, 16.

Mevâhibü'l-celîl'de metin şöyledir:

ويجوز مراطة المغشوش بالخالص على القول الراجح المأخوذ من كلام المدونة وغيرها واستظهر ابن رشد أنه لا يجوز جعل صاحب الشامل الأول هو المذهب، قال: وصح منعه بخالص، والمذهب جواز، وقال ابن عرفة: هو اختيار ابن محرز.

(تنبیه) قال في التوضيح بعد أن ذكر الخلاف وإذا تقرر هذا علمت أنهم إنما تكلموا في المغشوش الذي لا يجري بين الناس ويؤخذ من كلامهم جواز بيع المغشوش بصفه

الخالص إذا كان يجري بين الناس، كما بمصر عندنا انتهى. وبذلك جزم في الشامل فقال بعد كلامه السابق: أما مغشوش يتعامل به فبياعه بصفه وزنا انتهى.

⁷⁵ Nevevî, *el-Mecmû*, X, 397; Şîrbînî, *Muğni'l-muhtâc*, II, 355.

açıklamaktadırlar: Eğer mübadele konusu olan altınlar eşit ise akit caizdir. Şayet bedellerin eşit olmadığı biliniyorsa ve bedellerdeki altın-karışım miktarları da biliniyorsa eşitliğin sağlanma imkanına binaen akit caiz olur. Eğer bedeller eşit değilse veya bedellerdeki değişime konu olan altınlardaki altın-karışım miktarları bilinmiyorsa bu durumda akit caiz olmaz.⁷⁶

Bu icthadların ortak noktası, tarafların mübadelede aldanmamasını temin etmektir. Dolayısıyla aldatma yahut aldanmanın olmadığı durumlarda altın içerisindeki karışımın oranıyla alakalı ortaya konulan icthadlar akdin cevazı yönünde olmuştur. Günümüzde mağuş altınların mübadelesi konusu, farklı ayarlardaki altın satışlarında görülmektedir. Hanefi fukahanın beyanına göre bir şeyin altın olarak kabul edilmesi, karışım içerisindeki altın miktarının %50'den fazla olmasına bağlıdır.⁷⁷ Buna göre saf altının 24 ayar olduğu dikkate alındığında 12 ayardan düşük altınlar altın olarak değerlendirilmez. Fakat günümüz kuyumculuk örfüne göre bir şeyin altın olarak itibar görmesinin ön şartı, hangi oranda olursa olsun karışımın içerisinde altın maddesinin bulunuyor olmasıdır. Tabiatıyla bu ifade kuyumcunun altın olarak itibar ettiği ürünler için geçerlidir. Buna göre karışım madde miktarı ne kadar yoğun olursa olsun satıma konu olan o şey örfen "... milyem/ayar altın" olarak isimlendirilir. Örneğin pratikte üretimi olmasa da 4 ayar bir küpe içerisindeki altın miktarına göre mübadele edilmektedir. Fakat süslemelerinde altın bulunan bir baston ilgili altının ayar ve gramına bakılmaksızın "baston" olarak mübadele edilir. Dolayısıyla kuyumcular sattıkları ürün içerisindeki altın ve karışım madde oranını en hassas şekilde tespit ederek, o ürünü has altın fiyatına eksenli olarak alıp satabilmektedirler.⁷⁸ Zira günümüzde kuyumcular, altın alaşımlarındaki miktara bakmaksızın karışımındaki mevcut altın miktarının karışımından ayrıştırılabileceğini dikkate almaktadırlar. Bu nedenle 14 ayardan düşük altınların "altın olarak mübadele edilmeyeceği" iddiasına⁷⁹ temkinle yaklaşılmalıdır.

AAOIFI mağuş altınlar konusunda içerisindeki katkının cinsine, oranlarına ve katkının altının bizatihi kendine mahsus olup olmamasına göre şer'î standartlar getirmiştir.

⁷⁶ Buhûtî, *Keşşâfü'l-kınâ'*, III, 261-262.

⁷⁷ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'*, V, 196; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, V, 267.

⁷⁸ Çetin, *İslam'da Kuyumculuk*, s. 301.

⁷⁹ Hasenî, *Tedvîru'n-nukûd*, s. 150; Keleş, *İslam'a Göre Para Kavramı*, s. 99.

Bu itibarla üç farklı durumdan söz edilebilir. İlk olarak altına özel metallerin karıştırılması bunlar gümüş olabileceği gibi farklı metaller de olabilmektedir. İkinci durum altına özel olmayıp sadece renk verme amaçlı yapılan karışımlardır. Son olarak farklı metallerin içerisine o metallerin bir eksikliğini tamamlamak adına yapılan altın karışımlardır.

Altına mahsus olan karışımlar birkaç şekilde görülmektedir. Eğer altın alaşımına gümüş karıştırılmışsa bu alaşımda orana bakılmaksızın sarf akdinin hükümleri icra edilir. Şayet gümüş dışında ama altına mahsus olan bir metal karıştırılmışsa o takdirde iki farklı durum söz konusudur. Katkı madde miktarının %50'den az olması halinde, bedelin, satılan üründen fazla miktarda altın içermesi gerekmektedir. Zira bu fazlalık diğer metallerin bedeli olarak kabul edilir. Tabiatıyla bu akitte karşılıklı peşin olma şartı aranmaktadır. Bu tür bir altının farklı para birimiyle mübadelesinde ise sadece peşin olma şartı aranmakta, bedellerin eşit olma şartı söz konusu değildir. Altın alaşımındaki diğer metal oranının %50'den fazla olması durumunda böyle bir alaşım altın hükmünü almaz. Dolayısıyla sarf akdine mahsus şartlar geçerli değildir. Altına mahsus olmayıp sadece renk verme amaçlı olan karışımlara itibar edilmez. Bu tür bir karışım ise 18 ayar ve üstü altınlarda görülmektedir. Bu altınların mübadelesinde bedellerdeki saf altın miktarının eşit olması ve bedellerin peşin olarak teslim edilmesi gerekmektedir. Son durum ise altın dışı metallere altın karıştırılması durumudur.⁸⁰ Kanaatimizce böyle bir alaşım için altına mahsus hükümlerden bahsetmek mümkün değildir.

Altın ve gümüş dışındaki madenlerden üretilen paralar için fels (ç. Fülûs) tabiri kullanıldığı önceden ifade edilmiştir. İslam'ın ilk dönemleri itibariyle ilk defa Hz. Ömer (r.a.) döneminde felslerle karşılaşmış ve bunlar basılmıştır.⁸¹ Değerleri farklılık arz eden Bizans felslerine karşılık olarak belli bir standartta basılmışlardır. Hz. Ömer (r.a.) Şam'da basılan felslere “câyız” (جایز), Humus'ta basılanlar “tayyib” (طيب) isimlerini vermiştir. Tam ölçüde basıldıkları için bu altınlara “vâfi” (وافي) ismini de vermiştir.⁸² Felslerde durum, hammaddesinin altın ve gümüş olmaması nedeniyle bazı farklılıklara sebep olmaktadır. Günümüzde altının para olma niteliği tartışılırken, felslerin paralık vasfını kaybettiği

⁸⁰ AAOIFI, “ez-Zehab ve davâbitü't-te'âmül bih”, *el-Me'âyîru's-şer'iyye*, std. no. 57/3, s. 1331.

⁸¹ Keleş, *İslam'a Göre Para Kavramı*, s. 75.

⁸² Artuk, “Fels”, *DİA*, XII, 309.

hususunda herhangi bir tereddüt söz konusu değildir. Fakat durum kâğıt para eksenli olarak ele alınırsa felslerin yerini kâğıt paraların aldığı ifade edilebilir.⁸³ Bu yönüyle felsler hakkında söylenecek olan hükümler kâğıt paralar için de geçerli olacaktır. Bu yargılardan sonra fakihlerin felsler hakkında beyan ettikleri icthadlara değinmek yerinde olacaktır.

Felslerin hükümlerini zekâta ve ribâyâ konu olması yönüyle iki farklı şekilde ele almak mümkündür. Hanefîlere göre ve Mâlikîlerden bir görüşe göre rayiç olan felsler, altın ve gümüş gibi muamele görür. Kesâda uğrarsa o zaman ticaret malı gibidir. Fakat Mâlikîlerden diğer bir görüşe göre bakır felsler zekât aracıdır. Çünkü onlara göre felslerle asıl olan zekât mallarının bedellerinin ödenmesidir. Dolayısıyla felsler nisaba ulaşsa da zekâta tabi değildir.⁸⁴ Şâfiî ve Hanbelîler felsleri para olarak kabul etmemişler, bilakis ticaret malı olarak zekâta tabi kılmışlardır.⁸⁵

Piyasada tedavül eden felslerin ribâyâ konu olması hususunda üç görüşten bahsedilebilir. Hanefîlerden Ebû Hanîfe ve Ebû Yusuf, Şâfiîlerden en sahih görüş ve Hanbelîlerden sahih kavle göre felsler para değil, ticaret malı gibidir. İkinci olarak Hanefîlerden İmam Muhammed, Mâlikîlerden bir kavil, Şâfiîlerden sahih görüş ve Hanbelîlerden sahih olmayan görüşe göre bunlar altın ve gümüş gibi ribevî mallardandır. Üçüncü görüş Mâlikîlerden bir diğer kavildir ki; felsler yerine göre ticaret eşyası, yerine göre para olarak değerlendirilir. Bu görüşün ayrıntısı şöyledir: Felsler sarf ve ribâ meselelerinde para, diğer konularda ise ticaret malı olarak kabul edilir.⁸⁶

Görüldüğü gibi fakihlerin genel kanaatine göre felsler mübadele hususunda para muamelesi görmemektedir. Fukahanın felslerin para olmadığı yönündeki bu görüşlerinin farklı gerekçeleri bulunmaktadır. Dönemsel olarak felslerin küçük miktar ödemelerde kullanılması, altın ve gümüş otoritesinin bilfiil sürüyor olması gibi temel iki gerekçe, konu hakkında icthadların bu yönde şekillenmesinin nedenleri arasında sayılabilir. Nitekim

⁸³ “Fülûs”, *Mv.F.*, XXXII, 204, dipnot, 2.

⁸⁴ İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, II, 300; Desûkî, *Hâşiyetü 'ale'ş-Şerhi'l-kebîr*, I, 458; Adevî, *Hâşiyetü'l-Adevî*, I, 481.

⁸⁵ Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, II, 108; Buhûtî, *Keşşâfü'l-kınâ'*, II, 235.

⁸⁶ Bâbertî, *el-Înâye*, VII, 20; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, VII, 20; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, V, 180; Sahnûn, *el-Müdevvene*, III, 159; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, III, 398-399; Desûkî, *Hâşiyetü 'ale'ş-Şerhi'l-kebîr*, III, 517.

sonraki dönemlerde fakihler arasında felslerin durumu hakkında örfün geçerli olduğu yönünde kanaatler daha çok dile getirilmiştir.⁸⁷

Serahsî'nin (v. 483/1090 [?]) ifadesine göre İmam Muhammed (v. 189/805) felsleri para olarak kabul etmektedir.⁸⁸ Kanaatimizce bunu ilk söyleyen de İmam Muhammed'dir. Ayrıca ona göre altın dışındaki enstrümanların paralık vasfı da örfte bağlıdır.⁸⁹ Felslerin hilkaten semen olmadıklarını ve rayiç oldukları sürece ıstılahe para kabul edildiklerini ifade eder. Örneğin, bir felsin iki fels ile mübadelesi peşin yahut veresiye olarak caiz değildir. Zira felsler altın ve gümüş hükmündedir. Paranın fonksiyonlarından biri de eşyaların değerini ölçme aracı olarak kullanılmasıdır. Bu özellik de felslerde mevcuttur. Bir fels iki felsle takas edilirse fazlalık olan bir fels, ribâ kapsamında değerlendirilecektir.⁹⁰

Ebû Hanîfe ve Ebû Yusuf'a göre peşin olma şartıyla bir felsin iki fels karşılığında mübadele edilmesi caizdir. Aslında onlar felslerin para veya metâ' olmaları konusunda tarafların örfüne itibar etmektedirler. Şayet felslerin mübadelesinde taraflar bunları semen olarak kabul ederlerse o zaman sarf hükümlerine tabidir. Eğer mal olarak görüyorlarsa sarf ahkâmı geçerli değildir. Ebû Hanîfe ve Ebû Yusuf'un bu görüşleri üç gerekçeye dayanır: 1. Onlara göre felsler altın ve gümüş gibi hilkaten semen değildir. Netice olarak ta'yîn ile te'ayyun ederler. Ta'yîn ile te'ayyun eden şeyler ise semen olamamaktadır. 2. Bir felsin iki felsle mübadelesinde ribânın iki illetinden birisi olan cins birliği olmakla birlikte kadr (keyl ve vezn) birliği yoktur.⁹¹ 3. İkinci gerekçeye ek olarak felsler adedîdir adedîlerde ise ribâ cereyan etmez.⁹² Bazı araştırmacılar İmam Muhammed'in faizin illeti konusunda vezin birliği görüşünü terk edip semeniyeti esas alma ihtimalini ifade etmektedir.⁹³ Bu görüş isabetli görünmemektedir. Zira İmam Muhammed ve diğer Hanefilerden ribânın illeti konusunda kanaatlerinin/ictihatlarının değiştiğine dair bir bilgi de nakledilmemiştir.

⁸⁷ Şâfiîler bu konuda daha hassas olmalarına rağmen örfün geçerli olması yönünde mezhep içerisinde farklı görüşler olduğu söylenebilir. Bk. Nevevî, *el-Mecmû'*, IX, 393-395 vd.; Buhûtî, *Keşşâfü'l-knâ'*, III, 271; Karâfî, *el-Furûk*, III, 259.

⁸⁸ Serahsî, *el-Mebsût*, XII, 183.

⁸⁹ Şeyhainî'nin paraların revacında örfte itibar edilmesi konusunda görüşleri aynıdır. Bir sonraki paragraf bunu açıklayacaktır.

⁹⁰ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'*, V, 185.

⁹¹ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'*, V, 185.

⁹² Serahsî, *el-Mebsût*, XII, 183.

⁹³ Hasenî, *Tetavvüru'n-nukûd* s. 127; Erkal, "Madeni Para, Banknot ve Kâğıt Para Mübadelesinde Faiz", s. 235-236.

Ayrıca Hanefî fakihlerde olduğu gibi semeniyeti illet kabul etmeyen Hanbelî fakihler de İmam Muhammed'in görüşüne paralel olarak sarf ahkâmında felsleri ribâ kapsamında değerlendirmişlerdir.⁹⁴ Dolayısıyla ribânın illetinin kadr olduğunu iddia etmek felsleri ribevî olarak değerlendirmeye engel olmadığı gibi; illeti semeniyet olarak belirlemeyi de zorunlu kılmamaktadır. Şu kadar var ki Ebû Hanîfe ve İmam Muhammed'e göre ribevî malların veznîliği yahut keylîliği konusu bile değişime kapalı olarak değerlendirirler. Ebû Yusuf'a göre ise bu hususta örf etkilidir.⁹⁵

Günümüz fakihleri ve fetva heyetlerinin felslerin para olma niteliği hakkındaki kanaatleri, kâğıt paralar başlığında incelenecektir. Çünkü onlar kâğıt paralar hakkındaki görüşlerini fakihlerin felsler hakkındaki görüş ve düşünceleriyle temellendirmektedirler.

bb. Kâğıt Paralar

Madeni para sistemi farklı saiklerle tarihteki işlev ve önemini yitirince banknotlar tedavüle girmiştir. İslam dünyasında kâğıt paranın XIX. Yüzyılın başlarında kullanılmaya başlandığı söylenebilir. Bu tarihten önce kullanılan kıymetli kâğıtlar, günümüzde kullanılan manada para değil, belki bir değeri/alacağı temsil eden yazılı senetlerdir. Dünya her alanda olduğu gibi ticari hayatta da globalleşmiştir. Maddesi itibariyle değerli kabul edilen madeni paraların taşınma ve bölünebilme olanağının zorluğu nedeniyle kâğıt paralar ortaya çıkmıştır. Kâğıt paralar reel bir değeri temsil etmiştir. Zira kâğıt paraların ilk basılmaları, merkez bankalarındaki fiziki varlığı bulunan altın karşılığı olarak gerçekleşmiştir. Birinci Dünya Savaşı sonuna kadar durum bu şekilde devam etmiş, savaş sonunda kâğıt paralarla alakalı farklı iktisadi teori ve uygulamalar benimsenmiştir.⁹⁶ Neticede Avrupa'da Rönesans sonrası kullanılan kâğıt para, İslam coğrafyasında Osmanlı ve İngiliz devletlerinin hakimiyetinde olan Hindistan civarında XIX. yüzyılın başlarında kullanılmıştır. Devlet tarafından alınan bütün tedbirlere rağmen Birinci Dünya Savaşı kadar Osmanlı devletinde kâğıt para tutunamamış ve hiçbir zaman hakiki para olarak görülmemiştir. Bu tür kâğıt paralara *temsili kâğıt para* denilmiştir. Temsili kâğıt paralar kâğıt paranın ilk aşaması olup devletlerin bankalarında bulunan fiziki değeri temsilen

⁹⁴ Buhûtî, *Keşşâfü'l-kınâ'*, III, 252.

⁹⁵ İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, V, 176.

⁹⁶ Bk. "Para Kavramı" başlığı.

üretilmiştir.⁹⁷ Temsili paraların kıymetini ve işlevini yitirmesi nedeniyle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra kanuni kâğıt paralar ihdas edilmiştir. Değerini siyasi otoritenin ekonomi politikalarından ve ülkenin üretim gücünden alan bu paralar günümüzde de kullanılmaya devam etmektedir.⁹⁸

Klasik fıkıh doktrininde İmam Mâlik haricinde madeni paralar dışındaki paralar hakkında görüş belirten fakih bilinmektedir. İmam Mâlik ise Hz. Ömer'in (r.a.) deve derisinden para basma teşebbüsünden yola çıkarak, madeni paralar haricinde para basılabileceğini ve bunların da aynen altın ve gümüş gibi muamele göreceğini açıklamaktadır. Fakat İmam Mâlik örfün bu tür enstrümanları para olarak kabul edip kullanmasını şart koşturmaktadır.⁹⁹

Modern dönem İslam hukukçuları kâğıt paraların hükmünü beyan ederken geçmişte hükmü beyan edilen ticaret malları, borç senetleri, altın veya felsler gibi konulara atıf yaparak çözüm ürettikleri görülmektedir.¹⁰⁰ Kâğıt paraların hükmü konusunda çoğunlukla borç senetleri ve felslere atıf yapılmıştır.

a) Temsili kâğıt paralar borç senedi olarak değerlendirilenlerin gerekçeleri şöyledir: Borçlu, alacaklıya borcunu temsil eden kâğıtlar teslim eder ve bu kâğıt paralar devlet tarafından bir değere karşılık (altın veya başka bir değer) olarak basılmıştır. Alacaklı istediği zaman parasının karşılığını devletten alabilir. Bu şekilde devlet, kendi zimmetindeki hakiki para karşılığında borçlu adına borcu üstlenmektedir. Dolayısıyla kâğıdın bizatihi bir değeri yoktur, bilakis başka bir değeri temsil etmektedir. Yahut borcu temsil ettiği söylenebilir.

Bu görüş sahiplerine göre kâğıt parayı borç senedi olarak değerlendirmenin bazı güçlükleri beraberinde getireceği ifade edilmektedir. Kendine has bir değeri olmadığı ve başka bir değeri ifade ettiği için bu tür kâğıtlarla selem ve sarf gibi akitler yapılamayacaktır. Zira selem ve sarfta semenin peşin olması şartı bu tür senetlerle ifa edilememektedir.

⁹⁷ Aren, *İstihdam Para ve İktisadi Politika*, s. 95-97; Günal, *Para Banka ve Finansal Sistem*, s. 11-12; Paya, *Para Teorisi ve Para Politikası*, s. 35, 37-38; Keleş, *İslam'a Göre Para Kavramı*, s. 100; Erkal, "Madeni Para, Banknot ve Kâğıt Para Mübadelesinde Faiz", s. 237.

⁹⁸ Keleş, *İslam'a Göre Para Kavramı*, s. 100.

⁹⁹ Sahnûn, *el-Müdevvene*, III, 5; Gözübenli, *İslam'da Para ve Fonksiyonları*, s. 108.

¹⁰⁰ Takî el-Osmânî, "Ahkâm evrâkı'n-nukûd ve'l-umlât", *MMFİ*, sy. 3, III, s. 1698; Bâz, *Ahkâm sarfi'n-nukûd ve'l-umlât*, s. 153.

Ayrıca zekât hesaplanırken “borçların zekâtı” kapsamındaki ihtilaflar söz konusu edilebilecektir. Netice olarak kâğıt paraların borcu ifade eden senet olarak değerlendirilmesi isabetli gözükmemektedir. Paranın icra edeceği fonksiyonlar dikkate alınmak suretiyle de bu tür senetlerin aynı işlevi gördüğü söylenemez.¹⁰¹

b) Konuyu felslerle ilişkilendirenler kâğıt paraların felsler gibi işlev gördüğünü beyan etmektedirler. Buna göre, zekât ve ribâ konularındaki bütün hükümler kâğıt paralar için de söz konusudur. Örf bu tür paraları kullanmaya devam ettiği sürece kıymetlidir ve hüküm açısından altından hiçbir farkı yoktur. Altın ve felsler arasında tek bir fark vardır, o da altının kendine mahsus bir değerinin olması ve felslerin kendine mahsus özel bir değerinin olmamasıdır. Dolayısıyla kâğıt paraların da kendine mahsus özel bir değeri yoktur. Ayrıca felslerde görülen para olayları; değerinin düşmesi, yükselmesi yahut tedavülden kalkması gibi hususlar kâğıt paralarda da görülmektedir.

Günümüz İslam hukukçularının çoğunluğu kâğıt paraları felsler gibi kabul etmektedirler.¹⁰² Fetva heyetlerinin ulaştıkları sonuç da bu yöndedir.¹⁰³ Kâğıt paraların örfen para kabul edildiği, zekât, ribâ ve sarf konularında altın gibi işlem görmesi yönünde karar almışlardır.¹⁰⁴

Ömer Nasuhi Bilmen (v. 1971) konuyu şu şekilde değerlendirmektedir: “*Kaime ve evrak-ı nakdiye denilen kâğıt paralar ve bankaların istenilen zaman nakte tahvil edilen ve bedeli alınabilen banknotları, nokut hükmündedir. Çünkü bunların altın ve gümüş gibi tedavülü müteareftir. Bunların karşılıkları hakiki veya itibârî olarak mevcut bulunmaktadır. Bunlar hazır bir mal demektir ve âmmenin servetini teşkil etmektedir. Bunlardan kâfi miktara malik olanlar fakir değil, zengin sayılmaktadır. Bunlar mücerret bir alacak senedi mesabesinde değildir. Bunların vasitesiyle filhal, istifade kabildir.*

¹⁰¹ Menî‘, *el-Veraku’n-nakdiyye*, s. 49-55; Bâz, *Ahkâm sarfi’n-nukûd ve’l-umlât*, 155; Takî el-Osmânî, “Ahkâm evrâkı’n-nukûd ve’l-umlât”, III, 1685.

¹⁰² Takî el-Osmânî, “Ahkâmü evrâkı’n-nukûd ve’l-umlât”, *MMFİ*, sy. 3, III, s. 1698; Adevî, *et-Tıbyân fi zekâti’l-esmân*, s. 26; Bâz, *Ahkâm sarfi’n-nukûd ve’l-umlât*, s. 163; Karadâvî, *Fıkhu’z-zekât*, I, 273; Döndüren, *Ticaret ve İktisat İlmihali*, s. 374; Miras, *Tecrid*, V, 79.

¹⁰³ “Karâr bi şe’n ahkâmı’n-nukûdi’l-verakiyye”, *MMFİ*, s. 40; *Karârât* (Râbita), dv. 13, I, s. 311; *Karârât* (Râbita), dv. 5, VI, s. 113; “Fülûs”, *Mv.F.*, XXXII, 204; DİB, Din İşleri Yüksek Kurulu, <https://kurul.diyaret.gov.tr/Cevap-Ara/404/kagit-paralarin-banknotlarin-zekati-verilir-mi-> (Erişim tarihi: 11/11/2018).

¹⁰⁴ Menî‘, *el-Veraku’n-nakdiyye*, s. 140.

Bunlar birer nakit birer mübadele vasıtası olarak kabul edilmiştir. Velhasıl bunlar, sair nukut gibi istenilen zamanda sarf ve mübadele edilebilmekte ve birer kıymeti haiz olup ona göre muamele yapılmaktadır.”¹⁰⁵

Kanaatimizce günümüzde herhangi bir ihtilaf olmaksızın kâğıt paralar örfen para olarak kabul edilmektedir. Kâğıt para, paranın fonksiyonlarını bütün yönleriyle yerine getirdiği bir gerçektir. Kaldı ki kâğıt paranın da yerini farklı enstrümanlara bıraktığı da görülmektedir. Bu nedenle örf, tarihte olduğu gibi gelecekte de değişkenlik gösterebilecektir. Nitekim bu değişkenliği açıkça gösteren önemli argümanlardan birinin kaydî/itibârî para olduğu söylenebilir.

bc. Kaydî Paralar

Ticaretin yerel piyasalardan dünya piyasalarına yayılması erken dönemlerde kendini göstermiştir. Ticarete ve farklı alanlarda güvenlik gibi sorunlara karşı farklı çözümler üretilmiştir. Kâğıt para öncesi madeni paralarda karşılaşılan zorluklar artık kâğıt paralarda da sorun teşkil etmiştir. Güvenlik, taşıma zorluğu ve teslim sürelerinin uzaması gibi hususlar bu zorluklara örnek olarak gösterilebilir. Gelişen teknoloji sayesinde bu konuda baş gösteren sorunlarla ilgili bazı çözümler geliştirilmeye çalışılmıştır.

Kaydî para, ticari bankaların ellerinde bulundurdukları mevduatlara dayanarak açtıkları mevcut hesap miktarının birkaç katı olabilen kredi ve para oluşturma mekanizmalarına verilen isimdir. Buna “banka” yahut “mevduat parası” da denilmektedir. Kaydî paralar kâğıt paraya göre daha güvenlidir ve iki yolla üretilmektedir. Birinci yol, müşterilerin paralarını bankaya yatırmalarıdır ki bu şekilde banka nakit temin eder ve müşterilerine daha fazla limit sağlayabilir. İkinci yol, bankaların müşterilerine kredi açmalarıdır. Nakit ihtiyacını birinci yolla gidermek sıkıntılıyken, ikinci yolla para, sanal olarak sınırsız şekilde çoğaltılabilmektedir. Teorik olarak bu mümkün olsa da devletler kendi ekonomilerini güvene almak için vadesiz mevduat miktarı için alt ve üst sınır getirmişlerdir.¹⁰⁶ Aslında kaydî para sadece ticarete değil bilakis hayatın her alanında

¹⁰⁵ Bilmen, *Büyük İslam İlmihali*, s. 349.

¹⁰⁶ Aren, *İstihdam Para ve İktisadi Politika*, s. 99-100; Günel, *Para Banka ve Finansal Sistem*, s. 12; Paya, *Para Teorisi ve Para Politikası*, s. 23-25; Orman, “Modern İktisat Literatüründe Para, Kredi ve Faiz”, s. 22-25; Akdiş, *Para Teorisi ve Politikası*, s. 152-153.

karşılaşılan bir gerçektir. Bunlar arasında kredi kartları, çekler, kambiyo senetleri, banka havaleleri, elektronik fon transferi (EFT) vd. birçok enstrüman bulunmaktadır.

Fıkhî açıdan kaydî paranın hükmü birkaç farklı esasa dayalı olarak beyan edilmiştir. İlk olarak *sak* yahut *süftece* denilen, hamiline ödeme emri ifade eden kıymetli evraklar hakkında beyan edilen hükümlere benzetilerek hükmü açıklanmıştır. Buna göre sak, “*çeşitli muamele, ikrar ve edimleri yazılı olarak belgeleyen mahzar, istihkak senedi, ödeme emri, çek, temliknâme, icâre ve borç senedi, ibrânâme, kefâletnâme, vekâletnâme, rehin ve emânet makbuzu, mükâtebe senedi, tayin menşuru, edâ tezkiresi, iktânâme gibi resmî veya kıymetli evrakların ortak adıdır.*”¹⁰⁷ Sakkın bu zengin manalarından çalışmayı ilgilendirenler ödeme emri/çek ve borç senedir.

Süftece ise “*borçlunun alacaklısına, muayyen miktarda parayı borçlanılan yerin dışındaki belli bir yerde bizzat ödeme taahhüdünü veya oradaki muhatabı olan üçüncü kişiye (ortağına, acentesine, nâibine, vekiline, borçlusuna) kayıtsız şartsız ödeme emrini içeren kıymetli evrak*”¹⁰⁸ olarak tarif edilmiştir. Süftece ile sak arasında temel bir fark bulunmaktadır. Süftece genellikle karz akdini temsil ederken nadiren de olsa bir değeri temsil edebilir. Sak ise her zaman değer ifade etmektedir.¹⁰⁹ Dolayısıyla sak daha genel bir mana ihtiva ederken süftece ise daha özeldir. Süftece ve sakkın hükmü konusunda fakihlerin kanaatleri farklılık göstermektedir. İslam fıkıh akademisinde alınan karar bu ihtilafları özetler niteliktedir.¹¹⁰

Süftece Hanefilere göre havâle kapsamındadır. Diğer üç mezhep süfteceyi ücretli vekâlet olarak görmektedirler. Ödemeye yükümlü olan (keşideci) ecîr-i müşterek olup tazminle yükümlüdür. Sak ise borç senedi/çek olarak değerlendirilebilir. Bu yönüyle sak kefâlet yahut havâle hükümlerine tabidir ki her iki akit de şartlarına riayet edilerek yapılırsa ittifakla caizdir. Fakat kaydî paranın, diğer para türleri gibi fiziki bir varlığı olmayabilir. Örneğin yatırımcı parasını bankaya vadeli veya vadesiz olarak yatırdığı takdirde banka bu

¹⁰⁷ Kallek, “Sak”, *DİA*, XXXV, 584.

¹⁰⁸ Kallek, “Süftece”, *DİA*, XXXVIII, 19.

¹⁰⁹ Kallek, “Süftece”, *DİA*, XXXVIII, 19.

¹¹⁰ “Karâr bi ticâreti’z-zehab, el-hulûli’ş-şer’iyye li’ctimâ’is-sarf ve’l-havâle”, *MMFİ*, sy. 9, I, s. 370.

fonu hem ilgili yatırımcıya kullanılabilmekte hem de nakit ihtiyacı olan bireysel yahut kurumsal müşterilerine kredi sağlayabilmektedir.

Modern dönemde kaydî para niteliği taşıyan enstrümanlar dikkate alındığında konunun sadece karz, kefâlet, havâle, süftece yahut sak kapsamında incelenmesi mümkün gözükmemektedir. Süftece ve sakkın da karz, kefâlet ve havâle kapsamında değerlendirilmesi literatürde olsa da kaydî parayla alakalı farklı kanaatler olabilecektir. Tabiatıyla kaydî parayı, bu akitler çerçevesinde değerlendirmek mümkündür.

Altın dışındaki paralarla ilgili olarak buraya kadar ifade edilenlerden sonra şu değerlendirmelerde bulunmak mümkündür:

1. Alaşımında altın olan paralar katkı madde oranına göre sınıflandırılmıştır. Klasik dönem fukaha bu paraların hükmünü katkı madde miktarına göre değerlendirmişlerdir. Katkı oranı çok olursa o nesne para değildir. Eğer altın miktarı fazla ise o nesne paradır. Kısacası alaşımın yoğunluğu, hüküm beyan etme konusunda esas olarak kabul edilmiştir. Alaşım içerisinde bulunan katkı madde oranlarının net bir şekilde belirlenemediği dönemler için, fakihlerin beyan ettiği bu görüşlerin işlevsel olduğu açıktır. Zira sarf akdine konu olan bedellerin miktar olarak eşit olması gerekmektedir. Neticede ortaya konulan ictehadlar, bedellerin eşit olmasına dönük açıklamalardır.

Günümüzde mağşuş paraların, farklı ayarlardaki altınlar olduğu düşünüldüğünde, gelişen teknoloji sayesinde altınların içerisindeki katkı madde ve altın oranı hassas bir şekilde tespit edilebilmektedir. Dolayısıyla farklı ayarlardaki altınların mübadelelerinde yapılacak fikhî değerlendirmeler altın endüstrisi ve sektörün hassas uygulamaları dikkate alınarak yapılmalıdır. Aksi takdirde geçmişte ortaya konulan bu ictehadların günümüzde uygulanabilirliği tartışmalı bir hal alacaktır. Tabiatıyla mübadele esnasında katkı madde ve altın oranı tespit edilemiyorsa fukahanın görüşleri aynen tatbik edilmelidir. Neticede içerisinde altın bulunan her şey değerlidir ve altındır. Mübadelelerde bu oran dikkate alınarak mübadele edilir. Buna göre, kuyumcuların örfünde 14 ayardan düşük altınların altın olarak değerlendirilmediği iddiası isabetli gözükmemektedir.¹¹¹ Ayrıca bugün ülkeler, üretilen altınların belirli bir ayarın altında olmasını yasal olarak engellemektedir.

¹¹¹ İlgili iddia için bk. Keleş, *İslam'a Göre Para Kavramı*, 99.

Dolayısıyla standartları belirlenmiş altınların mübadelesinde bu standartlara riayet edilmelidir. Konuyla alakalı somut örnekler kuyumculuk bölümünün ilgili başlıklarında beyan edilecektir.

2. Paralar konusunda hem iktisatta hem de fıkıh geleneğinde ortaya çıkan görüşlerin örfe dayalı olduğu görülmüştür. Konu felsler ve sonrasında görülen kâğıt paralar olunca da hem iktisatçılar hem de fakihler para olma konusunda ölçü olarak örfü esas almışlardır. Mezhep içi ihtihadların gelişim süreci dikkatle takip edildiğinde de bu husus daha net olarak görülecektir. Hanefî mezhebi örneğinde konu ele alınacak olursa, mezhebin kurucu imamlarından Ebû Hanîfe ve Ebû Yusuf felslerin para olmadığını beyan etmişlerdir. İmam Muhammed'in görüşü ise felslerin para olduğu yönündedir. Fakat sonraki dönemde Hanefî ekolün görüşü, İmam Muhammed'in ihtihadı yönünde şekillenmiştir. Çünkü örf, altın dışındaki paraları, para olarak kabul etmektedir. Diğer mezhepler açısından da aynı durum geçerlidir. İctihadlardaki bu değişim sadece felsler için değil kâğıt paralar ve kaydî paralar için de söz konusudur. Tabiatıyla bu süreç içerisinde farklı zaman dilimlerinde farklı kanaatlerin gelişerek ortaya çıktığı görülmektedir. Kısacası belirli bir mezhep içerisinde görüş beyan eden fakihlerin kanaatleri dönemselsel olarak değişebilmektedir. Aslında bu durum fıkıhın dinamikliğinin bir göstergesidir. Neticede beyan edilen hükümler nasların çizdiği çerçeve ve fıkıh metodolojisi doğrultusunda şekillenmiştir. Örneğin, “günümüz için kâğıt paralarda zekât farz değildir”, “kâğıt paraların mübadelesinde sarf kuralları geçerli olmayıp, ribâ gerçekleşmemektedir” diyen İslam hukukçusu yok denecek kadar azdır.

3. Kâğıt paraların mübadelesinde ribânın gerçekleşip gerçekleşmeyeceği konusunda bazı değerlendirmelere ihtiyaç vardır. Hanefilere göre hilkaten semen olan altın ve gümüşte ribânın illeti, cins ve kadr (ölçü) birliğinin beraber bulunmasıdır. Halbuki “kâğıt paralarda cins birlikteliği varken kadr (ölçü) birliği söz konusu değildir. Dolayısıyla bu paraların mübadelesinde ribâdan bahsedilemez” gibi bir iddia isabetli değildir. Zira kâğıt paralar semeniyet hususunda illeti kadr olan altın ve gümüş yerindedir. Dolayısıyla kâğıt paralar da ribevîdir.¹¹² Bu kapsamda kâğıt paraların ribâ yasağı çerçevesinde değerlendirilmesinin nedeni, bu paralarda hem ribânın illetinin olması hem de para olmaları yönüyle sarf akdinin kurallarına tabi olmasıdır. Her ne kadar Hanefiler altın ve

¹¹² Aksi görüş için bk. Bayındır, *Ticaret ve Faiz*, 186.

gümüşte ribânın illeti “semeniyet vasfıdır” demese de sarf akdinin “para satımı” olduğu dikkate alındığında para vasfı olan her şeyin, sarf akdinin hükümlerine tabi olması gerektiği genel kabuldür. Neticede konu sırf ribâ teorisi perspektifinden değil aynı zamanda sarf akdi yönüyle de değerlendirilmelidir.

4. Hz. Peygamber’in (s.a.) altın ve gümüş örneği üzerinden nakitlerin mübadelesinde beyan ettiği ribâ yasağının aynî mübadeleden nakdi mübadeleye geçişi teşvik ettiği düşünülebilir. Malların parayla değiştirilmesi, sonra bu parayla ihtiyaç duyulan malların alınması tavsiye edilmiştir. Aslında sarf akdi hükümleri itibariyle mal mübadelelerini zorlaştırmış ve para ekonomisine geçişi zorunlu hale getirmiştir. Bu şekilde aynî mübadelelerdeki sömürü ve adaletsizlik ihtimallerinin de önüne geçilmiştir.¹¹³

5. Kanaatimizce madeni para sonrasında görülen kâğıt para, kaydî para ve benzeri bütün paraların itibârî/ıstılâhî para olarak görülmesi zaruridir. Şayet paralık vasfının sadece altın ve türevlerine mahsus olduğu kabul edilirse, fikhın bazı yasakları/emirleri askıda kalacaktır. Ayrıca toplumlarda çeşitli haksızlıklar ve zulümler baş gösterecektir. Neticede örfün para olarak kabul ettiği ve paranın icra ettiği fonksiyonları taşıyan her şey para olarak kabul edilmeli ve altın konusunda beyan edilen hükümler aynen tatbik edilmelidir.

¹¹³ Tabakoğlu, “İslam’da Para Politikası Üzerine Bir Deneme”, s. 133-134.

II. ALTININ PARA VEYA METÂ' OLMA NİTELİĞİ

Fıkhî açıdan altın mübadele işlemlerinin ele alındığı bu çalışmada öncelikle altının para mı yoksa metâ' mı olduğunun ortaya konulması gerekmektedir. Bu gereklilik şu sebeplerden kaynaklanmaktadır:

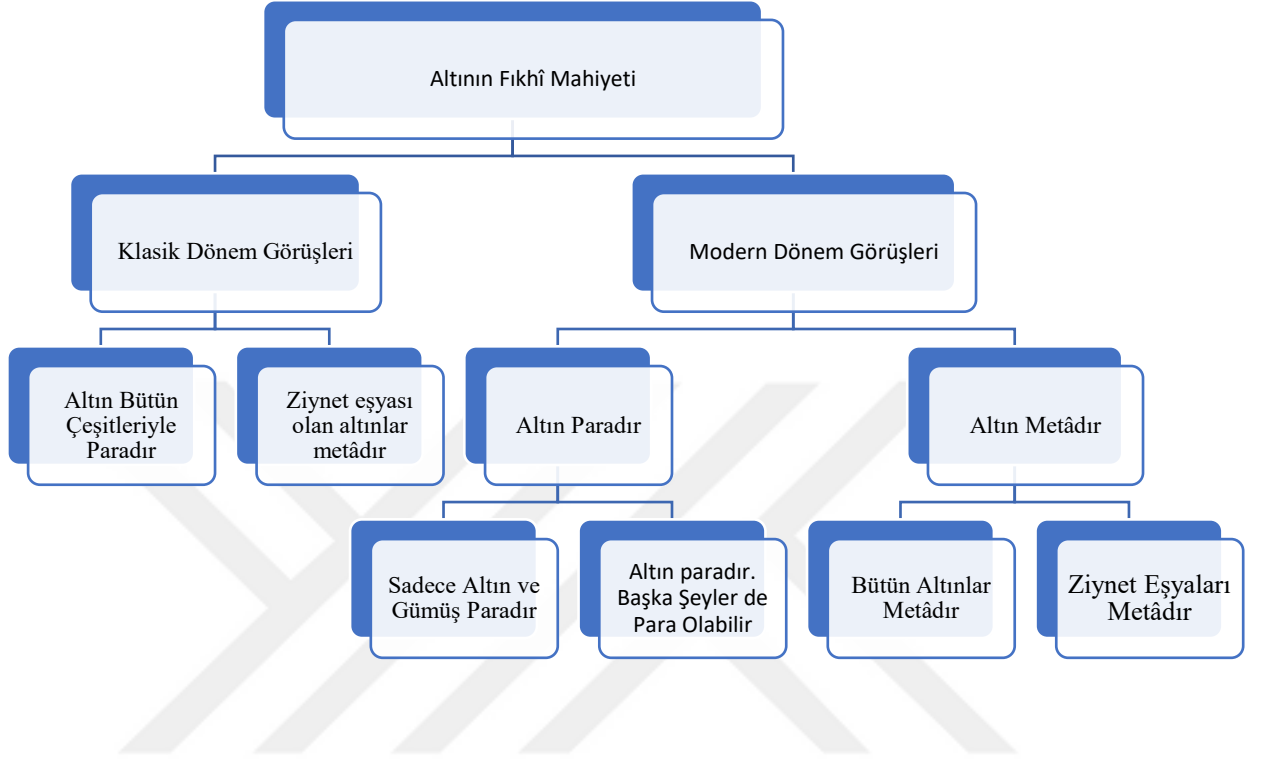
a) Fıkhî olarak altın mübadeleleri sarf akdi kapsamında incelenmektedir. Sarf akdi de paraların satışını konu edinmektedir. Dolayısıyla mübadeleye konu olan altınların hukuki mahiyeti bilinmelidir.

b) Fukaha, ilgili naslardan hareketle altının sarf akdinin şartları çerçevesinde mübadele edilmesi gerektiğini ifade etmişlerdir. Fakat her altın para olarak kullanılmamaktadır. Dolayısıyla sarf akdine konu olacak altınlar içerisinde farklı mahiyete sahip olanları bu akit kapsamında ele almak ne kadar isabetlidir?

c) Hz. Peygamber'den (s.a.) rivayet edilen para olarak kullanılmayan altınların da eşit ve peşin mübadele edilmesine dair hadisler bulunmaktadır. Fakat fakihler arasında ilgili emre rağmen farklı görüşte olanlar bulunmaktadır. Bu fakihlerin delilleri ve onlara yöneltilen karşı argümanlar değerlendirilmelidir.

d) Altınların sarf akdi kapsamında değerlendirilmesi ribevî olmaları nedeniyledir. Zira şartlarına riayet edilmeden gerçekleştirilen altın mübadelesinde ribâ meydana gelecektir.

Bir kısmına işaret edilen gerekçelerden hareketle fukahanın altının fıkhî mahiyeti konusundaki görüşleri bir şema halinde gösterilecektir. Bu aynı zamanda çalışmanın işleyiş sürecinin takibi açısından faydalı olacaktır.

Altının fıkhî mahiyeti konusunda ifade edilen görüşler esasında iki temel kanaat etrafında toplanmaktadır. Bunlar altının para veya metâ' olmasıdır. Çalışmanın bu aşamasında önce altının para olma niteliği fakihlerin kanaatleri çerçevesinde incelenecek, sonrasında altının metâ' olduğunu iddia eden fakihlerin görüşleri değerlendirilecektir. Her iki iddia, birbirlerinin görüşlerine yapılan eleştiriler ve savunular etrafında şekillenmektedir. Bu nedenle konuların zaman zaman iç içe ele alınması tabiidir.

A. Altının Para Olma Niteliği

Fıkhın meseleci yöntemle gelişmesi nedeniyle fakihlerin parayla alakalı görüşleri literatür içerisinde belirli bir başlık altında incelenmemiştir. Fakihlerin para konusunu zekât, ribâ ve sarf gibi başlıklarda inceledikleri görülmektedir. Bu çerçevede altının paralık vasfıyla alakalı farklı kanaatler ve bu kanaatlerin çok çeşitli sebepleri bulunmaktadır.

Altın, kimyevi yapısı itibariyle para olarak kullanılmaya müsaittir ve bu amaçla kullanılmıştır. Altının para olarak kullanılmasında insan doğasının bu madene olan meyli ve bu meyil sebebiyle diğer madenlerden daha değerli oluşunun etkisinden söz edilebilir.

Doğada birçok element/maden bulunmasına rağmen altının diğer madenlerden ayrıcalıklı birçok özelliğe sahip olduğu bilinmektedir. Pekâlâ altının diğer madenlerden üstün olması ve insan tabiatının bu madene olan meyli, altının kimyevi özellikleriyle de ilgilidir. Altının kimyevi yapısıyla alakalı ifade edilecek özellikler, altının geçmişte ve günümüzde kullanım şekilleri ile diğer elementlerin bu kullanım şekillerine uygun olup olmaması dikkate alındığında şunlar söylenebilir:

1. Doğada bilinen 118 element vardır ve bunların birçoğu gaz halinde bulunur ki, biriktirmeye elverişli değildir.

2. Reaktif olanlar, hava ile temas edip reaksiyona girerler ve yangınlara sebep olurlar. Bu nedenle bir elemeye tabi tutulurlar.

3. Hiçbir dış etkene maruz kalmadan bozulmaya maruz kalanlar da altın gibi değildir. Zira altın dış etkenlere karşı çok dayanıklı bir yapıya sahiptir.

4. Radyoaktif olanlar ölümcüldür. Bunların para olarak kullanılması düşünülemez.

5. Geriye otuz civarında element kalır. Bunların bir kısmı ya aşırı miktarda çoktur ya da yok denilecek kadar azdır. Bu durumda olanlar, paranın ne az ne de çok yani yeteri miktarda bulunma özelliğiyle bağdaşmadığı için elenmiştir.

6. Son maddeyle birlikte geriye rodyum, paladyum, platin, gümüş ve altın olmak üzere beş element kalmıştır. Bunlardan rodyum ve paladyum para tarihi açısından düşünüldüğünde çok geç keşfedildiğinden para olarak kullanılması söz konusu olmamıştır.

7. Geriye platin, altın ve gümüş üçlüsü kalmaktadır. Platinin erime sıcaklığı yaklaşık 1650 °C'dir. Tarihte bu özellikte olan bir madenin eritilme imkânı olmadığı için para olarak kullanılmamıştır.

8. Geriye kalan iki element, yukarıda anlatılan özellikler arasından para olmaya en uygun olanlarıdır. Gümüşün doğada çok bulunduğu ve altın kadar dayanıklı olduğu gerekçesiyle günümüz şartlarında paralık vasfını yitirdiği söylenebilir, ama halen kıymetli maden kabul edilerek talep görmektedir.¹¹⁴

¹¹⁴ <https://www.visualcapitalist.com/why-gold-is-money-a-periodic-perspective/> (Erişim tarihi: 25/07/2019); Yaman, "Altın Para Mıdır? Ya da Hangi Altın Paradır?", 439-440.

Bunlardan başka altını altın yapan ve insanları cezbeden özellikleri arasında şu dört husus önemlidir:

1. Üretim hacminin sınırlı oluşu: Dünya üzerinde belirli bölgelerde sınırlı miktarda üretildiği için hepsi çıkarılsa bile altının yerini alacak bir maden bulunmamaktadır.

2. İnelastik¹¹⁵ arz yapısı: Mevcut altın arzının, altın fiyatlarındaki değişikliklere kısa vadede cevap vermesi zordur. Üretim kapasitesinin kısıtlı olması fiyat değişimlerine ayak uyduracak veya bu değişimlere etki edecek hızda değildir. Bu nedenle diğer madenlerden ayrılmaktadır.

3. Aynı özellikte bir madenin bulunmayışı: Hem kimyevi yapısı itibarıyla hem de değerli bulunarak altın kadar talep gören başka bir maden bulunmamaktadır. Örneğin kıymetli madenler içerisinde yer alan platin parite olarak altından daha değerli olduğu halde, altın kadar rağbet görmemektedir. Ayrıca parlaklık ve çekicilik yönünden de altın diğer madenlerden öndedir.

4. Rezerv aracı olması: Ülkeler her zaman altını rezerv aracı olarak görmekte ve merkez bankalarında az veya çok altın bulundurmaktadırlar. Bunda altının XIX. yüzyıla kadar para olarak kullanılması ve XX. yüzyılın ortalarında uygulanmaya başlayan “altın kambiyo sisteminde” birçok sorunun çözümüne katkı sunmuş olmasının önemli etkisi bulunmaktadır.¹¹⁶

Kıymetli maden olarak altının kimyevi özellikleri, doğada bulunabilmesi ve ekonomilerin önemli bir unsuru olmasıyla ilgili bu bilgilerden sonra İslam’ın geldiği dönem ve sonrasında mezheplerin yaklaşımları dikkate alınarak para ve altının hukuki mahiyeti değerlendirilmelidir. Neticede altının farklı çeşitleri ve bu çeşitliliğin altının hukuki mahiyetine etkileriyle alakalı bir sonuca ulaşılabilecektir.

İslam’ın geldiği dönem açısından düşünüldüğünde, her şeyden önce yerel bir para birimi bulunmadığı görülmektedir. Hz. Peygamber (s.a.) ve ashabı, dünya genelinde tedavülde olan altın ve gümüş paraları kullanmışlar ve bu durumun değiştirilmesine dönük

¹¹⁵ İnelastik: Fiyatların değişmesinin ilgili ürünün talebine etki etmemesi durumudur. Örneğin altın fiyatlarındaki değişim altın talep miktarlarına etki etmemektedir.

¹¹⁶ Pekcan, *Altın Bankacılığı Borsası Rafinerisi ve Türkiye*, s. 19.

teşebbüste de bulunmamışlardır. Sosyoekonomik konjonktür ve insan doğasının altına olan meyli neticesinde altının para olarak kullanımına devam edilmiş ve herhangi bir değişiklik ihtiyacı hissedilmemiştir. Sonraki süreç de dünya tarihinden bağımsız olarak şekillenmemiştir. Nakdi mübadele sistemlerinden madeni para sisteminin hâkim olduğu bir dünyaya doğan İslam, para olarak kullanılan madenler için kendi değer kabulleri doğrultusunda bazı düzenlemeler ve kurallar getirmiştir. Ribâ yasağı ve paraların kendi içerisindeki mübadelesinin açıklandığı kurallar bu düzenlemelerin başında gelmektedir.

Fakihlerin altının hukuki mahiyeti hakkında görüşleri iki grupta toplanmaktadır. Bunlardan ilki altının yaratılıştaki para olduğunu, dolayısıyla sarf akdine mahsus şartlara riayet edilerek mübadele edilmesi gerektiğini savunmaktadırlar. İkinci grup ise kullanım amacı ziynet eşyası olanların dışında kalan altınların para olduğunu savunurlar. İkinci grupta bulunan fakihlere göre, ziynet eşyası olarak üretilen altınlar para olmayıp piyasada satılan herhangi bir mal (urûz) gibi işlem görmelidir. Bu demek oluyor ki para olmayan altınların satışında sarf ahkâmına riayet edilmesi gerekmemektedir. Bu görüş bir sonraki başlıkta incelenecektir.

Bu ayrıma göre altının yaratılış itibarıyla bütün çeşitleriyle para olduğunu kabul eden Hanefiler, konuyu sadece altının basılmış hali olan sikkeye özel olarak görmemektedirler. Zira altın hangi amaçla üretilirse üretilsin paradır yahut para fonksiyonlarına sahiptir. Bu görüşte olan fukahânın temel dayanağı, naslardaki genel (âm) ifade şekli ve ziynet olarak işlenmiş altının mübadele şekliyle de alakalı beyan edilen sarîh delillerdir.¹¹⁷ Zekât konusu dışında cumhur fukaha altının paralık vasfına sahip olduğunu ve mübadelelerde ribânın meydana gelebileceğini beyan ederler. Fakat Hanefiler hariç diğer fakihler, ziynet eşyası olan altınlarda zekâtın farz olmadığı görüşündedirler.¹¹⁸ Hanefiler dışındaki üç mezhebe göre bu konu genel hükümlerin tahsisi (‘âmmın tahsisi) olarak görülebilir.¹¹⁹ Zekât konusunda görülen bu ayrım ribâ konusunda söz konusu

¹¹⁷ Hz. Peygamber’in (s.a.) üzerinde farklı taşlar bulunan bir gerdanlığın satımında göstermiş olduğu hassasiyetle alakalı bk. Müslim, “Musâkât”, 90.

¹¹⁸ Desûkî, *Hâşiye ‘ale’ş-Şerhi’l-kebîr*, I, 460; Nevevî, *el-Mecmû’*, VI, 32-37; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, III, 41.

¹¹⁹ Tabiatıyla ziynet eşyası vb. olan altının zekâtı konusunda bu fakihler arasında da farklı ictehadlar vardır. Kadının kullanmış olduğu ziynet eşyasında zekât yoktur. Fakat fukaha, erkeklerin kullanımı için üretilmiş ziynet eşyaları, ayrıca kullanımı haram olan altın tabak, kaşık çatal gibi ev eşyalarının zekâta tabi olduğu konusunda ittifak halindedirler.

değildir. Zira fukaha ittifak halinde para olmamalarına (bilfiil) rağmen, ziynet olarak işlenmiş altınların mübadelesinde de ribânın meydana geleceğini kabul etmektedirler.¹²⁰ Dolayısıyla zekât konusunda beyan edilen bu görüşlerin, ribâ konusundan bağımsız olarak değerlendirildiği görülmektedir. Neticede kadınların asli ihtiyaçları olan altınların zekâta tabi olmadığı beyan edilirken, bu altın mübadelesinde sarf kurallarına riayet edilmelidir.

Zekât ve ribâ konularındaki fakihlerin farklı kanaatleri metodolojik tutarlılık açısından değerlendirilirse, Hanefilerin görüşlerinin daha isabetli ve tutarlı olduğu söylenebilir. Çünkü Hanefiler bilfiil para olarak kullanılan altınlar ve ziynet olarak işlenmiş altınları zekât ve ribâ konularında aynı kategoride değerlendirmektedirler. Ayrıca altında ribânın illetini semeniyet olarak kabul etmedikleri halde, altının bütün çeşitlerinde ribânın meydana gelebileceğini de ifade ederler. Onlara göre altında ribânın illeti cins ve kadr birliğidir. Bu da altının her şeklinde geçerli bir illettir. Ziynet olarak işlenmiş altınların hemcinsiyle mübadelesinde bedeller eşit olmalı, işçilik ücreti olarak dahi olsa fazlalık olmamalıdır. İşçilik nedeniyle meydana gelen fazlalık da ribâ nedenidir.¹²¹ Neticede Hanefiler konuyu bir bütün olarak değerlendirmektedirler ve zekâtla alakalı meseleleri sarf konusundan bağımsız ele almaktadırlar. Bilfiil para olarak kullanılsın yahut kullanılsın bütün altın mübadelelerinde ribâ meydana gelebilir. Aynı şekilde altının bütün çeşitleri de zekâta tabidir.

Hanbelîlerden İbn Teymiyye (v. 728/1328) ve öğrencisi İbn Kayyım (v. 751/1350) altının para olduğunu kabul etmekle birlikte ziynet olarak işlenmiş altınları diğer altınlardan istisna ederek metâ' kabul ederler. Onların bu kanaati modern dönemde birçok araştırmacı tarafından eleştirilmiştir. Buna göre naslarda altın her çeşidiyle sarf ahkâmına tabi kılınmış ve ribânın gerçekleşebilecek olması çerçevesinde uyarılar yapılmıştır. Ayrıca bütün altınların ribâ hükümlerine tabi olması konusunda icmâ meydana gelmiştir. İlgili gerekçelerle eleştiri yapanlar arasında en dikkat çekici olan, genel olarak İbn Teymiyye ve İbn Kayyım'ın görüşlerini kabul eden İslam hukukçularının kanaatleridir. Nitekim Suudi Arabistan Heyeti Kibârî'l-'Ulemâ üyelerinin büyük çoğunluğu bu iki fakihin görüşlerini

¹²⁰ Nevevî, *el-Mecmû'*, IX, 393.

¹²¹ Serahsî, *el-Mebsût*, II, 192. Burada ifade edilmesi gereken diğer bir husus, işçiliğin dikkate alınıp alınmaması sikke olan altın veya ziynet eşyası olarak tasarlanmış altının farklı değerlendirilip değerlendirilmeyeceğiyle ilgilidir. Bu konu ise kuyumculuk bölümünün içerisinde "Altın İşçiliği" başlığında ele alınmıştır.

eleştirmiş ve selef fukahanın görüşlerine göre altının para olduğunu ve her çeşidiyle ribâ yasağı kapsamına girdiğini ifade etmişlerdir.¹²²

Bu çerçevede fakihler ittifak halinde, *nakdeyn* diye isimlendirilen altın ve gümüş için “altın ve gümüş semen olarak yaratılmıştır”, “yahut semenlerin aslı bu iki maddedir” demişlerdir.¹²³ Böyle bir kanaati izhar etmeye sevk eden argümanlar oldukça fazla olmakla birlikte, Şâri‘ Teâla’nın birçok hükmü altına bağlı olarak emretmesi öncelikli olarak ifade edilebilir. Diyet miktarları, zekât nisabı ve hırsızlık haddindeki nisap başta olmak üzere birçok maddi değeri bulunan konu bu hususa örnek olarak gösterilebilir. Altının paralık vasfının onun tabiatıyla yahut yaratılışıyla ilgili olduğu konusunu İbn Kayyım şöyle ifade etmektedir:

*Semen, malların kıymetlerinin belirlendiği bir ölçüdür, bu yönüyle semenler, sınırlı sayıda ve düşüp, yükselmeyecek tarzda istikrarlı bir yapıya sahip olmalıdır. Şayet piyasada dolaşan diğer mallar gibi istikrarsız bir yapıya sahip olursa o zaman semeniyet vasfını yitirir. Bu durumda insanların mallarının kıymetini belirlemeye yarayacak bir şeyin mevcudiyeti zaruridir. Bu şey de sadece para/altın olur. Örnek olarak felsler mal gibi muameleye tabi tutulduğunda insanların ne gibi zararlarla karşılaştığı tecrübe edilmiştir. Örneğin külçe altın verilip, daha küçük parça altınla değiştirilirken ribe’l-fadl mübah kılınsa, bu durum zamanla ribe’n-nesîenin de caiz olabileceği gibi bir yanulgiya dönüşebilir. Neticede paralar mal gibi muamele olmaya başlar, malların kıymetlerinin belirleneceği semenler araç olmaktan çıkıp amaç olma yoluna girer ki, insanların işleri fesada uğrar.*¹²⁴

İbn Kayyım bu açıklamalarıyla paranın vasıflarından söz etmekte ve altının bu vasfa en uygun hammaddeye sahip olduğunu beyan etmektedir. Yalnız açıklamalarının devamında görülmektedir ki altın yahut gümüşte semeniyet vasfının sadece nakitlere

¹²² *Karârât* (Râbita), dv. 5, VI, s. 113; *Fetâvâ’l-İcneti’d-dâime li’l-buhûsi’l-İlmiyye ve’l-iftâ*, s. 466; Hamed Osmân, *el-Mu’âmelâtü’l-mâliyye ve’t-ticâriyye*, s. 129-130; Müsnid, *Fetâvâ İslâmiyye*, II, 259-260; Kral Abdülaziz Üniversitesi, İslam İktisadı dergisi aratırma heyetinden naklen bk. Mısrî, *Ahkâm bey’ ve şirâ hulliyyi-’z-zeheb ve’l-fidda*, s. 47.

¹²³ Zeylaî, *Tebyînü’l-hakâik*, IV, 135; İbn Âbidîn, *Reddü’l-muhtâr*, IV, 561; Adevî, *Hâşiyetü’l-Adevî*, II, 142; Bâcî, *el-Müntekâ şerhu’l-Muvattâ*, IV, 258; İbn Hacer, *Tuhfetü’l-muhtâc*, IV, 279; Makdisî, *el-Udde şerhu’l-Umde*, 248; Dihlevî, *Hüccetullâhi’l-bâliğa*, I, 90-91.

¹²⁴ İbn Kayyım, *İ’lâmü’l-muvakki’in*, III, 401-402.

mahsus olduğu ve bu madenlerin farklı şekillerde üretilmiş olmaları hali için de aynı durumun söz konusu olmadığı belirtilmektedir. Ona göre paraların amacı dışında kullanılması caiz değildir. Zira bu konuya özel olmak üzere belirlenmiş olan hükümler, paraların amaç ve işlevini belirtmektedir. Buna göre paralar mübadele aracı olup kendileri bizatihi mübadelenin konusu değildir. Esasında İbn Kayyım'ın bu görüşünün ribânın illetindeki ihtilafların bir neticesi olduğu da söylenebilir. Çünkü o, emvâl-i sitte hadisinde beyan edilen altın ve gümüşte ribânın illeti hakkındaki görüşleri incelemiş, bazılarına eleştiriler yöneltilmiş ve illet olarak “mutlak semeniyet” görüşünü savunmuştur. Neticede altının para olması gerektiğini ve bunun için yeter vasfa sahip olduğunu ifade etmektedir. İbn Kayyım'ın altının işlenmiş şekilleriyle alakalı da farklı görüşleri olmakla birlikte bu görüşler “altının metâ‘ olma niteliği” başlığında değerlendirilecektir. Şu kadar var ki o, altının yaratılış itibariyle para olduğunu kabul etmekle birlikte ayrıntılarda farklı düşünmektedir.

Altının doğal para olması konusunda İbn Kayyım ile benzer kanaatlere sahip olan Şah Veliyyullah ed-Dihlevî de (v. 1176/1762) genel olarak para ve altının paralık vasfını ifade ederken insanların trampa yoluyla ihtiyaçlarını temin ederken zorlandıklarını ve bu zorluğun aşımı için para ekonomisine geçişin zaruri olduğunu beyan eder. Para olmaya en müsait maddeler içinse; herkesçe kabul edilmiş, küçük parçalara bölünebilen ve kendi zatından değerli olan, altın ve gümüşün en uygun olduğunu ve bu iki madenin para olarak kullanılmadan önce ziynet eşyası olarak kullanıldığını belirtir. Ona göre bu iki madenin tabiatları para olmaya müsaittir. Altın ve gümüş dışındaki madenler ise altın ve gümüşe itibarla para olarak kabul edilmektedir.¹²⁵

Altının para olması yönünde beyan edilen bu görüşler klasik dönem fukahaya aittir. Modern dönemde ise altının para olması konusunda iki görüşten söz edilebilir. İlk görüş sahipleri klasik dönem fakihlerin delillerini aynen kabul etmekte ve altının her çeşidiyle para olduğunu beyan etmektedirler. Bu çerçevede modern İslam hukukçuları ve fetva heyetlerinin genel kanaati, klasik dönem fakihlerinde olduğu gibi altının yaratılış itibariyle para olduğu şeklindedir.¹²⁶ Farfûr, Abdullah b. Beyye, Karadağî, Takî el-Osmanî, Sâlih el-

¹²⁵ Dihlevî, *Hüccetullâhi'l-bâliğa*, II, 90-91.

¹²⁶ AAOIFI, “ez-Zehab ve davâbitu't-te‘âmul bih”, *el-Me‘âyîru’s-şer‘iyye*, std. no. 57/2, s. 1329.

Merzûkî ve Câdelhak gibi günümüz İslam hukukçuları da altının bütün çeşitleriyle para olduğunu kabul etmektedirler.¹²⁷ Fakat onlar ziynet olarak üretilmiş altınların zekâtı, ribânın illeti gibi konularda ise tabi oldukları mezhebin görüşlerini tekrar ettikleri görülmektedir. Ülkemiz İslam hukukçuları açısından da durum farklılık göstermeyip çağdaş dönem fıkıh bilginlerinin cumhuru altının para olduğu kanaatini benimsemişlerdir.¹²⁸ Kısacası bu görüşe göre, hangi amaç için kullanılırsa kullanılsın altın ya bilfiil paradır veya bilkuvve/potansiyel para olarak kullanılmaya müsaittir.

İslam İşbirliği Teşkilatı'na (İİT) bağlı İslam Fıkıh Akademisi tarafından düzenlenen tartışmalı ilmi toplantılarda sunulan tebliğler ve bu tebliğlerin müzakerelerinde altının para olduğu kanaati açıkça görülmektedir. Her ne kadar bir kısım altınların metâ' olduğu iddiası çerçevesinde farklı görüşler tartışılmış olsa da neticede heyet kararı altının her çeşidinin para olduğu yönünde şekillenmiştir.¹²⁹ Ayrıca altın ticareti, kâğıt para ve enflasyon gibi konularda altının tabiatı ve yaratılışı itibariyle para olduğu vurgulanmaktadır.

Altının para olduğunu beyan eden ikinci görüş sahipleri daha da ileri giderek şunları iddia etmektedirler: Altın ve gümüş yegâne paradır, bunların dışında kullanılan paralar hakiki olarak para değildir ve kullanılmaları caiz değildir. Azınlıkta kalan bazı İslam hukukçuları tarafından öne sürülen bu görüşün temel gerekçeleri şunlardır:

1. Şâri' zekât, diyet vb. birçok mali yükümlülükleri bu iki maden üzerinden belirlemiştir.

2. Altın dışında bir şeyin para olarak kabul edilmesi ilk maddede beyan edilen nisap ve ölçüleri bozar ki bu durum nassı tahrif etmektir.

3. Günümüzde kullanılan paraların değerlerinde istikrarsızlık bulunmaktadır. Bu istikrarsızlık ancak altının yeniden para olarak sisteme dahil edilmesiyle giderilebilir. İlgili

¹²⁷ Farfûr, "Ahkâmü'n-nukûdi'l-verakiyye", *MMFİ*, sy. 3, III, s. 1717; Abdullah b. Beyye, "Ahkâmü'n-nukûdi'l-verakiyye ve teğayyur kıymeti'l-umlât", *MMFİ*, sy. 3, III, s. 1855; Karadâği, "Tezebzüb kıymeti'n-nukûdi'l-verakiyye", *MMFİ*, sy. 5, III, s. 1785; Takî el-Osmânî, *Fıkhu'l-Buyû'*, II, 716; a.mlf., "Mes'elet teğayyur kıymeti'l-umle", *MMFİ*, sy. 5, III, s. 1851; Merzûkî, "Ticâratü'z-zeheb fî ehemmi suverihâ ve ahkâmihâ", *MMFİ*, sy. 9, I, s. 151; Câdelhak, *Buhûs ve Fetâvâ İslâmiyye*, III, 36-38.

¹²⁸ Konuyla alakalı tez ve antitezlerle alakalı geniş bilgi için bk. ed. Çalış, *Fıkhi Açından Finans ve Altın İşlemleri*, s. 461-468. Ayrıca bk. Bayındır, *Ticaret ve Faiz*, s. 187; Özsoy, "Fıkıh Doktrininde Para ve Faiz", s. 128-129; Apaydın, "Müzakere", s. 151; Dalgın, *Gündemdeki Tartışmalı Dinî Konular II*, 126-127.

¹²⁹ "Karâr bi şe'n ticarati'z-zeheb", *MMFİ*, s. 191.

İslam hukukçularının tavsiye ve görüşleri¹³⁰ bu yönde olup aksi öneri ve teklifleri reddetmektedirler.¹³¹

Kanaatimizce nasların açıkça beyan ettiği hususları bu şekilde temellendirmek ve altın dışında kullanılan paraların kullanımını caiz görmemek isabetli değildir. Çünkü daha erken dönemlerden itibaren altın dışında enstrümanların para olarak kullanıldığı bilinen bir husustur. Ayrıca fukaha bu enstrümanların paralık vasfını hiçbir şekilde reddetmemiş ve naslarda beyan edilen hükümleri altın dışındaki paralara tatbik etmekten de geri durmamışlardır. İddia sahiplerinin altından başka paralık vasfıyla alakalı görüşlerinin isabetsizliği bir tarafa, görülmektedir ki onlara göre de altın paradır.

Bir diğer kıymetli maden olan ve naslarda ribevî olduğu açıkça beyan edilen gümüşün modern dönemde geldiği noktayla alakalı şunların söylenmesi gereklidir: Araştırmanın asıl konusu altın olduğu için gümüşün hukuki mahiyetiyle alakalı bilgiler sınırlı tutulmuştur. Fakihler, altın ve gümüşü hilkaten semen olarak kabul etmektedirler. Modern döneme gelinceye kadar altın ve gümüşün aynı hukuki mahiyete sahip olduğu kabul edilmiştir. Fakat günümüzde gümüşün aşırı değer kaybetmesi nedeniyle aynı ifadeleri tekrarlamak mümkün gözükmemektedir. Bununla birlikte gümüşün her yönüyle tedavülden kalktığı, hiçbir şekilde para olmadığı ve sarf ahkâmına tabi olmadığı şeklinde dile getirilen bir iddiaya da ihtiyatla yaklaşılmalıdır. Gümüşün günümüzdeki aşırı değer kaybının temel nedeni olarak XV. yüzyılda Amerika'nın keşfiyle yüklü miktarda gümüş madeninin bulunması ve bunun sonucu piyasaya aşırı miktarda gümüşün girmesi gösterilmektedir.¹³² Dolayısıyla dünya nüfusuna oranla üretilen gümüş oldukça fazladır. İlgili asırlardaki dünya nüfusunun para emisyonuna oranı dikkate alındığında dile getirilen iddianın doğru olduğu söylenebilir. Fakat günümüzde fiziki olarak altının para olarak kullanılamayacağı konusunda dünya nüfusuna oranla yeteri miktarda altın emisyonunun olmadığı ifade edilmektedir. Altın ve gümüşün paralık vasfını yitirdiğiyle ilgili ifade edilenler içerisinde en zayıf argüman, emisyon fazlalığı yahut yetersizliğiyle alakalı beyan edilenlerdir. Eğer para emisyonu olarak altın yetersiz ise gümüş tam aksine yoğun bir

¹³⁰ Kandîl, *es-Semeniyye ve munâsebetuhâ li ahkâmi'z-zeheb ve'l-fidda*, s. 100-101.

¹³¹ Kandîl, *es-Semeniyye ve munâsebetuhâ li ahkâmi'z-zeheb ve'l-fidda*, s. 24-26; Na'îm Yâsîn, "et-ta'kîb 'alâ ârâi'ş-şeyh Abdullah Süleymân Menî' fi mübâdelâti'z-zeheb bi'l-esâlibi'l-mu'âsıra", II. *İTHK*, s. 626-628.

¹³² Paya, *Para Teorisi ve Para Politikası*, ss. 54-60; Akdiş, *Para Teorisi ve Politikası*, s. 10.

emisyon hacmine sahiptir. Dolayısıyla bu iki madenin tedavülden kalkmasıyla alakalı dile getirilenlerin yeniden izah edilmesi gerekmektedir.

Burada gümüşün semeniyet vasfını yitirmesiyle alakalı, taşınma ve muhafaza zorluğuyla birlikte güvenlik gibi problemler ifade edilirse, aynı endişelerin kâğıt para vb. içinde geçerli olduğu dile getirilebilir. Bir şeyin paralık vasfı bazı endişeler üzerine inşa edilirse taşınma konusunda hiçbir endişeye mahal bırakmayan sanal paraların da benzer problemlerle karşılaşması mümkündür. Sanal paralarda ise hackerlardan kaynaklanan muhafaza sorunu, diğer paralardan daha ciddi şekilde görülmektedir. Bu takdirde para ister fiziken isterse sanal olarak işlevsel olsun temel bazı kriterlerden geçmesi zaruridir.

B. Altının Metâ' Olma Niteliği

Altınların metâ' olma niteliği konusunda iki farklı görüş bulunmaktadır. Bu görüşlerden ilkinde göre sadece ziynet olarak işlenmiş altınlar metâ'dır, diğer altın çeşitleri ise paradır. İkinci görüşe göre ise altınlar bütün çeşitleri itibariyle paralık vasfını kaybetmiş ve metâyâ dönüşmüşlerdir. Klasik dönemde ifade edildiği şekliyle, günümüzde de ilk görüşü aynen benimseyen İslam hukukçuları bulunmaktadır. Fakat ikinci görüş klasik dönem fakihleri nezdinde dile getirilmemiş bilakis modern dönemde ortaya çıkmıştır.

Klasik dönemde ziynet olarak üretilmiş altınların metâ' olduğunu ilk olarak Hanbelîlerden İbn Teymiyye (v. 728/1328) ve öğrencisi İbn Kayyim (v. 751/1350) beyan etmektedir.¹³³ Onlar altının hukuki mahiyet olarak para olduğunu kabul etmekle birlikte ziynet olarak işlenmiş altınları diğer altınlardan istisna ederler. Bu hususta delil olarak ziynet eşyalarının zekâta tabi olmamalarını¹³⁴ ve semeniyet vasfını taşımamalarını

¹³³ İbn Teymiyye, *Tefsîru âyâtin üşkiyet*, II, 622-632; İbn Kayyim, *İ'lâmü'l-muvakki'in*, III, 407.

¹³⁴ Denilebilir ki cumhur fukahaya göre ziynet eşyaları içerisinde zekâttan muaf olanlar sadece bayanların kullandığı ziynet altınlarıdır. Ayrıca bazı fakihler bu altınlar için de bir nisap belirlemişler ve belirli bir miktarın üzerinde olan ziynet altınlarının da zekâta tabi olduğunu ifade etmişlerdir. Dikkat edileceği üzere İbn Teymiyye ve İbn Kayyim'in görüşleri bu görüşlerden bağımsız bir kanaatin sonucu olarak ortaya çıkmıştır.

İbn Teymiyye ve İbn Kayyim'in ziynet eşyası olan altınların hukuki mahiyetinin metâ' olduğu yönündeki görüşleri zekât konusundan bağımsız olarak ele alınmalıdır. Zira onların ziynet eşyalarının metâ' olduğu yönündeki kanaatleri altın hukuki mahiyeti ile ilgilidir. Yoksa ziynet altınları ticaret maksadı ile elde tutulduğu durumlarda bu altınlar zekâta tabidir. Fakat "zekâttan muaf olan" tabiriyle kastedilen semeniyet vasfını kaybetmiş ve metâ' kategorisinde bulunan altınlardır. Bu çerçevede zekâta tabi olsun veya olmasın ziynet eşyası olan altınlar metâ'dır ve bunların mübadelesinde ribâ tahakkuk etmemektedir. Netice olarak bu kategoride bulunan altınların mübadelesinde ribâ meydana gelememektedir. Konunun devamında bu görüş açıkça görülecektir.

gösterirler.¹³⁵ Ayrıca onlara göre para denilen olgunun ne din ne de yaratılışla bir bağlantısı yoktur. Bilakis bir şeyin paralık vasfını örf ve konjonktür belirlemektedir.¹³⁶ İbn Teymiyye ve İbn Kayyim'in çıkış noktaları işçilikli altınlardaki işçilik ücretlerinin bedele yansıtılıp yansıtılmayacağı konusundaki düşünceleridir. Konunun bu kısmı altının metâ' olma niteliğinden öte işçilik ücretiyle alakalı olduğu için tekrardan kaçınmak adına ayrıntılı bilgiler "altın işçiliği" başlığına havale edilmiştir.

Modern dönemde Reşid Rıza (v. 1935), Abdullah Draz (v. 1958) ve Senhûrî de (v. 1971) bu kanaattedir.¹³⁷ Suud-i Arabistan Heyet-i Kibâri'l-Ulemâ üyelerinden Abdullah Süleyman el-Menî', İbn Teymiyye ve İbn Kayyim'in görüşlerini isabetli bulmakta ve ziynet olarak üretilmiş altınları metâ' olarak kabul etmektedir.¹³⁸ Ülkemizde bu kanaatte olanlara; Hayrettin Karaman, Süleyman Ateş, İbrahim Paçacı ve İshak Emin Aktepe örnek olarak gösterilebilir.¹³⁹ İbn Teymiyye ve İbn Kayyim tarafından ilk olarak beyan edilen bu görüş modern dönemde birçok araştırmacı tarafından eleştirilmiştir.¹⁴⁰

Ahmet Yaman ise ziynet eşyası da olsa tasarruf amaçlı elde bulundurulmuş altınların para olduğunu metâ' olmadığını beyan eder. Fakat bu altınlardan satılma esnasında yüksek değer kaybına uğramayıp âdeten tasarruf amacıyla saklanan ziynet eşyalarını istisna eder. Ona göre takı amacıyla elde bulundurulmuş, paraya değiştirilmesi düşünülmemiş ve alım satımında aşırı değer kaybedecek olan 14 ayar ve daha düşük ayarlardaki ziynet eşyaları metâ'dır.¹⁴¹

¹³⁵ İbn Teymiyye, *Tefsîru âyâtin üşkilet*, II, 622-632; İbn Kayyim, *I'lâmü'l-muvakki'in*, III, 407.

¹³⁶ İbn Teymiyye, *Tefsîru âyâtin üşkilet*, II, 622-632.

¹³⁷ Reşid Rıza, *Tefsîru'l-menâr*, III, 97; Senhûrî, *Mesâdiru'l-hak*, III, 148-152, 160-163. Draz'ın bu kanaatini Reşid Rıza kendi tefsirinde nakletmektedir. Bk. Reşid Rıza, *Tefsîru'l-menâr*, III, 97.

¹³⁸ Menî', "Bahs fî'z-zeheb fî ba'z hasâisihi ve ahkâmihî", *MMFİ*, sy. 9, I, s. 93; a.mlf., "Bahs fî'z-zeheb fî ba'z hasâisihi ve ahkâmihî", II. *İTHK*, s. 575-576.

¹³⁹ <http://www.hayrettinkaraman.net/sc/00154.htm> (Erişim tarihi: 18/02/2019); Ateş, *Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, I, 481; Paçacı, "Altın-Para-Faiz İlişkileri ve Altının Vadeli Satışı", s. 432; Aktepe, *Katılm Finans*, s. 60.

¹⁴⁰ İlgili eleştiriler için bk. *Fetâvâ'l-İcneti'd-dâime li'l-buhûsi'l-ilmîyye ve'l-iftâ*, s. 466; Hamed Osmân, *el-Mu'âmelâtu'l-mâliyye ve'l-ticâriyye*, s. 129-130; Müsnid, *Fetâvâ İslâmiyye*, II, 259-260; Kral Abdülaziz Üniversitesi, İslam İktisadî dergi heyetinden naklen bk. Mısıri, *Ahkâm bey' ve şirâ hulliyyi-'z-zeheb ve'l-fidda*, s. 47.

¹⁴¹ Bunlara örnek olarak sarrafiye ve 22 ayar altınlar verilebilir. Metâ' olan altınlara ise 14 ayar aşırı işçilik ihtiva eden takıları örnek gösterilebilir. Bk. Yaman, "Altın Para Mıdır? Ya da Hangi Altın Paradır?", s. 438, 442.

Günümüz fetva heyetlerinden Mısır fetva heyeti (Dâru'l-İftâ) ve Ürdün fetva heyeti de (Meclisu'l-İftâ) ziynet olarak üretilen işçilikli altınların metâ' olduğunu kabul etmektedirler.¹⁴²

Buraya kadar sadece ziynet eşyası olarak üretilen altınların metâ' olduğu yönündeki görüş beyan edilmiştir. Klasik fıkıh geleneğinde numunelerine rastlanılmayan, modern dönemde ise kimi İslam hukukçuları ve araştırmacılar tarafından savunulan ikinci görüşe göre günümüzde altın bütün çeşitleriyle metâ'dır. Bu görüşün klasik dönem fukaha açısından bir karşılığı olmadığı gibi günümüz İslam hukukçuları arasında da birkaç istisna dışında kabul görmediği ifade edilebilir. Altının hiçbir şekliyle para olmadığını ifade edenlerin iki önemli gerekçeleri bulunmaktadır. İlk olarak, devletin tedavüle çıkardığı paraların dışında kalan maddeler para olarak kullanılamaz. Bir diğer tabirle bir şeyin para olarak kullanılabilmesi için resmi olarak tanınması gereklidir. İkinci gerekçe, mevcut altınlar dünya nüfusunun ihtiyacı olan para miktarını karşılamaya yeter düzeyde değildir. Bu da altınların paralık vasfını kaybettiğini gösterir.¹⁴³

Altının mutlak anlamda metâ' olduğu görüşünde olan Ankara Üniversitesi İslam hukuku öğretim üyesi Dr. Oğuzhan Tan şunları ifade eder: *Günümüzde altın alım satımlarında (vadeli, kredi kartıyla, cumhuriyet altınıyla işçiliği olan gerdanlık veya bileziğin değişiminde), altına mutlak surette para olarak bakılmamalıdır. Altının ve gümüşün yaradılıştan para olduğu şeklindeki görüşün dinî bir temeli yoktur. Bunlar zaman içerisinde diğer mallar gibi bir mala dönüşebilir.*¹⁴⁴ Bu görüşü beyan eden Tan'a göre ribâ hadisinin ayrıntıları konusunda fukaha cesur şekilde icthadlarda bulunmuşlardır. Fakat bu icthadlar sonraki dönemlerde mutlaklaştırılmak suretiyle helal ve haram sınırları daraltılmıştır. Neticede Müslümanlar şüpheli olan sınıf içerisinde ya çok hassas olarak her şeyden uzak durmuşlar ya da her şeyi mübah görerek haramlara kapı açmışlardır.

¹⁴² <http://www.dar-alifta.org/ar/ViewFatwa.aspx?ID=12001&LangID=1&MuftiType=0>, (Erişim tarihi: 18/02/2019); <https://www.aliftaa.jo/Decision.aspx?DecisionId=80>, (Erişim tarihi: 18/02/2019), karar metnini imzalayan heyetin başında, Kâdî'l-kudât İzzeddin el-Hatîb et-Temîmî (v. 2008) bulunmaktadır.

¹⁴³ Kallek, "Müzakere", *Fikhî Açından Finans ve Altın İşlemleri*, s. 462; Özboyacı, "Müzakere", *Fikhî Açından Finans ve Altın İşlemleri*, s. 451.

¹⁴⁴ Tan, *Ekonomik Realite Temelinde Altı Sınıf (Esnâf-ı Sitte) Hadisi Üzerine Bir Değerlendirme*, s. 185.

Dolayısıyla hadisin söylendiği dönemin sosyoekonomik durumu dikkate alınmak suretiyle günümüzde ribevî mallar yeniden tespit edilmelidir.¹⁴⁵

Altının bütün çeşitleriyle metâ' olduğunu savunanlardan Cengiz Kallek ise günümüzde altının paralık vasfını yitirdiğini ve mevcut tedavülde olan parayla altın arasındaki farkları şöyle ifade eder:

1. Mübadele aracı olması parayı altın gibi diğer takas araçlarından ayıran en önemli özelliktir. Buna göre altın günümüzde mübadele aracı değildir ve paralık vasfını kaybetmiştir.

2. Altın standardı sisteminde (Bretton Woods) altının para olduğu düşünülebilir. Fakat günümüz paralarının merkez bankalarından altına dönüştürülme imkânı yoktur. Zira bugün paralar tamamen itibaridir (Fiat Money).

3. Altınların piyasa değeri mevcut para ile belirlenmektedir. Neticede altın standart değer belirleyici değildir.

4. Para için genel bir makro iktisat politikası aracı olduğunu söyleme imkânı varken, aynı durum altın için ifade edilememektedir.

5. Yukarıda ifade edilen maddelere rağmen dış ticarete altın farklı kategorilerde değerlendirilmelidir. Altın dışında başka bir malın üretimi için ithal edilen veya ihraç edilen altın para değildir. Bu altın diğer mallar gibi değerlendirilir. Eğer altın takasta para olarak kullanılıyorsa yani altın bir malın/hizmetin alımında karşılık olarak ödeniyorsa veya bir malın/hizmetin satımında bedel olarak kabul ediliyorsa o zaman bu altına "Parasal Altın" (Monetary Gold) denilir.

6. Parasal altın ise rezerv olarak bir değer ifade eder. Neticede bunun para olarak kullanılması genel bir durum olmayıp sadece ifade edilen işlemlerin gerçekleştiği ülkelerin para otoriteleri ve bu otoritelerle işlem yapanları ilgilendirir.¹⁴⁶

¹⁴⁵ Tan, *Ekonomik Realite Temelinde Altı Sınıf (Esnâf-ı Sitte) Hadisi Üzerine Bir Değerlendirme*, s. 184.

¹⁴⁶ Kallek, "'Döviz Vadeli ve Emtia Vadeli İşlem Sözleşmeleri' Başlıklı Tebliğin Müzakeresi", *II. İTHK*, s. 995.

Kanaatimizce ilk üç maddede beyan edilen gerekçeler altının paralık vasfını kaybettiğini ifade etmeye yeterli değildir. Zira altın günümüzde her ne kadar mübadele aracı olarak kullanılıyor olmasa da her zaman için tedavülde olan paraya değiştirilme imkânı bulunmaktadır. Örneğin bir miktar altınla yurt dışına gitmiş bir kişi bu altını dilediği yerde yerel para birimine değiştirebilir. Yahut zor durumda kalır ve altın karşılığında bir şey almak isterse, satıcı bu altını alarak satış yapabilmektedir. Zira altının değerli bir maden olduğu, bunun kolaylıkla ve az bir değer kaybıyla paraya dönüştürülebileceği ve yüksek likiditeye sahip olduğu herkes tarafından kabul edilmektedir. İkinci madde de ifade edilen tedavülde olan paraların merkez bankalarında altın karşılığının olmaması hususu ise tedavülde olan paranın para olarak kabul edilip edilmemesiyle alakalıdır. Tedavülde olan paranın altın karşılığının olmaması altın için bir eksiklik değil belki yerel paranın paralık vasfındaki bir eksiklik olarak görülebilir. Dünyada altın, kıymetli maden olarak kabul görmekte ve değeri arz ve talebe bağlı olarak belirlenmektedir. Ayrıca Türk parasının kıymetini koruma kanunu ve bu kapsamda yapılan düzenlemelerde altın gibi kıymetli madenlerle alakalı maddeler altının paralık vasfının resmen kabul edildiğinin bir diğer göstergesidir.¹⁴⁷

Üçüncü maddede belirtilen husus ise altının kur değeriyle alakalıdır. Bazen altının değeri rayic para karşısında düşebilir veya yükselebilir. Bu değer değişimlerinin altının paralık vasfıyla alakalı olduğu fikri isabetli değildir. Çünkü altın dışında itibari paralar, piyasada kullanılmakta ve bu paraların değeri de başka unsurlarla dengelenmektedir. Nitekim para olmayan şeylerin de uluslararası piyasalarda tedavülde olan birçok para biriminin değerine etki ettiği inkâr edilemez bir gerçektir. Bu duruma ülkelerin iç ve dış ticaret hacimleri örnek olarak gösterilebilir.¹⁴⁸ Kanaatimizce para dışındaki unsurların tedavülde olan paraların değerine etki etmesi, bu paraların paralık vasfını kaybettiğini söylememizi gerektirmemektedir. Neticede altının değerinin belirlenmesi tedavülde olan

¹⁴⁷ 32 sayılı Türk parasının kıymetini koruma hakkında kanunu madde 1- Kambiyo, nukut, esham ve tahvilat alım ve satımının ve bunlar ile kıymetli madenler ve kıymetli taşlarla bunlardan mamul veya bunları muhtevi her nevi eşya ve kıymetlerin ve ticari senetlerle tediye temine yarıyan her türlü vasıta ve vesikaların memleketten ihracı veya memlekete ithalinin tanzim ve tahdidine ve Türk parasının kıymetinin korunması zımında kararlar ittihazına Cumhurbaşkanı salâhiyetlidir.

bk. <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.3.1567.pdf>, (Erişim tarihi: 28/03/2019).

¹⁴⁸ Orman, “Modern İktisat Literatüründe Para, Kredi ve Faiz”, s. 47.

paralara veya başka denge unsurlarına bağılı olması altının paralık vasfını kaybettiğini ifade etmeye yeterli değildir.

Son üç maddeyle ilgili şunlar söylenebilir: Bir şeyin makro ekonomi politikası aracı olarak kullanılmaması o şeyin paralık vasfıyla alakalı değildir. Paranın merkez bankalarınca makro ekonomiye etki eden bir araç olarak kullanılmadığı dönemlerde de altın para olarak kullanılmıştır. Son iki maddede ise Kallek parasal altın olarak görülen ve uluslararası takaslarda kullanılan altınları ve farklı şekillerde kullanılan altınları birbirinden ayırmaktadır. Dolayısıyla Kallek, geçmişe göre daha sınırlı da olsa altının günümüzde de belli alanlarda para olarak kullanılmaya devam ettiğini kabul etmektedir. Halbuki para olarak kullanıldığı ifade edilen bu altınlar hammadde olarak diğer altınlardan farklı değildir. Kanaatimizce farklı şekillerde kullanılması altının fikhî niteliğini değiştirmemektedir. Çünkü farklı şekillerde kullanılan bu altınlar hammadde olarak aynıdır ve birbirine dönüştürülme imkânı vardır.

Kallek'in beşinci ve altıncı maddelerde ifade ettiği tikel mübadelelerde altının para olarak kullanılmasının genele yansıtılamayacağı yönündeki ifadeleri de tartışmaya açıktır. Zira genel olarak mübadelelerde altının para olarak kullanılmaması altının hukuki mahiyetinin para olduğu gerçeğini değiştirmeyeceği kanaati güç kazanmaktadır. Nitekim tikel işlemlerde veya sadece devletler bazında kullanılıyor olsa da altın paradır ve para olarak kullanıldığının örnekleri de vardır. Kanaatimizce altın günümüzde hiçbir sahada para olarak kullanılmasa bile kimyasal özellikleri ve yüksek likiditeye sahip olması gibi temel özellikleri nedeniyle bir gün bilfiil para olarak kullanılmaya müsait bir değer olması, onun para olduğunun ifade edilmesini ve ribevî olduğunun kabul edilmesini zorunlu kılacaktır.

C. Değerlendirme

Klasik ve modern düşüncede ifade edilen genel kabullere göre bir şeyin para olarak tedavül etmesiyle tedavül eden malzemenin niteliği arasında bir bağ vardır. Zaman gelir toplum bir şeyi para olarak kullanmaz ama o şeyin kıymetli olmasını da yadsımaz. Bu göstermektedir ki farklı mülahazalarla toplumun bilfiil para olarak kullanmadığı altın, aynı toplum nezdinde bilkuvve/potansiyel para olarak değerini koruyabilir. Günümüzde de durumun bu şekilde olduğu ifade edilebilir. Evrensel olarak ifade edilen paranın

fonksiyonları bir bütün olarak bir nesnede bulunursa bu durum o nesnenin para olarak tedavülde olmasını gerektirir. Fakat bazı fonksiyonlarını yitirmiş olması o nesnenin paralık vasfını yitirdiğini söylemek için yeterli değildir. Örneğin paranın değer ölçme aracı olması, mübadele aracı olması ve tasarruf aracı olması fonksiyonları günümüz açısından ele alınırsa kâğıt para bilfiil paradır. Fakat altın için tedavülde bizatihi para olarak kullanılmaması dışında diğer iki fonksiyonu hali hazır tedavülde olan paralardan daha fazla ifa ettiği görülmektedir. Nitekim tasarruf aracı olma ve değer ölçme aracı olması fonksiyonları bunu açıkça göstermektedir. Özellikle değer saklama yönüyle diğer paralardan bir hayli ileri seviyededir. Tedavülde kullanılmıyor olduğu iddiası ise isabetli değildir. Zira uluslararası ticarete para olarak kullanılabilirdiği herkesin malumudur.¹⁴⁹

Altının hukuki mahiyetiyle ilgili görüşler açıklanırken yer yer bu çalışmanın yapacağı değerlendirmeler ile görüş sahibinin kanaatleri arasındaki muhtemel anlam kopukluğunu gidermek amacıyla bazı değerlendirmeler ilgili olduğu yerde ifade edilmiştir. Şimdi konu daha genel bir şekilde ve maddeler halinde değerlendirilecektir.

1. “Altın yaratılış itibarıyla paradır” diyen fakihlerin dönemi incelendiğinde altın ve gümüş dışındaki paraların da piyasada tedavülde olduğu görülür. Bu nedenle “o dönem için zaten başka para yoktu ve mecbur altın ve gümüş tedavül etti” iddiası kanaatimizde isabetli değildir. Daha da geriye gidilecek olursa Hz. Ömer’in (r.a.) kendi hilafeti döneminde piyasadaki nakit daralmasını önlemeye dönük olarak deve derisinden para basmayı düşündüğü, fakat farklı saiklerle bu düşünceden vazgeçtiği bilinmektedir.¹⁵⁰ Bu durum göstermektedir ki örfün itibar ettiği yahut itibar edebileceği para türleri vardır. Ama bütün çeşitleriyle altının paralık vasfında herhangi bir tereddüt söz konusu değildir. Ayrıca para olarak basılmış sikkelerden ziyade altından üretilmiş farklı ürünlerin satışında da aynı hassasiyet gösterilmiştir. Zira nasların konu hakkında hükmü açıktır ve genellik (âmm) ifade eden tarzda beyan edilmiştir. Şu kadar var ki bütün bu açıklık ve genel ifade tarzı

¹⁴⁹ Örnekler için bk. <https://www.dunya.com/finans/haberler/dolarizasyona-karsi-altin-ile-ticaret-haberi-438022>; <https://www.yenisafak.com/yazarlar/ahmetulusoy/dis-ticaret-dengesi-ve-altin-2041439>; (Erişim Tarihi: 07/11/2019).

¹⁵⁰ Belâzûrî, *Futûhu'l-buldân*, s. 452; Kettânî, *et-Terâîbu'l-İdâriyye*, I, 333; Kallek, *İslam'da Yönetim-Piyasa İlişkisi*, 37.

farklı icthadların ortaya çıkmasına mani olmadığı gibi ayrıntıdaki bu farklı icthadlar altının paralık vasfını reddeden bir görüşü doğurmamıştır.

2. Naslarda altın mübadelesi için sınırlar getirilmiştir. Bu sınırlar beyan edilirken altının fikhî mahiyeti (para/metâ') konusunda bir ayırım söz konusu değildir. Dolayısıyla para olarak kullanılmayan altınlar da sarf akdi kapsamında mübadele edilmelidir. Para olarak üretilmemiş olan altınların mübadelesinde de sarf akdinin şartlarına riayet edilmesi gerektiğini kabul etmekle birlikte, fukahanın bu tür altınların hammaddesini para malzemesi olduğunu dikkate alarak hüküm beyan ettikleri görülmektedir. Tabiatıyla onların bu beyanları nasların açık ifadelerinden ortaya çıkmaktadır. Neticede konu fukahaya göre altının para olma görüşlerine göre şekillenmektedir.

3. Hanefî ve Hanbelî fukaha altın mübadelelerinde gerçekleşmesi muhtemel ribâ için illet tespit ederken semeniyeti (mutlak semeniyet/ğâlib semeniyet) tercih etmeyip cins ve vezin birliğini beyan etmektedirler. Neticede fiilen para olarak tedavülde olmaması, sarf akdi kapsamında mübadele edilmeyeceğini göstermemektedir. Zira klasik ve modern dönem fıkıh bilginlerinin görüşleri dikkate alındığında sarf akdi ile ribevî mallardaki illet tespiti ve bu illetin başka maddelere tatbiki bağımsız değerlendirilmemiştir. Dolayısıyla Hanefî ve Hanbelî fakihlerin illet tespitlerine göre altın ve gümüşte illetin cins ve kadr birliği olması aynı fakihlerin sarf akdini semenlerin satımı şeklinde tarif etmelerine zarar vermemektedir. Çünkü aktif şekilde para olarak kullanılmasa da bu madenin para olarak kullanılma imkânı vardır. Şâfiî ve Mâlikî fakihlerin ribânın illeti hakkındaki görüşleriyle altının para olması arasında herhangi bir farklılık bulunmamaktadır. Zira onlara göre de altın paradır ve ribânın illeti de mutlak semeniyet veya ğâlib semeniyet olması yönüyle birbirleriyle örtüşmektedir.

4. Üzerinde işçilik bulunan bir gerdanlıkla alakalı Hz. Peygamber'in (s.a.) hassasiyeti yukarıda ifade edilen değerlendirmeleri tasdik etmektedir.¹⁵¹ İbn Teymiyye ve

¹⁵¹ Ebû Dâvûd, "Buyû" 13. Hadisin lafzı şöyledir:

وفي لفظ : أن النبي صلى الله عليه وآله وسلم أتى بقلادة فيها ذهب وخرز اتباعها رجل بتسعة دنانير أو سبعة دنانير فقال النبي صلى الله عليه وآله وسلم : "لا حتى تميز بينه وبينه" فقال : إنما أردت الحجارة . فقال النبي صلى الله عليه وآله وسلم : "لا حتى تميز بينهما" قال : فرده حتى ميز بينهما.

Başka bir lafızla, Hz. Peygamber'e (s.a.), Hayber günü içerisinde, altınla bağlanmış kıymetli taşlar bulunan bir gerdanlık getirdiler. Gerdanlığı bir adam yedi veya dokuz dinara satın aldı, Rasûlullah (s.a.): "Olmaz,

İbn Kayyım'ın farklı yorumları aslında tam da kendilerinden önceki fakihleri teyit etmektedir. Onlar ziynet eşyası olan altının paralık vasfını kaybettiğini ifade ettikleri halde altın üzerinde gerçekleştirilen işçilik ücreti dikkate alınmaksızın yapılacak bir mübadeleyi caiz görmemişler, alınan altın karşılığında ödenen semende işçiliğin payını ayrı, altının karşılığını ayrı dikkate almışlardır. Bu görüşü şöyle okumak da mümkündür: Altınların mübadelelerinde naslarda ifade edilen eşitliğin bu şekilde tahakkuk ettiğini zımnen beyan etmişlerdir. Fakat bu görüşlerini şöyle açıklamaktadırlar: Bu hususta gelen naslar âmmdır, bunlar ise celî kıyasla tahsis edilebilir. Fazlalık ribâsının yasaklanmasının nedeni sedd-i zerîa olduğu varsayıldığında, bazı durumlarda racih maslahat (üstün nitelikli fayda) ile bu yasak mübah kılınabilir.¹⁵² Kanaatimizce İbn Teymiyye ve İbn Kayyım'ın bu açıklamaları kendi görüşlerinin, karşı tarafın delilleriyle gerekçelendirilmesinden ibarettir.

5. “Altın ve gümüş yegâne paradır; bu iki maden dışında bulunan nesnelere para olarak kullanmak caiz değildir”¹⁵³ iddiasının isabetli olmadığı açıktır. Şayet sadece altın ve gümüş para ise dünya üzerinde tedavülde bulunan paralar nedir? Eğer bunlar para değilse kapitalizmin modern sömürü aracı olarak kullandığı faiz gelirleri caiz midir? Bu sorulara verilecek cevaplar, görüş sahibinin iddiasının iktisadi ve sosyoekonomik bir karşılığının olmadığını göstermesi açısından yeterlidir. Ayrıca daha önce belirtildiği üzere Hz. Ömer'in (r.a.) Medine piyasalarında nakit daralmasına çözüm olarak deve derisinden para basma fikri delil getirilebilir. Nitekim altın dışında paranın kullanımını caiz olmasaydı, Hz. Ömer'in (r.a.) ilgili teklifine karşı çıkanlar bu gerekçeyle karşı çıkacaktı, fakat onların karşı çıkma gerekçesi deve neslinin tehlikeye girmesi yönünde olmuştur. Bu da göstermektedir ki altın paradır fakat örfün para olarak kabul ettiği şeyler de para olarak kullanılabilir. Kanaatimizce altın dışında paraların kullanımını, altının para olma niteliğine zarar vermediği gibi, altının yegâne para olarak kullanılması önerisi de modern dünyanın iktisadi çıkmazlarına karşı alternatif değildir.

6. Klasik dönemde ictihadlarında altın, sarf akdine tabi olarak mübadele edilmeliyken modern dönemde de aynı kanaat benimsenmektedir. Şu kadar var ki altınla

altınla taşların arasını ayırmadıkça (caiz değil)” buyurdu. Satın alan adam: Ama ben sadece taşı istedim, dedi. Hz. Peygamber (s.a) yine: “Hayır, onların arasını ayırmadıkça olmaz” buyurdu.

¹⁵² İbn Teymiyye, *Tefsîru âyâtin üşkilet*, II, 622-632; İbn Kayyım, *İ'lâmü'l-muvakki'in*, III, 405-406.

¹⁵³ Kandîl, *es-Semeniyye ve munâsebetuhâ li ahkâmî'z-zeheb ve'l-fidda*, s. 100.

alakalı hassasiyetin sadece paralık vasfıyla ilgili olduğunu söylemek çok da gerçeği yansıtmamaktadır. Para olup olmamasına bakılmaksızın sarf akdi kapsamında mübadele edilmesi konusunda Hanefilerin kanaatleri önemlidir. Hanefiler altının yaratılış itibariyle para olduğunu ifade ederlerken ribânın illeti konusunda semeniyeti illet olarak kabul etmezler. Nitekim Hanefilere göre altın ve gümüşte ribânın illeti cins ve kadr/ölçü birliğidir. İlk etapta bakıldığında veznî olmayan kâğıt paraların hemcinsiyle mübadelesinin ribâ yasağı kapsamında değerlendirilmesi zordur. Fakat ribevî olarak değerlendirilmesinin nedeni altın ve gümüşteki ölçü birliğine atıfla bu paralardaki rakamların vezinden/ölçüden kinaye olduğu, dolayısıyla ribâ illetinin bulunması ve sarf akdine mahsus yasakların meydana gelebilecek olmasıdır. Her ne kadar Hanefiler altın ve gümüşte ribânın illeti “semeniyet vasfıdır” demese de sarf akdinin “para satımı” olduğu dikkate alındığında paralık vasfı olan her şeyin sarf akdi hükümlerine tabi olması gerektiğini kabul etmektedirler. Dolayısıyla konu sırf ribânın illeti yahut altının paralık vasfı perspektifinden değil, aynı zamanda sarf akdi ve ribâ yasağı yönüyle de değerlendirilmelidir.

Bütün bunlara ilaveten paranın hukuki (fikhî) olarak, “hak ölçüsü olması”, “özel bir mal olması” ve “ta’yîn ile te’ayyun etmemesi” gibi başlıca özellikleri vardır.¹⁵⁴ Bunlardan “özel bir mal olma” vasfı onu diğer mallardan ayıran önemli bir özelliktir. Söz gelimi altın, para değil de metâ‘ olarak kabul edilse bile diğer metâların kategorisinde değil, kendine mahsus satım kuralları olan metâlar kategorisinde değerlendirilmelidir. Altının metâ‘ olduğu ve mübadelesinde herhangi bir şartın olmadığı iddiası altının nitelikleri ve naslarla bağdaştığı söylenemez. Çünkü altın metâ‘ olarak kabul edilse bile ribevîdir ve sarf akdinin kurallarına göre mübadele edilmelidir.

7. Altının paralık vasfını yitirdiğini beyan eden görüşler, aslında kendi içerisinde çelişkilidir. Zira altın denilen element hangi şekliyle olursa olsun piyasada tedavül ettiği müddetçe paralık vasfını yitirmeyecektir. Aslında bu görüşü “külçe altın yahut devletin merkez bankalarında bastığı altın çeşitleri için paradır”¹⁵⁵ demek suretiyle ikrar ettikleri düşünülmektedir. Ayrıca “para, örfün belirlediği bir olgudur ve altın bugün para olarak insanların elinde tedavül etmiyor, çünkü örf bugün para olarak kâğıt parayı kabul

¹⁵⁴ Bayındır, *Ticaret ve Faiz*, s. 156-157.

¹⁵⁵ Paçacı, “Altın-Para-Faiz İlişkileri ve Altının Vadeli Satışı”, s. 433.

ediyor”¹⁵⁶ temellendirmesinin fikhın sahip olduğu iddia ile bağdaştığı söylenemez. Zira tikel mesele odaklı beyan edilen görüşlerin teori ürettiği söylenemeyeceği gibi genellenemeyeceği de açıktır. Bu şekilde sadece pratik problemin, sanal şekilde çözülmesi sağlanabilir.

Altının piyasada tedavül etmediği gerekçesiyle paralık vasfından çıktığı iddiası da gerçeği yansıtmamaktadır.¹⁵⁷ Devletlerin mali ve para politikalarına bakıldığı takdirde altını her zaman güvenli bir liman olarak gördükleri fark edilecektir.¹⁵⁸ Ayrıca merkez bankaları bünyelerinde ya fiziki altın bulundurmakta ya da dünya piyasalarındaki ticaretlerini ellerindeki altın güvencesiyle yapmaktadırlar. Bu güvence gerek altın swapları yoluyla nakit temini gerek dolar vb. dövizlerin temininde aracı görev icra etmesidir. Ülkemizde altın resmi para olarak işlem görmese de bankaların herhangi bir para birimi gibi altın hesabı açması ve bunlar üzerinde işlem yapması da altının paralık vasfı hakkında fikir vermektedir.¹⁵⁹ İddia sahibi yukarıda kendi aleyhinde beyan edilen gerekçeleri çalışmasında açıkça beyan etmekle beraber aksi yönde görüş beyan ederek bir kısım altınların metâ’ olduklarını ve ribevî olmadıklarını beyan eder.¹⁶⁰

8. Altının hukuki mahiyetini paranın sahip olduğu fonksiyonlar çerçevesinde değerlendirecek olursak şunlar ifade edilmelidir: Paranın fonksiyonları; değer ölçme aracı olması, mübadele aracı olması ve tasarruf aracı olmasıdır.¹⁶¹ Bunlardan başka paranın değer taşıyıcı olması gerektiği diye bir fonksiyondan daha söz edilebilirse de paraların tasarruf aracı olarak kabul edilmesi aynı zamanda değer taşıyıcı olmalarını da beraberinde getirmektedir. Bu fonksiyonlar iktisatçılar tarafından belirtilmiş olmakla birlikte fikhın paraya yüklemiş olduğu anlamlarla örtüşmektedir. Paranın değer taşıyıcı ve mübadele aracı

¹⁵⁶ Paçacı, “Altın-Para-Faiz İlişkileri ve Altının Vadeli Satışı”, s. 432.

¹⁵⁷ Benzer ve farklı itirazlar için bk. Yaman, “Altın Para Mıdır? Ya da Hangi Altın Paradır?”, s. 437-438.

¹⁵⁸ Yılmaz, *Küresel Finansal Kriz Sonrası Altın*, “Güvenli Bir Liman Mı?”, s. 121-122.

¹⁵⁹ Ülkelerin altın rezervleri ve birbirine karşı oranları için bk.

<https://www.bloomberght.com/piyasalar/haber/2093460-tcmb-nin-altin-rezervleri-bir-yilda-10-milyar-dolar-artti> (Erişim tarihi: 02/11/2018); Türkiye açısından durum için, ayrıca bk.

<http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Istatistikler/Odemeler+Dengesi+ve+İlgili+Istatistikler/Uluslararası+Rezervler+ve+Doviz+Likiditesi/> (Erişim tarihi: 02/11/2018);

Ülkemiz bankalarının altınla alakalı farklı enstrümanlar üretmesiyle alakalı bk.

<http://katilimfinansdergisi.com.tr/katilim-bankaciliginda-altin/> (Erişim tarihi: 02/11/2018); Ayrıca bk. Gözübenli, “İslam Borçlar Hukukunda Altınla Alakalı Hükümler”, s. 477.

¹⁶⁰ Paçacı, “Altın-Para-Faiz İlişkileri ve Altının Vadeli Satışı”, s. 433.

¹⁶¹ Aren, *Ekonomi Dersleri*, s. 245; Paya, *Para Teorisi ve Para Politikası*, s. 17; Akdiş, *Para Teorisi ve Politikası*, s. 12 vd.; Günel, *Para Banka ve Finansal Sistem*, s. 9.

olarak kullanılabilir olması aynı mübadelelerdeki (trampa) zorlukları gidermiştir. Ayrıca paranın değer taşıyıcı olması, herhangi bir malı satın alabilecek kabiliyette olduklarını da göstermektedir. Bu da zorunlu olarak parayı tasarruf aracı haline getirmiştir. Bir diğer deyişle ilk iki fonksiyon üçüncüsünü zorunlu hale getirmiştir.¹⁶² Neticede altın paranın sahip olması gereken bu fonksiyonları tam olarak icra etmekte olduğu görülmektedir.

Paranın gelişim süreci ve fonksiyonlarıyla alakalı bilgiler neticesinde şöyle bir durum gündeme gelmektedir. Para ticaret aracı olduğu gibi ticarete de konu olmuştur. Dolayısıyla parayla herhangi bir mal alınabildiği gibi, parayla para da alınabilmiştir. Bu durumda para denilen şey, artık paralık vasfını kaybetmiş midir? Ayrıca paranın “mübadale aracı olması” diye açıklanan başlıca fonksiyonu zarar görmüş müdür? Kanaatimizce paranın ticarete konu olması onun paralık vasfına zarar vermemektedir. Zira bireyler farklı paralara zaman zaman ihtiyaç duymaktadır. Bu ihtiyacın giderilme yolu da paraların kendi içlerinde mübadelesidir. Zaten Hz. Peygamber (s.a.) de bunun mümkün olduğunu belirtmiş, yalnız bunun belirli kurallar çerçevesinde olması gerektiğini beyan etmiştir.

Nitekim geçmişte olduğu gibi günümüzde de paralar, ticarete konu olabilmektedir. Örneğin, uluslararası döviz ticareti yapılmakta ve bunun belirli bir maliyeti bulunmaktadır. Ayrıca altın bizatihi para olarak olmasa bile farklı sektörlerde hammadde olarak kullanılmaktadır. Bu yönüyle bir altın ticareti söz konusudur. Sadece kuyumculuk sektöründe hammadde olarak kullanılmamakta, sanayi, bilişim ve sağlık sektöründe altın kullanıldığı için belirli bir ticaret hacmine sahip olması da doğaldır. Dolayısıyla altının ticaretin konusu olarak ithalat ve ihracatının yapılması, altının veya farklı para birimlerinin paralık vasfına herhangi bir zarar getirmemektedir. Problem, ticarete konu olan paranın mübadale kurallarıdır. Bu kurallar ise fıkhıta belirlenmiş ve sıkı esaslar getirilmiştir. Altın özelinde bir kanaat açıklanacak olursa, ticaret vasıtası olarak kabul edilen paraların/altınların günümüzde bizatihi ticarete konu edilerek ithalat ve ihracatının yapılması, parayı/altını metâ‘ olarak kabul edilmesi için yeterli değildir. Ayrıca altının her zaman ve zeminde para olarak kullanılabilir olması İbn Haldûn’un (v. 808/1406) açıkladığı¹⁶³ gibi onun zatından gelen bir özelliktir.

¹⁶² Aren, *Ekonomi Dersleri*, s. 243.

¹⁶³ İbn Haldûn, *Mukaddime*, II, 66. Metin için bk.

9. Sonuç olarak eğer beyan edilen para teorileri dikkate alınarak paralar arası bir hiyerarşiden söz edilecek olursa, bu hiyerarşinin en üst noktasında şüphesiz altın ve gümüş bulunmaktadır. Diğer paralar ise zaman zaman ekonomilerde görülen olumsuzluklarda altın ekseninde kendisine zemin ve güvenli bir ortam bulabilmektedir. Ayrıca altının para olma vasfıyla kastedilenin “ribevî olmak” olduğu bilinmelidir. Zira altın mübadelelerinde temel problem bu altınların para olup olmamaları değil, bilakis ribevî olup olmamalarıdır. Neticede ribevîlik vasfını haiz olan altınların bu vasfı yitirmediği ifade edilmelidir.

Fıkhî olarak altının para hükümlerine tabi kabul edilmesi gerektiği sonucuna ulaşılan bu kısımdan sonra; şimdi genelde para mübadelelerinin, özeldde ise altın mübadelelerinin düzenlendiği sarf akdi ve altının sarfı konularıyla devam edilecektir.

ثم إن الله تعالى خلق الحجرين المعدنين من الذهب و الفضة قيمة لكل متمول، و هما الذخيرة و القنية لأهل العالم في الغالب. و إن اقتنى سواهما في بعض الأحيان فإنما هو لقصده تحصيلهما بما يقع في غيرهما من حوالة الأسواق التي هما عنها بمعزل فهما أصل المكاسب و القنية و الذخيرة. و إذ تقرر هذا كله فاعلم أن ما يفيد الإنسان و يقتنيه من الممتلكات إن كان من الصنائع فالمنفعة المقتنى منه قيمة عمله و هو القصد بالقنية إذ ليس هناك إلا العمل و ليس بمقصود بنفسه للقنية.

III. ALTININ SARF AKDİNE KONU OLMASI

A. Sarf Akdi

Fukahanın çoğunluğu sarfı “aynı veya farklı cins semenlerin karşılıklı satımı” olarak tarif etmişlerdir.¹⁶⁴ Altının altın mukabilinde yahut gümüş mukabilinde satımı tarifin kapsamı içerisinde. Mâlikîler ise sarfı “cinsi farklı olan nakitlerin birbiriyle mübadelesi” olarak tarif ederler.¹⁶⁵ Konu mecellede “nakdi nakde bey’ etmektir ki, Türkçe ‘akça bozmak’ diye tabir olunur”¹⁶⁶ şeklinde tanımlanmış, konunun ayrıntısına girilmemiştir. Bilmen, sarf akdini “semeniyet için yaratılmış olan şeyleri birbiriyle satmak, başka tâbir ile semeni semen ile bey’ suretiyle mübadele etmek” diye tanımlamaktadır.¹⁶⁷ Sarf akdi meşruiyetini, Kitap, Sünnet ve icmâ delillerinden almaktadır. Sarf akdi, bey’ kapsamında ele alınmakta olup, ribâ yasağı üzerine kurulmuştur. Alışverişin helal kılınup ribânın yasaklandığı ayete¹⁶⁸ göre sarf akdi meşru akitlerdendir. Sünnetten delili ise Ubâde (v. 34/654), Ebû Bekre (v. 51/671 [?]), Mâlik b. Evs’ten (r.a.) (v. 92/710) rivayet edilen emvâl-i sitte hadisidir.¹⁶⁹ Sarf akdinin meşruiyetinin aksine hiçbir görüş bulunmamaktadır. Şartları ve rükünleri hakkındaki mevcut tartışmalar, meşru bir alışveriş türü olduğu konusundaki icmâa zarar vermemektedir.¹⁷⁰

¹⁶⁴ Kâsânî, *Bedâiu’s-sanâi*, V, 215; İbnü’l-Hümâm, *Fethu’l-kadîr*, VII, 135; İbn Âbidîn, *Reddü’l-muhtâr*, IV, 58; Şirbînî, *Muğni’l-muhtâc*, II, 368-369; İbn Kudâme, *el-Muğni*, IV, 41; Buhûtî, *Şerhu münteha’l-irâdât*, II, 73; a.mlf., *Keşşâfü’l-kınâ*, III, 266.

¹⁶⁵ Hattâb, *Mevâhibü’l-celîl*, IV, 226; Desûkî, *Hâşiye ‘ale’s-Şerhi’l-kebîr*, III, 2.

¹⁶⁶ *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye*, md. 121.

¹⁶⁷ Bilmen, *İstülâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu*, VI, 91. Orhan Çeker’in sarf akdinin daha net anlaşılması için ifade ettiği şu bilgiler önemlidir: Akitler, muamele ve mübadele olarak ikiye ayrılır. Muamele daha genel bir kavramdır. Her mübadele muameledir. Ama her muamele mübadele değildir. Değiştirilecek iki malın cinsleri farklı veya aynı cins ama miktarları farklıysa bu akit mübadeledir. Hurmanın tuz mukabilinde yahut 10 gram altının 15 gram altınla değiştirilmesi bu kabildendir. İki bedelin cinsleri ve miktarları aynı ama vasıfları farklı ise bu akdin muamele yahut mübadele olup olmadığı konusunda tarafların o farklı vafsa ihtiyacının bulunup bulunmamasına göre karar verilir. Eğer ihtiyaç yoksa muamele olur ki ribâ düşünülmez. Ribâ, akitlerin mübadele olanlarında söz konusudur. Mübadelede ise ribâ olup olmaması yapılan akdin şekline bağlıdır. İhtiyaç varsa mübadele olur ve ribâ cereyan eder. Örneğin karz, sınırları içerisinde gerçekleşirse muamele olur. Ama iade edilen miktarda fazlalık olursa, karz mübadeleye dönüşür. Sarf akdi ise mübadeledir. Çünkü sarf akdinde karşılıklı faydalanma vardır. Onun için sarf akdinde ribâ olmaması için daha titiz davranılmalıdır. Sarf akdi, akitlerdeki mukâyazanın (trampa) semenlerdeki karşılığıdır. Mukâyazada bedeller maldır, sarfta ise bedeller semendir. (Bk. Çeker, *Fıkıh Dersleri*, s. 104-105, 122).

¹⁶⁸ Bakara, 2/275. (وأحل الله البيع و حرم الربا)

¹⁶⁹ Buhârî, “Buyû’”, 77: (...إلا سواه بسواه والفضة بالفضة إلا سواه بسواه، إلخ...); Müslim, “Musâkât”, 75; Ebû Dâvûd, “Buyû’”, 12; Tirmizî, “Buyû’”, 23; Nesâî, “Buyû’”, 44.

¹⁷⁰ İbn Münzir, *el-İşrâf*, VI, 56; a.mlf., *el-İknâ*, I, 256.

Sarf akdi ribâ konusuyla doğrudan ilgilidir. Şartlarına riayet edilmeden yapılan sarf akdinde ribâ gerçekleşmektedir. Eğer sarf akdinde bedeller ister aynı cins olsun ister farklı cins olsun vadeli olarak mübadele edilirse ‘nesîe ribâsı’; mübadele peşin olmakla beraber bedeller aynı cins olur ve birinde fazlalık olursa ‘fazlalık ribâsı’ meydana gelir. Ribevî mallar naslarda altı madde olarak ifade edilmiştir; bunlar: Altın, gümüş, arpa, buğday, tuz ve hurmadır. Bu altı madde dışında ribânın ne tür mallarda geçerli olduğu hadiste bahsedilen ribevî malların illetinin tespitine bağlıdır. İlet tespiti icthadi bir konudur. Bu konuda ise farklı görüşler bulunmaktadır. Bu noktada sarf akdine konu olabilecek şeylerin tespit edilmesini sağlayan ribânın illeti hakkında da kısa bilgilerin verilmesi uygundur:

a) Osman el-Bettî’den (v. 143/760) bir nakle göre ve Zâhirîlere göre ribevî mallar sadece Sünnette belirtilen altı sınıftan ibarettir. Bu fakihler kıyasa karşı çıkmış ve illet tespiti yapmayı doğru bulmamışlardır.¹⁷¹ Zâhirîlerin kıyas delilini kabul etmemelerinin ve konu etrafında gelişen ihtilafların yoğun bir metodolojik yönü bulunmaktadır. Bu çalışmanın konusu ve hacmi açısından bu detaylara girilmeyecektir.

b) Dört fıkıh mezhebi kıyası delil olarak kabul etmiş ve illet tespiti ile emvâl-i sitte dışındaki şeylerde ribânın tahakkuk edeceğini kabul etmektedirler. Buna göre ribevî mallardan altın ve gümüşün illeti konusunda üç görüş vardır:

1. Hanefîler ve Hanbelîlere göre cins ve kadr birliğidir. Câferî ve Zeydîler de bu görüşü desteklemektedirler.¹⁷²

2. Şâfiî ve Mâlikîlerde yaygın olan görüşe göre altın ve gümüşte ribânın illeti semeniyet vasfının galip olması ve cins birliğidir.¹⁷³

3. Mâlikîlerde yaygın olmayan görüşe ve İbn Teymiyye’ye (v. 728/1328) göre altın ve gümüşte ribânın illeti mutlak olarak semeniyettir.¹⁷⁴

Ribevî mallardan buğday, arpa, hurma ve tuzda ribânın illeti hakkında ise iki görüş vardır.

¹⁷¹ Serahsî, *el-Mebsût*, XII, 112; Nevevî, *el-Mecmû’*, IX, 393.

¹⁷² Serahsî, *el-Mebsût*, XII, 113; Kâsânî, *Bedâiu’s-sanâi’*, V, 185; İbn Kudâme, *el-Muğni*, IV, 5; İbn Bâbeveyh, *Men lâ yehdurühü’l-fakîh*, IV, 178; Şevkânî, *es-Seylü’l-cerrâr*, s. 506.

¹⁷³ İbn Rüşd *Bidâyetü’l-müctehid*, III, 152; Nevevî, *el-Mecmû’*, IX, 493.

¹⁷⁴ Adevî, *Hâşiyetü’l-Adevî*, II, 142; İbn Teymiyye, *Mecmûu fetâvâ*, IXXX, 470.

1. Hanefî, Hanbelî, Câferî ve Zeydî mezheplerine göre bu dört madde ribânın illeti cins ve kadr (keyl) birliği olmasıdır.¹⁷⁵

2. Şâfiîler ve Mâlikîlere göre bu maddelerde ribânın illeti cins ve gıda maddesi olmasıdır.¹⁷⁶ Mâlikîler, gıda maddelerinin sadece depolanabilen ve doyurucu olanlarında ribânın söz konusu olacağını ifade etmişlerdir.¹⁷⁷

1. Sarf Akdinin Şartları

Sarf akdi, akitler içerisinde bey' başlığı altında incelendiği için bey'de aranan temel şartlar sarf akdi için de geçerlidir. İcap, kabul, taraflar ve akdin mahalli, bey'in olmazsa olmaz rükünlerindedir. Taraflarla alakalı olarak ehliyet arızalarının bulunmaması ve akit yapabilme ehliyetine sahip olmaları gibi alt şartlar, tabiatıyla geçerliliğini korumaktadır. Bu şartlardan başkaca sarf akdinin sıhhati için satışın peşin olması (aynı mecliste kabz) ve satılan şeylerin miktarca eşit olması gibi şartlar da bulunmaktadır. Ayrıca peşin olma şartına zarar verecek bütün unsurlar, akdin sıhhatine manidir. Bunlar şart muhayyerliği ve vade tayinidir. Bu şartlar şu dört husus dikkate alınmak suretiyle incelenecektir:

1. Sadece sarf akdine mahsus şartlar (peşin ve cins birliğinde eşit olma) bakımından bu akdin özellikleri.

2. Peşin olmayan satışların sınırlarının tespiti.

3. Bedellerin eşit olmamasının sınırı, fukahanın bu konudaki ihtilafları.

4. Şartlarına riayet edilmeden yapılan sarf akdinin ribâyaya neden olması.

Bu hususlar dikkate alınarak sarf akdini diğer akitlerden ayıran şartları şöyle sıralayabiliriz: Aynı cinslerin miktar birliği, bedellerin aynı mecliste kabz edilmesi, (bedellerin peşin teslim edilmesi/vade olmaması) ve şart muhayyerliğinin olmamasıdır.

a. Aynı Cinslerin Miktar Birliği

Sarf akdinde mübadeleye konu olan bedeller aynı cins olması halinde eşit olmalıdır. Zira Hz. Peygamber (s.a.) emvâl-i sitte hadisinde bedellerin eşit olması gerektiğini beyan

¹⁷⁵ Serahsî, *el-Mebsût*, XII, 113; Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'*, V, 185; İbn Kudâme, *el-Muğni*, IV, 5; İbn Bâbeveyh, *Men lâ yehdurühü'l-fakîh*, IV, 178; Şevkânî, *es-Seylü'l-cerrâr*, 506.

¹⁷⁶ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, III, 152; Nevevî, *el-Mecmû'*, IX, 493.

¹⁷⁷ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, III, 152; Hattâb, *Mevâhibü'l-celîl*, IV, 345; Âbî, *Cevâhirü'l-iklîl*, II, 17.

ederken “mislen bi-mislin/ مثلا بمثل” ifadelerini kullanmıştır.¹⁷⁸ Bu şart sarf akdinin temel şartıdır. Aynı cins bedellerin mübadelesinde eşitliğe riayet edilmediği durumlarda fazlalık ribâsı meydana gelmektedir. Sarf akdinin vadeli olması nesîe ribâsına neden olmaktadır. Peşin mübadelelerde bedellerin eşit olmaması ise cumhura göre fazlalık ribâsını meydana getirir.

Cumhura göre ribânın hem peşin hem de vadeli mübadelelerde gerçekleşebileceği genel kanaatinin yanında sahabe ve tabiun döneminde ribânın sadece vadeli işlemlerde gerçekleşeceği, peşin mübadelelerde ise ribânın tahakkuk etmeyeceği yönünde bir kanaat söz konusudur. Bu çerçevede her iki görüş sahiplerini şöyle tasnif edilebilir:

a) Sahabeden Abdullah b. Mesud (v. 32/652), Abdullah b. Abbas (v. 68/687) ve Abdullah b. Ömer (v. 73/694) peşin mübadelelerdeki fazlalığı ribâ olarak görmemektedirler. Fakat Abdullah b. Ömer’in bu görüşten döndüğü ifade edilmektedir. Ayrıca Üsâme b. Zeyd (v. 54/674), Muâviye b. Ebî Süfyan (v. 60/680) ve Abdullah b. Zübeyr’in de (v. 73/692) bu görüşte olduklarına dair bir rivayet vardır. Tabiinden Urve (v. 94/713), Said (v. 94/713), Mekke fukahası ve Atâ b. Ebî Rebâh (v. 114/732), ribânın sadece vadeli işlemlerde (nesîe) olduğunu ifade etmektedirler.¹⁷⁹ Zira İbn Abbas, Üsâme b. Zeyd yolu ile Hz. Peygamber’in (s.a.) “Ribâ, nesîeden başka bir şeyde yoktur” buyurduğunu rivayet etmiştir.¹⁸⁰ Bunun için İbn Abbas bu hadisin zahiriyle amel ederek, veresiyeden başka bir şeyde ribâyı kabul etmemiştir.

b) Cumhur ise, Ebû Said el-Hudrî’nin Peygamber Efendimiz’den (s.a.) rivayet ettiği, “Altını altınla satmayınız. Ancak bunlardan bazısını bazısına ziyade etmeyerek misli misline (miktarları eşit surette) satınız. Gümüşü de gümüşle satmayınız. Ancak bunlardan bazısını bazısına ziyade etmeyerek misli misline satınız. Bunlardan mecliste olmayan bir şeyi de mecliste olan ile satmayınız.”¹⁸¹ hadisini delil almışlardır. Nevevî (v. 676/1277), fazlalık ribâsının haram olduğuyula ilgili İbn Münzir’den icmâ naklinde bulunmuştur.¹⁸² İbn

¹⁷⁸ Buharî, “Buyû”, 74; Müslim, “Musâkât”, 75-78.

¹⁷⁹ İbn Rüşd, *Bidâyetü’l-müctehid*, III, 211; Nevevî, *el-Mecmû’*, X, 26-32.

¹⁸⁰ Buharî, “Buyû”, 75; Müslim, “Musâkât”, 101,102,104; Her iki kaynakta da rivayet şöyledir:

لا ربا إلا في النسبة.

¹⁸¹ Buharî, “Buyû”, 74; Müslim, “Musâkât”, 75.

¹⁸² İbn Münzir, *el-İşrâf*, VI, 56; Nevevî, *el-Mecmû’*, X, 40-41.

Rüşd el-Hafîd (v. 595/1198) ise, konu hakkında cumhurun kabul ettiği hadisin nas olduğunu, İbn Abbas'ın hadisinin bu konuda nas olmadığını ifade etmiştir.¹⁸³

Bu şartta ifade edilen iki husustan biri olan bedellerin eşit olması yukarıda açıklanmış ve ilgili ihtilaflar nakledilmiştir. İkinci husus ise cinslerin aynı olmasıdır. Cinslerin eşit olması tabirinde maddelerden aynı cins olanlar veya maddeleri aynı olduğu halde türleri farklı olanlar aynı cins olup olmamaları konusu gündeme gelmektedir. Bu hususta da fukahanın farklı görüşleri bulunmaktadır.

a) Cins birliğinin tespitinde Mâlikîler cinsler arasında menfaat birliği olması gerektiğini ifade ederler. Mesela buğday bir cinstir, içerisinde kırmızı buğday, ekmeçlik buğday gibi farklı sınıflar olabilir. Fakat faydalanma noktasında hepsi eşittir. Dolayısıyla cinsler aynı, fakat sınıflar farklıdır.¹⁸⁴

b) Hanefilere göre cins birliğinden üç şey kastedilmektedir. Bunlar aynı cins olduğu düşünülen eşyalar arasında *amaç birliği olması, asılların aynı olması ve sınıflar arasında işçilik farkı olmamasıdır*. Mesela inek sütü ile keçi sütünün farklı cins oldukları düşünülebilir. Ama her iki sütle de beslenme maksadı olduğu için amaç birliği vardır, asılları aynıdır aralarında işçilik farkı yoktur. Neticede iki süt için de cins birlikteliği söz konusudur.¹⁸⁵

c) Şâfiîler ve Hanbelîlere göre yaratılış itibariyle özel bir isimde birleşenler için cins birliğinden bahsedilir. Aynı isim farklı türleri içerisinde barındırabilir. Farklı çeşit hurmalar ismen hurma olmakta birleştikleri için aynı cins olarak kabul edilirler.¹⁸⁶

Bu görüşlerden anlaşılmaktadır ki, cins birliği sağlanan şeylerin çeşidine ve kalitesine bakılmaz. Zira cumhura göre altın altınla değiştirildiği zaman basılmış ham ve zinet eşyası olarak kullanılan altınların miktarlarının eşit olması gerekir. Çünkü bu konuya dair yukarıda geçen hadislerde bir istisna yoktur.¹⁸⁷ Mutlaka aynı cins malların

¹⁸³ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, III, 211.

¹⁸⁴ Hattâb, *Mevâhibü'l-celil*, IV, 347.

¹⁸⁵ Bâbertî, *el-İnâye*, VII, 36; 'Aynî, *el-Binâye*, VIII, 284; Ayrıca bk. Aksoy, *Faiz Teorisi Özelinde Hanefî Mezhebinde Cins Anlayışı*, s. 29-72.

¹⁸⁶ Nevevî, *el-Mecmû'*, X, 179; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, II, 375; Buhûfî, *er-Ravdu'l-murbi'*, 341; İbn Kudâme, *el-Muğni*, IV, 39. Cinslerin farklılığı konusunda ayrıca bk. Çeker, *Fıkıh Dersleri*, s. 118-120.

¹⁸⁷ Serahsî, *el-Mebsût*, XIV, 11; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, V, 258; İbn Cüzey, *el-Kavânînü'l-fıkhiyye*, 166; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, II, 369; İbn Kudâme, *el-Muğni*, IV, 39.

eşit ve peşin olarak değiştirilmesi gereklidir. Bu mübadelede hem fazlalık hem de nesîe ribâsı yasaklanmıştır. Cinsler farklı olduğu takdirde ise fazlalık ribâsından söz edilmez.

Aynı cinslerin birbiriyle bu şartlarda değiştirilmesinde herhangi bir fayda mülâhaza edilmeyebilir. Fakat taraflar kendilerine göre bu mübadeleden bir fayda mülâhaza etmektedirler. Eski ve yeni olmak, kalite ve işçilik farkı gibi etkenler söz konusu olabilir. Kanaatimizce sarf akdinde böyle bir şartın öne sürülmesinin hikmeti olarak ribevî malların sadece kendilerinden yararlanılmalı ve bunlar ticaret metâi olarak kullanılmamalı gibi bir mülâhaza söz konusu olabilir.

Cins birlikteliği şartının, altının farklı çeşitleri üzerinde tatbik edilmesi, konumuzun problemleri açısından önemlidir. “Altın sikke ve altın bilezikte cins birlikteliği var mıdır?” Sorusu mezheplerin görüşleri ekseninde değerlendirilirse şu sonuca ulaşılır:

a) Hanefîlere göre cins birlikteliği üç şeyle bilinir. Bunlardan ilki cins birlikteliği iddia edilen iki farklı maddenin asıllarının bir olmasıdır. Bu şarta göre her iki maddenin (ziynet ve sikke) asılları altındır. İkinci olarak her iki maddenin kullanılma amaçlarının bir olması şartına göre; bu altınlardan birisi ziynet eşyasıdır, diğeri mübadele aracıdır. Bir diğer tabirle kullanım amaçları farklı olduğu gerekçesiyle aynı cins olmadıkları ifade edilebilir. Bu iddiaya cevap olarak şunlar zikredilebilir: Her ne kadar kullanım amaçları farklı gibi bir düşünce olsa da her iki altının da birbirinin yerine kullanılma imkânı vardır. Şöyle ki bazı sikkeler ziynet eşyalarında süs olarak kullanılabilirken, ziynet eşyası olan bileziğin de ihtiyaç duyulması halinde nakit paraya dönüştürülme imkânı vardır. Neticede bu şarta göre de cinsler aynıdır. Üçüncü olarak, işçilik farkı cins birlikteliğini bozabilir. Örnek üzerinden devam edilecek olursa, altının bilezik olması, onu geri dönülemez bir sürece sokmamıştır. Kısacası altın bilezikteki durum hammaddesi buğday olan ekmek gibi değildir. Netice olarak Hanefîler açısından altının farklı çeşitleri dikkate alınarak cins farklılığından söz edilemez.

b) Mâlikîler cins birlikteliği için menfaat birliğini veya yakınlığını şart koşmuşlardır. Altın bilezik ve sikke altın menfaat birlikteliği ifade edilmese bile menfaat yakınlığı söz konusudur. Zira her ikisi de tasarruf gayesiyle elde tutulabilir.

c) Şafî ve Hanbelîler ise cins birlikteliği için isim değişikliğini şart koşarlar ki, altının hangi çeşidi olursa olsun, “altın” ismi o maddeden ayrılmamaktadır. Neticede dört fıkıh mezhebinin genel kabulü olarak altın ve altın türevi olan eşyalar için cins birlikteliği söz konusu olduğu söylenebilir.

Sarf akdinde cins birliği veya ayrılığı çerçevesinde bir değerlendirme yapılırsa akdin altı farklı denklemde gerçekleşebileceği görülecektir. Bu altı farklı sarf türü, altının hemicinsiyle sarfı ve altının farklı cinslerle sarfı olarak iki temel başlık altında toplanabilir. Bunlar:

1. Has altınların sarfı
2. Mağşuş altınların sarfı
3. Miktarı belli olmayan altınların sarfı
4. Zimmette bulunan altınların sarfı
5. Altının gümüşle sarfı
6. Altının felslerle sarfıdır.

Konunun bu kısmı, çalışmanın aslını oluşturması nedeniyle bir sonraki aşamada ayrı ayrı ele alınacaktır.¹⁸⁸

b. Bedellerin Aynı Mecliste Peşin Olarak Kabzı

Sarf akdinde bedellerin karşılıklı olarak aynı mecliste teslim alınması (kabz/tekâbuz) fukahanın ittifakıyla şarttır. İbn Münzir (v. 319/931) bu konuda icmâ olduğunu beyan etmektedir.¹⁸⁹ Serahsî (v. 483/1090 [?]) ise bu hükmü, “kabz, sarf akdinde Allah hakkı olarak yer alır ki, tarafların rızasıyla iptal edilemez” şeklinde ifade etmiştir.¹⁹⁰ Bedellerin kabzı aynı mecliste yapılmalıdır. Meclis birliğinde ise taraflar aynı ortamda olmalı ve bedellerin teslimi sırasında araya süre girmemelidir. Fakat Hanefiler meclis birliği konusunu biraz daha geniş tutarlar. Örneğin aynı hedefe yürüyen taraflar birbirlerinden ayrılmadıkları müddetçe meclis birliği bozulmaz. Aynı odada uyuyan veya

¹⁸⁸ Ayrıntılı bilgi için bk. “Altının Sarf Akdine Konu Olması” başlığı.

¹⁸⁹ İbn Münzir, *el-İknâ*, I, 256; a.mlf., *el-İcma*, s. 92.

¹⁹⁰ Serahsî, *el-Mebsût*, XIV, 10.

aklını kaybeden iki kişi için de meclis birliği bozulmaz, dolayısıyla kabz edilme hükmüne zarar gelmez.¹⁹¹ Benzer bir kanaat Mâlikîlere de nispet edilmekle birlikte onların bu görüşlerinin ayrıca izah edilmesi gereklidir.

Tarafların bedelleri kabzetmeden önce ayrılmaları halinde akdin hükmü hakkında iki görüş vardır. Hanefî, Şâfiî, Mâlikî ve Hanbelîlere göre mutlak olarak akit batıldır. Ama Mâlikîlerden İbn Cüzey (v. 741/1340) akdin batıl olduğu yönünde bir beyanla birlikte bu batıllığın tashih edilebileceği şeklinde iki farklı görüş nakleler.¹⁹² Eğer kabz az bir gecikmeyle gerçekleşirse Mâlikîlerden Sahnûn'a (v. 240/854) göre akit mekruh iken, Utbî (v. 255/869) ve İbn Mevvâz'a (v. 269/883) göre caizdir.¹⁹³ Kuyumcunun altını tartmak için atölyesine girmesi yahut yakın bir kuyumcuya gitmesi nedeniyle beklemenin hükmü İmam Mâlik'e sorulunca "bu konuda herhangi bir sakınca olmamasını ümit ediyorum" diye cevap vermiştir. İbn Rüşd ise bu durumun zaruretten dolayı caiz olduğunu ifade etmektedir.¹⁹⁴

Kabz yapmak üzere tarafların vekâlet vermesi genel olarak akitlerde caizdir. Sarf akdinde de fakihlerin çoğunluğu buna cevaz vermektedirler. Tabiatıyla sarf akdine mahsus şartlar, akdin tarafı olan asıllar için geçerli olduğu gibi, vekiller için de geçerlidir. Burada her iki taraf, sarf akdini yapmak üzere vekâlet verebileceği gibi bir taraf asıl diğer taraf vekil de olabilir.¹⁹⁵

Sarf akdinde bedellerin kısmi olarak kabzedilmesi durumunda ise cumhura göre kabzın gerçekleştiği kısımda akit sahih iken, kabzın gerçekleşmediği kısımda ise akit batıldır. Mâlikîlerden bir kavle ve Hanbelîlerden bir veche göre bu durumdaki akdin tamamı batıldır.¹⁹⁶

Kabz, satıcı için teslim iken (ikbâz), müşteri açısından teslim almak, elde etmektir. Kabz bu yönüyle satıcı için sorumluluk, müşteri için hak olduğu söylenebilir. Sarf akdinde bedellerin akit meclisinde kabz edilmesi şartına binaen vade caiz değildir.

¹⁹¹ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'*, V, 215; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, VII, 135.

¹⁹² İbn Cüzey, *el-Kavânîni'l-fikhiyye*, s. 165.

¹⁹³ Âbî, *Cevâhirü'l-iklîl* II, 10; Sâvî, *Hâşiyetü's-Sâvî*, III, 49.

¹⁹⁴ Hattâb, *Mevâhibü'l-celîl*, IV, 303.

¹⁹⁵ Mevsîlî, *el-İhtiyâr*, II, 39; Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'*, V, 215; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, II, 364; Buhûtî, *Keşşâfü'l-kınâ'*, III, 266.

¹⁹⁶ Mevsîlî, *el-İhtiyâr*, II, 41; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, VII, 135; Zeylaî, *Tebyînü'l-hakâik*, IV, 138; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, III, 213; Hattâb, *Mevâhibü'l-celîl*, IV, 306.

Bazı çalışmalarda sarf akdinin şartlarına *sarf akdinde vade olmaması* şeklinde dördüncü bir şart ilave etmektedirler. Esasında bu şart kabzın aynı mecliste yapılması gerektiği şartıyla iç içedir. Pekala böyle bir şartın öne sürülmesinde bir mülâhaza olmalıdır. Bu mülâhazanın arka planındaki muhtemel düşünce şudur: Sarf akdi tarafların aynı mecliste bulunduğu esnada bedellerin kabzedilmesiyle gerçekleşmelidir. Şayet taraflar aynı mecliste akdi gerçekleştirdikleri halde bedellerin kabzedilmesi için vade şart koşmaları durumunda, işin başında gerçekleştirilen akdin durumu sorgulanmalıdır. Bu mülâhaza nedeniyle ilgili şart ayrıca beyan edilmiştir. Kanaatimizce kabzın peşin olması, vade olmamasını gerektirdiği için ayrıca bu şartın dile getirilmesi gerekmemektedir.

Sarf akdinde vade olmama şartının ayrıntıları hakkında birtakım görüşleri şöyle özetlemek mümkündür: Sarf akdinde vade, akdi batıl kılmaktadır. Zira bedeller ister aynı cinsten (altın-altın; gümüş-gümüş) ister farklı (altın-gümüş) cinsten olsun vade şartı nesîe ribâsına neden olacaktır. Fakihler sarf akdinde bedellerin peşin olmasında ittifak etmektedirler. Gazzâlî (v. 505/1111) bu konuda icmâ olduğunu iddia etmektedir.¹⁹⁷ Hanefiler dışında fukahaya göre vade şartı bulunan sarf akdi baştan itibaren batıl iken, Hanefiler vade şartının kaldırılmasıyla akit sahih hale gelir demişlerdir.¹⁹⁸ Hanefilerden sadece Züfer (v. 158/775) bu kanaatte değildir.¹⁹⁹ Çünkü İmam Züfer, Hanefî mezhebinde kabul edilen batıl ve fasit ayrımını kabul etmediği için bu şekilde görüş beyan etmesi tabiidir.

Bu genel çerçeveden sonra kabzın borçlar hukukundaki önemi, genel şartları ve hükümleri değerlendirilecektir. Zira bu çalışmada sarf akdinin önemi kadar kabzın da önemi vardır. Günümüz döviz işlemleri ile sarf akdi arasındaki en önemli ve en temel fark modern döviz işlemlerinde kabz şartının olmamasıdır. Akitler kabz açısından tasnif edilecek olursa şöyle bir sonuca ulaşılır: Kabzın şart olmadığı akitler; Nikah, havâle, vekâlet, vesâyet ve vakıftır.²⁰⁰ Kabzın şart olduğu akitler ise üç kısma ayrılır:

1. Sıhhati için kabzın şart olduğu akitler: Sarf, ribevî malların satışı (trampa), selem.

¹⁹⁷ Nevevî, *el-Mecmû'*, X, 91.

¹⁹⁸ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'*, V, 219; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, III, 211; Şirbinî, *Muğni'l-muhtâc*, II, 369; Buhûtî, *Keşşâfü'l-kınâ'*, III, 264.

¹⁹⁹ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'*, V, 219.

²⁰⁰ Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 280.

2. Lüzumu için kabzın gerekli olduğu akitler: Rehin, hîbe, iâre.

3. İstikrarı (devamı) için kabzın gerekli olduğu akitler: Bey‘, icâre, karz.²⁰¹

Fakihler kabzın akitlerde sıhhat şartı veya sıhhat üzere devam şartı olup olmadığı konusunda ihtilaf etmişlerdir. Hanefilere göre kabz akdin devam şartıdır. İhtilafa sebep olan konu kendini bey‘ ve sarfin iç içe olduğu akitlerde açıkça göstermektedir. Mesela bir kimse üzerinde yüz dinar ağırlığında altın işleme olan bir bastonu bin dinara satın alsa ve müşteri bedeli teslim etmeden meclis dağılsa, akit şöyle mülâhaza edilir: Bin dinarın dokuz yüz dinarı bastonun satış bedeli, yüz dinar ise altın işlemeye mukabil sarf akdidir. Kabz gerçekleşmediği için sarf batıl olur fakat bey‘ veresiye olarak sahihtir. Hanefiler dışında kalan cumhur fukahaya göre bu akit her şekliyle batıldır. Çünkü kabz akdin sıhhat şartı olup bu örnekte de gerçekleşmemiştir.²⁰²

Kabzedilen şeye göre kabz durumu değişkenlik göstermektedir. Bir şeyin kabzı: Temekkün, tahliye ve akdin mahalli yahut bedelin teslimindeki engellerin hakikaten, hükmen ve örfen kaldırılmasıyla gerçekleşir. Buna göre alışverişin konusu menkul ve gayrimenkul²⁰³ mallar olması durumunda kabz şekilleri değişecektir. Fukahanın ittifakıyla gayrimenkullerde kabz, tahliye ve temekkünle mümkündür.²⁰⁴ Mesela bir ev satın alan kişinin aldığı evi kabzetmesi, satıcı tarafından evin boşaltılması veya satın alanın evin anahtarını teslim almasıyla olur. Menkullerde kabz ise menkulün durumuna göre değişmektedir. Menkûlât kapsamında ölçülen (mekîlât) ve tartılan (mevzûnât) mallar, ticaret eşyaları, hayvanlar ve nakitler vardır.²⁰⁵ Menkul malların kabzı hakkındaki görüşleri şu şekilde özetleyebiliriz:

²⁰¹ Suyûtî, *el-Eşbâh ve 'n-Nezâir*, 281.

²⁰² Merğînânî, *el-Hidâye*, III, 82; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, VII, 135-138; Zeylâî, *Tebyînü'l-hakâik*, IV, 135. Hidâye'de benzer bir örnek metin şöyledir:

على قول أبي حنيفة في مسألة وهي ما إذا باع جارية في عنقها طوق فضة زنته مائة بألف درهم حتى انصرف للطوق مائة من ألف فيصير صرفا فيه وتسعمائة للجارية يباع فإنه لو فسد بترك القبض بطل في الطوق ويبيع الجارية بتسعمائة صحيح.

²⁰³ Gayrimenkullerin ('akâr) kabzı konusu bu çalışmanın kapsamı içerisinde olmadığı için ayrıntısı üzerinde durulmamıştır. Ayrıntı için bk. *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye*, md. 270, 271.

²⁰⁴ İbn Âbidîn, *Reddû'l-muhtâr*, IV, 561; Kadri Paşa, *Mürşidü'l-hayrân*, md. 341,342; Hattâb, *Mevâhibü'l-celîl*, III, 477; Nevevî, *Ravzatü't-tâlibîn*, III, 515; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, II, 466; İbn Kudâme, *el-Muğni*, IV, 249; Buhûtî, *Keşşâfü'l-kınâ'*, III, 248.

²⁰⁵ *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye*, md. 128, Kadri Paşa, *Mürşidü'l-hayrân*, md. 3.

1. Meclis dağılmadan önce kabzın gerçekleşmesi gereken akit sadece sarf akdidir. Zira bedelin peşin olarak kabzedilmesi icmâ ile şart koşulmuştur. Mâlikîlerin bu konudaki farklı görüşü, icmâ iddiasına zarar vermez. Zira kabzın meclis sonuna tehir edilmesi onlara göre sarf akdini batıl hale getirmemektedir. Yoksa sarf akdinde kabzın şart olmadığı gibi bir iddia söz konusu değildir.²⁰⁶

2. Nakit para karşılığında satılan ticaret malları ve yiyeceklerde kabz icmâ ile şart değildir.

3. Hanefiler dışındaki fakihlere göre yiyeceklerin hemcinsleriyle olan mübadelesinde de kabz şarttır.²⁰⁷

Kabz şekilleri konusunda ise üç farklı görüşten bahsedilebilir.

1. Hanefiler nakitler dışındaki menkullerde kabzın tahliye ile mümkün olduğunu ifade etmişlerdir. Mecelle’de konu, “ticaret mallarının teslimi bunları müşterinin eline teslim etme, onun yanına bırakma veya müşterinin görüp teslim alabileceği şekilde izin vermekle olur” şeklinde ele alınmıştır.²⁰⁸ Hanefilere göre kabzın tam veya nakıs olarak iki şekli vardır. Tam kabz, müşterinin mal üzerinde tasarrufta bulunabilecek şekilde teslim almasıdır. Nakıs kabz ise, müşteri mal üzerinde tam olarak tasarrufta bulunamamaktadır. Bu çerçevede satıcının teslim sorumluluğu müşterinin malı teslim almasına bağlıdır. Müşterinin satın aldığı malı teslim alması ihtiyari bir durum olduğu için satıcı sattığı malı teslim etmesi hususunda icbar edilemez. Dolayısıyla satıcının malı müşterinin alabileceği duruma getirmesi yeterlidir.²⁰⁹ Fakat bu durum nakitler için düşünülmez. Çünkü sarf akdinde akdin sıhhati kabza bağlıdır, bu da tahliye ile mümkün değildir. Neticede Hanefîlere göre sarf akdinde kabz, elden ele olması dışındaki şekilleriyle makbul değildir ve akit batıdır.²¹⁰

Günümüz İslam hukukçularından Karadâğî, sarf akdinde bedellerin ta’yîn yoluyla kabzedilebileceğini beyan etmektedir. Yani taraflar sarf akdinde bedelleri elle

²⁰⁶ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, III, 212.

²⁰⁷ Karadâğî, “el-Kabz”, *MMFİ*, sy. 6, I, s. 577.

²⁰⁸ *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye*, md. 274.

²⁰⁹ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'*, V, 244.

²¹⁰ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, VII, 135.

kabzetmelerine gerek olmayıp sadece belirlemeleri yeterlidir. Karadâğî bu görüşünü detaylandırırken Hanefîlerin kabzın ta'yînle olabileceği görüşlerine atıf yapmaktadır.²¹¹ Halbuki Hanefîlerin kabzın ta'yînle olabileceğini ifade ettikleri görüşlerinde sarf akdini istisna etmektedirler. Onlar sarf akdinde ta'yînin de ancak elle kabz yoluyla olacağını beyan ederler. Dolayısıyla Hanefîlerin kabzla alakalı bu ictehadlarından ilgili çıkarımı yapmak isabetli değildir.²¹²

2. Zâhirîler kabzı hakiki manasıyla kabul ederler. Bu da malın müşteriye nakli ile mümkündür. Menkul malların tamamında geçerli olan bu görüşe göre ribevî malların kabzı da elden teslim yoluyla.²¹³

3. Şâfiî, Mâlikî ve Hanbelîler menkul malları elle kabzedilen ve elle kabzedilemeyen olarak iki kısma ayırırlar. Elle kabzedilmeyen malların teslim şekli akit sırasında belirlenenler ve akitten bağımsız olanlar diye iki kısma ayrılır. Netice olarak üç farklı teslim şeklini belirlemişlerdir.

a. Ziyet eşyaları, nakitler, elbiseler gibi menkullerin kabzı adet olduğu üzere sadece elle gerçekleştirilir.²¹⁴

b. Mâlikîler, götürü usulü satılan yiyecek maddeleri, ticaret malı ve eşyaların kabz edilmesinde, örfün geçerli olduğunu beyan ederler.²¹⁵ Şâfiî ve Hanbelîlere göre bu mallar, nakletmek suretiyle kabzedilir.²¹⁶

c. Tartı ve ölçüyle satılan mallarda ise kabz, sahibinin bir şekilde malını temellük etmesiyle gerçekleşir.²¹⁷ Bu da malı satın alanın kabul şekline bırakılmıştır.

²¹¹ Karadâğî, "Ahkamü't-te'âmül fi'z-zeheb ve'l-fidda", s. 107-108.

²¹² İddia sahibi Karadâğî'nin kendisinden yararlandığı görüş için bk. İbn Nüceym, *el-Bahru'r-râik*, VI, 141. Ayrıca ilgili metin için bk.

قوله (ويعتبر التعيين دون التقابض في غير الصرف من الروايات) لأنه مبيع متعين فلا يشترط فيه القبض كغير مال الربا لحصول المقصود، وهو التمكن من التصرف بخلاف الصرف لعدم تعيينه إلا بالقبض فاشترط فيه ليتعين، والمراد باليد في الحديث التعيين، وهو في النقدين بالقبض، وفي غيرها بالتعيين فلم يلزم الجمع بين معنيين مختلفين، وإنما اشترط القبض في المصوغ من الذهب والفضة باعتبار أصل خلقته...

²¹³ İbn Hazm, *el-Muhallâ*, VII, 473.

²¹⁴ Karâfi, *ez-Zahîra*, V, 120; Nevevî, *el-Mecmû'*, X, 179; Şirbinî, *Muğni'l-muhtâc*, II, 468; İbn Kudâme, *el-Muğni*, IV, 250.

²¹⁵ Huraşî, *Şerhu muhtasar Halîl*, V, 158.

²¹⁶ Nevevî, *Ravzatü't-tâlibîn*, III, 515; İbn Kudâme, *el-Muğni*, IV, 250.

²¹⁷ Nevevî, *Ravzatü't-tâlibîn*, III, 515; İbn Kudâme, *el-Muğni*, IV, 250.

Esasında menkul ve gayrimenkul malların kabzın şeklini naslar açıkça ifade etmiyorsa, örfen bu malların kabzı nasıl kabul ediliyorsa öyle kabzedilmelidir. Görüş farklılıkları ve bahsi geçen teslim şekilleri dikkate alındığında, fakihler kendi içerisinde buldukları örfe itibar ettikleri görülmektedir.²¹⁸

Günümüzde kabz, şekil bakımından *hakiki* ve *hükmi* olarak iki kısımda incelenmiştir.²¹⁹ Hakiki kabz, malikin mülkü olan mal üzerinde serbestçe tasarrufta bulunabildiği kabz şeklidir. Hükmi kabz ise hakiki kabzın yerine kaim olan ve her yönüyle onun hükümlerine tabi olan kabz şeklidir.²²⁰ Modern dönem sarf işlemlerindeki birçok problemin hükmi kabz yoluyla çözüme kavuşturulabileceği kanaati yaygın olarak dile getirilmektedir. Bu yönüyle sarf akdinde hükmi kabz konusu üzerinde durmakta fayda vardır. Kabzın hükmen olması durumu hakiki kabzın mümkün olmadığı bazı durumlarda geçerlidir. Bunları üç kısımda ele alabiliriz.

a. Menkul malların elden ele teslim edilemediği, müşterinin teslim alamadığı durumdur. Örnek olarak banka aracılığıyla yapılan para ödemeleri gösterilebilir. Akdin mahallini satıcı teslim hazırlar, bu da tahliye yoluyla mümkündür.²²¹

b. Teslim eden ve teslim alanın aynı kişi olması halinde kabza niyet kabz hükmündedir. Alacaklının elinde borçlunun bir hakkı olsa, borçlunun izni ile alacaklının bunu kendi zimmetine geçirmesi örnek olarak verilebilir.²²² Burada şöyle bir itiraz yapılmaktadır: Kâbiz ile mukbiz'in üçüncü kişi olmaksızın tek kişi tarafından temsil edilmesi mümkün değildir. Zira taraflardan biri, vekil olduğu kişinin malını, asıl sıfatıyla kendisi için kabz ederse, ihtiyatlı davranabilir. Bu durumda akdi temsil eden (vekil), kabz ettiren (mukbiz) olduğu için herhangi bir ilave yapmadan hakkı ifa etmesi vaciptir. Hem asıl hem de vekil sıfatıyla ve kendi lehine gerçekleşen kabzlarda bunu da yapamayabilir. Dolayısıyla kabzın iki tarafını üçüncü bir vekil olmaksızın taraflardan birinin temsili problemlili kabul edilmektedir. Taraflar açısından maksatlar çeliştiği ve tabiat (yaratılış) buna müsait olmadığı için her iki tarafı tek kişinin temsili mümkün değildir. Örneğin rehin

²¹⁸ Karadâğî, "el-Kabz", *MMFİ*, sy. 6, I, s. 584.

²¹⁹ Zerkâ, 'Akdü'l-bey', s. 117.

²²⁰ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'*, V, 244; Nezîh Hammâd, *Kadâyâ fikhiyye muâsıra*, s. 86.

²²¹ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'*, V, 244;

²²² Karâfî, *Şerhu tenkîhi'l-fusûl*, s. 456; Nezîh Hammâd, *Kadâyâ fikhiyye muâsıra*, s. 87.

veren rehni alana borcunu ödemesi amacıyla rehin verdiği şeyi satması için vekâlet verse bu caiz değildir. Çünkü burada rehin alan açısından parasını hemen tahsil etmek için alışverişi aceleye getirme töhmeti vardır.²²³

c. Borçlunun zimmetinde alacaklının borcunun olduğu durumda da hükmi kabzdan söz edilebilir.²²⁴ Örneğin Osman'ın Yusuf'a iki bin lira borcu vardır. Buna mukabil Osman'ın da Yusuf'tan beş bin lira alacağı vardır. Bu durumda Yusuf, Osman'a üç bin lira öder ve Osman'ın borcu olan iki bin lira, alacağı beş bin liradan mahsup edilerek hükmi kabz ile borç ifa edilmiş olur.

Bu açıklamalardan sonra ribevî mallardan para olarak kabul edilen nakdeynin (altın-gümüş) kabzıyla ilgili olmak üzere semenlerin kendi cinsleriyle mübadelesinde kabzın hükmi olup olmaması konusunda iki görüş vardır. Hanefilere, Şâfiîlerden meşhur olan kavle ve bazı Hanbelîlere göre semenlerin mübadelesinde hakiki kabz gereklidir.²²⁵ Bu görüşte olan fakihler sarf akdi dışındaki akitlerde de mebîn ta'yîn edilmesini şart koşmaktadırlar. Sarf akdinde de mebî' ta'yîn edilmelidir. Fakat sarf akdine konu olan mebîn/semenin ta'yîni sadece hakiki kabz ile mümkündür. Kabz genel bir kavram olup, kapsam olarak ta'yîni içermektedir. Sarf akdinde ta'yînin hakiki kabz olarak yorumlanması ribâ şüphesinden emin olmak içindir. Ribâ konusu ise ihtiyatın elden bırakılmaması gereken bir başlıktır. Özellikle Hanefiler bu nedenle ta'yîn kelimesini sarf bahsinde kabz manasında kullanmışlardır.²²⁶ Sarf akdinde kabzın hakiki olmasıyla alakalı şu açıklamalar da önemlidir: Kabz yapılmadan önce sarf akdinin durumu, sadece zimmette bulunan semenlerin deyn (borç) olarak kaydedilmesidir. Aynı mecliste kabz gerçekleşmediği takdirde akit batıl olur. Çünkü bu durum “بيع الدين بالدين” yani borcun borç karşılığında satımı yasağına muhalif davranmayı beraberinde getirir.²²⁷

²²³ Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, s. 281; Beydâvî, *el-Ğâyetü'l-kusvâ*, I, 607.

²²⁴ Konu ayrıntılı olarak İslam Fıkıh Akdemisi'nin 1990 yılındaki oturumunda birçok ilim adamı tarafından tartışılmıştır. Bk. “el-Kabz: Suveruh ve bi hâseti'l-müstecdedet minhâ ve ahkâmuhâ”, *MMFİ*, sy. 6, I, ss. 453-769; bk. Nezîh Hammâd, *Kadâyâ fıkhiyye muâsıra*, s. 86 vd.; Ayrıca bk. Fatih Kanca tarafından DİYK uzmanlık tezi olarak hazırlanan *Sarf Akdinde Hükmi Kabz*, s. 32-36.

²²⁵ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, VII, 135; Bâbertî, *el-İnâye*, VII, 136; Aynî, *el-Binâye*, VIII, 395; Merdâvî, *el-İnsâf*, IV, 471.

²²⁶ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, VII, 20.

²²⁷ Serahsî, *el-Mebsût*, XIV, 3.

Hanbelîlerin bir kısmı, Mâlikîler ve Şâfiîlerin meşhur olmayan görüşüne göre kabzın şekli konusunda sarfı diğer akitlerden ayıran bir kayıt yoktur. Dolayısıyla hükmen kabzın sarf akdinde de geçerli olabileceği ifade edilmiştir. Zira onlar “akitlerde semenler ta’yîn ile te’ayyun eder” derler. Bu durumda tahliye kabz için yeterlidir.²²⁸ Fakat tahliye için bazı şartlar söz konusudur. Bu şartlar sarf akdine özel olmayıp genel tahliye şartlarıdır. Tahliye ile ilgili şartlar; satıcının kabza izni, kabz edilecek semenin müşterinin alabileceği bir konuma getirilmesi ve mebûde başkasının hakkının olmamasıdır.²²⁹

Buraya kadar beyan edilenlerden anlaşılacağı üzere ihtilafı olmakla beraber hükmi kabz, hakiki kabz gibi kabul edilmiştir. Günümüz İslam hukukçuları ve fetva heyetlerine göre de durum bu yöndedir.²³⁰ Modern dönem bankacılık işlemleri dikkate alındığında kabzın farklı şekillerde gerçekleştiği görülmektedir. Sarf akdi kapsamında değerlendirilen günümüz döviz ve altın işlemlerinde hem hakiki kabzın hem de hükmi kabzın sınırları kendiliğinden genişlemektedir. Naslarda belirtilen sınırlar ve örfün de kendi iç dinamikleriyle şekillendirdiği kurallar çerçevesinde yapılacak mübadelelerin sarf akdinin şartlarına zarar vermemesi kaydıyla caiz olacağı söylenebilir. Bu çerçevede banka havaleleri kabz kapsamı içerisindedir. Banka hesaplarında kaydî olarak yapılan havale, eft vb. işlemlerin hükmen kabz olarak değerlendirilmesi kabul görmüştür.²³¹ Fakihlerin sarf akdinde bilfiil kabz yapılması konusunda icmâ etmeleri, hükmi kabzın hakiki kabz yerine ikame edilebileceği konusuna zarar vermeyecektir. Modern kabz çeşitleri ve fikhî hükmü hakkındaki görüşler, çalışmanın ilgili bölümleri ayrıntılı olarak değerlendirilecektir.

Günümüzde hükmi kabzı, hakiki kabz olarak kabul etmeyen görüşler bulunmaktadır. Örneğin, Muhammed Na’îm Yâsîn sarf işlemlerinde hükmi kabza cevaz vermenin bazı sıkıntılara neden olacağı gerekçesiyle kabzın klasik dönem alimlerinin

²²⁸ Hattâb, *Mevâhibü’l-celîl*, IV, 477; Nevevî, *Ravzatü’l-tâlibîn*, III, 515; İbn Receb, *el-Kavâ’id*, 74; Merdâvî, *el-İnsâf*, IV, 470.

²²⁹ İbn Âbidîn, *Reddû’l-muhtâr*, IV, 562; Nevevî, *Ravzatü’l-tâlibîn*, III, 515; Merdâvî, *el-İnsâf*, IV, 470; Subeytî, “el-Kabz”, s. 654,655.

²³⁰ “Karâr bi şe’ni’l-kabz”, *MMFİ*, sy. 6, I, s. 771-772; AAOIFI, “el-Mutâcerati fi’l-‘umlât”, *el-Me’âyîru’ş-şer’iyye*, std. no. 1/2-6-3, s. 57.

²³¹ Subeytî, “el-Kabz”, *MMFİ*, sy. 6, I, s. 660; Ayrıntılı bilgi için bk. Cenkô, *et-Tekâbuz’fi’l-fikh*, ss. 259-315.

kanaatlerinde olduğu gibi hakiki kabz olarak gerçekleşmesi gerektiğini beyan eder. Yâsîn'in hükmi kabzla alakalı belirttiği problemler ve örnekler şunlardır:²³²

1. Para sadece ticaret vasıtasıdır ve bizatihi ticarete konu olması düşünülemez. Bu durum faizciliğe kapı aralar ve insanların üretmeden haksız kazanç sağlamasına neden olur. İslam ise yeryüzünü imar etmek üzere gelmişken sarf akdinde hükmi kabza kapı aralamak bu amaca aykırı davranmaktır. Ayrıca selef fukaha farazi fıkıh çalışmaları bağlamında hükmi kabzın sarf akdinde geçerli olmadığını belirtmişlerdir.

2. Çek veya banka kartlarıyla yapılan sarf akitlerinde ödemenin hükmi kabz kapsamında gerçekleştiği iddiası da isabetli değildir. Zira banka kartlarıyla ve çekle yapılan ödemede alacaklı olan esnaf bedele malik olmamış, bilakis banka kefil sıfatıyla ödemeyi ileri bir zamanda gerçekleştireceğini taahhüt etmektedir. Bu da kabzın gerçekleşmediğine ve sarfın vadeli yapıldığını göstermektedir. Sonuç olarak ayn, deyn karşılığında satılmış olur. Bu alışverişin hükmi kabz kapsamında değerlendirilmesi ve neticede cevazına hükmedilmesi, akdi sahih hale getirmemektedir. Tüccarların bu ödemeyi kabz olarak değerlendirmeleri ve bunun da şer'î olarak muteber olduğu iddiası da isabetli değildir. Çünkü nas olan konuda örfe itibar edilmez.

3. Sarf akdinde bedel yerine ev, bahçe gibi gayr-ı menkullerin rehin olarak verilmesini de hükmi kabz olarak kabul etmek mümkün değildir. Zira sarf akdinde bedellerin peşin kabzedilmesine aykırıdır. Çünkü evi rehin alan kuyumcunun bu evi satıp parasını tahsil etmesi zaman alacaktır. Dolayısıyla bu akit vadeli olur ve sarf akdi batıldır.

4. Hükmi kabz, isminden de anlaşılacağı üzere itibari bir husustur. Dilsel olarak bile bu çeşit kabz, hakiki kabz değildir. Bunun iki nedeni vardır. İlk neden: Naslar kabzı, *yeden bi yedin ve hâe ve hâe* lafızlarıyla ifade ederek, elden ele yapılması gerektiğini belirttiği halde itibari bir kabzdan bahsetmek abestir. İkinci olarak naslarda bireylere bile bir hak olarak belirtilmeyen hükmi kabzın bankalar gibi kurumlara verilmesi de nassın fehvasıyla örtüşmemektedir.

²³² Na'îm Yâsîn, "et-Ta'kîb 'alâ ârâî'ş-şeyh Abdullah Süleymân Menî' fi mübâdelâti'z-zeheb bi'l-esâlîbi'l-mu'âsıra", II. İTHK, ss. 612-619.

Kanaatimizce hükmi kabzın sarf akdinde geçerli olmamasıyla alakalı bu değerlendirmeler isabetli olmadığı gibi yaşanan problemler ve muhtemel çözüm önerileriyle de bağdaşmamaktadır. Zira günümüz sarf işlemlerinde hükmi kabzın kabul edilmemesi, piyasanın durması ve neredeyse hiçbir işlemin yapılamaması demektir.

c. Şart Muhayyerliğinin Olmaması

Şart muhayyerliği, tarafların belirli bir müddet içerisinde akdin yürürlük kazanıp kazanmaması (nefâz) konusunda seçim hakkına sahip olmalarıdır. Akitler teorisinde gayrı lazım olan, feshe kabil olmayan ve aynı mecliste kabzın şart olduğu akitlerde bu muhayyerlikten bahsedilemez. Buna göre sarf akdinin her iki taraftan lazım olması, feshe kabil olmayıp ikâle ile bozulabilmesi ve akit meclisinde kabzın şart olması gibi gerekçelerle şart muhayyerliği akdin sıhhatine engeldir. Hanefîler, Mâlikîler, Şâfiîler ve Hanbelîler şart muhayyerliğinin sarf akdinin sıhhatine engel olduğu kanaatindedirler. Çünkü sarf akdinde kabz hem sıhhat şartı hem de akdin nefâz şartıdır. Kabz ve kabza engel olan şart muhayyerliği akdi batıl kılar. Fakat Hanefîlere göre şart muhayyerliği bulunan sarf akdi fasit olduğu için, aynı mecliste muhayyerlik kaldırılırsa akit sahih hale dönüşür.²³³ Hanbelîlere göre muhayyerliklerden hiçbiri sarf akdine zarar vermez.²³⁴ Zira şart muhayyerliğiyle birlikte sarf meclisi dağılsa bile şart batıl, akit sahihtir. Hanbelîlerin bu görüşü, Hanefîlerin akit meclisinde iptal edilen şart muhayyerliğiyle birlikte akdin sahih olduğunu ifade ettikleri görüşlerinin benzer olduğu söylenebilir. Çünkü Hanefîler şart muhayyerliğinin varlığını ve yokluğunu tarafların irade beyanlarına bağlı olarak kabul etmektedirler.²³⁵

Şart muhayyerliğinin haricindeki görme ve ayıp muhayyerlikleri, sarf akdinin sıhhatine zarar vermez. Çünkü bunlar kabza zarar vermemektedir. Fakat Hanefîlere göre nakitlerde ve zimmetteki borçlarda görme muhayyerliği söz konusu değildir. Zira nakitler ve zimmetteki borçların ta'yîn ile te'ayyun etmemesi görme muhayyerliğini iptal eder.²³⁶

²³³ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi*, V, 219; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, VII, 135; Hattâb, *Mevâhibü'l-celîl*, IV, 308; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, II, 416; Buhûtî, *er-Ravdu'l-murbi*, s. 325.

²³⁴ Buhûtî, *Şerhu münteha'l-irâdât*, II, 73.

²³⁵ Bâz, *Ahkâmü sarfi'n-nukûd ve'l-umlât*, s. 74.

²³⁶ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi*, V, 219; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, VII, 135; Hattâb, *Mevâhibü'l-celîl*, IV, 308; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, II, 419. Kâsânî konuyu şöyle açıklar:

وأما خيار العيب وخيار الرؤية فيثبتان في هذا العقد؛ لأنهما لا يمنعان حكم العقد فلا يمنعان صحة القبض؛ لأن خيار الرؤية يثبت في العين وهو التبر والنقرة والمصوغ.

Sarf akdinde şart muhayyerliği ve vade yasağı, kabz şartının alt şartları olarak görülebilir. Çünkü sarf akdinde vade olması kabzın gerçekleşmesine engel iken, şart muhayyerliği ise sarf akdinin sıhhatine engeldir.²³⁷

Görüldüğü üzere sarf akdini diğer akitlerden ayıran bazı şartlar vardır. Bununla birlikte, sarf akdi farklı akitlerle iç içe olabilmektedir. Bu sözleşmelerin başında vekâlet, kefâlet, havâle ve muvâ'ade gelmektedir.

2. Sarf Akdinde Vekâlet, Kefâlet, Havâle ve Muvâ'ade

a. Sarf Akdinde Vekâlet

Bey' akdinde olduğu gibi sarf akdinde de vekâlet caizdir. Fakihler bu konuda ittifak etmişlerdir.²³⁸ Zira Yahya b. Sa'îd'den rivayetle: Rasûlullah (s.a.) Hayber'in fethi sırasında Sa'd isimli iki sahabeye, ganimet malından altın veya gümüş bir kabı satmalarını emretti. Onlar, her üçü aynı cins dört mukabilinde veya her dördü, üç mukabilinde sattılar. Rasûlullah (s.a.) onlara: "Siz ribâ yaptınız, geri verin" diye emretti.²³⁹ Bu rivayet sarf akdinde meydana gelen ribâ kapsamında değerlendirildiği gibi, sarf akdinin vekil aracılığıyla gerçekleştirilmesinin cevazı noktasında da değerlendirilmektedir. Tabiatıyla sarf akdinin genel şartları vekil için de geçerlidir.

Sarf akdinde vekâlet üç şekilde tasavvur edilebilir. Bunlar, vekilin sarfa ve kabza vekil olması, sadece sarfa vekil olması veya sadece kabza vekil olmasıdır. Hanefiler, Mâlikîler, Şâfiîler ve Hanbelîler, vekilin hem sarfa hem kabza vekil olmasını caiz kabul etmişlerdir. Meclis birliği ve aynı mecliste kabz, vekil için de söz konusu olup müvekkilin, kabz meclisinde olması veya olmaması akdin sıhhatine zarar vermemektedir. Zira akit, satıcı ile vekil arasında geçerlilik kazanmıştır.²⁴⁰ Eğer müvekkil iki veya daha fazla kişiye

ولا يثبت في الدين وهو الدراهم والدنانير المضروبة؛ لأنه لا فائدة في الرد إذ العقد لا يفسخ بالرد؛ لأنه ما ورد على عين المردود، وقيام العقد يقتضي ولاية المطالبة بمثله، فإذا قبض يرده فيطالبه بآخر هكذا إلى ما لا يتناهى، وكذا خيار الرؤية؛ لأنه لا يثبت في سائر الديون في سائر العقود لما قلنا بخلاف ما إذا كان ثمن الصرف عيناً؛ لأن هناك يفسخ العقد بالرد فلا يملك المطالبة بعين أخرى فكان الرد مفيداً، والله سبحانه وتعالى أعلم.

²³⁷ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'*, V, 219, metin şöyledir:

وهاتان الشريطان على الحقيقة فرعتان لشريعة القرض إلا أن إحداهما تؤثر في نفس القرض والأخرى في صحته على ما بينا.

²³⁸ Serahsî, *el-Mebsût*, XIV, 60; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, II, 39; Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'*, V, 215; İbn Rüşd el-Cedd, *el-Beyân ve't-tahsîl*, VI, 455; Desûkî, *Hâşiye 'ale's-Şerhi'l-kebîr*, III, 30; Şirbinî, *Muğni'l-muhtâc*, II, 364; Buhûtî, *Keşşâfü'l-kinâ'*, III, 266.

²³⁹ Mâlik, *Muvatta'*, II, 632.

²⁴⁰ Serahsî, *el-Mebsût*, XIV, 60; Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'*, V, 220; Desûkî, *Hâşiye 'ale's-Şerhi'l-kebîr*, III, 30; Râfiî, *Fethu'l-'Azîz*, V, 259; Haccâvî, *el-İknâ'*, II, 121.

vekâlet vermiş ise, vekillerin tamamı akit yapma ve bedeli teslim alma konusunda eşit derecede sorumludurlar. Hanefilere göre şayet vekillerden birinin olmadığı bir mecliste kabz gerçekleşirse sarf akdi mecliste bulunmayan vekilin hissesi oranında batıl olur.²⁴¹ Vekilin sarf akdini yapıp, bedeli kabz etmeye vekil olmaması durumu hem kabz için hem de sarf için vekil olmasıyla aynıdır. Çünkü sarf akdine izin vermek kabzı içerisinde barındırmaktadır.²⁴²

Müvekkilin sadece akdi gerçekleştirdiği, bedeli kabzetmeyi ise vekile bıraktığı durum, üzerinde ayrıntılı olarak durulması gereken bir konudur. Örneğin, iki ortak sarf akdi yaparlar biri akdi yapar diğeri kabzı gerçekleştirir. Bu kişiler işin başında ortak olmalarından dolayı vekâlet zaten söz konusudur ve akit caizdir.²⁴³ Eğer bu ortaklar başka bir kişiye vekâlet verecek olurlarsa müvekkillerin bulunduğu meclis önemlidir. Asıl tarafların mecliste kalma yahut ayrılmaları halinde akit ya sahih ya da batıl olacaktır. Bu durumda vekilin meclisine itibar yoktur. Çünkü kabz, akdin taraflarını bağlayan bir şarttır.²⁴⁴ Mâlikîlere göre sadece kabz için vekâlet verme konusunda farklı görüşler olmakla birlikte müvekkilin bulunduğu mecliste vekilin kabzı caizdir. Bu yönüyle diğer fakihlerle ortak kanaate sahiptirler.²⁴⁵ Genellikle günümüzdeki banka kartları ve banka havalesi ile yapılan altın alım-satım işlemleri ve benzer birçok konu sarf akdinde vekâlet konusuyla ilişkilendirilmektedir. İlgili konu ayrıntılarıyla özel başlıklar altında değerlendirilecektir. Burada ise genel hükümlerden bahsetmekle yetinilmiştir.

b. Sarf Akdinde Kefâlet

Kefâlet, zimmetin zimmete eklenmesidir. Borçlar hukukunda kefâlet, üçüncü bir kişinin borçlu tarafın borcunu üstlenmesidir. Şöyle de ifade edilebilir: Borçlunun zimmeti kefilin zimmetine eklenmektedir. Sarf bedelini ödemek üzere üçüncü şahsın kefil olması, Hanefî, Şâfiî ve Hanbelîlere göre, sarf akdine mahsus şartların yerine getirilmesi kaydıyla

²⁴¹ Serahsî, *el-Mebsût*, XIV, 60.

²⁴² Bâz, *Ahkâmü sarfi'n-nukûd ve'l-umlât*, s. 85.

²⁴³ Serahsî, *el-Mebsût*, XIV, 2.

²⁴⁴ Kâsânî, *Bedâiü's-sanâi'*, V, 218; Desûkî, *Hâşiye 'ale's-Şerhi'l-kebîr*, III, 30; Buhûtî, *Keşşâfü'l-kınâ'*, III, 266; İbn Müflih, *el-Mübdi'*, IV, 151.

²⁴⁵ Desûkî, *Hâşiye 'ale's-Şerhi'l-kebîr*, III, 30. Ayrıntı için bk. Bâz, *Ahkâmü sarfi'n-nukûd ve'l-umlât*, s. 85-86.

caizdir.²⁴⁶ Meclis birliğinden kasıt, sarf akdini yapan taraflardır, yoksa kefilin meclisten ayrılması akde zarar vermeyecektir. Tabiatıyla sarf bedelini ödemek üzere kefil olan kişi meclis dağılmadan bedeli satıcıya teslim etmelidir. Kabz, sarf akdinin sıhhatinin devam şartı olması sebebiyle akdin taraflarının meclisten ayrılmaması önemlidir. Yoksa kefilin meclise sonradan dahil olması veya meclis esnasında gidip gelmesi akde zarar vermez. Eğer kabz gerçekleşmeden taraflar ayrılırsa akit batıl olacaktır. Mâlikîlere göre sarf akdinde kefâlet caiz değildir. Çünkü akit esnasında bedellerin kabzı hemen gerçekleşmeyip kefile bırakılmaktadır.²⁴⁷ Sarf akdinde kefâlet konusu, kabz konusu ile iç içedir. Ayrıca havâle, vekâlet ve muvâ'ade ile ilgili hükümlerle birlikte değerlendirilmesi de isabetli gözükmemektedir. Sarf akdinde kefâletin pratiğe dönük tarafı bedelin üçüncü kişi aracılığıyla teslim edilmesi şeklinde olur. Bu genellikle vadeli işlemlerde söz konusudur. Kredi kartıyla yapılan sarf akitleri örnek olarak verilebilir. Nitekim bazı fakihler kredi kartlarıyla yapılan alışverişleri kefâlet akdi kapsamında değerlendirdikleri bilinmektedir. Bu konu ise ayrıntılı olarak ve müstakil bir başlıkta inceleneceği için peşinen bir kanaat izhar edilmeyecektir.

c. Sarf Akdinde Havâle

Havâle, klasik fıkhîta zimmetteki borcun başka bir zimmete nakledilmesidir.²⁴⁸ Sarf akdinde havâle, üçüncü şahsın (muhalun aleyh) akit meclisinde bulunup bulunmamasına göre, iki şekilde meydana gelebilir. Üçüncü şahsın akit meclisinde olduğu durumda, taraflar meclisten ayrılmadan bedelin teslim edilmesi şartıyla, Hanefîlere, Şâfiîlerin sahih kavline göre ve Mâlikîlerden Sahnûn'a (v. 240/854) göre akit sahihtir.²⁴⁹ Mâlikîler, Hanefîlerden Züfer (v. 158/775) ve Şâfiîlerden Rafî'ye (v. 623/1226) göre akit meclisinde kabz gerçekleşse bile sarf akdinde havâle caiz değildir.²⁵⁰ Kanaatimizce kabzın acele olarak gerçekleştirilme amacı sarf akdinde havâlenin caiz olmama görüşünü ortaya çıkarmıştır. Sarf akdinde havâlenin caiz olduğu görüşü ise aynı mecliste kabzın

²⁴⁶ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi*, V, 218; Burhânü's-Şerîa, *el-Muhîtü'l-Burhânî*, VII, 182; 'Useymîn, *eş-Şerhu'l-mümtî*, IX, 202.

²⁴⁷ Mevâk, *et-Tâc ve'l-iklîl*, VI, 139; Muhammed el-Emîr, *Dav'ü's-şümû*, III, 36.

²⁴⁸ Bazı kavramlar: Muhil: Borçlu; Muhâl: Alacaklı; Muhâlun aleyh: Havâle edilen.

²⁴⁹ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi*, V, 218; İbn Rüşd el-Cedd, *el-Beyân ve't-tahsîl*, VII, 36; Hattâb, *Mevâhibü'l-celîl*, IV, 308; Nevevî, *el-Mecmû*, X, 89.

²⁵⁰ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi*, V, 218; İbn Abdülber, *el-Kâfi*, II, 635; Şîrbînî, *Muğni'l-muhtâc*, II, 364.

gerçekleşmesi nedeniyle yeterli görülmiştir. Yoksa herhangi bir gecikme olduğu halde sarf akdinde havâlenin caiz olduğunu ifade etmek elbette doğru bir yaklaşım değildir.

Akit meclisinde üçüncü şahıs (muhalun aleyh) bulunmadığı takdirde sarf akdinde havâlenin caiz olmadığı açıktır, çünkü kabzın aynı mecliste olması şartı yerine getirilmemiştir. Üçüncü şahsın mecliste bedenen olmayıp, hükmen bulunduğu durumda ise sarfın caiz olduğu söylenebilir. Örneğin kredi kartı, banka kartı vb. enstrümanlarla yapılan sarf akdi bu kapsamda değerlendirilebilir.

d. Sarf Akdinde Muvâ'ade

Vaad, gelecekte yapılan bir iş için söz vermektir. Muvâ'ade ise bir akit yapmak üzere tarafların karşılıklı olarak birbirine söz vermesidir. Bazı akitler muvâ'adeye uygun olup bazıları ise uygun olmayan akitlerdir. Sarf akdinde ise muvâ'adenin uygun olmadığı ifade edilebilir. Esasında bu düşünce muvâ'adenin akit olup olmama problemiyle bağlantılıdır. Muvâ'adenin akit olarak değerlendirilmesi sarf akdinin vadeli gerçekleştirilmesi demek olacağı için caiz olması düşünülemez. Fakat muvâ'adenin akit değil de sadece söz verme olarak değerlendirilmesi ise sarf akdinin sahih olacağını gösterecektir. Bu çerçevede fakihlerin kanaatleri şöyledir:

Şâfiî mezhebi, İbn Hazm (v. 456/1064) Mâlikîlerden İbn Nâfi'ye (v. 206/822) göre sarf akdinde muvâ'ade caizdir.²⁵¹ Çünkü vaad bey' değildir ve sarf akdine mahsus olarak vaad yasağı söz konusu değildir. Hanefilerin konuyla alakalı doğrudan ifadeleri bulunmamakla birlikte sarf akdi yapmak üzere vaadde bulunmayı caiz görmeyecekleri kuvvetle muhtemeldir. Bu hususu Kadri Paşa (v. 1306/1888), Hanefilere göre geleceğe izafe edilen akitleri incelerken, sarf akdini, bu akitler arasında belirtmemiş olmasında görmek mümkündür.²⁵² Mâlikîlerden ise konu hakkında, mekruh ve haram olarak iki görüş vardır. Sarf akdi yapma konusunda vaadde bulunduktan sonra teslim esnasında önceki akdi feshedip yeniden akdin gerçekleştirilmesidir. Şöyle ki vaadin gerçekleştirilme esnasında eski akitten bağımsız bir sarf akdi gerçekleştirilmelidir. Haram olan ise vaad esnasındaki akdi devam ettirmektir.²⁵³

²⁵¹ Şâfiî, *el-Ümm*, III, 32; İbn Hazm, *el-Muhallâ*, VII, 465; Hattâb, *Mevâhibü'l-celîl*, IV, 310.

²⁵² Kadri Paşa, *Mürşidü'l-hayrân*, md. 233-234, 257.

²⁵³ Hattâb, *Mevâhibü'l-celîl*, IV, 310; İliş, *Minahu'l-celîl*, IV, 496.

Günümüz İslam hukukçuları vaatleşme neticesinde kurulan sarf akdinin cevazı konusunda ihtilaf etmişlerdir. Cevaz ve ademi cevaz yönünde seyreden bu görüş sahiplerinin sorun olarak gördükleri temel nokta, vaadin tarafları bağlayıcı olup olmaması (lâzım-gayrı lâzım)²⁵⁴ ve kabzın gerçekleşip gerçekleşmemesidir.²⁵⁵ Sarf akdinde muvâ'adenin caiz olmadığını ifade edenlerin gerekçesi, vaat bir akittir ve iki taraftan lazımdır, vaadedilen vakit geldiğinde tarafların bu şarta riayet etmesi gerekir. Bu şekilde gerçekleşen sarf akdinde ise akdin temel unsurlarından kabz gerçekleşmemektedir.²⁵⁶

Konu hakkında cevaz görüşünde olanların gerekçeleri ise şöyledir: İlk olarak sarf akdinde muvâ'ade konusunda açık bir nas bulunmamaktadır. Hakkında açık hüküm bulunmadığı için sarf konusunda geçerli olan şartlar yerine getirilmesi suretiyle sarf akdinde muvâ'ade sahihtir. Bu görüşün klasik fıkıh geleneğinde İbn Hazm ve Şâfiî tarafından da savunulduğunu ifade edilmiştir. Çünkü onlar, tarafların karşılıklı vaadleşmesini akit olarak değerlendirmemektedirler. Vaadin neticesinde hem meclis birliği hem de kabz gerçekleşmektedir. Eğer vaat iki taraftan lazım olarak gerçekleşirse, (her iki tarafta vaadinden dönemezse) o zaman bu vaat akit haline dönüşmüştür. Neticede hem vadeli bir sarf akdi hem de *bey'u'd-deyn bi'd-deyn* söz konusudur. İslam fıkıh akademisi de almış olduğu kararda, aynı gerekçelere istinaden akdin caiz olmayacağını beyan etmiştir.²⁵⁷ Eğer bu akit tek taraftan lazım ise o zaman caiz olur.²⁵⁸

Günümüzde sarf akdinde muvâ'adenin hedefi ileri tarihte mübadele edilecek paralar arası kurun sabitlenmesidir. Döviz kurlarının sabitlenmek istenmesinin amacı, döviz kurundaki değişimlerden kaynaklanan risklerden korunmaktır, yani risk yönetimidir. İşin bu kısmı döviz forward, döviz future ve döviz swap işlemlerini doğrudan ilgilendirmektedir.²⁵⁹ Altın mübadele işlemlerinde ise muvâ'ade, kuyumculuk sektörünün bütün temsilcilerinde görülmektedir. Örneğin rafineriden, atölyeciden, toptancıdan yahut

²⁵⁴ Durmuş, *Fikhî Açından Günümüz Para Mübadelesi İşlemleri*, s. 143.

²⁵⁵ Bâz, *Ahkâmü sarfi'n-nukûd ve'l-umlât*, s. 120.

²⁵⁶ Ahmed Muhyiddîn, *Fetâvâ'l-hidemâti'l-masrifîyye*, s. 344; Bâz, *Ahkâmü sarfi'n-nukûd ve'l-umlât*, s. 127-128; Durmuş, *Fikhî Açından Günümüz Para Mübadelesi İşlemleri*, s. 145.

²⁵⁷ "Karâr bi şe'ni'l-itticâr fi'l-umlât" *MMFİ*, sy. 11, I, s. 431.

²⁵⁸ Hammûd, *Tatvîru'l-a'mâli'l-masrifîyye*, s. 318; Bâz, *Ahkâmü sarfi'n-nukûd ve'l-umlât*, s. 125-126; AAOIFI, "ez-Zeheb ve davâbitu't-te'âmul bih", *el-Me'âyîru's-şer'îyye*, std. no. 57/8-1, s. 1340.

²⁵⁹ Ayrıntılı bilgi için bk. Durmuş, *Fikhî Açından Günümüz Para Mübadelesi İşlemleri*, s. 141 vd.

çantacıdan²⁶⁰ altın almak isteyen kuyumcu esnafı, modern iletişim kanallarıyla bağlantı yapmakta ve altın almak üzere vaadde bulunabilmektedir. Örnek verilen konularda bu akdin durumuyla alakalı ayrıntılı bilgiler ilgili sektör işlemlerinin incelendiği başlıklarda değerlendirilecektir.

Sarf akdinin genel muhtevasıyla ve diğer akitlerle ilişkisi bağlamında bu değerlendirmelerden sonra, ulaşılan temel yargılar ekseninde, altın türevlerinin hencinsiyle yahut farklı para birimleriyle mübadelesi değerlendirilecektir.

B. Altının Sarfı

Altının sarf akdine konu olmasının incelendiği bu başlıkta ilk olarak altınların hencinsiyle mübadele şekilleri değerlendirilecek, sonra altınların farklı cinslerle mübadelesi incelenecektir. Altının hencinsiyle sarfı dört farklı şekilde meydana gelmektedir. Bunlar, has altınların sarfı, mağşuş altınların sarfı, miktarı belli olmayan altınların sarfı ve son olarak zimmette borç olarak kayıtlı altınların sarfıdır. Altının farklı cinslerle sarfı ise altının gümüşle ve felslerle sarfı olmak üzere iki başlıkta ele alınacaktır.

1. Altının Hem Cinsi Karşılığında Sarfı

a. Has Altınların Sarfı

Altının hencinsiyle mübadelesinde, bedellerin eşit ve peşin olması gerektiği konusunda fakihler arasında ittifak vardır. Altınların eşit olmayan mübadelelerinde fazlalık ribâsı; peşin olmayan mübadelelerinde ise nesîe ribâsı söz konusudur.²⁶¹ Ebû Saîd el-Hudrî’den (r.a.) rivayetle Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuştur:

*Altına karşılık altın satmayınız; misli misline olursa o başka. Birini öbüründen farklı yapmayınız. Gümüşe karşılık gümüş satmayınız; misli misline olursa o başka. Birini öbüründen farklı yapmayınız. Bunlardan biri peşin diğeri veresiye olarak da satmayınız.*²⁶²

Eşit ve peşin olma şartı, birçok farklı rivayette vurgulanmaktadır. Bu çerçevede fakihler değiştirilen bedellerin miktarı hakkında tarafların bilgi sahibi olması gerektiğini belirtmişlerdir. Miktar hakkında tarafların bilgisizliği, akdi batıl kılmaktadır. Hanefilere

²⁶⁰ Çantacı, farklı şehirlerdeki kuyumculara hizmet götüren pazarlamacılar, mobil kuyumculardır.

²⁶¹ Zeylaî, *Tebyînü’l-hakâik*, IV, 134; İbnü’l-Hümâm, *Fethu’l-kadîr*, VII, 133; İbn Rüşd, *Bidâyetü’l-müctehid*, III, 211; Şirbînî, *Muğni’l-muhtâc*, II, 364; İbn Kudâme, *el-Muğni*, IV, 3.

²⁶² Buhârî, “Büyü””, 78; Müslim, “Müsâkât”, 75.

göre bu akit fasit olup, akde konu olan bedeller meclis dağılmadan tartılır ve bedellerin eşit olduğu anlaşılırsa, yani bu belirsizlik giderilirse akit sahih hale dönüşür.²⁶³

Has altınların mübadelesinde bedellerin eşit olması şartı önemli bir konudur. Cumhura göre bedeller arasında kalite, işçilik ve sağlamlık gibi farklar muteber değildir.²⁶⁴ Ancak İmam Ahmed'den (v. 241/855) bir rivayette, bedellerdeki fazlalığın sadece işçilikte olabileceği ifade edilmektedir. İmam Ahmed'den rivayet edilen bu yaklaşım, dikkat çekicidir. Sağlam altın, kırılmış olan altınla satılması caiz değildir. Zira sağlam altında bir emek vardır. Bu emek telef edilirse tazmine muhtaçtır. Dolayısıyla sağlam altınla kırılmış altın mübadelesinde eşitliğin söz konusu olmadığı belirtilmiştir. Hanbelîlerden İbn Kudâme (v. 620/1223) konuya şöyle bir örnek verir: Bir kişi sanatkara benim için bir dirhem ağırlığında gümüş yüzük yap dese ve karşılığında iki dirhem verse, verilen iki dirhemden biri gümüşün ağırlığının karşılığı diğeri ise sanatkarın ücretidir.²⁶⁵

Mâlikî fakihler cumhura göre “sarf” olarak isimlendirilen akdi; *murâtale*, *mübâdele* ve *sarf* diye ayrı ayrı değerlendirmektedirler. Zira onlara göre sarf akdi, ribevî malların farklı cinslerle mübadelesini ifade etmektedir. Hemcinsler arası mübadeleler tartıyla/ölçekle yapılıyorsa *murâtale*, sayıyla yapılıyorsa *mübâdele*dir.²⁶⁶ Mâlikîler has altınların mübadelesinde cumhurdan farklı olarak zorunluluk halinde bazı esnekliklere müsaade etmişlerdir. Onlar altının hemcinsiyle mübadelesinde az miktarda eksiklik ve fazlalığın eşitlik şartını bozmadığını belirtmektedirler. Mâlikîlere göre eşitliğin bozulmadığı söylenen üç şekil vardır. Bunlardan ilki, mübadelenin sarf olarak değil de *mübâdele* yoluyla yapıldığı durumdur. Bu madde için bazı ön şartları vardır. 1. Mübadele ağırlıkla değil sayıyla yapılmalı ve altınların sayısı, yediden az olmalıdır. 2. Fazlalık veya eksiklik sayılarda değil, sadece ağırlıkta olmalıdır. 3. Ayrıca bu fazla veya eksik ağırlık miktarı, mübadele yapılan altınların altıda birine denk veya daha az olmalıdır.²⁶⁷ Örneğin toplamda 60 gram olan 6 tane altınla, toplamda 71 gram ağırlığındaki 6 tane altın

²⁶³ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, VII, 134.

²⁶⁴ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, VII, 134; İbn Cüzey, *el-Kavânînu'l-fikhiyye*, 166; Nevevî, *Ravzatü't-tâlibîn*, III, 385; Buhûtî, *Keşşâfü'l-kınâ*, III, 253.

²⁶⁵ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, IV, 8-9; Buhûtî, *Şerhu münteha'l-irâdât*, II, 70-71.

²⁶⁶ Desûkî, *Hâşiye 'ale'ş-Şerhi'l-kebîr*, III, 2; Sâvî, *Hâşiyetü's-Sâvî*, III, 63.

²⁶⁷ İbn Rüşd el-Cedd, *el-Beyân ve't-tahsîl*, VI, 442-444; Desûkî, *Hâşiye 'ale'ş-Şerhi'l-kebîr*, III, 41; Nefrâvî, *el-Fevâkihü'd-devvânî*, II, 73-74.

değiştirilemez. Çünkü bu altınlar sayıyla değiştirildiği halde iki bedel arasındaki fark, 1/6'dan fazladır. İkinci şekil, mübadele yolculukta yapılıyor olmasıdır/olmalıdır. Şöyle ki, ham altını olan yolcu bunu para olarak bastırmak için fazlalık ödeyebilir. Çünkü burada bir zaruret söz konusudur. Üçüncü durum ise yanında bozuk parası olmayıp yiyecek alacak olan kişinin bedel olarak verdiği altından geriye kalan fazlalığı alması durumudur.²⁶⁸ Mâlikîlerin istisna olarak ortaya koydukları bu icthadların genel kurala herhangi bir etkisi bulunmadığı görülmektedir. Altınların mübadelesinde kabul edilen genel kural, zaruri haller dışında eşit ve peşin olma şartlarına riayet edilmesidir.

Has altınların mübadeleleriyle doğrudan ilgili bir konuya bu başlık altında açıklık getirilmesi isabetli olacaktır. Konu, nesîe ve fazlalık ribâsının yasaklanma gerekçesidir. Günümüzde altınların mübadelesinde birçok problemle karşılaşılma ile birlikte en çok görülen problem ribâ yasağının ihlal edilmesidir. Ayrıca altın mübadelesi yapan taraflar, böyle bir yasağın konulma nedenini anlamakta zorlanmaktadırlar. Ribânın yasaklanma gerekçelerine geçmeden önce peşinen ribânın her iki çeşidinin de haram olduğu konusunda fıkıh mezheplerinin teşekkülünden sonra ümmetin herhangi bir şüphesinin olmadığı belirtilmesi zaruridir. Fakat ilgili hükümlerin illet ve hikmet yönüyle de incelenmesi gerekmektedir. Buna göre nesîe ribâsının sebep olduğu olumsuz sonuçlar kolay anlaşılabilirken, fazlalık ribâsıyla alakalı daha net bir açıklamaya ihtiyaç duyulmaktadır.

Peşin altın satımlarında bedellerin eşit olması konusu fazlalık ribâsıyla doğrudan ilgilidir. Anlaşılması güç olan durum da tam olarak bu konudur. Fazlalık ribâsının haram kılınması çerçevesinde şimdi ifade edilecek olan düşünme faaliyetleri, illet tespitinden ziyade hikmet arayışı olacaktır. Hikmet üzerine de hüküm bina edilemeyeceği açıktır. Eğer konu hikmet bağlamında ele alınacak olursa fazlalık ribâsının haram kılınmasıyla alakalı şunlar ifade edilebilir:

a) Fazlalık ribâsının haram kılınma nedeni konusunda kesin bir şey söylemek mümkün olmamakla birlikte, muhtemel haksızlıkların önüne geçme gerekçesiyle yasaklandığı ifade edilebilir. Zira Hz. Peygamber (s.a.), "...Bir dirhemi, iki dirhem karşılığında satmayın. Çünkü ben bu konuda sizin ribâyâ düşmenizden korkuyorum"²⁶⁹

²⁶⁸ Nefrâvî, *el-Fevâkihü'd-devvânî*, II, 73-74.

²⁶⁹ Mâlik, *Muvatta'*, II, 634; hadisin metni şöyledir:

buyurmaktadır. Hz. Peygamber'in (s.a.) bu beyanından şu anlaşılmaktadır: Fazlalık ribâsı zamanla alışkanlık haline gelebilir ve neticede nesîe ribâsına neden olabilir. Daha açık bir ifadeyle, aynı cins varlıkların fazlasıyla mübadelesi mutlaka bir amaca hizmet etmelidir. Örneğin bu amaç, elinde eski altını olan kimsenin yeni altına ihtiyaç duyması olabileceği gibi, elinde ham altını olanın, işlenmiş altına ihtiyaç duyması da olabilir. Bedellerin eşit olmadığı bu mübadelede nesîe ribâsındaki gibi bir bakıma süre satın alınması söz konusudur. Şöyle ki, elinde eski altını olup da yeni altına ihtiyacı olan kimse, eski altını eritip yeniden kalıba dökme gibi uzun bir zamana ihtiyaç duymaktadır. Fakat elinde yeni ve işlenmiş halde altın bulunan kişiden ilgili altını belirli bir fazlalık karşılığında süre beklemeden alabilmektedir. Bir diğer tabirle aradaki bekleme süresini bir miktar fazlalıkla satın almaktadır. Bu da sonuç olarak nesîe ribâsındaki yasak olan sürenin satın alınmasına benzemektedir.²⁷⁰

b) Fazlalık ribâsındaki haramlık hükmünün taabbudi olduğu ve ta'lile kapalı olduğu da ifade edilebilir. Yani peşin olarak satılan altınlarda kalite vb. farklara bakılmaksızın eşitlik olmalıdır. Konu ta'lile kabil olarak görülürse o zaman hükmün vaz' edildiği dönem açısından ilgili yasağın hizmet ettiği gaye tespit edilmelidir. Bunlar garâr, tağşiş ve benzeri hususlardır. Sonuçta kalite, işçilik ve yenilik gibi konularda fazlalık ribâsından söz edilemeyeceği de söylenebilir.

c) Hz. Peygamber (s.a.) para ekonomisini ve piyasa ekonomisini teşvik etmek istemiştir. Bunun için bütün mallar ortak bir pazarda bir araya gelmeli ve piyasa fiyatı belli olmalıdır. Fiyatın belli olması için de ortak para birimi olan altın/gümüş kullanılmalıdır.²⁷¹ Böyle yapılmadığı takdirde malların gerçek piyasa değerinin tespit edilememesi sorunu baş gösterecektir. Gerçek değeri tespit edilememiş malların satımında taraflardan en az birine haksızlık edilecektir. Netice olarak satıcı haksız bir kazanç elde etmiş olur ki, bu haksızlık ribâ ve garâr gibi birçok yasakla ilişkilendirilebilir.

وحدثني عن مالك عن نافع، عن عبد الله بن عمر، أن عمر بن الخطاب قال: «لا تبيعوا الذهب بالذهب. إلا مثلا بمثل، ولا تشفوا بعضها على بعض، ولا تبيعوا الورق بالورق. إلا مثلا بمثل، ولا تشفوا بعضها على بعض، ولا تبيعوا الورق بالذهب أحدهما غائب، والآخر ناجز، وإن استنظرك إلى أن يلج بيته، فلا تنظره إني أخاف عليكم الرماء.»

²⁷⁰ İbn Kayyim, *İ'lâmü'l-muvakkîn*, III, 398-399.

²⁷¹ Tabakoğlu, *İslam İktisadına Giriş*, s. 384.

b. Mağşuş Altınların Sarfı

İçerisinde karışım bulunan altınlar, “mağşuş paralar” başlığında incelenmiştir. İlgili başlıkta ayrıntısı verilen bu altınların mübadelesi ve günümüzdeki mağşuş altınların mübadelesi ise burada değerlendirilecektir. Fukahanın ittifakıyla mağşuş altınlar piyasada tedavül ettiği sürece kullanımı caizdir. Bu altınların mübadelelerinde sarf kurallarına riayet edilmelidir. Hanefîlere göre mağşuş altınların içerisindeki katkı oranı altın miktarına eşit veya daha fazla olursa saf altın hükmündedir. Eğer alaşım içerisindeki altın %50 den az ise o zaman ticaret eşyası (urûz) hükmünü alır. Mağşuş altınlar ister mağlûbu'l-ğış olsun ister ğâlibu'l-ğış olsun para olarak tedavül ediyorsa sarf akdinin hükümlerine tabidir.

Bu görüşe binaen, altın ayarlarından 12 ayar ve üzeri olanlar altındır ve sarf hükümlerine tabidir.²⁷² Bu icihadın altının içindeki katkı madde miktarının bilinmemesi halinde esas alınabileceği söylenebilir. Fakat günümüz örfünde alaşım içerisindeki altın oranı çok düşük olsa bile, bu miktar farklı yöntemlerle tespit edilebilmektedir. Neticede günümüz imkanlarında altınların sarf kurallarına göre mübadele edilmesi zaruridir.

Mâlikîlere göre de mağşuş altınların has altınlarla mübadelesi konusunda akdin cevazı hususunda mezhep içerisinde iki farklı icihad vardır. İhtilafın kaynağı ise örfe göre böyle bir mübadelenin yapılıp yapılmamasıdır. Şayet örfte has altınla mağşuş altının mübadelesi yoksa akit caiz olmaz. Eğer böyle bir örf varsa bu takdirde de mağşuş altının içerisindeki katkı miktarı hakkında herhangi bir şüphe duyulursa akit mekruh olur.²⁷³ Şâfiî mezhebine göre böyle bir sarf caiz değildir. Zira eşitlik sağlanamamaktadır.²⁷⁴ Hanbelîler konuyu şu şekilde açıklamaktadırlar: Eğer mübadele konusu olan altınların miktarları eşitse veya eşit olmayıp miktarlar biliniyorsa ve eşitlik temin edilebiliyorsa akit caiz olur. Aksi takdirde akit caiz olmaz.²⁷⁵

İctihadlarda belirtilen endişelerin ortak noktası, bedellerde eşitliğin temin edilemeyecek olmasının bir sonucu olarak fazlalık ribâsının gerçekleşmesidir. Eğer mübadele yapılan altınların içerisindeki saf altın miktarı net olarak tespit edilebiliyorsa akit caizdir. Günümüzde ise ister has olsun ister mağşuş olsun altınların mübadelesinde katkı

²⁷² İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, II, 300.

²⁷³ Hattâb, *Mevâhibü'l-celîl*, IV, 335; Âbî, *Cevâhirü'l-iklîl*, II, 16.

²⁷⁴ Nevevî, *el-Mecmû'*, X, 397; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, II, 355.

²⁷⁵ Buhûtî, *Keşşâfü'l-kınâ'*, III, 261-262.

madde oranları net olarak bilinmektedir. Neticede bedeller arası eşitliğin sağlanması kaydıyla, mağşuş altınların mübadelesinin caiz olacağı ifade edilmelidir. İbn Âbidîn de (v. 1252/1836) örfün bu konuda muteber olduğunu, bedellerin ağırlık ve ölçüde eşitliği tespit edilmesi durumunda mübadelenin sahih olduğunu beyan etmektedir.²⁷⁶ Kuyumculuk bölümünün altın üretim süreçlerinin değerlendirileceği başlıklarda, mağşuş altınların sarfının günümüze yansımaları daha net bir şekilde açıklanmış olacaktır.

c. Miktarı Belli Olmayan Altınların Sarfı

Miktarı belli olmayan altınların sarfı işlemleriyle kastedilen, altınların götürü usulü mübadele edilmesidir. Hanefilerden İmam Züfer, Mâlikîler, Şâfîiler ve Hanbelîlere göre miktarı belli olmayan bedellerin mübadelesi batıldır. Şâfîiler ve Hanbelîler konuyu akdin konusu olan bedellerdeki cehalet ve fazlalık ribâsı çerçevesinde ele alırlar.²⁷⁷ Mâlikîler böyle bir sarf işlemi sedd-i zerîa kapsamında caiz görmemektedirler. Zira böyle bir mübadelede fazlalık ribâsı ihtimali vardır.²⁷⁸ İmam Züfer dışındaki Hanefî İmamlara göre bu akit caizdir. Bu cevaz görüşü mutlak manada değildir. Nitekim götürü usulü altın satışı yapılsa ve bedellerin eşit olduğu anlaşılrsa bu akit caiz, aksi takdirde caiz değildir. Örneğin bir dirhem gümüş ve iki dinar altın, iki dirhem gümüş ve bir dinar altın karşılığında mübadele edilse burada gümüşler altın, altınlar da gümüş mukabilinde satılmış kabul edilir. Çünkü cins farklılıklarında da eşitlik şartı yoktur.²⁷⁹

Hanefilerin götürü usulü yapılan sarf akdinin caiz olacağı yönündeki görüşleri, sadece sarf akdine mahsus olmayan, eşitlik ve bilinirlik gibi bütün akitlerde bulunması gereken şartların sağlanmasıyla ilişkilidir. Kanaatimizce teamülde böyle bir muamele eskiden olmadığı gibi günümüzde de söz konusu değildir. Özellikle insanların para olarak değer atfettiği ve en hassas terazilerle tarttığı altının altın karşılığında götürü usulüyle satışının caiz olmayacak ve gerçekleştirilecek böyle bir akit batıl olacaktır. Bir miktar altının götürü usulüyle altın dışındaki para birimleri mukabilinde satışı ise cins farkı sebebiyle caizdir.

²⁷⁶ İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, V, 176.

²⁷⁷ Şîrbînî, *Muğni'l-muhtâc*, II, 374; İbn Kudâme, *el-Muğni*, IV, 39-40.

²⁷⁸ Âbî, *Cevâhirü'l-iklîl*, II, 10; Sâvî, *Hâşiyetü's-Sâvî*, III, 48-49.

²⁷⁹ Mevsîlî, *el-İhtiyâr*, II, 40; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, VII, 135; Zeylâî, *Tebyînu'l-hakâik*, IV, 138; Bilmen, *Istulâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu*, VI, 92.

d. Zimmette Sabit Bulunan Altınların Sarfı

Zimmette bulunan altınların sarfı konusu geçmişte olduğu gibi günümüzde de görülebilmektedir. Günümüzde zimmetteki altınların sarfı konusu, perakende altın satışı yapan kuyumcuyla toptancı ve çantacı olarak nitelenen kuyumcu esnafı arasındaki işlemlerde çokça karşılaşılmaktadır. Bu işlem *hesaptan düşme* olarak bilinmektedir. Konunun teknik ayrıntılarıyla, pratik problemler arasında bir bağ kurmak için bu konu “Altın Toptancı ve Çantacı İşlemleri” başlığında incelenecektir. Bu şekilde hem iki başlık arasında kopukluk yaşanmayacak hem de tekrardan kaçınılmış olacaktır.

2. Altının Farklı Cinsler Karşılığında Sarfı

a. Altının Gümüş Karşılığında Sarfı

Fukaha ittifakla altın ve gümüşün birbirleriyle peşin olmak kaydıyla, eşitlik şartı olmaksızın takas edilebileceğini beyan etmektedirler.²⁸⁰ Aynı şekilde götürü usulü mübadeleleri de mümkündür. Zira bu iki maden arasında cins birliği söz konusu değildir. Yukarıda da ifade edildiği üzere Malikilerde ıstılah gelişimi daha farklı olmuş ve “sarf akdi” yalnızca altın ve gümüşün karşılıklı mübadelesini ifade etmek için dar anlamda kullanılmıştır. Hz. Peygamber (s.a.) altının gümüşle sarfı konusunu şöyle beyan etmiştir: *Farklı cinsler birbiriyle mübadele edilirse, peşin olmak şartıyla dilediğiniz gibi satışı yapınız.*²⁸¹

b. Altının Felsler Karşılığında Sarfı

Altın dışında paralar, mağşuş paralar ile felsler, kâğıt paralar ve kaydî paralardan oluşmaktadır. Mağşuş paralar içerisinde bulunan katkı madde oranlarına göre değerlendirilmektedir ki “altının hemcinsiyle mübadelesi” başlığında incelenmiştir. Burada altının felsler ve kâğıt paralarla olan sarfı değerlendirilecektir.

Felsler, bakır veya başka madenlerden üretilmiş veznî olmayıp adedî olarak mübadele edilen paralardır. İttifakla felslerin alışverişlerde kullanılması caizdir. Felsler tedavülde oldukları sürece para, tedavülden kalkmışsa ticaret eşyası gibi muamele görür.

²⁸⁰ İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, V, 257; Sâvî, *Hâşiyetü's-Sâvî*, III, 48; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, II, 364; İbn Kudâme, *el-Muğni*, IV, 9.

²⁸¹ Zeylâî, *Nasbu'r-râye*, IV, 35.

Felslerin adedi olduğu konusunda fukaha arasında herhangi bir ihtilaf yoktur. Ama felslerin altınla yahut hemcinsleriyle sarfı konusunda ihtilaf vardır.

Felsleri altın gibi para olarak kabul edenler ile aksi görüşte olanlar konuyu farklı şekilde ele almaktadırlar. Piyasada tedavül eden felslerin ribâyâ konu olması hususunda üç görüşten bahsetmek mümkündür.

a) İmam Muhammed dışında Hanefîler, Şâfiîlerden en sahih görüş ve Hanbelîlerden sahih kavle göre, felsler semen değil, bilakis ticaret malıdır (urûz). Hanefîler bunların adedi olduğunu gerekçe göstererek adedilerde ribânın meydana gelmeyeceğini ifade ederler. Şâfiîler ise semeniyet vasfına sahip olmadıkları için felsleri ticaret malı olarak ele alırlar.²⁸²

b) İkinci olarak Hanefîlerden İmam Muhammed, Mâlikîlerden bir kavil, Şâfiîlerden sahih görüş ve Hanbelîlerden sahih olmayan görüşe göre felsler, altın ve gümüş gibi ribevî mallardandır.²⁸³

c) Üçüncü görüş ise Mâlikîlerden bir diğer kavildir. Bu görüşe göre felsler sarf ve ribâ meselelerinde para; diğer konularda ise ticaret malı olarak kabul edilir.²⁸⁴

Felslerin kendi içlerinde mübadelesi hakkında bu bilgilerden elde edilen sonuç, felsleri para olarak kabul edenlere göre felslerin hemcinsleriyle mübadelesinde ribâ cereyan eder. Dolayısıyla altının felsler mukabilinde mübadelesinde de sarf hükümleri geçerlidir. Felsleri ribevî mal olarak kabul etmeyen fakihlere göre felslerin altınla mübadelesinde nesîe ribâsı da fazlalık ribâsı da cereyan etmez. Hanefîlerin bu kanaatini dikkate alan Bilmen, *Altın ile altın veya gümüş satıldığı zaman kablel iftirak iki bedelin kabzı lâzım ise de fülus denilen nukud, gümüş veya altın mukabilinde satılsa bu, sarf kabilinden olmayacağı cihetle bedeleynin iftiraktan evvel kabzı lâzım gelmez. Belki iki bedelden birinin kabzı kifayet eder*, açıklamalarında bulunmaktadır.²⁸⁵

²⁸² Bâbertî, *el-İnâye*, VII, 20; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, VII, 20; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, V, 180; Şîrbînî, *Muğni'l-muhtâc*, III, 398-399; Desûkî, *Hâşiye 'ale's-Şerhi'l-kebîr*, III, 517.

²⁸³ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, VII, 20; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, V, 180; Şîrbînî, *Muğni'l-muhtâc*, III, 398-399; Desûkî, *Hâşiye 'ale's-Şerhi'l-kebîr*, III, 517.

²⁸⁴ Sahnûn, *el-Müdevvene*, III, 159.

²⁸⁵ Bilmen, *Istilâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu*, VI, 91.

Felslerin para olarak kabul edildiğini ilk söyleyen İmam Muhammed'dir.²⁸⁶ Ona göre altın dışındaki maddelerin paralık vasfı örfün kabulüne bağlıdır. Felslerin hilkaten semen olmadıklarını, rayiç oldukları sürece ıstılâhen/örfen para kabul edildiklerini ifade eder. Buna göre bir felsin iki fels ile mübadelesi, peşin yahut veresiye olarak caiz değildir. Zira felsler, altın ve gümüş hükmündedir. Paranın fonksiyonlarından biri de eşyaların değerini ölçme aracı olmasıdır. Bu özellik de felslerde mevcuttur. Bir fels iki felsle takas edilirse fazlalık olan bir fels ribâ kapsamında değerlendirilecektir.²⁸⁷ Ebû Hanîfe ve Ebû Yusuf'a göre peşin olma şartıyla bu mübadele caizdir. Aslında onlar da felslerin para yahut mal olduğu konusunda tarafların örfüne itibar etmektedirler. Şayet taraflar felslerin mübadelesinde bunları semen olarak kabul ederlerse o zaman sarf hükümlerine tabidir. Eğer mal olarak görüyorlarsa sarf ahkamı geçerli değildir. Ebû Hanîfe ve Ebû Yusuf'un bir felsin iki felsle mübadelesinin caiz olduğunu beyan ettikleri bu görüşleri üç maddeyle gerekçelendirilir. 1. Onlara göre felsler altın ve gümüş gibi hilkaten semen değildir. Netice olarak ta'yîn ile te'ayyun ederler. 2. Bir felsin iki felsle mübadelesinde ribânın iki illetinden birisi olan cins birliği olmakla birlikte ölçü yahut tartı birliği yoktur.²⁸⁸ 3. İkinci gerekçeye ek olarak felsler adedîdir ve adedîlerde fazlalık ribâsı meydana gelmemektedir.²⁸⁹

Görüldüğü gibi fakihlerin geneli felsleri para olarak kabul etmemektedirler. Felsler hakkındaki bu görüşlerin farklı nedenleri vardır. Bunların başında dönemsel olarak felslerin küçük miktar ödemelerde kullanılıyor olması ile altın ve gümüşün otoritesinin bilfiil sürüyor olması ifade edilebilir. Nitekim sonraki dönemlerde felslerin hukuki mahiyetiyle alakalı olarak örfün belirleyiciliği fikri ön plana çıkmıştır.²⁹⁰

Altının kâğıt paralarla sarfı konusunda da iki farklı görüş bulunmaktadır. Aslında bu kanaatler kâğıt paranın felslere benzetilmesinden kaynaklanır. Buna göre felsleri itibârî para olarak kabul eden ve altın gibi görmeyenlere göre kâğıt para ribâyâ konu olmaz. Aksi görüşe göre ise kâğıt para yahut bilimum örfün para olarak kabul ettiği nesnelere paradır ve

²⁸⁶ Serahsî, *el-Mebsût*, XII, 183.

²⁸⁷ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'*, V, 185.

²⁸⁸ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'*, V, 185.

²⁸⁹ Serahsî, *el-Mebsût*, XII, 183.

²⁹⁰ Buhûtî, *Keşşâfü'l-kınâ'*, III, 271; Karâfî, *el-Furûk*, III, 259; Şâfiiler bu konuda daha hassas olmalarına rağmen örfün geçerli olması yönünde farklı yaklaşımların olduğu söylenebilir. Bk. Nevevî, *el-Mecmû'*, IX, 393-395 vd.

ribâ kapsamındadır. Günümüz İslam hukukçularının da içerisinde bulunduğu genel kanaate göre²⁹¹ kâğıt para veya para olarak kullanılan diğer nesnelere tamamı ribâ ve sarf hükümlerine tabidir. Şu açıkça ifade edilmelidir ki kâğıt para, altın gibi paradır ve altınla yapılan mübadeleler kâğıt paralarla da yapılmaktadır. Eğer kâğıt para ve onun gibi bütün paralar para olarak kabul edilmez ve ribâyâ konu yapılmazsa günümüzde hiçbir şekilde ribâdan ve ribânın olumsuz sonuçlarından bahsedilmeyecektir.²⁹²

Altının kaydî paralarla sarfı konusu ikinci bölümde ele alınacaktır. Zira konunun sadece fıkhi boyutu olmayıp hem kuyumcuları hem de bankacıları ilgilendiren yönleri vardır.

IV. GENEL DEĞERLENDİRME

İktisat ve fıkıh bilimi açısından para, altının para olma niteliği, altının sarf akdine konu olması ve bununla ilgili farklı meselelerin ele alındığı bu bölümün sonunda şunlar ifade edilebilir:

1. İslam tarihinde para konusu, dünya tarihinden bağımsız ve farklı bir süreçten geçmemiştir. Bu durum Hz. Peygamber'in (s.a.) Bizans dinarı ve Sâsânî dirhemlerini kullanmasında açıkça görülmektedir. Ayrıca bu paraların şekline de herhangi müdahalede bulunulmamıştır. Mal para, madeni para, kâğıt para ve diğer para çeşitleri dönemsel olarak kullanılmış ve kullanılmaktadır. Trampa esaslarını bildiren emvâl-i sitte hadisinin aynı zamanda para olarak kullanılacak maddeler arasındaki hiyerarşi hakkında da bilgi verdiği düşünülmektedir. Altın ve gümüş, paralar arası hiyerarşide en tepede yer almakta ve diğer paralar bu iki madenin etrafında şekillenmektedir. Her ne kadar bu durumun değiştiği, altın ve gümüşün yerine başka belirleyicilerin vücuda geldiği ifade edilse de fiili durum bu iddianın aksini göstermektedir. Bu çalışmada ifade edilmesi gereken bir diğer konu da naslarda sarahaten beyan edilen örnekler ve bu örneklerin kapsayıcı ifade tarzından elde edilen gerekçelerle, altın para olarak kullanılmasa da sarf ve ribâ ahkamına tabi olduğu gerçeğidir.

²⁹¹ Muhalif görüş için bk. "Altının Para Olma Niteliği" başlığı.

²⁹² Benzeri kanaatler için bk. Bayındır, *Ticaret ve Faiz*, s. 184.

2. Altının para olduğu konusunda klasik fıkıh literatüründe herhangi bir tartışma yoktur. Hatta para denilince akla ilk gelen altın ve gümüşdür. Bunun tabii bir sonucu olarak *altın ve gümüş para olarak yaratılmıştır* şeklinde bir formülasyon dile getirilmiştir. Bu formüle katılmakla birlikte para denilen olgunun örf'e bağılı olarak gelişmekte olduğu da kabul edilmelidir. Neticede bir önceki maddede ifade edilen hiyerarşiye diğ'er paraların da dahil olduğu kabul edilmelidir. Dolayısıyla paralık vasfının sadece bu iki madenle kısıtlanması görüşü isabetli değildir. Fukahanın altın ve gümüşü *hilkatem semen*, diğ'er paraları *itibârî/istilâhî semen* olarak tasnif etmeleri ise son derece isabetlidir.

3. Fıkıhta sarf akdi, şartlarına riayet edilmesi kaydıyla meşru akitler kapsamında değerlendirilmektedir. Paraların kendi aralarında mübadelesini konu alan sarf akdi, iktisadi hayatın olmazsa olmazı olan paranın tedavülünü kontrol altına almayı hedeflemiştir. Milletlerin, para politikalarının temelinde bazı ön kabuller bulunmaktadır. İslam'ın da paralar ve mübadelelerinde ön kabulleri vardır. Bu ön kabul sarf akdinin şartlarını oluşturmuştur. Neticede ilgili şartlar adaletin sağlanması ve zulmün önlenmesini temin etmiştir.

4. Klasik dönemde altının sarfi konusunda altı farklı çeşit görülmektedir. Günümüzde ise altın çeşitliliği açısından bu mübadelelerin benzerleriyle karşılaşmak mümkündür. Takdir edilir ki, bugün dünyada altın mübadele işlemleri fiziki ortamlardan sanal ortamlara taşınmıştır. Altın mübadelelerinin günümüzde çok farklı şekilleri bulunmakla birlikte üç iş kolunun bu konuda aktif olarak çalıştığı görülmektedir. Bunlar kuyumculuk, bankacılık ve borsa sektörüdür. Kuyumcular daha çok işin perakende tarafını, bireylerin ziynet eşyası ihtiyaçlarını karşılamaya dönük hizmet verirken, bunun yanında güven esasına dayalı olarak altın yatırımı yapanlara da destek olmaktadır. Finansal piyasaların iki ana unsuru olan banka ve borsa da altın işlemleri ise daha organize şekilde gerçekleşmektedir. Borsa, altının uluslararası piyasalardaki tedavülüne aracılık etmektedir. Bankacılık sektörü ise altın emisyonunun çok yüksek olduğuna inanılan ve yastık altı diye tabir edilen altınların devlet güvencesiyle sermaye piyasalarına arz edilmesine aracılık etmektedir. Bankalar bu konuda bireylerin hassasiyetlerini dikkate alarak piyasaya farklı enstrümanlar sunmaktadır. Bu kapsamda klasik fıkıh literatüründe görülen altın mübadeleleri günümüzde de daha komplike şekilde görüldüğü tespit edilmiştir.

Bu temel bilgiler ve değerlendirmeler çerçevesinde günümüzde gerçekleştirilen altın mübadele işlemlerinin ayrıntılı olarak incelenmesi gerekmektedir. Günümüzde altın mübadele işlemleri tezgâh üstü piyasalarda ve finans piyasalarında gerçekleştirilmektedir. Tezgâh üstü piyasalarda altın mübadele işlemleri, kuyumcular tarafından gerçekleştirilirken, finans piyasalarında altın işlemleri bankalar ve borsalar aracılığıyla gerçekleştirilmektedir. Bu çalışma ise sadece kuyumculuk sektöründe gerçekleştirilen altın mübadele işleri ile sınırlı tutulmuştur. Bu çerçevede tezgâh üstü piyasalardaki altın mübadele işlemleri de altının üretiminden müşteriye sunuluncaya kadar ki geçen bütün aşamalar dikkate alınmak suretiyle incelenecektir.

İKİNCİ BÖLÜM

ALTIN SEKTÖRÜNDE ÜRETİCİ-ARACI İŞLEMLERİ VE FIKHİ DEĞERLENDİRMESİ

Çalışmanın bu bölümünde altın üreticileri ve kuyumculara altın temin eden araçlar tarafından gerçekleştirilen altın mübadeleleri, altının hukuki/fikhî mahiyetiyle alakalı farklı görüşler çerçevesinde incelenecektir. İlgili mübadeleler ve bunların fikhî hükümlerini ifade etmeden önce sektör temsilcileri tanıtılmalıdır. Bu kapsamda önce kullanım alanları göz önünde bulundurularak altının dünya tarihinde geçirdiği evreler kısaca açıklanacaktır. Zira ilgili tarihsel süreç hakkında elde edilen bilgiler neticesinde günümüzde altın üreticilerinin ve araçların konumu görülecektir.

İktisat tarihi açısından altın, altı evrede ele alınmaktadır. Bu dönemler iktisat tarihçilerinin isimlendirmeleri dikkate alınarak şöyle ifade edilebilir:²⁹³

1. İlkçağlardan XV. yüzyıl arası dönem: Altın M.Ö. 5000’li yıllarda Mısırlılar ve Sümerlerde ziynet eşyası olarak kullanılmıştır. Altının nakdi mübadele aracı olarak kullanılması, M.Ö. 1900-2000’li yıllarda Asurlu tüccarlarda görülmüştür. Altının resmen para olarak kullanılması ise M.Ö. 615-625 yıllarında hüküm süren Lidyalılar dönemine tekabül etmektedir. Daha sonra M.S. XIII. yüzyılda İtalyanlar, Sudan altınlarını kullanarak para basmışlardır. Cenevizliler ve Portekizlilerin Amerika kıtasını keşfetmeye sevk eden nedenlerden birisinin altın bulma hevesi olduğu ifade edilmektedir. Amerika kıtasının keşfine kadar dünyada toplam altın üretimi 300 ton iken, Amerika’nın keşfinden günümüze kadar üretilen miktar 200 tondur. Bu Amerika’nın keşfine kadar üretilen altın miktarına yakın bir miktarın kısa bir sürede üretilmiş olması demektir. Neticede aşırı altın üretimi nedeniyle Avrupa ekonomisinde sıkıntılar görülmeye başlamıştır.²⁹⁴

2. XV. ile XVIII. yüzyıl arası dönem: Bu dönemde dünyada altın üretimi konusunda önde gelen iki devlet Amerika ve Çarlık Rusya’sıdır. Kaliforniya’da 1848 yılı “Altına Hücum” yılı olarak kabul edilmiştir. Zira bu yıldan sonra Amerika, altın üreticiliğinde

²⁹³ Altının geçirdiği evreler için bk. Özcömert, *Dünya ve Türkiye’de Altın Ticareti*, s. 5 vd.; Yavuz, *Altın Piyasaları ve Türkiye Ekonomisindeki Yeri*, s. 18 vd.; Korkmaz, *İstanbul Altın Borsası ve Sermaye Piyasalarına Etkisi*, s. 6 vd.

²⁹⁴ Özcömert, *Dünya ve Türkiye’de Altın Ticareti*, s. 5; Yavuz, *Altın Piyasaları ve Türkiye Ekonomisindeki Yeri*, s. 18; Korkmaz, *İstanbul Altın Borsası ve Sermaye Piyasalarına Etkisi*, s. 6.

dünyada ilk sıraya yükselmiştir. Çarlık Rusya'sı ise 1841-1850 yılları arasında altın üretiminde önemli gelişme sağlamıştır. Fakat bu durum 1917 yılında gerçekleşen Bolşevik devrimi ile aniden gerilemiştir.²⁹⁵

3. Merkantilist dönemde altın: Bu dönemin (XVI-XVIII. Yüzyıllar arası) üç temel özelliği; dış ticaret, kıymetli madenlere sahip olmak ile milli ve güçlü devlettir. Bu anlayışa göre sırasıyla dış ticaret ilerleyecek, bu durum kıymetli madenleri ülkeye kazandıracak, netice olarak milli ve güçlü bir devlet tesis edilebilecektir. Kapitalizmin ilk örneklerinin görüldüğü merkantilizm döneminde, devlet bütçelerindeki altın miktarının artırılması hedeflenmiştir. Bu hedefe ulaşmak için ihracatı önemsemişler ve siyasi otoritenin gücünü artırma yolunu tercih etmişlerdir. Zira merkantilist dönemin teorisyenlerine göre dünyadaki servetler (menkul) sabittir ve artırmak mümkün değildir. Neticede dünya üzerindeki mevcut servetler, yüksek ihracat hacmi olan ve siyasi güce sahip olan ülkelere kayacaktır.²⁹⁶

4. Altın para standardı dönemi: Birinci Dünya Savaşı'ndan önce yerel paraların kıymetlerinin karşılık olarak basıldığı altının gramına göre belirlendiği döneme altın standardı dönemi adı verilir. Bu dönemde uygulama değer ölçüsü olan altının gramı dikkate alınarak yerel paraların kıymetlerinin belirlenmesi şeklinde olmuştur. Tedavülde olan parayı temsil eden ve paranın karşılığı olan altın miktarı artarsa, paranın değeri artmakta; aksi takdirde paranın değeri de düşmektedir.²⁹⁷ Bu dönem ve teorileri müstakil başlıklar halinde birinci bölümde değerlendirilmiştir.

5. İki savaş arası dönemde altın: Bu dönemde (1918-1939, Birinci ve İkinci Dünya Savaşları arası) devletler iktisadi olarak ciddi sıkıntılarla karşı karşıya gelmişlerdir. Ülkeler altınların yurtdışına çıkmasını engellemek için altın standardını terk etmiştir. Birinci Dünya Savaş'ından sonra altın standardı sistemi, fonksiyonlarını tam olarak icra edememiş ve dünyada 1930 yılından itibaren ekonomik sıkıntılar baş göstermiştir. “Ekonomik buhran” yılları denen bu on yıllık dönemde ülkeler, altın standardından vazgeçmiş ve altına bağlı olmaksızın paralar basmışlardır. Tabiatıyla karşılıksız para basımı yüksek enflasyonu

²⁹⁵ Korkmaz, *İstanbul Altın Borsası ve Sermaye Piyasalarına Etkisi*, s. 6.

²⁹⁶ Özcömert, *Dünya ve Türkiye'de Altın Ticareti*, s. 10-11; Yavuz, *Altın Piyasaları ve Türkiye Ekonomisindeki Yeri*, s. 20-21.

²⁹⁷ Yavuz, *Altın Piyasaları ve Türkiye Ekonomisindeki Yeri*, s. 22-23.

beraberinde getirmiştir. Bu dönemde iki önemli teorisyen Keynes ve White'ın planları uygulanmaya çalışılmıştır.²⁹⁸ Altın standardından çıkan ülkeler siyasi otoriteleri kullanarak bu durumu istismar etmiştir. Zira devletlerden birbirlerinde bağımsız para basmışlar ve bunun sonucunu düşünmemişlerdir. Karşılıksız para basımıyla altının değer bağlayıcılığından kurtulmuşlardır.²⁹⁹

6. Bretton Woods dönemi: Bu dönem aslında altın kambiyo dönemidir. Bu sistem İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra kurulup, 1971 yılına kadar devam etmiştir. Bu dönem, savaş sonrası Amerika'nın elde ettiği siyasi güç ve bu gücün askeri, politik ve ekonomik sonuçlarının dünyaya yansımaları olarak değerlendirilebilir. Sistemde dolar altına endeksli olarak işletilmektedir. Dolar altın paritesi 1 ons 35 dolar olacak şekilde belirlenmiştir. Dolayısıyla altın fiziki para olarak tedavülde değildir. Altın iç ve dış mübadelelerde ortadan kalktığı halde dış ticarete önceden belirlenmiş dolar altın paritesine göre altın ödemelerinin önü kapatılmamıştır. Ayrıca tedavüldeki ülke paraları, her zaman rahatlıkla altına çevrilebilmektedir. Bu dönemin sona ermesiyle alakalı farklı gerekçeler ifade edilse de temel neden, serbest altın ticaretinde altın fiyatlarının dolara göre aşırı yükselmesidir. 1971 yılının sonlarında bu dönem de sona ermiş ve resmi olarak altının para politikasındaki etkisi reddedilmiştir.³⁰⁰

Bu dönemden günümüze kadar dönemsel düşüşler olsa da altın değerini kaybetmemiş ve yükselişini devam ettirmiştir. Nitekim siyasi konjonktürün etkisiyle dolar kurunda yaşanan dalgalanmaların yansımaları olarak altının onsu yükselmeye devam etmektedir.³⁰¹ Örneğin 11 Eylül 2001 olaylarında altının onsu 400 dolar civarındayken, bu çalışmanın yapıldığı dönemde (2016-2019) bu oran 1200 doların üzerine çıkmıştır. Tabiatıyla bu durum diğer ülke para birimlerinde de görülmektedir. Neticede günümüzde altına endeksli bir ekonomiden fiilen söz edilmese de altın ile para piyasaları arasındaki güçlü etkileşimin devam ettiği inkâr edilemez.

²⁹⁸ İlgili planlar için bk. Aren, *İstihdam Para ve İktisadi Politika*, s. 126; Paya, *Para Teorisi ve Para Politikası*, s. 82-83; Akdiş, *Para Teorisi ve Politikası*, s. 191-194, 342; Günal, *Para Banka ve Finansal Sistem*, s. 441.

²⁹⁹ Özcömert, *Dünya ve Türkiye'de Altın Ticareti*, s. 14-21; Yavuz, *Altın Piyasaları ve Türkiye Ekonomisindeki Yeri*, s. 25-28.

³⁰⁰ Yavuz, *Altın Piyasaları ve Türkiye Ekonomisindeki Yeri*, s. 35-37.

³⁰¹ Yavuz, *Altın Piyasaları ve Türkiye Ekonomisindeki Yeri*, s. 39.

Altının dünyadaki bu konumuna karşın ülkemizde *organize olmamış altın piyasaları* ve *organize olmuş altın piyasaları* olmak üzere iki dönemden bahsedilmektedir. 1980 öncesi dönem organize olmamış altın piyasalarının hâkim olduğu dönem olup, 1980 sonrası dönem ise organize olmuş altın piyasalar dönemidir. Bu iki dönemin kendi içerisinde de özel durumları vardır. Bu özel durumlar şöyledir:

a) Dünyada hâkim olan ekonomik buhrana karşı koruma amaçlı olarak 1930'dan 1960'a kadar TPKK kapsamında her türlü döviz ithalat ve ihracatı yasaklanmıştır. Bu süreçte merkez bankası tarafından altın rezervini koruma ve artırma politikaları takip edilmiştir. Dolayısıyla organize piyasalar, teknoloji vb. hususlarda geri kalmıştır. Birinci dönemin son yirmi yılı (1960-1980) organize olmamış piyasalarda kaçak yollarla altın ithalatı yıllık 80 tona ulaştığı için bu yıllara 'altın giriş dönemi' denilmektedir.

b) İkinci dönemin ilk dört yılında ise (1980-1984) 24 Ocak kararlarının etkisiyle altın ticareti yasal yollarla serbest kalmasına rağmen kontrolsüz oluşan ihracat dalgası, illegal altın ithalatını da çoğaltmıştır. Bu döneme de 'altın çıkış dönemi' denmiştir.

Organize olmamış ve *organize olmuş altın piyasalarını* birbirinden ayıran milat Türkiye'nin liberal ekonomiye geçtiği 24 Ocak (1980) kararlarıdır. Liberalleşme programda dört husus ön plana çıkmaktadır. Bunlar; para giriş çıkışı serbestleştirilir, faize ve döviz kurlarına müdahale edilmez, kredi-sözleşme yasakları kaldırılır ve vergi yükleri azaltılır. Bu program sonuç olarak Türkiye'nin sahip olduğu altın potansiyelini değerlendirme fırsatı vermiştir. Altın potansiyeli iki alanda ağırlıklı olarak kendini göstermektedir. Bunlar altın ticareti ve ziynet eşyası üretimidir. Yapılan araştırmalar neticesinde yastık altı altın miktarı, kültürümüzde altına verilen değeri ispatlamaktadır. Buna göre yastık altı olarak tabir edilen ve resmi olarak piyasada tedavül etmeyen altın miktarı 5000 ton olduğu ifade edilmektedir.³⁰² Bu dönemde döviz ve altın ticaretine getirilen serbestlik politikası, kontrolsüz altın ihracatına neden olmuştur. Getirilen ağır vergiler ve döviz kurlarında aşırı dalgalanma nedeniyle illegal yollardan altın ithalatı da çoğalmıştır. Altının organize olmayan piyasalardaki işleyişi bu şekildedir. Bu dönemde altın piyasalarının belirli bir kıstasının olmaması veya belirlenen kıstasların ütöpik olması,

³⁰² <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/istanbul-altin-rafinerisi-genel-muduru-esen-yastik-altinda-yaklasik-200-milyar-dolar-var/1105152>, (Erişim tarihi: 25/12/2018).

sektörün kontrol mekanizmasından bağımsız olarak gelişmesine neden olmuştur. Süreç içerisinde karşılaşılan problemler altın ticaretinin organize bir şekilde yapılması zarureti doğurmuştur.³⁰³

Organize altın piyasaları döneminde dört farklı uygulamadan söz edilebilir. Türk lirası karşılığı altın piyasası, döviz karşılığı altın piyasası, İstanbul Altın Borsası ve İstanbul Altın Borsası'nın³⁰⁴ kapanmasından sonra, Borsa İstanbul bünyesinde devreye giren Kıymetli Maden ve Kıymetli Taşlar Piyasası'dır (KMTP-2013).³⁰⁵ Bu uygulamalar hem dış hem de iç piyasaya hizmet etmektedir. İç piyasada ise iki ana sektör ve bu sektörlerin çok sayıda farklı temsilcileri vardır. Araştırmanın kuyumculuk özelinde olması, ayrıca iç piyasa dinamiklerini elinde tutan sektörün de kuyumculuk olması nedeniyle burada kuyumculuk eksenli olarak iç piyasa temsilcileri ele alınacaktır.

Ülkemiz iç piyasalarında *toptan altın* ve *perakende altın* olmak üzere temel iki sektör işlem yapmaktadır. Altın toptancılığı üç ana sektörden oluşmaktadır. İlk olarak altın madenleri, altın rafinerileri, darphane ve üretime yardımcı olan unsurlardan oluşan *üretim sektörü* ifade edilmelidir. Diğer iki sektör ise *atölyecilik* ve *aracılık* sektörleridir. Bu üç unsur perakende sektörüne altın arzında görev üstlenmektedir. Perakende sektörü ise halka altın arzında bulunmaktadır. Halka altın arz etme görevini ise kuyumcular icra etmektedir.

Altın talebinde kuyumculuk sektörü üreticilerin hepsinden istifade etmekte ve burada herhangi bir hiyerarşi veya standart söz konusu değildir. Kuyumcu talep ettiği ürün çeşidine göre rafineriden, darphaneden, atölyeden ve aracıardan altın temin edebilmektedir. Teori olarak bu şekilde ifade edilse de pratikte kuyumcuların rafineriler ve darphaneden altın alımları oldukça azdır.³⁰⁶

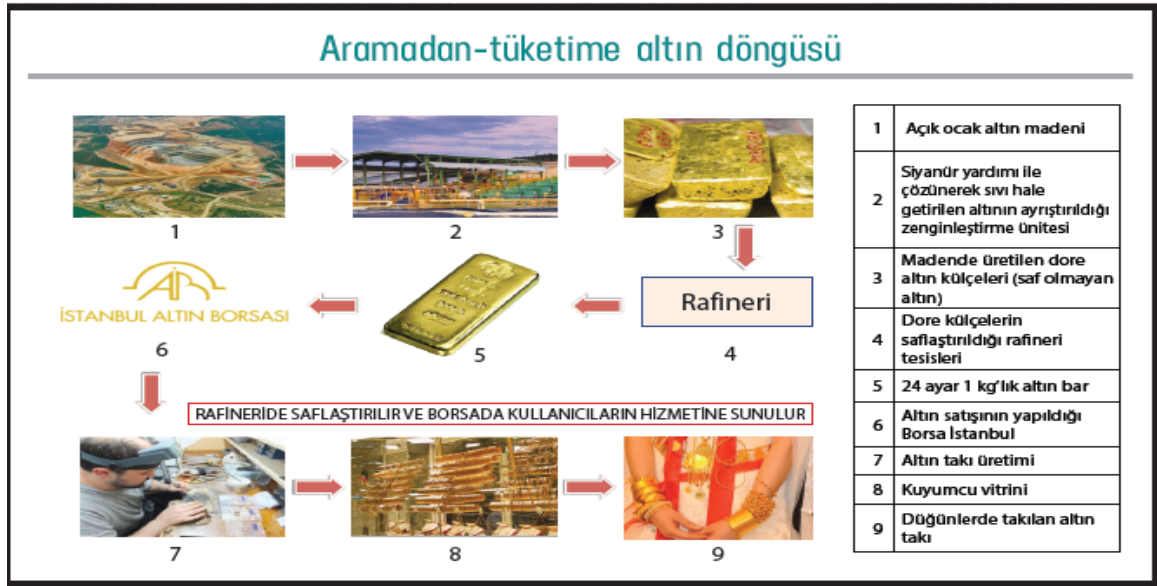
³⁰³ Yavuz, *Altın Piyasaları ve Türkiye Ekonomisindeki Yeri*, s. 70.

³⁰⁴ Dünyada ise belli başlı kentlerde kurulan altın borsaları bulunmaktadır. Bu borsalar; Hong Kong (1910), Londra (1919), Zürih (1968), New York (1971), Tokyo (1982) gibi kentlerde bulunmaktadır. (Yavuz, *Altın Piyasaları ve Türkiye Ekonomisindeki Yeri*, s. 64.)

³⁰⁵ Özcömert, *Dünya ve Türkiye'de Altın Ticareti*, s. 75-83; Yavuz, *Altın Piyasaları ve Türkiye Ekonomisindeki Yeri*, s. 77-81.

³⁰⁶ Sektörün durumu sayısal olarak ifade edilecek olursa Türkiye'de yıllık toplam 6500 tonluk altın üretim potansiyeli olup 300 tonluk mücevher üretimi ve 4,5 milyar dolarlık altın rezervi mevcuttur. Altın sektöründe yaklaşık 750 bin kişi istihdam edilmekte ve 1,2 milyar dolarlık ihracat yapılmaktadır. (Akın, *Kuyumculuk Sektörünün Vergilendirilmesi*, s. 72. [İlgili veriler 2008 yılına aittir] Ülkemiz dışında

Altın sektöründe üretici ve aracı işlemleri ve bunun tarihi seyriyle ilgili bu bilgiler çerçevesinde şimdi, toptan ve perakende sektör temsilcileri ve gerçekleştirdikleri işlemlerle bu işlemlerin fikhî tahlilleri yapılacaktır. Fikhî açıdan konular ele alınırken, öncelikle işlemin mahiyeti ortaya konulacak, ardından konu, ribâ yasağı ve tip akitlerden sarf akdi kapsamında değerlendirilecek; sorun noktalarıyla ilgili alternatif çözüm önerileri sunulmaya çalışılacaktır. Altın üretimi ve tüketiciye sunum süreçleri şu şekilde şematize edilebilir:³⁰⁷

I. Altın Sektöründe Üretici ve Aracı Taraflar

A. Üreticiler

Kuyumculara altın temininin en üst noktası üreticilerdir. Üreticiler ham altını işlenebilir hale getirirler. Üreticiler: Madenler, rafineriler, darphane ve atölyecilerdir.

Dünyada kuyumculuk sektöründe altın üretimi olarak ilk akla gelen ülkeler İtalya, Hindistan ve ABD'dir. İtalya, kuyumculuk teknolojisiyle 200 yıldır dünyada altın üretiminde lider konumdadır. Hindistan ise sosyoekonomik ve kültürel yapısı nedeniyle en çok altın tüketen ülke olarak bilinmektedir. Buna karşılık ABD'nin geniş bir coğrafyaya hâkim olmasının bir sonucu olarak birçok farklı kültürel unsuru bünyesinde barındırmakta ve bu nedenle geniş bir altın pazarına sahiptir. Amerika genelinde yaklaşık 2200 altın üreticisinin bulunduğu tahmin edilmektedir. (Akın, *Kuyumculuk Sektörünün Vergilendirilmesi*, s. 51, 54.)

³⁰⁷ <http://altinmadencileri.org.tr/wp-content/uploads/2019/02/3-4.png>, (Erişim tarihi: 06/03/2019). Resimde 6. maddede belirtilen İstanbul Altın Borsası, 2013 yılında kapanmış, yerini BİST bünyesinde faaliyet gösteren, Kıymetli Madenler ve Taşlar Piyasasına (KMTP) bırakmıştır.

Madenler rafinerilere altın temin ederken; altın rafinerileri ise hem üretim sektörünün bir unsuru olan darphaneye hem de atölyecilere altın temin etmektedir. Rafineriler, altın ithalatı ve altın madenciliğinden temin ettikleri altınları uluslararası standartlara uygun hale getirip piyasaya arz etmektedir. Darphane ise atölyelerin üretmesi yasak olan ve resmi standartları olan altınları üretilip piyasaya süren kuruluştur. Bu iki üretici unsura altın üretimine yardım eden kuruluşları ve atölyecileri de ilave etmek mümkündür.

1. Altın Madenleri

Dünyada mevcut altınların ilk üretildiği yer madenlerdir. Akarsuların parçalayıp su yataklarına taşıdığı küçük altın zerreleri de altın madenciliğinin bir çeşididir.³⁰⁸ Altın madenciliği açık işletme veya yer altı işletmeler olarak çalışmaktadır. Miktar olarak bir tonda 4 gramdan az olan rezervlerin üretilmesi ve piyasaya sunulma maliyetlerini karşılamaması yönüyle ekonomik değildir. Zira bu miktarın altında çıkarılan altın, yapılan masrafı karşılamamaktadır. Dünyada üretime devam eden madenlerde bu oran tonda 2 gram ile 15 gram arasında değişmektedir. Örnek olarak Güney Afrika Cumhuriyeti'nde 4000 metre derinlikte ve tonda 5 gram olarak üretim yapılmaktadır.³⁰⁹ Altın madenlerinde altın üretimi farklı mühendislik teknikleriyle yapılmaktadır. Bunlar fiziksel, kimyasal ve metalürjik yöntemlerdir.³¹⁰ Dünya altın madenciliğinde ilk yirmi ülke ve üretim miktarları şu şekildedir:³¹¹

Dünya Altın Üretiminde İlk 20 Ülke (Ton)							
	2015	2016			2015	2016	
1	Çin	460.3	463.7	12	Özbekistan	85.5	86.7
2	Avusturalya	279.2	287.3	13	Papua Yeni Gine	58.1	60.4
3	Rusya	268.5	274.4	14	Arjantin	63.8	59.6
4	ABD	215.5	225.7	15	Tanzanya	53.2	55.3
5	Peru	170.5	166.0	16	Kazakistan	51.0	52.6
6	Güney Afrika	165.1	165.6	17	Kolombiya	49.2	51.8
7	Kanada	157.7	162.1	18	Mali	49.2	50.1
8	Meksika	131.7	128.4	19	Burkina Faso	38.6	41.6
9	Endonezya	114.2	109.5	20	Şili	42.5	40.7
10	Brezilya	95.4	96.8	21	Diğer Ülkeler	575.5	581.6
11	Gana	95.4	95.6	Toplam		3220.2	3255.4

³⁰⁸ Akarsulardan elde edilmiş şimdiki kadar bilinen en büyük altın kütlesi 230 kg büyüklüğüyle Avusturalya'dadır.

³⁰⁹ Geçkinli, "Altın", s. 19-20.

³¹⁰ Bu yöntemlerin teknik ayrıntıları için bk. Geçkinli, "Altın", s. 21-24.

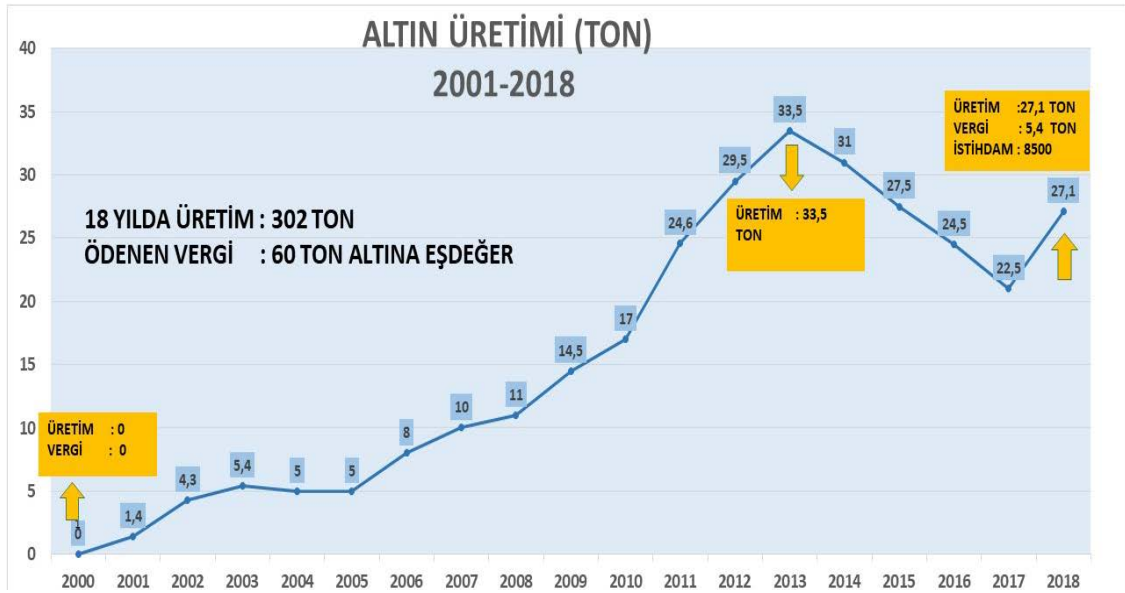
³¹¹ <http://altinmadencileri.org.tr/wp-content/uploads/2018/03/Slayt9.png>, (Erişim tarihi: 06/03/2019).

Anadolu'da altın üretim ve kullanımı M.Ö. 4000 yıllarına dayanmaktadır. Cumhuriyet döneminde kurulan ilk madencilik kurumu 1933 yılında *Altın Arama ve İşletme İdaresi*'dir. 2018 yılı verilerine göre ülkemizde 15 altın madeninde altın üretimi yapılmaktadır.³¹²

Türkiye'de 15 altın madeninde altın üretilmektedir

Türkiye'deki Altın Madenleri			
	Maden	Şirket	Üretime Başladığı Yıl
1	Ovacık	Koza	2001
2	Sart	Pomza	2002
3	Kışladağ	Tüprağ	2006
4	Mastra	Koza	2009
5	Çöpler	Alacer	2010
6	Efemçukuru	Tüprağ	2011
7	Kaymaz	Koza	2011
8	Bolkardağ/Tepeköy	Gümüştaş	2012
9	Midi	Yıldızbakır	2012
10	Himmetdede	Koza	2015
11	Altıntepe	Bahar	2015
12	Bakırtepe	Demirexport	2015
13	Konya-İnlice	Esan	2016
14	Kızıltepe	Zenit	2017
15	Çanakkale-Lapseki	Tümad	2018

Ülkemizde altın madenciliği sektöründe üretim miktarları şöyledir:³¹³

³¹² <http://altinmadencileri.org.tr/wp-content/uploads/2019/02/T%C3%BCrkiyedeki-alt%C4%B1n-madenler.png>, (Erişim tarihi: 06/03/2019).

³¹³ <http://altinmadencileri.org.tr/wp-content/uploads/2019/02/Slayt3.jpg>, (Erişim tarihi: 06/03/2019).

Madenlerde üretilen altınların bir kısmı yerel piyasaya arz edilmektedir. Türkiye'nin dore külçe/bar³¹⁴ olarak altın ihracatı yoktur. Çünkü üretilen altınlar iç piyasaya yeterli gelmemektedir. Fakat rafinerilerin uluslararası standartlarda ürettiği has külçelerin ihracatı vardır.

2. Altın Rafinerileri

Ülkemizde altın üretiminden sorumlu rafineriler Borsa İstanbul (BİST) bünyesinde Kıymetli Madenler ve Kıymetli Taşlar Piyasası'nın (KMTP) denetimine tabidir. BİST Sermaye Piyasası Kanunu'na (SPK) dayanılarak kurulan özel hukuk tüzel kişiliğine sahiptir. Rafineriler ise özel sektör tarafından işletilmektedir. Farklı kuruluşlardan aldıkları üretim ve kalite sertifikaları çerçevesinde kendi aralarında rekabet içerisindedirler. Halen ülkemiz sınırları içerisinde, ürettikleri altınların kalitesi ve tedavül geçerliliği BİST tarafından ilan ve kabul edilmiş beş rafineri vardır. Bunların başında, ilk kurulan İstanbul Altın Rafinerisi (İAR/1996) gelmektedir. Nadir Metal Rafineri (NMR/2008), Ahlatcı Metal Rafineri (AHMR/2012), Atasay Kuyumculuk Sanayi ve Ticaret A.Ş. (ATASAY/2013) ve Onsa Mücevherat İmalatı ve Dış Ticaret A.Ş. (ONSA/2014) rafinasyon işlemleri yapan diğer şirketlerdir.³¹⁵ Bu rafinerilerden İAR ve NMR, dünyada otorite olan Londra Külçe Piyasası Birliği'nin (LBMA) en iyi rafineriler listesinde yer almaktadır. Ülkede faaliyet gösteren tüm bu rafineriler aynı zamanda Dubai Muhtelif Emtia Merkezi'nin (DMCC) standartlarına da riayet etmektedirler. Bir rafinerinin BİST tarafından tanınması ve uluslararası kuruluşların listelerinde yer alması o rafineride üretilen altının kaliteli, güvenilir ve uluslararası piyasalarda rahatlıkla tedavül etmesini kolaylaştırmaktadır. Zira üretilen altının saflık derecesi işlenme kalitesine etki etmekte istenilen saflık derecesi de ancak ilgili standartları sağlayan rafinerilerde temin edilebilmektedir.

Altın rafinerileri hammadde olan altını hem iç piyasadan hem de dış piyasadan temin etmektedirler. İç piyasadan üç şekilde altın temin etmektedirler. Bunlar madenler,

³¹⁴ Dore külçe/bar: Cevherden üretilen, rafine edilmemiş, yapısında altın, gümüş ve diğer kıymetli madenleri barındıran külçe altın.

³¹⁵ http://www.borsaistanbul.com/docs/default-source/kmtp_piyasa_verileri/borsada-bar-kulce-ve-granulleri-islem-gorebilecek-rafineriler-listesi.pdf?sfvrsn=10 (Erişim tarihi: 26/12/2018).

perakende piyasaları ve aracılardan elde edilen hurda³¹⁶ altınlardır. Dış piyasadan altın temini ise altın rafinasyon teknolojisine sahip olmayan ülke madenleri ile düşük kaliteli altınlarını uluslararası standartlara getirmeye çalışan ülkeler ve kuruluşlarından yapılmaktadır. Rafinasyona tabi tutulan bu altınlar, rafineriler tarafından iç ve dış piyasaya arz edilmektedir. Fakat rafinerilerin ticaret hacimlerinin çoğunluğu iç piyasaya döndürülmüştür. Üretimin %30-40'ı ihraç edilmekte, geri kalan miktar ise darphane, yerli tüketiciler, turistler ve çanta (bavul) ticareti yapanlara satılmaktadır.³¹⁷

3. Darphane

Bu kurumun tam adı *Darphane ve Damga Matbaa Genel Müdürlüğü*'dür. Devlete bağlı olarak faaliyet gösteren yegâne altın üreticisidir. Bu kurum, Hazine ve Maliye Bakanlığı'na bağlı olarak faaliyetlerini İstanbul'da devam ettirmektedir. 18.06.1984 tarihli ve 18435 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan 234 sayılı Kanun Hükmünde Kararname hükümlerine göre görev yapmaktadır. Görevleri arasında; madeni ufaklık ve hatıra para, Cumhuriyet altın sikkeleri ve Cumhuriyet ziynet altınlarının basımı, resmi mühürler, madalyon, madalya ve nişanların üretimi, her çeşit vize ve harç pulları ile değerli kâğıtların basımı ve dağıtımını vardır.

Darphane altın sektörü için Cumhuriyet altını üretmektedir. Cumhuriyet altınları 22 ayar olarak iki ana kategoride (sikke ve ziynet), farklı gram ve özelliklerde üretilmektedir. Sikke ve ziynet olarak iki ana kategoride üretilen altınların farkları şunlardır: “Cumhuriyet altın sikkeleri, Cumhuriyet ziynet altınlarına göre çapları daha küçük, kalınlığı ve ağırlıkları daha fazladır. Cumhuriyet Sikke Altınlarının bir yüzünde “Türkiye Cumhuriyeti” ibaresi ve altına Cumhuriyetin kuruluş tarihi olan 1923 rakamı ve bunun altına da bir çizgi çekilerek sikkenin basılış tarihi Cumhuriyetin hangi yıldönümüne tesadüf ederse o yıl dönümünü ifade eden rakam bulunur. Diğer tarafında ise “Hakimiyet Milletindir” ibaresi, Atatürk'ün resmi ve resmin altında “Ankara” ibaresi bulunur. Kenarlarındaki tırtılı düzdür. Cumhuriyet Ziynet Altınlarının bir yüzünde kaligrafik yazı ile “Türkiye Cumhuriyeti” ibaresi ile basıldığı tarih, diğer yüzünde ise Ortasında Atatürk'ün resmi ve kenar süslemesi yıldızlarla ve yıldızların etrafı da kenarlarına kadar

³¹⁶ Altın sektöründe “hurda altın” kavramıyla eskimiş olsun yahut olmasın kullanılmış altınlar kastedilmektedir.

³¹⁷ *Mücevherat Sektör Raporu 2018*, s. 1.

nakış ile süslenmiştir. Kenarı eğik tırtıllıdır.”³¹⁸ İki farklı şekilde üretilen bu altınların beş çeşidi vardır. Bunlar çeyrek, yarım, birlik (tam), iki buçukluk ve beşliktir. Sektör içerisinde bu altınlar *sarrafiye altın* tabiri kullanılmaktadır. Sarrafiye altınlar içerisinde yer alan, sikke ile ziynet altınını birbirinden ayıran en önemli özellik ziynet altınının kulplu olarak üretilmesidir. Sikke altınlar ise kulpsuzdur. Ayrıca bazı esnafın kulplu sarrafiye altınları “ince sarrafiye”, kulpsuz sarrafiye olan altınları “kalın sarrafiye” diye ifade ettikleri de bilinmektedir.

Darphane altın üretiminde BİST listesinde yer alan rafinerilerin ürettiği külçe altınları kullanılmaktadır. Bu rafinerilerde üretilmemiş külçeler darphane tarafından kabul edilmemektedir. Dolayısıyla darphanenin altın temini sadece basım için gelen külçeler yoluyla yapılmaktadır. Darphane kişi ve kurum ayırt etmeksizin talep eden herkese sarrafiye altınları arz etmektedir.³¹⁹ Resmi olarak ifade edilen durum bu şekilde olsa da teamül olarak darphaneden sadece belli kurumlar altın alabilmektedir.

Darphanenin ürettiği standart altınlar genellikle piyasada tasarruf aracı olarak kabul edilmektedir. Darphane bir diğer ifadeyle para üretim kurumudur. Para üretim kurumunun ürettiği bu ürünlerin resmi olarak para olarak kabul edildiği söylenebilir. Bu kurumun yatırımcıları bilgilendirmeye dönük olarak 2013 yılında yayımladığı dokümanda *Cumhuriyet altını nedir?* Sorusuna verilen cevap şöyledir: *Cumhuriyet Altınları, Türkiye Büyük Millet Meclisi Kararı ile standartları belirlenmiş, para yerine geçebilen, Türkiye Cumhuriyeti’ni temsil eden ve sadece Darphane tarafından üretilen altınlardır.*³²⁰

İlk Cumhuriyet altını 1925 yılında basılan ve 5’lik diye tabir edilen 36 gram ağırlığındaki *ata lirasıdır.*³²¹ Gram ve çeşitlerine göre darphane tarafından üretilen Cumhuriyet altınları şöyledir:

³¹⁸ Sorularla Cumhuriyet Altını, soru: 4.

³¹⁹ Sorularla Cumhuriyet Altını, soru: 14.

³²⁰ Sorularla Cumhuriyet Altını, soru: 1.

³²¹ Tekin, “Sikke”, *DİA*, XXXIV, 184.

Çeşidi	Cumhuriyet Altın Sikke (Gr/Adet)	Cumhuriyet Ziyet Altını (Gr/Adet)
Çeyrek	1,804	1,754
Yarım	3,608	3,508
Birlik (Tam)	7,216	7,016
İki buçukluk	18,040	17,540
Beşlik	36,080	35,080

4. Atölyeler

Atölyelerde külçe veya ham altın işlenebilir bir şekilde getirilmektedir. Külçe altın rafinerilerden temin edilirken ham altın hurda altınlardan elde edilir. Kuyumculuğun atölyecilik kısmına imalatçılık da denilebilir. Çünkü atölyeciler rafinerilerden almış oldukları has altını farklı çeşitlerde ziynet eşyası haline getirmektedirler. Buna göre altın ve gümüş gibi değerli metal ve alaşımlar eritilerek döküm yapılır. Bu dökümler plaka yahut tel haline getirildikten sonra tüketicilerin talepleri ve kullanım alanları doğrultusunda tasarım yapılarak ziynet eşyası haline getirilmektedir.

Atölyeciler başlı başına değerli olan altına sanatlarını katarak onu daha değerli hale getirirler. Bu nedenle atölye esnafının kendine özgü bazı özellikleri olur. Ziyet eşyası olarak altın üretimi yapan sanatkârın sahip olması gereken nitelikler şunlardır: Şekilleri algılama, ellerini ve parmaklarını ustalıkla kullanabilme, bir resmin ayrıntılarını akılda tutabilme, değişik mücevher modelleri tasarlayabilme, tasarlanan modelleri çizebilme, dikkatli ve sabırlı olmaktır.

Atölyelerin piyasaya arz ettikleri ürünler arasında ortak modeller olduğu gibi her atölyeye özel modeller de bulunmaktadır. Bu modellerin bir kısmı gelişmiş teknolojiye sahip makinelerle üretilirken, diğer bir kısmı ise el işçiliğiyle üretilmektedir. Sektörün piyasaya altın arzı farklı yollarla gerçekleştirmektedir. Bazı atölyelerin kendi pazarlama elemanları varken, bazı atölyeler bağımsız aracılarda çalışmaktadırlar. Aracılar sınıfı; perakendecilikle beraber toptancılık da yapan kuyumcular, sadece toptancılık yapan esnaf ve bağımsız çalışan çantacılarından müteşekkildir. Atölyeler altın arz ve talebinde çoğunlukla altın takasıyla çalışmaktadır. Altın takasında ürettikleri altınlara karşılık ya has

altın ya da hurda altınları kullanmaktadırlar. Bazı durumlarda yerli veya yabancı para birimiyle de çalıştıkları bilinmektedir.

Genel olarak altın sektörünün özelde ise atölyelerin karşılaştığı problemlerin başında güvenlik ve altın hammaddesinin hassaslığı gelmektedir. Bu nedenle atölyeler son derece korunaklı, ortamları sıcak ve kimyasal koku ile kaplıdır. Ayrıca sektörde çalışabilecek kalifiyeli işçi sayısı da oldukça sınırlıdır.

Bu çalışmanın sektör temsilcilerini kategorize ettiği esnada farklı ihtimaller söz konusu olmuştur. Bu ihtimaller arasında altın üretimi yapan sektör unsurlarının üreticiler ve atölyeler olarak iki farklı başlıkta ele alınması vardır. Buna göre altını ham halinden işlenmeye hazır hale getirenler üreticiler, işleyen ve piyasaya arz edenler de atölyelerdir. Tabiatıyla her iki sektör de altın üzerinde işlem gerçekleştirdiği için konuların iç içe olması gibi bir durum söz konusudur. Nitekim ziynet eşyası üreten atölyeleri altın üretim sektörünün temsilcileri olarak ifade etmek mümkün gözükmemektedir. Fakat hammadde olan altının temini, yukarıda sayılan üreticilerin elinde toplanması ve bu işin pahalı teknolojiler gerektirmesi sebebiyle atölyeleri, ayrı bir kısım olarak incelemek daha uygun olabilir. Ayrıca atölyelerin hem üretim hem de pazarlama yapabilmeleri yönüyle perakendeci oldukları da söylenebilir de teamül olarak atölyelerin perakende işlemleri yoktur. Atölyelerin perakende altın mübadelesi yapmalarında herhangi bir engel olmamakla birlikte, atölyecilik ve perakendecilik farklı iki alandır. Neticede üreticileri ve atölyecileri altın sektörünün toptancılık bölümü olarak, kuyumcuları da perakendeci bölümü olarak kısımlandırmak isabetli olacaktır. Bu taksim çalışmanın fikhî değerlendirmelerinin yapılacağı bölümde dikkate alınacaktır.

5. Üretime Yardımcı Unsurlar

Üretime yardımcı unsurlar, ayarevi, ramatçı, mıhlamacı, sadekâr, yaldızcı, kalemkâr ve tamircidir. Bunların bir kısmı altının niteliği hakkında çalışma yaparken diğer bir kısmı ziynet eşya sektörünün üretimine katkıda bulunmaktadırlar.

Ayarevi; altın, gümüş, platin ve paladyum gibi madenlerin kimyasal yöntemlerle ayarının tespit edildiği yerdir.³²² Ayar tespitinde farklı kuyumculuk teknikleri

³²² Kuşçuoğlu, *Kuyumculuk ve Maden Terimleri Sözlüğü*, s. 30.

kullanılmaktadırlar. Perakende işi yapan esnaf altının ayarını tespit etmek için mihenk taşı kullanır. Mihenk taşı siyah renkte sert bir taştır. Ayarı öğrenilmek istenen altın kendisine sürülür ve neticede çıkan renge göre altının ayarı tespit edilir.³²³ Fakat günümüzde mihenk taşı, sadece perakende işlemlerinde kullanılır; ayarevlerinde ise daha çok kimyasal-endüstriyel teknikler kullanılır. Bu şekilde hem sahteciliğin önüne geçilmekte hem de objektif yöntemlerle altın ithalatındaki kalite tespiti yapılabilmektedir. Ayarevleri BİST tarafından tanınmakta ve listeleri ilan edilmektedir. İlan edilen ayarevleri aynı zamanda ekspertiz yapmaya da yetkilidirler.³²⁴

Ramat, kuyumcuların yer süprüntüsüdür. İmalathanelerde uçuşarak yahut farklı yollarla yere düşen zerrelere her türlü tozla karışmasına denir. Bu süprüntü birtakım işlemlerden geçirilerek arıtılır. Altın, gümüş gibi değerli madenlerin geri kazanılması işini yapan kimseye de ramatçı denir. Çok işçi çalıştıran büyük atölyelerin ramatlarından elde edilen altın miktarı aylık 8-10 kiloyu bulabilmektedir.³²⁵

Mıhlayıcı: Altın yüzeyine değerli veya değersiz taşların çeşitli yöntemlerle yerleştirilerek süslenmesi işlemine mıhlama denir. Bu işi icra eden sanatkâra ise mıhlayıcı denilmektedir. Mıhlayıcı sanatını icra ederken iki amaç gözetmektedir. İlk amaç taşı metale sıkıca sabitlemek, ikinci amaç ise taşın rengini ve parlaklığını en üst seviyeye çıkarmaktır.³²⁶

Sadekâr, altın üzerinde herhangi bir süs işlemi yapmaksızın saf altın halini koruyarak işçilik yapan sanatkârdır. *Yaldızcı* ise 24 ayar altın zerrelere kimyasal usulle eritilmesinden sonra düşük ayar altının veya başka madenlerin altın kaplama işini icra eder.³²⁷

Kalemkâr, uçları değişik biçimlerde keskinleştirilmiş kalemlerle yapılan nakış işini icra eder. Kıymetli bir işçilik olan kalemkârlık, zahmetli ve bir o kadar değerlidir.³²⁸

³²³ Kuşçuoğlu, *Kuyumculuk ve Maden Terimleri Sözlüğü*, s. 157; Mihenk taşının kimyasal yapısı için ayrıca bk. <http://www.mineralagat.com/dogal-taslar/mihenk-tasi/mihenk-tasi-8>, (Erişim tarihi: 27/12/2019).

³²⁴ Ayarevlerinin güncel listesi için bk. <https://www.borsaistanbul.com/docs/default-source/piyasalar/ozel-ayar-evleri-listesi.pdf?sfvrsn=18> (Erişim tarihi: 27/12/2018).

³²⁵ Kuşçuoğlu, *Kuyumculuk ve Maden Terimleri Sözlüğü*, s. 191.

³²⁶ Kuşçuoğlu, *Kuyumculuk ve Maden Terimleri Sözlüğü*, s. 156.

³²⁷ Kuşçuoğlu, *Kuyumculuk ve Maden Terimleri Sözlüğü*, s. 196.

³²⁸ Kuşçuoğlu, *Kuyumculuk ve Maden Terimleri Sözlüğü*, s. 122.

Tamirci, ziynet eşyalarının zamanla yıpranmasıyla ortaya çıkan hasarları eski haline getirme işidir. Bu işleme Fransızca'da *restuarition* denilmekteyken bu tabir dilimize *restorasyon* olarak geçmiştir. Esasında tamircilik mesleğine kuyumcu, perakende işini yapanlara da sarraf denilmektedir. Fakat günümüzde sektör içerisinde bu ayırım söz konusu olmayıp kuyumculuk ve sarraflık altın sektörünün perakendecilik kısmının ortak ismidir. Çalışmamızda bu tabirler farklı yerlerde ayırım gözetmeksizin kullanılmaktadır.³²⁹

B. Aracılar

1. Toptancılar ve Çantacılar³³⁰

Üretim süreci biten her çeşit altını piyasanın ihtiyaçlarına göre kendi uygulamaları çerçevesinde temin eden sektöre *toptancılık* denilmektedir. Altın toptancıları genellikle büyükşehirlerde bulunmaktadır. Darphanenin ve altın rafinerilerinin İstanbul'da olması nedeniyle ülkemizde altın sektörünün merkezi İstanbul'dur. İstanbul dışında bölgesel altın talebine göre toptancılık yapan esnaf lar bulunmaktadır. Genellikle toptancılar sadece toptan altın satımı işiyle meşguldür. Fakat farklı iş kollarını aynı anda yapan esnaf lar da şahit olunmaktadır. Toptancılar kendi buldukları şehirlere altın arzında elden teslim yolunu tercih ederken, farklı şehirlere altın arzında pazarlama elemanlarını istihdam ederler. Ayrıca atölyeler de kendi ürettikleri özel tasarım ürünleri aracısız veya kendi pazarlama elemanları vasıtasıyla piyasaya arz ederler.

Altının pazarlamasını yapan bu aracılar *çantacı* denilmektedir. Çantacılar herhangi bir firmanın personeli olabildiği gibi, bu işi müstakil olarak yapanlar da bulunmaktadır. Bu yönüyle çantacılık ayrı bir sektör olarak kabul edilebilir. Çantacıların ürün yelpazesi bir kuyumcununki ile aynıdır. Bunlar külçe veya gram altın (chipgold), sarrafiye altın ve farklı özelliklerdeki ziynet eşyalarıdır. Çantacılar pazarlama yaparken genellikle valiz/bavul/çanta kullandıkları için çantacı adıyla tanınmaktadırlar. Çantacılar pazarlama esnasında hem satış yapmakta hem de sipariş almaktadırlar. Pazarlama esnasında yanlarında bir modelden birden fazla adet varsa hemen satış yapabilmektedirler. Eğer

³²⁹ Çetin, *İslâm'da Kuyumculuk*, s. 49.

³³⁰ Çalışmanın bu bölümünde verilen bilgiler ilgili sektör temsilcileriyle yapılan görüşmeler neticesinde derlenmiştir. Toptancı ve çantacılarla yapılan görüşmelerde elde edilen bilgiler farklı zamanda ve farklı esnaf larla gerçekleştirilen görüşmelerle teyit edilmiş ve çalışmaya alınmıştır.

yanlarında sadece örnek ürün getirmişlerse, bu takdirde sipariş almaktadırlar. Sipariş aldıkları ürünlerin tesliminde ise yardımcı aracı kuruluşlardan destek almaktadırlar.

Aracılık kurumları arasında altın fuarlarını da saymak mümkündür. Çünkü bu fuarlarda altın sergilenmek suretiyle perakendecilere aracılık yapılmaktadır. Tabiatıyla bu fuarlarda üreticiler ve toptancılar perakendecilere satış yapmaktadırlar. Ülkemizde altın fuarları senede iki kere olmak üzere İstanbul'da yapılmaktadır. Farklı zaman dilimlerinde ve bireysel teşebbüslerle İstanbul dışındaki şehirlerde de fuarlar düzenlenebilmektedir. Altın fuarlarının bir benzeri olarak büyük firmalar senenin bazı günlerinde yüksek güvenlik koşullarına sahip alışveriş merkezlerinde veya fuaye alanlarında, altın çadır günleri düzenlemek suretiyle perakende satış da yapabilmektedirler. Bu organizasyonla elde edilmek istenen amaç tüketicinin aracılar vasıtasıyla pahalıya aldığı ürünleri aracısız olarak çok daha ucuza satışa sunmaktır.

2. Yardımcı Aracı Kuruluşlar

Altın üretim sürecinin sonunda bu altınların esnaflara ulaştırılması gerekmektedir. Kuyumcularla üretici ve aracılardan fiziki olarak buluşamadığı durumlarda yardımcı aracılardan devreye girmektedir. Yardımcı aracılardan sadece kıymetli eşya transferi yapan kargolar ve kuryelerdir. Kargo şirketlerinin kıymetli eşya taşıma konusunda farklı çalışma politikaları bulunmaktadır. Kuryeler ise iki kategoride altın taşımaktadırlar. İlk olarak, kargo şirketleri gibi kurumsal bir yapıya sahip olan kuryeler bulunmaktadır. Bunların yanında piyasada kurumsal bir kişiliği olmayan şahıslar da kuryelik yapabilmektedirler. Örneğin; çarşı kuryesi, şehir içi kurye ve şehirlerarası kurye gibi farklı nitelikteki kuryeler vardır. Genellikle bu iş emekli polis ve askerler icra etmektedir.³³¹ Zira bir yerden başka bir yere altın taşımamanın yüksek güvenlik gerektiren bir iş olduğu bilinen bir husustur.

Kargo ve kurumsal nitelikteki kuryelerin altın taşımaları esnasında sigorta şirketlerinden de istifade edilmektedir. Çünkü taşınan altının çalınma, kaybolma ve ürünün zarar görmesi gibi ihtimallere karşı sigortalanması önem arz etmektedir.

Altının üretiminden piyasaya arzına kadar geçen süreçte altın sektöründe iş gören yapıların işleyiş biçimiyle ilgili bu bilgilerden sonra sektör temsilcilerinin her birinin kendi

³³¹ Çetin, *İslâm'da Kuyumculuk*, s. 189.

aralarında gerçekleştirdikleri altın mübadelelerinin fikhî açıdan değerlendirmesi yapılacaktır. Tabiatıyla bu fikhî değerlendirmelerde çalışmanın ilk bölümünde çerçevesi belirlenmiş olan teoriler ve ulaşılan sonuçlar etkili olacaktır.

II. Altın Sektöründe Üretici-Aracı İşlemleri ve Fikhî Değerlendirmesi

Altın ticaretinin perakende kısmını icra eden kuyumcuların gerçekleştirdikleri altın mübadelelerinin, sadece müşterilerle yaptıkları mübadeleler olarak görülmesi yanıltıcıdır. Kuyumcuların perakende altın temini için ilk kapı olması nedeniyle onları merkeze alarak sektörün tamamının tanıtılması ve yapılan bütün mübadelelerin değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu yönüyle öncelikle kuyumculara altın temin eden toptancılık sektörünün kendi içlerindeki mübadeleler incelenmelidir. Nitekim kuyumcuların gerçekleştirdikleri işlemlerin fikhî açıdan en problemlili olduğu düşünülen yönler sektörün kendi içerisinde gerçekleştirdiği mübadelelerdir.

A. Altın Üretici İşlemleri ve Fikhî Değerlendirmesi

1. Altın Üretici İşlemleri

Altın üretimi sırasıyla madenler, rafineriler ve darphane tarafından yapılmaktadır. İlk üretici olan altın madenleri, altını topraktan veya akarsulardan elde etmektedir. Üretim sürecinde, maden işçileri devrededir ve bu işi ücret karşılığında yapmaktadırlar. İşçilik ücretleri yerel para cinsinden ödenmektedir. Bu yönüyle maden sahibi ve işçi arasındaki ilişki altın mübadele ilişkisi değildir. Madenlerin rafinerilere altın satımlarındaki ilişki altın mübadele ilişkisidir ve mübadelelerde bedel olarak genellikle dolar kullanılmaktadır. Bu işlemlerin ayrıntıları fikhî değerlendirme esnasında açıklanacaktır. Zira işleyiş ve değerlendirmenin iç içe sunulması konunun anlaşılması açısından önemlidir.

Altın üretiminin diğer iki temel ayağı da darphane ve rafinerilerdir. Rafineriler özel şirketler iken darphane ise devlet kurumudur. Rafineriler altını yurt içi ve yurtdışı madenlerden ve hurda altınlardan temin etmektedirler. Darphane ise sadece rafinerilerin ürettiği has külçelerden altın temin etmekte ve hurda altın kabul etmemektedirler. Rafineriler hurda altını halkın elinde bulundurduğu mücevher, hatıra para, madalyon ve benzeri altın eşyalardan temin ederler. Hurda altın arzındaki en önemli faktör altın fiyatlarındaki dalgalanmalardır. Zira fiyatların yükselmesi neticesinde halk tarafından üreticilere altın arzı artmaktadır.³³²

³³² Korkmaz, *İstanbul Altın Borsası ve Sermaye Piyasalarına Etkisi*, s. 63; Fidan, *Kuyumculuk Muhasebesi*, s. 5.

Bu aşamada her iki sektörü ilgilendiren bir problemin incelenmesi, gerçekleştirilen mübadelelerin anlaşılmasına yardımcı olacaktır. Rafineriler ve darphaneler üretimlerini ince hesaplar ve metalürji³³³ mühendisliğinin teknik imkânlarından yararlanarak yapmaktadır. Buna göre rafineriler hem madenlerden dore külçe alımında hem de hurda altın alımında altın alaşımındaki has altın miktarını dikkate almaktadırlar. Ayrıca üretim esnasında meydana gelmesi muhtemel fire de mübadelelerde hesaba katılmaktadır.³³⁴ Dolayısıyla hammadde altın ile satılan altın arasında fiziki olarak bir fark görülmektedir.

Fire, altın üretim sektörünün ortak problemidir. Bununla birlikte en çok fire atölyelerde görülmektedir. Zira külçe altının ziynet eşyasına dönüştürülmesi sırasında altın çok fazla fire vermektedir. Rafinerilerde ve darphanedeki fire miktarı atölyelerde oluşan fireye göre daha az olduğu söylenebilir. Külçe altında pota firesi denilen fire miktarı, kiloda yaklaşık bir gram kadardır. Bu oran atölyelerde ise oldukça yüksektir.³³⁵

Atölyelerin karşılaştığı firelerin çoğu kalem makinesindeki firelerdir ve bu firelerin %70 ile %90 kadarı ramat olarak geri üretime kazandırılmaktadır. %30'luk bir fire miktarı ise geri dönüşü olmayan kayıp firedir. Bu kayıp fire bedelinin ücrete dahil edilip edilmemesi konusu altın işçiliğiyle alakalıdır. Zira işçiliğin has altını ne oranda değiştirdiği ve ortaya çıkan emeğin ayrıntısıyla alakalı teknik bilgiler atölyeci işlemlerinde ele alınacaktır.³³⁶

Rafineriler madenlerden gelen ham altını (dore altın) ve piyasadan geri üretime gönderilen hurda altınları hem yurtiçinden hem de yurtdışından temin etmektedirler. Rafinerilere gelen altının uluslararası standartlara sahip olması gerekmemektedir. Çünkü onlar üretim için kendilerine gelen farklı alaşımlardaki altının hem has altın miktarını tespit ederler hem de mevcut altınları uluslararası standartlara getirirler. Rafinerilerin altın

³³³ Metalürji mühendisliği ve elektrometalürji: 1. Metalürji ürünlerinin elde edilmesinde ve artırılmasında termik elektriğin ısı ve elektroliz özelliklerinin kullanılması. 2. Elektrikle ısıtma olaylarından yararlanılarak yapılan ve madenlere uygulanan termik işlemlerin hepsidir. Bk.

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&view=bts&kategori1=veritbn&kelimesec=110485,
(Erişim tarihi: 31/12/2018).

³³⁴ Çetin, *İslâm'da Kuyumculuk*, s. 50.

³³⁵ Çetin, *İslâm'da Kuyumculuk*, s. 48.

³³⁶ Çetin, *İslâm'da Kuyumculuk*, s. 48.

temini, üretim süreçleri ve bu sürecin sonunda piyasaya altın arzları şu şekilde gerçekleşmektedir.³³⁷

1. Rafineriye dore altın veya hurda altınlar rafinasyon işlemi için teslim edilir. Dore altın madenlerde üretilen saf hale gelmemiş altın külçelerdir. Hurda altınlar da piyasadan geri üretime gönderilen kullanılmış altınlardır. Farklı ayar ve miktardaki altınlar burada standart külçeler haline getirilir.

Rafinasyona tabi tutulacak altınlar yetkili üyelerce ithal edilebilir. İthal edilen altınlar üç iş günü içerisinde borsaya teslim edilmeli ve borsada alım/satım işlemleri gerçekleştirilmelidir. Aksi takdirde yasa dışı bir işlemden söz edilebilir. Ülke içerisindeki kaynaklardan temin edilen altınların ise en geç yedi iş günü içerisinde KMTP’de işlem görmesi zaruridir.³³⁸

2. Rafineri, gelen hammadde altınları homojenizasyona tabi tutar. Homojenize olan altından örnek alınır, bunlar analiz (proses) edilir ve bu altınların kalitesi raporlanır. Analiz ve analiz raporu işlemleri BİST’e bağlı KMTP tarafından belirlenen ayarlarında yapılır.

3. Bu raporlara göre eritme ve rafinasyon yapılır. Kısaca rafinasyon, “kimyasal, elektrokimyasal ve pirometalurjik prosesler yürütülerek metalin safsızlıklardan arındırılması ve bu şekilde kıymetli metalin geri kazanılması”³³⁹ şeklinde tanımlanmaktadır.

4. Bu işlemlerdeki takaslarda kural, has altın miktarı veya onun üzerinden belirlenen bedeldir. Rafinasyondan geçen homojen altın 999,95 yahut 995 saflıkta külçe veya granüller halinde tekrar BİST bünyesindeki KMTP’ye arz edilir. Sonrasında kuyumcular veya endüstriyel olarak altına ihtiyaç duyan sektör unsurları KMTP’nin

³³⁷ Korkmaz, *İstanbul Altın Borsası ve Sermaye Piyasalarına Etkisi*, s. 64; Kaya, *Türkiye’de Kuyumculuk Sektöründe Çalışma Koşulları*, s. 71.

³³⁸ <http://www.borsaistanbul.com/urunler-ve-piyasalar/piyasalar/kiymetli-madenler-ve-kiymetli-taslar-piyasasi>, (Erişim tarihi: 30/12/2018).

³³⁹ <http://www.iar.com.tr/Uretim/rafinasyon/1> (Erişim tarihi: 30/12/2018).

Kuyumcukent veya Kapalıçarşı fiziki teslim şubelerinden altın talep ederler.³⁴⁰ Rafinerilerin iç ve dış piyasaya arz ettiği ürünler şunlardır³⁴¹:

1. Kilobar: % 99.99 veya % 99.90 veya % 99.50 saflıkta olup 1000 gr ağırlığındadır. Bunlar üretildiği rafinerinin damgasıyla damgalanmaktadır.

2. Large Bar: 12.5 kg civarı, 995 ve üstü saflıkta rafine edilmiş damgalı külçeler.

3. Granül Altın: % 99.99 saflıkta rafine edilmiştir. Toz, tane ve top şeklinde üretilmektedir.

4. Çekili Altın: İç piyasa ihtiyaçlarına göre üretilmiş, ağırlığı müşterinin isteğine göre değişen %99,50 saflık derecesinde haddelenerek³⁴² astar haline getirilmiş altındır.

5. Gram Altın/Mini Bar: BİST, Darphane ve Hazine Müsteşarlığı tarafından kabul edilmiş 0.5, 1, 2.5, 5, 10, 20, 50, 100 gram ağırlıkta, % 99.50 veya % 99.99 saflıkta, genellikle yatırım amaçlı kullanılan altın külçelerdir.³⁴³ Banka kartlarına yerleştirilen çiplere benzemesi yönüyle bunlara, *chipgold* da denilmektedir. Bu ürünlerden başka gümüş, platin, paladyum ve rodyum üretimi yapan rafineriler de vardır.

Bu süreç içerisinde tedavül eden altınlarla alakalı bir rakam beyan edilecek olursa, ülkemiz altın rafinerilerinde yıllık 150 tonun üzerinde altın üretildiği bilinmektedir.³⁴⁴ Resmi rakamlar bu şekilde olmakla beraber aslında daha fazla altın üretiminin gerçekleştirildiği tahmin edilmektedir.

Rafinerilerin dışında altın üreten diğer bir kurum darphanedir. Darphane sarrafiye altın üretimi için sadece külçe altın kullanmaktadır ve üretim ücreti olarak da sadece külçe altın kabul eder. Ayrıntısı aşağıdaki tabloda verilecek olan bazı ürünlerde işçilik ücreti olarak has altın karşılığı Türk lirası da kabul edildiği de görülmektedir. Üretim için

³⁴⁰ Günümüzde Kapalıçarşı şubelerinde yapılan işlemler peyderpey Kuyumcukent'e doğru kaymaktadır. Zira Kapalıçarşı'nın tarihi yapısı ve farklı nedenlerle Kuyumcukent'e geçişler zaruri hale geldiği ifade edilmektedir.

³⁴¹ Bu ürünler ve açıklamaları için bk. Fidan, *Kuyumculuk Muhasebesi*, s. 7.

³⁴² Malzemeleri, eksenleri etrafında dönen iki silindir arasından geçirerek yapılan şekil verme işlemine haddeme denir. (<http://www.muhendisalemi.com/haddeleme-nedir-haddeleme-gucu-hesabi/>, (Erişim tarihi: 30/12/2018).

³⁴³ <http://www.iar.com.tr/Urunler/large-bar/14>, (Erişim tarihi: 30/12/2018); Ayrıca bk. Fidan, *Kuyumculuk Muhasebesi*, s. 7.

³⁴⁴ Doğan, *Altın Bankacılığı ve Türkiye Uygulaması*, s. 60.

kullanılacak külçelerin, BİST tarafından kabul gören rafineriler tarafından üretilmiş olması şart koşulmaktadır. Bu yönüyle darphanenin, ara üretici olarak kabul edilmesi isabetli gözükmemektedir.

Darphane sadece Cumhuriyet altını üretmektedir ve üretimde kullandığı 24 ayar külçeleri, 22 ayara düşürmektedir.³⁴⁵ Dolayısıyla darphanenin piyasaya sunduğu bu altınların tamamı 22 ayardır. Cumhuriyet altınları altın sektöründe *sarrafiye* ismiyle bilinmektedir. Ürünlerin üzerine üretildikleri yılın tarihleri nakşedilir. Bu tarihler büyük önem arz etmektedir. Zira mübadelelerde eskilik ve yeniliğe göre fiyatlar değişmektedir. Burada fiziki yenilikten ziyade tarihin yeni olmasına itibar edilmektedir. Ürün çeşitleri şunlardır:

Çeşidi	Cumhuriyet Altın Sikke (Gr/Adet)	Cumhuriyet Ziyet Altını (Gr/Adet)
Çeyrek	1,804	1,754
Yarım	3,608	3,508
Birlik (Tam)	7,216	7,016
İki buçukluk	18,040	17,540
Beşlik	36,080	35,080

Darphane sarrafiye altın üretimine karşılık olarak ücret almaktadır. Bu ücret sadece işçilik için olmayıp üretim esnasında meydana gelmesi muhtemel fire miktarı da hesaba katılmaktadır. Neticede işçilik ücretinin tarifesi sabittir ve bu ücret altın cinsinden tahsil edilmektedir. Külçe altının sarrafiye altın haline getirilmesi için kilogram başına alınan işçilik ve fire ücretleri aşağıdaki gibidir.³⁴⁶

Çeşidi	Cumhuriyet Altın Sikke Fire ve İşçilik Miktarı	Cumhuriyet Ziyet Altını Fire ve İşçilik Miktarı
Çeyrek	11,08 gr	14,30 gr
Yarım	9,43 gr	14,30 gr
Birlik (Tam)	9,43 gr	11,08 gr
İki buçukluk	2,80+4 gr Karşılığı TL	9 gr Karşılığı TL
Beşlik	2,80+4 gr Karşılığı TL	9 gr Karşılığı TL

³⁴⁵ Ayrıntılı bilgi ileride gelecek olmakla birlikte ayar, altın alışımındaki has altın miktarını ifade etmektedir.

³⁴⁶ Sorularla Cumhuriyet Altını, soru: 18.

Sarrafiye ürün grubuna benzer ürünlerin darphane dışında bazı rafinerilerde de üretildiği görülmektedir. Fakat rafinerilerin ürettiği benzer sarrafiye ürünler darphanenin ürettiği standartlarda olmayıp sadece şekil itibariyle benzerlik taşımaktadır.³⁴⁷

Üreticilerin satış politikaları, satış yerleri ve satış usulleri olmak üzere iki başlık üzerinden beyan edilecektir. Rafineriler ve darphane kendi üretim merkezlerinden piyasaya altın satışı yaptıkları gibi altın satışının dinamik olarak yapıldığı Kuyumcukent ve Kapalıçarşı diye bilinen merkezlerde bulunan şubelerinde de satış yapabilmektedirler. Bu şubelerde fiziki altın satımıyla beraber borsa üzerinden gerçekleştirilen mübadelelerin kayıt işlemleri de yapılmaktadır. Darphanenin devlet kurumu olması nedeniyle piyasaya altın arz ederken belirli standartları vardır. Fakat aynı durum rafineriler için geçerli değildir. Zira rafinerilerin özel şirketler olması nedeniyle piyasanın talebi doğrultusunda çeşitli mübadeleler yapabilmektedirler. Rafinerilerin müşterileri ise toptancılar, perakendeciler (kuyumcular) ve bireysel müşterilerdir. Toptancı ve perakendecilere yüksek miktarlarda altın satılmaktadır. Bunun yanında bireysel müşterilere yapılan altın satışları daha küçük miktardadır.

Rafineriler altın satışlarını çoğunlukla peşin olarak gerçekleştirmektedirler. Altın satımında bedel altın olarak ödenebildiği gibi, tedavülde bulunan yerel ve yabancı para birimleri de kullanılmaktadır. Atölye ve aracı esnafın rafinerilerden altın alımlarında hurda altın öderken bu altınları atölye ortamında potada eritir ve ölçüm yapılmak üzere yetkili ayarevlerine gönderir. Potada eritilmeden önce fantezi ürünlerdeki taşlar ve altın dışındaki maddeler ayrıştırılır. Ölçümü yapıp has milyemi tespit edilen altın, rafineriye verilir ve karşılığında has altın alımı yapılır. Bu has altın atölyecinin talebi doğrultusunda külçe, granül veya çekili altın olarak teslim edilir. Rafineriler altın mübadelelerini çoğunlukla peşin gerçekleştirdikleri halde az da olsa vadeli olduğu belirtilen mübadelelerin varlığı da bilinmektedir. Fakat piyasada görülen bu kısa süre örfüne göre vade olarak kabul edilmemektedir. Örneğin akşama kadar iletişim araçlarıyla yapılan anlaşmalar akşam mesai bitiminde yani resmi piyasalarda yapılan işlemler kapandıktan sonra fiziki teslimle

³⁴⁷ Rafineride üretilen sarrafiye örnekleri için bk. <https://www.gramaltin.com/ziynet-altin>, (Erişim tarihi: 05/03/2019).

nihayete ermektedir. Bu mübadelelerde aracı kuruluşlar satıcı veya müşteri adına teslim ve tesellüm yetkisine sahiptir. Zira rafineriden alışveriş yapan esnaf farklı şehirlerden işlem yapmakta ve bu konuda aracı kuruluşlardan destek almaktadır. Müşteri rafineriye ödeyeceği bedelin hurda altın olması durumunda elden teslim yolunu tercih etmektedirler. Bunu da aracılarla gerçekleştirmektedir. Şayet işlem bedeli altın dışındaki rayiç paralardan ise bu takdirde banka havalesi yolunu tercih edebilmektedirler.

Darphane ise altın satımlarını sipariş usulüyle yapmaktadır. Üretim için gelen külçeleri teslim alır, sonra sipariş ürünlerin teslimi için müşteriye tarih verir. Bunun için darphane müşteriye emanet makbuzu verir ve müşteri siparişlerini ancak bu makbuzu ibraz ederek teslim alabilir. Siparişler mesai saatleri içerisinde alınır, teslimat da aynı şekilde mesai saatlerinde gerçekleştirilir. Darphane sipariş haricinde hazır üretilmiş ürün de bulundurabilmektedir. Fakat bu durum nadir olarak görülmektedir. Zira darphane altın üretimini spekülasyon için yapmamaktadır. Bunun bir göstergesi olarak darphanenin perakende altın alım satımı yapmadığı ifade edilebilir. Bu nedenle darphane satış işlemlerini çoğunlukla sipariş şeklinde gerçekleştirir.³⁴⁸ Darphane işçilik ücretlerindeki fiyat farkları haricinde herhangi bir parayı da bedel olarak kabul etmemektedir. Bu çerçevede bedel olarak tahsil ettiği altınlar dışında altın birikimi söz konusu değildir.

2. Altın Üretici İşlemlerinin Fıkhî Değerlendirmesi

Altın üreticilerinin gerçekleştirdikleri mübadelelerde farklı uygulamalar yapılmakta ve bu uygulamalar sürekli değişkenlik gösterebilmektedir. Sektörde gerçekleştirilen bu mübadeleler sarf akdi kapsamında değerlendirilmelidir. Buna göre, sarf akdinin sıhhat şartlarından cinsler aynı ise bedellerin eşit olması ve akitte şart muhayyerliğinin olmamasına riayet edilmektedir. Fakat bedellerin kabzı, yani mübadelenin peşin olması şartına riayet konusunda tereddütler vardır. Ayrıca üreticilerin altın mübadele işlemlerinde vekâlet, havâle, muvâ'ade, selem, istisnâ' ve icâre akitlerinin kapsamında değerlendirilebilecek işlemler de yer almaktadır. Bu çerçevede rafineri işlemleri sarf akdinde vekâlet, havâle ve muvâ'ade konuları dikkate alınarak değerlendirilecektir.

³⁴⁸ Sorularla Cumhuriyet Altını, soru: 17.

Darphane işlemleri ise sarf akdinde selem, istisnâ‘ ve icâre akitleri çerçevesinde değerlendirilecektir.

a. Madenci İşlemlerinin Fikhî Değerlendirmesi

Altın madenleri diğer üretici gruplarından farklı olarak klasik fıkıh literatüründe hükmü beyan edilen konular arasındadır. Konu fikhî olarak; madenlerin mülkiyeti, vergilendirilmesi (zekât) ve çıkarılan madenin satımı³⁴⁹ olmak üzere üç aşamada değerlendirmeye tabi tutulmuştur. İlk iki husus sadece altın madenleri için söz konusu olmayıp yer altı zenginliklerinin tamamı için geçerlidir. Klasik fıkıh literatüründe madenler açık ve gizli; katı ve sıvı madenler olmak üzere tasnif edilmiş, buna göre değerlendirmeler yapılmıştır.³⁵⁰

Genellikle günümüzde yeryüzünde keşfedilen madenler belirli bir ücret mukabilinde sahibinden satın alınarak hazineye devredilir. Devir işlemlerinin akabinde bazen devlet kendi imkânlarıyla üretim yapmakta bazen de ihaleye çıkarak bu madenlerin işletmesini özel şirketlere devredebilmektedir. Şayet maden devlet arazisinde ise madeni keşfeden kişi açısından herhangi bir mülkiyetten bahsedilmeyecektir. Üretilen madenden devlet kendi hakkı olan vergiyi tahsil edebilmektedir. Konuya zekât fikhî açısından bakılacak olursa farklı içtihatlarla göre maden sahibinin zekâtla yükümlü olduğu da ifade edilmiştir.³⁵¹

Madenlerle alakalı yukarıdaki fikhî değerlendirmelerden ilk ikisi bu çalışmanın kapsamı dahilinde değildir. Zira altın madeninin mülkiyeti ve vergilendirilmesi altın mübadelesi değildir ve sarf akdiyle herhangi bir bağlantısı söz konusu değildir. Bu kapsamda madenlerde üretilen dore külçe altınların rafinerilere satımı esnasında gerçekleştirilen mübadeleler fikhî açıdan incelenecektir. Fikhî değerlendirme sırasında önce ham haldeki altın madeninin mübadelesi konusundaki klasik fıkıh literatüründe beyan edilen icthadlar aktarılacak, akabinde günümüz altın madenciliği sektöründe yapılan mübadeleler beyan edilecektir.

³⁴⁹ Satımla alakalı değerlendirmeler hem genel akitler teorisinin şartları hem de sarf akdi kapsam dahilindedir.

³⁵⁰ Aktan, *İslam'da Madenlerin Hukuki Statüsü*, s. 75-76.

³⁵¹ Madenlerin mülkiyeti ve vergilendirmesi hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Aktan, *İslam'da Madenlerin Hukuki Statüsü*, s. 75-76.

Herhangi bir işleme tabi tutulmamış ham altınlar fıkıh literatüründe madenci tozu manasında *turâbu'l-me'âdin* (تراب المعادن) denilmektedir. Ayrıca atölyelerde üretim esnasında yere düşen altın parçacıklarına da kuyumcu tozu (ramat) manasında, *turâbu's-sâğa* (تراب الصاغة) şeklinde tabir edilmektedir. Klasik fıkıh literatüründe hem herhangi bir işleme tabi tutulmamış ham altın satışı hem de ramat satışı aynı başlık altında değerlendirilmiştir. Bu çalışmada da aynı usul korunmuştur.

Hanefî, Mâlikî ve Hanbelîlere göre altın madenin hiçbir işleme tabi tutulmaksızın hemcinsiyle satışı, garâr ve bedeller arasındaki cehalet nedeniyle caiz değildir. Hanefî ve Mâlikî fakihlere göre dore külçe veya granül hale gelmemiş olan madenin farklı cinslerle satımı ise garârın³⁵² az olması nedeniyle caizdir. Hanbelîler ise cehaletten dolayı bu mübadeleyi mekruh kabul etmektedirler.³⁵³ Şâfîlere göre ise bu mübadele ister işlenmemiş maden cinsiyle olsun ister farklı cinsle olsun caiz değildir. İşlenmemiş maden belli bir aşamadan geçirilip arıtılmadan, bir diğer ifadeyle bedellerdeki cehalet giderilmeden satım yapılması caiz değildir.³⁵⁴ Günümüz açısından konuya bakılacak olursa bugün madenlerde belli bir aşamaya gelmemiş altınların satışı olmadığı gibi, atölyelerde biriken ramatların satışı da söz konusu değildir. Şayet günümüzde bunların satışı mevcut olsaydı bu takdirde yukarıda ifade edilen görüşler bu konuda geçeli olacaktı.

Günümüzde madenlerden gelen altınlar *cevherden üretim kıymetli madenler* denilmektedir.³⁵⁵ Altın madenlerinde üretilen altınlar birkaç aşamada BİST'e bağlı KMTP'de işlem görmektedir.³⁵⁶ Şöyle ki: Dore külçeler ayarlarından alınan raporlarla

³⁵² Garâr yasağı ve detayları için bk. Güney, *Satım Akdi Özelinde İslam Borçlar Hukukunda Garar*, s. 173 vd.

³⁵³ Serahsî, *el-Mebsût*, XIV, 45; *el-Fetâvâ'l-Hindiyye*, III, 226-227; Desûkî, *Hâşiyetü'd-Desûkî*, III, 43; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, III, 56-57; Buhûtî, *Keşşâfü'l-kınâ'*, III, 272.

³⁵⁴ Nevevî, *el-Mecmû'*, VI, 89-90; Şirbînî, *Muğnî'l-muhtâc*, II, 361.

³⁵⁵ <https://www.borsaistanbul.com/urunler-ve-piyasalar/piyasalar/kiymetli-madenler-ve-kiymetli-taslar-piyasasi/kiymetli-madenler-piyasasi>, (Erişim tarihi: 07/03/2019).

³⁵⁶ *Cevherden Üretim Kıymetli Madenler, Alım satımına konu olan cevherden üretim kıymetli madenlerin temininde Kıymetli Maden Standartları ve Rafinerileri Hakkında Tebliğ' in 13'üncü maddesinde belirtilen özelliklere göre aşağıda belirtilen esaslar uygulanacaktır:*

a) Üretimi yapan kuruluş, cevherden üretilen dore bar, granül ve diğer şekillerdeki kıymetli madenin tebliğde belirlenen esaslara azami uygunluğunu sağlayacaktır.

b) Söz konusu cevherden üretilen dore bar, granül ve diğer şekillerdeki kıymetli maden ile Kıymetli Madenler Piyasasında işlem yapacak üyeler, Darphane ve Damga Matbaası Genel Müdürlüğü veya bu kurumun belirleyeceği kuruluşlardan ayar raporu almak zorundadırlar.

rafineriye teslim edilir, fakat henüz bu altınların satışı yapılmamaktadır. Bu aşamada rafineri dore külçeleri, *Standart Kıymetli Maden* haline getirir. Rafine edilmiş ve standart hale getirilmiş altınlar ayarevinden alınan ikinci bir raporla birlikte KMTP'ye teslim edilir. Daha sonra *Takasbank* veya *Borsa Takas Merkezi* aracılığı ile bu altınlar rafinelere belirlenen saatlerde satılmaktadır.³⁵⁷ KMTP ve aracı kuruluşlar ilgili tebliğlerde belirlenen oranda işlem ücreti tahsil etmektedirler. Satışa konu olan altınların bedeli ve işlem ücretleri altın cinsinden değil dolar olarak takdir edilmektedir.³⁵⁸

KMTP aracılığıyla yapılan bu işlemleri sarf akdinin özel şartları çerçevesinde değerlendirmelidir. Bu kapsamda gerçekleştirilen mübadelelerde altınlar hemcinsleri ile mübadele edilmediği için sarf bedellerinin eşit olması gerekmemektedir. Sarf akdinde bedellerin peşin olması şartına göre ise bu işlemlerde vade de görülmemektedir. Zira

Darphane ve Damga Matbaası Genel Müdürlüğü veya bu kurumun belirleyeceği kuruluşlar cevherden üretilen dore bar, granül ve diğer şekillerdeki kıymetli madenin vasıflarını belirleyecek ve cevheri oluşturan her bir kıymetli madenin saflık ayar ve ağırlıklarını belirleyen ayar raporunu düzenleyecektir. Yurt içinde cevherden üretilen dore bar, granül ve diğer şekillerdeki kıymetli madenler;

a) Türkiye'de kurulu rafinerilerde rafinaj işlemine tabi tutulur ve rafinaj işleminin tamamlanmasını müteakip yedi (7) iş günü içinde Borsa kasasına teslim edilir ve Kıymetli Madenler Piyasasında alım satımı gerçekleştirilir veya b) Borsa tarafından belirlenecek işlem esasları dahilinde Darphane ve Damga Matbaası Genel Müdürlüğü veya bu kurumun belirleyeceği kuruluşlarca düzenlenecek ayar raporunda yer alan miktarlarına göre ayrı ayrı işlem yapılmak suretiyle Kıymetli Madenler Piyasasında alım satımı gerçekleştirilir. Bk. <https://www.borsaistanbul.com/urunler-ve-piyasalar/piyasalar/kiymetli-madenler-ve-kiymetli-taslar-piyasasi/kiymetli-madenler-piyasasi>, (Erişim tarihi: 07/03/2019).

³⁵⁷ *Takas İşlemleri, Kıymetli madenlerin fiziki takası ve saklanması Borsa tarafından belirlenen kıymetli maden saklama kasalarında gerçekleştirilir.*

Piyasada gerçekleşen işlemlere ilişkin takas süreçleri ve esaslarında Takasbank merkezi takas kurumuna ilişkin hükümler geçerlidir. Takas yükümlülüklerini yerine getirmeyen üyelerin takas alacakları ödenmez. Piyasada, kıymetli maden yükümlülüğü için son teslimat saati ve parasal yükümlülükler için son ödeme saati 17.00'dır. Hafta sonlarında, resmi tatil günlerinde ve yarım gün tatil olması durumunda takas işlemleri yapılmaz.

Kıymetli madenin satıcısı durumunda olan tarafın yükümlülüğü, satılan kıymetli madeni bu ve ilgili düzenlemede belirlenen şartlarla Takas Merkezine teslim ederek bedelini tahsil etmek, alıcı durumundaki tarafın yükümlülüğü ise bu ve ilgili diğer düzenlemelerde belirlenen şartlara uygun olarak satın aldığı kıymetli madenin bedelini Takas Merkezine ödeyerek kıymetli madeni teslim almaktır. Ancak, rafinaj işlemi görmemiş cevherden üretilen kıymetli madenlerin kendinden kendine alış satış işleminde ayar raporu ile takas gerçekleştirilir. Bu tür işlemlerde kıymetli maden Takas Merkezine teslim edilmiş gibi işlem ve çekme komisyonları tahsil edilir.

Kıymetli maden teslimatı, gerçekleşen işlemin konusu olan kıymetli madenin türünde ve tipinde yapılır. Piyasada gerçekleşen alış ve satış işlemlerinin takası, işlem yapan tarafların yükümlülüklerini yerine getirmeleri şartıyla toplu takas için belirlenen zamandan önce gerçekleştirilebilir. Erken takas Takas Terminali üzerinden girilen talebe göre yapılır. Bk. (<https://www.borsaistanbul.com/urunler-ve-piyasalar/piyasalar/kiymetli-madenler-ve-kiymetli-taslar-piyasasi/kiymetli-madenler-piyasasi>, (Erişim tarihi: 07/03/2019).

³⁵⁸ *Ayarevi takas ve borsa işlem ücretleri için bk. <https://www.borsaistanbul.com/urunler-ve-piyasalar/piyasalar/kiymetli-madenler-ve-kiymetli-taslar-piyasasi/kiymetli-madenler-piyasasi>, (Erişim tarihi: 07/03/2019).*

madenci dore külçeleri rafineriye işlenmesi için vermektedir. Burada mecburi bir işçilik süreci vardır ki standart dışı altınların mübadelesi ancak bu yolla mümkündür. İşlenme sürecinde henüz taraflar satım akdi yapmadıkları için vadeli bir sarf akdinden söz edilememektedir. Eğer madencinin kendi altınını rafineriye işlemesi için vermesi akit olarak değerlendirilirse bile bu akit icâre akidir (ecâr-i müşterek), sarf akdi değildir. Rafinerinin yaptığı işlemler her ne kadar madenci için yapılıyor gibi gözükse de aslında rafinerinin kendisi için yapılmaktadır. Çünkü rafinerinin madenciden altın alabilmesi ve bunu kendi mülkiyetine geçirebilmesi için önce ham altını (standart dışı) tasfiye etmesi ve yabancı katkı maddelerinden ayırması gerekmektedir. Neticede rafineriler tarafından standardizasyonu yapılan altınlar ayarevlerinden alınan yeni bir raporla borsaya teslim edilir ve satışları rayic ons/dolar fiyatı üzerinden gerçekleşir. Yukarıda da bahsedildiği üzere rafinerilere getirilen dore külçelerin ayarevlerinde raporlanması ve rafinasyon işleminden sonra ayarevlerinden ikinci bir rapor alınması, altının has milyemini tespit etmekle alakalıdır. Bu sayede taraflar alıp sattıkları altının kimyasal yapısıyla alakalı herhangi bir belirsizlikle karşı karşıya kalmamaktadır. Dolayısıyla klasik fıkıh doktrininde ham altının satışıyla alakalı belirtilen garâr yasağı da bu mübadelelerde söz konusu değildir. Satış işleminin belirlenen saat ve yerde gerçekleşmesi yönüyle de vadeli sarf akdinden bedellerin kabz edilmemesinden ve nesîe ribâsından söz edilemez. Bu yönüyle yapılan bütün mübadeleler şeffaf bir şekilde gerçekleşmektedir. Ayrıca rafineri madenlerden altın temin ederken bedel olarak altın değil de dolar ödediği için fazlalık ribâsından da bahsedilemez

Rafineriler, işledikleri altınları borsaya teslim ederler, madenci firma bu altınları ister işleyen rafineriye isterse başka rafinerilere satabilir. Tabiatıyla rafinerilere bu işlemler için belirli bir ücret ödenmektedir. Rafinasyon işleminde ödenen bu işçilik ücreti konusunda fukahânın genel kanaati işçilik bedelinin altın cinsinden ödenmemesidir. İşçilik bedelinin ödenmesi altın cinsinden olmamak kaydıyla ittifakla caizdir. Eğer işçilik bedeli altın cinsinden ödenirse, Hanefî ve Hanbelîlere göre bu akit caiz iken Mâlikî ve Şâfiîlere göre ise caiz değildir.³⁵⁹ Zira Mâlikî ve Şâfiîler bu durumda fazlalık ribâsının meydana

³⁵⁹ Şeybânî, *el-Asl*, III, 52-53; Serahsî, *el-Mebsût*, XIV, 47-48; Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'*, VI, 194; Sâvî, *Hâşiyetü's-Sâvî*, III, 55; İliş, *Minehu'l-celîl*, IV/504; Hattâb, *Mevâhibü'l-celîl*, IV, 317; Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, VII, 137-138; Nevevî, *el-Mecmû'*, X, 83-85; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, IV, 9; Buhûtî, *Keşşâfü'l-kınâ'*, III, 252-253.

geleceğini ifade ederler. İşçilik bedelinin mübadelelerde bedellere yansıtılması ve bu konunun ayrıntıları atölyecilik işlemlerinin fikhî değerlendirmesinin yapıldığı başlıkta detaylandırılacaktır.

b. Rafineri İşlemlerinin Fikhî Değerlendirmesi

Altın üretiminin ikinci temsilcisi olan rafinerilerin madencilerle aralarında gerçekleşen mübadele işlemleri önceki başlıkta ele alındığından burada rafinerilerin işlenmiş altın sattıkları müşterileriyle gerçekleştirdiği mübadeleler değerlendirilecektir. Buna göre rafineriler genellikle iletişim araçlarıyla satış ve sözleşme yapmaktadırlar. Rafinerilerin iletişim araçları dışında yapmış oldukları satışların sarf akdinin şartları çerçevesinde gerçekleşmesi sebebiyle caizdir. Rafinerilerin iletişim araçları vasıtasıyla gerçekleştirdiği mübadeleler ilk olarak sarf akdinde vaad/muvâ'ade kapsamında ele alınacak ardından konu sarf akdinin olmazsa olmaz şartlarından kabz çerçevesinde değerlendirilecektir.

İletişim araçları ile yapılan bağlantılar şu şekilde gerçekleşmektedir: Müşteri rafineriyi arar ve rafinerinin verdiği fiyat (kur) üzerinden belirli miktarda altın alacağını beyan eder. Miktarı ve fiyatı belli olan bu anlaşma, günümüzde her iki tarafın cayamadığı yani bağlayıcı bir anlaşmadır. Bu şekilde alışveriş yapmanın alıcı ve satıcı açısından faydası altın paritesindeki değişimlerden kaynaklanan risklerden korunmaktır.

Sarf akdinde vaad/muvâ'ade konusunda klasik dönem fakihleri farklı görüşlere sahiptirler. Şâfiîler, İbn Hazm (v. 456/1064) Mâlikîlerden İbn Nafi'ye (v. 206/822) göre sarf akdinde muvâ'ade caizdir.³⁶⁰ Mâlikîlerden ise mekruh ve haram olarak iki görüş vardır. Sarf akdi yapmak üzere vaadin mekruh olması durumu sarf akdini vaad neticesinde gerçekleştirirken sonra teslim esnasında önceki akdi feshedip yeni bir akit gerçekleştirilmesidir. Haram olan ise vaad edilmiş akdi devam ettirmektir.³⁶¹ Hanefîlerin bu konuda sarih bir ifadeleri olmamakla beraber kabzla alakalı görüşlerine binaen sarf akdinde muvâ'adeyi caiz görmedikleri söylenebilir. Bu hususta Kadri Paşa geleceğe izafe edilmesi caiz olan akitleri beyan ederken sarf akdini bu kapsamda incelememektedir.³⁶²

³⁶⁰ Şâfiî, *el-Ümm*, III, 32; İbn Hazm, *el-Muhallâ*, VII, 465; Hattâb, *Mevâhibü'l-celîl*, IV, 310.

³⁶¹ Hattâb, *Mevâhibü'l-celîl*, IV, 310; İliş, *Minehu'l-celîl*, IV, 496.

³⁶² Kadri Paşa, *Mürşidü'l-hayrân*, md. 233-234, 257.

Aslında Hanefîler için de bağlayıcı olmamak ve peşin olmak şartıyla sarf akdi yapmak üzere vaadin caiz olabileceği söylenebilir. Buna göre alımı yapılacak altının fiyatı konusunda vaad esnasında belirtilen rakam üzerinden gerçekleştirilmesi şart koşulamaz, bu nedenle satıcı taraf açısından ilgili sözleşme fiyat konusunda lazım (bağlayıcı) değildir. Fakat taraflar karşılıklı rıza ile belirlenen fiyata riayet ederek akdi gerçekleştirirlerse akit sahihtir. Kısaca Hanefîlere göre bedellerin peşin olması kuralı ihlal edilmemek kaydıyla sarf akdi yapmak üzere vaadin caiz olduğu ifade edilebilir. Neticede klasik fıkıh doktrininde ifade edilen görüşler çerçevesinde iletişim araçları vasıtasıyla rafinerilerden altın alma konusunda cevaz ve adem-i cevaz şeklinde iki görüş ortaya çıkmaktadır.

Günümüz fakihlerinin sarf akdinde muvâ'ade konusundaki görüşleri de klasik görüşler etrafında şekillenmektedir. Bu görüş sahipleri konuyu vaadin taraflar açısından bağlayıcı olması ve kabzın gerçekleşmesi çerçevesinde tartışmaktadırlar.³⁶³ Karşılıklı vaadin her iki taraf için de bağlayıcı değilse vaad neticesinde gerçekleştirilen sarf akdinin cevazı konusunda herhangi bir ihtilaf yoktur. Sarf akdinde muvâ'adenin caiz olduğunu savunan İslam hukukçularından Hammûd, Abbâdî ve Karadâğî söz konusu vaadin taraflar açısından bağlayıcı olmaması nedeniyle akit olmadığını ifade etmişlerdir. Akit gerçekleşmediği için sarf akdinde haram olan vade de söz konusu değildir. Bu sözleşmenin cevazının bir diğer gerekçesi de sözleşilen akdin gerçekleşme zamanında bedellerin peşin olarak tahsil edilmesidir. Bu durum sözleşmenin sadece vaaddan ibaret olduğunu gösterir. Akit ise daha sonra kurulmakta, teslim ve tesellüm de akit anında gerçekleşmektedir.³⁶⁴ Muvâ'adenin cevazının bir diğer gerekçesi de bu sözleşmenin nasların hükmünü beyan etmediği bir konu olması ve hüküm konusunda sarf akdine tabi olmasıdır. Neticede sarf akdine mahsus şartlar yerine getirildiği takdirde sarf yapmak üzere muvâ'ade sahihtir.³⁶⁵ AAOIFI'nin faizsiz finans standartları da aynı gerekçelerle sarf akdi yapmak üzere vaadin caiz olduğunu beyan etmektedir. Onlar da aynı şekilde iki taraftan bağlayıcı olan sözleşmeleri caiz kabul etmemektedirler. Tek taraftan bağlayıcı olursa caiz olacağını ifade ederler. Tek tarafın bağlayıcı olduğu vaadlerde vaad veren tarafın sözünden cayması

³⁶³ Durmuş, *Fıkıhî Açısından Günümüz Para Mübadelesi İşlemleri*, s. 143.

³⁶⁴ Hammûd, *Tatvîru'l-a'mâlî'l-masrifîyye*, s. 320; Bâz, *Ahkâmü sarfi'n-nukûd ve'l-umlât*, s. 120; Karadâğî, "Ahkâmü't-te'âmül fi'z-zeheb ve'l-fidâ", s. 141.

³⁶⁵ Bâz, *Ahkâmü sarfi'n-nukûd ve'l-umlât*, s. 123.

halinde vaad lehtarının (mev'ûd leh) zararı tazmin edilmelidir.³⁶⁶ Ayrıca bu görüşe göre sarf akdi için teminat bedeli ödemek de caizdir.

Sarf akdi yapmak üzere vaadin caiz olmadığını ifade edenlerin gerekçesi iki taraftan bağlayıcı olan bu vaadin akit yapısında olmasıdır. Zira vaadedilen vakit geldiğinde tarafların vaad esnasındaki anlaşmaya riayet etmesi gerekir. Bu şekilde gerçekleşen bir sarf akdinde ise temel unsurlardan kabz gerçekleşmemektedir. Ayrıca bedellerin tesliminde gecikme vardır, bu da nesîe ribâsına neden olmaktadır. Eğer vaad iki taraftan bağlayıcı olarak gerçekleşirse, o zaman bu vaad akde döner ki borcun borç karşılığında satımı (بيع الدين بالدين) olarak bu akit caiz olmaz. Zira ortada teslim ve tesellüm edilen bir bedel yoktur.³⁶⁷ Günümüzde rafinerilerle yapılan bağlantılar da iki taraftan bağlayıcıdır. Zira “Örfen ma‘ruf olan şey, şart kılınmış gibidir” (المعروف عرفا كالمشروط شرطاً).³⁶⁸ Bu kurala göre vaad akde dönmektedir. İslam fıkıh akademisinin kararı da sarf akdinde muvâ‘adenin caiz olmaması yönündedir.³⁶⁹ Sarf akdinde muvâ‘adenin caiz olmadığını ifade edenlere göre eğer vaad tek taraftan bağlayıcı ise o zaman caiz olur.³⁷⁰

Görüldüğü üzere günümüz İslam hukukçuları görüşlerini iki ana unsur üzerine bina etmişlerdir. Bu hususlar vaadin iki taraflı bağlayıcı olup akde dönüşüp dönüşmemesi bu sebeple sarf hükümlerinin ihlal edilip edilmemesidir. Vaadin her iki taraftan bağlayıcı olması halinde akit olduğu, bunun da hem nesîe ribâsı hem de borcun borç karşılığı satımı yasağı kapsamına girdiği için caiz olmadığı genel olarak kabul edilmektedir. Genel kabulden farklı olarak Abbas el-Bâz’a göre her iki taraftan bağlayıcı olsa bile sarf akdinde vaad caizdir. Zira gerekli hallerde tarafların karşılıklı dava açabilmeleri vaadin akit hükmünde olduğunu göstermez, bu dava sadece zararların telafisine dönük tedbirdir. Zararların önüne geçmek ve böyle bir durum ortaya çıkmadan engel olmak Şâri‘in muradıdır.³⁷¹

³⁶⁶ AAOIFI, “ez-Zeheb ve davâbitu’t-te‘âmül bih”, *el-Me‘âyîru’s-şer‘iyye*, std. no. 57/8, s. 1340.

³⁶⁷ Ahmed Muhyiddîn, *Fetâvâ el-hidematî'l-masrifîyye*, s. 344; Bâz, *Ahkâmü sarfi'n-nukûd ve'l-umlât*, s. 127-128; Durmuş, *Fıkhi Açından Günümüz Para Mübadelesi İşlemleri*, s. 145.

³⁶⁸ *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye*, md. 43.

³⁶⁹ “Karâr bi şe‘ni'l-itticâr fi'l-umlât” *MMFİ*, sy 11, I, s. 431.

³⁷⁰ Hammûd, *Tatvîru'l-a'mâlî'l-masrifîyye*, s. 318; Bâz, *Ahkâmü sarfi'n-nukûd ve'l-umlât*, s. 125-126.

³⁷¹ Bâz, *Ahkâmü sarfi'n-nukûd ve'l-umlât*, s. 130-131.

Akdin tek taraflı olarak bağlayıcı olduğu durumda ise vaadi yapan taraf bağlayıcı iken vaad lehtarı bağlayıcı değildir. Bu durum da gerçekleştirilen sözleşmenin akit olmadığı ve tam olarak bir vaad olduğunu göstermesi açısından yeterlidir. Rafinerilerden altın alımında her iki durumun da olduğu (vaad ve akit olma) müşahede edilmektedir. Dolayısıyla iletişim araçlarıyla yapılan sözleşmeler bazı durumlarda akit, bazı durumlarda vaaddir. Buna göre çoğunlukla örfen her iki tarafın bağlayıcı olduğu yani yapılan akitten cayma imkanlarının olduğu söylene de rafineri vaadi bozamazken, müşteri olan toptancı veya atölyeci vaadini bozabilir. Her ne kadar her iki tarafta iletişim araçlarıyla yaptıkları bağlantıyı bozabilme olanağına sahip olduğu ifade edilse de bu cayma tarafların ticari itibarına ciddi zararlar vermektedir. Tabiatıyla uygulamanın bu şekilde olup akitten dönen tarafın ticari itibarının zedelenmesi durumu, vaadin akit olduğunu söylemek için yeterli değildir. Mâlikîlerin bu konu hakkında görüşlerinin günümüzdeki tartışmaya işaret ettiği söylenebilir. Onlara göre sarf akdinde vaad, mekruh veya haramdır. Sarf akdi yapmak üzere vaadin mekruh olması durumu sarf akdini vaadle gerçekleştirdikten sonra teslim zamanında vaadin sonucu olarak akdin kurulması/gerçekleşmesi durumudur. Haram olan ise yapılması vaad edilen akdin devam ettirilmesidir.³⁷² Buna göre bazı İslam hukukçuları günümüzde iletişim araçlarıyla yapılan bağlantıların vaad suretinde akit olduğunu ifade etmektedirler. Onlara göre taraflar vaadin neticesinde yeni bir akit kurmaya ihtiyaç duymadan eski sözleşmeyi devam ettirmektedirler. Dolayısıyla bu vaad caiz değildir. Esasında bu düşünce isabetli olmakla birlikte tarafların iletişim araçlarıyla yaptıkları sözleşmenin dışında teslim anında yeni bir akit yapmaları önceden yapılan bağlantıyı anlamsız hale getirir. Zira iletişim araçlarıyla yapılan bağlantının amacı, müşterinin ihtiyacı olan altını, bağlantı esnasındaki kura/fiyata satın alabilmesidir.

Günümüz İslam hukukçularından Abdullah Durmuş, Mâlikîlerin yukardaki görüşlerini değerlendirirken bankalardaki işlemlerde vaadin aslında bağlayıcı olduğunu ifade etmektedir. Zira taraflar vaadin gerçekleştirilmesi esnasında yeni bir akde ihtiyaç duymaksızın vaadde belirtilen şartlara bağlı kalmaları vaadin akit olduğunu gösteren en

³⁷² Hattâb, *Mevâhibü'l-celîl*, IV, 310; İliş, *Minehu'l-celîl*, IV, 496.

önemli karinelere biridir. Bunun en önemli delillerinden birisi de sarf bedellerindeki miktarın ve kurun yeniden belirlenmemesidir.³⁷³

İletişim araçlarıyla yapılan bağlantı akit olarak kabul edildiği takdirde, kabzın geciktiği ve buna bağlı olarak nesîe ribâsının meydana geldiği iddia edilmektedir. Buna göre toptancının rafineriden alacağı altın miktarı belli olduğu gibi altın kuru da bellidir. Sadece teslim ve tesellüm esnasında örfün vade olarak kabul etmediği kısa bir süre vardır. Rafinerilerden altın alımında bu süre aynı günün akşamına kadardır. Bu süreye riayet etmeyen taraflara örfü göre bir miktar ceza yazılmaktadır. Bu cezanın kanun yahut mevzuatta yeri olmayıp sadece tarafların ticari itibarını muhafaza için örfü bir uygulamadır. Taraflara verilen ceza bu bağlantının akit olduğu düşüncesini güçlendirmektedir.

Bedellerin kabzındaki kısa süreli bu gecikmelerin nesîe ribâsına neden olup olmadığı bir diğer meseledir. Kabz ya hakiki ya da hükmi olarak gerçekleşir. Fukaha bey' akdinde kabzın her iki şekliyle gerçekleşmesinin sahih olduğunu beyan ederlerken sarf akdinde kabzın hakiki olması gerektiği üzerinde durmuşlardır. Buna göre kabzın naslarda belirtildiği üzere hemen yapılması gerektiğini beyan etmişlerdir. Zira nasların sarahatinden elde edilen hüküm bu yönde gelişmiş ve bu konuda icmâ meydana gelmiştir. Fakat günümüz konjonktüründe yapılan mübadelelerde ortaya çıkan kısa sürelerin sarf akdinde kabzın hakiki olarak gerçekleştirilmesi gerektiğini savunan icmâ iddiasına zarar verip vermediği konusunda farklı kanaatler bulunmaktadır.

Günümüz İslam hukukçuları modern dönem sarf işlemlerinde taraflar arasında uzun mesafeler olmasına rağmen araçlar vasıtasıyla akdin peşin gerçekleştirilebildiğini ve buna şiddetli ihtiyaç olduğunu gerekçe göstererek kısa süreli gecikmelerin kabz hükümlerini ihlal etmeyeceğini ifade etmektedirler. Ayrıca bankalar aracılığıyla hem bedel olan altın hem de satın alınan altın hükmen kabz edilebilmektedir. Örneğin toptancı esnaf kapalı çarşıdaki aracıya telefon eder aracı ayakta yüksek sesle müşterisinin talebini “Üç kilo has arıyorum” şeklinde dile getirir. Bunu duyan satıcı firmalara aracılık eden kişi de fiyatını söyler anlaşılırsa ellerindeki telefon ile bağlı oldukları işyerine bilgi vererek alışverişini

³⁷³ Durmuş, *Fikhî Açından Günümüz Para Mübadelesi İşlemleri*, s. 148.

oraya gidip fiilen bitirirler. İşte bu ve benzeri uygulamalarda arada geçen süre konusunda iki görüş vardır.

a. Abdussettar Ebû Gudde, Ahmed Muhyiddin, Sâlûs, Sellâmî, Karadâgî ve Sirâc gibi bir kısım İslam hukukçusu anlatılan işlemlerdeki kısa süreli gecikmeyi caiz görmekte-dirler. Onlara göre günümüz piyasasında bu işlemler peşin olarak kabul edilmektedir. Asr-ı saadette yüz yüze yapılan işlemler günümüzde uzak mesafeler arasında ve farklı yöntemlerle yapılabilmektedir. Bu işlem beraberinde mecburen bir gecikmeyi gerektirmektedir. Dolayısıyla örfün peşin kabul ettiği süreye itibar edilmeli ve mübadele yüz yüze yapılmış kabul edilmelidir.³⁷⁴ Çünkü toptancı fiyat araştırması yaptıktan sonra en uygun fiyat veren rafineriyle bağlantı yapmaktadır. Bunun dışında bir toptancının birebir rafinerileri gezerek altın alım işlemi yapması günümüzde yok denecek kadar azdır. Şayet aynı şehirde bulunan rafineri ve toptancı esnafı arasında iletişim araçları ile bir bağlantı yapılmışsa o günün akşamında yahut ertesi gün piyasanın açıldığı ilk saatlerde taraflar bedelleri kabzetmek zorundadır. Aksi takdirde alışveriş bozular. Şayet İstanbul dışında toptancılık yapan esnaf rafinerilerle iletişim araçlarıyla bir bağlantı yapmışsa bağlantı konusu altının teslim alınması, her gün veya haftada birkaç sefer İstanbul'a gidip gelen çalışanlar vasıtasıyla yapılmaktadır. Yani örf kendi iç uygulamalarıyla biran evvel bedellerin teslim ve tesellümü gerekli kılmaktadır.

b. İletişim araçlarıyla yapılan akitlerde kabzın kısa bir süre gecikmesinin caiz olmadığını beyan eden İslam hukukçuları sarf akdinin kurallarının naslarda açıkça beyan edildiğini ve bu beyanların herhangi bir gerekçe ile yorumlanamayacağını ifade etmektedirler. Ayrıca onlara göre tarafların bu alışverişte bankalara ait çek ve senetleri kullanmaları da kabz için yeterli değildir.³⁷⁵ Çeklerle³⁷⁶ yapılan sarf akdinin cevazını kabul

³⁷⁴ Ahmed Muhyiddîn, “el-Mudârabât fi'l-'umle”, *MMFİ*, sy. 11, I, s. 555; *Karârât el-heyeti's-şer'iyye bi masrafî'r-râcîhî*, Karar nr: 7; Sirâc, *en-Nizâmü'l-masrafîyyü'l-İslâmî*, s. 412-413; Sellâmî, “et-Ta'kîb ve'l-münâkaşa”, *MMFİ*, sy. 11, I, s. 601; Durmuş, *Fikhî Açıdan Günümüz Para Mübadelesi İşlemleri*, s. 43.

³⁷⁵ Merzûkî, “Ticâratü'z-zeheb fi ehemm suverihâ ve ahkâmihâ”, *MMFİ*, sy. 9, I, s. 244; a.mlf., “et-Ta'kîb ve'l-münâkaşa”, *MMFİ*, sy. 11, I, s. 568; Durmuş, *Fikhî Açıdan Günümüz Para Mübadelesi İşlemleri*, s. 45.

³⁷⁶ Bu çeklerle kastedilen bütün çekler değildir. Bilakis bankadan karşılığının olduğu bilinen “musaddak” çeklerdir.

eden İslam fıkıh akademisi, telefonla yapılan sarf akdinin kabz gerçekleşmediği için caiz olmadığını ifade etmektedir.³⁷⁷

Konuyla alakalı ifade edilen iki değerlendirmeye göre konunun özetlenmesi ve bir kanaat izhar edilmesi gerekirse şunlar beyan edilebilir: İstanbul dışına altın temini yapan toptancı esnaflarının rafinerilerle yaptığı altın alım işlemlerinde çoğunlukla iletişim araçlarını kullandıkları görülmektedir. Hatta telefonla bağlantı sırasında kendi çalışanını bağlantı yaptığı satıcıya yönlendirdiği takdirde bile yapılan mübadelede kısa bir sürenin geçtiği bilinmektedir. Ayrıca bu sektörde yapılan işlem hacminin perakende esnafının müşterileriyle yaptığı miktardan fazladır. Yüklü miktarda alım yapan esnaf bu altınları hem atölyecilere hem de perakendecilere pazarlamaktadır. Teslim ve teslim esnasında çokça güvenlik probleminin görüldüğü günümüzde, alışveriş yapılan altın miktarının oldukça fazla olması; piyasanın kapanmasını bekleyip fiziki teslimi o zaman yapmayı zorunlu hale getirmiştir. Kanaatimizce yapılan işlemleri vaad veya akit olarak değerlendirmede herhangi bir sakınca yoktur. Vaadin her iki taraftan bağlayıcı olduğu durumun yani bu işlemi akit olarak değerlendirmek bile cevaz hükmünü etkilememektedir. Belirtildiği üzere rafineri ve toptancı arasında gerçekleştirilen bu işlemde bedellerin yüz yüze mübadele edilmesi oldukça zor ve nadir karşılaşılabilen bir durumdur. Nitekim piyasa aktörleri bu işlemi yapmaya gerek de duymamaktadırlar. Sektörün sahip olduğu ticaret hacmi taraflar arasında belirli bir güvenin var olduğunu da göstermektedir. Bu güvene dayalı olarak taraflar altın paritesinde aşırı dalgalanmanın devam ettiği mesai saatleri içerisinde bağlantı yapmakta ve mesai bitiminde fiziki teslimle bu akdi nihayete erdirmektedir. Günümüzde beklenen bu süreyi vade olarak değerlendirmek ve nesîe ribâsına neden olduğunu beyan etmek oldukça zordur. Çünkü örfen peşin sayılan gecikmeler vade olarak değerlendirilemez. Ayrıca müşteri rafineriden bağlantısını yaptığı altının bedelini bankalar kanalıyla da ödeyebilmektedir. Bu da konunun borcun borç karşılığında satımından farklı olduğunu göstermektedir. Nitekim borcun borç karşılığında satımında her iki bedel de

³⁷⁷ Çeklerle sarf akdinin caiz olacağı görüşü için bk. “Karâr bi şe’n ticârati’z-zeheb, el-hulûli’s-şer’iyye li’ctimâ’is-sarf ve’l-havâle”, *MMFİ*, sy. 9, I, s. 369-370; modern iletişim araçlarıyla sarf akdinin caiz olmadığını görüşü için bk. “Karâr bi şe’n hükmi icrâi’l-‘ukûdi’s-şer’iyye bi âlâti’l-itssâli’l-hadîse”, *MMFİ*, sy. 6, II, s. 1267-1268.

vadelidir. Ayrıca bu alışverişle taraflar hile yoluyla faizli bir işlem yapmayı da amaçlamamaktadırlar.

Netice olarak iletişim araçlarıyla bağlantı yapan rafineri, toptancı ve kuyumcu tarafların örfün belirlediği süreye riayet etmeleri kaydıyla bu mübadeleler caiz olmakla beraber birtakım konularda hassas olmalıdırlar. Öncelikle bu akitlerin sıhhati için hem satıcı hem alıcı tarafın vekilleri kanalıyla teslim ve tesellümü örfün belirlediği süreler içerisinde yapmaları şarttır. Toptancı altın alımı yapmak isteği rafineriye vekilini göndererek akit yapması ve bedel olan para veya takoz altını hemen satıcıya teslim etmesi gerekmektedir. Bundan başka toptancının banka havalesiyle bedel olan parayı satıcıya teslim etmesi ve rafinerinin sattığı miktarı müşteri hesabına kaydetmesi de hükmi kabz olarak kabul edilebilir. Rafineri müşterinin hesabına kaydettiği altını fiziki olarak teslim edinceye kadar, emanetçi (mûda‘) konumundadır. Altının emanet verilmesi ise ittifakla caizdir.³⁷⁸ Sonuçta taraflar bedelleri karşılıklı olarak sarf akdinin şartları dahilinde mübadele etmiş olurlar.

Burada ifade edilmesi gereken diğer bir husus, hukuki mahiyet olarak ziynet eşyası şeklinde kullanılan altınların paralık vasfını kaybettiğini beyan eden İslam hukukçularının görüşleridir. Buraya kadar ifade edilen hususların tamamı onlara göre de geçerlidir. Nitekim onlar da rafinerilerin ve darphanenin ürettiği altın çeşitlerini para olarak kabul etmektedirler. Dolayısıyla bu altınların mübadelesinde çalışmada ifade edilen görüşlerden birini tercih etmeleri öngörülebilir. Altının bütün çeşitlerinin paralık vasfını kaybettiğini dile getirenlere göre bu ve diğer sektörlerde gerçekleştirilen mübadelelerde ribâ konusunda herhangi bir problem yoktur.³⁷⁹

c. Darphane İşlemlerinin Fikhî Değerlendirmesi

Altın üretim sektörünün resmi kolu olan darphane, müşterilerden gelen siparişler doğrultusunda üretim yapmaktadır.³⁸⁰ Külçe altın olarak aldığı has altını farklı çeşitlerdeki 22 ayar sarrafiye altın haline getirmektedir.

³⁷⁸ AAOIFI, “ez-Zeheb ve davâbitu’t-te‘âmül bih”, *el-Me‘âyîru’s-şer‘iyye*, std. no. 57/5/4/1, s. 1337.

³⁷⁹ Bk. Birinci bölüm, “Altının Para Olma Niteliği” başlığı.

³⁸⁰ Ayrıntılı bilgi için bk. http://www.darphane.gov.tr/upload/files/cumhuriyet_altini_talep_prosedurleri.pdf, (Erişim tarihi: 18/01/2019).

Altın işlemlerinde sipariş konusunu fikhî olarak selem veya istisnâ' akitleri çerçevesinde değerlendirmek mümkündür.

a. Selem akdinde bedellerin ikisinin de (müslemün fih ve ra'su'l-mâl) ribevî mallardan olması caiz değildir. Çünkü bu akit “para peşin, mal veresiye” satış muamelesidir. Sarf akdinde de veresiye satış caiz değildir.³⁸¹

b. Darphane işlemlerinin istisnâ' akdi kapsamında değerlendirilmesi de isabetli değildir. Zira istisnâ' akdi, belli bir bedel karşılığında sanatkârla bir mal üzerinde yapılan işçilik akdidir.³⁸² Tabiatıyla bu akitte istisnâ' malı (masnu') sanatkârın (sânî') zimmetinde olmalıdır. Darphanenin işleyişinde ise işlenecek altın müşteriye aittir. Bu sebeple konumuz istisnâ' akdinin kapsamına da girmemektedir. Şayet sarrafiye altın üretiminde hammadde olan altın darphaneye ait olsaydı o zaman bu akitten söz edilebilirdi.

AAOIFI faizsiz finans standartları altının selem ve istisnâ' akdine konu olmasıyla alakalı şunları ifade eder: “Selem malının altın, gümüş veya para olmaması şartıyla selem bedelinin altın olması caizdir. Selem bedelinin altın, gümüş veya para olmaması şartıyla selem malının altın olması caizdir. İstisnâ' bedelinin altın, gümüş veya para olmaması şartıyla altının istisnâ' akdine konu edilmesi caizdir.”³⁸³

Darphanenin sarrafiye altın üretimi ve satımında fikhî olarak sorunlu olduğu düşünülen konuların başında, üretilen altın için fazladan ödenen işçilik ücreti gelmektedir. Çünkü sarf akdinde kural, bedellerin eşit ve peşin olmasıdır. Burada görülmektedir ki bedeller arasında eşitlik olmadığı gibi peşin teslim de söz konusu değildir. Dolayısıyla konu hem bedellerin eşit olmaması hem de mübadelenin peşin gerçekleşmemesi yönüyle değerlendirilmelidir. İşçilik sebebiyle bedellere eklenen fazlalık icâre akdi (iş/hizmet akdi) kapsamında işçilik ücreti olarak değerlendirilebilir. Zira altın sipariş eden müşteri ile darphane arasında iş/hizmet akdi yapıldığı mülâhaza edilmektedir. Eğer kuyumcu ile darphane arasındaki akit, icâre olarak değerlendirilirse, bedellerin teslimindeki gecikmeyle ilgili problem de giderilmiş olacaktır.

³⁸¹ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'*, V, 186; İbn Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, VII, 14. İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, III, 222; İbn Cüzey, *el-Kavânînu'l-fikhiyye*, s. 177; Şâfiû, *el-Ümm*, III, 35; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, IV, 225.

³⁸² Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'*, V, 2-3.

³⁸³ AAOIFI, “ez-Zeheb ve davâbitu't-te'âmül bih”, *el-Me'âyîru's-şer'iyye*, std. no. 57/5/2/1,2,3, s. 1335.

Darphane umuma altın ürettiği için ecîr-i müşterek konumundadır. Bu çerçevede altın işçiliği konusu ve buna bağlı olarak farklı görüşlerin değerlendirilmesi gerekmektedir. Ancak altın işçiliği konusu darphane işlemlerini ilgilendirdiği kadar atölyecileri de ilgilennmektedir. Bununla birlikte atölyeler üretim çeşitliliği açısından daha zengindir. Nitekim darphane sadece sarrafiye altın üretirken, atölyelerin üretim yelpazesi daha geniştir. Dolayısıyla altın işçiliği denilince akla darphaneden ziyade atölyeler gelmektedir. Bu nedenle darphane ile gerçekleştirilen altın mübadelelerinin fikhî değerlendirmesi ‘atölyeci işlemleri’ ve ‘altın işçilik ücretinin bedellere yansıtılması’ konusunda yapılması daha isabetlidir.

d. Altın Atölyeci İşlemlerinin Fikhî Değerlendirmesi

Altın sektörünün en önemli temsilcilerinden biri olan atölyeciler perakende esnafının müşterilerine arz ettiği altınların çoğunu üretmektedirler. Bu ürünler, bilezik, kolye, yüzük ve küpe gibi fantezi altınlardır ve atölyecilerin sarrafiye ile has altın üretimleri bulunmamaktadır. Atölyeler, ürettikleri ürün çeşitliliğine göre kendi içlerinde gruplandırılmaktadır. Örneğin, 14 ayar ve 22 ayar altın üreten atölyeler ayrı ayrı faaliyet göstermektedir. Ulusal bazda üretim yapan büyük atölyeler her ayarda altın üretimi yaparken yerel firmalar genellikle daha az işçilik gerektiren 22 ayar altın üretimi yapmaktadır. Ayrıca yöresel olarak meşhur olmuş işçiliklerin yapıldığı atölyeler de bulunmaktadır. Bunlara Trabzon ve Diyarbakır Hasır, Maraş Burması ve Urfa Akıtması denilen 22 ayar altınların üretildiği atölyelerin örnek olarak gösterilmesi mümkündür.

Atölyeciler işçilikli altın üretiminde has altının ayarını birtakım amaçlar için düşürmektedirler. Ayar düşürme işleminde altın dışında yardımcı metaller kullanılmaktadır. Bu metaller gümüş, bakır, çinko, kadmiyum, indiyum, nikel ve kalaydır. İlgili metallerin altınla karıştırılmasının gerekçeleri şunlardır: Altının ergime sıcaklığını değiştirmek, altının renk değişimini sağlamak ve kolay işlenme kıvamına getirmektir.³⁸⁴

Atölyeler ürettikleri altınları iki şekilde temin etmektedirler. Atölyeler ilk olarak rafinerilerden has altın temin etmektedir. İkinci altın temin şekli ise perakende esnafının müşterilerden satın alıp atölyelere getirdikleri hurda altınlardır. Rafinerilerden temin edilen

³⁸⁴ *Kuyumculuk Teknolojisi*, s. 7-8.

has altınlar, ayarları değiştirilmek suretiyle ziynet eşyası haline getirilmektedir. Hurda altınların yeniden üretime kazandırılması ise bu altınların farklı aşamalardan geçmesine bağlıdır. Zira hurda altınlar, farklı ayarlardaki altınlardan oluşmaktadır. Atölyeciler bu altınları öncelikle kendi imkânlarıyla has altına çevirirler ve yeniden üretime kazandırır. Hurda altınların üretime kazandırılma sürecinde önce içerisine gümüş katılarak ergitilir ve altın 6 ayara düşürülür. Sonrasında bu altın saf suya dökülerek granül haline getirilir. Granül haldeki bu altın alaşımı nitrik asit içerisinde kolayca çözülür. Neticede nitrik asit çözeltisinin içerisindeki altın zerreleri (altın kahvesi) dibe çöker ve filtre edilerek ayrıştırılır ve has altın elde edilmiş olur. Elde edilen has altın 995 milyemdir.³⁸⁵

Konunun geldiği bu noktada ayar, karat, milyem ve ons kavramlarının açıklanması gerekmektedir. Altının içerisindeki katkı madde miktarları ayar/karat ve milyem olmak üzere iki şekilde ifade edilmektedir. Bir diğer tabirle, ayar ve milyem kavramları altın alaşımındaki has altın miktarını ifade etmektedir. Ayar ve karat tabirleri eşanlamlı olup bu çalışmada genellikle ayar kavramı tercih edilmiştir. Ayar ve milyem kavramları genel olarak aynı manayı ifade etseler de birbirlerinden ayrılmaktadırlar. Bir diğer tabirle, ayar ve milyem kavramlarıyla altın içerisindeki katkı madde miktarı farklı şekillerde beyan edilmektedir. Örneğin, ayarın en yüksek oranı 24 ayardır ve milyemin en yüksek oranı ise 1000'dir. Ayrıca Uluslararası piyasalarda genellikle milyem kavramı kullanılmaktadır.³⁸⁶ Buna göre ayar-milyem karşılıkları, ± 2 milyem tolerans bulunmakla birlikte şu şekildedir³⁸⁷:

³⁸⁵ Geçkinli, "Altın", s. 32.

³⁸⁶ Çetin, *İslâm'da Kuyumculuk*, s. 300.

³⁸⁷ Kaya, *Türkiye'de Kuyumculuk Sektöründe Çalışma Koşulları (İstanbul Kapalı Çarşı Örneğinde)*, s. 13; *Kuyumculuk teknolojisi*, s. 4; <https://altinfiyatları24.com/kuyumcu-ayar-ve-milyem-hesapları.html> (Erişim tarihi: 28/01/2019).

<i>Ayar Değeri</i>	Milyem Değeri	<i>Ayar Değeri</i>	Milyem Değeri
<i>1 Ayar</i>	41,66	<i>13 Ayar</i>	541,58
<i>2 Ayar</i>	83,32	<i>14 Ayar</i>	585
<i>3 Ayar</i>	124,98	<i>15 Ayar</i>	624,9
<i>4 Ayar</i>	166,64	<i>16 Ayar</i>	666,56
<i>5 Ayar</i>	208,3	<i>17 Ayar</i>	708,22
<i>6 Ayar</i>	249,96	<i>18 Ayar</i>	750
<i>7 Ayar</i>	291,62	<i>19 Ayar</i>	791,54
<i>8 Ayar</i>	333,28	<i>20 Ayar</i>	833,2
<i>9 Ayar</i>	374,94	<i>21 Ayar</i>	874,86
<i>10 Ayar</i>	416,6	<i>22 Ayar</i>	916
<i>11 Ayar</i>	458,26	<i>23 Ayar</i>	958,18
<i>12 Ayar</i>	499,92	<i>24 Ayar</i>	1000

Her ülkenin kendi yasaları çerçevesinde altın üretim standartları bulunmaktadır. Bu kapsamda ülkeler belli bir ayarın altında kalan altın üretimlerini yasaklamaktadır. ABD’de 10 ayardan daha düşük üretimler yasal olarak mümkün değildir. Fransa, İngiltere, Avusturalya, Portekiz ve İrlanda’da en düşük 9 ayar altın üretilmektedir. Bu oran Danimarka ve Yunanistan’da 8 ayara kadar düşmektedir.³⁸⁸ Türkiye’de de bu oranın teamül olarak 8 ayar olduğu bilinmektedir.³⁸⁹

Altının yerel para birimiyle değerinin hesaplanması için kullanılan bir diğer ölçü birimi de onstur. Bir ons, 31,10 gram has altın demektir.³⁹⁰ Uluslararası piyasada da 1 ons altının değeri, dolar olarak ifade edilir. Buna göre 1 gram altının yerel para birimi fiyatının hesaplanması şöyle yapılmaktadır: 1 ons altının fiyatı, 31,10’a bölünerek elde edilen rakam

³⁸⁸ AAOIFI, “ez-Zehab ve davâbitu’t-te’âmül bih”, *el-Me’âyîru’s-şer’iyye*, s. 1353.

³⁸⁹ Türkiye’de bu ayarla alakalı herhangi bir mevzuat bilgisine ulaşılamamış olup, kuyumculardan alınan bilgiler kapsamında üretime konu olan altınlar arasında en düşük ayarın sekiz ayar olduğu ifade edilmektedir. Maliyet ve satış politikası konusunda sektör içerisindeki bazı sorunlar nedeniyle daha düşük ayarlardaki altın üretimi ise yapılmamaktadır.

³⁹⁰ Fidan, *Kuyumculuk Muhasebesi*, s. 6.

dolar olarak altının gram fiyatıdır. Sonrasında dolar olarak fiyatı tespit edilmiş bir gram altın yerel para birimine çarpılır ve neticede 1 gram altının yerel para birimiyle fiyatı bulunmuş olur.³⁹¹ Örnek bir hesaplama şöyledir: Bir ons altının 1350 dolar olduğunu ve dolar kurunun da 5 TL olduğunu varsaydığımızda, $1350/31,10=43,40$, 1 gram altının dolar fiyatıdır. Sonra bu fiyatı, dolar/TL oranına çarparak bir gram altının TL karşılığını buluruz. $43,40 \times 5=217,041$ TL bir gram altının TL karşılığıdır.³⁹² Bu hesaplamalar genellikle perakende esnafının satışlarında dikkate alınmaktadır. Atölyeciler toptancı ve perakendecilerden hurda altın temin ederken genellikle altın olarak ödeme yaptıkları için altın-yerel para birimi paritesi dikkate alınmamaktadır.

Atölyeler hurda altın alımlarında has milyemi esas almaktadırlar. Atölyelerin kuyumculara altın satışlarında ise has altın miktarına işçilik ücreti dahil edilmektedir. Ayrıca bu işçilik ücreti de milyem olarak ilave edilir. Tabiiyle atölyecilerin satışta sunduğu ürünlerde işçilik milyeminin miktarı üretimdeki zorluğa göre değişmektedir. Örneğin, 14 ayar/585 milyem olan bir yüzüğe işçilik ücreti olarak 50 milyem ilave edilebildiği gibi bu miktar 100 milyem de olabilmektedir. Atölyeciler işçilik ücretlerini 80'li yıllara kadar yerel para birimi veya döviz cinsinden tahsil etmekteydiler. Fakat aynı yıllarda ortaya çıkan yüksek enflasyona karşı işçilik ücretlerinin değerinin korunması için peyderpey milyem hesabına geçilmiştir. Günümüzde işçilik ücreti tamamen milyem olarak hesap edilerek altın bedeline dahil edilmekte ve farklı para birimleriyle tahsilat yapılmamaktadır. Burada ifade edilmesi gereken diğer bir husus ise bazı atölyecilerin hurda altın alımlarındaki farklı milyem hesaplarıdır. Örnek olarak şu rakamlar verilebilir:³⁹³

Ayarlar	Orijinal Altın Milyemi	Hurda Altın Milyemi
22 ayar	916 Milyem	910-912 Milyem
18 ayar	750 Milyem	700-740 Milyem
14 ayar	585 Milyem	500-570 Milyem
8 ayar	333 Milyem	250-300 Milyem

³⁹¹ Formül şöyledir: [Altın Ons Fiyatı] / [31,10] x [Dolar/TL] = 1 gram altın fiyatı (tl/gr).

³⁹² Ayrıntılı milyem hesaplamaları için bk. Fidan, *Kuyumculuk Muhasebesi*, ss. 11-21.

³⁹³ Çetin, *İslâm'da Kuyumculuk*, s. 50.

Bu rakamlar atölyecilerin müşterisiyle yapmış olduğu anlaşmaya göre değişkenlik gösterebilmektedir. Bir diğer ifadeyle, yeni ürünlere karşılık olarak hurda altın alımında atölyelerin uygulamaları arasında farklılıklar görülebilmektedir.³⁹⁴ Bu farklılıklara çözüm olarak kuyumcu odaları veya kuyumcu dernekleri işçilik ücretlerine belirli bir standart getirmektedir. Belirlenen standart ücretler kuyumculuk sektörünün temsilcileriyle paylaşılmaktadır.³⁹⁵ Bazen her ürünün işçilik ücretine standart getirmek mümkün olmamaktadır. Çünkü üretilen bir kısım fantezi ürünlerde benzeri olmayan işçilikler bulunmaktadır. Tabiatıyla bunların işçilik ücretlerinin standardize edilmesi mümkün değildir.

Atölyelerin sattığı altınla alakalı bir diğer konu, atölyeden herhangi bir şekilde çıkan altınların atölyeye geri dönüşünde hurda muamelesi görmesidir. Bu muamelede atölyelerin piyasa hacmine ve sermaye büyüklüğüne bakılmamaktadır. Altın, gerçekte hiç kullanılmamış olsa da durum bu şekildedir. İstisna olarak, üretim hacmi yüksek olan kimi üreticiler kullanılmamış olması şartıyla aşırı işçilikli altınları belirli süreler içerisinde geri alabilmektedir.³⁹⁶

Altının üretildiği ayar çeşidine ve üretilecek modele göre farklı zorluklarda işçilikten bahsetmek mümkündür. İşçilikteki zorluklar dışında sektörün karşı karşıya kaldığı başka sıkıntılar da vardır. Bunlar güvenlik sorunu, yetişmiş eleman eksikliği ve üretim esnasında oluşan kayıplardır. Aslında atölyecilerin işlerini zorlaştıran başlıca unsur üretim malzemesinin bizatihi altın olmasıdır. Zira üretim esnasında oluşması muhtemel kaybın en aza indirilmesi için alınan tedbirler çalışma şartlarını zorlaştırmaktadır.³⁹⁷ Dolayısıyla sektörde ciddi bir emeğin varlığı inkâr edilmemelidir. Bu çerçevede fikhî

³⁹⁴ Örnek hesaplamalar, "Altın İşçiliğinin İcâre ve İstisnâ' Akdiyle İlişkisi" adlı başlık altında incelenmiştir.

³⁹⁵ Çetin, *İslâm'da Kuyumculuk*, s. 375.

³⁹⁶ Bu kapsamda işlem yapan atölye sayısı oldukça azdır. Bu atölyeler genellikle İstanbul merkezli fantezi altın üreten atölyelerdir. Örneğin büyük bir atölye firması, satmış olduğu altın setin satılmaması durumunda 6 ay içerisinde geri almayı taahhüt etmektedir. Atölyenin böyle bir iade işlemi kabul etmesinin nedeni, söz konusu ürün piyasaya sunulduktan sonra satılmaması durumunda müşterisi olan kuyumcuyu korumak istemesidir. Ayrıca atölyeci iade kabul etmek suretiyle kendi ürününün piyasadaki talep dengesini ölçme fırsatı elde ettiği gibi müşteri kitlesini de genişletmiş olur.

³⁹⁷ Atölyecilerin çalışma koşullarıyla ilgili Bk. Kaya, *Türkiye'de Kuyumculuk Sektöründe Çalışma Koşulları (İstanbul Kapalı Çarşı Örneğinde)*, s. 92-165.

açından atölyecilerin altın üzerinde yapmış oldukları işçilikler ve bu işçiliğin ücretlere yansıtılması değerlendirilmelidir. Atölyecilik sektöründe değerlendirilmesi gereken bir başka husus ise üretilen ürünün kuyumculara teslimi ve bedellerin ödenmesinde yaşanan gecikmelerdir. Nitekim satılan mal ve karşılığında alınan bedelde örfün vade olarak görmediği gecikmeler olabilmektedir.

Günümüzde perakende altın almak isteyen müşterinin atölyeye giderek işçilik parasını vermek suretiyle altın alımı mümkün değildir. Zira atölyeler ürettikleri altını yalnızca perakende esnafına satmaktadırlar. Onlar da atölyelerin işçilikli ürünlerini piyasaya arz ederler. Dolayısıyla kuyumcular atölyelerin acentesi gibi işlem yaparlar. Şöyle ki, kuyumcular atölyelere ödedikleri işçilik bedeline kendi aracılık masraflarını da ekleyerek müşteriye satmaktadırlar. Piyasada kuyumcuyla müşteri arasındaki işlemlerde genellikle altına karşılık bedel olarak altın dışındaki paralar ödenir.

Günümüzde fikhî açıdan problemliler olarak görülen işlemler genellikle kuyumcularla atölyeciler arasında gerçekleşmektedir. Buna göre, kuyumcu elindeki hurda altınları atölyeye verir ve işçilik ücreti ilave ederek yeni altınları alır. Aslında bu mübadelelerde bedellerdeki has altın miktarına dönük eşitlik sağlanır. Fakat ilave olarak işçilik ücreti bedele dahil edilir. Örnek olarak, bir kuyumcu 1000 gram 14 ayar hurda altın karşılığında, 1000 gram yeni 22 ayar altın almak istediğinde şöyle bir hesap yapılır:

14 ayar altının orijinal milyemi, 0,585 olup 1000 gram 14 ayar altında $1000 \times 0,585 = 585$ gram has altın vardır.

22 ayar altının orijinal milyemi, 0,916 olup 1000 gram 22 ayar altında $1000 \times 0,916 = 916$ gram has altın vardır.

Görüldüğü üzere 1000 gr 14 ayarla, 1000 gr 22 ayar, eşit miktarda has altına sahip değildir. Arada $916 - 585 = 331$ gr eksiklik söz konusudur. Tabiatıyla burada kuyumcu atölyeciye hurda olarak 14 ayar altın verecektir. Dolayısıyla bu 331 gr has altın miktarı olup bunun 14 ayar karşılığının hesaplanarak ödenmesi gerekmektedir. Bu da $331 \div 0,585 = 565,81$ grama tekabül etmedir. Neticede kuyumcu atölyeciye 1565,81 gram 14 ayar altın verip, karşılığında 1000 gram 22 ayar altın alabilmektedir. Bu örnekte işçilik miktarı henüz hesaba katılmamıştır. Has oranları dikkate alınarak yapılan mübadelelerde işçilik hesaba

katıldığı takdirde bu işçilikler, aynı şekilde milyem olarak hesaba dahil edilir. Kuyumcunun ücret olarak verdiği hurda altında genellikle orijinal milyem dikkate alınırken, yeni altında işçilik milyemi orijinal milyeme eklenir. Yukarıdaki örneğe işçilik miktarlarını ekleyerek tekrar bakılacak olursa şöyle bir muameleden bahsedilebilir:

14 ayar altının milyemi, 0,585 olan 1000 gram 14 ayar altında $1000 \times 0,585 = 585$ gram has altın vardır.

İşçilikli milyemi 0,926 olan 22 ayar altın üzerinden işlem yapılırsa, 1000 gram 22 ayar altında $1000 \times 0,926 = 926$ gram has altın vardır. Arada $926 - 585 = 341$ gram fark vardır. 341 gram has altın 14 ayar olarak ödeneceği için 341 grama tekabül eden 14 ayar hesaplanmalıdır. $341 \div 0,585 = 582,9$ gram fark ortaya çıkmaktadır. Burada kuyumcunun atölyeciye ödeyeceği 14 ayar miktarı 1582,9 grama çıkmaktadır. Yani atölyeci 1000 gram 22 ayar altın için 10 gram işçilik almıştır. Bu hesaplamalar, bütün ayarlar için söz konusudur. Burada kuyumcu ve atölyeciler arasındaki işlemlerdeki farkın net olarak anlaşılması için 14 ayar ve 22 ayar altınlar üzerinden örnek verilmiştir.

Kuyumcuların atölyelerle yaptıkları işlemlerin iki farklı şekli vardır. Bunlardan ilki kuyumcu elindeki hurda altınları atölyeciye yeni ürün üretmesi için verir. İkinci şekil ise atölyeci standart ürünlerden veya kişiye özel ürünlerden sipariş alır. Bu siparişleri müşteriye ait hurda altınlar dışında kendi öz sermayesi olan altınlarla üretmektedir. Bu iki şekle göre mevcut işlemler fıkhıdaki icâre ve istisnâ‘ akitleri açısından değerlendirilmelidir. Buna göre altın işçiliği ilk önce icâre akdi çerçevesinde ele alınacaktır.

da. Klasik Fıkıhta Altın İşçiliğine Yaklaşımlar

Klasik literatürde altın işçiliği *stayâğa* (الصياغة) veya *san‘a* (الصنعة) kelimeleriyle ifade edilmektedir. İşlenmiş ürünler ise kendine has özel isimler dışında *ez-zehebu’l-mesûğ* veya *ez-zehebu’l-masnu‘* (الذهب المصوغ/المصنوع) gibi genel ifadelerle ele alınmıştır. Bu kullanımlardan başka yeni/kaliteli ve eski/kalitesiz diye belirtilen *ceyyid* ve *radî‘* (جيد/رديء) kelimeleriyle altındaki fiziksel eskilik ve yeniliğin yanı sıra işçiliğin de belirtildiği görülmektedir. Altın işçiliğinin mübadelelerde bedellere yansıtılması, klasik ve modern fıkıh literatüründe beyan edilmiştir.

Klasik dönemde altın işçilik ücretinin mübadelelerde parasal karşılığının bedellere yansıtılmasının muteber/caiz olduğunu iddia eden ilk görüş Muâviye'ye (v. 60/680) aittir. Ancak bu görüş altın işçiliğinin mübadelelere etki edecek bir unsur olduğu çerçevesinde ifade edilse de esasında fazlalık ribâsının haram olmadığı ve ribânın sadece vadeli mübadelelerde olacağı iddiasıyla ilgilidir. Bu konu sahabe ve tabiin arasında tartışılmıştır.

Nevevî'nin (v. 676/1277) el-Mecmû' isimli eserinin tekmilesinde bu konuya kapsamlı olarak yer veren Sübkî (v. 756/1355), sahabeden Abdullah b. Mesud (v. 32/652), Usâme b. Zeyd (v. 54/674), Muâviye (v. 60/680), Abdullah b. Abbas (v. 68/687), Abdullah b. Ömer (v. 73/694) ve Abdullah b. Zübeyr'in (v. 73/692) peşin mübadelelerdeki fazlalığı ribâ olarak görmediklerini nakleder ve Abdullah b. Ömer'in bu görüşten döndüğünü ifade eder. Ayrıca Sübkî, tabiinden Urve (v. 94/713), Said (v. 94/713), Mekke fukahası ve Atâ b. Ebî Rebâh'ın (v. 114/732) ribânın sadece nesîde olduğunu ifade ettiklerini de rivayet eder.³⁹⁸ Fakat nesîe ribâsı dışında fazlalığın ribâ olmadığı yönündeki görüş literatürde İbn Abbas'a nisbet edilmiş ve bu şekilde meşhur olmuştur. İbn Abbas'ın konu hakkındaki görüşünün delili, kendisinin Usâme b. Zeyd yolu ile Hz. Peygamber'den (s.a.) naklettiği "Ribâ, nesîeden başka bir şeyde yoktur" rivayettir.³⁹⁹ Bunun için İbn Abbas, bu hadisin zahiriyle amel ederek veresiyeden başka bir şeyde ribâyı kabul etmemiştir.

Ribâ konusunda sahabe arasında ihtilaf fazlalık ribâsı hakkında olmakla beraber Muâviye'den gelen rivayet özel olarak işçilikli altınlar hakkındadır. İki farklı rivayette Muâviye'nin, Ubâde b. Sâmit ve Ebu'd-Derdâ ile altın mübadelelerinde işçilik sebebiyle meydana gelen fazlalığın ribâyâ sebebiyet vermeyeceği hususunda tartıştığı bilinmektedir.

³⁹⁸ Fazlalık ribâsı konusunda sahabeden nakledilen bu bilgiler esasında İbn Abbas'ın görüşleri olarak şöhret bulmuştur. Fakat metinde zikredilen bir kısım sahabeden de benzer görüşlerin varlığı nakledilmektedir. Bk. Nevevî, *el-Mecmû'*, X, 25-32; İlgili nakil ve bunlar hakkında yapılan değerlendirmelerin bir kısmı şöyledir:

.....(الحكم الأول) تحريم التفاضل في الجنس الواحد من أموال الربا إذا بيع بعضه ببعض كبيع درهم بدرهمين نقدا أو صاع قمح بصاعين أو ديناراً بدينارين ويسمى ربا الفضل لفضل أحد العوضين على الآخر ورا النقد في مقابلة ربا النسبة وإطلاق التفاضل على الفضل من باب المجاز فإن الفضل في أحد الجانبين دون الآخر وقد أطلقت الأمة على تحريم التفاضل إذا اجتمع مع النساء وأما إذا انفرد نقدا فإنه كان فيه خلاف قديم صح عن ابن عباس وابن مسعود رضي الله عنهما إباحته وكذلك عن ابن عمر رضي الله عنهما مع رجوعه عنه وروي عن عبد الله بن الزبير رضي الله عنه وأسامة بن زيد رضي الله عنه وفيه عن معاوية شئ محتمل وزيد بن أرقم والبراء بن عازب من الصحابة رضي الله عنهم (فأما) التابعون فصح ذلك أيضا عن عطاء بن أبي رباح وفقهاء المكيين وروي عن سعيد وعروة ثم روي عن ابن عباس ما يقتضي رجوعه عن ذلك وكذلك عن ابن مسعود وأتدب جماعة من العلماء لتبيين رجوع من قال بذلك من الصدر الأول والتشوف إلى دعوى الإجماع على التحريم.

وها أنا إن شاء الله تعالى أبين ما روي من الآثار عن القائلين بذلك ثم ما روي من رجوع من رجع عنه ثم أذكر كلام من تشوف لجعل المسألة إجماعية ثم أبين الحق في ذلك بحول الله تعالى وقوته فهذه أربعة فصول... إلخ.

³⁹⁹ Buharî, "Buyû'", 75; Müslim, "Musâkât", 101,102,104.

Konu dönemin halifesi Hz. Ömer'e (r.a.) intikal ettiğinde o, Muâviye'nin bu tavrına şiddetle karşı çıkmış ve Muâviye'nin bu görüşünü kabul etmemiştir.⁴⁰⁰ Neticede her ne kadar sahabe nezdinde fazlalık ribâsının haramlığı konusunda icmâdan söz edilemese de⁴⁰¹ sonraki dönemde fukaha fazlalık ribâsının haramlığı hususunda icmâ etmişlerdir.⁴⁰² Ayrıca Sübkî bu konu hakkında rivayet edilen delil değeri kuvvetli olan nasların, icmâ deliline ihtiyaç bırakmadığını beyan eder.⁴⁰³

Altın işçiliği konusunun modern literatürde daha çok dikkate alınıp klasik literatürde beyan edildiği halinden daha çok sorun olarak görülmesi sanayi devriminden sonraya tekabül etmektedir. Zira insanlık gelişen teknolojiden her alanda istifade ettiği gibi, altının işlenmesinde de istifade etmiştir. Geçmişte daha çok rayiç paraların mübadelesiyle ilgilenen kuyumcular günümüzde daha çok ziynet eşya satımı üzerinde yoğunlaşmıştır. Sektörde gelişen teknolojinin kullanılması, meydana gelen örfün kendi işleyişi içerisinde değerlendirilmesini zaruri hale getirmiştir.

İşçilik konusunun üç farklı boyutu vardır. Bunlardan biri, eskiden olduğu gibi günümüzde de uygulanan el işçiliğidir. İkincisi, yüksek maliyetlerle elde edilen işçilik makineleridir. Son olarak şahısların veya firmaların ürettiği bazı modellerin patentli olmasıdır. Aslında geçmişte sadece el emeği olarak kabul edilen altın işçilik sektörünün günümüzde farklı işgücü bileşenlerinin olduğu gözlemlenmektedir. Bunlar atölye işvereni, işçi (sanatkâr) ve ayarevidir. Atölyeci, perakende esnafına altın satmakta, sanatkâr ise atölyenin ürün yelpazesini oluşturmaktadır. Ayarevi ise üretilen ve üretime sunulan altınların ayar ölçümlerini yaparak bir yönüyle taraflar arasındaki güveni tesis etmektedir. Ayarevlerinin kendilerine olan güvenin sarsılmaması için kuyumcu odalarına büyük görev

⁴⁰⁰ Mâlik, *Muvatta'*, "Buyû", 33; Müslim, "Musâkât", 80. Bk. Muvatta' rivayeti:

وحدثني عن مالك، عن زيد بن أسلم، عن عطاء بن يسار، أن معاوية بن أبي سفيان باع سقاية من ذهب أو ورق بأكثر من وزنها، فقال أبو الدرداء سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم: «ينهى عن مثل هذا إلا مثلاً بمثل»، فقال له معاوية: ما أرى بمثل هذا بأساً. فقال أبو الدرداء: من يعذرني من معاوية؟ أنا أخبره عن رسول الله صلى الله عليه وسلم، ويخبرني عن رأيه، لا أسألك بأرض أنت بما " ثم قدم أبو الدرداء على عمر بن الخطاب فذكر ذلك له، فكتب عمر بن الخطاب إلى معاوية: أن لا تبيع ذلك إلا مثلاً بمثل وزنا بوزن ".

⁴⁰¹ Zeylaî, *Tebyînu'l-hakâik*, IV, 87; Bâbertî, *el-Înâye*, VII, 12.

⁴⁰² İbn Münzir, *el-İsrâf*, VI, 56

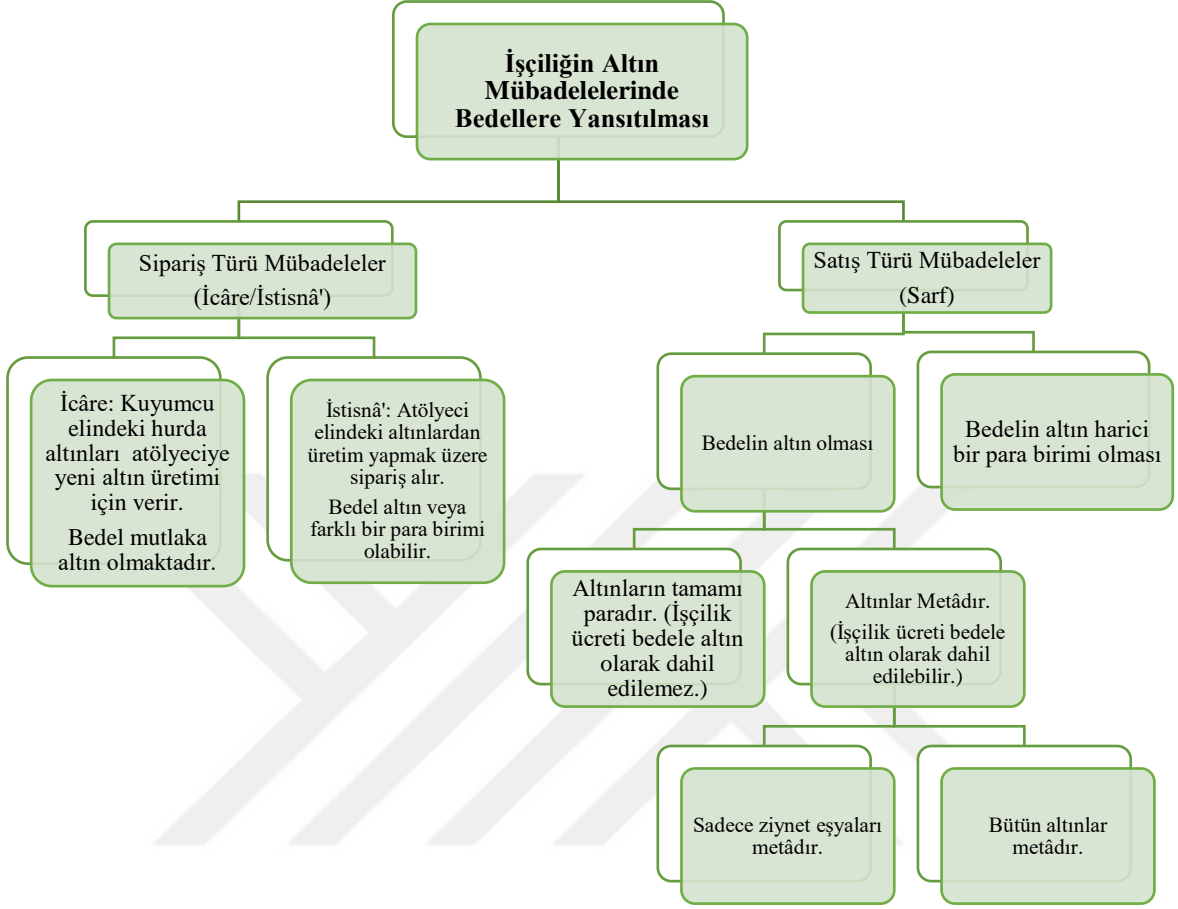
⁴⁰³ Nevevî, *el-Mecmû'*, X, 50. Metin şöyledir:

فعلى ما قلناه من قول أكثر أصحابنا امتنع دعوى الإجماع في تحريم ربا الفضل بوجه من الوجوه وهذا مقتضى صنع أبي الحسن المحاملي رحمه الله فإنه ذكر مسألة ربا الفضل في مسائل كتاب الأوسط الذي صنغه في مسائل الخلاف بين الشافعي وسائر الفقهاء ولو كانت عنده إجماعية لم يذكرها لكننا بحمد الله تعالى مستغنون عن الإجماع في ذلك بالنصوص الصحيحة الصريحة المتظافرة كما قدمته وأقوله إن شاء الله تعالى وانما يحتاج إلى الإجماع في مسألة خفية مسندها قياس أو استنباط دقيق والله أعلم.

düşmektedir. Kuyumcu odaları atölyeleri denetlediği gibi ayarevlerini de denetlemesi önemlidir. Ayrıca kuyumcu odaları üretim için hurda altın alımlarında atölyeleri standart milyeme geçmeye teşvik etmesi de oldukça önemlidir. Bu da hem kurumlar arası haksız rekabete engel olacak hem de adaletli alışverişe sebep olacaktır.

İlgili unsurlar dikkate alınarak altın işçiliği konusu iki merhalede ele alınacaktır. İlk olarak fıkıh literatüründe altın işçiliğinin incelendiği başlıklar beyan edilecek, ikinci olarak ise konunun fikhî değerlendirmesi yapılacaktır.

Fıkıh literatüründe işçilik konusu ise iki şekilde ele alınmaktadır. İlk olarak altın işçiliği yapmak üzere sanatkârla yapılan icâre veya istisnâ' sözleşmeleri; ikinci olarak sanatkârın işlediği altının satıma sunulması ve bu altınların hukuki mahiyeti dikkate alınmak suretiyle, sarf akdinde altın işçilik ücretinin bedellere yansıtılması değerlendirilecektir. Her iki şekilde tartışılması gereken temel konu sanatkârın emeğine karşılık ödenecek ücretin altın cinsinden ödenip ödenemeyeceğidir. Sarf akdinde altın işçiliğinin bedellere yansıtılmasının ele alındığı bu bölümde konu, aşağıdaki şemada ifade edileceği şekilde incelenecektir:

i. Altın İşçiliğinin İcâre ve İstisnâ' Akdiyle İlişkisi

aa. Altın İşçiliğinin İcâre Akdiyle İlişkisi

Altın işçiliğinin icâre akdiyle ilişkilendirilmesi, atölyeci ile kuyumcunun arasındaki münasebetin hizmet sözleşmesi olarak telakki edilmesinden kaynaklanır. Bu akitte kuyumcu elindeki hurda altınları üretmesi için atölyeciye verir. Atölyecinin işçilik karşılığı alacağı ücret ve üretime konu olan altınlar peşinen ödenir.

Fakihler icâre akdini bedel karşılığında menfaatin satımı olarak tarif etmektedirler. Mecelle'de icâre, "Mâlum bir menfaati, mâlum bir ivaz karşılığında satmaktır" şeklinde tanımlanmıştır.⁴⁰⁴ Mal ve hizmetin ücret karşılığı kiralanması mahiyetindeki işlemler "icâre akdi" başlığı altında incelenmiştir.⁴⁰⁵ Bu tanımlara göre altın işçiliği, atölye ile kuyumcu arasında hizmet sözleşmesi olarak değerlendirilebilir. Üzerinde işlem yapılması

⁴⁰⁴ Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye, md. 405.

⁴⁰⁵ Bardakoğlu, "İcâre", *DİA*, XXI, 379.

için verilen altın, müste'cerun fih; atölyeci, ecîr-i müşterek; kuyumcu ise müste'cir veya müstekrîdir. İcâre akdi, taraflar açısından lazımdır (bağlayıcı), tek taraflı olarak bozulamaz. Akdin bozulması ise ancak ikâle ile mümkündür.⁴⁰⁶ Burada ecîr-i- müşterekle yapılan icâre akdiyle istisnâ' akdi arasında benzerlik olduğu ifade edebilir. Fakat hukuki işlem olarak iki akit arasında farklı yönler vardır. İstisnâ' akdinde 'ayn (mal), işçilikle (amel) birlikte satılmakta; icârede 'ayn (mal) müşteriden (müste'cir), işçilik işçidendir (ecîr).

İcâre akdi hakkındaki bu genel bilgiler çerçevesinde altınların bu akde konu olması sahihtir. Nitekim bu husus klasik fıkıh literatüründe ele alınmış ve cevazı yönünde hüküm beyan edilmiştir.⁴⁰⁷ Tabiatıyla hem altının ribevî olması nedeniyle beyan edilen hükümler hem de icâre akdine mahsus şartların ifa edilmesi şart koşulmuştur. Bu çerçevede Hanefî, Mâlikî, Şâfiî ve Hanbelî fakihler altının işlenmesi için hizmet sözleşmesi yapılmasını ittifakla kabul etmektedirler. Buna göre, işlenen altın miktarının belli olması, altın üzerinde gerçekleştirilecek işçiliğin vasıflarının tam olarak belirlenmesi ve işçilik karşılığında ödenecek ücretin net olarak bilinmesi gerekmektedir.

Ribevî olan altının bu akde konu olması bir yana, esas problem olarak görülen nokta işçilik ücretinin altın olarak ödenip ödenmeyeceği konusudur. Hanefî ve Hanbelî fukahaya göre bedel olarak verilen altın ve işlenmiş olan altının eşit olması şart değildir. Zira sanatkâra teslim edilen altının içerisinde hem işlenecek altın hem de sanatkârın emeğine karşılık olan işçilik ücreti bulunmaktadır. İtibar yoluyla bedelin bir kısmı altına karşılık olarak kabul edilir, diğer kısmı ise işçilik ücreti olarak kabul edilir.⁴⁰⁸ Mâlikî ve Şâfiî

⁴⁰⁶ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'*, IV, 222; Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, V/278; ayrıca bk. "İcâre", *Mv.F.*, I/271.

⁴⁰⁷ Şeybânî, *el-Asl*, III, 52-53; Serahsî, *el-Mebsût*, XIV, 47-48; Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'*, VI, 194; Sâvî, *Hâşiyetü's-Sâvî*, III, 55; İliş, *Minehu'l-celîl*, IV, 504; Hattâb, *Mevâhibü'l-celîl*, IV, 317; Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, VII, 137-138; Nevevî, *el-Mecmû'*, X, 83-85; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, IV, 9; Buhûtî, *Keşşâfü'l-kınâ'*, III, 252-253.

⁴⁰⁸ Şeybânî, *el-Asl*, III, 52-53; Serahsî, *el-Mebsût*, XIV, 47-48; Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'*, VI, 194; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, IV, 9; Buhûtî, *Keşşâfü'l-kınâ'*, III, 252-253.

Şeybânî, konuyu şu şekilde ifade etmektedir:

باب الإجارة في صياغة الذهب وعمل المعادن

وإذا استأجر الرجل أجيرا يعمل له فضة معلومة يصوغها صياغة معلومة بأجر معلوم فهو جائز. والحلي في ذلك والآنية وحلية السيف وحلية المناطق في ذلك كله سواء. وكذلك الإناء يفضض والسرغ. وكذلك الحلي من الذهب. وإن استأجره على ذلك بذهب أو فضة فهو جائز. وكذلك إن استأجر رجل أجيرا بخلص ذهبا أو فضة، إذا اشترط من ذلك شيئا معروفا فهو جائز. وكذلك إذا استأجره بخلص له ما في تراب الصواغين أو ما في تراب المعادن فإن كان ذلك معلوما فهو جائز. وكذلك الرجل يستأجر رجلا يفضض له حليا أو ينقش له حليا أو آنية من نقش معروف. وكذلك إن استأجره بموه له لجاما أو خرزا أو عصا حديد بأجر معلوم فهو جائز. فإن اشترط ذهب التمويه على الذي أخذ الأجر فلا خير في ذلك، لأنه لا يدري ما يبلغ من ذلك، ولأنه صرف ذهب.

Buhûtî ise konuyu şu şekilde ifade etmektedir:

fakihlere göre bir altının işlenmesi üzere icâre akdi kapsamında iş/hizmet akdi yapmak, işlenen altın ve ödenen ücretin farklı cinsler olması kaydıyla caizdir. Onlara göre ödemenin aynı cinsten yapılması durumunda eşitlik şartı ifa edilmediği için fazlalık ribâsı meydana gelecektir. Her ne kadar Mâlikî ve Şâfiîler ayrıntıda farklı düşünceler de Hanefî ve Hanbelî fakihlerin beyan ettiği üzere altının işlenmesi için icâre akdinin caiz olduğunu ifade etmektedirler.⁴⁰⁹ İki görüş arasındaki en önemli fark işçilik ücretinin altın bedeline altın cinsinden dahil edilip edilmemesi hususudur.

AAOIFI faizsiz finans standartları da altın işçiliği üzerine icâre yapmanın caiz olduğunu ifade etmektedirler. Standart maddesi ise şu şekildedir: “*Altın işçiliği üzerine icâre akdi kurmak caizdir. Bu akitte altın, hizmet alan müşteriden (müste’cir) sağlanırken, işçilik atölyeci (ecîr) tarafından yapılır. Kurulan icâre akdinde ücret vadeli olabileceği gibi peşin de olabilir. Ayrıca işçiliği yapan tarafa (ecîre) ödenecek ücretin altın olması da caizdir.*”⁴¹⁰ Standart maddesi bu şekliyle Hanefî ve Hanbelî fakihlerin görüşleriyle örtüşmektedir.

Görülmektedir ki klasik dönem fakihleri açısından sanatkârın altın üzerinde gerçekleştirdiği işlem icâre akdi kapsamında değerlendirilmiştir. İşçiliğin bir bedel gerektirmekte olduğu herkes tarafından kabul edilmekle beraber, bu işçilik bedelinin mübadeleye konu olan altın cinsinden ödenip ödenmeyeceği hususu ise geçmişte olduğu gibi günümüzde de tartışmalıdır. Sektör temsilcilerinin ifadelerine göre kuyumcular ve atölyeciler uzun bir dönem işçilik ücretlerini ürettikleri ürünün dışında bir para birimiyle tahsil etme yoluna gitmişlerdir. Fakat ortaya çıkan yüksek enflasyon, işçilik ücretlerinin, bedel olan altınlara dahil edilmesi zaruretini doğurmuştur.

وفي المعنى والشرح: وإن قال للصائغ: صغ لي خاتما وزنه درهم وأعطيك مثل زنته، وأجرتك درهمان فليس ذلك بيع درهم بدرهمين قال أصحابنا وللصائغ أخذ الدرهمين أحدهما في مقابلة فضة الخاتم، والآخر أجرة له.

⁴⁰⁹ Sâvî, *Hâşiyetü's-Sâvî*, III, 55; İliş, *Minehu'l-celîl*, IV, 504; Hattâb, *Mevâhibü'l-celîl*, IV, 317; Mâverdi, *el-Hâvi'l-kebîr*, VII, 137-138; Nevevî, *el-Mecmû'*, X, 83-85. Mâverdi konuyu şöyle ifade eder:

والوجه الثاني: أن يضمناه بمثل وزنه من جنسه وبأجرة صياغته مثل أن يكون وزنه مائة مثقال من ذهب وهو مصوغ فيضمناه بمائة مثقال ذهب وبأجرة صياغته. وهل يجوز أن تكون الأجرة ذهبا أم لا؟ على وجهين:

أحدهما: لا يجوز حتى تكون ورقا لئلا يفضي إلى الريا والتفاضل في الذهب بالذهب، والوجه الثاني: وهو أصح أنه يجوز؛ لأنه بدل من الصياغة والعمل الذي لا يداخله الريا ولو دخله الريا إذا كان ذهبا لدخله الريا وإن كان ورقا لأنه لا يجوز أن تباع مائة دينار بدرهم كما لا يجوز أن تباع مائة دينار ودينار.

⁴¹⁰ AAOIFI, “ez-Zeheb ve davâbitu't-te‘âmül bih”, *el-Me‘âyîru's-şer‘iyye*, std. no. 57/5/3/4, s. 1336.

Burada ifade edilmesi gereken bir husus da atölyeci tarafından önceden üretilmiş altınların kuyumcu ile mübadele edilmesi esnasında ücret olarak ödenen altına, işçilik ücretinin altın olarak ilave edilmesidir. İşin başında müşterinin kendi hurda altınlarını atölyeciye yeniden üretmesi için teslim etmesi ve bu işçilik için ücretin bedele altın olarak dahil edilip edilmemesi konusu açıklanmıştır. Fakat mübadele şeklinde yapılan bir akdin icâre akdine kıyas edilerek, ücret olarak ödenen altının yeni altından fazla olabileceği konusuna kimi İslam hukukçuları itiraz etmişlerdir. Konunun ayrıntısı ilgili bölüme⁴¹¹ havale edilmekle beraber, itiraz gerekçelerine işaret etmek isabetli olacaktır. Sarf akdinin icâreyle birlikte kurulmasının mümkün olmadığı beyan edilmiştir. Şöyle ki, yasak (menhiyyün anh) ve emredilen (me'mûrun bih) iki hükmün bir akitte toplanması caiz değildir. Zira sarf akdinde bedeller peşin olmalıyken icârede durum bu şekilde değildir. Örneğin, bey' ve selef/selem akitlerinin aynı anda yapılması caiz değildir ama ayrı ayrı yapılmalarında herhangi bir sakınca yoktur. Nitekim sarf ve icâreyi bir arada düşünmek caiz değil, ayrı ayrı yapılmaları ise meşrudur.⁴¹²

bb. Altın İşçiliğinin İstisnâ' Akdiyle İlişkisi

İşçilik bedelinin istisnâ' akdi kapsamında değerlendirilmesi, icâre akdi kapsamında incelenmesinden farklı bir boyuta sahiptir. Zira icâre akdinde hammadde müşteriye, emek sanatkâra aitken; istisnâ' akdinde hem hammadde hem de emek sanatkâra aittir..

Günümüzde altın işçiliği konusunun tip akitlerden istisnâ' akdi kapsamında değerlendirilmesi muhtemel suret, hammadde olan altının üreticiye ait olduğu durumdur. Atölyeci kendine ait altınları, siparişler doğrultusunda üretmekte ve müşteriye teslim etmektedir. Müşteri olan kuyumcu da yeni altınların bedelini sipariş teslimi esnasında altın veya farklı bir para birimiyle ödemektedir. Bu işlem tıpkı gömlek dikmesi için terziye verilen siparişe benzemektedir. Dolayısıyla gerçekleştirilen bu akdin istisnâ' olarak değerlendirilmesi mümkündür.

İstisnâ' akdinin fakihlerin çoğunluğuna göre bey' olmadığı aksine vaad olduğu dikkate alındığında⁴¹³ ve her iki bedelin siparişin teslim zamanında ödenmesi durumu göz

⁴¹¹ Bk. "Altın İşçiliğinin Sarf Akdiyle İlişkisi" başlığı.

⁴¹² Merzûkî, "Ticâratü'z-zehab fi ehem suverihâ ve ahkâmihâ", *MMFİ*, sy. 9, I, s. 190; Ayrıca konunun metodolojik yönü için bk. Şâtıbî, *el-Muvâfakât*, III, 467-476.

⁴¹³ Bilmen, *Istılâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu*, VI, 118.

önüne alındığında vadeli işlem den söz edilmesi mümkün gözükmemektedir. Buna göre atölyeci siparişi teslim eder, kuyumcu da hurda altınları teslim eder ve akit peşin yapılmış olur. İlk etapta yapılan sözleşme ise sarf akdini yapmak üzere muvâ'adedir. Bedellerin teslimi esnasında meydana gelen akit ise peşin gerçekleştirilmiş olan sarf akdidir.

Buraya kadar beyan edilen akdin istisnâ' olduğu kanaatine iki gerekçe ile itiraz edilmektedir. İlk itiraz noktası, sipariş verilen ve buna karşılık bedel olarak ödenen şeyin her ikisinin de altın olmasıdır. Dolayısıyla siparişin hazırlanma sürecinde geçen süre nesîe ribâsına neden olmaktadır. Kural olarak istisnâ' akdinde bedel para cinsinden olmamak kaydıyla istisnâ' malı (masnu') altın olabilir.⁴¹⁴ Özellikle Hanefilere göre ta'yîn ile te'ayyun etmeyen şeyler istisnâ' ve selem akdine konu olmazlar.⁴¹⁵ Ayrıca bu akitte nesîe ribâsından başka borcun borç karşılığında satım yasağı da (بيع الكالي بالكالي) ihlal edilmektedir. İkinci itiraz ise bu alışverişin sipariş akitlerinden olan istisnâ' olmamasıdır. Çünkü atölye aldığı siparişler dışında kendine has ürünler üretip bunları satışa hazır bekletmektedir. Bu şekilde yapılan mübadele istisnâ' değil bilakis sarf akdidir ve altın olarak ödenen işçilik ücreti fazlalık ribâsıdır.⁴¹⁶

Karadâğî de Hanefilere göre selem ve istisnâ' akitlerinin ayrı olduğunu ifade ederek altın işçiliğinin istisnâ' akdi kapsamında caiz olacağını beyan eder. O, fikhın genel ilkeleri çerçevesinde günümüz problemlerine alternatif çözümler getirmeyi teklif eder. Hanefilerin istisnâ' akdini, "işin başında icâre, sonucunda ise bey'" olarak tarif ettiklerine dikkat çekerek, bedelin sonradan verilmesini caiz kabul etmektedir. Bu görüşünün İbn Teymiyye (v. 728/1328) ve öğrencisi İbn Kayyım'ın (v. 751/1350) "ziynet eşyalarının metâ' olduğu" ictihadlarına da en yakın görüş olduğunu beyan etmektedir. Ayrıca Karadâğî altın işçiliğinin istisnâ' akdi kapsamında ele alınması için 4 maddelik bir öneri sunar. İfade edilen bu şartlar sağlandıktan sonra ona göre bedelin vadeli veya taksitli olması meşrudur. Önerileri şöyledir:⁴¹⁷

⁴¹⁴ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'*, V, 214; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, III, 222; İbn Cüzey, *el-Kavânînü'l-fikhiyye*, s. 177; Şâfiî, *el-Ümm*, III, 35; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, IV, 225; Buhûtî, *Şerhu münteha'l-irâdât*, II, 89.

⁴¹⁵ İbn Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, VII, 91;

والرابع عشر أن يتعين المسلم فيه بالتعيين فلا يصح السلم في الدراهم والدنانير وتقدم، في التبر روايتان.

⁴¹⁶ Orhan Çeker'den naklen, bk. Çetin, *İslâm'da Kuyumculuk*, s. 308.

⁴¹⁷ Karadâğî, "Ahkâmü't-te'âmül fi'z-zeheb ve'l-fidda", s. 153, 159-160.

1. Taraflar kendi talepleri konusunda anlaşmalıdırlar.

2. İstisnâ' akdinin taraflarını güvene alacak bir müessese kurulmadır. Bu kurum taraflar arası anlaşmazlıkları gidermek ve tarafların istisnâ' akdinin şartlarını sağlamalarını temin etmelidir.

3. Ayrıca işçiyle (atölyeci) üretimi talep eden firma sahibi arasında da bir kurum olmalıdır. Bu kurum da işçiden aldığı ürünlerin kontrolünü sağlayacaktır.

4. Aracı kurum, müşterisi olan firma adına altınları teslim almaya vekil kabul edilecek ve hakiki kabz gerçekleşmiş olacaktır.

Karadâğî'nin konu hakkındaki ifade ettiği öneri ve kanaatleri piyasadaki mevcut uygulamaları tip akitlerden bir benzeri çerçevesinde incelemeye dönük olduğu anlaşılmaktadır. Onun bu önerilerinin mevcut uygulamalardan da oldukça uzak olduğu söylenebilir. Zira altın sektöründe işlem yapan kurumların çoğalması gerçekleştirilen işlemlerin peşin yapılamaması gibi birçok sorunu beraberinde getirecektir. Ayrıca Hanefîlerin istisnâ' akdini selemden ayırmaları çerçevesinde belirtilen bu kanaat, gerçekte Hanefîlerin görüşleriyle örtüşmemektedir. Zira Hanefîler, bedelin para olmaması şartıyla altınlarda istisnâ' akdini kabul ederler. Onlara göre istisnâ' akdinde bedeller para cinsinden olursa, ister istemez bedellerden biri vadeli ödenecektir. Dolayısıyla nesîe ribâsı söz konusu olacaktır. Kuyumcu hurda altınları peşin olarak ödese bile, atölyeci üreteceği altınları peşin veremeyecektir. Sipariş malının vadeli olması akdin tabiatıyla ilgilidir. Zira akit esnasında bedellerden en az biri vadeli.

Burada altın işçilik bedelinin altın cinsinden verilmesini caiz kabul edenlere göre (Hanefî ve Hanbelîlere), işçilik ücretinin altın milyemine dahil edilmesiyle alakalı *değirmenci hakkı* (قفيز الطحان)⁴¹⁸ konusu gündeme gelmektedir. Buna göre atölyecinin işçilik

⁴¹⁸ Değirmenci ölççeği/hakkı, Hanefî ve Şâfiîlere göre haram olarak kabul edilmektedir. Değirmencinin un öğütme ücretinin, öğüttüğü undan verilmesi yasaklanmıştır. Mâlikî, Hanbelî ve Zahirîlere göre yasağı bildiren hadis, hükme medar olarak kabul görmemiştir. (Çeker, *Fıkıh Dersleri*, s. 161-162), Hanefî fukaha içerisinde yasağın örf dayalı olduğunu, dolayısıyla değişebileceğini dile getirenler bulunmaktadır. Örneğin, Belh Hanefîleri, yöresel olarak bu şekilde ödeme durumunun çok yaygın bir örf olması nedeniyle kâfîzu't-tahhân gibi muamelelerin istisnenen caiz olabileceğini dile getirmektedirler. Bk. İbn Âbidîn, *Reddû'l-muhtâr*, V, 280.

(قوله: للطحان) أي لمسألة قفيز الطحان، وهي كما في البزاية أن يستأجر رجلا ليحمل له طعاما أو يطحنه بقفيز منه فالإجارة فاسدة، ويجب أجر المثل لا يتجاوز به المسمى. (قوله: لأنه منصوص) أي عدم الجواز منصوص عليه بالنهي عن قفيز الطحان ودفع الغزل إلى حائك في معناه. قال البيهقي: والحاصل أن المشايخ أرباب الاختيار اختلفوا

ücreti, kendi ürettiği altın cinsinden verilmekte olduğu ve bunun da caiz olmayacağı iddia edilebilir. Kanaatimizce bu iddia isabetli değildir. Çünkü bu yasak kapsamında işçilik ücretinin sanatkârın kendi emeği olan maldan ödenmesi yasaklanmıştır. Altın işçiliğinde ise sanatkârın emeği kendi üretimi olan altınlardan değil bilakis hurda altınlardan ödenmektedir.

Bu başlıkta ifade edilen işçilikle alakalı değerlendirmeler altın üzerinde ilk defa gerçekleştirilen işçilik ve bu işlemin ücretiyle ilişkilidir. İcâre ve istisnâ' akitleri kapsamında işçilik ücreti ödenmiş ve halen piyasada tedavül eden altınlarla alakalı olarak fukahânın kanaatleri ise şimdi ele alınacaktır.

ii. Altın İşçiliğinin Sarf Akdiyle İlişkisi

Altın üzerinde gerçekleştirilen işçilik ücretinin (icâre veya istisnâ' akdi kapsamında) altının hukuki mahiyetiyle bağlantılı olarak mübadelelerde bedellere yansıtılması değerlendirilmelidir. Bu kapsamda iki görüş ortaya çıkmaktadır. İlk görüşe göre altınların hukuki mahiyeti paradır ve işçilik farkının bedellere yansıtılması caiz değildir.

İkinci görüşe göre, altının hukuki mahiyeti metâdır ve atölyelerin altın üzerinde gerçekleştirdikleri işçilik ücreti mübadelelerde bedellere yansıtılabilir. Bu görüşte kendi içerisinde ikiye ayrılmaktadır. İlk görüş sahipleri sadece zekâtta muaf olan ziynet eşyasının metâ' olduğunu belirterek işçilik ücretinin altın olarak veya farklı para birimiyle ödenmesini caiz kabul etmişlerdir. İkinci görüşü dile getirenler, altın üzerinde gerçekleştirilen işçiliğin bir emek olduğunu ve bu emeğin işçilikli altına karşılık verilen semenden hissesinin varlığını tartışmaksızın, altının hukuki olarak metâ' vasfını haiz olduğunu ön planda tutmaktadırlar. Kısacası ribevî mallardan altın için yeni bir çerçeve çizmektedirler. Dolayısıyla onlara göre konu işçilik ücretinin bedele altın olarak yansıtılıp yansıtılmayacağı konusundan bağımsız ele alınmıştır.

في الإفتاء في ذلك. قال في العنابة: قال أبو الليث النسيج بالثلث والرابع لا يجوز عند علمائنا، لكن مشايخ بلخ استحسوه وأجازوه لتعامل الناس، قال وبه نأخذ. قال السيد الإمام الشهيد: لا نأخذ: باستحسان مشايخ بلخ... الخ.

mübadelesinde az miktarda eksiklik ve fazlalığın eşitlik şartını bozmadığı belirtilmektedir. Mâlikîlere göre eşitliğin bozulmadığı söylenen üç şekil vardır. Bunlardan ilki, mübadelenin sarf olarak değil de mübadele yoluyla⁴²³ yapıldığı durumdur. Bu madde için bazı ön şartları vardır.

1. Mübadele ağırlıkla değil sayıyla yapılmalı ve altınların sayısı yediden az olmalıdır.

2. Fazlalık veya eksiklik sayılarda değil sadece ağırlıkta olmalıdır.

3. Ayrıca bu fazla veya eksik ağırlık miktarı, mübadele yapılan altınların altıda birine denk veya daha az olmalıdır.⁴²⁴

Mâlikîlerin beyan ettiği bu şartlar şu örnekle daha iyi ifade edilecektir: Toplamda 60 gram olan 6 tane altınla, toplamda 71 gram ağırlığındaki 6 adet altın mübadele edilemez. Çünkü bu altınlar sayıyla mübadele edildiği halde iki bedel arasındaki fark 1/6'dan fazladır.

Altının hemcinsiyle mübadelesinde az miktarda eksiklik ve fazlalığın eşitlik şartını bozmadığı ikinci şekil, mübadelenin seferde yapılıyor olmasıdır. Şöyle ki, ham altını olan yolcu bunu para olarak bastırmak için fazlalık ödeyebilir. Çünkü burada bir zaruret söz konusudur. Üçüncü durum ise yanında bozuk parası olmayıp yiyecek alacak olan kişinin verdiği altının üstünü alması durumudur.⁴²⁵

Mâlikîlerin istisna olarak ortaya koydukları bu ictheadların genel kurala herhangi bir etkisi bulunmadığı görülmektedir. Ayrıca onların bu görüşleri, işçiliğe itibar edilme konusundan öte, zaruret ilkesiyle alakalıdır. Yoksa Mâlikîlere göre de altınların hemcinsiyle mübadelesinde işçiliğe itibar edilmemektedir. Literatürde Mâlikîlerin işçilik ücretine mutlak olarak cevaz verdiği iddiaları tartışılmış ve bu iddiaların gerçeği

صلى الله عليه وسلم - (لا تبيعوا الذهب الذهب إلا مثلاً بمثل ولا تشفوا بعضها على بعض). وحديث ابن عمر لما قال له: إني أصوغ الذهب وأبيعه بأكثر من وزنه فأستفضل قدر عمل يدي فيها، وقال: (الدينار بالدينار والدرهم بالدرهم لا فضل بينهما هذا عهد نبينا إيلنا وعهدنا إليكم). ولأنه ذهب بذهب كالمسبوك بالمسبوك، والمصوغ بالمصوغ. ولأن زيادة قيمة الصنعة إنما يراعى في الإلتلاف لا في المعاوضات كجودة الجنس.

⁴²³ Mâlikîler, diğer fukahadan farklı olarak ribevî malların mübadelesini sınıflandırmaktadırlar. Onlara ribevî malların farklı cinslerle mübadelesi *sarf*, aynı cinsler birbirleriyle değiştirilirse ve bu değişim sayıyla yapılırsa *mübadele*, tartıyla yapılırsa *murâtaledir*, (Desûkî, *Hâşiyetü'd-Desûkî*, III, 2; Sâvî, *Hâşiyetü's-Sâvî*, III, 63).

⁴²⁴ İbn Rüşd el-Cedd, *el-Beyân ve't-tahsîl*, VI, 442-444; Desûkî, *Hâşiyetü'd-Desûkî*, III, 41; Nefrâvî, *el-Fevâkihu'd-devvânî*, II, 73-74.

⁴²⁵ Nefrâvî, *el-Fevâkihu'd-devvânî*, II, 73-74.

yansıtmadığı, cevaz verilen işçiliğin sadece zarûreten bu üç meseleyle sınırlı olduğu beyan edilmiştir.⁴²⁶

Şâfiî mezhebinde de altın-altın mübadelesinde işçiliğe itibar edilmediği görülmektedir.⁴²⁷ Fakat Şâfiîlere göre işlenmiş altının telef edilmesi halinde tazmin edilmesi gerekmektedir, tazmin esnasında ise işçilik ücretinin bedele dahil edilmesi gerektiği beyan edilmektedir. Bu yönüyle Mâlikîlerle aynı kanaate sahiptirler.⁴²⁸ Günümüzde bazı çalışmalarda Şâfiî mezhebinde işçilik ücretinin mübadelelerde bedellere yansıtılmasının caiz olduğu ifade ediliyorsa da⁴²⁹ bu bilgi mezhebin temel kaynaklarındaki açık ifadelerle örtüşmemektedir. Hanefî mezhebinde ise altın gibi ribevî malların tamamında telef edilen işçilik tazmin edilmez. Hak sahibi isterse altının telef edilmiş halini talep eder, isterse o ürünün mislini talep eder.⁴³⁰

Altın işçiliğinin bedellere yansıtılmasıyla alakalı Farfûr, Karadâğî, Abdullah b. Beyye, Sâlih el-Merzûkî ve Takî el-Osmânî gibi İslam hukukçuları altının para olmasını gerekçe göstererek işçilik ücretinin altın olarak ödenmesinin fazlalık ribâsına neden olduğunu ifade ederler.⁴³¹ Suudi Arabistan fetva konseyinde bulunan ve genel olarak İbn Teymiyye (v. 728/1328) ve İbn Kayyım'ın (v. 751/1350) görüşleri doğrultusundan görüş

⁴²⁶ İbn Abdilber, *el-İstizkâr*, VI, 350; Nevevî, *el-Mecmû'*, X, 83-84.

⁴²⁷ Şâfiî, *el-Ümm*, 3, 35; Nevevî, *el-Mecmû'*, X, 83-85; Nevevî konuyu şu şekilde ifade eder:

(التفرع على هذه الأحكام) (فرع)

على تحريم التفاضل في الجنس الواحد قال أصحابنا لا يجوز بيع الذهب بالذهب متفاضلا ولا الفضة بالفضة كذلك سواء كانا مصوغين أو تبرين أو عينين أو أحدهما مصوغا والآخر تبرا أو عينا أو جديدين أو رديين أو أحدهما جيدا والآخر ردينا أو كيف كان وهو مذهب الأوزاعي وأبي حنيفة وأحمد وأكثر العلماء وعلى ذلك مضى السلف والخلف قال الشافعي رضي الله عنه في كتاب الصرف من الأم (ولا خير في أن يصارف الرجل الصائغ الفضة بالحلوى الممولة ويعطيه إجارته لأن هذا الورق بالورق متفاضلا ولا تعرف في ذلك... إلخ).

⁴²⁸ Cüveynî, *Nihâyetü'l-matlab*, VII, 188.

⁴²⁹ Bk. Döndüren, *Ticaret ve İktisat İlmihali*, s. 129, 328.

⁴³⁰ İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, VI, 188.

[تنبيه] النقصان أنواع أربعة: بتراجع السعر، وبفوات أجزاء العين، وبفوات وصف مرغوب فيه كالسمع والبصر واليد والأذن في العبد والصياغة في الذهب والبيس في الحنطة وبفوات معنى مرغوب فيه.

فالأول: لا يوجب الضمان في جميع الأحوال إذا رد العين في مكان الغضب. والثاني: يوجب الضمان في جميع الأحوال. والثالث: يوجب الضمان في غير مال الربا نحو أن يغضب حنطة فعفنت عنده أو إناء فضة فهشم في يده فصاحبه بالخيار إن شاء أخذ ذلك نفسه ولا شيء له غيره، وإن شاء تركه وضمنه مثله تفاديا عن الربا. والرابع: هو فوات المعنى المرغوب فيه في العين كالعبد المحترف إذا نسي الحرفة في يد الغاصب، أو كان شابا فشاح في يده يوجب الضمان أيضا هذا إذا كان النقصان قليلا أما إذا كان كثيرا فيخير المالك بين أخذه وتركه مع أخذ جميع قيمته... إلخ.

⁴³¹ Farfûr, "Ahkâmü'n-nukûdi'l-verakiyye", *MMFÎ*, sy. 3, III, s. 1717; Abdullah b. Beyye, "Ahkâmü'n-nukûdi'l-verakiyye ve teğayyuri kıymeti'l-umlât", *MMFÎ*, sy. 3, III, s. 1855; Karadâğî, "Tezebzüb kıymeti'n-nukûdi'l-verakiyye", *MMFÎ*, sy. 5, III, s. 1785; Takî el-Osmânî, *Fikhü'l-Buyû'*, II, 716; a.mlf., "Mes'ele teğayyuri kıymeti'l-umle", *MMFÎ*, sy. 5, III, s. 1851; Merzûkî, "Ticâratü'z-zeheb fî ehemmi suverihâ ve ahkâmihâ", *MMFÎ*, sy. 9, I, s. 191.

beyan eden İbn Bâz, Abdurrezzâk Afifi, İbn Ğadyân ve İbn Kuûd gibi İslam hukukçuları işçilik ücretinin altın olarak ödenmesiyle alakalı farklı kanaatlere sahiptirler. Onlara göre altın hemcinsiyle mübadele edildiği zaman işçilik ücreti bedele dahil edilmemelidir. Fakat altının farklı para birimleriyle mübadelesinde işçilik ücreti ödenebilir.⁴³²

İslam İşbirliği Teşkilatına (İİT) bağlı İslam Fıkıh Akademisi'nin aldığı kararda altın işçilik ücretinin altın olarak ödenmesi caiz değildir. Zira altının hemcinsiyle mübadelesinde işçilik ücretinin bedellere dahil edilmesi fazlalık ribâsına neden olacaktır.⁴³³ Bu görüşte olan fukaha, İbn Teymiyye ve İbn Kayyim'in bir sonraki başlıkta ifade edilecek görüşlerini eleştirmektedirler. Eleştirilerin ortak noktası ise icmâ olduğu iddia edilen bir konuda bu iki fakihin farklı görüş beyan etmeleridir. Suudi Arabistan Heyeti Kibârî'l-'Ulemâ üyelerinin büyük çoğunluğu da bu iki fakihin görüşlerini eleştirmiş ve selef fukahanın görüşlerine göre fetva vermişlerdir.⁴³⁴ Kral Abdülaziz Üniversitesi İslam iktisadı araştırma merkezinin yayına hazırladığı dergi heyetinden naklen Refik Yûnus el-Mısri ise konu hakkında şunları dile getirmektedir: Dünyada kuyumculuk sektörü %5 paya sahiptir. İbn Teymiyye ve İbn Kayyim'in görüşleri ise sadece bu sektörü ilgilendirmektedir. Bu görüş doğrultusunda fetva vermek, hileyle para temini yapmak isteyenlere kapı aralayacaktır. Dolayısıyla sedd-i zerîa kapsamında bu görüş reddedilmelidir.⁴³⁵

Ülkemiz İslam hukukçularının çoğunluğu da altının hemcinsiyle mübadelesinde işçiliğin fazlalık ribâsına neden olduğu görüşündedirler. Eğer işçilik ödenecekse altın dışında bir para birimiyle bu miktar ödenmelidir.⁴³⁶ Çünkü onlar konuyu klasik literatürde

⁴³² *Fetâvâ'l-lecneti'd-dâime li'l-buhûsi'l-ilmiyye ve'l-iftâ*, s. 466; Hamed Osmân, *el-Mu'âmelâtü'l-mâliyye ve't-ticâriyye*, s. 129-130.

⁴³³ "Karâr bi şe'n ticarati'z-zeheb", *MMFİ*, s. 191.

⁴³⁴ *Fetâvâ'l-lecneti'd-dâime li'l-buhûsi'l-ilmiyye ve'l-iftâ*, s. 466; Hamed Osmân, *el-Mu'âmelâtü'l-mâliyye ve't-ticâriyye*, s. 129-130; Müsnid, *Fetâvâ İslâmiyye*, II, 359-360; Kral Abdülaziz Üniversitesi, İslam iktisadı dergisi araştırma heyetinden naklen bk. Mısri, *Ahkâmü bey' ve şirâi hulliyyi-'z-zeheb ve'l-fidda*, s. 47.

⁴³⁵ Mısri, *Ahkâmü bey' ve şirâi hulliyyi-'z-zeheb ve'l-fidda*, s. 47. Mısri'nin heyet ile kimleri kastettiği konusunda herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır. Fakat bu çalışmada ilgili açıklamalar, onun aktarımı çerçevesinde nakledilmektedir.

⁴³⁶ Bilmen, *İstîlâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu*, VI, 91-92; Döndüren, *Ticaret ve İktisat İlmihali*, s. 328; Çeker, *Fıkıh Dersleri*, s. 113-114; Cengiz, *İslam'a Göre Alışveriş ve Kuyumculuk*, s. 9; Bayındır, *Ticaret ve Faiz*, s. 187; Özsoy, "Fıkıh Doktrininde Para ve Faiz", s. 119-120, 127; Ayrıca bk. Apaydın, "Müzakere", s. 151; Dalgın, *Gündemdeki Tartışmalı Dinî Konular*, II, 126-127; Çetin, *İslâm'da Kuyumculuk*, s. 319, Çetin, bu eserinde günümüzde İslam hukukçularıyla bireysel görüşmelerini ve e-mail yazışmalarını

beyan edilen hükümler doğrultusunda ele almaktadırlar. Ayrıca işçilik ücretlerinin belirlenme süreçlerinin subjektif olduğu gerekçesiyle işçilik ücretlerinin caiz olmadığı da dillendirilmektedir.⁴³⁷ Halbuki işçilik ücretleri, kuyumcu odaları ve derneklerinin denetimindedir ve TSE 7000 standartlarına uygundur. İlgili düzenlemelere göre işçilik ücretleri büyük oranda standartlaşmıştır.⁴³⁸ Bu da aslında işçiliğin objektif standartlara sahip olduğunu göstermesi yönüyle yeterlidir. Fakat bazı fantezi ürünlerin işçiliği standart dışı kalmıştır. Bunun da standart hale gelmesini düşünmek realiteyle örtüşmemektedir. Zira farklı örneği olmayan, sınırlı sayıda ve belirli dönemlerde üretilen altınlar için de işçilik standardının olması ihtimal dahilinde değildir.

bb. Altın İşçilik Ücretinin Sarf Akdinde Bedellere Yansıtılmasının Caiz Olduğu Görüşü

Altın işçiliğinin mübadelelerde bedellere yansıtılması konusunda beyan edilen kanaatlerden ikincisine göre altın işçilik ücretinin altın olarak ödenmesi caizdir. Bu görüşte olan fakihler iki grupta incelenecektir. Her iki grubun ortak kanaati işçilikli altınlarda işçilik ücreti ribâ değildir. İlk grupta bulunan fukahaya göre sadece ziynet eşyası olan altınların hukuki mahiyeti metâ' olduğu için işçilik ücretinin altın olarak bedele yansıtılması fazlalık ribâsı olarak değerlendirilmemektedir. İkinci gruba göre günümüzdeki bütün altın çeşitleri metâ'dır. Dolayısıyla mübadelelerin hiçbirinde ribâ söz konusu olmamaktadır. Çalışmanın bu aşamasında ilk önce sadece ziynet eşyası olarak üretilen altınların metâ' olduğunu ifade eden fakihlerin kanaatleri ele alınacak, sonrasında altın çeşitleri arasında ayırım yapmaksızın bütün altınların metâ' olduğunu ifade eden fakihlerin görüşleri değerlendirilecektir.

Ziynet eşyası olan altınların metâ' olduğu görüşü sadece Hanbelî doktrin içerisinde mevcuttur. Açık ifadelerle olmasa da ilk olarak İbn Kudâme'nin dile getirdiği bu görüş⁴³⁹,

nakletmektedir. Bunlar arasında Hayrettin Karaman, Halil Güneç, Hamdi Döndüren, Orhan Çeker, Hasip Asutay ve Servet Bayındır bulunmaktadır.

⁴³⁷ Özsoy, "Fıkıh Doktrininde Para ve Faiz", s. 117.

⁴³⁸ Çetin, *İslâm'da Kuyumculuk*, s. 373.

⁴³⁹ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, IV, 9; Buhûtî, *Keşşâfü'l-kınâ'*, III, 252-253; İbn Müflih, *Kitâbu'l-furû'*, VI, 294; Merdâvî, *el-İnsâf*, V, 14; Buhûtî, eserinde konuyu şu şekilde ifade etmektedir:

(وجوز الشيخ بيع مصنوع مباح) الاستعمال (كخاتم ونحوه بيع بجنسه بقيمتة حالاً، جعلاً للزائد) عن وزن الخاتم (في مقابلة الصنعة) فهو كالأجرة. (وكذا جوزه) أي بيع خاتم بجنسه بقيمتة (نساء ما لم يقصد كونها ثمناً) فإن قصد ذلك لم يجز للنسب وقال الشيخ (وما خرج عن القوت بالصنعة كنسباً) ككلا (فليس بربوي، وإلا) أي وإن لم يخرج عن القوت (فجنس بنفسه فيباح خبز بحريسة) على اختيار الشيخ والمذهب ما يأتي من أنه لا يصح. (وفي المعنى والشرح: وإن قال للصائغ: صنع لي خاتماً وزنه درهم

süreç içerisinde İbn Teymiyye (v. 728/1328) ve İbn Kayyim (v. 751/1350) tarafından açıkça beyan edilmiş ve teorik zeminde tartışılmıştır. Buna göre kadınların kullandığı ve cumhur fukahaya göre zekâta tabi olmayan ziynet eşyaları para cinsinden olmayıp metâdır. Dolayısıyla bu altınların mübadelesinde ribâ (fazlalık ve nesîe) söz konusu değildir.⁴⁴⁰ Onlar, altın mübadelelerini düzenleyen nasların mutlak olduğunu, celî kıyas ile takyîd edildiğini ifade etmektedirler. Konuyu teoriden pratiğe taşıması yönüyle hocasından önce İbn Kayyim’in görüşlerine incelemek isabetli olacaktır. Daha sonra İbn Teymiyye’nin görüşleri izah edilecektir. İbn Kayyim konunun izahında şöyle der: “*Mutlak olan naslardan takyîd edilen bazı konular, arâyâ akdi⁴⁴¹ ve kullanımı mübah olan ziynet eşyalarının mübadelesindeki işçilik farkıdır. İşçiliğin caiz olmadığını ifade edenlerin gerekçesi fazlalık ribâsıdır. Fazlalık ribâsının yasaklanmasının nedeni sedd-i zerîa’dır. Sedd-i zerîa sebebiyle haram olan bir hüküm râcih maslahat (üstün nitelikli fayda) ile mübah kılınabilir. Çünkü sedd-i zerîa ile haram kılınan bir şey makâsîd yorumuyla haram kılınan şeyden daha hafiftir. Ayrıca altın kaplar ve erkek ziynet eşyaları gibi kullanımı meşru olmayan eşyaların hem kendi cinsiyle hem de başka cinslerle mübadelesi caiz değildir. Dolayısıyla işçiliğe de itibar edilmez.... Şayet altının üzerindeki emek, yüzük kaşı, ziynet eşyaları ve silah motifleri gibi sanatkâr elinden çıkmışsa sağduyu sahibi hiç kimse bunları aynı ağırlıktaki işlenmemiş altınla değiştirmez. Bu akl-ı selime aykırı bir davranıştır. Ayrıca emeğe saygısızlıktır. Hikmet sahibi olan Şâri‘ Teâlâ kullarını böyle bir şeyle yükümlü tutmaktan münezzehtir. Din de insanların buna olan ihtiyacını görmek suretiyle işlenmiş altınla hurda altının mübadelesini yasaklamamaktadır... İbn Kayyim bu açıklamaların akabinde ziynet olarak işlenmiş altınların farklı bir para birimiyle takas*

وأعطيك مثل زنته، وأجزتلك درهمان فليس ذلك بيع درهم بدرهمين قال أصحابنا وللصائغ أخذ الدرهمين أحدهما في مقابلة فضة الخاتم، والآخر أجرة له) ، في نظير عمله وجزم بمعناه في المنتهى.

⁴⁴⁰ İbn Teymiyye, *Tefsîru âyâtin üşkilet*, II, 622-632; İbn Kayyim, *İ‘lâmu’l-muvakki‘în*, III, 407; Ba‘îf, *el-Ahbârî’l-‘ilmiyye mine’l-ihitiyârâti’l-fikhiyye*, 188; Merdâvî, *el-İnsâf*, V, 14; Merdâvî, ziynet eşyası olan altınların mübadelesi konusunda İbn Teymiyye’nin görüşlerini şöyle ifade eder:

الخامسة: الذهب والفضة داخلان، على الروايات كلها، فيحرم التفاضل فيهما مطلقا. على الصحيح من المذهب. وعليه الأصحاب، إلا أن الشيخ تقي الدين - رحمه الله -، جوز بيع المصوغ المباح بقيمته حالا. قلت: وعمل الناس عليه. وكذا جوزة نساء، ما لم يقصد كونها ثمنا. قال: وإنما خرج عن القرب بالصنعة. فليس يربوي، وإلا فجنس بنفسه. فيباح خبز بخرسة. وجوز الشيخ تقي الدين - رحمه الله - أيضا بيع موزون ربوي بالتحري للحاجة.

⁴⁴¹ Belli miktarda kuru hurmanın tahminen aynı miktardaki taze hurmayla değiştirilmesine ‘arâyâ denir. Bk. Ünal, “Arâya”, *DİA*, III, 337.

edilerek işçilik ücretinin bu şekilde tahsil edilmesine de karşı çıkar ve bu durumun insanları şeriatın istemeyeceği meşakatlere katlanmasına sebebiyet vereceğini iddia eder.⁴⁴²

İbn Teymiyye ziynet eşyası olan altınların metâ‘ olduğunu ve bunların mübadelesinde eşitlik şartının olmadığını naslar çerçevesinde değerlendirmektedir. Altın üzerinde gerçekleştirilen işçilik ücretinin, altın olarak bedele dahil edilmesinin caiz olmadığına delil getirilen ve İbn Teymiyye'nin cumhur fukahadan farklı şekilde yorumladığı naslardan birisi şu hadistir:

*Fudâle b. Ubeyd (r.a.): Ben Hayber günü boncuk ve altın dizili bir gerdanlığı 12 dinara satın aldım, yalnız altınların 12 dinardan daha ağır olduklarını anlayınca, durumu Hz. Peygamber'e (s.a.) sordum. Bunun üzerine O (s.a.) "Altınlar ayrıca tartılmadıkça satın alınmaz" buyurmuştur.*⁴⁴³

*Başka bir lafızla, Hz. Peygamber'e, Hayber günü içerisinde, altınla bağlanmış kıymetli taşlar bulunan bir gerdanlık getirdiler. Gerdanlığı bir adam yedi veya dokuz dinara satın aldı, Rasûlullah (s.a.): "Olmaz, altınla taşların arasını ayırmadıkça (caiz değil)" buyurdu. Satın alan adam: Ama ben sadece taşı istedim, dedi. Hz. Peygamber (s.a.) yine: "Hayır, onların arasını ayırmadıkça olmaz" buyurdu.*⁴⁴⁴

Bu rivayetlerin yorumunda İbn Teymiyye şunları söyler: ...gerdanlık parçalara ayrılınca, bedel olan altınla eşit olmadıkları anlaşılmıştır. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.), gerdanlığın bir bütün halinde satılmasını yasakladı. Çünkü semen olan altının, yapışık olan altından (gerdanlık) az olabilme ihtimali vardır. Anlaşılan o ki, gerdanlık hadisinde, bir miktar altının aynı miktar altınla ve inci ilavesiyle mübadelesi söz konusudur. Bu ise caiz değildir. Şayet kişi hammadde altın miktarını biliyorsa, maksadı da

⁴⁴² İbn Kayyim, *İ'lâmü'l-muvakka'în*, III, 405-406.

⁴⁴³ Müslim, "Musâkât", 90; Tirmizî, "Buyû'", 32. Hadisin lafzı şöyledir:

عن فضالة بن عبيد: اشتريت يوم خير قلادة باني عشر ديناراً ، فيها ذهب وخرز ففصلتها ، فوجدت فيها أكثر من اثني عشر ديناراً ، فذكرت ذلك للنبي صلى الله عليه وسلم ، فقال : لا تباع حتى تفصل.

⁴⁴⁴ Ebû Dâvûd, "Buyû'", 13. Hadisin lafzı şöyledir:

وفي لفظ : أن النبي صلى الله عليه وآله وسلم أتى بقلادة فيها ذهب وخرز ابتاعها رجل بتسعة دنانير أو سبعة دنانير فقال النبي صلى الله عليه وآله وسلم : "لا حتى تميز بينه وبينه" فقال : إنما أردت الحجارة . فقال النبي صلى الله عليه وآله وسلم : "لا حتى تميز بينهما" قال : فرده حتى ميز بينهما.

*eşit miktardaki altınların değiştirilmesi ise, semen olan altın da bitişik haldeki altından daha fazlaysa böyle bir işlemin faizle alakası olamaz. Nasıl ki saf altının düşük ayarlı altınla takasında, taraflardan birinin verdiği fazlalık, katkı madde miktarına tekabül ediyorsa burada da aynı husus geçerlidir. Hem işlemdeki amaç, muhtelif ağırlıktaki dirhemleri değiştirmek değildir. İşlenmiş altınla hurda altının değiştirilmesinde de böyle bir şeye ihtimal yoktur. Sonuç olarak bedellerin farklı ağırlıklarla mübadelesinin caiz olduğunu söyleyebiliriz.*⁴⁴⁵

İbn Teymiyye ve İbn Kayyım'ın görüşlerinin birbirine paralel olarak geliştiği görülmektedir. Neticede onlara göre kullanımı mübah olan ziynet olarak işlenmiş altınlar para olmayıp metâdır ve mübadelelerinde ribâya konu olmazlar.

Ziynet eşyalarıyla alakalı yukarıdaki değerlendirmeleri yapan İbn Teymiyye ayrıca altın paraların üretimi için işçilik ücreti ödenmesini kabul etmemektedir. Buna göre para basım görevinin devlete ait olduğunu belirterek bunun karşılığında işçilik ücreti almasının caiz olmadığını söyler. Devlet işçilik ücretini hazineden öder.⁴⁴⁶

Altının üretim amacı ve zekâtla olan bağlantısını dikkate alan İbn Teymiyye ve öğrencisi İbn Kayyım netice olarak kullanımı mübah ve Hanefiler dışında kalan cumhur fukahânın zekâtta muaf kabul ettiği altınların para olmadığını dile getirerek bu altınlarda işçilik ücretinin bedellere altın olarak yansıtılmasının meşru olduğunu savunmaktadırlar.⁴⁴⁷

Görüşleri ayrı ayrı değerlendirilen İbn Teymiyye ve öğrencisi İbn Kayyım'ın delilleri şu şekilde maddeleştirilebilir:

1. İhtiyaç ve zorluğu kaldırma: Toplum, ziynet eşyalarına ihtiyaç duymaktadır. İhtiyaç olan ziynet eşyalarının kullanımı caiz olduğu için üretimi de caizdir. Neticede üreticiye işçilik miktarı kadar fazlalık vermek ribâ değildir. Aklı başında hiç kimse ücretsiz olarak üretim yapmaz ve müşteri de böyle bir şeyi kabul etmez. Bu hususa 'arâya satışı

⁴⁴⁵ İbn Teymiyye, *Mecmû fetâvâ*, XXIX, 453.

⁴⁴⁶ Buhûtî, *Keşşâfî'l-kınâ*, II, 232.

⁴⁴⁷ İbn Teymiyye, *Mecmû fetâvâ*, XXIX, 453; İbn Kayyım, *İ'lâmü'l-muvakki'in*, III, 405-407.

örnek verilmektedir. Zira ‘arâya satışında ağaçtaki yetişmiş bir miktar yaş hurma ile bir miktar kuru hurmanın değişimlerdeki fazlalığa fakirlerin maslahatı için cevaz verilmiştir.

2. Kadınların asli ihtiyaçları kapsamında değerlendirilerek zekâtta muaf olan bu altınlar metâdır. Zekât hükmüne kıyasla ziynet eşyalarının metâ‘ olduğu sonucu kuvvetlenmektedir. Metânın satımında ise nesîe ve fazlalık ribâsı meydana gelmemektedir. Ziynet eşyası dışında kalan altınların ribevî oldukları konusunda ise hiçbir ihtilaf yoktur.

3. Telef edildiği takdirde tazmini gereken işçilik değerinin sarfta da değer ifade etmesi gerekir. Evvel emirde gerçekleştirilen işçilik, icâre akdi kapsamında değerlendirildiğinde işçilik ücreti altın olarak ödenebildiği gibi önceden üretilip satışa sunulan işçilikli altınların sarfında da -icâre akdine kıyasla- altın işçilik ücreti altın olarak bedellere yansıtılabilir.

4. Sahabeden ziynet eşyalarının sadece farklı cinslerle satılacağı veya sadece gramı gramına eşit satılacağı hakkında herhangi bir bilgi yoktur. Mevcut nakiller semenlerle alakalıyken ziynet eşyalarıyla alakalı değildir.

5. Hile kapsamında beş felse on felse satımına cevaz verenlerin işçilik miktarı fazlalığı ribâ olarak görmeleri samimi değildir. Şeriatımız ise bu şekilde hileli alışverişlere cevaz vermediği gibi, mevcut emeğin göz ardı edilmesine de cevaz vermemektedir.

Maddeler halinde değerlendirilen bu gerekçeler genel olarak eleştirilmiştir. İbn Teymiyye ve İbn Kayyım’ın bu iddialarına şu cevaplar verilmiştir:

1. İlk olarak naslardaki ‘âm ifadelerin celî kıyasla tahsisi meselesidir. İbn Kayyım naslarda “zeheb” lafzıyla ifade edilen genel (‘âm) yasağı, ‘arâya satışındaki ibahaya kıyasla tahsis etmektedir. Nassın genel manasının celi kıyasla tahsisi⁴⁴⁸ mümkün olsa bile, gerdanlık hadisindeki⁴⁴⁹ ifadelerin açık beyanları bu tahsise engel olmaktadır. Zira naslarda işçilikli altının da yasak kapsamında olduğu belirtilmektedir. İbn Kayyım, gerdanlık hadisinde belirtilen yasağın taşlarla ilişkili olduğunu ve işçilikle alakalı nas bulunmadığını

⁴⁴⁸ Serahsî, *Usûlu’s-Serahsî*, I, 141; Gazzâlî, *el-Mustasfâ*, s. 89.

⁴⁴⁹ Müslim, “Musâkât”, 90; Tirmizî, “Buyû”, 32. Hadisin lafzı şöyledir:

اشتریت يوم خيبر قلادة بائني عشر دينارا ، فيها ذهب وخرز ففصلتها ، فوجدت فيها أكثر من اثني عشر دينارا ، فذكرت ذلك للنبي صلى الله عليه وسلم ، فقال : لا تباع حتى تفصل.

beyan eder ki bu iddia da isabetli değildir. Çünkü Ubâde'nin (r.a.) Muâviye'ye (r.a.) karşı çıktığı konu, tam olarak işçilik farkıdır. Dolayısıyla nasta sınırları belli bir konunun fasit kıyasla tahsisi mümkün değildir.⁴⁵⁰

2. Altının işlenerek metâyâ dönüştüğü iddiası ise naslarla örtüşmemektedir. Naslardaki değerlendirmeler her çeşit altın için geçerlidir. Zira naslarda altın çeşitleriyle alakalı bir ayırım söz konusu değildir.⁴⁵¹

3. Telef edilen işçiliğin tazmini konusu sarf veya satım akdi değildir. Çünkü telef eden veya gasp eden kişi kusurlu olduğu için bunu tazmin etmesi gerekir. Eğer satım veya sarf akdini telef edilen işçiliğin tazmini konusuna kıyas edilecek olursa bu durumda asıl (mekîsun aleyh) ve fer' (mekîs) arasında illet birlikteliğinin tespiti mümkün değildir. Aynı şekilde konunun zekât konusuna kıyası da uygun değildir. Çünkü cumhurun zekâtındaki kanaatleri nisapla alakalıdır. Zekât konusunda belirtilen hükmü ribâ ile irtibatlandırmak doğru değildir.⁴⁵²

4. Sahabenin konuyla alakalı uygulamasının olmadığı iddiası da doğru değildir. Çünkü konunun içerisinde Hz. Ömer, İbn Ömer, Ubâde, Ebu'd-Derdâ gibi birçok sahabeden (r.a.) yapılan nakiller İbn Kayyim'in bu iddiasının isabetsiz olduğunu göstermektedir.

5. İcâre akdinde mal bir taraftan işçilik ise diğer taraftandır. Bir diğer deyişle icâre akdinde menfaatin satımı söz konusudur. Dolayısıyla icâre akdi bey' değildir ve işlenmiş altının sarfında ise icâre akdinden bahsedilemez. Kuyumcuyla akit yapan müşteri icâre akdi yapmamaktadır.⁴⁵³ Maddeler halinde ifade edilen bu görüşler İbn Kayyim'in eleştirilerine günümüz İslam hukukçularının çoğu tarafından verilen cevaplardır.⁴⁵⁴

⁴⁵⁰ Merzûkî, "Ticâratü'z-zeheb fî ehemm suverihâ ve ahkâmihâ", *MMFİ*, sy. 9, I, s. 183-186.

⁴⁵¹ Merzûkî, "Ticâratü'z-zeheb fî ehemm suverihâ ve ahkâmihâ", *MMFİ*, sy. 9, I, ss. 187-189.

⁴⁵² Merzûkî, "Ticâratü'z-zeheb fî ehemm suverihâ ve ahkâmihâ", *MMFİ*, sy. 9, I, s. 190.

⁴⁵³ Merzûkî, "Ticâratü'z-zeheb fî ehemm suverihâ ve ahkâmihâ", *MMFİ*, sy. 9, I, s. 190; burada ifade edilmesi gereken bir diğer husus, yasak (menhiyyün anh) ve emredilen (me'mûrun bih) olan iki hükmün bir akitte toplanabilecek olmasıdır. İşçiliğin icâre akdi kapsamında değerlendirilmesi de Merzûkî'ye göre bu çerçevede değerlendirilmelidir. Örnek olarak bey' ve selef akitlerinin aynı anda yapmak caiz değilken, ayrı ayrı yapılması caizdir. Nitekim sarf ve icâreyi bir arada düşünmek caiz değilken, ayrı ayrı mülhaza edilebilir. Bk. Şâtîbî, *el-Muvâfakât*, III, 467-476.

⁴⁵⁴ Modern dönem araştırmacılarından Kandîl, bu hususları müstakil olarak incelemiş ve çalışmasında yer vermiştir. Esasında onun ifade ettiği hususlara İbn Kayyim yukarıda tek tek cevap vermiştir. İtirazlar için bk. Kandîl, *es-Semeniyye ve munâsebetühâ li ahkâmi'z-zeheb ve'l-fidda*, s. 44-46.

Reşid Rıza (v. 1935), Abdullah Draz (v. 1958) ve Senhûrî'ye (v. 1971) göre de işçilikli altınların mübadelesinde fazlalık ribâsı meydana gelmemektedir. Çünkü insanların bu çeşit altınlara ihtiyaçları vardır ve bunların üretimi için ücret ödenmesi zaruridir.⁴⁵⁵ Dolayısıyla bu bedelin altın olarak bedellere yansıtılmasında herhangi bir sakınca bulunmamaktadır.

Günümüzde İbn Teymiyye ve İbn Kayyim'in görüşüne binaen altın işçilik ücretinin bedellere altın olarak yansıtılmasına cevaz verenler arasında Abdullah Süleyman el-Menî' bulunmektedir. O, İbn Teymiyye ve İbn Kayyim'in görüşlerini isabetli bulmakta ve aynen nakletmektedir.⁴⁵⁶

Karadâğî ise sadece tarihi eser değeri olan altınların mübadelesinde bu görüşü tercih etmektedir. Ona göre, tarihi eser altınların değeri piyasada tedavül eden altınlardan çok fazladır. Dolayısıyla eşit olarak gerçekleştirilecek mübadeleler haksızlıklara neden olacaktır.⁴⁵⁷ Karaman, Ateş, Paçacı ve Aktepe' ye göre de külçe ve sarrafiye altınlar hariç, işçilikli altınlar metâdir. Buna göre işçilik farkı fazlalık ribâsı değildir.⁴⁵⁸

Ürdün fetva heyetinin (Meclisu'l-İftâ) almış olduğu karara göre işçilik ücreti olarak altın cinsinde fazlalık ödemek caizdir. Onlar bu kararlarını dört maddeyle gerekçelendirmektedir.

1. Kullanımı mübah olan işçilikli altın, sanatkârın altın üzerindeki emeği nedeniyle semeniyet vasfını yitirmiş ve metâ' olmuştur. Metâ' vasfına sahip olan altınların fazlalıkla satımı caizdir.

2. İşçilikli altın ham altından değer olarak daha üstündür. Dolayısıyla fazlalık olan altın, ribâ kapsamında değildir.

⁴⁵⁵ Reşid Rıza, *Tefsîru'l-menâr*, III, 97; Senhûrî, *Mesâdiru'l-hak*, III, 148-152, 160-163. Abdullah Draz'ın kanaatini Reşid Rıza kendi tefsirinde nakletmektedir.

⁴⁵⁶ Menî', "Bahs fi'z-zeheb fi ba'z hasâisih ve ahkâmih", *MMFİ*, sy. 9, I, s. 93; a.mlf., "Bahs fi'z-zeheb fi ba'z hasâisih ve ahkâmih", *II. İTHK*, s. 575-576.

⁴⁵⁷ Karadâğî, "Ahkâmü't-te'âmül fi'z-zeheb ve'l-fiddat", s. 124.

⁴⁵⁸ <http://www.hayrettinkaraman.net/sc/00154.htm> (Erişim tarihi: 18/02/2019); Ateş, *Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, I, 481; Aktepe, *Katulum Finans*, s. 60.

3. İnsanlar arasında yaygın olan bu uygulamaya karşı çıkmak insanların yararına olan işleri engellemek ve sanatkârın emeğini inkârıdır.⁴⁵⁹

4. Naslarda para olan altın kastedilmektedir. Dolayısıyla işçilikli altın nassın kapsamı içerisinde değildir.⁴⁶⁰

Mısır Fetva Heyeti de (Dâru'l-İftâ) işçilikli altının metâ' olduğunu kabul etmektedir.⁴⁶¹ Ürdün fetva heyeti ve Mısır fetva heyetinin kararlarında aynı gerekçeler beyan edilmektedir.⁴⁶² İlgili fetva heyetlerinin kararları her ne kadar İbn Kayyım'ın görüşleriyle büyük oranda örtüşse de İbn Kayyım son maddede ifade edilen hususa değinmemektedir. Nitekim son maddede ifade edilen "nasta para olan altının kastedildiği" iddiası isabetli değildir. Zira nasta altın, *zeheb* (الذهب) kelimesiyle beyan edilmiştir. Bu ifade ise genel ('âm) bir ifadedir. Kısacası *zeheb* kavramı kullanıldığında altının her çeşidi anlaşılabilir. Yoksa sadece para olan altının kastedildiği iddiası sübjektif bir yorum olarak değerlendirilmelidir. Yukarıda verilen cevaplarda beyan edildiği üzere hem gerdanlık hadisi hem de sonraki dönemdeki sahabe uygulaması bu şekildeki bir gerekçelendirmenin isabetsiz olduğunu göstermektedir.

Ziynet eşyalarının kendi cinsi mukabilinde satımında fazlalık ribâsının meydana gelmeyeceği görüşü, bu görüş çerçevesindeki cevaplar ve delillerin ifade edilmesinden sonra İbn Teymiyye ve İbn Kayyım'ın bu altınların vadeli mübadelesi konusundaki görüşleri açıklanmalıdır. Zira bu konuda günümüz İslam hukukçularının farklı kanaatleri bulunmaktadır. Öncelikle İbn Teymiyye ve İbn Kayyım'dan nakledilenler, sonrasında bu nakiller hakkındaki farklı değerlendirmeler incelenecektir.

⁴⁵⁹ Esasında bu aşamada hiçbir fakih sanatkârın emeğini inkâr etmemektedir. Karşı çıkılan husus sanatkârın emeğinin karşılığı olan bedelin altın cinsinden ödenip ödenemeyeceği hususudur. Ne var ki dile getirilen bu gerekçe sebebiyle tarafların aldanmadan ve şeriatın genel yasakları çerçevesinde yapmalarının imkanı hususunda asıl ifade edilmesi gereken konular arka planda kalmıştır.

⁴⁶⁰ <https://www.aliftaa.jo/Decision.aspx?DecisionId=80>, (Erişim tarihi: 18/02/2019), karar metnini imzalayan heyetin başında, Kâdî'l-kudât İzzeddin el-Hatîb et-Temîmî (v. 2008) bulunmaktadır.

⁴⁶¹ <http://www.dar-alifta.org/ar/ViewFatwa.aspx?ID=12001&LangID=1&MuftiType=0>, (Erişim tarihi: 18/02/2019).

⁴⁶² Konuyla ilgili araştırma esnasında şu hususla karşılaşılmıştır: Ürdün fetva heyetinin işçilik ücretinin altın bedellerine altın olarak yansıtılmasının cevazı konusundaki kararına muhalif olarak kanaatimizce heyet üyelerinden birinin verdiği bireysel ve kurul kararından bağımsız bir cevap olduğu düşünülen ve işçilik ücretinin altın bedellerine yansıtılmasının caiz olmadığı şeklindeki kanaat için Bk. <https://www.aliftaa.jo/Question.aspx?QuestionId=3239>, (Erişim tarihi: 18/02/2019).

Ziynet eşyalarının kendi cinsi mukabilinde satımında fazlalık ribâsının meydana gelmeyeceği beyan eden İbn Teymiyye bu altınların vadeli mübadelesinde nesîe ribâsının da söz konusu olmadığını beyan eder.⁴⁶³

Aynı kanaate olan İbn Kayyim ise bu görüşünü şöyle beyan eder: “... *Bu tür altın mübadelelerine “ya öde ya artır” şeklindeki cahiliye ribâsı da karışmamaktadır. Elbette cahiliye ribâsı, ticaret mallarının vadeli satımına karışabileceği gibi işlenmiş altının vadeli satımına da karışabilir. Bunun zaman zaman meydana geleceğinde de kuşku yoktur. Lakin insanlara bu kapıyı kapatırsak “borçlanma” denilen mefhum ortadan kalkar ve iktisadi hayat son derece zarar görür...*”⁴⁶⁴

Nakledilen bu görüşlere rağmen günümüzde İslam hukukçuları içerisinde farklı yorumların olduğu görülmektedir. Nitekim Abdullah Süleyman el-Menî‘ ziynet eşyası olan altınların mübadelesinde İbn Teymiyye ve İbn Kayyim’in sadece bedeller arasında işçilik miktarı kadar bir fazlalığın caiz olduğunu, bu altınların vadeli satışlarının caiz olmadığını ve bu iki alime böyle bir görüş isnat etmenin isabetsiz olduğunu beyan eder. el-Menî‘nin bu görüşünün temel gerekçesi şudur: Naslar altın mübadelesinin sarîh bir şekilde beyan etmiştir; ve bu naslar umum ifade eden kalıplarla nakledilmiştir. İbn Teymiyye ve İbn Kayyim ise sadece işçilikli olan altınların üretimi karşılığında sanatkarın alacağı fazlalığın ribâ olmadığını beyan etmektedirler. Dolayısıyla bu iki alimin nesîe ribâsına cevaz verebileceği düşünülemez.⁴⁶⁵ Bu görüşe muhalif olarak günümüz İslam hukukçularından Refik Yûnus el-Mısırî şunları beyan eder: İbn Teymiyye ve İbn Kayyim’a göre işçilik

⁴⁶³ Ba‘îf, *el-Ahbâri’l-‘ilmiyye mine’l-ihiyârâtî’l-fikhiyye*, 188; Merdâvî, *el-İnsâf*, V, 14.

Ba‘îf’in ifadesi için bk.

يجوز بيع المصوغ من الذهب والفضة بجنسه، من غير اشتراط التماثل، و يجعل الزائد في مقابلة الصنعة، سواء كان البيع حالا او مؤجلا، ما لم يقصد كونها ثمنا.

Merdâvî’nin ifadesi için bk.

الخامسة: الذهب والفضة داخلان، على الروايات كلها. فيحرم التفاضل فيهما مطلقا. على الصحيح من المذهب. وعليه الأصحاب، إلا أن الشيخ تقي الدين - رحمه الله -، جوز بيع المصوغ المباح بقيمته حالا. قلت: وعمل الناس عليه. وكذا جوزوه نساء، ما لم يقصد كونها ثمنا. قال: وإنما خرج عن القرب بالصنعة. فليس برئوي، وإلا فجنس بنفسه. فيباح خبز بخرصة. وجوز الشيخ تقي الدين - رحمه الله - أيضا بيع موزون روي بالتحري للحاجة.

⁴⁶⁴ İbn Kayyim, *İ‘lâmü’l-muvakkı‘în*, III, 407.

يوضحه أن الحلية المباحة صارت بالصنعة المباحة من جنس الثياب والسلع، لا من جنس الأثمان، ولهذا لم تجب فيها الزكاة، فلا يجزي الربا بينها وبين الأثمان كما لا يجزي بين الأثمان وبين سائر السلع، وإن كانت من غير جنسها، فإن هذه بالصناعة قد خرجت عن مقصود الأثمان، وأعدت للتجارة، فلا محذور في بيعها بجنسها، ولا يدخلها "إما أن تقضي وإما أن تُرَبِّي" إلا كما يدخل في سائر السلع إذا بيعت بالثمن المؤجل، ولا ريب أن هذا قد يقع فيها (3)، لكن لو سُدَّ على الناس ذلك لسُدَّ عليهم باب الدُّنِّ، وتضرروا بذلك غاية الضرر.

⁴⁶⁵ Menî‘, “Bahs fi’z-zeheb fi ba‘z hasâisih ve ahkâmih”, *MMFİ*, sy. 9, I, s. 93; a.mlf., “Bahs fi’z-zeheb fi ba‘z hasâisih ve ahkâmih”, *II. İTHK*, s. 576. Benzer bir kanaat için bk. Yaman, “Altın Para Mıdır? Ya da Hangi Altın Paradır?”, s. 438.

nedeniyle ziynet eşyası olan altınlar ribevî mallar kapsamından çıkmış ve ticaret metâi (urûz/sil'a) olarak kabul edilmektedir. Ribevî mallar kapsamında olmayan şeylerin fazlalıkla ve vadeli satılmaları caizdir.⁴⁶⁶ Bu çalışmanın kanaati de yukardaki nakillerden de anlaşılacağı üzere Refik Yûnus el-Mısırî'nin İbn Teymiyye ve İbn Kayyim'in görüşlerine yaptığı yorumun isabetli olduğu yönündedir. Zira el-Menî'in açık ifadeler karşısında ifade ettiği yorum ve bu yorumun gerekçesi isabetli değildir ve sübjektiftir. Çünkü hem İbn Teymiyye'nin hem de İbn Kayyim'in eserlerinde bu ifadeler sarahaten beyan edilmektedir. Şayet onların ziynet eşyası olan altınların vadeli mübadelesine caiz demedikleri iddia edilecek olursa bu iddianın şu gerekçeyle temellendirilmesi daha isabetlidir: Onlar ziynet eşyalarının salt vade içeren ve bedellerden birinde fazlalık olmayan bir mübadeleyi caiz görürler. Örneğin karz akdinde mislî malın aynı miktardaki mislî bir malla vadeli değişimi söz konusudur ve bu değişim apaçık nes'e ribâsıdır. Halbuki geri ödenecek bedel miktarı artırılmadıkça karz akdi caizdir. Dolayısıyla onlara göre bedellerde fazlalık içermeyen vadeli satışların caiz olduğu ifade edilebilir.

Klasik dönemde fıkıh literatüründe ifade edilmeyen, modern dönemde ise bazı İslam hukukçuları tarafından beyan edilen görüşe göre altınlar bütün çeşitleriyle paralık vasfını kaybetmiştir. Bu görüş sahipleri ribânın illeti konusunda Mâlikîlerin mutlak semeniyet görüşünü kabul etmektedirler. Esasında Mâlikîler, altında ribâ illeti olarak semeniyeti kabul ettikleri halde altının bütün çeşitlerinde ribânın meydana gelebileceğini de beyan ederler. Bu yönüyle ilgili görüş sahiplerinin Mâlikîlerin ribânın illeti konusundaki görüşlerini kabul edip etmedikleri de tartışmalıdır. Ayrıca Mâlikîlerin altının bütün çeşitlerinde ribânın meydana geleceği şeklindeki görüşleriyle ribânın illeti konusundaki görüşleri çelişmemektedir. Zira onlara göre illetin semeniyet olması altın dışındaki paralarda ribânın tahakkukuyla alakalıdır. Yoksa para şeklinde olmayan altınlarda ribânın tahakkuk etmeyeceğiyle ilgili bir görüşleri söz konusu değildir. Altınların semeniyet vasfını kaybettiğini beyan edenler, altının veznî olmasını ve buna göre bütün türleriyle

⁴⁶⁶ Mısırî, *Ahkâm bey' ve şirâ hulliyyi-'z-zehab ve'l-fidda*, s. 56.

altının ribevî olduğunu da kabul etmemektedirler. Onlara göre altının ribâyâ konu olması, onun paralık vasfına bağlıdır. Para olmayan altın ribevî değildir.⁴⁶⁷

Bu görüşü ciddi olarak dile getirenler arasında Cengiz Kallek bulunmaktadır. O, altının paralık vasfını yitirdiğini ve günümüzde parayla altın arasında önemli farklar olduğunu iddia etmektedir. Altın ile tedavülde olan paralar arasındaki farkları beyan eder ve altının paralık vasfını kaybettiğini ispat etmeye çalışır. Altının parasal niteliğinin incelendiği birinci bölümde Kallek'in beyan ettiği bu farklar ve bu görüş etrafındaki değerlendirmeler ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Çalışmanın bu bölümünde ise bu değerlendirmelere girilmemiştir.⁴⁶⁸

db. Değerlendirme

Atölyeci işlemlerinin incelendiği yukarıdaki başlıklarda altın işçiliği konusu ilk olarak icâre ile istisnâ' akitleri çerçevesinde değerlendirilmiştir. İşçilik konusu istisnâ' ve icâre akitleri kapsamında değerlendirildikten sonra bu akitler neticesinde meydana gelmiş işçilikli altının mübadeleleri sarf akdiyle ilişkili olarak incelenmiştir. Bu aşamada ise yukarıda esas beyan edilen görüşlerle alakalı birtakım değerlendirmeler yapılacaktır. Tabiatıyla bu değerlendirme de konunun işleniş sırası esas kabul edilecektir. Ayrıca fikhî değerlendirmelerin yapılacağı bu bölümde sadece atölyelerde gerçekleştirilen altın işçiliği değil, darphanenin gerçekleştirdiği altın işçiliği konusu da değerlendirilecektir. Zira

⁴⁶⁷ İddia sahiplerinin kendi görüşlerini temellendirdikleri muhtemel metodolojik arka planı tespit için bu açıklamalar yapılmıştır. Esasında bu görüş için metodolojik bir tutarlılıktan bahsedilmesi mümkün değildir. Varsayım olarak beyan edilen bu açıklamalar tenkide açıktır.

⁴⁶⁸ Kallek'in iddiaları şöyledir:

1. Mübadele aracı olması, parayı altın gibi diğer takas araçlarından ayıran en önemli özelliktir.
2. Altın standardı sisteminde (Bretton Woods) altının para olduğu düşünülebilir. Fakat günümüz paralarının merkez bankalarından altına dönüştürülme imkânı yoktur. Zira bugün paralar tamamen itibaridir (Fiat Money).
3. Altınların piyasa değeri mevcut para ile belirlenmektedir. Neticede altın, standart değer belirleyici değildir.
4. Para için genel bir makro iktisat politikası aracı olduğunu söyleme imkânı varken, aynı durum altın için ifade edilememektedir.
5. Yukarıda ifade edilen maddelere rağmen dış ticarete kullanılan altın farklı kategorilerde değerlendirilmelidir. Altın dışında başka bir malın üretimi için ithal edilen veya ihraç edilen altın para değildir. Bu altın diğer mallar gibi değerlendirilir. Eğer altın takasta para olarak kullanılıyorsa yani altın bir malın/hizmetin alımında karşılık olarak ödeniyorsa veya bir malın/hizmetin satımında bedel olarak kabul ediliyorsa, o zaman bu altına "Parasal Altın" (Monetary Gold) denilir.
6. Parasal altın ise rezerv olarak bir değer ifade eder. Neticede bunun para olarak kullanılması genel bir durum olmayıp sadece ifade edilen işlemlerin gerçekleştiği ülkelerin para otoriteleri ve bu otoritelerle işlem yapanları ilgilendirir. (Kallek, "Döviz Vadeli ve Emtia Vadeli İşlem Sözleşmeleri" Başlıklı Tebliğin Müzakeresi", II. İTHK, s. 995)

darphane işlemleri konusu incelenirken henüz altın işçiliği konusu değerlendirilmemiş ve bu başlığa havale edilmiştir. Bu kapsamda klasik dönem fakihlerinin görüşleri ve bu görüşlerin modern döneme yansımaları ayrıntılı olarak sunulacaktır. Farklı perspektiflerden ele alınan altın işçiliği konusunun, bunların dışında farklı yönleri de bulunmaktadır. Bu hususları maddeler halinde şöyle değerlendirmek mümkündür:

1. Klasik fıkıh literatüründe altın işçilik ücretinin bedellere yansıtılmayacağı gerdanlık (kılâde) hadisinden istinbat edilmiş bir ictihaddır. Fakat hadiste belirtilen konu işçilikli altından ziyade üzerinde altın dışında kıymetsiz taşlar bulunan gerdanlığın mübadelesidir. Farklı rivayetlerde Fudâle b. Ubeyd (r.a.), taşları gerdanlıktan ayırdığında bedel olan altının gerdanlıktan az olduğunu müşahede etmiştir. Hz. Peygamber'e (s.a.) durumu anlattığında, akdin feshedilmesi gerektiğini öğrenmiştir. Bu rivayet birçok fakih tarafından işçilikle bağlantılı olarak görülmektedir. Sadece Hanbelî doktrin içerisinde İbn Teymiyye tarafından nassın işçilikle bağlantılı olmadığı ifade edilmiştir. Ayrıca İbn Teymiyye'ye göre hadiste beyan edilen yasakla alakalı olarak şunları ifade eder: Eğer bedel olan altın gerdanlıktan fazla olsaydı Hz. Peygamber (s.a.) bu akdin feshedilmesini emretmeyecektir. Çünkü fazlalık olan altın taşlara karşılık kabul edilecektir.

İlgili nas üzerinde yorum yapan her iki fukaha grubu işçilik ücretinin bedellere altın olarak yansıtılması konusunda farklı görüşlere sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bu anlayış günümüzde de varlığını sürdürmektedir. Buna göre klasik fıkıh literatüründe işçilikle alakalı değerlendirmeler, önceden üretilmiş ve farklı kişilerin kullanmaya devam ettiği altınlar konusunda yapılmaktadır. Nitekim delil olarak kabul edilen nasta da durum bu yöndedir. Bu ürünler ikinci sefer satıma konu olduğu takdirde işçiliğe itibar edilmeyeceği belirtilmektedir. Zira bu altın ilk kullanan kişi için üretilmiş ve sanatkâra altın üzerinde gerçekleştirdiği emeğin ücreti ödenmiştir. Dolayısıyla işçilik bedelini ödeyip altını kullanan kişi için ürün üzerinde yapmış olduğu bir işçilikten söz edilemez. Fakat cumhura göre ilk defa üretilen altının işçiliği için sanatkârla iş/hizmet akdi yapmanın caiz olduğu konusunda herhangi bir ihtilaf söz konusu değildir. Buna göre altının hem cinsiyle mübadelesinde işçilik ücretinin bedellere yansıtılmayacağı görüşünün kullanılmış ürünler için geçerli olduğunu ifade etmek yerinde olacaktır.

2. Günümüzde kullanılmış olan ve yeniden satışa çıkarılan bu altınlara *kalafat* denilmektedir. *Kalafat*, piyasada az kullanılmış veya vitrinde olup da çizilmiş, sonra temizlenip cilalandıktan sonra yeniden satışa sunulmuş altınlardır.⁴⁶⁹ Kuyumcular bu ürünlere hurda muamelesi yapmayıp işçilik ücreti eklemeksizin has altın miktarına kendi masraflarını ilave ederek satmaktadırlar. Bu konuda günümüzde sarraflar odalarının belirlenmiş net bir ölçü veya ahlaki bir ilke olmadığından kuyumcu esnafı vicdanıyla başbaşıdır. Çünkü bu alışveriş esnaf açısından çok kârlıdır. Kuyumcu has milyem hesabıyla aldığı ürünü, ödemediği işçilik ücretini milyem olarak ilave ederek satmakta ve kârını artırmaktadır.

Kalafat olarak satışa sunulan ürünlerde kuyumcu müşteriye sattığı ürünün kalafat olduğunu beyan etmelidir. Müşteriden bedel olarak altın veya farklı para tahsil edilebilmektedir. Bedel olarak alınan şey ister altın olsun ister farklı para birimi olsun işlemin sarf akdi olduğu göz önünde bulundurulmalı ve buna göre işlem yapılmalıdır. Kuyumcu kalafatı hurda altın mukabilinde mübadele ediyorsa kendi masrafları haricinde herhangi bir ücret talep etmemelidir.

3. Altın işleme karşılığında ücret alıp alamayacağını soran bir sanatkâra, Abdullah b. Ömer'in (r.a.) bu bedelin fazlalık ribâsı olacağı şeklindeki cevabı, fakihler tarafından nakledilmiş fakat hükme medar olarak kabul edilmemiştir. Fukahanın bu rivayete rağmen altın işçiliği sözleşmesinin cevazı konusunda görüş belirtmeleri Hz. Ömer'den (r.a.) gelen rivayeti bu rivayete tercih ettiklerini düşündürmektedir. Nitekim Hz. Ömer (r.a.) bedelin farklı cins olması kaydıyla bu işin yapılabileceğini beyan etmektedir.⁴⁷⁰ Kanaatimizce İbn Ömer'in kavlinin ise meslek içerisindeki sıkıntılara binaen işin başında bu mesleğin tercih edilmemesine (hazır) dönük olduğu söylenebilir. Zira bir meslek olarak kuyumculuğun caiz

⁴⁶⁹ Çetin, *İslâm'da Kuyumculuk*, s. 49.

⁴⁷⁰ Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, V, 477. İlgili rivayet metni şöyledir:

أخبرنا أبو أحمد عبد الله بن محمد بن الحسن العدل ، أنا أبو بكر محمد بن جعفر المزكي ، ثنا محمد بن إبراهيم العبدى ، ثنا ابن بكير ، ثنا مالك ، عن حميد بن قيس المكي ، عن مجاهد أنه قال: كنت أطوف مع عبد الله بن عمر فجاءه صائغ فقال: يا أبا عبد الرحمن، إني أصوغ الذهب، ثم أبيع الشيء من ذلك بأكثر من وزنه فأستفضل في ذلك قدر عمل يدي فيه فنهاء عبد الله بن عمر عن ذلك، فجعل الصائغ يردد عليه المسألة وعبد الله بن عمر ينهاه حتى انتهى إلى باب المسجد أو إلى دابته يريد أن يركبها ثم قال عبد الله بن عمر: " الدينار بالدينار، والدرهم بالدرهم لا فضل بينهما هذا عهد نبينا صلى الله عليه وسلم إينا، وعهدنا إليكم " وقد مضى حديث معاوية حيث باع سقاية من ذهب، أو ورق بأكثر من وزنها فنهاء أبو الدرداء وما روي عن عمر بن الخطاب رضي الله عنه في النهي عن ذلك.

olmadığı yönünde herhangi bir görüşle karşılaşılmamıştır. Bilakis yapılabiliğine dönük olarak şartlar ayrıntılı şekilde beyan edilmiştir.

4. Birinci maddede ele alınan konular dikkate alındığında, perakende esnafının atölyelerle icâre akdi kapsamında iş/hizmet akdi yapması caizdir. İşçilik ücretinin icâre akdi kapsamında değerlendirilmesi, yalnızca kuyumcunun atölyeciye verdiği hurda altınlar üzerinde gerçekleştirilen işçilik için söz konusudur. Çünkü hizmet sözleşmesinde (icâre) işlenecek altının müşteriye ait olması gerekmektedir. Ayrıca kuyumcunun ücretini ödediği işçilik bedelini, müşteriden altın olarak tahsil etmesi de caizdir. Nitekim günümüzde müşterinin atölyelerle doğrudan alışveriş yapması mümkün değildir. Kuyumcular atölyecilerin ürettikleri ürünleri müşterilere ulaşmasını sağlaması yönüyle acente gibi işlem yapmaktadır. Dolayısıyla kuyumcunun atölyeciye ödediği işçilik ücretini müşteriden tahsil etmesi caiz olacaktır. İcâre akdi çerçevesinde işçiliğin caiz olduğu ifade edildikten sonra, işçiliğin nasıl ödeneceği konusu tartışmalıdır. Bedel olan altına işçilik miktarı ücretin ilave edilmek suretiyle mübadele edilmesi Hanefî ve Hanbelî fakihlere göre caiz olduğu ilgili başlıkta ifade edilmiştir. Buna karşılık Mâlikî ve Şâfiîlere göre bu ilavenin fazlalık ribâsı olduğu aynı şekilde beyan edilmiştir. Konuya cevaz vermeyen fakihlerin genel kanaatlerine rağmen zaruret kapsamında olan hâcet gibi genel ilkeler kapsamında işçilik ücretinin altın olarak ödenmesinin caiz olacağı söylenebilir. Zira işçilik ücretinin milyem hesabıyla orijinal milyeme ilave edilmesi akdi gerçekleştiren taraflar açısından birçok faydayı beraberinde getirmektedir. Bu şekilde yapılan alışverişle işçi korunmuş ve ücreti objektif bir hesaplama ile ödenmiş olur. Bazı fakihlerin ifade ettiği bedellerin eşit olarak ödenmesi fakat işçilik ücretinin farklı para birimiyle ödenmesi önerisi naslara fazlaca lafızcı/şekilci bir yaklaşım olarak yorumlanabilir. Eğer kullanımı mübah olan altınlardan bahsediliyorsa ve kadınların kullandığı altınların cumhura göre zekâtta muaf olduğu da belirtiliyorsa bu takdirde ilgili altınların birileri tarafından üretilmesi gerekmektedir. Üretim için sanatkârın ücret alması kadar doğal bir durum olamaz. Nitekim üretime karşılık altın cinsi veya farklı cinsten ücret ödenmesi konusunda da tartışma yoktur. Dolayısıyla işçilik farkının ribâ olduğunu belirtmek kanaatimizce isabetli değildir.

Kuyumcuların tahsil ettiği işçilik ücretine yapılan itirazlar içerisinde tartışılması gereken bir husus da; müşteriye satılan üründe itibar gören işçiliğin müşterinin kuyumcuya

sattığı üründe neden itibar görmediğidir. Aslında yapılan itirazın cevabı açıktır. Şöyle ki sanatkârın ürettiği altında bir emek söz konusudur ve bu emek kuyumcu yoluyla müşteriye yansıtılmaktadır. Fakat müşteri satın aldığı ürüne ödediği işçiliği kendi adına ödemiştir. Klasik dönem fakihlerinin belirttiği ve itibar edilmeyen işçilik de tam olarak budur. Zira müşteri o emeğin ücretini ödemiş ve kendisi istifade etmiştir. Dolayısıyla ister hurdaya gitsin ister kalafat olarak vitrine konulsun müşterinin elindeki ürün için işçilik ücretinden bahsedilmesi mümkün değildir. Fakat bu ürünü tekrar satışa koyacağı için hurda fiyatından daha iyi bir fiyata satın alması ahlaki bir yükümlülüktür. Kuyumcu odalarının bunu hukuki olarak da bir zemine oturtması lazımdır.

5. Hammadde olan altınların atölyeciye ait olduğu durumlar ise istisnâ' akdi kapsamında değerlendirilmelidir. Kuyumcuların atölyelerden yapmış oldukları alışverişler, çoğunlukla istisnâ' akdi kapsamında değerlendirilebilir. Zira atölyeci kendi zimmetinde bulunan altınlar üzerinde işçilik gerçekleştirmektedir. Kuyumcunun atölyeye hurda olarak gönderdiği altınlar üzerinde işçilik yapılması ise oldukça azdır. Zira atölyelerin çoğunluğu piyasada ihtiyaç duyulan ürünleri önceden standart olarak üretmektedirler. Bu durumda akdin istisnâ' olarak değerlendirilmesi güçlenmektedir. Atölyeci işçilikli altını kuyumcu adına üretir ve bu altınları işçilik milyemini has altın gramajına ekleyerek satış yapar. Kuyumcu da bedel olarak verdiği hurda altınların has milyemine işçilik fazlalığı kadar altını milyem olarak eklemek suretiyle ödeme yapar. Bu ödeme sırasında bedeller eşit olurken, fazlalık olarak sanatkârın emeği de ödenmektedir. Ödenen işçilik ücreti istisnâ' akdinden doğan işçilik bedeli olarak görülür.

Bu akdin işin başında vadeli bir sarf akdi olduğu ve bedellerden en az birinin vadeli olarak verildiği iddiası için bu çalışmanın ulaştığı kanaat şudur: Kuyumcu, atölyeciden satın almayı, atölyeci de üreteceği altını teslim etmeyi vaad eder. Bu durumda taraflar örfe bağlayıcıdır. Fakat bu bağlayıcılık tarafların anlaşması ve belirli bir tazmin karşılığında iptal edilebilir. Bu da yapılan muamelenin gerçekte tam bir akit olmayıp vaad olduğunu gösterir. Dolayısıyla bu satış sarf akdinde muvâ'ade olarak değerlendirilmektedir. Sonrasında her iki bedel peşin olarak mübadele edilir. İlgili başlıkta beyan edildiği üzere AAOIFI faizsiz finans standartları içerisinde istisnâ' bedelinin altın olmaması kaydıyla

altının istisnâ' akdine konu olabileceği beyan edilmiştir.⁴⁷¹ İlgili görüşte beyan edilen bedelin altın olmaması şartı istisnâ' sözleşmesinin vaad olmayıp akit olduğu görüşü çerçevesindedir.

Kanaatimizce kuyumcu ve atölyeci arasında yapılan iş/hizmet akdi konusunda tip akitlerden birinin şartları çerçevesinde yapılan değerlendirmeler de bazı eksiklikler ortaya çıkmaktadır. İşçilik ücretinin sanatkâra altın olarak ödenmesiyle alakalı görüşler değerlendirilirken tek bir akdin şartları etrafında yapılan değerlendirmeler akdin esasını görmeye engel olmaktadır. Bu nedenle sarf akdinin genel şartları, yapılan işçiliğin mübah olması, bu işçiliğin objektif kriterlerle fiyatlandırılması ve mübadelelerde tarafların aldanmaması gibi temel prensiplerin teminiyle akdin cevazına hükmedilebilir. Aksi takdirde altın işçiliği konusunu, tip akitler içerisinde belli bir yere konumlandırmak çok da gerçekçi gözükmemektedir. Netice olarak sarf, icâre ve istisnâ' akitlerinde gözetilen genel yasaklar (ribâ, garâr, cehalet vb.) ve bu yasakların ihlalinde meydana gelecek olumsuzlukların bertaraf edilmesi şartıyla yapılan işlemlerin cevazı yönünde görüş beyan edilmesi isabetlidir.

6. İşçilik ücreti ile alakalı olarak Ebu Hanîfe'ye nispet edilen alternatif bir görüş daha vardır. Şöyle ki, işçilikli altın almak isteyen kimse bedel olarak vereceği altının yanında farklı cinsten bir şey de ilave eder, bu da işçiliğe karşılık verilmiş olur.⁴⁷² Bu görüş işçilikle ilgili olmayıp sarf akdinde kabz konusuyla ve sarf akdinin bey' akdiyle beraber gerçekleşmesiyle ilgilidir. Ayrıca bu görüş işçilik ücretinin mutlaka altın dışındaki bir parayla ödenmesiyle de bağlantılı değildir. Zira Hanefilere göre işçilik ücretinin altın olarak ödenmesi de caizdir. Ebû Hanîfe'den nakledilen görüşün özü aslında şu örnektir: Bir kimse, boynunda yüz dirhem ağırlığında gümüş gerdanlık olan bir cariyeyi bin dirheme satın alsa ve müşteri bedeli teslim etmeden meclis dağılsa akit şöyle mülâhaza edilir: Bin dirhem dokuz yüz dirhemi cariyenin satış bedeli yüz dirhemi ise gerdanlığa mukabil sarf akdidir. Kabz gerçekleşmediği için sarf batıl olur fakat bey' veresiye olarak sahihtir.⁴⁷³

⁴⁷¹ AAOIFI, "ez-Zeheb ve davâbitu't-te'âmül bih", *el-Me'âyîru's-şer'îyye*, std. no. 57/5/2/1,2,3, s. 1335.

⁴⁷² Çakır, "Altın ve Gümüşün Kendi Cinsi ile Mübadelesinde Kalite ve İşçilik Farkı Meselesi", s. 57-58.

⁴⁷³ Merğînânî, *el-Hidâye*, III, 82; İbn Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, VII, 135-138; Zeylâî, *Tebyînu'l-hakâik*, IV, 135. Hidâye'de metin şöyledir:

على قول أبي حنيفة في مسألة وهي ما إذا باع جارية في عنقها طوق فضة زنته مائة بألف درهم حتى انصرف للطوق مائة من ألف فيصير صرفا فيه وتسعمائة للجارية يباع فإنه لو فسد بترك القبض بطل في الطوق ويبع الجارية بتسعمائة صحيح.

Yukarıda iddia edilenin aksine bu örnekte bedel miktarında ve bedelin tesliminde sorun bulunmaktadır. Yoksa işçilik bedeli için alternatif bir değerlendirme söz konusu değildir.

7. Bedeller arasında işçilik nedeniyle meydana gelen fazlalığın ribâ olmadığı bu çalışmanın elde ettiği bir sonuç olmasına rağmen günümüzde atölyecilerle kuyumcular arasındaki bazı işlemlerde birtakım problemler görülmektedir. Bazı atölyeciler kuyumculardan hurda altın alırken üretimde kaybolacak miktar (fire) ve hurdanın eskiliğine göre has milyemi belirlemektedirler. Bir diğer ifade şekliyle konu açıklanacak olursa atölyeci hem hurdayı alırken bir miktar düşük milyeme almakta hem de satarken işçilik ilave ederek satış yapmaktadır. Bu alışverişe göre atölyelerin iki defa kâr ettiği görülmektedir. Gelen hurda altının bir miktar fire verdiği doğrudur. Nitekim ergime, döküm vb. işlemlerde kayıpların olduğu bir gerçektir. Fakat miktarı net bir şekilde belli olmayan fire oranını gerekçe göstermek suretiyle muhtemel bir aldatmaya müsaade edilmemelidir.

8. Hurda veya yeni altın satışlarında ayarevinin büyük işlevi vardır. Ayarevi mübadeleye konu olan altınların milyemini ölçmekte ve tarafların aldatılmasına müsaade etmemektedir. Klasik fıkıh literatüründe ifade edildiği şekliyle “katkı madde miktarı fazla olan altınlara (*ğâlibu'l-ğış*), alışım muamelesi” veya “katkı madde miktarı az olanlara (*mağlûbu'l-ğış*), has altın muamelesi” yapılamayacağı görülmektedir.⁴⁷⁴ Çünkü ayarevleri, bedellerdeki bu kapalılığı gidermektedir. Ayrıca altın miktarı az olan ürünlerin hukuki nitelik olarak altın olmadığı ve bunların metâ' olarak kabul edilmesi gerektiğini dile getiren fakihler geçmişte olduğu gibi bugün de vardır.⁴⁷⁵ Eğer bedellerin içerisinde katkı maddesi ve altın oranı net olarak tespit edilebiliyorsa buna göre işlem yapılması caizdir. Eğer alışımın içeriği tam olarak tespit edilemiyorsa bu takdirde çoğunluğa itibar edilmektedir. Şayet altın eşit veya çoksa altın olarak itibar edilir. Aksi durumda ise bu ürünler metâ'dır ve ribâ hükümlerine tabi değildir.⁴⁷⁶ İlgili görüşler ve bu görüşlerin detayı ilk bölümde altının sarfı konusunda işlenmiş olmakla beraber, fukahânın genel kanaati, katkı madde miktarı ve altın oranı net olarak bilinmeyen altınların mübadelesinde örf

⁴⁷⁴ Mağşûş maddelerle alakalı bilgi için bu çalışmanın birinci bölümündeki, “Mağşûş Paralar ve Felsler” başlığına bakınız.

⁴⁷⁵ İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, II, 300; Hattâb, *Mevâhibü'l-celîl*, IV, 335; Âbî, *Cevâhiru'l-İklîl*, II, 16; Nevevî, *el-Mecmû'*, X, 397; Şîrbînî, *Muğni'l-muhtâc*, II, 355; Buhûtî, *Keşşâfü'l-kınâ'*, III, 261-262.

⁴⁷⁶ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'*, V, 196; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, V, 267.

itibar edilmelidir. Buna göre günümüz İslam hukukçularından Hamdi Döndüren aynı ayarda olan altınların hemcins kabul edilmesini ve bu mübadelelerde eşitlik şartına riayet edilmesi gerektiğini beyan ederler.⁴⁷⁷ Kanaatimizce bu teklif, sektördeki mevcut fiili uygulamalar açısından uygulanabilir görünmemektedir. Zira perakende esnafı atölyeciye gönderdiği hurda altınları ayarlarına göre ayırarak göndermediği gibi böyle bir ayrıma ihtiyaç da duymamaktadır. Çünkü atölye zaten bu hurdaları eriterek takoz haline getirmekte ve bu takozları ayarevine göndererek has altın miktarını öğrenip ona göre işlem yapmaktadır.

Netice itibariyle bugün ayarevlerinin sahip olduğu teknoloji altın içerisindeki katkı madde miktarlarını en ince ayrıntısına kadar tespit edebilmektedir. Dolayısıyla Hanefîlerin ifade ettiği “itibar gâlib-i şayiadır, nadire değildir”⁴⁷⁸ kuralını düşük ayarlardaki altına tatbik ederek sonuca ulaşmak isabetli değildir. Tabiatıyla bu kuralın objektif tespit imkânının (ayarevi) olmadığı durumlarda geçerliliğini koruduğu ifade edilebilir.

9. Altın işçiliğinin bir emek olduğu, bu emeğin kıymet verilmeye değer olduğu herkesçe kabul edilmektedir. Üretildikten sonra eskimemiş ve yıpranmamış hatta tasarruf amacıyla alınıp kasada saklanan ürünleri kuyumcular geri alırken işçilik israfına dikkat etmelidirler. Fiziki olarak herhangi bir yıpranmaya maruz kalmamış işçilikli altınlar tekrar üretime gönderilmeden değerlendirilmeli, hatta bu üründeki emeğe saygı olarak hurda fiyatından daha yüksek bir fiyata alınmalıdır. Tabiatıyla bu ifadeler altının para, döviz vb. farklı cinsten bedel karşılığında müşteriden alımı için geçerlidir. Altın-altın mübadelesinde ise müşterinin elindeki deforme olmamış altının rayiç değerine itibar edilmeli, müşterinin ilk defa alırken ödediği işçilikli milyem hesabı dikkate alınmak suretiyle mübadele edilmelidir. Zira satarken önemsenen ve hurda altınlara karıştırıldığı takdirde israfa neden olacak işçilikli altınların değerinden aşırı düşük bir miktar karşılığında mübadele edilmesine göz yumulmamalıdır. İfade edilen problemler ve çözüm önerilerinin objektif olmadığı düşünülse de sektör içerisinde yapılan mübadelelerde çoğu zaman sorun teşkil eden konular olduğu görülmektedir.

⁴⁷⁷ Döndüren, *Ticaret ve İktisat İlmihali*, s. 328.

⁴⁷⁸ *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye*, md. 42. Arapçası, القليل كالمعدوم / القليل ملحق بالعدم.

10. Ziyet eşyası olarak işlenmiş altınların işlenmemiş altınlara göre farklı cins olduğu, buna binaen de ziyet eşyalarının külçe altınlarla mübadelesinde ribânın meydana gelmeyeceği gibi bir iddia isabetli değildir. Bu konu sarf akdinin şartlarından “aynı cinslerin miktar birliği” başlığı altında mezheplerin görüşleri etrafında ele alınmıştır. Konunun ayrıntısını oraya havale etmekle birlikte bu görüş son dönem İslam hukukçuları tarafından ifade edilmiştir. Bu görüşün kapsamı şöyledir: Ziyet eşyası olan altınlar ribevî mallardan olan buğdayın ekmeğe dönüşmesi gibi değişime uğramıştır. Dolayısıyla işlenmiş altınlar ile işlenmemiş altınların mübadelesinde eşitlik şartı aranmamaktadır.⁴⁷⁹

İşlenmiş altınların cinsinin değiştiği görüşünün isabetli olmadığı şöyle izah edilebilir: Ekmeğin tekrar buğday olma imkânı olmayıp cinslerin farklılaştığı açıkça görülmektedir. Fakat işlenmiş altın ne kadar değişime uğrarsa uğrasın her zaman aynı hammaddeye sahiptir ve tekrar işlenebilmektedir. Hanefîlerin cinslerin farklılığıyla alakalı görüşü de bu yöndedir.

11. Atölyeciler ürettikleri ürünleri kıymetli yahut kıymetsiz taşlarla süslemektedirler. Bu taşlar bazen üzerine yerleştirildiği altından daha değerli (elmas) olabildiği gibi daha düşük değerde (akik vb.) veya değersiz de (zirkon vb.) olabilmektedir. Gerdanlık hadisinde belirtilen ifadeler bize bu taşların kıymetine bakılmaksızın sökülerek değerinin belirlenmesi gerektiğini bildirmektedir. Kanaatimizce ayrıldığı takdirde altına zarar vermeyen taşlar için de bu hüküm tatbik edilmeli, taş ve altının değeri ayrı ayrı belirtilmelidir. Ayrıldığında altına zarar veren ve işçiliği bozan durumlarda ise tahmini bir değer takdirine gidilebilir.⁴⁸⁰ Hanefî ve Mâlikîler taşlı ürünlerin satışının bazı şartlarla⁴⁸¹ caiz olabileceğini ifade etmektedirler. Bu şartlara riayet edilerek satım yapılması da mümkündür. Ama asıl olan taş ve altının ayrı ayrı değerlendirilmesidir.

Günümüzde teknolojinin gelişmesiyle atölyelerin rahatlıkla yapması mümkün olan bir öneri söz konusudur. Bu öneri hali hazırda uygulanan barkod uygulamasıdır. Barkod uygulaması ise daha çok büyük kuyumcularda görülmektedir. Fakat bu uygulamada bazı eksiklikler bulunmaktadır. Şöyle ki barkodda taşlı altının total ağırlığı (altın ve taşın

⁴⁷⁹ Senhûrî, *Mesâdiru'l-hak*, III, 149-150.

⁴⁸⁰ Berakâtî, *el-Ahkâmü'l-fikhiyye li nevâzili 'z-zeheb ve'l-fidda*, s. 88.

⁴⁸¹ Konunun ayrıntısı perakende esnafının peşin işlemlerinin anlatıldığı başlıkta ele alınmış, ilgili şartlar için bu başlığa bakılabilir.

birlikte tartılmış hali) has milyem olarak yer almaktadır. Yani taş gramı altın olarak kaydedilmiştir. Bunun yerine atölyeler ilk olarak üretim esnasında hem taş hem de altının gramlarını ayrı ayrı yazmaları isabetli bir uygulama olacaktır. Yahut sadece altın gramı yazılır, kuyumcu taşla birlikte altını tartınca ortaya çıkan total rakamdan barkodda yazılı olan altın gramı çıkarılınca taşın ağırlığı tespit edilmiş olacaktır. Bu öneriyle hem atölyeci hem kuyumcu hem de müşteri adil ve hakkaniyetli bir alışveriş yapacaktır. Ayrıca altın-altın mübadelesinde altınlar arası eşitlik sağlanacak ve taş bedeli altın olarak görülmeyecektir.

Fakat atölyelerin kuyumculardan aldığı hurda altınların üzerindeki taşların hesabında hassas davranılmadığı görülmektedir. Örneğin sadece 14 ayar altın üreten atölyeciye bedel olarak getirilen 500 gram hurda altındaki taşları ayıklamaksızın tahmini bir taş bedeli takdir edilerek hesap yapıldığı müşahede edilmiştir. Atölyelerin tahmini işlem yapma nedenleri taşları ayırmadaki zahmet, ihmalkarlık ve tarafların bu duruma razı olmasıdır. Aslında taraflar taşlı ürünlerin mübadelesinde taş ücretini, altın ücretinden ayrı değerlendirmeye çalışmakla beraber gereken hassasiyeti göstermemektedirler.⁴⁸² Atölyecilere ve kuyumcuların uyması gereken en önemli konulardan bir tanesi taşlı ürünlerin mübadelesinde altının ve taşın bedelini ayrı ayrı hesaplamalarıdır. Aksi takdirde fazlalık ribâsı nedeniyle akit batıl olacak yahut mebîn miktarındaki cehalet nedeniyle akdin fesadı gündeme gelecektir. Neticede yapılan alışveriş haram hükmü alacaktır.

12. Atölyecilerin perakendeciye altın tesliminde veya kuyumcuların ellerindeki hurdaları atölyecilere teslim etmelerinde bir miktar gecikmeler bulunmaktadır. Günümüz kuyumculuk örfü bu gecikmeleri peşin işlem olarak kabul etmektedir. Bu gecikmeler klasik fıkıh literatüründe vade olarak kabul edilmiş ve nesîe ribâsı olarak görülmüştür. Nitekim bu işlemde sarf akdindeki peşin olma kuralı ve bu kuralın yansıması olan bedellerin aynı mecliste kabz edilmesi kuralı ihlal edilmektedir.

Kanaatimizce ifade edilen süreler tarafların ihmalleri ve vade kastıyla ortaya çıkan süreler değildir. Çünkü modern dönemde ortaya çıkan çeşitli iletişim araçları farklı uzaklıklarda olan tarafların görüşmesini kolaylaştırırken, fiziksel birliktelik imkânı bir o

⁴⁸² Bk. Çetin, *İslâm'da Kuyumculuk*, s. 44-47.

kadar zorlaşmakta veya gecikebilmektedir. Küçük şehirlerde faaliyet gösteren kuyumcu esnafı yakın büyükşehirlerdeki atölyecilerle işlem yapmaktadır. Aynı şekilde büyükşehirlerin iki farklı noktasında işlem yapan esnafların alışverişleri de aynı mecliste gerçekleşmemekte, işlemler belirli bir süre gecikebilmektedir. Dolayısıyla tarafların maslahatı açısından bu süreler kabul edilebilir ve örfen vade olarak görülmediği sürece de nesfe ribâsından bahsedilmesi oldukça zordur. Ticari hacmin büyüklüğü, çeşitli riskler ve aşırı fiyat dalgalanmaları nedeniyle esnaflar çoğunlukla bedellerin tesliminde hassas davranmaktadırlar. Tabiatıyla fukahanın belirttiği şekliyle anlaşmanın yapımı ve ürün tesliminde en ufak bir gecikme olmadan, elden ele yapılan işlemler de vardır. Atölyeciler ve kuyumcular arasında yaşanan gecikmelerle alakalı ifade edilen kanaatlerin tamamı kuyumcular ile darphane arasında gerçekleşen mübadelelerdeki gecikmeler için de söz konusudur.

Altın üretim sektörünün önemli temsilcilerinden darphanenin işlemleri ilgili bölümde ele alınmıştır. Fakat darphane işlemlerinin fikhî değerlendirmesi bu başlığa havale edilmiştir. Zira orada altın işçiliği ve işçilik ücretleri konusu incelenmemiş, fukahanın kanaatleri açıklanmamıştır. Dolayısıyla darphaneyi de bir tür atölye olarak kabul ederek gerçekleştirilen işlemlerin fikhî değerlendirmesi burada yapılacaktır.

1. Darphane ürettiği bu altınların ücretini 24 ayar has altın olarak tahsil etmektedir. Ücret olarak tahsil ettiği 24 ayar altınları, 22 ayara düşürmek suretiyle sarrafiye altına dönüştürdüğü, ilgili başlıkta belirtilmiştir. Sarrafiye altınlarıdaki işçilik konusunun, iki şekilde değerlendirilmesi mümkündür. Birincisi; sarrafiye altınlarında gerçekleştirilen işçiliklerin icâre akdiyle ilişkilendirilmesidir. İkincisi ise; sarrafiye altınlarının hukuki mahiyeti ve bu altınları üreten kurumun sahip olduğu hukuki statüdür.

İlk olarak icâre akdi kapsamında sarrafiye altınlarının üretimi değerlendirilecektir. Darphane, üretim karşılığında işçilik ücreti olarak; altın, Türk parası veya hem altın hem de Türk parası talep etmektedir. Bu farklılık ürettiği altın çeşidine göre değişmektedir.

Darphanenin devlet kurumu olmasını göz ardı ederek, almış olduğu ücreti, atölyecilerde olduğu gibi, hizmet sözleşmesi olarak (ecîr-i müşterek) değerlendirmek

mümkündür. Kanaatimizce sipariş usulüyle çalışan darphane işlemlerinin caiz olduğu ifade edilebilir. Fakat darphanenin devlet kurumu olması ve para üretimi devletin sorumlulukları arasında olması nedeniyle altın üretimine karşılık ücret alması uygun değildir. Nitekim piyasada tedavül eden kâğıt ve bozuk paraların basımı için herhangi bir ücret talebi söz konusu değildir. Söz gelimi kullanımında zorluk olacak şekilde yıpranmış veya yırtılmış olan bir miktar kâğıt para hiçbir ücret ödemeksizin merkez bankalarından değiştirilebilmektedir. Devletin bir kurumu olan darphanenin ürettiği bu altınlar için ücret alması devletin görev ve sorumluluklarıyla bağdaşmamaktadır.

Burada şöyle bir itiraz mümkündür: “Darphane, sarrafiye altın üretimi için ücret talep etmektedir. Bu demek oluyor ki, sarrafiye de olsa altınlar artık para olarak kabul edilmemektedir. Dolayısıyla semeniyet vasfına sahip olmayan sarrafiye altınların üretimi için ücret talep edilmesi tabiidir.” Kanaatimizce bu itiraz, yerinde ve isabetli bir itiraz değildir. Zira bizatihi devlet sarrafiye altınların içerisindeki bir kısım altına para gözüyle bakmakta ve *sikke cumhuriyet altınları* diye nitelemektedir. Böyle olmasına rağmen bu altınların üretimi için de ücret talep etmektedir. Ayrıca devletin mali politikaları gereği vergi tahsilinde bile para dışında herhangi bir ödeme aracını (mal) kabul etmemektedir. Ama darphanenin işçilik ücreti olarak altını bedel olarak görmesi, altının mal/metâ‘ olarak kabul edilmediğini göstermektedir. Bu nedenle darphanenin sarrafiye altınların her iki çeşidi (sikke/ziynet) için de ücret alması tabii bir durum değildir.

İkinci olarak, sarrafiye altınlar da dahil olmak üzere, bütün altınların metâ‘ olduğunu kabul edenlere göre darphanenin ücret alması caizdir. Üretimde meydana gelen gecikme de nesîe ribâsına neden olmamaktadır. Ziyet eşyası dışında kalan altınların para olduğunu kabul edenlere göre ise sarrafiye altınları paradır ve alınan ücret fazlalık ribâsına neden olmaktadır. Fakat onlara göre de bu ücreti icâre bedeli olarak değerlendirmek mümkündür. Günümüzde siyasi otoriteden beklenen geçmişte olduğu gibi üretimini kendi yaptığı altınlara karşılık ücret almamasıdır. Darphanenin ürettiği sarrafiye altınlarla alakalı bu çerçevede bir düzenleme yapıncaya kadar zarûreten konunun hizmet sözleşmesi (ecîr-i müşterek) kapsamında caiz olduğu söylenebilir.

2. Sarrafiye altınlarla alakalı bir diğer problem altın üzerine nakşedilen tarihlerdir. Bu altınların fiziksel olarak eskiliğine veya yeniliğine bakılmaksızın, sırf tarih sebebiyle

farklı fiyatlara satılmaktadır. Eski tarihli olan sarrafiye altın, yeni tarihli olanına göre bir miktar düşük fiyata mübadele edilmektedir. Fiyatın düşük olması altının yıpranmış olmasıyla alakalı olmayıp tamamen tarih kaynaklıdır. Bu da sanal fiyat dalgalanmalarına neden olmaktadır. Ayrıca bu altınların eski veya yeni tarihlileri arasında gramaj olarak da herhangi bir fark söz konusu değildir. Zira sarrafiye altınlar eski olsa da taneyle satılmakta ve mübadelelerde bir fark meydana gelmemektedir. Örfen aşırı yıpranmış ve eskimiş olanların ise gramajına bakılarak alınıp satıldığı bilinmektedir.⁴⁸³ Çünkü altının eskiliği artık somut varlığına tesir etmekte, eskilik tartıda görülmekte ve fiyata yansıtılmaktadır.

Yeni tarihli altınların bir önceki senenin 29 Ekim'i milat kabul edilerek basıldığı dikkate alındığında, aynı yıl içerisinde eski ve yeni tarihli altınlar piyasaya sürülmektedir. Şöyle ki, ocak ayında basılan altında o yılın tarihi yazılıken aynı yılın kasım ayında basılan altında gelecek yılın tarihi yazılıdır. Bu da aynı yıl içerisinde basılan altınların sırf tarih farkı nedeniyle farklı fiyat politikasıyla tedavülüne neden olmaktadır. Somut bir değer ifade etmeyen tarih farkının altının parasal niteliğiyle bağdaştırmak ve bu mübadelelerdeki fiyat farkını caiz kabul etmek mümkün gözükmemektedir. Tabiatıyla hemcinsiyle alınıp satılmadığı durumlarda gerçekleştirilecek olan mübadelede fikhî olarak herhangi bir problem söz konusu değildir. Ancak tarihleri farklı olsa da her iki sarrafiye altının para olması nedeniyle alım gücü aynı olmalıdır. Şöyle ki yeni tarihli bir çeyrek mukabilinde satın alınabilecek şeylerin aynısı eski tarihli çeyrek altın ile de satın alınabilmelidir. Bu husus yıpranmış 50 TL ile yeni bir 50 TL'nin alım gücünün aynı olması çerçevesinde mülhaza edilirse durum daha net anlaşılacaktır. Neticede eski ve yeni tarihli çeyrekleri farklı değerlendirmek realiteye (günümüz para olgusuna) ve paranın alım gücünü belirleyen bir değişim aracı oluşuna aykırıdır. Bu çalışmanın kanaati, sarrafiye altınların hemcinsiyle mübadelesinde tarih farkı adı altında alınan ücret caiz değildir. Neticede piyasa unsurları bu hususa riayet ederek alışveriş yapmalı, sarrafiye altınların diğer altınlarla mübadelesinde tarih farkına itibar etmemelidirler. Nitekim ülkemizdeki bazı yerel kuyumcu odaları kendi bölgelerinde yayınladıkları tebliğle bu uygulamaya son verdikleri de bilinen bir husustur.⁴⁸⁴ Ayrıca ifade edilen olumsuzluklar nedeniyle siyasi

⁴⁸³ Çetin, *İslâm'da Kuyumculuk*, s. 56.

⁴⁸⁴ Bu bilgiye Elazığ kuyumcular odası başkanı Fikret Çakmakçı'yla yapılan görüşme neticesinde ulaşılmıştır. Elazığ yöresindeki kuyumcularda sarrafiye altınların alışverişinde tarih farklarına itibar edilmediği belirtilmiştir.

otoriteden beklenen sarrafiye altınların basımında tarih yazım uygulamasından vazgeçmesidir.

3. Bir önceki değerlendirmede sarrafiye altınların adetle mübadele edildiği ifade edilmiştir. Buna göre sarrafiye altınların adedi olduğu ve fazlalık ribâsına konu olmadığı düşünülebilir. Çünkü Hanefî ve Hanbelî fakihlere göre adedilerin peşin mübadelesinde fazlalık ribâsı cereyan etmez. Çünkü cins ve kadr birliği vasıflarından kadr birliği yoktur. Örneğin bir yumurtanın iki yumurtayla peşin mübadelesi caizdir. Fakat Hanefîler ribâ şüphesi nedeniyle bu muamelenin mekruh olduğunu ifade ederler. Sarrafiye altınların sayıyla mübadele edilmesi ve Hanefî ve Hanbelî fakihlere göre peşin olmak kaydıyla fazlalıkla mübadele edilebileceği düşüncesinin değerlendirilmesi gerekmektedir. Esasında konu naslarda sayılan ribevî mallardaki illetin değişip değişmeyeceği görüşüne matuftur. Ebu Hanîfe, İmam Muhammed ve İmam Mâlik'e göre ribevî malların illeti naslarda belirtildiği şekildedir ve bu konuda örfe itibar edilmez. Fakat Ebû Yusuf'a göre bu konuda örfe itibar edilir.⁴⁸⁵ Dolayısıyla Ebû Yusuf'a göre naslarda veznî olduğu ifade edilen bir şeyin örfe adediye dönüşebileceği muhtemeldir. Bu görüşe göre sarrafiye altınların adedi kabul edilebileceği söylenebilir. Konuyla alakalı İbn Âbidîn (v. 1252/1836), Birgivî'den (v. 981/1573) naklen şunları ifade eder: *Günümüzde kullanılan altınlar her ne kadar adetle alınıp satılsa da bu adetler vezinden kinaye olarak kullanılmaktadır. Bu altınlara mahsus ağırlıklar vardır ve bu ağırlıklar standart hale gelmiştir. Taraflar alışveriş esnasında bu altınların ağırlıklarını bilir ve ona göre ücret öder.*⁴⁸⁶ Buna göre Ebû Yusuf'un ribânın illetinin örfe değişebileceği kanaatini, *sarrafiye altınların veznîlikten çıkıp adedi olabileceği* şeklinde uyarlamak mümkün değildir. Nitekim sarrafiye altınlar her ne kadar adetle satılıyor olsa da üretim çeşitliliği, ağırlıklarına göre değişmektedir. Bir diğer ifadeyle üretimleri önceden belirlenmiş standart ağırlıklarda yapılmaktadır. Ayrıca sarrafiye altınlar adetle satılmalarına rağmen bunların gramajı hakkında taraflar ihtilaf ettiklerinde veya aşırı eskimiş ürünlerin mübadelesinde tartıya itibar edilmektedir. Bu teamül sarrafiye altınların veznîlikten çıkmadığını göstermesi açısından yeterlidir.⁴⁸⁷

⁴⁸⁵ Dâmâd, *Mecma'u'l-enhur*, II, 86; Cezîrî, *el-Fıkhu 'ale'l-mezâhibi'l-erba'a*, II, 233.

⁴⁸⁶ Birgivî, *et-Tarîkatu'l-Muhammediyye*, s. 559; İbn Âbidîn, *Reddî'l-muhtâr*, V, 177, 258.

⁴⁸⁷ Benzer kanaatler için bk. Ali Haydar Efendi, *Düreri'l-hükkâm şerhu Mecelleti'l-ahkâm (Asıl)*, I, 171-172.

Altın üretim sektöründe gerçekleştirilen işlemler ve fikhî değerlendirmeleri ayrıntılarıyla ifade edilmiştir. Üretilen bütün altınların kuyumculara tesliminde ise farklı unsurların aracılığına ihtiyaç duyulmaktadır. Aracıların bir kısmı müstakil iş kolu olarak faaliyet gösterirken bir kısmı ise üretim veya perakende esnaflarının bünyelerinde işlem yapmaktadır. Bu çerçevede altın sektörünün önemli bir kolu olan aracı unsurlar tanıtılmalı ve gerçekleştirdikleri mübadeleler fikhî açıdan değerlendirilmelidir.

B. Altın Aracı İşlemleri ve Fikhî Değerlendirmesi

1. Altın Toptancı ve Çantacı İşlemleri⁴⁸⁸

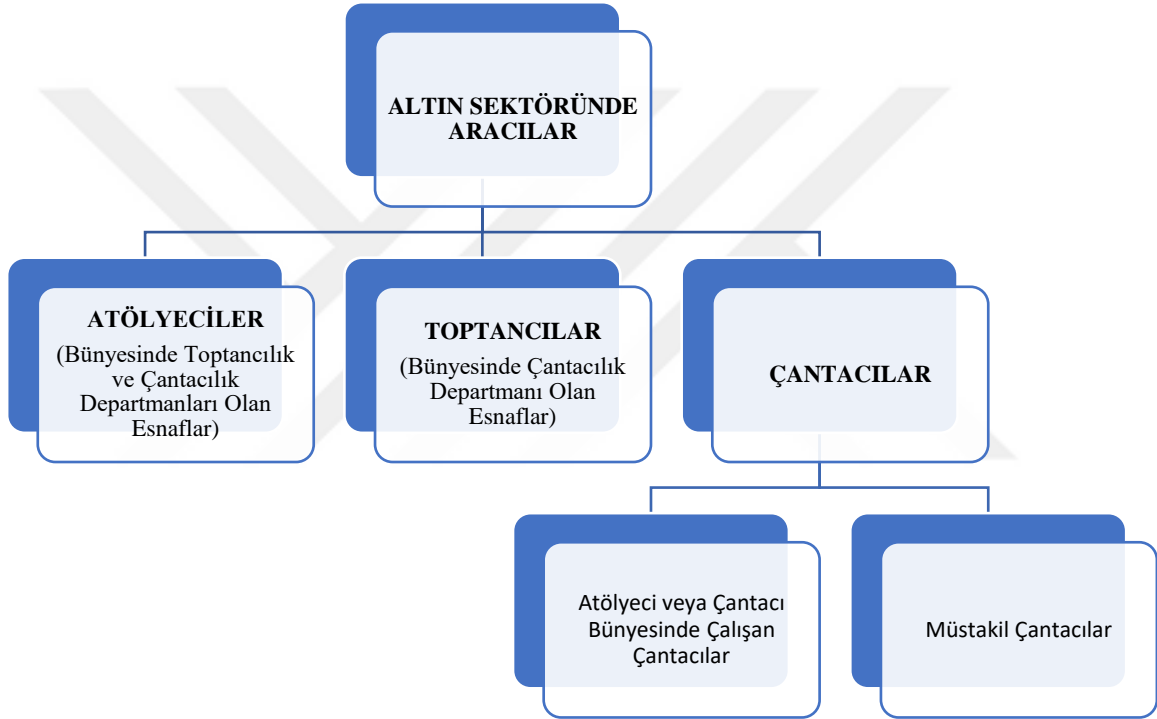
Altın toptancılığı ve çantacılık başlı başına müstakil iş alanı olmakla beraber, kimi üreticilerin hem toptancılık hem de çantacılık işlemlerini kendi bünyesinde gerçekleştirdikleri de bilinmektedir. Altının üretiminden perakende esnafına gelen süreci tek başına yürüten esnaf sayısı oldukça azdır. Şöyle ki dore külçeden has külçe üretimi yapan ve aynı süreçte atölyecilik yapan sonra ürettikleri altınları kendi çalışanları vasıtasıyla pazarlayan ve pazarlama esnasında çantacılık yapan esnaflar mevcuttur. Bazı atölyelerin perakende esnafıyla direk irtibatlı olduğu ve ürünlerini kendi çantacıları aracılığıyla sattığı da bilinen bir diğer husustur. Genellikle toptancılık ve çantacılığın ayrı ayrı sektörler olduğunu söylemek daha doğrudur. Toptancı, atölyeciden aldığı altınları perakende esnafına satmakta ve perakendeciden aldığı hurdaları da atölyecilere bedel olarak vermektedir. Kısacası toptancıların atölyeci ve kuyumcular arasında aracılık yaptığı söylenebilir. Toptancılar genellikle çantacılık yapmaktayken çantacılar toptancılık yapmayıp sadece pazarlama işleriyle ilgilenmektedirler.

Çantacılar ise iki gruptan oluşmaktadır. Bir kısmı sadece toptancıların bünyesinde çalışan ve perakendeciye altın pazarlayanlardır. Diğer bir kısmı ise kendi hesaplarına iş yapan, toptancılar ile perakendeciler arasında ikinci derecede aracılık yapanlardır. İkinci kısımda iş yapan çantacıların kendi sermayeleri ve çalışanları mevcuttur. Aslında ikinci

⁴⁸⁸ Bu başlık altında verilen bilgiler, muhtelif toptancı, çantacı ve perakende esnaf temsilcileriyle yapılan görüşmelerden elde edilmiştir. Görüşülen perakende ve atölye esnaflarından bazıları şunlardır: Mahmut Yayla (Sarraf Ahmet Yayla/ Karaman), Ziya Özboyacı (Özboyacı Altın/ Konya), Zafer Destici (Aktif Altın/ Konya), Muammer Uzunkavak (Meriç Alyans/ Konya), Abdullah Avcı (Mak Gold/ Konya), Zafer Rumeli (Rumeli Altın/ İstanbul), Mehmet Çetin (Sözler Kuyumculuk/ İzmir).

grup müstakil olarak çalışmakla birlikte bir tür altın pazarlama işçileridir. Burada her iki sektörün işlemleri birbiriyle aynı olması sebebiyle tek başlık altında ele alınmıştır.

Sektör temsilcilerinin çalışma usulleri birkaç şekilden oluşmaktadır. Toptancılar satışlarını kendi çantacılarıyla yapmakla beraber müstakil çantacılara satış yapmak suretiyle de gerçekleştirirler. Buraya kadar ifade edilenleri şu şema yardımı ile özetlemek mümkündür:

Toptancı ve çantacılar satışlarını iki şekilde gerçekleştirirler. Birincisi, satıma sunduğu ürünlerin bir kısmını numune olarak yanında bulundurmakta ve bunları kuyumculara göstermek suretiyle sipariş almaktadırlar. Aldıkları siparişler farklı ürün çeşitliliğine sahiptir. Bunlar arasında kişiye özel tasarımlar olabildiği gibi, piyasada örnekleri bulunan ve her esnafa satılmakta olan standart ürünler bulunmaktadır. Numunelerini gösterdikleri ürünlerden aldıkları siparişleri, bir sonraki seferde kendi çantacıları vasıtasıyla kuyumcuya ulaştırdıkları gibi kargo veya kurye ile de ulaştırmaktadırlar.

Kuyumcu, sipariş verdiği ürünün bedelini sipariş esnasında çantacıya hurda altın vermek suretiyle peşinen ödeyebilmektedir. Bu işleme hesaptan düşme denilmektedir.⁴⁸⁹ Zira sipariş ürünün tesliminde ilgili ürünün gramajı hesap edilip, hurda altın olarak peşin verilmiş olan bedelden düşülecektir. Esnafların hesaptan düşme yöntemiyle çalışmaları, aralarındaki güven esasına dayalıdır. Yoksa kuyumcular her toptancı veya çantacıyla hesaptan düşme yöntemiyle çalışmamaktadır. Hesaptan düşme yönteminden başka ürünün kuyumcuya tesliminin akabinde ödeme banka havalesi/EFT veya çantacının bir sonraki gelişinde de yapılabilir. Banka ile havale yolu ise genellikle farklı gerekçelerle tercih edilmediği görülmektedir.⁴⁹⁰ Bu işlemlerde altın dışındaki paralarla ödeme yapılacaksa ürünün kuyumcuya teslim anındaki kur dikkate alınmaktadır. Altın-altın mübadelesi yapılacaksa bedellerin has milyemi dikkate alınarak hesap yapılmaktadır. Tabiatıyla işçilik ücreti de ilave edilmektedir. Eğer kuyumcunun sipariş ettiği ürünün en kısa zamanda teslim edilmesi gerekiyorsa ilgili ürün akdin tarafları dışındaki çantacı veya toptancıya emanet verilmek suretiyle de ulaştırılabilmektedir.

İkinci olarak toptancı ve çantacılar standart ürünlerden çok sayıda ellerinde bulundurup ve bunları pazarlama esnasında peşin olarak satışa sunmaktadırlar. Bu alışverişte bedellerin teslimi aynı ortamda gerçekleşmektedir. Kargo, kurye vb. araçlarla herhangi bir işlem söz konusu değildir. Bu işlemin cevazı konusunda herhangi bir şüphe olmadığı peşinen ifade edilebilir. Zira ilgili yöntemle alışveriş naslarda anlatıldığı üzere peşin şekilde gerçekleşmektedir.

Toptancı ve çantacıların genellikle pazarlama işlerinde yakın çevrelerini tercih ettikleri bilinmektedir. Nitekim altın sektöründe güvenlik sorunuyla en çok karşı karşıya kalan esnaf toptancı ve çantacılarıdır. Güvenlik sorunu kaynaklı zorlukların başında şehir dışı pazarlamalarını gerçekleştirdikleri seyahatler gelmektedir.⁴⁹¹

⁴⁸⁹ Çetin, *İslâm'da Kuyumculuk*, s. 112.

⁴⁹⁰ Yüksek vergi yükümlülüğü gibi unsurlar bu gerekçelerin başında gelmektedir.

⁴⁹¹ Bu seyahatlerin çoğunluğunda zaruri ihtiyaçlar ve bunun yanında namaz ibadetinin ifa edilmesi gibi önemli zorluklarla karşı karşıya kalmaktadırlar. Bu konular ise bahsi diğer olup bu çalışmanın kapsamında değildir.

2. Altın Toptancı ve Çantacı İşlemlerinin Fikhî Değerlendirmesi

Toptancı ve çantacı işlemlerinin fikhî açıdan değerlendirilmesi gereken konular arasında hesaptan düşme olarak tabir edilen zimmette sabit olan altınların mübadelesi ve sipariş edilen altınların kabzı bulunmaktadır. Değerlendirmeleri yapılacak olan bu konularla alakalı problemler maddeler halinde ele alınacaktır.

1. Perakende esnafının (kuyumcunun) toptancı ve çantacılardan sarf akdinin kendine mahsus şartları çerçevesinde peşin yapmış olduğu alışverişler caizdir. Bu alışverişte ister bedel para olsun isterse hurda altın olsun durum aynıdır. Şöyle ki toptancı veya çantacılar hemen pazarlama maksadıyla yanında getirdiği ürünlerin kuyumcuya satışı esnasında bedeller peşin olarak kabzedilmektedir. Akdin peşin yapılmasıyla beraber şayet yeni altın karşılığında ödenecek olan bedel para ise bedellerin eşit olma şartı söz konusu değildir. Eğer yeni altına mukabil bedel olarak hurda altın veriliyorsa bu takdirde de bedeller milyem olarak eşitlenmekte ve işçilik ücreti kadar hurda altın da fazla ödenmektedir. İşçilik ücreti kadar ödenen bu fazlalığın bedellerin eşitliğine zarar vermediği ilgili başlıkta beyan edilmiştir. Bir diğer tabirle yeni altına karşılık ödenen hurda altında hem yeni altın miktarı hem de işçilik ücreti bulunabilir. Dolayısıyla işçilik ücreti olarak ödenen fazlalığın bulunması fazlalık ribâsına neden olmayacaktır.

2. Toptancı ve çantacının pazarlama esnasında yanında bulunmayıp kuyumcudan sipariş aldığı ürünlerin bedeli para olarak ödeniyorsa bu takdirde sipariş ürünün teslim anındaki kur dikkate alınarak yapılan mübadeleler caizdir. Zira bu mübadelede sipariş verilen altının bedeli farklı para birimiyle ödenmektedir. Yeni altının teslimi esnasında hurda altın olarak yapılan ödemelerde ise hurda altına işçilik ücreti ilave edilmektedir. Bu şekilde yapılan ödeme de mübadelenin peşin olması ve bedellerdeki has miktarının eşit olması nedeniyle caizdir. Mübadelelerde işçilik ücretinin bedellere has milyem olarak ilave edilmesinin cevazı konusu ise ilgili başlıkta ifade edildiği üzere caizdir.⁴⁹² Atölyeye işçilik ücreti ödeyerek aldığı ürünü pazarlayan toptancı veya çantacı, bu ödediği ücreti aynıyla kuyumcudan tahsil etmesi ve ayrıca kendi masraflarına karşılık ücret alması da caizdir.

⁴⁹² Bk. Altın İşçiliğinin İcâre ve İstisnâ' Akdiyle İlişkisi başlığı.

3. Perakende esnafının bedel olan hurda altını peşin ödeyip, yeni altının kargoya veya emanetçiye verilmesi zamanındaki miktarın hesaptan düşülmesi durumu ise sarf akdinde takaslaşma (mukâssa) olarak değerlendirilmelidir. Mukâssa (المقاصة), zimmette olan iki borcun mahsuplaşılmasıdır. Yani zimmette bulunan borçların değiştirilmesidir. Günümüzde mahsuplaşma/takaslaşma/hesaptan düşme olarak tabir edilen zimmette olan altınların sarfı, sadece toptancı ve çantacı işlemlerinde görülmemektedir. Altın sektörünün farklı bölümlerinde de karşılaşılmaktadır. Dolayısıyla aynı hükümlerin, farklı meselelerde de geçerli olduğu söylenebilir. Örneğin bir kişi kuyumcuya kendi parasını emanet (karz) olarak verip bir süre sonra buna karşılık kuyumcudan altın alarak sarf işlemi yapabilmektedir. Bu durumda emanetin süresi ve tarafların bedelleri aynı mecliste kabzi konusu gündeme gelecektir. Bireylerin zimmetinde bulunan altınları mübadeleleri iki şekilde tasavvur edilebilir.

a. İlk olarak bu mübadele, borç veya alacak şeklinde görülmektedir. Birbirlerinden altın alacağı olan kişilerin bu alacaklarını, ihtiyaçları olan para cinsinden tahsil etmek istemeleri veya borçlunun borcu olan para cinsiyle ödeme yapmak istediği para birimlerinin farklı olmasıdır. Hanefiler, Mâlikîler, Şâfiîlerin kavli cedidi ve Hanbelîlere göre, borcun farklı cins olarak ödenmesi ve bedeller taraflar ayrılmadan teslim edilmesi şartıyla caizdir.

Hanefîlere göre borcun vadesi gelsin veya gelmesin caizdir. Mâlikîler bu görüşlerinde borcun vadesinin gelmiş olmasını şart koşmaktadır. Şâfiîler bu konuda süre şartı aramamaktadırlar. Hanbelîlerden diğer bir görüşe göre süre şartı aranmaksızın eğer sarf güncel kur üzerinden gerçekleşiyorsa caizdir.⁴⁹³

Caiz görenlerin delili; *İbn Ömer'in "Bakî" denilen mevkide deve alım-satımı yapıyordum. Develeri altın para ile satar, yerine gümüş para alırdım. Gümüş para ile satar, yerine altın para alırdım. Hz. Peygamber'e (s.a.) sordum. Bana: 'Günün râyici ile olursa bir sakıncası yoktur' buyurdu"* rivayetidir.⁴⁹⁴ Caiz görmeyenlerin delili ise, Ebû Sa'îd el-Hudrî (r.a.) ile bazı sahabilerden rivayet edilen hadiste geçen "*Altın ve gümüşten*

⁴⁹³ İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, V, 152; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, III, 215-216; Âbî, *Cevâhiru'l-İklîl*, II, 10-11; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, II, 464-465; İbn Kudâme, *el-Muğni*, IV, 38.

⁴⁹⁴ Ebû Dâvûd, "Buyû", 14.

meydanda olmayan bir şeyi (gâib) yine meydanda olmayan bir şey ile (gâible) satmayınız”
(بيع الكالي بالكالي) yasağıdır.⁴⁹⁵

b. İkinci şekil ise birbirinden alacaklı olan iki kişiden birinin alacağı altın, diğerinin alacağının gümüş vb. olduğu borçtur. Bu iki kişinin borçlarını fiziken getirip birbirlerine teslim etmeden yaptıkları sarf akdinin caiz olup olmadığı konusunda fakihler arasında ihtilaf vardır. Yani tarafların zimmetlerinde bulunan alacakların mahsuplaşılması şeklindeki sarf akdinin cevazı hususunda fukahanın farklı kanaatleri bulunmaktadır.

Böyle bir takas Hanefî ve Hanbelîlere göre borcun yahut alacağın vadesi dolmuş olsun yahut olmasın caizdir. Mâlikîlere göre bu akit borçların vadesinin dolmuş olması şartıyla caiz iken, Şâfiîlere göre vade dolmuş olsa da caiz değildir.⁴⁹⁶ Caiz görmeyenlere göre böyle bir satış mevcut olmayan (gâib) bir şeyi mevcut olmayan (gâib) başka bir şey karşılığında satmaktır. Biri hâzır diğeri gâib iki şeyin birbirleriyle satılması caiz olmayınca her ikisi de gâib olan iki şeyin birbirleriyle satılması evleviyetle caiz değildir. Mâlikîler de vadesi tamam olan bir alacağın hâzır muamelesi göreceğini belirtmektedirler.⁴⁹⁷

AAOIFI hem altın hem diğer para birimleri cinsinden zimmetteki borçların düşürülmesi ve istenilen para birimiyle takasıyla alakalı standartlar getirmiştir. Belirlenen standartlarda takasın vucûbî ve ittifâkî olarak iki çeşidinden bahsedilmektedir. Borçlu ile alacaklı arasında takas işleminden söz edilebilmesi için tarafların birbirine karşılıklı borçlu olması gerektiği izahtan varestedir. Vucûbî takas “cebrî” ve “talebî” olarak ikiye ayrılır. Borcunu ödemeyen ve alacaklıya zulmeden borçludan mevcut varlıkları dikkate alınarak alacaklının borçları mukabilinde olan takas/tahsil işlemine “cebrî takas” denilmektedir. Vucûbî takasta gecikmiş bir borçtan söz edilmektedir. Dolayısıyla bu işlem sarf akdinin vadeli olarak yapıldığı zaman meydana gelebilmektedir ki bu caiz değildir. İfadelerden anlaşıldığı üzere “talebe dayalı takas” alacağı daha üstün olan tarafın talebiyle ve alacağını üstün kılan özelliklerden feragat etmesi hâlinde gerçekleşir. “İttifâkî takas” tarafların anlaşma yoluyla karşılıklı sorumluluklarını düşürmelerini ifade eder. Kanaatimizce

⁴⁹⁵ Buhari, “Buyû”, 78; Müslim, “Müsakât”, 14.

⁴⁹⁶ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, III, 215-216; Âbî, *Cevâhiru'l-İklil*, II, 10-11; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, II, 464-465.

⁴⁹⁷ İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, V, 152; İbn Kudâme, *el-Muğni*, IV, 38.

AAOIFI'nin bu konudaki standartlarının kuyumculuk sektöründeki mahsuplaşmalarda aynen tatbik edilmesi gerekmektedir. İlgili standartlar şöyledir:

2/1/3- Talebe dayalı takas, alacağı daha üstün olan tarafın talebi ve alacağını üstün kılan özelliklerden feragat etmesi hâlinde gerçekleşir. Bu durumda alacağı nitelik açısından daha zayıf olan tarafın rızası aranmaksızın borçlar karşılıklı olarak kendiliğinden düşer ve sona erer.

2/1/4- Talebe Dayalı Takasın Şartları

(a) Takas işleminin her iki tarafı arasında birbirlerine karşı borçluluk ve alacaklılık ilişkisi bulunmalıdır.

(b) Alacağı üstün olan tarafın, alacağını üstün kılan özelliklerden feragat etmeye rızası bulunmalıdır. Alacağı üstün kılan özellik, alacağın rehin veya kefâletle teminat altına alınmış olması örneklerindeki gibi alacağın niteliğinde veya vadesinin daha kısa ya da karşı tarafın borcu vadeli olduğu halde kişinin borcunun vadesi dolmuş olması örneklerindeki gibi alacağın vadesinde olabilir.

(c) Tarafların birbirlerine olan borçlarının nitelikleri ve vadeleri arasında değil cinsleri (sınıf) ve türleri (çeşit = nevi) arasında denklik bulunmalıdır. Eğer borçlar arasında miktar bakımından farklılık varsa takas az olan borç miktarında gerçekleşir. Bu durumda alacağı daha fazla olan taraf, takas dışı kalan miktarda diğer taraftan alacaktır.

(d) Gerçekleştirilen takas işlemi, faiz veya faiz şüphesi gibi, fıkhen mahzurlu bir duruma sebep olmamalıdır.

2/2/2- İttifâkî Takasın Şartları

(a) Takas işleminin her iki tarafı arasında birbirlerine karşı borçluluk ve alacaklılık ilişkisi bulunmalıdır.

(b) Tarafların takas işlemi için karşılıklı rızalarının bulunması gerekir.

(c) Gerçekleştirilen takas işlemi, faiz veya faiz şüphesi gibi, fıkhen mahzurlu bir duruma sebep olmamalıdır.

2/2/3- Tarafların birbirlerine olan borçlarının, cinsleri (sınıf), türleri (çeşit = nevi), nitelikleri ve vadeleri birbiriyle uyumlu olmasa bile, anlaşmaya dayalı olarak takas yöntemiyle düşürülmesi caizdir. Çünkü karşılıklı rıza, tarafların birbirlerinden olan alacaklarının taşıdığı üstünlük sağlayıcı özelliklerinden vazgeçtiklerini gösterir. İttifakî takas, borçlar arasında miktar bakımından farklılık olduğunda da caizdir. Bu durumda takas işlemi, az olan borç miktarında gerçekleşir. Dolayısıyla alacağı daha fazla olan taraf, takas dışı kalan miktar için diğer taraftan alacağını talep etme hakkına sahip olur. (Konuyla ilgili olarak döviz ticareti hakkındaki 1 numaralı faizsiz finans standardının 2/10/2 maddesine bakılabilir.)⁴⁹⁸

⁴⁹⁸ AAOIFI, "Takas İşlemleri", *Faizsiz Finans Standartları*, std. no. 4, s. 111-113.

4. Görülmektedir ki perakende esnafının toptancı ve kuyumcularla yapmış olduğu takaslaşma ittifâkî takasla sınırlıdır. Zira cebrî takasın vadeli işlemlerde olduğu görülmektedir. Altın işlemlerinin vadeli yapılması da caiz değildir. Bu çerçevede ifade edilmesi gereken bir diğer husus zimmette bulunan altınların sarfında ilgili altının zimmette bulunma nedeni bilinmelidir. Örneğin karz akdi kaynaklı bir borcun mahsuplaşması ile icâre akdi kaynaklı borcun mahsuplaşması farklılık arz edebilmektedir. Çünkü altının karz olarak verilmesinde bedelin günün kuru ile takas edilmesi gerekirken, icâre kaynaklı altın borcunda anlaşma esaslarının geçerli olduğu ifade edilebilir. Dolayısıyla kuyumcuların toptancı veya çantacıdan alacağı olduğu durumlarda sipariş olarak vermiş olduğu ürünlerin hesaptan düşülmesi, karz kapsamında caizdir.⁴⁹⁹ Çünkü peşin verilen hurda altın karz olarak verilmiş, sipariş verilen altın miktarınca altın veya alınan altının bedeli, günün kuru dikkate alınarak hesaptan düşülmüştür. Arada geçen süreler örfen vade kabul edilmediği takdirde yapılan işlemler caizdir.

5. Kuyumcuların toptancı ve çantacılar vermiş olduğu siparişi akit olarak değerlendirmek mümkünse de bu tarz bir yaklaşım sağlıklı bir değerlendirmeye engel olacaktır. Bu düşünceye göre yapılan akitte her iki bedel de vadelidir. Bu da bey‘u’l-kâlî bi’l-kâlî veya bey‘u’l-deyn bi’l-deyn kapsamında caiz olmaz. Fukaha ise bu tür satımın caiz olmadığı konusunda icmâ etmişlerdir.⁵⁰⁰ Kanaatimizce ilgili işlemin bu yasak kapsamında değerlendirilmesi ve bu işlemin caiz olmadığı ifade edilmesi isabetli değildir. Zira yapılan sözleşme akit değil tek taraftan lazım olan vaaddir. Akit ise siparişin teslimiyle gerçekleşmektedir. Vaad olduğunun göstergesi ise bu sözleşmede her iki tarafın bağlayıcı olmamasıdır (gayri lazım). Çünkü müşteri olan taraf (perakende esnafı) cayma hakkına sahipken, toptancı veya çantacı cayma hakkına sahip değildir (lazım).

Hesaptan düşme işleminin borcun satımı yasağı kapsamında değerlendirmenin isabetli olmadığı bir diğer gerekçesi, toptancı veya çantacı perakendeciye borçluyken tam tersi bir borç henüz söz konusu değildir. İleride meydana gelecek borç ise zamana taalluk eden vadeli bir işlem değil bilakis peşin olarak kuyumcuya ödenecektir. Ödeme

⁴⁹⁹ Benzer değerlendirme için bk. Hayrettin Karaman’dan naklen, Çetin, *İslâm’da Kuyumculuk*, s. 113.

⁵⁰⁰ İbn Nüceym, *el-Bahru’r-râik*, V, 282; Mevvâk, *et-Tâc ve’l-iklîl*, VI, 232; Nevevî, *el-Mecmû’*, X, 107; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, IV, 37; İbn Münzir, *el-İsrâf*, VI, 44.

esnasında da hesapta kayıtlı olan hurda altından yeni altının bedeli peşin tahsil edilmektedir.

6. Altın sektöründe gerçekleştirilen işlemler fikhî açıdan para mübadelesi olarak değerlendirilmektedir. İlgili işlemler fikhî perspektiften para mübadelesi olarak değerlendirilse de bu durum Türk pozitif hukuku açısından geçerli değildir. Zira günümüz altın sektöründe üretimden perakendeye kadar yapılan tüm işlemler, bankacılık kanununda düzenlenmiş döviz işlemleri kanuni yapısı kapsamında ele alınmamaktadır. Tabiatıyla borsa ve bankacılık sektörü gibi enstrümanları arasında altın bulunan finansal piyasa üyelerinin gerçekleştirdikleri altın işlemlerinin hukuki/kanuni zemini bulunmaktadır. Kuyumculuk sektöründe ise taraflar arasında muhtemel anlaşmazlıklar ticaret kanunu kapsamında değerlendirilmektedir. Bu da hesaptan düşme şeklinde yapılan tahsilatları/ödemeleri modern hukukta ifade edilen “borcun nakli/alacağın temliki” kapsamında değerlendirmeyi güçleştirmektedir. Dolayısıyla Türk pozitif hukukuna göre tarafların para değil de metâ‘/mal ticareti yaptıkları söylenebilir. Ayrıca borcun nakli konusu ve hesaptan düşme işlemi çok farklı iki uygulamadır. Alacağın temlikinde alacaklı değişmekte, borcun naklinde ise borçlu değişmektedir.⁵⁰¹ Hesaptan düşmede ise alacaklı ve borçlu değişmemektedir.

7. Bu maddede ifade edilecek olanlar fikhî olmaktan öte teklif/tavsiye olma niteliğindedir. Kanaatimizce tarafların hesaptan düşme yöntemiyle ödeme yaptıkları çok görülmemekle birlikte varlığı da inkâr edilememektedir. Toptancıların ve çantacıların bu işlemlerden uzak durmaları ve mübadeleleri peşin yapmaları ihtiyata en yakın yoldur. Zira her ne kadar hesaptan düşme yoluyla yapılan tahsilatların/ödemelerin birbirlerine güven duyan taraflar arasında gerçekleştirildiği bilinse de; bunların anlaşmazlıklara ve muhtemel dolandırıcılıklara neden olabileceği dikkate alınmalıdır. Yapılan bu işlemin taraflara sağladığı muhtemel faydaların yanında bazı zararların olabileceği de ön görülmelidir.

8. Müstakil olarak çalışmayan, yani toptancı veya atölyeci bünyesinde pazarlama elemanı olarak çalışan çantacıların yapmış oldukları işlemler işveren adına yapılmaktadır. Bu tür işlemlerde ise çantacı işçileri ile işveren arasında vekalet sözleşmesi vardır.

⁵⁰¹ Esener, *Borçlar Hukuku I*, s. 109; Borcun/alacağın temliki konusunun, borcun satımıyla ilişkisi için ayrıca bk. Durmuş, *Fikhî Açısından Günümüz Para Mübadelesi İşlemleri*, s. 88.

Çantacının yapmış olduğu teslim ve tesellüm işveren adına yapılmış olması yönüyle geçerlidir. Zira sarf akdinde vekâlet caizdir.

9. Bedellerin hemen teslim edilemediği durumlarda örfün peşin kabul ettiği sürelerle itibar edilir. Bu gecikmelerin en aza indirilmesi hususunda küçük şehirlerde bulunan esnafların yakın çevre toptancı ve çantacılarıyla çalıştıkları görülmektedir. Bu durum ise sarf akdinin şartlarından bedellerin aynı mecliste kabzının oldukça çabuk gerçekleşmesini temin etmektedir. Örneğin İstanbul'da bulunan toptancı ve çantacılar Niğde'de nadiren pazarlama yapmaktadırlar. Niğde esnafı ise işlemlerini Konya, Kayseri gibi daha yakın illerdeki esnaflarla gerçekleştirmektedirler.

Büyükşehirlerde işlem yapan kuyumcuların aynı şehirde bulunan toptancılara gün içerisinde sorun olmaksızın bedelleri teslim edebildikleri bilinmektedir. Kuyumculuk ticaret hacminin daha kısıtlı olduğu şehirlerde ise atölyeciliğin yaygın olmaması has altın ve sarrafiye ürünlerin temininde birtakım gecikmeleri beraberinde getirmektedir. Teslimatta örfün peşin kabul ettiği mübadeleleri peşin kabul etmekle beraber bazı düzenlemeler yapılabilir. Yapılacak bu düzenlemelerle kabzın gecikmesi nedeniyle yapılan mübadelelerin vadeli olmasını gerekçe göstererek akdın batıl olduğunu ifade eden fukahanın görüşleri de dikkate alınmış olacaktır. Mübadelelerin gün içerisinde hatta aynı anda gerçekleşebilmesi için kuyumcu odalarına bağlı veya bağımsız olarak çalışan takas merkezleri kurulmalıdır. Aşağıda detayları anlatılacak olan bu takas merkezleri tarafların işlemlerini aynı anda gerçekleştirmeli ve kendi hesabına ticaret yapmamalıdır. Ayrıca büyükşehirlerin farklı yerlerinde bulunan esnaflara da hizmet etmesi amacıyla ilgili takas merkezleri bu şehirlerin belli başlı konumlarına da kurulabilir.

Kuyumcu odalarına bağlı olarak çalışması önerilen bu merkezlere mübadele yapacak tarafların karz akdi kapsamında altın emanet etmeleri gerekmektedir. Takas merkezlerinin yapmış oldukları işlemlere karşılık verilecek ücretler esnafların kuyumcu odalarına ödediği aidatlardan karşılanabileceği gibi, bu ücretleri esnaflar kendileri ayrıca ödeyebilmelidir.

Bağımsız olarak kurulan bu takas merkezlerini ayarevlerine benzetmemiz mümkündür. Nitekim ayarevleri de sadece müşteri ve satıcı arasında altınların milyem oranlarını ölçerek taraflara hizmet etmektedir. Farklı olarak bağımsız takas merkezleri altın

temin için başka şehirlerdeki esnaflar arasında kurye görevi görecektir. Yapmış oldukları muameleler taraflar adına vekâleten peşin olarak yapılmış olacaktır. Neticede kuyumcuların toptancı esnafıyla yapacağı işlemlerin peşin yapılmasına hizmet edecek ve taraflar arasındaki mübadelelerde kabzın hakiki olarak gerçekleşmesini sağlayacaktır. Bağımsız takas merkezlerini, enstrümanı sadece altın olan bankalar olarak görmek mümkündür. Ayrıca sadece altın karşılığında kullanılmak üzere para da alabileceklerdir. Fakat ayarevleri gibi bağımsız olması nedeniyle banka olarak isimlendirilmesi uygun değildir.

Kanaatimizce takas merkezlerinin kuyumcu odaları bünyesinde kurulması ve bütün şehirlere yaygınlaştırılması daha isabetlidir. Çünkü bu merkezler sadece takas amacıyla kurulmalı ticaret ve kâr amacı taşımamalıdır. Öneri olarak sunduğumuz bu merkezler hakkında, olumlu ve olumsuz kanaatler çerçevesinde fikir alışverişi yapılmalı ve geliştirilmelidir. Zira bu önerinin uygulanabilir bir düzenlemeyle hayata geçirilebilmesi için paydaşların görüşleri önemlidir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ALTIN SEKTÖRÜNDE KUYUMCU İŞLEMLERİ VE FIKHÎ DEĞERLENDİRMESİ

Çalışmanın bu bölümüne kadar altının üretimi ve piyasaya arz edilme süreçlerine kadar bütün sektör temsilcilerinin mübadeleleri incelenmiştir. Gelinen bu aşamada ise kuyumcuların üretici ve müşterilerle gerçekleştirdikleri altın mübadeleleri ve fikhî hükümleri ele alınacaktır.

I. Kuyumcular

Altının kıymetli bir maden olarak çeşitli kaynaklardan elde edilmesi, saflaştırılması ve şekillendirilmesi süreçlerinden sonra piyasaya sunulduğu en son sektör kuyumculardır. Kuyumcular altın sektörünün son halkası olarak kabul edilmektedir. Kuyumcu esnafları genellikle piyasanın hareketli olduğu, şehrin kalbinde yer alan çarşılarında işlem yaparlar. Merkezi konumdaki mekanların tercih edilme nedeni olarak güvenlik ve ulaşılabilirlik söylenebilir. Geçmişte de günümüzde de durumun bu şekilde olduğu görülmektedir. Bu çerçevede kuyumculukla alakalı kavramlar kuyumculuğun tarihi ve günümüzdeki konumu hakkında kısa bilgi verilmesi faydalı olacaktır.

Sözlükte kuyum, “maden dökmek”, kuyumcu ise “dökümcü, dökmeçi” demektir. Kuyumculuk, “birtakım teknik bilgilerle el becerisi yanında zevk-i selim ve yüksek bir estetik anlayışı gerektiren kıymetli maden ve taşlardan ziynet eşyası imal etme sanatı” olarak tarif edilebilir.⁵⁰² Arapça köken olarak kuyumculuk “صَوَّع” masterından türetilmiş olan “صَوَّعَ, صَيَّعَ, صَيَّعَ”, lafızlarıyla “dökümcü” manasında kullanılmıştır. Altıncılık veya kuyumculuğun tarihi bilindiği kadarıyla M.Ö. 5500 ile 4000 yıllarına kadar uzanmaktadır. İslam tarihinde kuyumculuğun da içerisinde bulunduğu sektör temsilcilerine, “جهيز” *cehbez* denildiği görülmektedir. Cehbez veya cihbiz kelimesi Farsça kökenlidir ve Arapça’da da kullanılmıştır. Sözlükte “iyiyi kötüden, doğruyu yanlıştan

⁵⁰² Bozkurt, “Kuyumculuk”, *DİA*, XXVI, 513.

ayıran kimse” gibi manalarda kullanıldığı görülmektedir. İyi malları kötülerinden ayıran tüccara da *tâcir-i cehez* denilmektedir.⁵⁰³

Gerek teknolojik gerek sanatsal olarak çok çeşitli süreçlerden geçen işlenmiş altını kuyumcular piyasaya sunmaktadırlar. Tarihi veriler ışığında kuyumcu tabiriyle sadece atölyecilerin kastedildiği söylenebilir. Fakat günümüzde hem atölyeciler hem de sarraflar kuyumcu vasfıyla nitelenebilmektedir. Dolayısıyla isimlendirme olarak net bir ayırmadan söz etmek mümkün değildir.

Günümüzde kuyumculuk sektörünün hem dünyada hem de ülkemizde önemli bir yeri vardır. Bu sektör altının tezgâh üstü piyasalarda tedavül ettiği yegâne sektördür. Bu sektör ziynet eşyası temininde ciddi bir hacme sahiptir. Ziynet eşyası olarak bireysel yatırımların vazgeçilmez bir unsuru olan altın ürünleri bu mekanlarda mübadele edilir.

Kuyumcuların iki şekilde altın temin ettikleri görülmektedir. İlki üreticilerden gelen farklı çeşitlerdeki yeni altınlar, ikincisi ise müşterilerden satın alınan hurda altınlardır. Kuyumcu hurda altınları, toptan altın alımında mübadele aracı olarak kullanmaktadır. Farklı ayar ve kalitedeki altınların piyasadan toplanması üreticiler açısından önemlidir. Kuyumcular, müşterilerden aldıkları hurda altınları nadiren de olsa tasarruf amaçlı altın talep eden kişilere tekrar satabilmektedirler.

II. Kuyumcu İşlemleri ve Fikhî Değerlendirmesi

Altın üretimi ve piyasaya toptan arzı esnasında gerçekleştirilen mübadeleler çalışmanın ikinci bölümünde değerlendirilmiştir. Bu aşamada ise kuyumcunun altın temini ve temin ettiği bu altını piyasaya sunması sırasındaki mübadeleleri değerlendirilecektir. Üretim sektöründe olduğu gibi kuyumcu esnafının işlemlerinin de çift yönlü olduğu görülmektedir. Neticede altın üretim sürecinin sonunda altının geldiği yer kuyumculardır. Kuyumcular üretim sektöründen atölyeci ve çantacılarla mübadele yapmaktadırlar. Bu mübadelelerden işçilikli altınların temini konusu “Altın Atölyeci İşlemleri” başlığında incelenmiştir. Çalışmanın bu başlığında ise altın teminiyle alakalı olarak sadece satım ve yatırım amaçlı has altın mübadeleleri ele alınacaktır. Ayrıca buraya kadar herhangi bir başlıkta değinilmemiş olan altın fuarları ve altın çadır günlerinde gerçekleştirilen

⁵⁰³ Nezîh Hammâd, *Mu‘cemü’l-mustalahâti’l-mâlîyye ve’l-iktisâdiyye*, s. 168.

mübadeleler de bu başlıkta ifade edilecektir. Bu çerçevede öncelikle perakendecilerin üretici ve aracılardan toptan altın alımlarında yapılan işlemler, sonrasında perakende altın satışları değerlendirilecektir. Perakende esnafı toptan altın teminini sadece atölyeci ve atölyecilere aracılık yapan kişilerden/birimlerden yapmaktadır. Bu nedenle toptan altın alımlarında bu kurumlarla gerçekleştirilen mübadeleler açıklanacak ve fikhî olarak değerlendirilecektir. Ayrıca perakendeciler toptancılardan altın temin ederken farklı finansman yöntemlerine başvurabildikleri için bu işlemler de beyan edilecektir.

A. Kuyumcuların Toptan Altın Alım İşlemleri ve Fikhî Değerlendirmesi

1. Atölyeci ve Aracılarla (Toptancı ve Çantacı) Yapılan Peşin İşlemler ve Fikhî Değerlendirmesi

Teorik olarak perakende esnafının rafinerilerden veya darphaneden altın temin edebileceği ifade edilse de pratikte bu alışveriş mümkün değildir. Bu nedenle kuyumcular toptancılardan altın temin ederken aracı kuruluşlarla (toptancı ve çantacı) işlem yapmaktadırlar. Atölyelerle yapılan işlemlerde ise direk bu kuruluşlarla bağlantı yapma imkânı varken asıl muhatapların toptancı veya çantacılar olduğu görülmektedir.

Atölyelerden alınan altınlar arasında standart üretimi olan ve belli bir standardı olmayan özel üretim ürünler de vardır. Atölyeciler genellikle seri/standart üretimi olan altınlarla ilgilenirken özel üretim atölyelerinin sayısı kısıtlıdır. Büyük atölyelerin ürün çeşitliliği oldukça fazlayken küçük atölyeler daha az çeşit ürün üretmektedir. Bu atölyeler ürünlerini kendi çantacıları vasıtasıyla kuyumculara ulaştırmaktadır. Perakende esnafının bu kuruluşlarla yapmış olduğu alışverişler peşin yapılmaktadır. Özellikle has altın alım satışlarında bedeller en kısa sürede teslim edilmektedir. Ayrıca perakende esnafı elinde bulundurduğu paraların değerini koruma amaçlı olarak has altın alımı da gerçekleştirmektedir. Bu altınları kimi zaman bozdurmak suretiyle nakit elde etmekten ziyade çoğu zaman da işçilikli altın alımlarında atölyeci ve aracılara bedel olarak vermektedir. Satım amaçlı alınan has altınlar daha küçük hacimlidir. Örneğin, yatırım amaçlı satın alınan has altınlar belirli bir gramın üzerindeyken (kiloluk) satım amaçlı temin edilen has altınlar (24 ayar/999.0 milyem) 50 veya 100 gram gibi daha küçük hacimlidir.

Ülke içerisinde teamül ve işleyiş bu şekildeyken senenin bazı günlerinde büyük şehirlerde düzenlenen kuyumculuk fuarlarında uluslararası firmalar ürünlerini

sergilemektedirler. Tabiatıyla bu firmaların çalışma usulü sipariş şeklindedir. Örneğin İtalya'dan ülkemize gelen altın firması güven esaslı olarak sipariş alır ve bu ürünleri bilahare bedelini almak suretiyle teslim eder. Bu alışverişlerde taraflar hem ürün güvenliğini hem de bedel tesliminde karşılaşılabilecek sorunları dikkate almaktadırlar. Fuarda perakende esnafı görüp beğendiği ürünü ilgili firmaya sipariş verir. Ürün üretildikten sonra kargoya verilir ve ürün bedeli kargo teslimindeki kur esas alınmak suretiyle ilgili üretici firmaya EFT yahut SWIFT⁵⁰⁴ yoluyla gönderilir.

Yukarıda belirtilen atölyeci ve aracılara gerçekleştirilen peşin işlemlerin fikhî değerlendirmesi şu şekilde yapılabilir:

1. Perakende esnafının atölyeci ve aracılara yapmış olduğu işlemlerin işçilikli altınlarla alakalı kısmı, “Altın Atölyeci İşlemleri” başlığında ifade edilmiştir. Değerlendirmesi yapılmayan konular arasında perakendecinin yatırım veya satış amaçlı yaptığı has ve sarrafiye altın alımları vardır. Genel itibarıyla bu işlemlerin üç şekilde gerçekleştiği söylenebilir.

a. Öncelikle has altın siparişi verilir. Sipariş verilen altın toptancılık yapan atölye veya aracılar tarafından fiziki olarak getirilir ve müşteri (kuyumcu) altın bedelini anlık kur üzerinden teslim eder. Bu şekilde yapılan mübadeleler genellikle yatırım amaçlı olmaktan ziyade satışı yapılacak olan has altınlarda geçerlidir. Perakendecinin yatırım amaçlı aldığı altınları yanında tutması ise çokça karşılaşılan bir durum değildir. Çünkü kuyumcular bu altınları yeni ve işçilikli altın alımlarında kullanmaktadırlar. Ayrıca kuyumcu vitrin ve tezgâh dışındaki sermayesinin değerini korumak için altını has olarak tutmaktadır.

Bu mübadelenin peşin ve eşit olması yönüyle caiz olduğu açıktır. Fakat bu şekilde gerçekleşen mübadelelerin satış için alınan ürünlerle sınırlı olduğu söylenebilir. Zira yatırım amaçlı alınan altınların mübadelesinde bu yöntemle altın almak işlevsel değildir.

⁵⁰⁴ SWIFT kısaltmasının açılımı “Society for Worldwide Interbank Financial Telecommunication” dır. “Dünya Bankalar Arası Finansal Telekomünikasyon Derneği” şeklinde tercüme edilebilecek olan kurumun adı, uluslararası döviz transfer işlemlerinin ismi olarak kullanılmaktadır. Bk. https://en.wikipedia.org/wiki/Society_for_Worldwide_Interbank_Financial_Telecommunication, (erişim tarihi: 21/10/2019).

b. İkinci şekilde ise, perakendeci iletişim araçlarıyla toptancılardan almak istediği altın için bağlantı yapar. Bu mübadelede bedellerin teslimi kısa bir süre ertelenebildiği gibi teslim ve tesellüm tarafların temsilcileri aracılığı ile de yapılabilir.

Bu mübadeleleri vadeli işlem olarak değerlendirip caiz olmadığı ifade edilebilir. Çünkü iletişim araçlarıyla yapılan bağlantı akittir ve bu akit esnasında bedeller tarafların meclis birlikteliğinde peşin olarak kabzedilmemiştir. Sarf akdinin sıhhat şartlarından peşin olma şartı gerçekleşmemiş dolayısıyla nesîe ribâsı meydana gelmiştir. Klasik fıkıh literatüründe altınların hukuki mahiyetinin para olduğu görüşüne göre bu alışverişe caiz demek mümkün değildir. İbn Teymiyye (v. 728/1328) ve öğrencisi İbn Kayyım'ın (v. 751/1350) zekâtta muaf olan işçilikli ziynet eşyası altınların hukuken metâ' olduğu görüşüne göre de bu mübadele caiz değildir. Zira onlara göre de has altınlar paradır ve ribâ hükümlerine tabidir. Günümüzde altınların bütünüyle semeniyet vasfını kaybettiğini ifade eden İslam hukukçularına göre, bu alışverişte ribâ meydana gelmez. Çünkü altın günümüzde metâdır ve vadeli yahut fazlalıkla satışı caizdir.

Has altın alımlarıyla alakalı beyan edilen bu görüşlerden sonra kanaatimizce altın bütün çeşitleriyle para olsa da bu işlemlerin gerçekleştirilmesi esnasında vade olduğu ifade edilen sürelerin vade olarak değerlendirilmesi isabetli değildir. Sarf akdinin şartlarından kabz konusunun incelendiği başlıkta beyan edildiği üzere, bu süreler örfen peşin olarak kabul edilmelidir.⁵⁰⁵ İlgili gecikmeler keyfi bir bekleme olmayıp taraflar arasındaki mesafeler ve ulaşım imkanlarıyla alakalıdır. Dolayısıyla iletişim araçları vasıtasıyla yapılan has altın bağlantısı ve bu bağlantıya binaen gerçekleşen mübadelelerin caiz olduğu kanaatindeyiz.

c. Üçüncü şekilde taraflar alacaklarını kendi muhasebe defterlerine/ programlarına kaydederler. Birbirlerinden yaptıkları alışverişleri bu hesaplardan düşerek gerçekleştirirler.

Bu şekilde tarafların yapmış olduğu işlemler karşılıklı karzdan ibarettir. Tarafların altın cinsinden kendi hesaplarına kaydettikleri miktarlar, ödeme günü geldiğinde veya alışverişin gerçekleşmesi anında altın milyemi ve gram hesabıyla düşülmektedir.

⁵⁰⁵ “Karâr bi şe’ni’l-kabz”, *MMFİ*, sy. 6, I, s. 771-772; AAOIFI, “el-Mutâcerati fi’l-‘umlât”, *el-Me’âyîru ‘ş-şer’iyye*, std. no. 1/2-6-3, s. 57.

Kuyumcunun toptancıdan siparişle aldığı altın toptancının hesap defterinde kuyumcu adına kayıtlıyken; toptancının alacağı da kuyumcunun hesabında kayıtlıdır. Tabiatıyla karşılıklı olarak karzın (mukâraza) caiz olabilmesi için bedellerin tesliminde veya hesaptan düşme esnasında günün kuruna riayet edilmesi gerekmektedir.⁵⁰⁶

2. Günümüzde has altınlar sarrafiye ürünlerde olduğu gibi devlet tarafından üretilmemektedir. Özel şirketler nezdinde üretilen bu altınların belirli bir maliyeti söz konusudur. Bu maliyetlerin başında fire ve işçilik ücretleri gelmektedir. Altın karşılığında altın mübadele edildiği hallerde ifade edilen maliyetler, altının tedavülde bulunan paralarla mübadelesinde problem olarak görülmemektedir. Nitekim günümüzde de has altınlar genellikle altın dışındaki tedavülde bulunan paralarla mübadele edilmektedir. Fakat has altın alımlarında bedel olarak hurda altın verilmesi ise az olmakla birlikte mevcuttur.

Klasik fıkıh doktrininde kuyumcunun has altına karşılık hurda altın vermesi durumunda hurda ve has altınların eşit olması gerekmektedir. Çünkü bedeller altındır. Ayrıca satın alınan has altın, ziynet eşyası da değildir. Ziynet eşyası olan altınlarda ifade edilen işçilikle alakalı görüşlerin has altınlardaki işçiliklere tatbik edilmesi sorunlu görülebilir.

Devlet himayesinde üretilen altınlarla (sarrafiye altınlar) alakalı bölümde beyan edildiği üzere bedeller haricinde ödenen işçilik ve fire ücretlerin ihtiyaten farklı para birimiyle ödenmesi tavsiye edilebilir. Çünkü bu masrafların altın gramajına ilave edilmesi fazlalık ribâsına neden olacaktır. Bu kanaatlere rağmen has altın üretim işçiliğinin hurda altının has milyemine ilavesinin caiz olacağı, genel altın işçiliğinin bedellere yansıtılmasının caiz olduğu görüşü kapsamında ifade edilebilir. Kanaatimizce altın işçiliklerinin farklı cinsten ödenmesi gerektiğini belirten Mâlikî ve Şâfî fakihlerin görüşlerinin⁵⁰⁷ günümüzde has ve sarrafiye altın işçilik ücretleri için tatbik edilmesi daha isabetlidir. Şöyle ki külçe altınların üretimi için işçilik ve fire maliyetlerinin para üretimi uhdesinde olan devlet tarafından karşılanma ihtimali olmaması nedeniyle bu maliyetlerin farklı cinsle ödenmesi ihtiyata daha uygundur. Dolayısıyla işçilik ve fire ücretlerinin

⁵⁰⁶ AAOIFI, “Takas İşlemleri”, *Faizsiz Finans Standartları*, std. no. 4, s. 111-113.

⁵⁰⁷ Sâvî, *Hâşiyetü's-Sâvî*, III, 55; İliş, *Minehu'l-celîl*, IV, 504; Hattâb, *Mevâhibü'l-celîl*, IV, 317; Mâverdi, *el-Hâvi'l-kebîr*, VII, 137-138; Nevevî, *el-Mecmû'*, X, 83-85.

bedellere yansıtılması konusunda ziynet eşyalarındaki mübadelelerden daha hassas davranılmalıdır.

3. Kuyumcular, toptancı ve çantacılar da has altın temin ettikleri gibi sarrafiye altınlar da temin etmektedirler. Bu teminlerde nakit para ile alım yaptıkları durumlarda alışverişin peşin olmasına riayet edildiği takdirde akdin sahih olduğu ve herhangi bir ribâ unsurunun söz konusu olmadığı görülmektedir. Zaten çantacılar da sarrafiye altınları bu şekilde satmaktadırlar. Darphanenin toptancılarından aldığı işçilik, fire ücretleri ve aracılardan yol masrafları gibi maliyetler ise bedellere yansıtılmaktadır. Daha önce de belirtildiği üzere devletin ürettiği altınlar için aldığı ücretin caiz olmadığını düşünüyoruz. Bununla birlikte burada alıcı konumunda bulunan kuyumcuların verdiği ücret onlar adına caizdir Burada en büyük problem sarrafiye altınların alım satımındaki tarih farkıdır. Bu problem darphane işçiliklerinin değerlendirildiği ilgili başlıkta ifade edildiği üzere, işçilik ve fire ücretleri dışında tarih farkının bedellere yansıtılması hakkaniyetli bir uygulama olmayıp bu alınan fazlalığın sarf akdinde tüm fakihlerin ribâ olduğu hususunda icma ettiği fazlalık kapsamındadır. Eğer altın gerçekten fiziki olarak eskiyse gramajına bakarak alınıp satıldığı bilinmektedir.

2. Atölyeci ve Aracılarla (Toptancı ve Çantacı) Yapılan Vadeli İşlemler ve Fikhî Değerlendirmesi

Toptancı veya çantacılar altın temininde bedel olarak genellikle altın veya döviz cinsi paralar kullanılmaktadır. Yapılan alışverişler peşin olarak gerçekleştirilmekte, vadeli işlem yapılmamaktadır. Altın mübadelelerinin ise vadeli gerçekleştirilmesinin caiz olmadığı açıktır. Fakat günümüzde kuyumculuk sektöründe hizmet vermek isteyip de yeterli sermayesi olmayan yahut mevcut varlıklarını büyütme isteyen perakende esnafının bu ihtiyaçlarını karşılamak için bazı kurumlar aracılığıyla altın temini yapmakta oldukları görülmektedir. Bu kurumlar, altın teminini vadeli murâbaha akdi kapsamında gerçekleştirmektedir. Şöyle ki aracı kurum kuyumcunun talep ettiği ziynet eşyası olan altınları peşin olarak toptancıdan satın almaktadır. Sonra bu altınları satıcı vasfıyla perakende esnafına talep edilen vadeye göre belirlenen kâr mukabilinde satmaktadır. Bu

çalışmada modern murâbaha akdinin⁵⁰⁸ sıhhati, akdin taraflarının tek kişi tarafından temsil edilmesi ve akitlerin birleştirilmesi (safkateyn/bey'ateyn)⁵⁰⁹ konularının ayrıntısı değerlendirilmeyecektir. Bilakis konu, altının parasal niteliği ve altının murâbaha akdine mahal olması yönüyle değerlendirilecektir. İşin başında altının her türüyle para olduğunu kabul edenlere göre altın, vadeli murâbaha yoluyla temin edilmesi caiz değildir. Peşin alıp, taksitle satmak nesîe ribâsına neden olmaktadır. Tabiatıyla peşin alıp kâr ilave ederek klasik murâbaha akdi kapsamında cins birliği bulunmaması şartıyla peşin satımın cevazı konusunda herhangi bir ihtilaf söz konusu değildir. Nitekim AAOIFI de peşin olması kaydıyla altının murâbaha yoluyla satımına cevaz vermektedir.⁵¹⁰ Fakat günümüzde bankalar aracılığıyla bu şekilde bir murâbaha akdi yapılmamaktadır. Çünkü bu akdin taraflara herhangi bir faydası söz konusu değildir.

Günümüzde bütün çeşitleriyle altını metâ' olarak değerlendirenlere göre altının peşin alınıp vadeli satılması caizdir. Çünkü altın para olmadığı için ribâ tahakkuk etmemektedir.

Kuyumculara murâbaha yoluyla altın temin eden kurumların ziynet eşyası olan altınların metâ' olduğunu kabul eden görüşe göre işlem yaptıkları görülmektedir. Dolayısıyla bu görüş sahiplerine göre kullanımı mübah ve kadınların asli eşyası olarak değerlendirilen ziynet altınlarını murabaha yoluyla temin etmek caizdir.⁵¹¹

Altının murâbaha akdine konu olabileceği konusunda müstakil olarak görüş beyan bazı fetva kurumları, bu konuyla alakalı sorulan sorulara aksi yönde cevap verdikleri görülmektedir.⁵¹² İlgili görüş sahiplerinin gerekçeleri verdikleri cevaplarda net bir şekilde görülememektedir. Kanaatimizce onlara göre bu muamelenin caiz olmama nedeni olarak

⁵⁰⁸ Modern murâbaha akdinde müşteri hem asıl hem de vekildir. Buna göre müşteri bankanın vekili sıfatıyla banka adına malı toptancıdan almakta ve aynı malı bankanın talep ettiği kâr karşılığında, banka adına tekrar kendine satmaktadır.

⁵⁰⁹ Bk. Samar, *İslamî Finans Ürünlerinde Akitlerin Birleştirilmesi*, ss. 196-200.

⁵¹⁰ AAOIFI, "ez-Zeheb ve davâbitu't-te'âmül bih", *el-Me'âyîru's-şer'îyye*, std. no. 57/5/1/1, s. 1334.

⁵¹¹ Ziynet eşyası olan altının murabahaya konu olabileceği için bk. Aktepe, *Katılm Finans*, s. 59; Çetin, *İslâm'da Kuyumculuk*, s. 392. Bu kaynaklarda Hayrettin Karaman'a nisbetle altında murâbahanın caiz olduğu beyanları olmakla beraber, Karaman'ın altınlarda murâbaha işlemini sadece bireysel murâbahayla (örneğin, düğün yapacak kişinin altın alma talebi) sınırlı tuttuğu ifade edilmektedir.

⁵¹² Teori olarak akdin caiz olduğunu beyan etmelerine rağmen aksi yönde görüş beyan eden kurumlar için bk. <http://www.islamweb.net/ar/fatwa/296869/>; <http://aliftaa.jo/Question2.aspx?QuestionId=3305>, (Erişim tarihi: 10/03/2019).

günümüz uygulamalarının istismar edilebileceği söylenebilir. Şöyle ki, altın murâbaha işlemlerini bireysel ve kurumsal olarak sınıflandırmak mümkündür. Bireysel altın murâbaha işlemleri düğün öncesi altın alımlarında ve hediye alımlarında görülebilir ki, zaten kuyumcular tanıdık müşterilerinin bu taleplerini karz akdi kapsamında karşılayarak murâbahaya ihtiyaç bırakmamaktadırlar. Kurumsal olarak yapılan altın murâbaha işlemlerinde ise İslam hukukçularının ihtiyatlı yaklaşımlarını anlamak zor değildir. Nitekim hem finansman sağlayan kurumlar hem de müşterileri konumunda olan kuyumcuların bu muameleyi ribâya hile ve nakit temin aracı olarak görme ihtimalleri kuvvetle muhtemeldir. Her ne kadar aynı sorunun bireysel altın murabaha işlemlerinde de görülebileceği ihtimali bulunsa da bu durum çoğunlukla kuyumcularda görülebilir. Dolayısıyla nadir bir durum olduğu için hükme etki ettiği ifade edilemez. Bu çerçevede teori olarak cevazı kabul edilen uygulamanın pratikte karşılaşılması muhtemel problemler dikkate alınmak suretiyle sedd-i zerâi kapsamında caiz olmadığını söylemek mümkündür.

Altın teminlerinde murâbaha yönteminin tercih edilmesinin iki temel nedeni bulunmaktadır. İlki, kur riskine karşı kuyumcu kendini güvene almak (Hedging) istemektedir. İkinci neden ise peşin alıp taksitle satan kurumun, mevduat yatırımcıları adına yaptığı ticarete daha az riske girmek istemesidir. Bu temel iki nedeni dikkate alarak, farklı aracı finansman önerilerimiz şöyledir:

a. Finansman temini yapan kurumla kuyumcu arasında emek sermaye ortaklığını ifade eden mudâربه (emek-sermaye ortaklığı) sözleşmesi yapılabilir. Şartlarına riayet edilerek yapılan emek-sermaye ortaklığında hem kuyumcu (mudârib) ihtiyacı olan finansmanı temin eder hem de finansman temini yapan kurum (rabbu'l-mâl) riske ortak olarak daha fazla kâr elde edebilir. Ayrıca bu yöntemde altının vadeli satımı gibi bir durum da söz konusu olmayacak ve altının para olup olmaması da gündeme gelmeyecektir. Bu öneriye göre ziynet eşyalarının metâ', diğer altınların para olduğunu ifade ederek altının hukuki mahiyetinde ayrıma gidenlerin görüşlerine göre de problem çözülecektir. Zira bu finansman yöntemiyle sadece ziynet eşyası olan altınların temini değil bütün altınların temininde sermaye elde edilmiş olacaktır.

b. Kuyumcular ve aracı finansman kuruluşları için bir başka sermaye temin yöntemi modern finansman araçlarından *azalan müşârake*dir.⁵¹³ Azalan müşârake de ortaklar birbirlerinin hisselerini peyderpey satın almayı taahhüt eder ve belirlenen süre zarfında talep eden taraf hisselerin tamamına malik olur. Dolayısıyla kuyumcu sermaye elde ederken diğer ortak da yapılan işlemlerden kâr elde eder. Ancak bu ortaklıkta hisselerin alım satımının yapılacağı kesinlikle şart koşulmamalı; ortaklıktan bağımsız bir vaad yöntemiyle satın alma taahhüdü verilmelidir.⁵¹⁴

c. Bir diğer önerimiz, finansman araçlarının kuyumculara sermaye temininde karz vermesidir. Sermayedar, kuyumcunun istediği miktarda altını karz olarak temin eder. Kuyumcu da borç olarak aldığı altınları ister anlaştıkları miktarlarda ve taksitle altın olarak öder isterse ödeme günündeki kuru dikkate alarak, belirlenen miktardaki altının bedelini öder. Tabiatıyla bu durum aşırı kur dalgalanmaları nedeniyle iki taraf açısından da cazip değildir. Nitekim kuyumcu borcunu öderken yüksek kurla karşılaşılabirirken, sermayedar ise sadece kur farkı miktarınca kâr elde edebilir. Ayrıca bu öneri, günümüz kapital düzen içerisinde amacı para kazanmak olan sermayedarlar tarafından öncelikli olarak tercih edilebilecek bir yöntem değildir. Karadâğî de bankaların kuyumculara karz vermesinin caiz olduğunu kabul eder. Yalnız kuyumcu bankaya olan borcunu, ödeme yapacağı günün kurunu esas alarak ödemelidir.⁵¹⁵

B. Kuyumcuların Perakende Altın Satım İşlemleri ve Fıkhî Değerlendirmesi

Altın mübadele işlemleri denilince günlük hayatta akla ilk olarak kuyumcuların müşterilerine arz ettikleri altınlar gelmektedir. Tezgâh üstü piyasada gerçekleştirilen işlemler, *peşin, vadeli ve diğer işlemler* üst başlıkları çerçevesinde ele alınacaktır. Fıkhî değerlendirmeler de işleyişte kullanılan yöntemler ekseninde incelenecektir. Bu ayırım ve başlıklandırmada piyasanın işleyiş şekilleri dikkate alınmıştır.

⁵¹³ Azalan müşârake akdinin çeşitleri ve hükmü için bk. Hammâd, “el-Müşâraketü'l-mütenâkisa ve ahkâmühâ fi dav'i'l-'ukûdi'l-müstecidde”, *MMFİ*, s. 13, II, 503-527. Bu akit iki şekilde isimlendirilmektedir. Azalan müşârake manasında, *el-muşâraketü'l-mutenâkisa* (المشاركة المتناقصة), mülkiyetle sonuçlanan ortaklık manasında, *el-muşâraketü'l-müntehiyeti bi't-temlik*'dir (المشاركة المنتهية بالتملك).

⁵¹⁴ AAOIFI, “eş-Şerike ve'l-müşârake ve'ş-şerikâtu'l-hadîse”, *el-Me'âyîru'ş-şer'iyye*, std. no: 12/5, s. 345; konunun safkateyn kapsamında değerlendirilmesi için bk. Samar, *İslamî Finans Ürünlerinde Akitlerin Birleştirilmesi*, ss. 303-311.

⁵¹⁵ Karadâğî, “Ahkâmü't-te'âmül fi'z-zeheb ve'l-fidda”, s. 160.

1. Peşin İşlemler

a. Yeni ve Hurda Altın Satışı

Peşin piyasada yeni ve hurda altın mübadelesi birkaç şekilde gerçekleşmektedir. Bunlar: Her ikisi de sağlam olan ziynet eşyalarının eski ve yeni olanlarının mübadelesi, eski altının hasarlı olduğu mübadele, ziynet eşyası verip sarrafiye ürün alma şeklinde yapılan mübadele veya sarrafiye ürünle ziynet eşyası mübadelesidir. Bu mübadele şekillerinin ortak noktası, altının-altın karşılığında mübadele edilmesidir. Mübadelelerde has milyeme itibar edilir. Fakat bedel olarak ödenen altınların gramajına yeni altınların işçilik milyemi ilave edilmektedir.

Muamele şöyle gerçekleşir: Müşteri elinde bulundurduğu farklı kalite veya özellikte ziynet eşyalarını aynı model ve özelliğe sahip yeni altınla veya farklı bir modelle değiştirmek istemektedir. Bedel olarak verilen altın kullanım nedeniyle çizilmiş, yıpranmış veya kırılmış olabildiği gibi hiç kullanılmadan saklanmış ve yıpranmamış da olabilmektedir. Kuyumcular bu altınların özelliğine, eskilik veya yeniliğine bakmaksızın satın almaktadırlar. Satın aldığı altının bedeli olan yeni altını aynı mecliste müşteriye ödemektedir.

Günümüz örfüne göre kuyumcunun vitrininden satılan her ürün satıldığı andan itibaren hurda olarak muamele görmektedir. Aynı durum atölyeciler için de geçerlidir. Atölyenin perakende esnafına sattığı altın satıldığı andan itibaren hurda olarak muamele görür.⁵¹⁶ Bu ara bilgiye dayanarak hem kuyumcular hem de atölyeciler sattıkları ürünlere işçilik ücreti almaktadır ve müşterinin elindeki altın eritmek üzere potaya atıldığı için müşteriye işçilik ücreti ödenmemektedir.

Müşterinin kuyumcuya beğendiği altının total gramına işçilik bedeli olan miktar, milyem olarak ilave edilir. Sonra bedel olan hurda altın işçilik hesaba katılmadan tartılır ve mübadele işçilikli altın ve işçiliksiz altınların has değerlerinin eşitlenmesiyle yapılır. Örneğin 22 ayar 100 gram işçilikli altına karşılık, 22 ayar 102 gram hurda altın ödenmektedir. Buradaki 2 gram fazlalık yeni altının işçilik ücretine karşılık kabul edilir.

⁵¹⁶ Daha önce işaret edildiği üzere hiç yıpranmamış ürünler, hurda fiyatına alınıp, işçilik dışında masraflar ilave edilerek tekrar satılabilmekte ve işçilik israfının önüne geçilmektedir. Bu ürünlere *kalafat* denilmekte olup fikhî hükmü, altın işçiliği konusunda ifade edilmiştir.

Bu muamelenin farklı şekilleri olabilir. Şöyle ki, aynı ayar ve modeldeki altınlar değiştirildiği gibi, farklı ayar ve modellerin de mübadelesi bu yolla yapılabilmektedir. Farklı model ve ayarlar arasında sarrafiye, has veya ziynet eşyaları bulunabilmektedir. Tekrar örnek verilecek olursa, 10 tane yarım cumhuriyet altınıyla 2 burma bilezik mübadele edildiği gibi, tam tersi mübadeleler de görülebilmektedir. Bu örnekleri, piyasanın ürün çeşitliliğine ve müşterilerin arzularına göre çoğaltmak mümkündür.

Farklı örneklerle beyan edilen hurda ve yeni altınların mübadelesinin fikhî hükmü konusunda üç görüşten bahsetmek mümkündür. Bu üç görüş kendi içerisinde de farklı şekillerde sınıflandırılabilir.

1. Altının para olduğunu kabul eden fukahaya göre hurda ve yeni altının eşit olmayan mübadelesinde fazlalık ribâsı meydana gelmektedir. Altın işçiliğine itibar etmeden bedellerin eşit ve peşin mübadele edilmesi gerekmektedir. Eğer altın işçilik ücreti bedele yansıtılacaksa bu takdirde mübadelenin farklı cinslerle yapılması gerektiği beyan edilmektedir. Yeni altın almak isteyen müşteri önce elindeki altınları tedavülde olan para karşılığında satıp, sonra o parayla yeni altınları almalıdır. Bu şekilde yapılan işlemde fazlalık ribâsı meydana gelmez. Zira mübadele farklı cinsler arasında meydana gelmiştir.⁵¹⁷

Eski ve yeni altınların mübadelesi hakkında beyan edilen bu önerinin başka bir sorunu beraberinde getirdiği iddia edilmektedir. Şöyle ki, müşterinin “benim eski altınlarımı al ve bana yeni altını sat” demesini safkateyn (akitlerin birleştirilmesi)⁵¹⁸ yasağı kapsamında değerlendirilmek suretiyle bu akdin caiz olmayacağı ifade edilmektedir.⁵¹⁹ Kanaatimizce bu muamelede bir akdin içinde iki akdin bulunduğu iddiası isabetli değildir.

⁵¹⁷ Merzûkî, “Ticâratü’z-zeheb fî ehemm suverihâ ve ahkâmihâ”, *MMFİ*, sy. 9, I, s. 191; Karadâğî, “Ahkâmü’t-te’âmül fi’z-zeheb ve’l-fidda”, s. 123; Bâbekir, “Ta’kîb ‘alâ bahs Ahkâmü’t-te’âmül fi’z-zeheb ve’l-fidda”, s. 168; Hamed Osmân, *el-Mu’âmelâtü’l-mâliyye ve’t-ticâriyye*, s. 129-130; ‘Useymîn, *el-Fetâve’z-zehebiyye*, s. 16; “Karâr bi şe’n ticarati’z-zeheb”, *MMFİ*, s. 191; *Fetâvâ’l-lecneti’ d-dâime li’l-buhûsi’l-ilmîyye ve’l-iftâ*, s. 469-470; Berakâtî, *el-Ahkâmü’l-fikhiyye li nevâzili’z-zeheb ve’l-fidda*, s. 100; Bilmen, *İstûlâhât-ı Fikhiyye Kâmusu*, VI, 92; Döndüren, *Ticaret ve İktisat İlmihali*, s. 328; Çeker, *Fıkıh Dersleri*, s. 113-114; Cengiz, *İslam’a Göre Alışveriş ve Kuyumculuk*, s. 9; Özsoy, “Fıkıh Doktrininde Para ve Faiz”, s. 119-120, 127.

⁵¹⁸ Safkateyn yasağıyla alakalı benimsenen tanım için bk. *İslamî Finans Ürünlerinde Akitlerin Birleştirilmesi*, s. 72.

⁵¹⁹ *Fetâvâ’l-lecneti’ d-dâime li’l-buhûsi’l-ilmîyye ve’l-iftâ*, s. 493; Saddâm Abdulkâdir, *Bey’u’z-zeheb ve’l-fidda*, s. 127-128; Berakâtî, *el-Ahkâmü’l-fikhiyye li nevâzili’z-zeheb ve’l-fidda*, s. 98.

Zira önce müşteri elindeki eski altınları satmakta sonra yeni altınları almaktadır. Nitekim müşteri eski altınları satın alırsa yeni altınları almayabilir. Eğer kuyumcu “benden yeni altın alman şartıyla hurda altınlarını alırım” derse bu şart fâsid olup akit sahihtir. Fakat akit her iki taraftan bağlayıcı olur ve akit tek lafızla icra edilirse safkateynden⁵²⁰ söz edilebilir. Halbuki önce satıp sonra alma şeklinde ayrı ayrı gerçekleştirilen yöntemi safkateyn yasağı kapsamında değerlendirmek doğru değildir.

Safkateyn yasağından bağımsız bir değerlendirme ile ilk görüşte beyan edilen alternatif çözüm önerisi, ribâ olarak iddia edilen işçilik bedelinin farklı yoldan ödenmesini teklif etmektedir ki kanaatimizce bu teklifin⁵²¹ tutarlılığı tartışmalıdır. Zira işçilik ücretinin altın milyemine dahil edilmek suretiyle tahsiline ribâ nedeniyle karşı çıktıkları halde kuyumcunun hakkı olduğunu zımnen kabul ettikleri işçilik bedelinin farklı yollarla ödenmesini caiz kabul etmektedirler.

İlk görüşü aynen kabul eden fakat ayrıntıda farklı düşünen Hamdi Döndüren’e göre yeni ve eski altınların mübadelesinde eşitliğe itibar edilmelidir. Fakat bedellerin eşit olması aynı ayarda olan altınlara mahsustur.⁵²² Ona göre, farklı ayar altınlar farklı cins olduğu için eşitlik şartı aranmamaktadır. Kanaatimizce bu görüşte açıklanan ifadeleri realiteyle bağdaştırmak zordur. Çünkü eski ve yeni altınların mübadelesine konu olan altınlar ister aynı ayarda olsun ister farklı ayarda olsun zaten eşitlik has milyem hesabına göre sağlanmaktadır. Dolayısıyla cins birlikteliği şartına alternatif olarak düşünülen bu yöntemin uygulanması mümkün olmadığı gibi hali hazırda zaten uygulanmamaktadır. Ayrıca mübadeleye konu olan altınlar aynı ayar olsa bile problem olarak görülen konu, altınların eşitlenmesi değil, işçilik bedelinin mübadeleye konu olan hurda altınlara eklenmesidir. Asıl tartışılması gereken ve problem olarak görülen nokta burasıdır.

2. Yeni ve hurda altınların mübadelesi konusunda ikinci görüşe göre işçilik ücretinin bedellere yansıtılması caizdir. Bu görüşü dile getiren fakihler ayrıntılarda farklı kanaatlere sahip olmakla birlikte ortak kanaatleri altının hukuki mahiyetini dikkate alarak

⁵²⁰ Safkateyn yasağının bu mahiyette olduğu yönünde kanaat için bk. Çeker, *İslâm Hukukunda Akidler*, s. 93; Samar, *İslamî Finans Ürünlerinde Akitlerin Birleştirilmesi*, ss. 70-72.

⁵²¹ Döndüren, *Ticaret ve İktisat İlmihali*, s. 328; Çeker, *Fıkıh Dersleri*, s. 113-114; Cengiz, *İslam’a Göre Alışveriş ve Kuyumculuk*, s. 9; Özsoy, “Fıkıh Doktrininde Para ve Faiz”, s. 119-120, 127.

⁵²² Döndüren, *Ticaret ve İktisat İlmihali*, s. 328.

işçilik bedelinin fazlalık ribâsı olmadığını ifade etmeleridir. Bu görüşü benimseyenlerin bir kısmı bütün çeşitleriyle altınları metâ' olarak kabul ederler ve bu mübadelelerde hiçbir şekilde ribâ meydana gelmemektedir. Diğer bir kısmı ise sadece ziynet eşyası olan altınları metâ' olarak görürler.⁵²³ Bu nedenle yeni ve hurda altınların mübadelesi esnasında sarf akdine mahsus şartlardan, bedellerin eşit ve peşin olması şartı gerekmemektedir. Netice olarak hurda altının yeni altınla fazla veya vadeli olarak mübadelesi caizdir.⁵²⁴ Günümüz İslam hukukçularından Karaman ziynet eşyası olan altınları metâ' olarak kabul etmekle beraber bu muamelelerde peşin olma şartını aramakta ve ihtiyaten işçilik bedelinin farklı para birimiyle ödenmesini tavsiye etmektedir.⁵²⁵

3. Konuyla ilgili bir diğer yaklaşıma göre her ne kadar bütün altınlar para olsa da altın işçiliği, icâre akdi (ecîr-i müşterek) kapsamında caizdir ve ödenen fazlalık ribâ değildir. Kuyumcunun bizatihi kendisinin işçilik emeği vermediği gerekçesiyle işçilik ücreti alamayacağı iddiası da isabetli değildir. Şöyle ki kuyumcu atölyeye işçilik ücretini müşteri adına ödemiş ve bu ücreti müşteriden tahsil etmek istemektedir. Bu da kuyumcuyu müşterinin vekili yahut atölyenin acentesi gibi görmeyi gerektirmektedir. Önceden ödediği işçilik ücretini de milyem hesabıyla hurda altınlara dahil eder. Tabiatıyla bu mübadelede müşteriden bedel olarak altının orijinal hurda milyemine riayet edilmelidir. Kapsam ve çerçevesi milyem kavramının anlatıldığı başlıkta geçen ve günümüz piyasalarında görülen subjektif hurda milyem⁵²⁶ hesabı hakkaniyetle bağdaşmamaktadır. Buna göre piyasada

⁵²³ İlgili görüşler, sahip oldukları argümanlar ve bunların değerlendirmesi için bk. *Altının Para Olma Niteliği*.

⁵²⁴ İbn Teymiyye, *Mecmûu fetâvâ*, XXIX, 453; a.mlf., *Tefsîru âyâtın işkilet*, II, 622-632; İbn Kayyim, *İ'lâmü'l-muvakki'in*, III, 405-407; Ba'î, *el-Ahbârî'l-ilmîyye mine'l-ihiyârâtî'l-fikhiyye*, s. 188; Menî', "Bahs fi'z-zehab fi ba'z hasâisih ve ahkâmih", *MMFİ*, sy. 9, I, s. 93; a.mlf., "Bahs fi'z-zehab fi ba'z hasâisih ve ahkâmih", II. *İTHK*, s. 575; Reşid Rıza, *Tefsîru'l-menâr*, III, 97; Senhûrî, *Mesâdiru'l-hak*, III, 148-152, 160-163; <http://www.dar-alifta.org/ar/ViewFatwa.aspx?ID=12001&LangID=1&MuftiType=0>, (Erişim tarihi: 18/02/2019); <https://www.aliftaa.jo/Decision.aspx?DecisionId=80>, (Erişim tarihi: 12/03/2019); <http://www.hayrettinkaraman.net/sc/00154.htm>, (Erişim tarihi: 12/03/2019); Ateş, *Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, I, 481; Aktepe, *Katılm Finans*, s. 60; Paçacı, "Altın-Para-Faiz İlişkileri ve Altının Vadeli Satışı", s. 432; Yaman, "Altın Para Mıdır? Ya da Hangi Altın Paradır?", s. 442.

⁵²⁵ <http://www.hayrettinkaraman.net/sc/00154.htm>, (Erişim tarihi: 12/03/2019). Bu görüşünde Karaman'ın ifadeleri çelişki arz etmektedir. Zira altın metâ' olarak değerlendirildiği halde ihtiyatî bazı tavsiyelerde bulunulması, esasında alımların metâ' olduğu kanaatindeki tereddüde işaret etmektedir. Çünkü altının metâ' olduğu ifade edildikten sonra, fazlalıkla ve vadeli satımının cevazı hususunda herhangi bir tereddüt isabetli değildir.

⁵²⁶ Orijinal milyem mevcut altın içerisindeki net altın miktarıdır. Hurda milyemi ise altının orijinal milyemi olmayıp tarafların üzerinde anlaşığı milyem oranıdır. Mevcut altının içerisinde bulunan altın miktarını dikkate almaksızın bir miktar belirlenir ve bu oran anlaşmaya göre değişkenlik gösterir.

müşterinin elindeki altının milyemi örneğin 925 milyem iken kuyumcu bu altını 920 milyem olarak değerlendirebilmektedir. İfade edilen örnek biraz daha somut hale getirilecek olursa, 10 gram 925 milyem altının has gram ağırlığı 9,25 gram iken, 10 gram 920 milyem altının has ağırlığının 9,20 gram olduğu görülecektir; arada 0,05 gram fark vardır ki bu miktar müşterin altınından kesilmektedir. Bu şekilde müşteriden bedel olarak hurda altının gramı eksik hesaplanmış olacaktır. Bedel olarak verilen altının gramını eksik göstermek satılan ürünlerdeki işçilik ücreti dışında bir bedel dahil etmektir ki, bu durumun fazlalık ribâsına neden olacağı açıktır. Fakat hakkaniyetle bağdaşmayan bu milyem hesapları dışında sadece işçilik ücretine mukabil olarak tahsil edilen ve müşterinin altının orijinal milyeminde bir karşılığı olan bedelin kanaatimizce fazlalık ribâsı olarak telakki edilmesi isabetli değildir.

Ziynet eşyalarının kendi benzerleriyle veya ziynet eşyası dışında bulunan altınlarla mübadelesi konusunda ifade edilenlerden sonra kuyumcu müşteriden işçilik bedelini altın olarak tahsil edilebilir sonucuna ulaşılmıştır.

Kuyumcuların yeni ve hurda altın mübadeleleri sadece ziynet eşyası olan altınlarla sınırlı değildir. Ürün skalalarında darphane ve rafinerilerin ürettiği sarrafiye ve has altınlar da bulunmaktadır. İslam hukukçularının çoğunluğu ise bu altınların semeniyet vasfını kaybetmediğini ifade etmektedirler. Dolayısıyla bu ürünlerin mübadelesinin müstakil olarak incelenmesi gerekmektedir.

b. Sarrafiye (Cumhuriyet) ve Has Altın (Külçe) Satışı

Kuyumcuların müşterilere arz ettiği ürün çeşitleri arasında ziynet eşyaları büyük bir yekûn tutarken bunların yanında sarrafiye ve has altınlar da bulunmaktadır. Sarrafiye ürünler devlet kurumu olan darphane tarafından üretilmekte, bunun yanında bazı rafinerilerin de kendi isim ve logolarıyla sarrafiye ürünler⁵²⁷ ürettikleri de bilinmekle birlikte, tezgâh üstü piyasada darphanenin ürettiği altınlar kadar rağbet görmemektedir. Sarrafiye altınlar iki ana grupta üretilmektedir. Kulplu olarak üretilenlere ziynet, kulpsuz olanlara ise sikke tabiri kullanılmaktadır. Günümüzde sarrafiye altınların tamamı için

⁵²⁷ Bu ürünler için Bk. <https://www.Gramaltin.Com/Ziynet-Altin>, (Erişim tarihi: 13/03/2019).

üreticiye işçilik ücreti ödenmektedir. Tabiatıyla bu ücretler ziynet altınlarında olduğu gibi farklılık göstermemektedir.

Has altınlar ise BİST tarafından onaylanmış ve uluslararası standartları sağlamış özel teşebbüsler olan rafineriler tarafından üretilmektedir. Tezgâh üstü piyasada has altınların has altın mukabilinde mübadelesi olmadığı için bu başlıkta yapılan değerlendirmeler sadece sarrafiye altınlar üzerinden olacaktır. Has altınların mübadelesi konusunda bir değerlendirme yapılacak olursa bu altınların farklı para birimleriyle satışında mübadelenin peşin olması yeterlidir.

Sarrafiye ürünlerin üretimi ve satımıyla alakalı yapılacak değerlendirmelerin ise farklı yönleri bulunmaktadır. Bir önceki başlıkta ifade edilen kanaatlerin çoğu sarrafiye ve has altınlar için de geçerli olmakla birlikte, burada değinilmesi zaruri olan konu, bu altınların ziynet eşyasından ziyade yatırım amaçlı kullanıyor olmasıdır. Bireyler çoğunlukla hem sarrafiye altınları hem de has altınları yatırım ve tasarruf aracı olarak görmektedirler. Konunun bu yönü altının hukuki mahiyetinde ayrıma giden İslam hukukçuları açısından önemlidir. Zira onlar, ziynet eşyası olan altınların metâ' olduğunu ve ribâ kapsamında olmadıklarını dile getirmektedirler. Fakat sarrafiye ve has altınlar onlara göre de paradır ve ribâ kapsamındadır. Günümüzde altının bütün çeşitlerinin semeniyet vasfını kaybettiğini ifade edenlere göre sarrafiye ve has altınların mübadelesinde fikhî olarak herhangi bir problem olmadığı bilinmektedir. Bu çalışma ise fikhî değerlendirmeyi altının semeniyet vasfını dikkate alarak ele alacaktır.

Cumhura göre altın her çeşidiyle paradır ve ribevî mallar kapsamındadır. Bununla beraber altının işlenmesi ve bu işçilik için ücret ödenmesi de caizdir. İşçilik ücretinin altın veya farklı bir para birimiyle ödenmesi konusu ise tartışmalıdır. Hanefî ve Hanbelîler işçilik ücretinin altın olarak ödenmesine cevaz verirlerken, Mâlikî ve Şâfiîler ise cevaz vermemektedirler.⁵²⁸ Fukahanın cevaz verdiği işçilik ücretinin, kullanımı mübah olan ziynet eşyaları için geçerli olduğu bilinmektedir. Para sıfatıyla üretilen altınlarda ise basım ve piyasaya arz masraflarının siyasi otorite tarafından karşılanması gerektiği bütün

⁵²⁸ Şeybânî, *el-Asl*, III, 52-53; Serahsî, *el-Mebsût*, XIV, 47-48; Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'*, IV, 193; Sâvî, *Hâşiyetü's-Sâvî*, III, 55; İliş, *Minehu'l-celil*, IV, 504; Hattâb, *Mevâhibü'l-celil*, IV, 317; Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, VII, 137-138; Nevevî, *el-Mecmû'*, X, 83-85; İbn Kudâme, *el-Muğni*, IV, 9; Buhûfî, *Keşşâfü'l-kınâ'*, III, 252-253.

fukahanın ortak görüşüdür. Bu konuda altınların para vasfına sahip olmasını (bilkuvve) ve bizatihi para olarak kullanılmasını (bilfiil) ayrı ayrı değerlendirmektedirler. Şöyle ki bilezik olarak kullanılan altın paralık vasfına sahiptir; ama şu an ziynet olarak kullanılıp para olarak kullanılmaması nedeniyle üretim için bir miktar ücret ödenmesi sorunlu değildir. Fakat bilfiil piyasada para olarak kullanılan altınlar için üretim ücreti konusu farklı değerlendirilmiştir. Bu çerçevede para olarak kullanılan sarrafiye ve has altınların basımındaki işçiliği sanatkârın işlediği ziynet altınlarından ayrı tutmaktadırlar.

Neticede onlara göre, bu altınların mübadelesi eşit olmalıdır. Örneğin dört tane çeyrek cumhuriyet altını getiren müşteriye, kuyumcu dört çeyrek yahut iki yarım veya bir tam altın vermelidir. Yani bu altınları aynı ağırlıktaki altınlarla mübadele edebilir. Eğer bedel olarak verilen altınlar eskiyse veya aşırı yıpranmışsa zaten eksik miktar tartıda ortaya çıkacaktır.

Günümüzde sarrafiye altınların sadece ülkemizde üretilmesi nedeniyle bu altınların satışında karşılaşılan problemlerin hükmü diğer devletlerde faaliyet gösteren fetva heyetlerinin ve alimlerin kanaatleri tespit edilememiştir. Bu konu hakkında müstakil görüş beyan eden ülkemiz İslam hukukçuları darphanenin aracılardan tahsil ettiği işçilik ücretinin farklı para birimiyle ödenmesi görüşündedirler.⁵²⁹ Coğunluğun görüşünden farklı olarak Karaman, ziynet olarak kullanılma ihtimali olan kulplu sarrafiye ürünleri bu genel kanaatten istisna etmektedir. Ona göre kulplu sarrafiye ürünler metâdır, dolayısıyla mübadelenin peşin olması kaydıyla fazlalıkla satılmaları caizdir. Neticede işçilik ücretinin tahsil yöntemiyle alakalı ortak kanaat bu ücretin farklı para birimiyle ödenmesidir.⁵³⁰

İfade edilmesi gereken diğer bir konu ise sarrafiye ürünlerdeki tarih farklarıdır. Günümüzde sarrafiye altınların iki çeşidinden bahsedilmişti bu altınların her iki çeşidinde de tarih yazılıdır. Fakat sikke olan sarrafiyelerde damgalanmış olan tarihler nedeniyle mübadelelerde herhangi bir bedel tahsil edilmemekte, yalnızca ziynet olan sarrafiyelerde

⁵²⁹ Döndüren, *Ticaret ve İktisat İlmihali*, s. 148; Cengiz, *İslam'a Göre Alışveriş ve Kuyumculuk*, s. 9; Özsoy, "Fıkıh Doktrinde Para ve Faiz", s. 119-120, 127; Aktepe, *Katılım Finans*, s. 60; Hayrettin Karaman, Hasip Asutay, Arif Ersoy, Halil Güneç ve Servet Bayındır'ın görüşleri için bk. Çetin, *İslâm'da Kuyumculuk*, s. 395-398; her ne kadar sarrafiye ürünlerle alakalı müstakil beyanları olmasa da sarrafiye ürünlerin semeniyet vasfını kaybetmediğini özellikle belirttikleri için ayrıca bk. Paçacı, "Altın-Para-Faiz İlişkileri ve Altının Vadeli Satışı", s. 434-435; Yaman, "Altın Para Mıdır? Ya da Hangi Altın Paradır?", s. 442.

⁵³⁰ Çetin, *İslâm'da Kuyumculuk*, s. 398.

tarih farkı gündeme gelmektedir. Kanaatimizce tarih farklarının ücrete altın olarak yansıtılması doğru değildir. Zira tarih değişikliğinin ücrete yansıtılması altının eskiliğini tespite dönük bir uygulamadır. Fakat kuyumcular çoğunlukla sarrafiye ürünlerin eskiliğini ve yeniliğini tespit ederken tarihten ziyade fiziki yıpranmışlığa itibar etmektedirler. Bu nedenle aşırı yıpranmış sarrafiye altınları tartarak mübadele ettikleri bilinmektedir. Ayrıca altının üzerinde yazılı olan bu tarih gerçek bir değer de ifade etmemektedir. Çünkü kuyumcular yeri geldiğinde sarrafiye altının yeni tarihli olmasına itibar etmeksizin rahatlıkla atölyeye hurda altınların karışımı olan takoza⁵³¹ gönderebilmektedir. Şayet tarih gerçek bir değer ifade etmiş olsaydı esnaf yeni tarihli sarrafiyeyi takoza göndermezdi. Yeni tarihli yıpranmamış sarrafiye altını bu şekilde takoza göndermek, özel niteliklerde üretilmiş ve perakende esnafına gelene kadar geçen süreçte karşılaşılan emeği göz ardı etmektir. Bu duruma sebep olarak siyasi otoritenin sarrafiye altınları tarih yazarak işin başında gerçekleştirdiği yanlış uygulama gösterilebilirse de kuyumcu odaları ve dernekleri alacakları kararla bu sübjektif uygulamaya son vermeleri mümkündür. Buna göre sarrafiye ürünlerin mübadelesinde sadece altının fiziki yapısı dikkate alınmalı, eski ve yeni tarihlere itibar edilmemelidir.

Yukarıda beyan edilen fikhî değerlendirmelere ilave olarak, sarrafiye altın üretimi yapan kurumların üretim ve satım politikalarına öneri olarak şunlar söylenebilir:

1. Sarrafiye altınların devlet tarafından ücret karşılığında üretildiği günümüzde ziynet eşyalarında olduğu gibi işçilik ücretini icâre (ecîr-i müşterek) ücreti olarak değerlendirmek mümkündür. Fakat yapılan bu değerlendirme siyasi otoritenin altın üretim politikasındaki yanlış uygulaması için bir çözümden ibarettir. Devlet diğer paralar gibi sarrafiye altınları kendi bünyesi ve imkânları ile üretmelidir. Darphanenin bu uygulaması devam ettiği sürece müşterinin ihtiyacı doğrultusunda işçilik ücretinin diğer ziynet eşyalarındaki işçilik ücreti gibi tahsil edilmesinin caiz olduğu söylenebilir. Zira darphane araçlardan işçilik ücreti tahsil etmekte ve bu yanlış uygulanmanın sonuçlarını sadece araçlara yükleyerek kuyumcuyu ve müşteriyi süreçten bağımsız değerlendirmek insafli bir

⁵³¹ Takoza: Kuyumcunun yeni altın bedeli olarak atölyeciye verdiği hurda altınların eritilmesi sonucu elde edilen işlenmemiş altın kütlesi.

uygulama değildir. Dolayısıyla devlet bu politikasından vazgeçmeli ve diğer paralar gibi sarrafiye altınları da ücretsiz üretmelidir.

2. Müşterinin elinde bulunan yeni (yıpranmamış) fakat eski tarihli sarrafiye ürünün yeni tarihli ürünle sadece yeni tarih farkı nedeniyle fazla bir bedel karşılığında mübadele edilmesi caiz değildir. Bu fazlalık farklı para birimiyle ödense de hüküm aynıdır. Çünkü tarih farkı, satıma konu olan şeye yansıtılması caiz olan bir değer değildir. Darphane bu uygulamasından vazgeçene kadar müşterinin tarih farkı haricindeki ihtiyaçları dikkate alınarak işçilik miktarı fazlalık tahsil edilebilir. Örneğin elinde tam cumhuriyet altını olan müşterinin farklı küçüklükteki sarrafiye altınları ihtiyacı duyması durumunda bir yarım ve iki çeyrek altınla mübadelesinde işçilik ücreti alınabilir. Fakat bu mübadelede tarih farkı bedele yansıtılmamalıdır.

Şayet kuyumculuk örfünde tarih bir değer ifade ediyorsa ki, kanaatimiz tarihin bir değer ifade etmediği yönündedir, bu taktirde sarrafiye altınların bütün çeşitlerinin mübadelesinde bedel olarak altın kullanılmamalı farklı para birimi kullanılmalıdır.

3. Sarrafiye altın olarak ifade edilen cumhuriyet öncesi tarihlerde üretilen ve tarihi eser değeri de bulunmayan altınların⁵³² mübadelesinde de hüküm aynıdır. Kanaatimizce tarihi eser olarak görülmeyen bu altınlar, bir gün tarihi eser olarak kabul edilirse, o takdirde bu altınların kıyemî bir değere sahip olması nedeniyle metâ' olarak değerlendirilebilecektir.

4. Günümüzde müşterinin satın almak istediği altını ne amaçla aldığına göre farklı hüküm beyan eden bir görüş⁵³³ beyan edilmektedir ki kanaatimizce bu görüş isabetli değildir. Zira kuyumcunun müşteriye “sarrafiye altını ziynet amaçlı alıyorsanız vadeli satabilirim yahut tasarruf amaçlı alıyorsanız peşin satmak zorundayım” gibi bir ayırım yapması ve buna göre yapılacak bir mübadele piyasa gerçekleriyle bağdaşmamaktadır. Müşteri açısından bugün ziynet eşyası olarak aldığı bilezik bile bir gün tasarruf aracı

⁵³² Bu altınlar Mecit, Aziz, Hamit, Reşat ve Vahit olarak adlandırılmakta olup görüldüğü üzere dönemin Osmanlı sultanları adına basılmış ve halen kullanılmakta olan altınları ifade etmektedir. Bunların ortak adı sarı liradır.

⁵³³ Hayrettin Karaman'dan naklen bk. Çetin, *İslâm'da Kuyumculuk*, s. 390.

olabilmektedir. Dolayısıyla bu görüş realiteyle örtüşmemekte ve uygulanabilirliği bulunmamaktadır.

c. Üzerinde Taş Bulunan Altınların Satışı

Kuyumculuk sektöründe işçilik konusu kadar önem arz eden hususlardan birisi de taşı ürünlerin satımıdır. Özellikle altın ziynet eşyalarına süs amaçlı olarak çok çeşitli taşlar yerleştirilmektedir. Bazı taşların piyasa değeri altından daha kıymetliken kimilerinin değeri oldukça düşüktür. Taşlar altından bağımsız olarak değerli, yarı değerli ve değersiz taşlar olarak sınıflandırılmaktadır. Piyasa değeri altından daha değerli olanlara, elmas, pırlanta, taaffeite, siyah opal, benitoyit gibi taşlar örnek verilebilirken; altından daha az değerli olanlara ise zümrüt, yakut, mercan, inci, akik, zebercet ve zirkon taşları zikredilebilir.⁵³⁴ Değerli ve yarı değerli taşlardan başka değersiz taşlar da bulunmaktadır. Bunların bir kısmı doğadan elde edilirken bazıları laboratuvar ortamında yapay olarak üretilmektedir.⁵³⁵ Bu araştırmada altın üzerindeki taşların değerli olup olmadıklarına bakılmaksızın altınla beraber satış işlemleri konu edildiği için taşların özellikleri ve işlenmesi konularına değinilmemiştir. Dolayısıyla değerli olup olmadıklarına bakılmaksızın sarf kuralları ekseninde bu taşların altınla beraber satımı değerlendirilecektir.

Günümüzde altından daha değerli olduğu bilinen taşların altınla beraber satımında, satıma konu olan şeyin altından ziyade taş olduğu görülmektedir. Buna göre satış esnasında taşın değer tayini yapılmakta, altının değeri ise taşın yanında çok düşük olduğu için hesaplamalarda daha az dikkate alınmaktadır. Tabiatıyla bedel içerisinde altının da karşılığı vardır ve fiyat takdiri yapılmaktadır. Değeri altına göre düşük taşlar ise genellikle altınla beraber tartılmakta ve değeri altına eşitlenmektedir.

Fıkıh doktrininde ribevî mallarla beraber başka bir şeyin satıma konu olması *müddü ‘acve* kavramıyla ifade edilmektedir.⁵³⁶ Bu kapsamda her iki tür taşla süslenmiş olan altınların altın karşılığında mübadelesi problemlidir. Allah Rasülü'nün (s.a.) Hayber'in

⁵³⁴ <https://paratic.com/en-degerli-taslar/>, (Erişim tarihi: 15/03/2019); *Bâi‘u‘z-zeheb ve‘l-mücevherât*, s. 39; Fidan, *Kuyumculuk Muhasebesi*, s. 9.

⁵³⁵ Yapay taşlar, cam ve plastik gibi malzemelerden üretilmektedir ve kuyumculuk sektöründe bu taşlar kullanılmamaktadır.

⁵³⁶ Müddü ‘acve meselesi, özel bir olayın ismidir ve şu örnekle açıklanmaktadır: Bir ölçek hurmayla beraber 1 dirhem gümüşün, iki dirhem gümüşe satışdır. Bk. “Müddü ‘acve”, *Mv.F.*, XXXVI, 284-285.

fethinde ganimet olarak elde edilen gerdanlığın satımında gösterdiği hassasiyet tam da bu konuyla alakalıdır.⁵³⁷ Zira o olayda Fudâle'nin (r.a.) aldığı gerdanlıktaki taşların ve üzerine işlendiği altının ağırlığı tam olarak bilinmediği için taşların ayrılarak satılması Allah Rasûlü (s.a.) tarafından emredilmiştir.

Klasik fıkıh literatüründe altınla beraber başka bir şeyin satımı genel başlığında, taşlı ürünlerin satımı konusu da incelenmiştir, farklı görüşler serdedilmiştir. Bu görüşlerin ortak noktası taşlı ürünlerde altın ve taş miktarlarının net olarak bilinmemesi (cehalet) ve bu bilinmezliğin ortadan kaldırılmak istenmesidir. Burada beyan edilen görüşlerin temelinde gerdanlık hadisinin farklı yorumlanması yatmaktadır. Bazı fakihler nassın zahirine göre amel etmek suretiyle taşlarından ayrılmadıkça altının satılmasını caiz görmezken, diğer bir grup fakih ise nasta bahsedilen yasağın bilinmezlikle ilgili olduğunu ve bilinmezliğin olmadığı durumlarda taşlı ürünlerin satılmasının caiz olacağını beyan etmişlerdir. Tabiatıyla tartışma konusu olan husus, bedellerin altın olduğu durumdur. Şayet bedeller farklı cinsten olursa klasik dönem fakihleri arasında akdin cevazı hususunda herhangi bir ihtilaf söz konusu değildir. Modern dönemde bu konu cehalet kaynaklı garâr nedeniyle problem olarak görülmüştür.⁵³⁸ Klasik dönem fakihlerinin görüşleri şöyledir:

a. Şâfiîler, Hanbelîler ve Zâhirîlere göre miktarı bilinmeksizin taşlı altınların satımı caiz değildir. Bu görüşte olanlara göre eğer taşın altından ayrılması esnasından taş veya altın zarar göreceyse bu durumda mübadele caizdir. Fakat İbn Hazm'a (v. 456/1064) göre taş veya altın zarar görse de bu mübadele caiz değildir.⁵³⁹

b. Bedel olarak verilen altın, taşlı olan ürünün içerisindeki altın ağırlığından fazla ise bu mübadele caiz; bedel ve taşlı ürünün ağırlığı eşitse yahut taşlı ürün bedel olan altından fazla ise bu takdirde caiz değildir. Zira bedeller arasında eşitlik itibar yoluyla sağlanmaktadır. Bedel olarak verilen semenin fazla olması durumunda ilgili fazlalık taş

⁵³⁷ Müslim, "Musâkât", 90; Tirmizî, "Buyû", 32; Ebû Dâvûd, "Buyû", 13; Hadisin Müslim rivayeti şöyledir:

حدثنا قتيبة بن سعيد، حدثنا ليث، عن أبي شجاع سعيد بن يزيد، عن خالد بن أبي عمران، عن حنش الصنعاني، عن فضالة بن عبيد، قال: اشتريت يوم خير فلانة بآني عشر ديناراً، فيها ذهب وخرز، ففصلتها، فوجدت فيها أكثر من اثني عشر ديناراً، فذكرت ذلك للنبي صلى الله عليه وسلم، فقال: «لا تباع حتى تفصل».

⁵³⁸ Bedellerin farklı olduğu mübadelede akdin garârdan dolayı caiz olmadığı konusu için bk. Berakâtî, *el-Ahkâmü'l-fikhiyye li nevâzili'z-zeheb ve'l-fidda*, s. 87.

⁵³⁹ Şîrbînî, *Muğni'l-muhtâc*, II/, 375; İbn Kudâme, *el-Muğni*, IV, 39-41; İbn Hazm, *el-Muhallâ*, VII, 473.

bedeli olarak kabul edilmektedir. Bu görüş Hanefîler ve Ahmed b. Hanbel'den bir kavle göredir. Tabiatıyla bedeller peşin kabzedilmelidir.⁵⁴⁰

c. Mâlikîlere göre, altınla beraber başka bir şeyin satımı üç şartla caizdir. Taş, altının üzerinde işlenmiş olmalı, ayrılmaları halinde altın veya taş zarar görecektir durumda olmalı ve taş miktarı, altın miktarından 1/3 (sülüs) oranında veya daha az olmalıdır. Son maddeyle alakalı olarak 1/3 oranının tartıyla mı yoksa kıymetle mi belirleneceği konusu ise tartışmalıdır. Görüldüğü üzere aslında Mâlikîlerin bu görüşü zaruri durumlar için geçerlidir. Aksi takdirde onlara göre de taşların altından ayrı değerlendirilmesi gerekmektedir.⁵⁴¹

Günümüz İslam hukukçuları ve fetva heyetlerinin taşlı mamullerin satışıyla alakalı görüşleri klasik dönem fakihlerinin görüşlerinden bazı farklılıklar içermekle birlikte temel olarak üç kanaat söz konusudur.

a. Taşlı mamullerin satışında bedeller ister altın olsun ister farklı cinsler olsun işlem caizdir. Bu görüş sahipleri taşlı mamullerin metâ' olduğunu dile getirmekle beraber, Hanefîlerin akdin mahallinin çoğunluğunun altın olup olmaması görüşünü kabul ettiklerini ifade etmektedirler. Her ne kadar taşlı mamullerin metâ' olduğunu ifade ettikten sonra Hanefîlerin görüşlerini dillendirmeye gerek olmasa da kendi görüşlerini takviye için bu yola başvurdukları söylenebilir.⁵⁴²

b. Taşlı mamullerin satımı her iki şekilde de caiz değildir. Altın-altın mübadelesinin caiz olmama gerekçesi fazlalık ribâsının meydana gelecek olmasıdır. Farklı para birimleriyle satışın caiz olmama gerekçesi ise taş ve altın miktarındaki cehaletten dolayı garâr meydana gelmektedir. Tabiatıyla taş ve altın miktarları ayrı ayrı biliniyorsa satış caizdir.⁵⁴³

⁵⁴⁰ Mevsilî, *el-İhtiyâr*, II, 40; İbn Hümâm, *Fethu'l-Kadir*, VII, 141; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, V, 260; Bilmen, *İstulâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu*, VI, 92.

⁵⁴¹ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, III, 212; İbn Cüzey, *el-Kavâninü'l-fıkhiyye*, s. 167; Desûkî, *Hâşiyetü'd-Desûkî*, III, 40.

⁵⁴² "Karâr bi şe'n ticarati'z-zeheb", *MMFİ*, s. 191-192; Menî', "Bahs fi'z-zeheb fi ba'z hasâisih ve ahkâmih", *MMFİ*, IX/ I, 93; a.mlf., "Bahs fi'z-zeheb fi ba'z hasâisih ve ahkâmih", *II. İTHK*, s. 576; Hayrettin Karaman'dan naklen bk. Çetin, *İslâm'da Kuyumculuk*, s. 45.

⁵⁴³ Merzûkî, "Ticâratü'z-zeheb fi ehemm suverihâ ve ahkâmihâ", *MMFİ*, s. 9, I/ 225; *Fetâvâ'l-lecneti'd-dâime li'l-buhûsi'l-ilmîyye ve'l-iftâ*, s. 473-474; Berakâtî, *el-Ahkâmü'l-fıkhiyye li nevâzili'z-zeheb ve'l-fidda*, s. 87; Saddâm Abdulkâdir, *Bey'u'z-zeheb ve'l-fidda*, s. 120; Rayyân, "Ahkâmü't-te'âmül fi'z-zeheb

c. Yukarıda Hanefî yahut Mâlikî fakihlere nispetle beyan edilen şartlara riayet edilmek suretiyle bu alışveriş caizdir.⁵⁴⁴

Kanaatimizce öncelikle günümüzde taşlı mamullerin satış prosedürlerinin bilinmesi gerekmektedir. Ancak bu şekilde taşlı mamullerin satımındaki mevcut problemlere çözüm önerileri getirilebilir. Dolayısıyla caiz olan ve olmayan muameleler beyan edilmiş olacaktır.

Günümüzde taşlı ürünlerin satımında kuyumcu, taşlı ürünün taşlarını ayrı değerlendirmeden tartıp müşteriye satar. Bu işlemde bedel olarak verilen altın da taşlı veya taşsız olabilir. Bedel olan altınların taşlı veya taşsız olmasına göre günümüzdeki mübadele şekilleri ve bunların fikhî hükümleri şöyledir:

1. Taşla altın birbirinden ayrılmadan veya taş ile altın miktarları ayrı ayrı bilinmeden yapılan mübadeleler ittifakla caiz değildir. Hanefî fukahanın altın miktarının taştan fazla olması halinde mübadelenin caiz olduğuna dair icthadları da buna dahildir. Zira onlara göre altının taştan fazla olması şartı, bedellerde belirsizliğin olmaması ve semen olarak verilen altının, taşlı altından fazla olması gerekmektedir. Dolayısıyla her iki bedellerin miktarı bilinmiyorsa bu akit caiz değildir. Mâlikîlerden nakledin şartlı cevaz ise taşın altından ayrılması halinde karşılaşılması muhtemel zararla alakalıdır. Aksi takdirde onlar da miktarlardaki belirsizliği akdin butlanı için yeterli görmektedirler.

Günümüzde ise kuyumcunun elindeki yeni altından taşı sökmesi ve altınla taşı ayrı tartma imkânı yoktur. Çünkü bu durum altının veya taşın zarar görmesine neden olacaktır. Bu takdirde Hanefî ve Mâlikî fakihlerin ortak kanaatleri dikkate alınarak mübadelenin caiz olduğu söylenebilir. Bu şekilde taşı ve altını ayrılamayan altının satımında bedel olarak verilen altın taşsız ise bu altının gram olarak bir miktar fazla olması gerekmektedir. Bu fazlalık yeni altındaki taşlara karşılık sayılacağı için fazlalık ribâsı olarak değerlendirilmemektedir. Eğer bedel olan altın taşlı ise bu takdirde bu altının

ve'l-fidda, s. 309; Hamed Osmân, *el-Mu'âmelâtü'l-mâliyye ve't-ticâriyye*, s. 75-76; Müsnid, *Fetâvâ İslâmiyye*, II, 359-360; Bilmen, *Istulâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu*, VI/92; Döndüren, *Ticaret ve İktisat İlmihali*, s. 339; Cengiz, *İslam'a Göre Alışveriş ve Kuyumculuk*, s. 9; <https://www.aliftaa.jo/Question.aspx?QuestionId=3303#.XI-Bq6AzblU>, (Erişim tarihi: 18/03/2019).

⁵⁴⁴ Mevsilî, *el-İhtiyâr*, II, 40; İbn Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, VII, 141; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, V, 260; Bilmen, *Istulâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu*, VI, 92; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, III, 212; İbn Cüzey, *el-Kavânînu'l-fıkhiyye*, s. 167; Desûkî, *Hâşiyetü'd-Desûkî*, III, 40.

taşlarından ayrılarak tartılması gerekmektedir. Çünkü hurda olarak değerlendirilecek bu altının taşları söküldüğünde zarar görmesi düşünülmemektedir. Nitekim kuyumcu bedel olarak aldığı hurda altının kalafat olmaması halinde bu altını atölyeciye verirken taşlarını zaten sökecektir.

2. Taşlı hurda ürünlerin müşteri tarafından kuyumcuya altın dışında bir para mukabilinde satılması da mümkündür. Bu altınlardaki taşlar şayet değerliyse zaten kuyumcu bu değere itibar ederek altını ayrıca değerlendirmesi gerekir. Eğer değersiz ise altının taşlarını söküp bu şekilde satın almalıdır. Ayrıca bu değersiz olan taşlar için de bir miktar fazla ödeme yapılmalıdır. Şayet taşların sökülme imkânı yoksa kuyumcu tahmini olarak taş ağırlığını altının total ağırlığından düşeceği için taş bedeline mahsuben bir miktar fazla ödeme yaparak hem altının hem de taşların bedelini müşteriye ödemiş olur. Kuyumculuk sektöründe işlem yapan esnafın bir kısmı taşların gramajı konusunda tecrübeli olup taşları sökmeden taş ağırlığını net olarak ifade edebilmektedir. Bazı esnaf ise bu hususta tecrübeli değildir. Dolayısıyla kuyumcu müşteriye altın bedelini azami derecede titiz bir şekilde teslim etmelidir. Bedel altın olmadığı için bu akdin cevazı ifade edilebilirse de müşterinin her hâlükârda aldatılmaması esastır.

3. Yeni taşlı ürünlerin satımında taş ve altın oranının ayrı ayrı belirtilmeden farklı para birimiyle satımı ittifakla caizdir. Çünkü burada satış farklı cinsler arasında ve peşin olarak yapıldığı için hiçbir çeşidiyle ribâ söz konusu değildir. Fakat bu akdin garâr nedeniyle caiz olmadığı iddia edilebilir. Kanaatimizce bu alışverişlerde garâr söz konusu değildir. Zira müşterinin huzurunda taşlı ürün tartılmakta ve ürünün üzerinde bulunan taş, altınla beraber görülmektedir. Örneğin üzerinde taş bulunan altın yüzükteki taş ve altın miktarları ayrı ayrı tahmin edilebilmektedir. Bu da garâra neden olan cehaleti giderecek sebep olarak görülebilir. Çünkü ifade edilen satışta garârın nedeni mebîn miktarının bilinmemesidir.⁵⁴⁵ Halbuki bu satışlarda ayrıntılarda bir bilinmezlikten bahsedilebilirse de mebîn miktarı bellidir. Eğer burada garârdan bahsedilecek olursa bu garâr, akdi batıl kılacak bir garâr değil hafif garârdır (garâr-ı yesîr). Hafif garârın da akdi batıl kılmadığı bilinmektedir. Ayrıca cehalet nedeniyle akdi fasid olması durumu da söz konusu

⁵⁴⁵ Garârın nedeni olarak ifade edilen miktarın bilinmemesi, Arapça *el-cehl bi mikdâri'l-mahal* diye tabir edilmektedir. Konu hakkında fukahanın görüşleri için bk. Güney, *Satım Akdi Özelinde İslam Borçlar Hukukunda Garar*, ss. 173-175.

olmayacaktır. Zira cehaletin akdi fasit kılmasının şartı, bu cehaletin tarafları nizâa sürüklemesidir. Halbuki bu mübadelede nizâ' da söz konusu değildir. Netice olarak bu akdin batıl veya fasit olduğu, yapılan satışın ise caiz olmadığı kanaati isabetli değildir.

4. Atölyeci işlemlerinin değerlendirildiği başlıkta dile getirilen bir önerinin burada yeniden ifade edilmesi zaruridir. Zira konu atölyeciler açısından önemli olduğu kadar kuyumcular açısından da önemlidir. Bu öneri hali hazırda uygulanan barkod uygulamasıdır. Barkod uygulaması ise daha çok büyük kuyumcularda görülmektedir. Fakat bu uygulamada bazı eksiklikler bulunmaktadır. Şöyle ki barkodda taşlı altının total ağırlığı (altın ve taşın birlikte tartılmış hali) has milyem olarak yer almaktadır. Yani taş gramı altın olarak kaydedilmiştir. Bunun yerine atölyeler ilk üretim esnasında hem taş hem de altının gramlarını ürün barkoduna ayrı ayrı yazmaları isabetli bir uygulama olacaktır. Yahut barkoda sadece altın gramı yazılır, kuyumcu taşla birlikte altını tartınca ortaya çıkan total rakamdan barkodda yazılı bulunan altın gramı çıkarılınca taşın ağırlığı tespit edilmiş olacaktır. Bu öneriyle hem atölyeci hem kuyumcu hem de müşteri adil ve hakkaniyetli bir alışveriş yapacaktır. Ayrıca altın-altın mübadelesinde altınlar arası eşitlik sağlanacak ve taş bedeli altın olarak görülmeyecektir. Şayet barkod uygulaması ile altın ve taş ağırlıklarının tam olarak tespiti mümkün değilse taşların birer örneğini temin etmek suretiyle boyut ve gram bilgisine kıyasla eldeki mevcut takımın altın ve taş miktarı hesap edilebilir. Bu şekilde hem ürüne zarar verilmez hem de alışverişin tarafları aldanmamış olur. Özellikle kuyumcu ve atölyeciler arasında görülen taşlı ürünler konusundaki suiistimaller ancak bu yolla çözümlenebilir. Aksi takdirde taraflardan en az biri aldanacaktır. Barkod uygulamasında taş ve altın miktarı net olarak bilineceği için fukaha ittifakla bu akdin sahih olduğunu ifade edecektir. Zira bu akitte herhangi bir cehalet unsuru yoktur.

2. Vadeli İşlemler

Kuyumcuların müşterileriyle vadeli olarak yapmış olduğu işlemler birkaç başlıkta toplanabilir. Bu başlıklar; çek ve senetle altın satımı, banka kartlarıyla altın satımları, elektronik ortamda altın satımı, ürün siparişleri gibi konuları ihtiva etmektedir. Bu işlemlerin vadeli olarak nitelenmesi, akdin gerçekleşme şekline göredir. Şöyle ki vadeli olarak nitelenen bazı işlemler gerçekte sarf akdinde şart koşulan peşin olma kuralını ihlal etmemektedir. Bu takdirde bu başlığın “vadeli işlemler” olarak isimlendirilmesi işlemlerin

gerçekleştirilmesinde vade şüphesinin bulunmasıdır. Dolayısıyla yapılan mübadele gerçekte vadeli olmayabilir. Bu çerçevede konular hem vade problemi hem de altın mübadelelerine mahsus şartlar ekseninde değerlendirilecektir.

a. Senet ve Çekle Altın Satışı

Bu başlık altında senet ve çeklerle altın satımı konusunun fikhî değerlendirmesi, altının hukuki mahiyetinin para olması dikkate alınarak yapılacaktır. Altının hukuki mahiyet olarak bütün çeşitleriyle para olmadığını ifade edenlere göre veya sadece ziynet eşyalarının para olmadığını ifade edenlere göre senet ve çekle altın satımı her halükârda caizdir. Kuyumcular çekle altın satmadıkları ve daha çok senetlerle altın borç verdikleri için öncelikle bu işlemin değerlendirilmesi yapılacaktır. Bu kapsamda önce senetlerle altın satımı sonrasında çeklerle altın satımı değerlendirilecektir.

Senet bir kişinin ödemeye veya yapmaya borçlu olduğu şeyi göstermek amacıyla en az iki kişi arasında düzenlenen kıymetli bir evraktır. Senette iki taraf vardır. Bunlar borçlu (muhatap) ve alacaklıdır (lehtar).⁵⁴⁶

Senetlerle altın satımında TTK gereğince senetteki bedel hanesine sadece tedavülde kullanılan para birimleri yazılabilmektedir. Senet üzerine alacak miktarı olarak altın yazılamamaktadır. Bedel hanesine altın gramının yazılması halinde bu senet kambiyo senedi olarak kabul görmemekte ve TTK'nın 688/2 maddesine göre “kayıtsız şartsız muayyen bir bedelin ödenmesi” şartı sağlanamamaktadır.⁵⁴⁷ Kuyumcu, alacağı konusunda resmi makamlar nezdinde herhangi bir hak iddia edememektedir. Bu nedenle kuyumcu senede altın dışında bir para birimi yazacaktır ki bu takdirde de ciddi kur riski ile karşı karşıya kalacaktır. Bu çıkmazdan kurtulmak adına kimi kuyumcular sözleşmeli senet kullanmaktadırlar. Bu senetlerde sayfanın üst kısmı klasik kambiyo senetleriyle aynıdır fakat sayfanın alt kısmında borcun kaynağı ve miktarıyla alakalı ayrıntılar yer almaktadır. Bu yazı her ne kadar ticaret mahkemelerinde bağlayıcı olmasa da alacağın iddia edilmesine

⁵⁴⁶ Kallek, “Sukuk Uygulamaları Müzakeresi”, s. 358; Ayrıca bk. <http://www.muhasabedersleri.com/ticari-belgeler/cek.html>; <http://www.muhasabedersleri.com/ticari-belgeler/senet.html>, (Erişim tarihi: 26/03/2019).

⁵⁴⁷ <http://www.turkhukuk sitesi.com/mevzuat.php?mid=1343>, (Erişim tarihi: 27/03/2019).

dönük olarak “yazılı delil başlangıcı” kabul edilmektedir. Yani alacaklı olan kuyumcu, alacağının altın olduğunu ispat edebilecektir.⁵⁴⁸

Senetle altın satım işlemleri şu şekilde gerçekleşmektedir: Senedin üst kısmına rayic kur üzerinden borç verilen altın miktarına karşılık borç miktarı yerel para birimiyle yazılmaktadır. Senedin altındaki sözleşme bölümüne satılan altın gramı ve ödeme yapılacak taksitlerin miktar ve tarihleri yazılmaktadır. Yahut sadece toplam altın miktarı yazılmakta, ödeme yapıldıkça toplam borçtan düşülmektedir. Tabiatıyla bu ödemelerde gram ve güncel kur bilgisi kaydedilmektedir. Örneğin 100 gram 22 ayar bilezik almış olan müşteri her ay 10 gram altın yahut 10 gram altına karşılık gelen rayic parayı öder ve bu miktarlar sözleşmeli senedin altına yazılır. Neticede müşteri borç olarak aldığı 100 gram altına karşılık 100 gram altın ödemiş olur. Şayet işçilikli bir altın borç veriliyorsa bu borç önce Türk parası cinsinden hesap edilir, tabiatıyla bu hesapta işçilik ücreti de altın gramına dönüştürülmüş olacaktır. Bu hesap şu örnekle açıklanabilir: 10 gram 14 ayar künyenin işçilik ücretiyle beraber 2000 TL olduğu farz edilerek bu borç o günün 22 ayar altın kuruna bölünerek 22 ayar altın borcu hesap edilir ve senede bu miktarı kaydeder. 22 ayar altının gramı da 250,00 TL olsa müşterinin borcu 8 gram 22 ayar olarak kaydedilir. Zira $2000/250=8$ gramdır.

Kuyumcular senetle altın satımı konusunu borç olarak niteledikleri için bu çalışmada da “borç” tabiri kullanılmıştır. Nitekim konunun fikhî değerlendirmesi ve tartışmalar da bu mübadelenin satım veya borç olma ihtimaline dayalı olduğu görülmektedir. Buna göre senetle altın satımının hükmü konusunda iki görüş bulunmaktadır.

a. Senetle altın satımı vadeli altın satımı olduğu gerekçesiyle caiz değildir. Senetle altın satımının vadeli sarf akdi olduğu düşüncesi, modern dönem İslam hukukçularından bir kısmının kanaatidir. Onlara göre bu alışveriş sarf akdidir, karz olarak değerlendirilmesi ise isabetli değildir. Zira sarfı akdinin karz olarak gösterilmesi hileli olarak vadeli sarf işlemi yapmaktır. Sarf akdinde bedeller peşin olarak ödenmelidir. Bu alışverişte ise kuyumcu altını müşteriye teslim ettiği halde müşteri satın aldığı altın bedelini vadeli olarak

⁵⁴⁸ Çetin, *İslâm'da Kuyumculuk*, s. 107.

ödemektedir. Buna göre nesîe ribâsı meydana gelmektedir ki, nesîe ribâsının haram olduğu konusunda icmâ vardır. Klasik fıkıh doktrininde vadeli altın satımının caiz olmadığı ittifakla kabul edilmektedir.⁵⁴⁹

b. İkinci görüşe göre, senetle altın satımı klasik fıkhıta belirtilen sarf akdi değildir. Bilakis kuyumcunun müşterisine verdiği borçtur ve karz akdinin hükümlerine tabidir. Eğer senede borç miktarı sabit fiyat üzerinden yazılıyor olsaydı bu durumda akdin caiz olmadığı ifade edilebilirdi. Çünkü bu takdirde müşterinin borcu rayic altın kuruna sabitlenmiştir ki, bu durum yapılan mübadelenin satış olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla altının borç verildiğinden bahsetmek mümkün değildir. Fakat ödemelerin altın gramajına göre yapılması bu işlemin karz olduğunu göstermektedir. Altının para olması ve paranın da karz akdine konu olması ise fukaha tarafından ittifakla kabul edilmektedir.⁵⁵⁰ Bu kapsamda kuyumcuların toptancılardan senetle yaptığı alışverişlerin de karz olarak ele alınması isabetlidir.⁵⁵¹ Müşteri altın borcunu kuyumcuya altın olarak ödeyebildiği gibi ödeme anındaki kura riayet ederek de ödeyebilir. Nitekim Abdullah İbn Ömer'den rivayet edilen vakıa bu konuya delil teşkil etmektedir. İbn Ömer; “‘Bakî’ denilen pazar yerinde deve satardım. Bazen dinar mukabilinde satar, yerine gümüş para alırdım. Bazen de gümüş para karşılığında satar ve yerine altın para alırdım. Bunun üzerine Hz. Peygamber'in (s.a.) yanına geldim ve kendisini, Hafsa'nın evinden çıkarken buldum. Bu meselenin hükmünü sorduğumda: “Kıymeti mukabilinde (rayici/paritesi üzerinden) olursa sakınca yoktur” buyurdular”.⁵⁵²

⁵⁴⁹ Bu kanaati açıkça ifade edenler için bk. Saddâm Abdulkâdir, *Bey'u'z-zeheb ve'l-fidda*, s. 151; Dalgın, *Gündemdeki Tartışmalı Dini Konular*, II, 129; senetle altın satımıyla alakalı doğrudan görüş beyan etmemekle birlikte, karz suretinde altın satımını caiz görmeyen görüşler için ayrıca bk. Berakâtî, *el-Ahkâmü'l-fıkhîyye li nevâzili'z-zeheb ve'l-fidda*, s. 32-33; *Fetâvâ'l-icnâti'd-dâime li'l-buhûsi'l-ilmîyye ve'l-iftâ*, s. 473-474, 479; Hamed Osmân, *el-Mu'âmelâtü'l-mâliyye ve't-ticârîyye*, s. 78, 181.

⁵⁵⁰ İbn Münzir, *el-İşrâf*, VI, 142; Kadri Paşa, *Mürşidü'l-hayrân*, md. 690.

⁵⁵¹ Altın karz verilmesinin cevazı hususunda bk. Bilmen, *İstulâhât-ı Fıkhîyye Kâmusu*, VI, 95; Döndüren, *Ticaret ve İktisat İlmihali*, s. 609; Bayındır, “İslam'da Faiz Mefhumu ve Unsurları”, s. 203; AAOIFI, “ez-Zeheb ve davâbitü't-te'âmül bih”, *el-Me'âyîru's-şer'îyye*, std. no. 57/6/2, s. 1337; Merzûkî, “Ticâratü'z-zeheb fî ehemmisuverihâ ve ahkâmihâ”, *MMFİ*, sy. 9, I, s. 252-253; *Dişk Fetvalar*, soru: 985, s. 510; müstakil olarak konuyu karz olarak değerlendiren Hayrettin Karaman ve Halil Günenç'in kanaatleri için bk. Çetin, *İslâm'da Kuyumculuk*, s. 105-108.

⁵⁵² Ebû Dâvûd, “Buyû”, 14. Hadis metni şöyledir:

عن ابن عمر، قال: كنت أبيع الإبل بالبيع، فأبيع بالدنانير وأخذ الدراهم، وأبيع بالدراهم وأخذ الدنانير، أخذ هذه من هذه، وأعطي هذه من هذه، فأتيت رسول الله -صلى الله عليه وسلم- وهو في بيت حفصة، فقلت: يا رسول الله، رويدك أسألك، إني أبيع الإبل بالبيع، فأبيع بالدنانير وأخذ الدراهم، وأبيع بالدراهم وأخذ الدنانير، أخذ هذه من هذه، وأعطي هذه من هذه، فقال رسول الله -صلى الله عليه وسلم-: “لا بأس أن تأخذها بسعر يومها، ما لم تفترقا وبينكما شيء”.

İlk görüşte ifade edilen senetle altın satımının vadeli altın satımı olduğu iddiası isabetli değildir. Zira kuyumcu müşteriye altın borç verdiğini ifade etmektedir. Bu da akdin gerçekleşme şeklinin karz olduğunu göstermektedir. Çünkü müşteri kuyumcuya borcunu öderken, altını almış olduğu gündeki kurdan ödeme yapmamaktadır. Şayet müşteri borcunu sabit kurdan öderse, işin başında yapılan işlemin sarf olma tarafı güçlenir ki bu durumda akit vadeli olarak gerçekleştiği için caiz olmayacaktır. Fakat mevcut durum bu şekilde olmayıp borcun ödenme zamanındaki kura riayet edildiği bilinmektedir. Aksi durumda kuyumcu sermayesini kur riskine karşı koruyamayacaktır.

Kanaatimizce senetle altın satım işlemlerini karz akdi kapsamında değerlendirmek isabetlidir. Bu durumda düzenlenen senet kuyumcunun müşteriden aldığı bedel değil sadece mevcut altın borcunun vesikası hükmündedir. Karz yoluyla altının borç verilmesinin vadeli satıştan (nesfe ribâsı) ayrıldığı en önemli nokta vadeli satışta bedelin ödeneceği vade süresi sınırlıdır ve bu süre borçluyu bağlayıcıdır. Karz akdinde borcun süresinin bağlayıcı olmaması akdin ribâdan ayrı olduğunu göstermektedir.⁵⁵³ Şart koşulsuz bile şart batıl akit sahihtir.

Burada beyan edilmesi gereken bir diğer husus müşterinin alışveriş esnasında yanında yeteri kadar parasının olmaması durumudur. Örneğin, 20 gram ağırlığında bir bilezik beğenen ve bunu satın almak isteyen müşterinin yanında bu bileziğin 15 gramını alabilecek kadar para bulunması halinde bu akdin geçerliliği konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. Hanefilere göre bedeli ödenen kısım için akit sahih, bedeli ödenmeyen kısım için batıldır.⁵⁵⁴ Mâlikîlere göre satıcı bedelin ödenmemesine razı olursa akit sahihtir. Bir diğer ifadeyle satıcı müşterinin elindeki mevcut para miktarı karşılığında satış yapmaya razı olursa akit sahihtir.⁵⁵⁵ Şâfiîler ise satış bedeli bir bütün halinde ödenmediği için akdin tamamının batıl olduğunu beyan etmektedirler.⁵⁵⁶ Hanbelîlerden ise Hanefî, Mâlikî ve Şâfiîlerin görüşleri ekseninde üç farklı rivayet bulunmaktadır.⁵⁵⁷ Burada fukahanın farklı kanaatlerinin temel noktası sarf akdinde şart olan bedellerin aynı mecliste peşin olarak kabzedilmesi gerektiğidir. Bedelin eksik olması kabzın da eksik olmasını gerektirecektir.

⁵⁵³ Çalış, *İslam Hukukunda Özel Mülkiyet ve Sınırlamaları*, s. 210.

⁵⁵⁴ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'*, V, 219.

⁵⁵⁵ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, III, 213.

⁵⁵⁶ Zekeriyâ el-Ensârî, *Esne'l-metâlib*, II, 76.

⁵⁵⁷ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, IV, 33.

Neticede kabzın tam manasıyla gerçekleşmemesi nedeniyle akdin sıhhatinin zarar göreceği hususu tartışılmıştır.

Kanaatimizce Hanefilerin görüşüne göre amel etmek uygundur. Bu durumda akdin peşin olan kısmında akit sahih, eksik kalan miktarında ise sarf gerçekleşmemiş; yani akit batıl olmuştur. Bu çerçevede müşterinin ödeme yapamadığı ve eksik kalan altın miktarını karz akdi kapsamında değerlendirmemiz mümkündür. Kuyumcu bu eksik miktarı borç altın olarak kaydedebilir. Yahut müşteri, eksik kalan ücreti, örfün peşin olarak kabul ettiği kısa süreler içerisinde temin edip ödeme yapabilir. Eksik kısmın karz olarak kaydedildiği durumda ise bedelin ödenme zamanındaki kura riayet edilmesi gerekmektedir.

Çekle altın satımı konusuna geçmeden önce çekin, bir bankaya hitaben yazılmış ödeme emri niteliğinde olan kıymetli evrak olduğu ifade edilmelidir. Çekin üzerinde yazılan meblağın ödemesi, banka aracılığıyla vadeli veya vadesiz olarak iki şekilde yapılmaktadır. Çekle ödemelerde akit şu üç kişi arasında gerçekleşir:

1. Keşideci (asıl borçlu): Çeki düzenleyendir.
2. Muhatap (vekil borçlu): Çeki ödeyecek banka şubesidir.
3. Hamil (alacaklı/lehtar): Keşide edilmiş çeki elinde bulunduran kişidir.⁵⁵⁸

Altın talebinde bulunan müşteri, yanında nakit bulunmaması vb. gerekçelerle kuyumcuya ödemeyi çekle yapabilmektedir. Çekle ödemelerin senetle yapılan ödemelere göre daha kuvvetli olduğu söylenebilir. Zira çekte ödeme tarafı banka iken senette taraf sadece müşteridir; senetle kurulan kuyumcu müşteri ilişkisi güven esasına dayalıdır. Kuyumcu güven duymadığı kişi veya kurumlara borçla (senet/çek) altın satmamaktadır. Çek üzerine bedeller senette olduğu gibi piyasada tedavül eden resmi para birimlerine göre yazılmakta, bedel miktarı çekin düzenlendiği güncel altın kuruna göre belirlenmektedir. Çekin vadeli olmaması durumunda kuyumcu bankadan parasını hafta içi ve mesai saatleri içerisinde derhal tahsil edebilmektedir. Vadeli çeklerde ise üzerinde yazan tarih gelmeden

⁵⁵⁸ Kallek, “Sukuk Uygulamaları Müzakeresi”, s. 358; Ayrıca bk. <http://www.muhasabedersleri.com/ticari-belgeler/cek.html>; <http://www.muhasabedersleri.com/ticari-belgeler/senet.html>, (Erişim tarihi: 26/03/2019).

kuyumcunun parasını tahsil imkânı yoktur. Şayet kuyumcu parasını vadesinden önce peşin almak isterse bankaya bir miktar komisyon/faiz ödemek zorundadır.

Günümüz kuyumculuk sektöründe çekle altın satımı nadiren yapılmaktadır. Çünkü kuyumcu kur riski nedeniyle bu alışverişe teşebbüs etmemektedir. Bu tür alışverişlerde genellikle muhtelif banka kartları kullanılmaktadır. Banka kartlarıyla yapılan işlemler ve hükümleri ise bir sonraki başlıkta incelenecektir.

Çekle altın alım satımı konusu sarf akdinin sıhhat şartlarından bedellerin akit meclisinde kabzedilmesi çerçevesinde değerlendirilmelidir. Çekin akit meclisinde tesliminin hakiki kabz hükmünde olup olmadığı tartışmalıdır. Sarf akdinde bedelin hükmi kabz yoluyla ödenebileceğini ve çekle ödemenin hükmi kabz olduğunu beyan edenlere göre bu akit sahihtir. Fakat sarf akdinde hükmi kabzın geçerli olmadığını ifade edenler veya hükmi kabzı kabul ettiği halde çekle ödemenin hükmi kabz olmadığını ifade edenlere göre çekle altın alım satımı caiz değildir. Çeklerle altın satımının hükmü konusunda çeklerin çeşitleri ve bedelin kuyumcuya ödenme zamanları çerçevesinde iki görüş bulunmaktadır.

İlk görüşe göre belirli şartlar ekseninde çekle altın satımı caizdir. Bu görüş sahipleri çeklerin kıymetli evrak olduğunu ve müşterinin çeki kuyumcuya vermesiyle altın bedelini ödemiş olduğunu kabul etmektedirler. Kısacası kuyumcu çekte yazan bedeli tahsil edebilecek konuma gelmiştir. Alacağı bedeli ise keşideci bankadan ilk iş günü ve mesai saatleri içerisinde tahsil edebilmektedir. Tüccarların örfünde çekle ödeme yapma, tedavülde bulunan parayla ödeme ile aynı kategoridedir. Müşteri tarafından düşünüldüğünde ise verilen çek bankanın güvencesinde olduğu için devletin basıp piyasaya sürdüğü kâğıt para gibi kullanılmaktadır. Bu görüşe göre çekle altın satımının caiz olması için iki şart bulunmaktadır. 1. Çekin tahsil edilebilme tarihi alışverişin yapıldığı güne denk geliyor olmalıdır. 2. Çek bedeli banka tarafından garanti edilmiş, teminatlı veya seyahat çeki kategorisinde bulunmalıdır. Karşılıksız çıkma ihtimaline binaen teminatsız çeklerle altın satımı caiz değildir. Zira kabzın gerçekleşme ihtimali zayıflamaktadır.⁵⁵⁹ AAOIFI de

⁵⁵⁹ Bâz, “Ahkâmü bey‘ ve şirâi’z-zeheb ve’l-fidda bi vâsidi’ş-şikât”, s. 8-10, 12; Menî‘, “Bahs fi’z-zeheb fi ba‘z hasâisih ve ahkâmih”, *MMFİ*, sy. 9, I, s. 109-110; a.mlf., “Bahs fi’z-zeheb fi ba‘z hasâisih ve ahkâmih”, *II. İTHK*, s. 578-579; Merzûkî, “Ticâratü’z-zeheb fi ehemmu suverihâ ve ahkâmihâ”, *MMFİ*, sy. 9, I, s. 252-253; Karadâğî, “Ahkâmü’t-te‘âmül fi’z-zeheb ve’l-fidda”, s. 13; Saddâm Abdulkâdir,

çekle altın satımını, çekin tarihinin daha sonraya ait olmaması halinde caiz kabul etmektedir.⁵⁶⁰

İkinci görüşe göre çekle altın satımı mutlak olarak caiz değildir. Bu görüş sahipleri işin başında bu satışın sarf akdi olduğuna vurgu yapmaktadırlar. Yukarıda ifade edilen şartlara riayet edilerek çek ile kabzın hakiki kabz olduğu bilgisinin/kararının⁵⁶¹ ise esasında sarf dışında yapılan akitler için geçerli olduğunu beyan etmektedirler. Zira sarf akdinde kabz hakiki olmak zorundadır. Aksi takdirde çok kısa bir süre olsa da sarf akdindeki gecikmeler akdin vadeli yapıldığını gösterir. Ayrıca bankaların verdiği çeklerin tedavülde bulunan para gibi görülmesi de isabetli değildir. Çekler müşterinin satıcıya borcunu ifade eden bir vesikadır. Şayet çekle altın bedelinin ödenmesinin caiz olduğu kabul edilirse dolaylı olarak sarf akdinde vadenin de serbest olduğu kabul edilmiş olur.⁵⁶²

Kanaatimizce ilk görüşte ifade edilen şartlara riayet edilmek suretiyle çeklerle altın satımı caizdir. Ancak bunun suiistimal edilmemesi gerekir. Söz gelimi bazı müşteriler ellerinde bulunan yüksek meblağlı ve vadesi gelmemiş/ileri vadeli çekleri daha düşük miktardaki altın karşılığında kuyumcuyla mübadele etmeyi teklif etmektedirler. Bu mübadeleyle amaçlanan vadesinden önce çeki nakde çevirmektir. Kuyumcunun bu mübadeledeki kârı ise elindeki mevcut altınları değerinden çok yüksek bir fiyata vadeli olarak satmış olmasıdır.

Bu mübadele caiz değildir. Çünkü gerçekleştirilen işlem vadeli olarak yapılmakta ve altın bedeli gelecek bir tarihte tahsil edilmektedir. Ayrıca altın alımı/satımı ihtiyaç olarak değil, sadece nakit temininde hile olarak yapılmaktadır. Altın satımı/alımı ihtiyaç dahilinde olsa ve müşterinin nakit ihtiyacı olmasa taraflar bu mübadeleye razı olmayacaklardır. Bunun göstergesi ise aşırı yüksek meblağların mübadeleye konu

Bey'u'z-zeheb ve'l-fidda, s. 152; Berakâtî, *el-Ahkâmü'l-fikhiyye li nevâzili'z-zeheb ve'l-fidda*, s. 44-45; Affâne, *Fikhu't-tâcirü'l-muslim ve âdâbuh*, s. 156; *Karârât* (Râbita), dv. 11, VII, 293; “Karâr bi şe'n ticâri'z-zeheb, el-hulûli's-şer'iyye li'ctimâ'is-sarf ve'l-havâle”, *MMFİ*, sy. 9, I, s. 369-370.

⁵⁶⁰ AAOIFI, “el-Evrâku't-ticâriyye”, *el-Me'âyiru's-şer'iyye*, std. no. 16/3/2-7/1, s. 445-446.

⁵⁶¹ “Karâr bi şe'ni'l-kabz”, *MMFİ*, s. 6, I, 771-772; AAOIFI, “el-Mutâcerat fi'l-'umlât”, *el-Me'âyiru's-şer'iyye*, std. no. 1/2-6-3, s. 57.

⁵⁶² *Fetâvâ'l-lecneti'd-dâime li'l-buhûsi'l-ilmiyye ve'l-iftâ*, s. 479; Hamed Osmân, *el-Mu'âmelâtü'l-mâliyye ve't-ticâriyye*, s. 77; Bâbekir, “Ta'kîb 'alâ bahs Ahkâmü't-te'âmül fi'z-zeheb ve'l-fidda”, s. 168; Bin'alî, *Ahkâmü bey' ve şirâi'z-zeheb*, s. 6-7; aynı kanaatte olan Ürdün fetva heyeti'nin görüşü için bk. <https://www.aliftaa.jo/Question.aspx?QuestionId=3215#.XJtSWpgzbIU>, (Erişim tarihi: 27/03/2019).

olmasıdır. Bu alışverişin farklı cinslerle yapılıyor olması ve altın bedelinin hükmi kabz kapsamında çek aracılığıyla ödenmesi gerekçe gösterilerek akdin caiz olduğu ifade edilebilir. Kanaatimizce bu hüküm yukarıda belirtilen gerekçeler nedeniyle isabetli değildir. Zira burada müşteri ve kuyumcu masum bir sarf akdi gerçekleştirmeyip farklı mülahazalarla vadeli altın satımı yapmaktadırlar. Ayrıca mübadele farklı cinslerle de olsa vade söz konusu olduğu için nesîe ribâsının meydana geleceği hususunda hiçbir tereddüt yoktur. Şayet nesîe ribâsının meydana gelmeyeceği kabul edilse bile bu alışverişin vadeli para satımına öncülük edeceği gerekçesiyle sedd-i zerîa çerçevesinde caiz olmayacağı şüphe götürmez bir gerçektir.

Çek ve senetlerdeki bedel hanesine altın gramının yazılmadığı ve bunun hukuki olarak mümkün olmadığı yukarıda ifade edilmiştir. Türk pozitif hukukunun bu verisi delil gösterilmek suretiyle dile getirilen bir hususa burada işaret etmek yerinde olacaktır. Çek veya senetlerde altın miktarının bedel hanesine yazılmaması delil gösterilerek altının resmi olarak para kabul edilmediği belirtilmektedir. Aynı gerekçeyle fikhî olarak da altının para olmadığı beyan edilmektedir. Kanaatimizce bu gerekçe isabetli değildir. Zira Türk ticaret kanunu (TTK) ve Türk parasının kıymetini koruma kanunu (TPKK) maddeleri birbiriyle çelişmektedir. Nitekim kıymetli evrakların bedel hanesine altın gramı yazılmadığı halde, Türk parasının kıymetini koruma kanununun birinci maddesine göre altın, para olarak kabul edilmekte ve değeriyle alakalı merkez bankasının politikaları bulunmaktadır.⁵⁶³ Yapılması gereken, kıymetli evrakların bedel hanesine altının yazılabilmesine imkan sağlamaktır. Çünkü kuyumcu ihtiyacı bulunan kimselere borç vermekte ve bunu altın olarak senet ve çeklere yazmamaktadır. Bu durumda kuyumcular kur nedeniyle zarara uğramaktadır. Neticede hem kuyumcunun muhtemel mağduriyetinin giderilmesi hem de müşterilerin ihtiyacının karşılanması için bu düzenlemenin yapılması gerekir.

b. Banka Kartları, Havale ve EFT ile Altın Satışı

Günümüzde bireyler alışverişlerini fiziki paranın yanı sıra bankaların sunmuş olduğu farklı enstrümanlar aracılığıyla yapmaktadır. Bireylerin bu tercihlerinin nedeni

⁵⁶³ 32 sayılı Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkında Kanun,
bk. <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.3.1567.pdf>, (Erişim tarihi: 28/03/2019).

Günümüz İslam hukukçuları bankalar aracılığıyla yapılan alışverişlerde bankalarla esnaf ve müşteri arasında ortaya çıkan ilişkiyi, kefâlet yahut havâle akitlerinin karz (borç) akdiyle birleşmesi olarak konumlandırmaktadırlar.⁵⁶⁶ Kanaatimizce banka kartıyla yapılan alışverişler havâle kapsamındadır. Zira kart hamili alışverişini yapar ve satıcıyı bankaya yönlendirir. Banka da müşterisinin hesabındaki parayı satıcıya öder. Kredi kartlarıyla yapılan alışverişler ise kefâlet veya havâle akdi kapsamındadır. Kart hamili/müşteri (muhîl/asîl) alışveriş yapar müşterinin yaptığı bu alışverişin bedelini banka (muhâlun aleyh/dâmin) satıcıya (muhâlun leh/mekfûlun leh) öder. Banka burada aslında müşterinin işyerine olan borcunu üstlenmiş, müşteriden alacağını ise sonra tahsil edecektir. Banka müşteri ile esnaf arasındaki yaptığı aracılığa karşılık olarak birtakım masraflar yapmakta ve bu yapmış olduğu masrafları müşterilerinden tahsil etmektedir. Aynı şekilde banka havalesi de havâle akidir. Çünkü banka müşterinin hesabında olan parayı satıcının

çalışmaktadır. Esnaf bloke usulüne göre çalışıyorsa hesabına yatan alışveriş ücretlerini hemen kullanamamaktadır. Banka ile yapılan anlaşmaya göre belli sayıda oluşan bir blokaj süresi bulunmaktadır. O süre bittikten sonra parasını kullanma hakkına sahip olur. Blokajsız pos cihazı kullanan esnaf ise yine bankayla yaptığı anlaşmaya göre esnafın hesabına geçen alışveriş ücretini hemen kullanabilmektedir. Tabiatıyla bu süre bankaların çalışma usulüne göre 1-3 gün içerisinde olabilmektedir. Her iki sistemde de banka belirli bir oranda komisyon ücreti tahsil etmektedir. Bu komisyon ücreti blokeli sistemde daha az olduğu için genellikle esnaf bu sistemi tercih etmektedir. Fakat büyük iş hacmine sahip esnaf tarafından kolay muhasebe imkânı nedeniyle orta ve küçük esnaf ise nakit sıkıntısı nedeniyle yüksek miktarda komisyon ödemeye razı olarak blokajsız sistemi daha çok tercih etmektedirler. (Aktepe, “Kredi Kartları ve İslam Hukuku”, s. 373-375; <https://www.kredi.gold/pos-cihazindan-cekilen-para-hesaba-ne-zaman-gecer.html>, [Erişim tarihi: 29/03/2019].)

Bu kartların müşteri açısından sağladığı en önemli iki fayda güvenlik ve kolay alışveriş imkânıdır. Esnaf açısından en önemli fayda vadeli satışın meydana getirdiği risklere karşı esnafın kendini güvence almasıdır. Ayrıca müşterinin nakit parasının olmadığı durumlarda daha kolay alışveriş yapma imkânı sunan banka kartları nedeniyle esnaf daha çok satış yapabilmektedir. Bir de alışverişe konu olan şeyin piyasa değeri belirli bir limitin üzerinde ise bankalar müşteriye peşin fiyatına taksit imkânı sunmaktadır. Bu imkân da hem müşteri hem de esnaf açısından oldukça caziptir. Bu faydaların yanı sıra birtakım olumsuzluklar da bulunmaktadır. Kredi kartlarının müşteriye dönük en olumsuz yönü vadesinde ödenmeyen borçların önceden belirlenen faiz oranında katlanarak çoğalmasındadır. Esnaf açısından olumsuzluk ise sattığı ürünün bedelini bankadan belirli bir süre geçmeden tahsil edemiyor olmasıdır.

Bankalar vasıtasıyla yapılan diğer bir ödeme çeşidi banka havalesidir. Banka havalesi Türk Borçlar Kanunu'nun (TBK) 457. maddesinde şöyle tarif edilmektedir: *gerçek veya tüzel bir kişinin başka bir gerçek veya tüzel kişiliğe kıymetli evrak niteliğinde olan bir şeyi vermek üzere üçüncü bir şahsı yetkili kılmasıdır.* (Borçlar kanunu, md. 457; Çeker, Mustafa, “Banka Hukuku Açısından Havale İşlemi ve Karşılaşılan Sorunlar”, s. 63; Bayındır, *Ticaret ve Faiz*, s. 251.) Banka havalesinin kapsamı içerisinde üç farklı havale yöntemi vardır. *EFT*, farklı bankalar arasındaki para transferini; *havale*, aynı bankadaki farklı hesaplar arası transferi; *virman* ise aynı kişinin aynı bankadaki aktif olan farklı hesapları arasındaki transferi ifade eder. Konumuzu doğrudan ilgilendiren EFT ve havale olup virman şeklindeki para transferi konumuzun kapsamı dışarındadır.

⁵⁶⁶ Zerkâ, “Bitâkâtu'l-i'timân”, *MMFİ*, sy. 7, I, s. 672; Abdussetâr Ebû Ğudde, “Bitâkâtu'l-i'timân”, *MMFİ*, sy. 12, III, s. 3; a.mlf., “Bitâkâtu'l-i'timân”, *MMFİ*, sy. 7, I, s. 657; Zuhaylî, “Bitâkâtu'l-i'timân”, *MMFİ*, sy. 15, III, ss. 55-57; Hammâd, “Bitâkâtu'l-i'timân”, *MMFİ*, sy. 12, III, s. 502; Takî el-Osmanî, *Fıkhü'l-Buyû'*, I, 436.

hesabına aktarmaktadır. Eğer yapılan havale ise yani paranın nakil işlemi aynı bankanın farklı hesapları arasında yapıyorsa para, birkaç dakika içerisinde satıcının hesabına geçmektedir. EFT’de ise alışveriş bedeli işlem hafta içinde ve mesai saatlerinde yapıldığı takdirde dakikalar içerisinde satıcının hesabına yansımaktadır. Fakat hafta sonu veya mesai saatleri dışında ancak EFT talimatı verebilmekte ve ilk iş günü ve mesai saati başlar başlamaz EFT talimatı yerine getirilmekte ve para satıcıya ulaşmaktadır.

Buraya kadar ifade edilen teknik ayrıntılar çerçevesindeki bankaların aracılık yöntemleri kuyumculuk sektöründe aktif olarak kullanılmaktadır. Genel itibariyle kuyumcu esnafı 2000’li yıllardan itibaren bankalar aracılığıyla altın satımı yapmaktadırlar. Bu satışlar peşin olabildiği gibi taksitli de yapılabilmektedir. Kuyumcuları temsil eden esnaf odalarının talepleri doğrultusunda siyasi otorite zaman zaman altına taksit imkânını sınırlandırabilmektedir.⁵⁶⁷

Bankaların aracılık işlemleri hakkındaki bu bilgiler ışığında kuyumcuların altın satım işlemleri sırasında bu yöntemleri kullanmaları konusunda farklı üç görüş bulunmaktadır.

İlk görüşe göre banka kartlarıyla yapılan altın alım-satımları hiçbir şekliyle ve mutlak olarak caiz değildir. Bunlar sarf akdinde kabzın hakiki olması gerektiğini beyan etmektedirler. Onlara göre altın mübadelesinde bedellerin teslimi sırasında araya süre girmesi akdi batıl kılar ve bedeller kabzedilinceye kadar geçen süre nesîe ribâsına neden olmaktadır.⁵⁶⁸ Din İşleri Yüksek Kurulu, konuyla alakalı olarak banka kartlarıyla altın satımının caiz olabileceğini beyan eden görüşlerin olumlu ve olumsuz yönlerini

⁵⁶⁷ Siyasi otorite, ekonomi politikası çerçevesinde altının taksitle satışını kimi zaman serbest bırakılabildiği gibi yasaklaya da bilir. Önemli olan konu, altının taksitle satılması serbest olduğu zaman dilimlerinde müşteri ve esnafın takınacağı fikhî tutumdur. Örneğin 2014 yılının şubat ayında yapılan düzenlemeyle altın satışlarında kredi kartıyla taksitlendirme imkânı yasaklanmıştır. Akabinde taksit sayısı 4’e sınırlı olarak serbest bırakılmakla beraber Ağustos 2018 tarihinde altının taksitli satımı yeniden yasaklanmıştır. 2019 yılının mart ayında belirli bir süreye mahsus olarak ve sadece ziynet eşyalarında olmak üzere 4 taksit kadar taksitlendirmeyi serbest bırakmıştır. Aynı yılın sonlarına doğru ziynet eşyalarında taksit sayısı 8’e yükseltilmiştir. Konuyla alakalı olarak bk. Çetin, *İslâm’da Kuyumculuk*, s. 131; <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/kuyumculukta-iscilik-gerektiren-urunlere-4-taksit-geliyor/1431287>, (Erişim tarihi: 29/03/2019).

⁵⁶⁸ Saddâm Abdulkâdir, *Be’u’z-zeheb ve’l-fidda*, s. 161; Berakâtî, *el-Ahkâmü’l-fikhiyye li nevâzili’z-zeheb ve’l-fidda*, s. 51; Kaya, “Müzakere”, s. 400; Abdülaziz Bayındır’ın görüşü için bk. <http://www.fetva.net/yazili-fetvalar/kredi-karti-ile-taksitli-altin-satin-almak-caiz-mi.html>, (Erişim tarihi: 31/03/2019).

değerlendirmek suretiyle ihtiyaten bu alışverişin yapılmamasının uygun olacağını beyan etmektedir.⁵⁶⁹

İkinci görüşe göre banka kartı (bankamatik/kredi kartı) ve banka havalesiyle altın satımı mutlak olarak caizdir. Bu görüşte olan İslam hukukçuları sarf akdinde havâle veya kefâletin caiz olduğunu beyan ederek görüşlerini açıklamaktadırlar. Ayrıca sarf akdi ve diğer akitlerde kabzın hakiki olabileceği gibi, örfün kabz olarak gördüğü teslim şekillerinin ve sürelerinin de hakiki kabz hükmünde olduğunu ifade etmektedirler. Onlara göre satıcının alışveriş meclisinde bedel olarak hesabına kaydedilen ücretin blokeli olup olmaması durumu değiştirmemektedir. Ayrıca banka kartlarıyla yapılan satışın taksitli veya tek çekim olması da aynıdır. Zira bu akitte altın taksitle satılmamış bilakis altının bedeli kuyumcuya derhal ödenecektir. Fakat banka kart hamilinden alacağı borcu taksitler halinde tahsil etmektedir. Dolayısıyla banka ile kart hamili arasındaki ilişki sarf değil karz akdidir. Kuyumcu da sattığı altının bedeli olan parayı (kuvve olarak) alıp, kullanabilme hakkına sahiptir. Örfün gerektirdiği kurallardan dolayı kuyumcunun altın bedelini eliyle kabzedememesi gerçekte bedeli kabzetmediğini göstermemektedir. Günümüzde konu hakkında müstakil olarak görüş beyan eden İslam hukukçularının bazıları ve birçok fetva heyeti bu yönde görüş beyan etmektedir.⁵⁷⁰ Bu görüşe sahip olan Karaman ve Aktepe, ziynet eşyaları ve sarrafiye ürünlerin banka kartları ve banka havalesiyle satışında ayrıma gitmektedirler. Ziynet eşyalarının hem tek çekim hem de taksitle satışını caiz kabul ederlerken, sarrafiye ve has altınların taksitli satışlarını caiz kabul etmemektedirler. Dolayısıyla ziynet eşyaları, sarrafiye ve has altınların tek çekim, EFT ve havalesi yoluyla satışlarını caiz görmektedirler. Bu İslam hukukçuları görüş beyan ederken, hem altının

⁵⁶⁹ *Dişk Fetvalar*, soru: 1006, s. 518; <https://kurul.diyaret.gov.tr/Cevap-Ara/964/kredi-karti-ile-altin-satisi-caiz-midir> (Erişim tarihi 29/03/2019).

⁵⁷⁰ Menî‘, “Bahs fî’z-zeheb fî ba’z hasâisih ve ahkâmih”, *MMFİ*, sy. 9, I, s. 97; a.mlf., “Bahs fî’z-zeheb fî ba’z hasâisih ve ahkâmih”, *II. İTHK*, s. 579; Merzûkî, “Ticâratü’z-zeheb fî ehemmu suverihâ ve ahkâmihâ”, *MMFİ*, sy. 9, I, s. 252-253; Dalgın, *Gündemdeki Tartışmalı Dinî Konular*, II, 129; Servet Bayındır ve Halil Güneç’in kanaatleri için bk. Çetin, *İslâm’da Kuyumculuk*, s. 130; AAOIFI, “Bitâkâtu’l-hasm ve Bitâkâtu’l-i’timân”, *el-Me’âyîru’ş-şer’iyye*, std. no. 2/4/4, s. 81; *Fetâva hey’eti’l-fetvâve’r-rakâbeti’ş-şer’iyye li muntecât beyti’t-temvîli’l-kuveytî*, s. 18; *Karârâtü’l-hey’eti’ş-şer’iyye bi masrifi’r-râcihi*, karar no: 456, s. 688; <http://www.qaradaghi.com/chapterDetails.aspx?ID=1386>, (Erişim tarihi: 29/03/2019).

hukuki mahiyetinin para olup olmamasını hem de kabzın hakiki olup olmamasını dikkate aldıkları görülmektedir.⁵⁷¹

Üçüncü görüşe göre altın satımının yapıldığı kartların çeşitlerine göre akdin cevazı konusunda hüküm beyan edilmektedir. Şayet altının satışı banka kartıyla (debit card) yapılmışsa bu caizdir. Buna mukabil kredi kartlarıyla (charge ve credit) yapılan altın satımları ister tek çekim olsun ister taksitli olsun caiz değildir. Ayrıca hükmi kabzın alışverişlerde hakiki kabz olduğunu ifade eden İslam hukukçularından bir kısmı da sarf akdini diğer akitlerden istisna ettikleri görülmektedir.⁵⁷² Üçüncü görüş içerisinde ele alınabilecek olan *II. İslam Ticaret Hukuku Kongresi*'nde alınan karara göre kredi kartıyla taksitli altın alım-satımı caiz değildir. İlgili kararda tek çekim satışlarla alakalı iki farklı görüş ortaya çıkmıştır. Banka kartlarıyla yapılan satışlarda hakiki kabz olmadığı için tek çekim de olsa altın satışı caiz değildir. İkinci görüşe göre tek çekimde kabz hakiki olarak mevcuttur ve bu şekilde altın satımı caizdir. Fakat taksitli çekim caiz değildir.⁵⁷³

Bu görüşlerden sonra konuyla ilgili yorum ve önerilerimizi şu şekilde ifade edebiliriz:

1. Kanaatimizce altınlar bütün çeşitleriyle (ziynet, sarrafiye, has) paradır (ribevî) ve mübadelelerinde sarf akdinin hükümlerine riayet edilmelidir. Buna göre banka kartları havale ve EFT ile yapılan altın mübadelelerinde çözülmesi gereken problem kabzdır. Alışveriş bedelinin blokeli de olsa satıcının hesabına kaydedilmesi, İslam fıkıh akademisinin kararında belirtildiği üzere hakiki kabz hükmünde kabul edilmelidir.⁵⁷⁴ Dolayısıyla kabz açısından altın satımının tek çekim veya taksitli olması herhangi bir sorun oluşturmamaktadır. Çünkü kuyumcunun bankadan alacağı bedel onun hesabına kaydedilmektedir. Buna göre satıcı alacağı sarf bedelini bankayla önceden yaptığı anlaşmaya göre ödeyeceği bir miktar komisyon karşılığında derhal kullanabilir. Kart

⁵⁷¹ <http://www.hayrettinkaraman.net/yazi/hayat2/0177.htm>, (Erişim tarihi: 29/03/2019); Aktepe, “Kredi Kartları ve İslam Hukuku”, s. 380-381.

⁵⁷² Hind b. Bâz, *Bey‘u‘z-zehab bi‘l-âcili ve suveruhu‘l-mu‘âsıra*, s. 35-38; ayrıca bk. Kanca, *Sarf Akdinde Hükmi Kabz*, s. 58, 66-68.

⁵⁷³ *II. İTHK*, “Faiz Sonuç Bildirisi”, 1147; Karaman’ın resmi internet sitesinde ifade edilenlere muhalif olarak, kongrenin kanaatine benzer bir kanaat, kendisine isnat edilmektedir. Bu isnat için ayrıca bk. <https://sorularlaislamiyet.com/taksitle-altin-almak-caiz-mi>, (Erişim tarihi: 01/04/2019).

⁵⁷⁴ “Karâr bi şe‘ni‘l-kabz”, *MMFİ*, s. 6, I/771-772; *Karârât* (Râbita), dv. 11, VII, s. 293.

hamilinin bankayla ilişkisi ise karz akdidir, dolayısıyla banka müşteriden bu alacağını ister peşin ister taksitle tahsil edebilir.

2. “Taksitle altın satımı” ifadesinin aslında altın satımının taksitle yapıldığının göstergesi olacağı kanaati ise gerçekte bağdaşmamaktadır. Zira banka ister katılım bankası olsun ister konvansiyonel banka olsun kart hamiliyle olan ilişkisini alım-satım üzerine kurgulamamaktadır. Tabiatıyla bu değerlendirme katılım bankalarının bir enstrümanı olan murâbaha kart için geçerli değildir. Çünkü bu kartla yapılan satışlarda banka önce altını satın aldığını ve bir miktar kâr karşılığında vadeli olarak kart hamili olan müşteriye satmaktadır.

Çalışmanın taksitle altın satımıyla ilgili bu kanaati, kuyumcunun bankadan altın bedelini örfen mümkün olan ilk zaman diliminde tahsil edebilme imkanıyla ilgilidir. Şayet kuyumcunun bankayla önceden yaptığı anlaşma neticesinde banka kuyumcuya ödemeyi taksitle yapacak olursa bu mübadelenin caiz olduğu ifade edilemez.

3. Günümüz katılım bankalarının bir enstrümanı olan murâbaha kartla⁵⁷⁵ altın alım-satımı ise diğer banka kartlarından farklı olarak değerlendirilmelidir. Banka kartlarıyla alışverişlerin havâle, kefâlet ve karz akitleri kapsamında ele alındığı ifade edilmektedir. Müşteri kuyumcudan altın satın aldığı anda, banka, müşterinin kuyumcuya ödeyeceği altın bedelini kendi üzerine almakta ve bu ödeme hususunda müşteriye rücu etmektedir. Ancak altının murâbaha kartla mübadelesinde ise banka kendi adına aldığı altını kart hamiline peşin veya taksitle satmaktadır. Dolayısıyla murâbaha kartlarında banka ile kart hamili arasındaki ilişki karz değil sarf akdidir. Buna göre murâbaha kartla yapılan altının vadeli alım-satımları caiz değildir. Çünkü yapılan işlemler tek çekim şeklinde bile gerçekleşse kart ekstresinin son ödeme tarihine kadar bir vade meydana gelmektedir. Bu da nesîe ribâsının gerçekleşmesi demektir. Murâbaha kartla altın alım-satımının caiz olduğu kanaatinde olan araştırmacının açıklamaları şöyledir⁵⁷⁶ : Şayet satılan altın ziynet eşyası ise tek çekim veya taksitli satımı caizdir. Çünkü ziynet eşyaları metâdır. Para olarak kabul

⁵⁷⁵ Konvansiyonel bankaların çıkarttığı kredi kartlarına muadil olması hedeflenen bu enstrümanlar kredi kartlarından farklı değildir. Altın satımı dışında da murâbaha kartın işleyişiyle ilgili bazı problemler bulunmaktadır. Bu problemlerin başında alıcı ve satıcı tarafları müşterinin tek başına temsil etme sorunu gelmektedir.

⁵⁷⁶ Aktepe, “Kredi Kartları ve İslam Hukuku”, s. 381-382.

edilen sarrafiye ve has altınların ise murâbaha kartla satımları tek çekim olması halinde caizdir. Son ödeme tarihine kadar geçen sürenin vade olmadığı da şu ifadelerle açıklanmaktadır: Bankaların kart sistemlerinde son ödeme tarihine kadar yapılan ödemeler bankalara göre peşin kabul edilmektedir. Kanaatimizce eğer örf altın mübadelelerinde muhtemel bir gecikmeyi vade olarak değerlendirmeyecekse o süre banka kartlarının ödemesindeki ifade edilen bu uzun süre olmamalıdır. Zira bankacılık örfünün bu süreyi peşin görmesi düşünülemez. Banka sadece ilgili süreyi kendi iç dinamikleri sayesinde telafi edebilmekte; dolayısıyla diğer vadeli ödemelerde olduğu gibi farklı fiyat uygulamasına gitmemektedirler. Murâbaha kartla altın satımına cevaz veren görüşün en önemli argümanı ziynet eşyası olan altınların metâ‘ olmasıdır.⁵⁷⁷ Bu kanaate göre tek çekim de olsa, ziynet eşyası (metâ‘) olan altınlar haricindeki sarrafiye ve has altınların bu kartlarla satılmasının caiz olmaması gerekmektedir. Halbuki görüş sahibinin kanaati bu yönde seyretmeyip murâbaha kartla yapılan alışverişe kefâlet ve karz akitlerinin hükmünü tatbik etme yoluna gittiği görülmektedir.

4. Bütün çeşitleriyle altın ribevî olduğundan murâbaha kartla altın alım-satımı caiz değildir. Çünkü bu kartlar alım-satım işlemi için üretilmiştir. Banka altını alır ve müşteriye satar. Kuyumcudan altını alırken de sarf ahkâmına göre almak zorundadır. Satarken de sarf ahkâmına göre satmak zorundadır. İşlemin banka ve kuyumcu bölümünün caiz olduğu söylenebilir. Çünkü banka kuyumcunun sattığı altın bedelini blokeli de olsa kuyumcunun hesabına kaydetmektedir. Yalnız tek çekim de olsa banka ve müşteri arasındaki işlem caiz değildir. Zira kartın son ödeme tarihine kadar bir vade meydana gelmektedir. Altını satan bankaya sattığı altın bedeli vadeli olarak ödenmektedir. Kabz hakiki veya hükmi olarak gerçekleşmemektedir. Nesîe ribâsı nedeniyle bu akdin caiz olduğunu söylemek mümkün değildir. Neticede murâbaha kartla altın alım-satımı müşteri banka ilişkilerinde nesîe ribâsına neden olduğu gerekçesiyle baştan itibaren (banka-kuyumcu) yapılması caiz değildir.

5. Altın satımının banka kartları dışındaki EFT ve havâle yoluyla gerçekleştirilmesi caizdir. Çünkü bu mübadelede kabzın hakiki manasıyla gerçekleştiği görülmektedir. Şöyle ki kuyumcunun biri işletmesinde diğeri bankada olmak üzere iki kasası bulunmaktadır.

⁵⁷⁷ Aktepe, “Kredi Kartları ve İslam Hukuku”, s. 381.

Banka hesabına geçen altın bedeliyle işletmedeki kasa arasında ayırım yapmak, günümüz ekonomi realitesini göz ardı etmektir. Hatta kuyumcu, bankadaki kasasında bulunan parayı, işletmesindeki kasada bulunan paradan daha hızlı, güvenli ve kolay kullanabilmektedir.

6. Diğer esnaflarda olduğu gibi kuyumculuk sektöründe de banka kartlarıyla satış tercih edilmemektedir. Zira işletmeler pos cihazıyla yaptıkları satışlardan belirli oranda bankalara komisyon ödemektedirler. Bankalara ödenen komisyon ücretinin bankanın işletme masrafları ile kefâlet ve havâle masrafları olarak görülmesinde herhangi bir sakınca yoktur. Fakat kuyumculuk sektörünün satıma konu ettiği ürün ribevî mallardan altın olduğu için diğer esnaflardan ayrılmaktadır. Buna göre kuyumculuk sektörünün temsilcileri için şu düzenlemelerin yapılması gerekmektedir:

a. Kuyumcuların poslarla satışlarında taksit kaldırılmalıdır. Taksitle yapılan satımlarda her ne kadar ribâ tahakkuk etmediği ifade edilse bile müşterilerin algısı taksitle altın aldıkları şeklindedir. Herhangi bir kısıtlama olmadığı takdirde gelecekte bu uygulama nedeniyle muhtemel yanlış uygulamalar ortaya çıkacaktır. Dolayısıyla buna müsaade edilmemelidir.

b. Bankaların kuyumculara ürün bedelini derhal ödeyebilmesinin önü açılmalıdır. Buna göre bankacılık kanununda yapılacak değişikliklerle bunun sağlanabilirliği görülmektedir. Çünkü BDDK yasal olarak bu ve benzeri konularda değişiklik yapabilme yetkisine sahiptir. Vergi kanununda belirtilen “belirli oranın üzerinde yapılan alışverişlerde bedelin bankalar aracılığıyla ödenmesi” maddesi⁵⁷⁸ bu kapsamda gözden geçirilebilir.

Bankalar aracılığıyla yapılan altın alım-satımları arasında elektronik ortamda yapılan işlemler de bulunmaktadır. Bu satışlarda banka kartları ve banka havalesi kullanılmakla beraber, akit meclisinde kabz ve benzeri problemlere ilaveten aracılar da devreye girdiği için konuyu müstakil olarak ele almayı uygun bulduk.

⁵⁷⁸ <http://www.gib.gov.tr/node/94225>, (Erişim tarihi: 30/03/2019).

c. Elektronik Ortamda Altın Satışı

Elektronik ortamda altın alım satımı yeni görülen uygulamadır ve günden güne yaygınlaşmaktadır. Elektronik ortamda altın satımıyla kastedilen internet kanalıyla gerçekleştirilen altın mübadeleleridir. Bir kısım rafineri, atölyeci ve kuyumcuların elektronik ortamda altın satımı yaptıkları görülmektedir. Bu kuruluşlar altın satışlarını kendi web sayfaları üzerinden yaptıkları gibi, geniş kapsamlı ürün skalası olan alışveriş sayfaları üzerinden de yapabilmektedirler. Elektronik ortamda altın satışının bir önceki başlıkta ifade edilen problemlerin yanı sıra sipariş verilen altının tesliminde yaşanan gecikme nedeniyle ikinci bir kabz problemi ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla konu her iki problem çerçevesinde değerlendirilecektir.

Elektronik ortamda altın mübadelesinin gerçekleşme şekli şöyledir: Müşteri elektronik ortamda gördüğü ve özelliklerine vakıf olduğu ürünü sipariş eder ve satın aldığı ürün bedelini banka aracılığıyla veya kapıda ödeme yöntemiyle anlaşılan fiyat üzerinden öder. Ödeme bankayla yapıldığı takdirde, banka kartları aracılığıyla yapılabildiği gibi, banka havalesiyle de (EFT ve havale) yapılabilmektedir. Satıcı ise sipariş verilen ürünün kıymetli olması nedeniyle özel sigortalı bir kargo/kuryeden yardım almaktadır. Şayet alışveriş, aracı bir site vasıtasıyla yapılıyorsa bu site sahipleri müşterinin ödediği ücreti kendi hesaplarında bloke eder ve ürünün müşteriye teslimine kadar muhafaza eder. Ürünün müşteriye teslim edildiği bilgisinin aracı firmaya ulaşmasının akabinde bedel satıcının hesabına nakledilir. Eğer alışveriş satıcı firmanın kendisine ait elektronik ortam üzerinden yapılıyorsa bedel satıcının hesabına geçer.⁵⁷⁹ Altın dışındaki satışlarda yasal çerçeve dahilinde ürünlerin iadesi mümkünken, altın satışlarında kur dalgalanması nedeniyle iade hakkı bulunmamaktadır.⁵⁸⁰ Müşterinin altın bedelini banka kartları, banka havalesi ve kapıda ödeme yöntemiyle ödemesi yönüyle bu konu bir önceki başlıkta ifade edilen konularla doğrudan ilgilidir. Fakat işlemlerin sanal ortamda yapılması ve tarafların birbirinden ayrı ortamlarda bulunması bu satış şeklinin farklı olduğunu göstermektedir.

Elektronik ortamda altın mübadelesini klasik fıkıh doktrininde tip akitler kapsamında değerlendirmeden önce peşinen bazı hususların ifade edilmesi önemlidir.

⁵⁷⁹ Bayraktar, *İslam Hukukunda E-Ticaret*, s. 191.

⁵⁸⁰ <https://www.gramaltin.com/musteri-hizmetleri/garanti-ve-iade-kosullari>, (Erişim tarihi: 30/03/2019).

Satıma konu olan altının miktarı, cinsi ve kalitesi malumdur ve burada herhangi bir cehalet unsuru yoktur. Taraflar bu çerçevede gabin, garâr ve cehalet gibi unsurlar nedeniyle aldanmamaktadır. Ayrıca akdin taraflarının elektronik olarak meclis birliği içerisinde olduklarını söylemek mümkündür ve vadeli bir işlem de (nesfe ribâsı) söz konusu değildir. Çünkü satış bedeli hesaba kayıt suretiyle ödenirken müşteriye mal teslimi kargo/kurye şirketi vasıtasıyla gerçekleşmekte ve müşteri malı örfün kabul ettiği süreler içerisinde asaleten teslim almaktadır. Ayrıca bu mübadelede bedeller farklı cins olduğu için fazlalık ribâsından da söz edilememektedir. Neticede bu şekilde altın mübadelesinin fikhî ölçülerden hiçbirine aykırı olmadığını söylemek mümkündür.

Elektronik ortamda altın satımıyla ilgili günümüz İslam hukukçularının herhangi bir değerlendirmesi tespit edilememiştir.⁵⁸¹ Fakat altın mübadelesi dışında genel olarak elektronik ortamda gerçekleştirilen alışverişlerin cevazı ve adem-i cevazı yönünde görüşler bulunmaktadır.⁵⁸² Elektronik ortamda yapılan alışverişlerin caiz olduğu görüşüne göre aynı şekilde altın alım-satımı konusunda da şunların söylenmesi mümkündür:

1. Müşteri altını sipariş eder ve bankalar aracılığıyla ödemeyi yapar. Fakat ürün bedeli, aracı kurum (alışveriş sitesi) tarafından bloke edilir. Bedel emanet olarak aracıda bekletilir.⁵⁸³ Satıcı da sipariş verilen ürünü kargo/kurye şirketine kendisinin vekili sıfatıyla teslim eder. Ürün müşteriye teslim edildiği zaman, aynı anda aracı kurum altın bedelini satıcıya nakleder. Dolayısıyla yine işlem peşin gerçekleşmektedir. Kargo şirketinin satıcının vekili olduğunu gösteren en önemli argüman mesafeli satış sözleşmeler yönetmeliğindeki şu maddedir: “Malın satıcı tarafından taşıyıcıya teslimi, tüketiciye

⁵⁸¹ Bayraktar, doktora tezinde menkul kıymetlerin elektronik ortamda satımı bağlamında konuyu kısmen değerlendirmektedir. Araştırmacının kanaati ise bu satışların bütünüyle caiz olmadığı yönündedir. Bk. Bayraktar, *İslam Hukukunda E-Ticaret*, s. 158-161; Ayrıca bankacılık sektöründe gerçekleştirilen internette altın satım işlemleri bu çalışmanın kapsamında değildir. Bu konu için bk. Kanca, *Sarf Akdinde Hükmî Kabz*, s. 47-49.

⁵⁸² Elektronik ortamda gerçekleştirilen ticaretin meri hukuku ilgilendiren konuları için bk. Savaş, *İnternet Ortamında Yapılan Sözleşmeler ve Bunların Hukukî Sonuçları*, ss. 86-188; Elektronik ortamda yapılan akitlerin fikhî hükmü için bk. Bayraktar, *İslam Hukukunda E-Ticaret*, s. 154-164. Ayrıca ribevî mallar dışındaki eşyaların internet ortamında satışının fikhî hükmü hakkında bk. Lila, *İslam Hukuku Açısından Online Alışverişte Teslimin Gerçekleşmemesine Bağlı Garar ve Sonuçları*, ss. 254-279.

⁵⁸³ Çalışmanın yapıldığı dönem için elektronik olarak altın satımına aracılık yapan bazı platformlar için bk. <https://www.n11.com/altin-ve-gumus>; <https://www.gittigidiyor.com/kulce-ziynet-altin>; <https://www.akakce.com/altin-taki-aksesuar.html>, (erişim tarihi: 31/10/2019).

yapılan teslim olarak kabul edilmez.”⁵⁸⁴ Kanaatimizce bu madde kargo şirketinin satıcının vekili olduğunu göstermesi açısından yeterlidir. Fakihler de ittifakla sarf akdinde vekâleti caiz görmektedirler.⁵⁸⁵ Bu çerçevede kurye satıcı adına malı teslim almış ve satıcı adına müşteriye teslim etmiştir. Bu da akdin aynı mecliste gerçekleştiğini ve vadenin olmadığını göstermesi açısından yeterlidir.

2. Elektronik ortamda gerçekleştirilen altın mübadelelerinde altın bedelinin ödenme yöntemleri arasında kapıda ödeme yöntemi bulunmaktadır. Bu şekilde gerçekleştirilen mübadelede de kargo şirketi satıcının vekilidir. Sipariş verilen altını satıcı adına müşteriye teslim eder ve altın bedelini teslim alır.

3. Gerçekleştirilen akdin cevazı bir yana, farklı çeşit ve türdeki altınların her yerden rahatlıkla temin edilebilmekte olması bu ürünlere ulaşılabilirlik açısından önemlidir. Bu yönüyle hem kuyumcuların hem de altın talebinde bulunan müşterilerin elektronik ortamda altın alım-satımlarına ihtiyatla yaklaşmaları gerekmektedir. Fakat belirli yörelere mahsus olarak özel üretim gerektiren ve kolay ulaşılamayan ürünlerin bu şekilde temin edilmesinin taraflara sağladığı rahatlık ortadadır. Bu yönüyle ilgili ürünlerin alım satımında sarf akdinin asli şartlarına riayet edilmesi kaydıyla elektronik ortamda altın mübadelesinin caiz olduğu söylenebilir. Ayrıca özel üretim gerektiren ürünlerle alakalı ifade edilmesi gereken ayrıntılı konular bulunmaktadır. Özel üretime tabi olan şey altın olduğu için hem sipariş akitlerine hem de sarf akdine mahsus şartlara riayet edilmesi gerekmektedir. Bir sonraki başlıkta da siparişe altın satımları bu akitler çerçevesinde değerlendirilecektir.

d. Altının Siparişe Satışı

Kuyumcular vitrinlerinde ve kasalarında bulunan altınları sattıkları gibi aynı zamanda müşterilerine katalog üzerinden ürün beğendirmek suretiyle sipariş de alabilmektedirler. Sipariş usulüyle altın satışının birçok nedeni ve sipariş verilen altınların çok fazla çeşidi bulunmaktadır. Ürünlerin kişilere özel üretimleri, bu çeşitliliğe ve sipariş ürün ihtiyacına örnek olarak verilebilir. Örneğin bir bayanın (gelin) beğendiği nişan yüzüğünün bir benzeri erkek (damat) için de üretilebilmektedir. Bayan için tasarlanmış bu

⁵⁸⁴ Madde 9/C için bk. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/11/20141127-6.htm>, (erişim tarihi: 31/10/2019).

⁵⁸⁵ Serahsî, *el-Mebsût*, XIV, 60; Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'*, V, 220; Desûkî, *Hâşiyetü'd-Desûkî*, III, 30; Râfîf, *Fethu'l-'azîz*, V, 259; Haccâvî, *el-İknâ'*, II, 121.

ürünün birebir aynısının erkek tarafından kullanımı mümkün olmadığı için sanatkâr ve müşterinin ortak talepleri doğrultusunda ürün taslağında birtakım değişiklikler yapılmaktadır. Dolayısıyla mevcut olmayan bir ürün talep edilmektedir. Kuyumcuların altın satış çeşitleri arasında bu tür işlemler de bulunmaktadır.

Kuyumcuların sipariş ürünlerin satışında iki şekilde çalıştıkları müşahede edilmektedir. İlk şekil, müşteri özellikleri belirlenmiş bir ürünü sipariş eder ve bu ürün bedelinin tamamını veya bir kısmını tahmini olarak işletmeciye günün kuru üzerinden peşin olarak öder. Ürünün tesliminde net gram tespit edildikten sonra peşin verilen miktarın eksik veya fazla olduğu ortaya çıkarsa bu miktar karşılıklı olarak hesaplanarak ödenir ve akit tamamlanır. Akit bedeli ise siparişin alındığı günün kuruna riayet edilerek tahsil edilir. Bu şekilde yapılan alışveriş genellikle müşteriyle kuyumcunun ilk alışverişlerinde görülmektedir. Zira öncesinde kuyumcu sipariş ürün talep eden müşteriyle alışveriş yapmadığı için güvensizlik yaşayabilmektedir. Önceden tecrübe edilmiş ilişkiler ve yapılmış alışverişlere dayalı olarak kuyumcu müşteriye güven duyduğu takdirde ikinci şekilde sipariş alınmaktadır.

İkinci şekilde kuyumcu, müşteriden siparişi almakta ve müşteriden herhangi bir bedel tahsil etmemektedir. Ürün bedeli ise siparişin teslimi esnasındaki kur ve ürün gramına göre belirlenerek tahsil edilir. İlk şekilde ki yapılan alışverişten ayrılan en önemli husus altın bedelinde kurun sipariş teslimi esnasında belirleniyor olmasıdır. Bu alışverişlerin bazılarında kuyumcu müşterinin sipariştan vazgeçebilme ihtimaline karşı kendini korumak için belirli bir miktar güvence bedeli (kaparo) alabilmektedir. Müşteri haksız bir şekilde ürünü almaktan vazgeçtiği takdirde kuyumcu zarara uğrayacağı için güvence bedeliyle bu zarara karşı kendini korumak istemektedir.

Tabiatıyla her iki sipariş şeklinde de kuyumcu atölyelerden yardım almaktadır. Müşteri atölyeciyle dolayısıyla sanatkârla doğrudan muhatap olmamaktadır. Bu durumda kuyumcu atölyeyle müşteri arasında aracılık yapmaktadır. Buna göre akdin tarafları müşteri ve kuyumcudur.

Sipariş verilen ürünlerin satış şekilleri, ilk olarak borçlar hukukundaki selem ve istisnâ' akitlerini akla getirmektedir. Bu akitler sipariş ana başlığı altında aynı gözükse de gerçekleşme şekillerine göre farklılıklar vardır. Fakat Mâlikî ve Şâfiî fukaha istisnâ' akdini

selem akdi kapsamında değerlendirilmektedir.⁵⁸⁶ Hanefî ve Hanbelîler ise selem ve istisnâ' akitlerini iki ayrı akit olarak incelemektedirler.⁵⁸⁷ Buna göre selem: "Nitelikleri belirlenen vadeli malın peşin bedelle satımıdır."⁵⁸⁸ İstisnâ' ise "sanatkârla ısmarlayan arasında yapılan ve belli bir ücret karşılığında özellikleri belirlenmiş bir şeyin imal edilmesini konu alan akitlerdir."⁵⁸⁹ Selem ve istisnâ' akitlerinin birbirinden ayıran unsurlar bulunmakla birlikte⁵⁹⁰, altının bu iki akde konu olması özelinde en önemli üç fark şudur:

1. Selem, bey' dir. İstisnâ' ise fukahanın çoğunluğuna göre bey' değil vaaddir. Vaad olduğunun önemli göstergelerinden biri tarafların muhayyer olmalarıdır. Sanatkârın muhayyerliği bir müşteri için yaptığı ürünü ona göstermeden önce başka birine satabilmesidir. Müşterinin muhayyerliği ise ürünü gördükten sonra alışverişten vazgeçebilmesidir. Fakat sipariş teslim edilip de bedel tahsil edilince akit lazım hale gelir.⁵⁹¹ Buna göre altın sipariş eden müşteri ve sanatkâr açısından istisnâ' akdinin vaad olduğu söylenebilir.

2. İşçilikli altın selem akdine mahal olamamaktadır. Çünkü selem akdinde işçilik satıma dahil değilken selemde sadece işçiliksiz malların vadeli satışı vardır. Selem akdine mahal olan altın ise işçiliksiz has altınlardan olabilir ki bu takdirde de bedel para cinsinden olmamalıdır.⁵⁹² Selem akdinin tabiatı vadeli olduğu için bedel para cinsinden olursa bu takdirde nesîe ribâsı meydana gelecektir. İstisnâ' akdinde ise siparişe konu olan altın vadeli olduğu gibi istisnâ' bedelinin ödenmesi, akdın tabiatı gereği siparişin teslim vaktine kadar ertelenebilir. Ayrıca istisnâ' akdi başlangıç itibariyle vaadleşme olarak kabul gördüğü için siparişin teslimi esnasında bedellerin ödenmesiyle akit peşin yapılmış olur. Ayrıca bu

⁵⁸⁶ Sahnûn, *el-Müdevvene*, III, 68-69; Şâfiî, *el-Ümm*, III, 133 vd.

⁵⁸⁷ Serahsî, *el-Mebsût*, XII, 138; Buhûtî, *Keşşâfü'l-kınâ'*, III, 165.

⁵⁸⁸ Aybakan, "Selem", *DİA*, XXXVI, 402.

⁵⁸⁹ Aktan, "İstisnâ'", *DİA*, XXIII, 393.

⁵⁹⁰ Selem ve istisnâ' akitlerinin farkları için ayrıca bk. Çeker, *Fıkıh Dersleri*, s. 135-137.

⁵⁹¹ Serahsî, *el-Mebsût*, XII, 138 İbn Hümâm, *Fethu'l-Kadir*, VII, 114; Mebsût'da konu şöyle ifade edilmektedir:

وفي الحديث أن النبي - صلى الله عليه وسلم - «استصنع خاتما واستصنع المنبر» فإذا ثبت هذا يترك كل قياس في مقابلته وكان الحاكم الشهيد يقول: الاستصناع مواعدة وإنما يعقد العقد بالتعاطي إذا جاء به مفروغا عنه ولهذا ثبت فيه الخيار لكل واحد منهما والأصح أنه معاهدة فإنه أجرى فيه القياس والاستحسان والمواعيد تجوز قياسا واستحسانا ثم كان أبو سعيد البردعي يقول المعقود عليه هو العمل لأن الاستصناع اشتغال من الصنع وهو العمل فتسمية العقد به دليل على أنه هو المعقود عليه والأدوم والصرم فيه بمنزلة الآلة للعمل.

Mecelle'ye göre istisnâ' sözleşmesi vaad değil akitlerdir. Bk. Ali Haydar, *Dürerü'l-hükkâm*, I, 422.

⁵⁹² Bilmen, *İstulâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu*, VI, 116; Ayrıca bk. <http://www.khaledabdellalim.com/home/play-4312.html>, (Erişim tarihi: 02/04/2019).

siparişi vaad olarak değil de bey' olarak değerlendiresek bile zımnen bir vaadin olduğu inkar edilemeyecektir.

3. Son olarak Hanefilere göre selem malı, ta'yîn ile te'ayyun eden şeylerden olmalıdır.⁵⁹³ Hanefî ve Hanbelîlere göre altın ta'yîn ile te'ayyun etmez. İstisnâ' akdinde ise bu durum söz konusu değildir. Zira altının istisnâ' akdine konu olması tabiidir. Hz. Peygamber'in de (s.a.) kendisine mühür olarak kullanmak üzere bir yüzük yaptırdığı bilinmektedir.⁵⁹⁴

Bu şartları/farkları özellikle belirtmekteki amaç, sipariş akitlerinin tabiatında bulunan vadenin altın siparişlerinde problem olarak görülmesidir. Buna göre işçilikli altınların siparişi konusunu istisnâ' sözleşmesiyle temellendirmek daha isabetli olacaktır. İdeal olarak altının sipariş yoluyla satışı şu şekilde gerçekleşmelidir: Müşteri kuyumcuya talep ettiği altının niteliğini ve miktarını/gramını tam olarak ifade eder, kuyumcu da siparişi hazırlar (üretir yahut üretirir), sonrasında siparişi müşteriye teslim eder ve teslim esnasındaki rayic değer üzerinden sipariş bedelini tahsil eder. Muvâ'ade şeklinde başlayan işlem sarf akdinin gerçekleşmesiyle son bulur. Tabiatıyla müşteri hem altının ücretini hem de sanatkârın ücretini kuyumcuya öder. Yani müşterinin kuyumcuya ödediği ücretin altın olması durumunda bedeller arasında işçilik ücretine mukabil bir fazlalık bulunur.

Günümüz İslam hukukçularından Karadâğî, istisnâ' akdinin işçilikli altınların siparişi konusunda hiçbir ön şart olmaksızın uygulanabileceğini dile getirmektedir. Zira istisnâ' akdinde bedel peşin verilebildiği gibi iş bitiminde de verilebilir. Ayrıca Karadâğî bu düşüncesini temellendirirken Hanefîlerden nakledilen "başlangıçta icâre, sonuçta ise bey"⁵⁹⁵ olarak tarif edilen istisnâ' tanımından yola çıkmaktadır. Ona göre İstisnâ' akdi başlangıçta icâre olduğu için icârede bedel peşin verilebildiği gibi akit bitiminde de verilebilir. Kanaatimizce Karadâğî problem çözümüne odaklanmış ve tutarsız açıklamalar yapmıştır. Nitekim Karadâğî'nin şu ifadelerinden bu açıkça anlaşılabilir: *Ziyet eşyalarının üretiminde istisnâ' akdinin tatbiki, İbn Teymiyye ve Allame İbn Kayyim'in görüşlerine en yakın ve muvafik olandır. Çünkü onlara göre bu altınlar ribevî olmadıklarında istisnâ'*

⁵⁹³ Bilmen, *Istılâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu*, VI, 112, 116.

⁵⁹⁴ Buhari, "Libâs", 5876; İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, X, 326.

⁵⁹⁵ İbn Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, VII, 116; Zeylâî, *Tebyînü'l-hakâik*, IV, 124.

*akdine konu olmaları kadar normal bir durum yoktur.*⁵⁹⁶ Karadâğî'nin bu ifadelerinden istisnâ' akdine konu olan altınların metâ' olarak kabul ettiği anlaşılmaktadır. Aynı zamanda ribevî oldukları ön kabulü çerçevesinde Hanefilerden nakledilen istisnâ' tarifine atıf yapmaktadır. Halbuki Hanefilerden nakledilen istisnâ' akdinin ilgili tarifine atıf yapmaksızın doğrudan İbn Teymiyye ve İbn Kayyim'in görüşleri çerçevesinde açıklama yapsaydı daha tutarlı bir açıklama olurdu. Şu kadar var ki Karadâğî'nin bu görüşü hakkında şunlar da ifade edilebilir: O, altınların ribevî olduğunu kabul etmekle birlikte sadece bu altınların istisnâ' akdine konu olması halinde İbn Teymiyye ve İbn Kayyim'in görüşlerini teyit amaçlı nakletmektedir.

Burada ele alınması gereken bir diğer konu klasik⁵⁹⁷ ve modern⁵⁹⁸ kaynaklarda ifade edilen mutlak olarak altınların (işçilikli-işçiliksiz) nesîe ribâsı nedeniyle selem ve istisnâ' akitlerine mahal olamamasıdır.⁵⁹⁹ Şayet selem veya istisnâ' bedeli olarak para dışında bir şey ödenirse bu takdirde altının bu akitlere konu olabileceği ifade edilmektedir. Kanaatimizce günümüzde alışverişler trampa yoluyla yapılmadığı için böyle bir şartın uygulanabilirliği bulunmamaktadır. Çünkü teklif edilen bu mübadele şekli işletmelerin ve müşterilerin farklı zorluklarla karşılaşmasına sebep olacaktır ki örf bu duruma uygun gelişmemiştir. Örneğin, kuyumcuya yüzük sipariş veren bireyin yüzük bedeli olarak kumaş vermesi ve işletmenin de bunu kabul etmesi mümkün değildir.

Sipariş ürünlerin satışı konusunda genel çerçeve yukarıda ifade edildiği şekildedir. Piyasa uygulamaları üzerinden bir değerlendirme yapıldığında şunlar söylenebilir:

⁵⁹⁶ Karadâğî, "Ahkâmü't-te'âmül fi'z-zeheb ve'l-fidda", s. 153-159.

⁵⁹⁷ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, IV, 225-226; Bilmen, *İstulâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu*, VI, 116; Muğnî'de metin şöyledir:

فصل: وكل ما لين حرم النساء فيهما، لا يجوز إسلام أحدهما في الآخر؛ لأن السلم من شرطه النساء والتأجيل. والخرفي منع بيع العروض بعضها ببعض نساء. فعلى قوله لا يجوز إسلام بعضها في بعض. وقال ابن أبي موسى: لا يجوز أن يكون رأس مال السلم إلا عيناً أو ورقاً.

وقال القاضي: وهو ظاهر كلام أحمد هاهنا. قال ابن المنذر. قيل لأحمد: يسلم ما يوزن فيما يكال، وما يكال فيما يوزن؟ فلم يعجبه. وعلى هذا لا يجوز أن يكون المسلم فيه ثمنًا. وهو قول أبي حنيفة؛ لأنها لا تثبت في الذمة إلا ثمنًا، فلا تكون مضمنة. وعلى الرواية التي تقول بجواز النساء في العروض، يجوز أن يكون رأس مال السلم عرضًا، كالثمن سواء، ويجوز إسلامها في الأثمان.

⁵⁹⁸ AAOIFI, "es-Selemu ve's-selemu'l-muvâzî", *el-Me'âyîru's-şer'îyye*, std. no. 10/3/2/4, s. 277; AAOIFI, "ez-Zeheb ve davâbitu't-te'âmül bih", *el-Me'âyîru's-şer'îyye*, std. no. 57/5/2/1-2-3, s. 1336.

⁵⁹⁹ Ribevî mallardan altının selem ve istisnâ' akitleriyle ilişkisi "Altın Atölyeci İşlemleri" başlığında detaylı olarak incelenmiştir. Konunun ayrıntısı için ilgili bölüme bakınız.

1. Altının sipariş yoluyla satışında riayet edilmesi gereken en önemli husus bu alışverişin başlangıç itibariyle sarf olmayıp vaad olduğunun kabul edilmesidir. Buna göre sipariş verilen ürünün nitelikleri net olarak belirlenmeli ve müşteriye vaadinden vazgeçmesi halinde işletmenin karşılaştacağı işçilik ve nakil gibi zararların tazmin edilmesi gerektiği önceden ifade edilmelidir. Dolayısıyla müşteri tarafından vaad bağlayıcıdır ve haksız bir gerekçeyle cayma hakkı söz konusu değildir. Kuyumcu tarafından ise vaad bağlayıcı değildir ve kuyumcu isterse vaadinden dönebilir. Ayrıca müşteri ayıp muhayyerliği hakkına sahiptir. Taraflar üretim süreci için süre şartı koşmamalıdır. Zira bu sipariş sarf akdi yapmak üzere vaad olduğu için, sarf akdinin olmazsa olmaz şartlarından bir tanesi de şart muhayyerliğinin olmamasıdır. Süre şartının ise şart muhayyerliğine neden olacağı düşünülebilir. Gerçekleştirilen bu akdin istisnâ' olduğu düşünüldüğünde selemden farklı olarak istisnâ' akdinde süre şartı yoktur.⁶⁰⁰ Neticede ifade edilen şartlara riayet ederek kuyumcu sipariş verilen ürünü teslim esnasında tekrar tartar ve bedelini belirler, müşteri de işçilikli altının bedelini öder ürünü teslim alır. Bu şekilde yapılan sipariş altın satımında olması gereken ideal bir sipariş şeklidir ve caizdir. Günümüzde kuyumcuların sipariş altın satım şekillerinden ikincisini teşkil eden uygulama da budur.

2. Birinci değerlendirmede ifade edilen sipariş altın satım şekli, tarafların birbirine duyduğu güven üzerine kurulu alışverişler için geçerlidir. Kuyumcu, müşteriye yeterince tanıyıp güvenemediği durumlarda kendilerini güvene almak istemektedirler. Bunun için sipariş verilen ürün teslim edilmeden önce işin başında sipariş veren müşteriden ürün bedelinin tamamını veya bir kısmını tahsil etme yoluna gitmektedirler. Tahsil edilen bu bedelin müşterinin kuyumcuya verdiği güvence bedeli (*hâmiş el-ciddiyye*) yahut kaparo (*urbûn*) olarak iki şekilde değerlendirilmesi mümkündür. Güvence bedeli olarak değerlendirilmesi, işin başında tahsil edilen bedelin sözleşme sonunda sipariş verilen altın bedelinden düşülebilmesine göredir. Şayet bu bedel altın bedelinden ayrı değerlendirilip kuyumcuya kalıyorsa, ilgili durumun kaparo hükümlerine göre değerlendirilmesi zaruridir. Bu çerçevede önce güvence bedeli sonra kaparo hükümlerini değerlendirmek isabetlidir.

⁶⁰⁰ Ebû Hanîfe'ye göre süre ifade edilen istisnâ' akdi seleme dönüşür ve selem ahkâmının tatbik edilmesi gerekir. (Bilmen, *İstulâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu*, VI, 117).

a. Kuyumcu sipariş ürün talep eden müşteriden güvence bedeli tahsil etmesinin nedeni müşterinin talebindeki ciddiyeti tespit etmek istemesidir. Buna göre sipariş esnasında teslim alınan bu güvence bedeli, kuyumcunun elinde emanet hükmündedir. Kuyumcu muhtemel bir zararla karşılaşırsa bu zararını güvence bedelinden tahsil eder; eğer güvence bedelinden geriye bir şey kalırsa onu müşteriye iade eder. Kalan miktarı iade etmediği takdirde işin başında alınan bedel, güvence bedeli olmaktan çıkar. Şayet kuyumcunun zararı güvence bedeliyle tazmin edilmediyse eksik kalan miktar siparişi veren müşteriden tahsil edilebilir.⁶⁰¹

b. Müşterinin sipariş esnasında verdiği bedel kaparo olarak değerlendirilse, bu başlık altında vaad kapsamında incelenen istisnâ' akdini vaad kapsamından çıkarıp akde dönüştürür. Dolayısıyla bu durumda sarf akdi yapmak üzere başlayan vaad, vadeli bir sarf akdine dönüşür. Sarf akdinde ise kaparo caiz değildir. Çünkü sarf akdinde şart muhayyerliği caiz değildir ve kaparonun da şart muhayyerliği kapsamında olduğu ifade edilmektedir.⁶⁰² İslam fıkıh akademisi de sarf akdinde kaparonun caiz olmadığını beyan etmektedir.⁶⁰³ Dolayısıyla kuyumcu müşteriden aldığı bu bedeli sipariş ürün bedeline mahsuben almadıysa veya haklı bir sebep olmaksızın iade etmediyse bu durum caiz değildir.

Kanaatimizce kuyumcu bir miktar peşinat alabilir ve bu peşinat müşterinin cayma ihtimaline karşı güvence bedeli olarak görülmelidir. Şayet müşteri alışverişten dönmez ve sipariş altın teslim edilecek olursa bu durumda alınan güvence bedeli altın bedelinden düşülerek hesap edilmeli; yani mahsuplaşılmalıdır. Burada riayet edilmesi gereken altın kuru, altının teslim edilme zamanındaki kurdur. Aksi takdirde nesîe ribâsından söz edileceği için akit batıl olacaktır. İfade edilmesi gereken bir diğer husus ise kuyumcunun vaadini gereği gibi yerine getirmemesi durumunda müşterinin haklarıdır. Bu durumda

⁶⁰¹ AAOIFI, "el-murâbaha", std no. 8/2/5/3, s. 208; AAOIFI, "ez-Zeheb ve davâbitu't-te'âmül bih", *el-Me'âyîru 'ş-şer'îyye*, std. no. 57/8/3, s. 1340.

⁶⁰² Durmuş, *Fıkhî Açıdan Günümüz Para Mübadelesi İşlemleri*, s. 113-114; AAOIFI, "el-Urbûn", *el-Me'âyîru 'ş-şer'îyye*, std. no. 53/3/2 s. 1258.

⁶⁰³ "Karâr bi şe'n bey'i'l-urbûn" *MMFİ*, sy. 8, I, s. 793.

müşteri görme ve ayıp muhayyerliği⁶⁰⁴ haklarından yararlanmalı ve mağdur edilmemelidir.

3. Altın siparişlerinde kurun sabitlenerek bedelin tamamının peşin alınması kesinlikle caiz değildir. Çünkü bu şekilde vaad olarak değerlendirilen istisnâ' akdinden bahsedilmesi mümkün değildir. Şayet sipariş altın bedeli tamamen ödendiye sarf vaadi, vaad olmaktan çıkmış vadeli bir sarf akdi olarak mün'akid olmuştur. Her ne kadar nakitlerin rehin akdine konu olabileceği görüşüne göre⁶⁰⁵ sipariş esnasında kuyumcuya verilen miktarın rehin olarak değerlendirilmesi mümkünse de bu husus şu açıdan isabetli değildir: Rehin verilen miktar sipariş verilen altın bedeline eşittir. Ayrıca bu bedel sipariş günündeki altın kuruna göre hesap edilmektedir. Bu da peşin verilen bedelin rehin olmayıp ürün bedeli olduğunu güçlendirmektedir.

4. Siparişle altın satımı konusu altının hukuki mahiyeti kapsamında değerlendirilecek olursa, altının bütün çeşitleriyle para veya para olmaya müsait olduğunu kabul eden fakihlerin çoğunluğuna göre yukarıda açıklanan hükümler tatbik edilmelidir. Fakat İbn Teymiyye ve İbn Kayyim'la başlayıp günümüzde de izleri görülen kanaate göre ziynet eşyası olan altınların metâ' olduğu veya bütün altınların metâ' olduğu ifade edilmektedir. Dolayısıyla altınlar ribevî olmadığı beyan edildiği bu kanaate göre, altının siparişle satımlarında da bedelin sipariş esnasında verilmesi veya sipariş tesliminde verilmesi şeklindeki her iki durum da caizdir. Ayrıca bu altınların siparişinde kaparo verilmesinde de herhangi bir sakınca yoktur. Zira diğer akitlerde olduğu gibi altın siparişlerinde de kaparo caizdir. Zaten İbn Teymiyye ve İbn Kayyim'ın mensup olduğu Hanbelî geleneğe göre kaparolu satış caizdir.⁶⁰⁶

⁶⁰⁴ Sarf akdinde görme ve ayıp muhayyerliğinin cevazı için bk. Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'*, V, 219; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, VII, 135; Hattâb, *Mevâhibü'l-celîl*, IV, 308; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, II, 419. Kasânî konuyu şöyle açıklar:

وأما خيار العيب وخيار الرؤية فيثبتان في هذا العقد؛ لأحما لا يمنعان حكم العقد فلا يمنعان صحة القبض؛ لأن خيار الرؤية يثبت في العين وهو التبر والنقرة والمصوغ. ولا يثبت في الدين وهو الدراهم والدنانير المضروبة؛ لأنه لا فائدة في الرد إذ العقد لا يفسخ بالرد؛ لأنه ما ورد على عين المردود، وقيام العقد يقتضي ولاية المطالبة بمثله، فإذا قبض يردده فيطالبه بآخر هكذا إلى ما لا يتناهى، وكذا خيار الرؤية؛ لأنه لا يثبت في سائر الديون في سائر العقود لما قلنا بخلاف ما إذا كان ممن الصرف عينا؛ لأن هناك يفسخ العقد بالرد فلا يملك المطالبة بعين أخرى فكان الرد مفيدا، والله سبحانه وتعالى أعلم.

⁶⁰⁵ AAOIFI, "el-Rehn ve tatbikatuhu'l-mu'âsıra", *el-Me'âyiru's-şer'iyye*, std. no. 39/3/2/2 s. 985.

⁶⁰⁶ Kaparonun cevaz görüşü için bk. Ebü'l-Ferec İbn Kudâme, *eş-Şerhu'l-kebîr*, IV, 48. Tabiatıyla Hanbelî fukahaya göre altınlar her çeşidiyle ribevîdir ve bunların satışında kaparo caiz değildir. İbn Teymiyye ve İbn Kayyim'ın altınlarla alakalı farklı kanaatlerinden bağımsız olarak Hanbelî ekolün kaparoyla alakalı görüşlerinin cem edilmesiyle böyle bir sonuca ulaşmak mümkündür.

5. Kuyumcuların diğerk mübadele çeşitlerine göre sipariş altın satımları daha sınırlı miktardadır. Bu durumlarda da kuyumcu esnafının veya müşterinin bireysel hassasiyetleri oldukça önemlidir. İşletmelerin kendi aralarında emanet altın almaları ve normalde kuyumcunun ürün skalası içerisinde bulunup, hali hazırda bulunmayan ürünlerin toptancıdan sipariş verilmesi ise bu başlığın kapsamında değildir. Bu ve benzer altın teminleri istisnâ akdi kapsamında olmayıp sarf akdinin hükümlerine tabidir. Altın siparişiyle kastedilen şeyin kişiye özel üretimler olduğu bilinmektedir. Ayrıca süreli olarak kullanım amaçlı altın teminleri ve perakende esnafının anlık ihtiyaç duydukları ürünleri birbirlerinden emanet almaları ise müstakil başlıklar altında değerlendirilecektir.

3. Diğer İşlemler

Bu başlık altında “altının kiraya verilmesi”, “altının ödünç verilmesi ve emanet bırakılması”, “altın mudâra”, “altının bey‘u’l-ine’ye konu olması” ve son olarak “altına endekslenen para borçları” konuları ele alınacaktır.

a. Altının Kiraya Verilmesi

Altının kira akdine konu olması başlıca dört şekilde gerçekleşmektedir.

a) Üzerinde işçilik yapılmak istenen altın için sanatkârla yapılan sözleşmedir. Burada kira akdine konu olan bizatihi altın değil, altının işlenmesi üzerine sanatkârla iş akdi yapılması söz konusudur. Bu husus altın işçiliği başlığında incelenmiş ve cevazı yönünde görüş beyan edilmiştir.

b) Altının hukuki mahiyetinin para olması çerçevesinde ve bankacılık sektöründe altının kira sertifikalarında (sukûku’l-icâre) bedel olarak işlem görmesidir. Altının kira sertifikalarında bedel olarak kullanılmasında da altın, kira akdinin konusu değil, akdin başlangıcında satış bedeli (semen), sonrasında yani satın alınan şeyin kiraya verilmesinde ise kira bedelidir (ücret). Dolayısıyla bu şekilde de altın, kira akdinin mahalli ve bu başlığın konusu değildir.⁶⁰⁷

c) Altının finansal kiralamalara (leasing) konu olmasıdır. Her ne kadar katılım veya konvansiyonel bankaların kuyumculara bu yöntemle finansman sağladıklarına şahit olunmasa da bu husus teorik olarak fakihlerce tartışılmıştır. Bu işlemde bankalar

⁶⁰⁷ Geniş bilgi için bk. Samar, “Fıkhi Açından Altın Tahvili ve Altına Dayalı Kira Sertifikaları”, ss. 307-336.

kuyumculara sermaye olarak altın temin etmektedirler. Şöyle ki kuyumcu bankadan bir miktar altın kiralar ve kira ücretini akit esnasında anlaşılan dönemlerde (aylık/yıllık) bankaya öder. Kiralanan altının satış bedeli kadar, kira ücreti ödemenin sonunda banka kendisinden altın kiralayan kuyumcuya aynı altınları, anlaşılan bir tutar karşılığında satar. Günümüzde bu işleme *finansal kiralama/leasing* yahut neticesi mülkiyet olan kira akdi manasında *el-İcâratu'l-muntehiye bi't-temlik* denilmektedir. Bu mesele de çalışmanın kapsamına dahil değildir.

d) Bu başlığın konusu olan dördüncü şekil ise kuyumcu esnafının ziynet eşyası olarak satışa sunduğu altınları belirli süreliğine müşterilerine kullanım amaçlı olarak kiralamasıdır. Altının satılmayıp kiraya verilmesinin nedeni, örfen düğün ve nişan gibi önemli günlerde altının zaruri bir gereklilik olarak görülmesi ve buna karşılık yüksek altın fiyatları nedeniyle müşterinin her zaman alım gücünün bulunmamasıdır. Neticede müşteri bu ihtiyacını kiralama yoluyla çok az bir maliyetle karşılayabilmektedir. Günümüzde altının deforme olması ve kiralanan ürünün yeniden satışa sunumunda karşılaşılabilecek değer kayıpları nedeniyle kuyumcular altın takı kiralamasına ihtiyatla yaklaşmaktadırlar.

Kuyumcu esnafı ziynet altınlarını, kendi finansal kapasitesi nispetinde kiraya verebilmektedir. Bu durum genellikle tanınan müşterilerle daha kolay şekilde gerçekleştirilebilirken öncesinde alışveriş yapılmamış müşterilerle kira sözleşmesi daha zor ve birçok ön şartın sağlanması durumunda yapılabilmektedir. Buna göre uygulamada kiralama süresi 5 günden az 10 günden fazla olamamaktadır. Esnafın takı kiralayan müşteriden teminat almaktadır. Genellikle bu teminat ise kredi kartlarından çekilen peşin satış tutarıdır. Kiralanan takıların süresinde teslim edilmesi halinde kira tutarı (ücret) düşüldükten sonra kalan miktar kredi kartına “iade işlem” olarak geri ödenmektedir. Kira süresinin bitiminde müşterinin takıları teslim etmemesi halinde 10 güne kadar olan sürenin her günü için genellikle satış bedelinin %3’ü oranında kira bedeli tahsil edilmektedir. Ayrıca kiralama süresi 10 günden çok olmadığı için 10 günü geçen teslimlerde kira akdinin satışa döneceği de şartlar arasında yer almaktadır.⁶⁰⁸

⁶⁰⁸ Çetin, *İslâm’da Kuyumculuk*, s. 216-218.

Altın kiralamalarında en önemli husus kira ücretinin tespit edilmesidir. Altının kiralınmasına dönük olarak farklı uygulamaların olabileceği peşinen kabul edilmekle beraber kira ücretinin belirlenmesine şöyle bir örnek verilebilir:⁶⁰⁹

1. Kiralanacak altının işçilikle beraber satış fiyatı belirlenir. Bu fiyata sadece altın işçiliğinin KDV oranı ilave edilir.

2. Elde edilen bu satış rakamının %10'u, 5 günlük kira bedeli olarak belirlenir. Kira süresinin 5 gün olması ve belirlenen ücretin bu süreye karşılık değerlendirilmesi ortalama düğün süresinin 5 gün olması nedeniyledir.

Kira ücreti için verilen bu örnek hesaplama rakamlar üzerinden ifade edilirse konu daha iyi anlaşılacaktır. 24 ayar has altın fiyatının 100 TL olduğu dikkate alınarak 100 gram 14 ayar altın kiralanırsa hesap şöyledir:

a. 1 gram 14 ayar altın 58,50 TL olsa, 1 gram altın işçilik ücreti de 10 TL olarak ele alınsa, 100 gram 14 ayar altının işçilikli bedeli 6850 TL olur. 100 gram altın işçiliğinin %18 katma değer vergisi de 180 TL'dir. Neticede toplam satış bedeli ise 7030 TL olarak karşımıza çıkar.

b. 7030 TL satış bedelinin %10'u olan 703 TL beş günlük kira bedelidir.

Yukarıda da ifade edildiği üzere bu hesaplamalar ve belirlenen kira ücreti örnektir ve esnaflar arasında değişkenlik gösterebilmektedir. Kuyumculuk sektöründe müşteriye satılan/teslim edilen her ürün hurda olarak kabul edildiği için kiralanacak ürünler, ayrı bir stantta müşteriye gösterilmekte ve bu ürünler satışa sunulmamaktadır. Tabiatıyla esnaf, deforme olan ürünlerin bakımını elde ettiği kira gelirlerinden karşılayacaktır.

Altın takı kiralamasının fikhî hükmü konusunda iki görüş bulunmaktadır. Hanefî Şâfiî ve Hanbelîlerin içerisinde bulunduğu cumhur fukahaya göre harcanmaksızın, bizzat kullanıp iade etmek üzere altın kiralınması caizdir. Fukahanın ortak kanaati, kullanımı mübah olan altınların kiralınması da caizdir. Altının kiralınmasında bedel olarak verilen ücret, altına karşılık değil bilakis altından faydalanmanın karşılığıdır. Dolayısıyla ribâdan

⁶⁰⁹ Çetin, *İslâm'da Kuyumculuk*, s. 216.

bahsedilemez. Kira bedeli ise örfen veya pazarlıkla takdir edilir.⁶¹⁰ Genel kanaate bir istisna kabilinden Şâfîîler, para olarak kullanılan altınların (dinar) ziynet eşyası amacıyla kiralanmasını caiz görmemektedirler.⁶¹¹

Mâlikî fakihler ise ziynet eşyası olan altınların kiralanması konusunda altınların kullanım amaçlarına göre farklı kanaatlere sahiptirler. Eğer kiralanacak altın, kullanımı mübah olan altınlardan ise bunların kiralanması mekruhtur. Zira altınların kiralanması insanlar arasında yaygın değildir ve altınlar sadece kullanım amaçlı olarak kira akdine konu edilmesi, bireylerin yardımlaşmasına engel olacaktır. Zira asıl olan bu altınların iâre verilmesidir. Mâlikî fakihlerin görüşlerinin sedd-i zerî'a temelli olduğu ifade edilebilir. Kullanımı mübah olan altınlarla alakalı Mâlikîlerin görüşleri bu yönde olmakla beraber erkek ziynet eşyasının kiralanması ise hiçbir şekilde caiz değildir. Mezhep içerisinde genel kanaat böyleyken, kullanım amacına bakılmaksızın altının kira akdine konu olmasının caiz olduğu yönünde de görüşler bulunmaktadır.⁶¹²

Günümüz İslam hukukçularından konuyla alakalı müstakil görüş beyan edenlere göre altının kira akdine konu olması caizdir.⁶¹³ AAOIFI faizsiz finans standartlarında altının kira akdine konu olabilmesi için kiralanana altınların aslının tüketilmemesi ön şarttır. Bu çerçevede kira akdine konu olan altınların ziynet eşyası yahut külçe olması herhangi bir sorun teşkil etmemektedir.⁶¹⁴

Kanaatimize göre ziynet eşyası olan altınların kira akdine konu olması tarihte olduğu gibi günümüzde de toplumsal bir olgudur.⁶¹⁵ Ayrıca 'sarrafîye' olarak ifade edilen darphanenin bastığı altınların da bazı yörelerde ziynet eşyalarında süs amaçlı olarak kullanıldığı bilinmektedir. Satış yapılmaksızın altın kiralanmasının temel nedeni, düğün

⁶¹⁰ Serahsî, *el-Mebsût*, XIV, 49; Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'*, IV, 175; Mahallî, *Şerhu'l-Mahallî ale'l-Minhâc*, III, 69; Ebü'l-Ferec İbn Kudâme, *eş-Şerhu'l-kebîr*, XIV, 194; Mustafa es-Suyûtî, *Me'tâlibü uli'n-nühâ fi şerhi Gâyeti'l-müntehâ*, III, 603; Bilmen, *İsulâhât-ı Fikhiyye Kâmusu*, VI, 201.

⁶¹¹ Mahallî, *Şerhu'l-Mahallî ale'l-Minhâc*, III, 69.

⁶¹² Karâfî, *ez-Zahîra*, V, 400; Huraşî, *Şerhu Muhtasar Halîl*, VII, 18; Sâvî, *Hâşiyetü's-Sâvî*, IV, 33.

⁶¹³ Karadâğî, "Ahkâmü't-te'âmül fi'z-zeheb ve'l-fidda", s. 147; Döndüren, "Kur'an ve Sünnete Göre Altınla İlgili Ticaret Muameleleri", s. 500.

⁶¹⁴ AAOIFI, "ez-Zehab ve davâbitü't-te'âmül bih", *el-Me'âyîru's-şer'iyye*, std. no. 57/5/3/1-2-3, s. 1335-1336.

⁶¹⁵ <https://www.iha.com.tr/adana-haberleri/dugunlerde-gosteris-icin-kiralik-altin-donemi-2022368/>;
<https://www.emlak365.com/ekonomi/kiralik-altin-ve-kiralik-bilezik-talepleri-rekor-kirdi-h14338.html>,
(Erişim tarihi: 24/04/2019).

kültürünün getirmiş olduğu altın ihtiyacına karşılık yükselen altın fiyatlarıdır. Buna göre taraflar (kuyumcu ve müşteri) kendi aralarındaki belirlenen özel şartlara⁶¹⁶ ve icâre akdinin asli şartlarına riayet etmeleri kaydıyla ziynet eşyalarını kiralayabilirler. İcâre akdinin tabiatı itibariyle müşterinin kiraladığı altınlarda sorumluluğu bulunmaktadır. Zira kiralanan bu altınlar bir nevi emanet hükmündedir. Emanette ise te'addî ve taksîr olmaksızın meydana gelen zararlardan müşteri sorumlu değildir. Bu kural sadece menkul malların icâresinde geçerli değil bilakis gayri menkullerde de geçerlidir. Buna göre kiralayanın te'addî ve taksîrinde tazmin sorumluluğu bulunmaktadır.⁶¹⁷

Takıların kiralınması esnasında ön şartlarla alakalı değerlendirilmesi gereken önemli konulardan bir tanesi de akitlerin aslında olmayıp sonradan öne sürülen şartlardır. Bu husus iki önemli problemi beraberinde getirmektedir. Bunlardan ilki akitlerde takyîdî şartlar ve bunun sebep olduğu safkateyn yasağıdır. Takyîdî şartların akit içerisinde safkateyn yasağına sebep olup akdi batıl kılıp kılmayacağı hususundaki kriter ilgili şartın icap ve kabul sırasında irade beyanına dahil olup olmamasına bağlıdır. Şayet ziynet eşyalarının kirası esnasında on gün içerisinde kira konusu olan altınlar iade edilmezse bu akdin sarf akdine döneceği beyan edilmişse bu şart icâre akdi için takyîdî şartlardandır; dolayısıyla bu akit caiz olmaz. Şayet bu şart vaad şeklinde olur da şart koşulan süre içerisinde kira konusu ziynet eşyaları iade edilmez, yeni bir akitle satım gerçekleşirse bu akitte safkateyn yasağından bahsedilmeyecek ve ilk yapılan akit sahih olarak devam edecektir.⁶¹⁸

b. Altının Ödünç Verilmesi ve Emanet Bırakılması

Günümüzde kuyumculuk sektörünün kurumsal bir hüviyete sahip olması ve bireylerin altını güvenilir bir yatırım aracı olarak görmesi tasarruf amacıyla edinilen altınların muhafazasını ciddi sorun haline getirmiştir. Bu yönüyle altınlar kendisine güven duyulan kuyumcu esnafına ödünç/emanet olarak bırakılmaktadır. Ayrıca kuyumcu

⁶¹⁶ Ziynet altını kiralamalarında örnek sözleşme tutanağı için bk. Çetin, *İslâm'da Kuyumculuk*, s. 215-219.

⁶¹⁷ Döndüren, "Kur'an ve Sünnete Göre Altınla İlgili Ticaret Muameleleri", s. 500; Çeker, *Fıkıh Dersleri*, s. 158.

⁶¹⁸ Akitlerde takyîdî şartlar ve safkateyn yasağı konularının ayrıntısı için bk. Samar, *İslam Borçlar Hukukunda Akitlerde Ca'li Şartlar*, ss. 43-99; a.mlf., *İslamî Finans Ürünlerinde Akitlerin Birleştirilmesi*, ss. 170-173.

esnaflarının kendi aralarında, özellikle yakın komşularıyla emanet olarak altın alıp verdikleri de bilinmektedir.

Kuyumcuyla müşterileri arasındaki emanet ilişkisine geçmeden önce kuyumcuların kendi aralarındaki emanet ilişkileri incelenecektir. Kuyumcuların kendi aralarında emanet altın alıp vermeleri iki şekilde olmaktadır.

a. Müşterinin kuyumcudan talep ettiği altının o an için kuyumcunun elinde bulunmaması nedeniyle yakın komşusundan emanet olarak temin etmesi ve müşterisine satması şeklindedir. Bu emanet türünde kuyumcu emanet aldığı altının birebir aynı nitelikteki mislini geri iade edememektedir. Emanet alınan ürünün bizzat kendisi iade edilemediği için piyasada emanet olarak nitelenen bu uygulama gerçekte karz işlemidir ve karz hükümleri çerçevesinde caizdir.

b. İkinci emanet şeklinde ise kuyumcu benzeri olmayan bir ürünü komşusundan alarak kendi müşterisine satmaktadır. Bu işlem her ne kadar emanet olarak nitelense de esasında borç (karz) olarak nitelenmesi daha isabetlidir. Çünkü altını veren kuyumcu verdiği altının kullanım amacı ve çeşidinden ziyade gram ve işçilikli milyemini dikkate almaktadır. Emaneti alan esnafta geri ödeme esnasında işçilikli milyeme ve ürünün gramını dikkate alarak ödeme yapar. Örneğin işçilikli milyemi 685 olan 10 gram künyeye karşılık olarak 685 milyem işçilikli 10 gramlık bir küpe verebilir. Bu şekilde altınların esnaflar arasında emanet alınıp verilmesi karz akdinin şartlarına riayet edilmesi kaydıyla caizdir. Çünkü bu mübadeleler her ne kadar örfen emanet olarak nitelense de hukuki mahiyeti bakımından karzdır.

Müşteri ile kuyumcu arasında gerçekleştirilen emanet akdinin dört farklı çeşidi bulunmaktadır.

a. Kuyumcunun müşterisine kullanım amaçlı ödünç altın vermektedir. Bu işlemde kuyumcu sadece tanıdığı müşterilerine emanet vermesidir. Emanet verdiği altınlar karşılığında ise herhangi bir ücret talep etmemektedir. Bu emanet şeklini ise i'âre kapsamında değerlendirmek mümkündür. Kullanım maksatlı olarak altının i'âre akdine

konu olması ise caizdir.⁶¹⁹ Bu durumda taraflar arasındaki ilişki teberru'ât türünden akitler kapsamındadır. Şayet kuyumcu emanet verdiği altınlara karşılık herhangi bir ücret alacak olursa akit icâreye dönüşecektir ki bu husus daha önce ayrıntılı olarak değerlendirilmiştir. İ'âre akdinde emaneti elinde bulunduran kişinin te'addî ve taksîri olmaksızın meydana gelen telef ve hasarların tazmin edilme zarureti söz konusu değildir.

b. Müşteri kuyumcuya elindeki altınları kullanım hakkı saklı olmak üzere sadece koruması amacıyla verir. Kuyumcu bu altınları olduğu gibi muhafaza etmek üzere kendi kasasında tutar ve müşteri talep ettiği takdirde derhal iade eder. Bu emanet şekli vedî'adır ve kuyumcu emanet sorumluluğu taşımaktadır. Kendi malını muhafaza ettiği gibi korur, te'addî ve taksîr olmaksızın meydana gelen hasar ve teleften dolayı tazmin yükümlülüğü yoktur.⁶²⁰

c. Müşteri elindeki mevcut altınları veya nakit karşılığında kuyumcudan satın aldığı altınları kuyumcunun kullanabilmesi şeklinde emanet olarak verir. Kuyumcu bu emanet şeklinde, miktarı ve vasıfları belli olan altınlardan dilediği gibi faydalanma hakkına sahiptir. Fakat müşterinin altınları geri istemesi halinde kuyumcunun aynı ayar ve miktardaki altını derhal iade sorumluluğu vardır. Tabiatıyla müşteri ile kuyumcu arasında emanet (vedî'a) sözleşmesi yapılmaktadır.⁶²¹ Buna göre kuyumcu kendisine emanet olarak bırakılan altınları kullanmadan kasasında muhafaza eder ve talep edildiğinde bunları müşterisine teslim ederse bu sözleşme vedî'a olarak değerlendirilmelidir. Eğer altınlar miktarı ve vasıfları belli şekilde emanet edildi ve kuyumcu bunu kullanıp (satıp) ürünün bizzat kendini değil de mislini iade ederse bu takdirde akit karzdır. Dolayısıyla şartlarına riayet edilmesi kaydıyla her iki emanet şekli de caizdir. Bu yönüyle emanete konu olan altınların teslimi ve temlikinde ribâdan bahsedilememektedir.⁶²² Fakat emanetlerin

⁶¹⁹ Altınların i'âre kapsamında emanet verilebileceği konusunda bk. "İ'âre", *Mv.F.*, V, 183; "Zeheb", *Mv.F.*, XXI, 288; Ayrıca bk. AAOIFI, "ez-Zeheb ve davâbitu't-te'âmül bih", *el-Me'âyîru's-ş-şer'iyye*, std. no. 57/6/1-2-3, s. 1337.

⁶²⁰ AAOIFI, "ez-Zeheb ve davâbitu't-te'âmül bih", *el-Me'âyîru's-ş-şer'iyye*, std. no. 57/5/4/1-2-3, s. 1336.

⁶²¹ Örnek emanet sözleşmesi için bk. Çetin, *İslâm'da Kuyumculuk*, s. 220. Bu sözleşmelerde ifade edilen en önemli ve aslında fikhî da ilgilendiren husus emanet verilen altınların maliye (vergi) ve adliye (çalıntı altın, tarihi eser ve yasa dışı olarak ülkeye sokulmuş vb.) ile alakalı sorumlulukları emanet bırakan müşteriye aittir. Aynı şekilde emanet bırakılan altınların mülkiyetinin emanet bırakana ait olması nedeniyle zekât sorumluluğunun da sahibine ait olduğunun ifade edilmesi gerekmektedir.

⁶²² Altınların emanet edilmesinin ribâ dışındaki yasaklarla alakalı da olabileceği düşünüldüğünde şu ifadeler dikkate alınmalıdır: "Mu'âvazât grubuna giren akitler, garâr ve cehalet hükümleri bakımından sıkı şartlara

tesliminde ve akdin sonlandırılması esnasında bir satış söz konusu olursa bu takdirde ribâdan bahsedilebilir.⁶²³

Yukarıda bahsedilen her iki emanet türünde de (vedî‘a/karz) tarafların vefatı veya kaybolmasıyla ortaya çıkacak problemin gündeme getirilmesi gerekmektedir. Bir müşterinin aile ve akrabalarının haberi olmadan kuyumcuya ödünç verdiği altınların sahiplerine ödenmesi problemi yahut emanet verilen altınların kuyumcuda unutulması gibi durumlar bu probleme örnek olarak gösterilebilir. Aksi durum düşünüldüğünde kuyumcunun vefatı, kaybı veya emaneti unutulması durumları da başlı başına problemdir.⁶²⁴ Tarafların yukarıda ifade edilen durumlarla karşılaşmadan önce senet vb. bazı tedbirler alması tavsiye edilmekle birlikte karşılaşılan sorunların çeşidine göre tarafların varisleri, vasileri ve diğer çözüm ortakları devreye sokulmalıdır. Vefat edenin varisleri, kaybolan kişi veya onun da varisleri bulunmadığı takdirde elinde emanet bulunan kuyumcunun lukata (buluntu mal) hükümleri çerçevesinde hareket etmesi gerekmektedir.⁶²⁵

d. Altınların kuyumculara emanet olarak bırakıldığı dördüncü şekil ise kuyumcunun kendisine verilen altınları çalıştırması ve bunun karşılığında altın sahibine bir miktar kâr vermesidir. Konunun emanet başlıklarından farklı ve kendine has hükümlerinin olması nedeniyle müstakil olarak ele alınacaktır.

c. Altının Mudâربه Yoluyla İşletilmesi

Kuyumculukta altının vedî‘a, i‘âre ve karz akitlerine konu olması bir önceki başlıkta incelenmiş ve ayrıntılarıyla alakalı değerlendirmeler yapılmıştır. Günümüzde kuyumcu ve müşteri arasında altının emek-sermaye ortaklığına konu olması da emanet olarak nitelenmektedir. Bir yönüyle sermayenin mudârib elinde emanet hükmünde görülme imkânı bulursa da işlemin İslam hukukundaki tip akitlerden mudâربه başlığı altında ele alınması daha isabetli olacaktır.

bağlanırken, genellikle garâr ve cehaletin teberruât türünden işlemlerin sıhhatini etkilememesi kuralı benimsenmiştir.” Bk. Aybakan, “Teberru”, *DİA*, XXXX, 215.

⁶²³ Bu maddede beyan edilen emanet şekillerinde kuyumcu müşteriden herhangi bir koruma ücreti tahsil etmediğine şahit olunmuştur.

⁶²⁴ Çetin, *İslâm’da Kuyumculuk*, s. 177.

⁶²⁵ Lukata hükümleriyle alakalı bk. Bilmen, *İstîlâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu*, VII, 263; Ayrıca Bk. Köse, *İslâm Hukukunda Bulunmuş Mal ve Çocuk*, s. 127, vd.

Kuyumculuk sektöründe altının mudarebe ortaklığı yoluyla işletilmesi şu şekilde uygulanmaktadır: Müşteri elindeki mevcut altınlarını yahut akit esnasında kuyumcudan satın aldığı altınları kuyumcuya çalıştırması için vermektedir. Taraflar altını çalıştırma neticesinde elde edilecek sonuçtan akit esnasında belirlenen oranda yükümlüdürler. Buna göre kuyumcu ve sermaye sahibi olan müşterinin bu işletme neticesindeki kâr ve zarara katılma oranı önceden belirlenmiştir. Bazı uygulamalarda ise kuyumcunun sermaye sahibine belirli bir oran veya miktarda kâr garanti etmekte olduğu müşahede edilmiştir.⁶²⁶

Kuyumcunun altın yatırımcısı müşterisine kâr garanti ettiği uygulamalar, ticaretle bağdaşmadığından faizli ortaklık olarak görülür. Neticede garanti edilmiş olan kârla yapılan işlem ortaklık akdi değil bilakis paranın faiz karşılığında çalıştırılmasından ibarettir. Mudârebe akdinde ise kârın şart koşulması fasit şart oluşturur ve fukahanın ittifakıyla caiz değildir. Hanefilere göre fasit şartla kurulan bu akit fasit iken, Mâlikî, Şâfiî ve Hanbelî mezheplerine göre batıldır. Fakat tarafların önceden belirlenmiş oranlarda kâr ve zarara ortak olmaları farklı değerlendirilmelidir.⁶²⁷

Mudârebe akdinde sermayeyi işleten kuyumcu altının sahibinin vekili konumundadır ve yaptığı her ticaret, sermaye sahibi adına yapmış kabul edilir. Ayrıca sermaye sahibi yukarıda ifade edilen şartlara ilave olarak, bazı özel nitelikte şartlar koşabilir. Örneğin, ticaretin yapılma şeklini zamanını ve yerini belirleyebilir. Tabiatıyla sermayeyi çalıştıran kuyumcu sermayedar olan müşterinin şartlarına göre hareket etmelidir.

⁶²⁶ Mudârebe akdi, bir tarafın sermaye vermesi diğer tarafın bu sermayeyi işletmesi üzerine kurulan bir akittir. Buna göre kuyumcu sermayeyi işletmesi yönüyle *mudârib*, müşteri sermaye sahibi olması yönüyle *rabbu'l-mâl* olarak vasıflanmalıdır. Sermayenin kendisi olan altın ise *ra'su'l-mâl*dir. Mudârebe akdi diğer akitlerdeki şartlara ek olarak kendi tabiatı gereği bazı özel şartlara sahiptir. Genel şartlar icap-kabul ve tarafların akit yapma ehliyetine sahip olmalarıdır. Özel şartlar ise, sermayenin ticaret yapılmaya müsait mallardan olmasının yanı sıra, malın miktarı ve cinsi biliniyor olmasıdır. Ayrıca ortaklık neticesinde kâr elde edilirse, tarafların bu kârı paylaşım oranları belirlenmiş olması da gerekir. Zarar konusunda ise esas şudur: yatırımcı/sermayedar te'addî ve taksîr dışındaki zararları üstlenir. Mudârib ise böyle bir zarar durumunda sadece emeği boşa gider. Fakat te'addî ve taksîre bağlı zararları, mudârib karşılar. Zarara sebep olan sermayedar ise zarar sermayenin aslından ödenir ve mudârib, işçi vasfıyla ecr-i misil almaya hak kazanır. (Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'*, VI, 87; Desûkî, *Hâşiyetü'd-Desûkî*, III, 523; Nevevî, *el-Mecmû'*, XIV, 383; İbn Kudâme, *el-Muğni*, V, 55; *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye*, md. 1404-1430; Çeker, *İslâm Hukukunda Akidler*, s. 163-165.)

⁶²⁷ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'*, VI, 85-86; Sâvî, *Hâşiyetü's-Sâvî*, III, 682; Nevevî, *Ravzatü't-tâlibîn*, V, 123; İbn Kudâme, *el-Muğni*, V, 28; AAOIFI, "Tevzîhu'r-rihb fi'l-hisâbâtî'l-istismâriyye 'alâ esâsi'l-mudârebe", *el-Me'âyîru's-şer'iyye*, std. no. 40/4/4, s. 1016.

Kuyumculukta ise ticarete konu olan sermaye aynı zamanda ticaret malının kendisidir. Bir diğer tabirle sermayedar işletmeye sermaye olarak altın teslim eder ve işletme de bu altınlarla ticaret yapar. Dolayısıyla sermayedarın bireysel şartları söz konusu değildir. Altının mudâربه akdine konu olması hususunda özellikle belirtilmesi gereken bir konu da mudârib vasfıyla kuyumcu altını çalıştırırken sarf akdinin şartlarına riayet etmeli ve faizli muameleler yapmamalıdır. Ayrıca emek-sermaye ortaklığının bitiminde tarafların altınları teslim ve teslimünde de bu şartlara riayet etmeleri gerektiği izahtan varestedir. Kanaatimizce şartlarına riayet edilmesi ve tarafların zarar görmeyeceği şekilde kuyumcularla gerçekleştirecek emek-sermaye ortaklığı caizdir. Zira ekonomiye katkısı olmayan sermayeler farklı nedenlerle eriyecek ve toplum bu imkânlardan faydalanamayacaktır. Tarafların zarar görmemesi için ve tedbir olarak yapılan işlemler yazılı bir sözleşmeyle ifade edilmelidir.⁶²⁸ AAOIFI faizsiz finans standartları da aynı şartlarla altının mudâربه akdine konu olmasının cevazı yönünde görüş beyan etmiştir.⁶²⁹

Altının emek-sermaye (mudâربه) ortaklığında sermaye (ra'su'l-mâl) olarak kullanılması sadece kuyumculuk sektöründe görülmeyip bankacılık sektöründe de görülmektedir. Faizsiz bankacılıkta 'altın katılım hesabı' açılması şeklinde uygulanan bu ortaklık türü günümüzde ciddi bir popüleriteye sahiptir. Fakat bu çalışma, kuyumculuk işlemleri ile sınırlı olduğu için gerek konvansiyonel gerek katılım bankacılığında altın hesapları kapsam dışında bırakılmıştır.⁶³⁰

d. Altının Bey'u'l-îne'ye Konu Olması

Kuyumculuk sektörünün günümüzde karşı karşıya kaldığı önemli sorunlardan birisi, altın üzerinden nakit para temin etme işlemleri oluşturmaktadır. Bu işlem piyasalarda kuyumcuların kredi kartıyla işlem yapmaya başlamasından sonra daha çok görülmeye başlanmıştır. Geçmişte organize bir şekilde ve yüksek miktarlarda görülen bu uygulama

⁶²⁸ Günümüz kuyumculuk sektöründe hem resmi hem de gayri resmi olarak taraflar arasında imzalan böyle bir sözleşmeye rastlanılmamıştır. Yalnız taraflar mudâربه sözleşmesini yukarıda ifade edildiği prosedürle ve birbirlerine duydukları güven üzerine tesis etmektedirler.

⁶²⁹ AAOIFI, "ez-Zehab ve davâbitu't-te'âmül bih", *el-Me'âyîru 'ş-şer'iyye*, std. no. 57/4/1-2-3-4, s. 1334; Burada ifade edilmesi gereken diğer bir konu ise emek-sermaye ortaklığında zekât problemidir. Yükümlülük olarak taraflar kendi hisseleri oranında zekât vermekle sorumludur. Fakat mudârib (kuyumcu) total olarak varlığın tamamından hem kendi adına hem de sermayedar adına zekât verebilir.

⁶³⁰ Bankacılık sektöründe altın işlemlerinden katılma hesabı için bk. Dumlu, "Fıkhî Açından Altın Hesabı", s. 241-266; Ayrıca bk. Gürbüz, *İslam Hukuku Açısından Altın Bankacılığı*, s. 86-88.

günümüzde küçük miktarlarda ve daha kolay gerçekleşmektedir. Özellikle Osmanlı'da kuyumcuların altın borç verdikleri ve bu borç verme işlemlerinde farklı metotları kullandıkları bilinmektedir. İne satımı da bu metotlar içerisinde yer almaktadır.⁶³¹

Kuyumcular aracılığıyla nakit temini (ine satımı) şöyle gerçekleşmektedir: Müşteri kuyumcuya ihtiyacı olan nakit miktarını söyler, kuyumcu o miktara denk gelecek kadar altını müşteriye kredi kartı aracılığıyla tek çekim yahut taksitli olarak satar. Bu satışta kuyumcu bankaya ödenecek komisyon miktarını da satış fiyatına dahil eder. Sonrasında müşteri aynı altınları alış fiyatı üzerinden kuyumcuya satar. Bu şekilde müşteri talep ettiği nakde sahip olurken kuyumcu da satış ile alış fiyatı arasındaki marj oranında kâr etmiştir. Klasik fıkıh literatüründe bu alışveriş *ine satımı* (*bey'u'l-îne*) olarak ifade edilirken Osmanlı döneminde kaleme alınan eserlerde *muamele-i şer'iyye* olarak ifade edildiği bilinmektedir. Bu alışveriş türünün kuyumculuğa bakan yönünün fikhî değerlendirmesine geçmeden önce akdin genel yapısı ve fukahanın bu akit hakkındaki görüşleri beyan edilecektir.

İne satımı başlıca üç şekilde gerçekleşmekte ve fukaha bu şekiller üzerinden hüküm beyan etmektedirler. Örnekler vererek bu satış şekillerini izah etmek daha isabetlidir.

1. Yusuf bir malı, belli bir fiyata vadeli olarak Bekir'e satar, aynı malı peşin parayla sattığı fiyattan daha düşük bir fiyata geri satın alır.⁶³² Hanefilere göre bu ine satımı caiz değildir. Zira bedeli teslim edilmemiş bir malın tekrar satımı caiz değildir.⁶³³

2. Bekir Yusuf'tan borç para ister, Yusuf, Bekir'in bulunduğu mecliste Yakup adlı kişiden bir mal satın alır. Sonrasında bu malı aldığı fiyattan daha yüksek bir fiyata Bekir'e vadeli olarak satar. Bekir'de Yusuf'tan vadeli olarak aldığı aynı malı malın ilk sahibi olan Yakub'a satar. Neticede Yakup herhangi bir kâr ve zarar etmeksizin malını tekrar elde ederken Bekir ihtiyacı olan nakit parayı elde etmiştir. Yusuf ise verdiği paradan daha fazla bir paraya vade sonunda sahip olacaktır.⁶³⁴ Bu işlemin faiz hilesi için gerçekleştirildiği bir

⁶³¹ Osmanlı döneminde gerçekleştirilen nakit temin yöntemleri ve bu işlemleri gerçekleştiren kurumlar için ayrıntılı bilgi için bk. Kaya, *XVIII. Yüzyıl Osmanlı Toplumunda Kredi*, s. 78-84; a.mlf., *XVIII. Yüzyıl Osmanlı Toplumunda Nazari ve Tatbiki Olarak Karz İşlemleri*, s. 178-184.

⁶³² Zeylâî, *Nasbu'r-râye*, IV, 16.

⁶³³ İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, V, 198.

⁶³⁴ İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, V, 273.

gerçektir. Bazı İslam hukukçuları İmam Muhammed'in zemmettiği îne satışının tam olarak bu tür olduğunu belirtirler.⁶³⁵

3. Bu îne satışında, Bekir Yusuf'tan 100 TL borç ister Yusuf, karz-ı hasen olarak borç vermekten imtina eder ve elinde bulunan bir malı Bekir'e 120 TL'ye vadeli olarak satar. Bekir de bu malı Yusuf dışında birine 100 TL'ye satar. Bekir ihtiyacı olan nakdi elde ederken Yusuf da 20 TL kâr elde etmiş olur. Bu maddede ifade edilen îne satımının hükmü bu başlığın esasını oluşturması yönüyle ayrıntılı olarak aşağıda değerlendirilecektir.

İne satışının birçok çeşidi olmakla birlikte genel olarak bu üç şeklini incelemek yeterlidir. İlk iki şekilde gerçekleştirilen îne satımı caiz değildir. Üçüncü şekliyle gerçekleştirilen îne satışının hükmü konusunda ise farklı değerlendirmeler bulunmaktadır. Ebû Yusuf'a (v. 182/798) göre bu tür îne satışı caizdir, hatta bir kişi bu şekilde insanların ihtiyaçlarını giderdiği için sevaba nail olur.⁶³⁶ Tabiatıyla Ebû Yusuf'un bu görüşü sahibine geri dönmeyen îne satışları için geçerlidir.⁶³⁷

Şâfiîler ve Zâhirîler, îne satımının gerçekleştirilme şeklini dikkate alarak akdin cevazı yönünde görüş beyan etmişlerdir.⁶³⁸ Hanbelîlere göre bu satış türü caizdir ve teverruk diye isimlendirilmektedir.⁶³⁹ İbn Teymiyye ve İbn Kayyım'a göre yapılan işlem neticesi itibariyle faiz hilesi olduğu için caiz değildir.⁶⁴⁰ Mâlikîler ise satış şekline bakmaksızın îne satımının caiz olabileceğini ifade etmekle beraber, yapılan akdin neticesi faizli alışverişlere kapı aralayacağı için sedd-i zerîa gerekçesiyle caiz olmadığını

⁶³⁵ Serenli, *İslam Hukukunda Bey'ü'l-ine Akdi*, s. 48; Apaydın, "İne", *DİA*, XXII, 283.

⁶³⁶ İbn Âbidîn, *Reddû'l-muhtâr*, V, 273. Metin şöyledir:

وعن أبي يوسف: العينة جائزة مأجور من عمل بها، كذا في مختار الفتاوى هندية. وقال محمد: هذا البيع في قلبي كأمثال الجبال ذميم اخترعه أكلة الربا. وقال - عليه الصلاة والسلام - «إذا تبايعتم بالعينة واتبعتم أذناب البقر ذلتم وظهر عليكم عدوكم» قال في الفتوح: ولا كراهة فيه إلا خلاف الأولى لما فيه من الإعراض عن مبرة القرض اه ط ملخصا.

⁶³⁷ Günümüz İslam hukukçularından Saffet Köse'ye göre Ebû Yusuf'un böyle bir söz söyleme ihtimali zayıftır. Zira sonraki dönemlerde fukaha kendi görüşlerini takviye için böyle bir nispete ihtiyaç duymuşlardır. Belh Hanefilerinden, çarşı pazarında yapılan alışverişlere göre îne satımının daha hayırlı olduğu da nakledilmektedir. (İbn Nüceym, *el-Bahru'r-râik*, VI, 256; İbn Âbidîn, *Reddû'l-muhtâr*, V, 326.) Dolayısıyla Ebû Yusuf'a böyle bir söz isnat edilmiştir. (Köse, *İslam Hukukunda Kanuna Karşı Hile: (Hile- i Şer'iyeye)*, s. 376.) Kanaatimizce bu iddianın temellendirmesi zayıf olup bu görüşün Ebu Yusuf'a ait olma ihtimali kuvvetlidir. Çünkü aksi yönde bir nakille karşılaşmamıştır. Ayrıca şekil şartları itibariyle böyle bir akdin caiz olmasının önünde herhangi bir engel bulunmamaktadır.

⁶³⁸ İbn Hacer el-Heytemî, *Tuhfetü'l-muhtâc*, IV, 268; İbn Hazm, *el-Muhallâ*, VII, 548.

⁶³⁹ Merdâvî, *el-İnsâf*, IV, 337; Buhûtî, *Keşşâfü'l-kınâ'*, III, 185.

⁶⁴⁰ İbn Kayyım, *İ'lâmu'l-muvakki'in*, II, 288.

görüştüğüdürler.⁶⁴¹ Konuyla alakalı Bilmen iki farklı görüş nakletmektedir. “Nukûdu mevkufenin tenmiyesi” başlığında îne satımının caiz olduğunu beyan etmektedir.⁶⁴² Karz başlığında ise îne satımının insanları karşılıksız borç vermekten alıkoyması endişesiyle mekruh olduğunu ifade etmiştir.⁶⁴³

Üçüncü şekliyle ine satımı konusunda fukahanın genel görüşleri bu şekildedir. Günümüz İslam hukukçuları aynı görüşleri tekrar etmişler, caiz diyenler⁶⁴⁴ olduğu gibi caiz değil diyenler de⁶⁴⁵ olmuştur.⁶⁴⁶ Buna göre kuyumculuk sektöründe günümüzde gerçekleştirilen ine satışları konusunda şunları ifade etmek mümkündür:

1. Günümüzde altının banka ve kredi kartlarıyla satımına cevaz vermeyen İslam hukukçularına göre işin başında îne satımı yoluyla altın satışının caiz olmadığı açıktır.

2. Bazı İslam hukukçuları banka ve kredi kartlarıyla yapılan altın satışlarını, bankaların kuyumculara ödeme zamanlarına göre ayırım yapmaktadırlar. Buna göre banka, kuyumcuya örfün peşin kabul ettiği süreler içerisinde ödeme yapması ve müşterinin aldığı altını üçüncü bir kuyumcu veya şahsa satması halinde akit caizdir. Bankanın kuyumcuya peşin ödeme yapmaması halinde ilk akit caiz değilken, ikinci yapılan akit yani müşterinin altını alıp üçüncü bir şahsa satmasının caiz olduğu beyan edilmektedir.⁶⁴⁷ Dolayısıyla ilk yapılan akit caiz ise müşterinin kuyumcudan bu akit neticesinde aldığı altını üçüncü bir kişiye satması ve nakit temin etmesi de caizdir.

Burada ifade edilenlere ilave olarak kimi İslam hukukçularına göre şayet müşteri kuyumcuya nakit para ihtiyacının olduğunu ifade eder, kuyumcu da îne satışını teklif ederse, bu işlem caiz değildir. Fakat müşteri kuyumcuya nakit ihtiyacını ifade etmeden önce altını alır sonrasında bu altınları nakit ihtiyacı için aldığını ve başka bir kuyumcuya

⁶⁴¹ Sahnûn, *el-Müdevvene*, III, 134; İbn Rüşd el-Cedd, *el-Mukaddimât*, II, 39.

⁶⁴² Bilmen, *Istılâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu*, V, 47-48.

⁶⁴³ Bilmen, *Istılâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu*, VI, 100-101.

⁶⁴⁴ Çeker, *İslâm Hukukunda Akitler*, s. 137; <https://www.yenisafak.com/yazarlar/hayrettinkaraman/tevarruk-2033916>, (Erişim tarihi: 28/04/2019).

⁶⁴⁵ Köse, *İslam Hukukunda Kanuna Karşı Hile: (Hile- i Şer‘iyye)*, s. 376; Bayındır, *Ticaret ve Faiz*, s. 211; Dalgın, *Gündemdeki Tartışmalı Dinî Konular*, II, 132.

⁶⁴⁶ Konunun ayrıntıları hakkında farklı kanaatlerin ele alınması bu çalışmanın hacmi açısından elverişli değildir. Bunlar için bk. Köse, *İslam Hukukunda Kanuna Karşı Hile: (Hile- i Şer‘iyye)*, s. 371-388; Serenli, *İslam Hukukunda Bey`ü'l-ine Akdi*, s. 41-62. Ayrıca îne satımının safkateyn yasağıyla olan ilişkisi için bk. Samar, *İslamî Finans Ürünlerinde Akitlerin Birleştirilmesi*, ss. 137-147.

⁶⁴⁷ Dalgın, *Gündemdeki Tartışmalı Dinî Konular*, II, 132-133.

daha ucuza satacağını, neticede zarar edeceğini beyan ederse kuyumcunun evvel emirde haberi olmadığı için akdin caiz olacağı hatta ihtiyacı olan bu kişiye yardım etmesinin daha isabetli olduğu beyan edilmektedir.⁶⁴⁸ Bu görüşte açıklanan îne satım şekli ve beyan edilen fikhî hüküm kanaatimizce realiteyle bağdaşmamaktadır. Çünkü böyle bir muamele yapan taraflar ya baştan itibaren böyle bir akdi yapmamaktadırlar ya da sorgusuz akdi gerçekleştirmektedirler. Ayrıca nakde ihtiyaç duyulmasının kuyumcuya açıklanıp, açıklanmamasının kuyumcu açısından hükme etki ettiği beyan edilmiş, konunun müşteriye bakan yönü ihmal edilmiştir. Halbuki bu akde asıl ihtiyaç duyan müşteridir. Nitekim müşterinin amacının nakit temini olduğu ve akdin bu amaçla gerçekleştiriliyor olması göz ardı edilmemelidir. Amacın nakit temini olduğu dikkate alınarak hüküm beyan edilmesi hem müşteri hem de kuyumcu açısından daha isabetlidir.

3. Banka ve kredi kartlarıyla altın satımına caiz diyen İslam hukukçularına göre yapılan satış peşin altın satımı olduğu için ilk akit sahihtir. Kanaatimizce îne satımının üçüncü şeklinde ifade edildiği üzere, altının ilk satıcısına satılmaması kaydıyla yapılan îne satımının caiz olduğu söylenebilir. Tabiatıyla nakit ihtiyacı olan müşterinin bu yollara tevessül etmeden önce karz-ı hasen yoluyla nakit temin etmesi asıl olandır. Şayet kişiler bu yolla ihtiyacını karşılayamıyorsa, satın aldığı altını ilk satıcısı olan kuyumcuya satmamak kaydıyla yapılan akit caizdir.

4. Altının hukuki mahiyetinin para olması nedeniyle diğer mallardan farklı olarak vadeli satımı caiz değildir. Bu çerçevede rastlanılan uygulamalardan birisi de deftere yazma suretiyle yapılan borç verme ve bunun neticesinde elde edilen altını üçüncü birine satmak suretiyle nakit teminidir. Bu surette yapılan alışveriş ilk etapta karz olmasına karşın altınların aynı kuyumcuya satışının faiz hilesi olacağı iddia edilebilir. Fiilen tezgâh üstü piyasalarda yapılabilme ihtimali olan bu işlemin aslında îne satımı olmaması ve evvel emirde gerçekleştirilen işlemin karz olması nedeniyle ayrıca ele alınacaktır.

⁶⁴⁸ Dalgın, *Gündemdeki Tartışmalı Dinî Konular*, II, 133-134.

e. Altına Endekslenen Para Borçları

Nakit ihtiyacı olan müşteri ihtiyacı olan parayı kuyumcudan borç (karz) olarak temin etmektedir. Kuyumcu bu borcu altın olarak verebileceği gibi, tedavülde olan para birimiyle de verebilir. Fakat para olarak borç verdiği miktarı, ifa zamanında altın olarak tahsil etmek istemektedir. Altının borç verilmesi şu iki şekilde gerçekleşmektedir:

a. Müşteri ihtiyacı olan nakit miktarı kadar altını kuyumcudan borç alır. Borç aldığı altınları aynı kuyumcuda yahut başka bir kuyumcuda bozdurup ihtiyacı olan nakdi temin eder. İlk olarak borç aldığı altınları ise bir bütün olarak veya parça parça ilk kuyumcuya öder. Borçlu borcunu altın olarak ödeyebildiği gibi tedavülde bulunan parayla da ödeme yapabilmektedir. Tabiatıyla tedavülde bulunan parayla ödeme yapılırken günün kuru esas alınmaktadır.

b. Kuyumcu bir miktar nakit borç verir, verdiği borç miktarını o günkü altın kurunu dikkate alarak altın gramını hesap eder ve bunu defterine not eder. Borcun ifası ise ödeme gününün kuruna riayet edilerek yapılır. Bu şekilde bir işlem yapılmasının temel nedeni verilen borcun değerinin korunmak istenmesidir. Dolayısıyla kuyumcu borcunu altın olarak vermiş ve altın olarak geri almış herhangi bir değer kaybıyla karşı karşıya kalmamıştır. Borçlu ise nakit ihtiyacını gidermiştir. Borçlunun bu şekilde bir borç ediminde karşılaştığı en büyük problem altın kurundaki dalgalanmaların bir sonucu olarak borç olarak aldığı nakitten daha yüksek bir miktarı geri ödeyebilecek olmasıdır. Esasında bu uygulama sadece kuyumcularla yapılmamakta, bilakis her türlü zimmet borçlarında paranın değer kaybından olumsuz etkilenmemek için gerçekleştirilmektedir.

Görüldüğü üzere kuyumcudan alınan borçların iki şekli bulunmaktadır. Altın borçlanma şekillerinden ilkinin ittifakla caiz olduğu söylenebilir. Müşteri altını borç alır ve bu altınları başka bir kuyumcuda bozdurarak nakit temin eder. Neticede müşteri altın borç almakta ve altını altın olarak kuyumcuya ödemektedir. Borç veren kuyumcu, altının kendisinde bozdurulmasını şart koşmadığı (veya örfen böyle bir şart olmadığı) sürece, müşterinin borç aldığı kuyumcuda altını bozdurması caizdir.

İkinci şekilde yani altına endekslemeyle ilgili farklı mülahazalar söz konusudur. Öncelikle kuyumcu altın borç vermediği halde borç verdiği paranın değerini korumak için bu yola başvurmaktadır. Geçmişte altının tedavülde para olarak kullanılması nedeniyle,

günümüzdeki kâğıt paralarda olduğu kadarıyla değer kaybı görülmemiştir. Bu nedenle borçların ifasında değer kaybı gibi konular modern dönemin bir problemi olarak İslam hukukçularının gündemine gelmiştir.⁶⁴⁹ Dolayısıyla bu işlemi hem karz hem de sarf akdi açısından değerlendirmek gerekmektedir.

Günümüz İslam hukukçularının doğrudan bu konuda görüşleri olmamakla beraber, para borcunun gecikmesi neticesinde ortaya çıkan enflasyon farkını telafi etmek için borcun vaktiyle altına endekslenmiş gibi kabul edilmesi yönündeki kanaatleri, bu konuyla doğrudan ilişkilendirilebilir. Buna göre, para borçlarının nominal (misli) veya reel değeriyle (kıymet) ödenmesi gerektiğiyle alakalı iki görüş bulunmaktadır.

Altının kendisinin teslim edilmeyip sadece değer kaydıyla varlığını ispat etmek ve buna göre işlem yapmak caiz değildir. Kanaatimizce taraflar bu işlemi gerçekte herhangi bir altın alım satımı olmadığı halde böyleymiş gibi gerçekleştirmektedir. Dolayısıyla bu durum sarf akdinin tabiatıyla bağdaşmadığı söylenebilir. Kimi İslam hukukçuları altın değer kaydıyla borç işlemi vadeli sarf akdi olarak nitelemiş ve böyle bir akdin nesîe ribâsına sebep olacağı gerekçesiyle caiz olmadığını beyan etmişlerdir.⁶⁵⁰ Kanaatimizce işin başında karz olan bu işlem şeklinin vadeli sarf akdi olarak nitelenmesi isabetli değildir. Eğer bir sarf akdinden bahsedilecekse bu da borcun alım zamanında reel olmayan bir sarftan ve aynı şekilde borcun ifasında reel olmayan bir sarf akdinden bahsedilmelidir. Fakat reel olmasa da bu sarf akdinin vadeli olduğunu göstermesi açısından yeterli değildir.

Kadri Paşa, Muhammed Abdulhalim b. Ömer, Sudanlı fakih ed-Darîr (v. 2015) gibi İslam hukukçuları ne kadar süre geçerse geçsin para borçlarının nominal değeriyle ödenmesi gerektiğini savunmaktadır. Uluslararası İslam fıkıh akademisinin kararı da bu yöndedir.⁶⁵¹ Bu görüşe mukabil çağdaş dönem İslam hukukçularından Karadâvî, Abdulfettah Ebû Gudde, Karadâğî, Abdülaziz Bayındır, Döndüren ve Güneç, para borçlarının reel değeriyle ödenmesi gerektiği kanaatindedirler.⁶⁵² Din İşleri Yüksek Kurulu

⁶⁴⁹ Aybakan, *İslam Hukukunda Borçların İfası*, s. 78.

⁶⁵⁰ Aybakan, *İslam Hukukunda Borçların İfası*, s. 79; Benzer görüş için ayrıca bk. Dalgın, *Gündemdeki Tartışmalı Dini Konular*, II, 305-306; Esen, “Alacak-Borç İlişkileri ve Fıkıhî Sorunlar”, s. 265-266.

⁶⁵¹ “Karâr bi şe’ni teğayyuri kıymeti’l-umle”, *MMFİ*, sy. 5, III, s. 1609.

⁶⁵² Kadri Paşa, *Mürşidü’l-hayrân*, md. 205; Her iki görüşün ayrıntıları için bk. *I. İTHK*, s. 343-436; ayrıca bk. Bayındır, *Ticaret ve Faiz*, s. 311-322; Döndüren, *Ticaret ve İktisat İlmihali*, s. 869; Karaman, *İslam’ın Işığında Günün Meseleleri*, s. 417;

da önceden şart koşulmaması kaydıyla borç alınan paranın altına çevrilerek ödenmesini caiz kabul etmektedir. Zira bu işlem sarf akdi değil, tarafların rızasıyla yapılan sulh işlemidir. Ayrıca bu şekilde borcun vadesinin uzatılması da mümkündür.⁶⁵³

Burada borçlunun uğradığı çifte kayıp dikkate alınmalıdır. Borçlu, kuyumcudan aldığı altını alış kurundan başka bir yerde bozdurduğu takdirde belirli bir miktar zarara uğrayacaktır. Ayrıca borcun ifa zamanında da altın borcunu ödemek için elindeki nakitle satış kurundan altın alacaktır. Dolayısıyla borçlu hem borçlanırken hem de borcunu öderken zarara uğrayacaktır. Kanaatimizce gerçekten nakit ihtiyacı olan ve faizsiz olarak nakit borç bulamamış kişilere mahsus olmak üzere, kuyumcunun altın değer kaydıyla borç vermesi caizdir. Bu şekilde borç vermek reel olmayan altınların sarfi olması yönüyle kıyasen caiz olmadığı ifade edilebilir. Ancak 'arâya akdinde olduğu gibi'⁶⁵⁴ tarafların (borçlu/alacaklı) maslahatına müstenit istihsânen caiz olacağı söylenebilir. Kıyasen borçlu ve alacaklı reel olmayan bir altın alım-satımı yapmış olduğu ifade edilse de taraflar bilkuvve/potansiyel olarak altın alıp-satabilecek durumdadır. Bu da işlemin sanal olmadığını göstermesi açısından önemlidir. Bu çalışmanın beyan ettiği ilgili cevaz görüşe yapılacak muhtemel itirazlar ehlinden sadır olması yönüyle değerlidir ve gerek şeriatın genel yasakları gerekse mezhep sistematığı içerisindeki tutarlılık açısından dikkate şayandır. Netice olarak sarf akdinin yerleşik ilkelerine aykırı olmasına rağmen beyan edilen görüş karz-ı hasen kurumunun yok olmaya yüz tuttuğu günümüzde bu kurumun yeniden neşvünemasına sebep olacaktır.

<http://www.hayrettinkaraman.net/makale/0266.htm>; <https://kurul.diyinet.gov.tr/Cevap-Ara/958/altinin-karz-borc-verilmesi-caiz-midir->, (Erişim tarihi: 29/04/2019).

⁶⁵³ 11/10/2018 tarihli kurul fetvası, bu bilgiye DİYK'e 28/03/2019 tarihinde yapılan yazılı müracaat neticesinde ulaşılmıştır.

⁶⁵⁴ 'Arâya satışında ağaçtaki yetişmiş bir miktar yaş hurma ile bir miktar kuru hurmanın değişimlerindeki fazlalığa fakirlerin maslahatı için cevaz verilmiştir.

SONUÇ

“*Fikhî Açıdan Altın Mübadele İşlemleri*” konusunun incelendiği bu araştırma neticesinde ulaşılan sonuçlar ve araştırmanın teklifleri şöyledir:

- İktisat tarihi ve bu tarihin seyri içerisinde yer alan İslam tarihinde görülmüştür ki para denilen olgu zamandan ve mekândan bağımsız olarak şekillenmemiştir. Bilakis konjoktüre uygun olarak gelişim göstermiştir. Bu yüzden paranın tanımını yapmak istersek, onun zaman içinde kazandığı fonksiyonları dikkate almak en isabetli yöntem olacaktır. Buna göre para, “*bir memlekette, iktisadi kıymetlerin genel olarak mübadelesine ve ölçülmesine yarayan, değer biriktirme vasıtası ve herkesçe ödeme vasıtası olarak kabul edilen bir şeydir.*”

- Ribevî mallar ve mübadele şartları kapsamında naslarda ifade edilen hassasiyetlerden anlaşılmaktadır ki altın paradır. Altının para olarak değerlendirilmesi onun basılmış (madrûb) şekline mahsus bir konu değildir. Zira esas konu, altın madeninden üretilen şeylerin tamamının özü itibariyle altın olmasıdır. Neticede altın, sarf akdinin şartları kapsamında mübadele edilmelidir.

- Fukahanın altın ve gümüşü *hilkaten semen*, diğer paraları ise *itibârî/ıstılâhî semen* olarak tasnif etmeleri son derece isabetlidir. Çünkü günümüzde tedavülde olan mevcut paralar dikkate alınmak suretiyle bütün paralar arasında bir hiyerarşiden söz edilecek olursa, bu hiyerarşinin en üst noktasında altın bulunmaktadır. Diğer paralar ise sıra olarak altından sonraki bir konuma sahiptir. Zira dünya çapında küresel bir kriz olması halinde tedavülde bulunan paralar itibari değerini yitirecek, altın ise güvenli ekonomik bir liman olarak konumunu koruyacaktır. Bu hususu destekleyen argümanların başında kriz dönemlerinde altının uluslararası ticarete kullanılması gösterilebilir. Fukahanın *altın ve gümüş para olarak yaratıldı* şeklindeki formülü, bu çalışmanın elde ettiği sonucu ve beyan edilen hiyerarşiyi desteklemektedir. Ayrıca paralık vasfı sadece bu iki madenle kısıtlanırsa sosyoekonomik konjoktüre göre meydana gelebilecek suistimal ve zulümlerin önüne geçilemeyecektir. Çünkü küresel olarak ekonomiyi dizayn eden otoriteler günümüzde kâğıt parayı spekülasyon aracı olarak kullandıkları gibi altın ve gümüşü de bu amaç için kullanabileceklerdir.

Konuyla ilgili olarak İbn Teymiyye ve öğrencisi İbn Kayyım'ın ziynet eşyası olan altınların metâ' olduğu yönündeki kanaatleri şöyle okunmalıdır: Altın fikhî mahiyeti itibarıyla ribevîdir, fakat ziynet altınları bu kapsamda değildir. Dolayısıyla istisna olarak ifade edilen bu kanaat, genel kabule zarar vermemektedir.

- Altınların paralık vasfı dile getirildikten sonra gündeme gelen temel iki problemden biri, mübadelelerin peşin yapılamaması, yani kabz sorunudur. Bu çerçevede asr-ı saadetteki piyasaların sadeliği ve günümüz piyasalarının karmaşıklığı dikkate alınmalıdır. Buna göre örfün peşin kabul ettiği süreler fikhen de peşindir. Dolayısıyla örfen vade kabul edilmeyen süreler kapsamında bedellerin teslimi sırasında yaşanan kısa süreli gecikmeler vade değildir. Nitekim uzun süreli gecikmelerde tarafların akdi bozması veya gecikme nedeniyle taraflara uygulanan cezai yaptırımlar, örfe göre akdin derhal yapılmasıyla ilgili hassasiyetin göstergesidir.

- Bir önceki madde kapsamında ifade edilmesi gereken bir diğer konu da günümüz altın mübadele işlemlerinde hükmi kabz konusudur. Bu kapsamda sarf akdinde hükmi kabz, hakiki kabzdır. Çünkü klasik fıkıh literatüründe sarf akdinin sıhhati için ifade edilen şartların hakkıyla ifası, günümüzde hükmi kabz yoluyla da mümkündür.

Bu sonuca binaen, sarf akdinde vekâlet, kefâlet, havâle ve muvâ'ade de caizdir. Tabiatıyla ilgili altın mübadelesinin bu akitler çerçevesinde gerçekleştirilmesi halinde, sarf akdine özel şartlara riayet edilmesi gerekmektedir.

Vade konusunda örfe atfedilen önem çerçevesinde şu sonuçlar ifade edilmelidir.

- ✓ Günümüzde aynı şehirde bile olsa esnaflar arasındaki mesafenin uzaklaştığı ve modern iletişim araçlarıyla alım satım yapıldığı bir gerçektir. Bu da iletişim araçlarıyla yapılan işlemlerde örfün kanaatinin önemini gündeme getirmektedir. Dolayısıyla nasların aslına zarar vermeyen hatta nasları pekiştiren örfe itibar edilmelidir. Modern iletişim araçlarıyla yapılan alım-satımlarda vekâlet, kefâlet, havâle ve muvâ'ade başlıklarında beyan edilen hükümler geçerlidir. Dolayısıyla ilgili bölümlerde beyan edilen şartlara riayet edilmesi kaydıyla bu akitler caizdir.

- ✓ Piyasa uygulamalarından hareketle çekle altın satımının yapılma gayesi, îne satımıdır. Fakat altında yaşanması muhtemel kur riski nedeniyle kuyumcular bu işleme

sıcak bakmamaktadır. Şayet çekle altın satımı yapılacaksa işlemin caiz olabilmesi için çekin vadesinin dolmuş olması ve çekin karşılığının teyit edilmesi gerekmektedir. Vadeli çeklerle altın satımı ise nesîe ribâsı nedeniyle caiz değildir. Senetle altın satımı ise karz akdi kapsamında caizdir. Zira kuyumcu müşterisine borç altın vermekte, alacağını ise senet günündeki kurdan tahsil etmektedir. Senet üzerinde yazan tarihteki altın kuruna riayet edilmesi, akdin karz olma yönünü güçlendirmektedir.

✓ Banka ve kredi kartlarıyla yapılan altın mübadeleleri, sarf akdinde vekâlet, kefâlet ve havâle akitleri çerçevesinde değerlendirilmiştir. Buna göre kuyumcunun bankadan parasını ilk iş gününde tahsil etmesi şartıyla tek çekim yahut taksitli çekim şeklinde kredi kartlarıyla altın satımı yapması caizdir. Bu durumda banka, müşteri adına kuyumcuya altın bedelini ödemiş, müşteriden alacağı olan miktarı ise hesap kesim tarihinde veya peyderpey tahsil etmektedir. Neticede banka-kuyumcu-müşteri ilişkisi kefâlet veya havâle, banka-müşteri ilişkisi ise bu akitlerden doğan borç kapsamındadır. İstisna olarak şayet kuyumcu, bankayla yaptığı anlaşmaya göre taksitli altın satım bedellerini bankadan taksitle tahsil edecekse bu sözleşme akdin kurulma anından itibaren nesîe ribası nedeniyle caiz değildir.

Elektronik ortamlarda altın satımı da yukarıda ifade edilen gerekçe ve şartlarla caizdir. Zira altının müşteriye ulaştırılması sürecindeki araçlar, tarafların vekilidir. Altın bedeli olan para ise bankalar aracılığıyla peşin olarak ödenmektedir. Ayrıca elektronik ortamlarda altın satımlarında, diğer satışlardan farklı olarak muhayerlik hakkı da söz konusu değildir. Sarf akdinde şart muhayerliğinin olmadığı bilinmekle beraber, günümüzde cayma hakkının olmama nedeni altın kurlarındaki dalgalanmadır. Bu da örfen akdin peşin olarak gerçekleştiğini göstermektedir.

● Altının fikhî mahiyetinin para olduğu sonucuna binaen karşılaşılan muhtemel problemlerden ikicisi mübadeleye konu olan bedellerin eşit olmamasıdır. Tabiatıyla eşit olma şartı, bedellerin aynı cins olması durumunda geçerlidir. Bedeller arası eşitlik hususunda günümüzde karşılaşılan somut problemler çerçevesinde şu sonuçlar ifade edilmelidir:

✓ Altınlar, içerisindeki katkı madde oranına ve farklı şekilleri itibariyle çok çeşitlidir. Geçmişte altınlar kendi karışımlarında bulunan katkı madde oranlarına göre

tasnif edilmiş ve bu tasnife göre sarf akdine konu olmuşlardır. Günümüzde ise altın alaşımlarındaki katkı madde oranları gelişmiş mühendislik yöntemleriyle, objektif veriler ışığında çok hassas bir şekilde tespit edilmektedir. Alaşım içerisindeki altın miktarını tespit yöntemleriyle elde edilen sonuçlar, hassas birer ölçü birimi olan milyem/karat olarak belirtilmektedir. Dolayısıyla farklı karışımlara sahip altınların sarf şekilleri, günümüzde çok nadiren görülmektedir. Bu sarf şekilleri konusunda beyan edilen icthadlar, günümüzde içerisindeki altın ve katkı maddesi net olarak tespit edilemeyen altınların sarfında geçerlidir. Ayrıca milyem hesabıyla miktar olarak eşitlenmiş altınların mübadelesinde gramların eşit olmamasının sarf akdinin şartlarında beyan edilen bedellerin eşit olması şartına zarar vermemektedir.

✓ Altın-altın değişiminde eskilik-yenilik, işçilikli-işçiliksiz gibi hususlara riayet edilmeyip bedellerin eşit olması kuralı, üretim sürecinden çıkmış ve bireylerin elinde veya piyasada tedavül eden altınlar için geçerlidir. Şöyle ki cumhura göre sanatkâr altını üretir ve bu işçilik ücretini kuyumcudan altın veya farklı bir cins olarak tahsil eder. İşçilikli altının ilk üretiminde eğer hammadde olan altın kuyumcuya ait ise icâre akdi (ecîr-i müşterek), hammadde sanatkâra ait ise bu takdirde de istisnâ' akdi kapsamındadır. Fakat üretim sürecinden geçmiş ve altının ilk sahibi tarafından işçilik ücreti ödenmiş altının tekrar satımında bu farkın dikkate alınmaması gerekir. Zira altının ilk sahibinin bunlar üzerinde fiziki bir emeğinden söz edilememektedir.

✓ İşçilikle alakalı ve üretici ücreti olarak ödenen fazla altınla ilgili yukarıda ifade edilen kanaatler, üretim sektörünün bütün aşamaları için geçerlidir. İşçilik ücretinin altın olarak tahsil edildiği milyem hesaplaması, üretici ücretlerinin enflasyon karşısında erimesine karşı bir önlem olarak ortaya çıkmıştır. Bu şekilde yapılan hesaplamasının objektif ve hakkaniyete en uygun mübadele şekli olmasından ötürü fazlalık ribâsı kapsamında değerlendirilmesi isabetli değildir.

✓ Günümüzde para olarak kabul edilen sarrafiye ve külçe altınlarda da ödenen işçilik ücreti ihtiyaç ilkeleri kapsamında caizdir. İfade ettiğimiz cevaz görüşüne şu kaydın düşülmesi elzemdir. Devlet kurumu olan darphanenin ürettiği sarrafiye altınlarda işçilik ücreti alınmamalı bu hizmet devlet tarafından karşılıksız olarak üstlenilmelidir. Zira para basma devletin görevidir ve bu görevi kâğıt paralarda tatbik etmektedir. Dolayısıyla aynı uygulama sarrafiye ürünlerde de tatbik edilmelidir.

Çalışmamızda elde edilen veriler çerçevesinde birtakım teklifler sonuç aşamasında ifade edilmelidir:

- Taşlı altınların mübadelesinde taş ve altın gramlarının ayrı ayrı tespiti büyük öneme sahiptir. Bunun için atölyeler, taşlı ürünlere taş ve altın gramını net bir şekilde beyan eden barkod basmalıdır. Bu barkod atölyeci tarafından ilgili ürünün üretimi sırasında basılmalı ve satışa sunulan ürünün kimliği olarak görülmelidir. Bu uygulamayla hem kuyumcu hem de müşteri yaptıkları mübadelede altın miktarı açısından herhangi bir cehalet unsuruyla karşı kaşıya kalmayacaktır. Netice olarak mübadelelerde muhtemel fazlalık ribâsının önüne geçilecektir. Bu öneri taşlı ürün bedelinin ister altın ister farklı bir para birimi olması durumunda da geçerlidir. Bu uygulamayla bedelin altın olmadığı mübadelelerde değersiz taşların altın gramına dahil edilmesi gibi suiistimallerin de önüne geçilmiş olacaktır.

- Örfün peşin kabul ettiği süreler dışında yapılacak mübadelelerle alakalı olarak şu teklifler sunulmuştur: Kuyumcuların farklı şehirlerdeki toptancılardan altın temininde kabz/peşin olmama probleminin çözümüne dönük olarak “takas merkezleri” kurulmalıdır. Takas merkezleri, ticari kimlik taşımayan kuyumcu odalarına bağlı olmalı veya bağımsız faaliyet göstermelidir. Bu kurumların bağımsız olmaları bedellerin kabzı açısından büyük öneme sahiptir. Zira ticari kimliği olan kurumların aracılığı yeni bir kabz sorununu beraberinde getirecektir. Buna göre takas merkezi alım satım yapmayacak, tarafların vekili sıfatıyla işlem yapacaktır.

- Kuyumculuk sektöründeki altın mübadele işlemlerinin ele alındığı bu araştırmanın sahasında yapılan Türkçe eserler arasında ilk olması, bazı problemlerin görülmesine neden olmuştur. Şüphesiz konunun hukuk/fıkıh ve iktisat bilimlerini ilgilendiren yönleri bulunmaktadır. Bu yönüyle her iki alanın uzmanları birikimlerini altın mübadele işlemleri konusunda buluşturmalı, multidisipliner çalışmalar yapmalı; ilmi, akademik ve uygulanabilir öneriler geliştirmelidir. Ayrıca bu çalışmada sadece tezgâh üstü piyasalardaki altın mübadele işlemleri değerlendirilmiştir; finansal piyasalarda gerçekleştirilen altın mübadele işlemlerinin fikhî değerlendirmesi ise çalışılması tavsiye edilen önemli bir konudur.

En doğrusunu Allah (c.c.) bilir...

KAYNAKÇA

AAOIFI (Accounting and Auditing Organization for Islamic Financial Institutions/İslamî Finans Kuruluşları İçin Muhasebe ve Denetleme Kurumu), *el-Me'âyîru 'ş-şer'iyye*, Manama 2017.

Abbâdî, Abdullah Abdurrahim, *Mevkîfü 'ş-şer'îa mine 'l-mesârîfi 'l-İslâmiyyeti 'l-muâsıra*, Beyrut 1981.

Abdullah b. Beyye, "Ahkâmu'n-nukûdi 'l-verakıyye ve teğayyur kıymeti 'l-umlât", *MMFİ*, 1986, sy. 3, III, ss. 1833-1865.

Âbî, Salih Abdu's-semî', *Cevâhirü 'l-iklîl şerhu Muhtasari 'l-Halîl*, I-II, Beyrut, ty.

Adevî, Ebü'l-Hasen Alî b. Ahmed b. Mükremillâh (Mükerrem) es-Saîdî (v. 1189/1775), *Hâşiyetü 'l-Adevî 'alâ şerhi Kifâyeti 't-tâlibi 'r-rabbânî*, (thk. Yûsuf eş-Şeyh Muhammed el-Bukâ'î), I-II, Dârü'l-Fıkr, Beyrut 1994.

Adevî, Muhammed Hasaneyn Mahlûf, *et-Tibyân fî zekâti 'l-esmân*, 1. Baskı, Mısır 1925.

Affâne, Husâmeddin, *Fıkhü 't-tâciri 'l-muslim ve âdâbuh*, Kudüs 2005.

Ahmed Muhyiddîn ve Ahmed Hasen (Editör), *Fetâvâ el-hıdemâti 'l-masrifîyye*, Mecmûatü Delletü'l-Bereke, y.y., t.y.

Akdiş, Muhammed, *Para Teorisi ve Politikası*, 2. Baskı, Ankara 2011.

Akın, Hatice, *Kuyumculuk Sektörünün Vergilendirilmesi*, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2008.

Aksoy, Hatice, Faiz Teorisi Özelinde Hanefî Mezhebinde Cins Anlayışı, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 2018.

Aktan, Hamza, "İstisnâ", *DİA*, XXIII, ss. 393-396.

Aktepe, İshak Emin, *Katılım Finans*, İstanbul 2017.

_____ "Kredi Kartları ve İslam Hukuku", *Fıkhî Açından Finans ve Altın İşlemleri*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2012, ss. 373-386.

Ali Haydar Efendi, *Dürerü 'l-hükkâm şerhu Mecelleti 'l-ahkâm* (trc: Fehmi el-Hüseynî), I-IV, Dârü'l-Kütübi'l-ilmîyye, Beyrut 2003.

_____ *Dürerü 'l-hükkâm şerhu Mecelleti 'l-ahkâm*, I-IV, İstanbul 1314/1896.

Apaydın, Hacı Yunus, "Müzakere", *Fıkhî Açından Finans ve Altın İşlemleri*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2012, ss. 145-151.

Aren, Sadun, *İstihdam Para ve İktisadi Politika*, 12. Baskı, Ankara 2005.

_____ *Ekonomi Dersleri*, 4. Baskı, Ankara 2014.

Artuk, İbrahim, "Fels", *DİA*, XII, ss. 309-311.

Ateş, Süleyman, *Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, I-XII, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul 1988.

Aybakan, Bilal, *İslam Hukukunda Borçların İfası*, İFAV Yayınları, İstanbul 1998.

_____ "Sarf", *DİA*, XXXVI, ss. 137-140.

_____ "Mebi", *DİA*, XXVIII, ss. 212-214.

_____ "Nakit", *DİA*, XXXII, ss. 324-326.

_____ "Selem", *DİA*, XXXVI, ss. 402-406.

_____ "Teberru", *DİA*, XL, ss. 215-216.

Aynî, Ebû Muhammed Mahmud b. Ahmed (v. 855/1451), *el-Binâye fî şerhi'l-Hidâye*, 1. Baskı, I-XIII, (thk. Eymen Salih Şâban), Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2000.

Bâbertî, Ekmelüddîn Muhammed b. Mahmud (v. 786/1384), *Şerhu'l-İnâye ale'l-Hidâye*, I-X, Dârü'l-Fikr, Dimaşk, ty.

Bâcî, Ebü'l-Velîd Süleymân b. Halef b. Sa'd et-Tücübî (v. 474/1081), *el-Müntekâ şerhu'l-Muvattâ*, 2. Baskı, I-VII, Dârü'l-Kütübi'l-İslâmiyye, Kahire, ty.

Bâi'uz-zehab ve'l-mücevherât, I-III, el-Müessesetü'l-âimme lit'ta'lîmi'l-fennî ve't-tedri'bi'l-mihenî, Riyad, ty.

Bakkal, Ali, "İslam Hukukunda Para ve Faiz Telakkisi Zaviyesinden Enflasyon Farkının Ödenmesi Problemi", *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy.1, Şanlıurfa 1992, ss. 45-80,

Baktır, Mustafa, "İslam Hukukunda Zarûret Hali ve Faiz İlişkisi", *I. İslam Ticaret Hukukunun Kongresi*, (Edt. Mehmet Bayyığit), Konya 1997.

Ba'î, Alaaddin Ebi'l-Hasen b. Muhammed (v. 803/1401), *el-Ahbâru'l-İlmiyye mine'l-ihiyârâti'l-fıkhiyye li şeyhi'l-İslâm İbn Teymiyye*, Riyad, ty.

Bardakoğlu, Ali, "İcâre", *DİA*, XXI, ss. 379-388.

Bayındır, Abdülaziz, *Ticaret ve Faiz*, İstanbul 2016.

_____ "İslam'da Faiz Mefhumu ve Unsurları", *Para, Faiz ve İslam*, İstanbul 1992, ss. 117-159,

_____ "Başlangıçtan Günümüze Kadar İslam Toplumunda Madeni Paralar ve Kâğıt Paralar", *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 2, İstanbul 2000, ss. 15-36.

_____ “Faizin Çerçevesi ve Faiz Enflasyon İlişkisi”, *Güncel Dinî Meseleler İstişare Toplantısı - III*, Afyonkarahisar 2010, ss. 130-155.

Bayındır, Servet, “Finansal Türev Varlıklar ve Bu Varlıklar Üzerine Yapılan Sözleşmelerin Fikhî Tahlîli”, *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 12, İstanbul 2005, ss. 51-73.

Bayraktar, Ahmet, *İslam Hukukunda E-Ticaret*, 1. Baskı, Ankara 2017.

Bâbekir, Ahmed Hâlid, “Ta’kîb ‘alâ bahsi ahkâmü’t-te‘âmül fi’z-zeheb ve’l-fidda ve tatbîkâtühü’l-mu‘âsıra”, *Buhûsu Nedveti’l-Bereke*, Cidde 2013, ss. 161-181.

Bâz, Abbas Ahmed Muhammed, *Ahkâmü sarfî’n-nukûd ve’l-umlât fi’l-fikhi’l-İslâmî ve tatbîkâtühü’l-mu‘âsıra*, Amman 1999.

_____ “Ahkâmü bey‘i ve şirâi’z-zeheb ve’l-fidda bi vâsitati’ş-şîkât”, *Dirâsâtü ulûmi’ş-şer‘iyye ve’l-kânûn*, XXXIII, 1, Amman 2006.

Belâzûrî, Ahmed b. Yahyâ b. Câbir b. Dâvûd, *Fütûhu’l-büldân*, Beyrut 1988.

Berakâtî, Nâsır b. Abdulkerîm b. Abdullah, *el-Ahkâmü’l-fikhiyye li nevâzili’z-zeheb ve’l-fidda*, Riyad 2008.

Beydâvî, Abdullah b. Ömer (v. 685/1286), *el-Ğâyetü’l-kusvâ fi dirâyeti’l-fetvâ*, 1. Baskı, I-II, Beyrut 2008.

Beyhakî, Ebu Bekir Ahmed b. Hüseyin b. Ali (v. 458/1065), *es-Sünenü’l-kübrâ*, (thk. Muhammed Abdülkâdir Atâ), I-X, Beyrut 2003.

Bilmen, Ömer Nasuhi (v. 1971), *Hukuk-i İslâmîyye ve Istilahat-ı Fıkhiyye Kamusu*, I-VIII, İstanbul 1970.

_____ *Büyük İslam İlmihali*, İstanbul, ty.

Bin ‘alî, Abdulhamîd b. Abdusselâm, *Ahkâmü bey‘ ve şirâi’z-zeheb ‘abra eşheri’l-vesâili’t-ticâriyyeti’l-hadîse dirâse fikhiyye mukârane*, Riyad, t.y.

Birgivî, Mehmed b. Pir Ali (v. 981/1573), *et-Tarîkatü’l-Muhammediyye ve’s-sîratü’l-Ahmediyye*, 1. Baskı, Dımaşk 2011.

Bozkurt, Nebi, “Kuyumculuk”, *DİA*, XXVI, ss. 513-516.

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail (v. 256/869), *el-Câmi‘u’s-sahîh*, I-IX, Dâru Tavkı Necât, Beyrut 1422.

Buhûtî, Mansur b. Yûnus (v. 1051/1641), *er-Ravdu’l-murbi’ şerhu zâdi’l-müstakni’*, Beyrut 1996.

_____ *Keşşâfû'l-kınâ 'an metni'l-İknâ'*, (thk. İbrahim Ahmed Abdülhamîd), I-VI, Riyad 2003.

_____ *Şerhu münteha'l-irâdât*, I-III, Beyrut 1993.

Burhânü's-Şerîa, Burhânüddîn Mahmud b. Ahmed b. Abdulazîz el-Buhârî el-Mergînânî (v. 616/1219), *el-Muhîtü'l-Burhânî fi'l-fikhî'n-Nu'mânî* (thk. Abdulkerîm Sâmi el-Cündî), 1. Baskı, I-X, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2004.

Câdelhak, Ali Câdelhak (v. 1996), *Buhûs ve fetâvâ İslâmiyye fi kazâyâ mu'âsıra*, I-III, Kahire 1995.

Cengiz, Haydar, *İslam'a Göre Alışveriş ve Kuyumculuk*, İstanbul, t.y.

Cenkô, 'Alâuddîn b. Abdurrezzâk, *et-Tekâbuz fi'l-fikhî'l-İslâmî ve eseruhû 'ale'l-buyû'î'l-mu'âsıra*, 1. Baskı, Ürdün 2004.

Cezîrî, Abdurrahman b. Muhammed (v. 1941), *el-Fikh 'ale'l-mezâhibi'l-erba'a*, I-V, Beyrut 2003.

Cüveynî, İmâmü'l-Harameyn Ebü'l-Meâlî Rukneddin Abdülmelik b. Abdullah (v. 478/1085), *el-Burhân*, I-II, Beyrut 1997.

Cüveynî, *Nihâyetü'l-matlab fi dirâyeti'l-mezheb*, I-XX, Beyrut 2007.

Çakır, Mustafa "Altın ve Gümüşün Kendi Cinsi ile Mübadelesinde Kalite ve İşçilik Farkı Meselesi", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sy.32, Konya 2018, ss. 47-69.

Çalış, Halit, *İslam Hukukunda Özel Mülkiyet ve Sınırlamaları*, Konya 2004.

_____ "İslam Hukukunda Akit Serbestisi ve Genel Olarak Sınırlamaları", *Dinî Araştırmalar*, c. 7, sy. XVIII, ss. 269-295.

Çeker, Mustafa, "Banka Hukuku Açısından Havale İşlemi ve Karşılaşılan Sorunlar", *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, XII, Ankara 2008, ss. 63-76.

Çeker, Orhan, *Fıkıh Dersleri*, Konya 2011.

_____ *İslâm Hukukunda Akidler*, Konya 2014.

Çetin, Mehmet, *İslam'da Kuyumculuk*, 2. Baskı, Ankara 2018.

Darîr, es-Sıddîk Muhammed el-Emîn, *el-Ğarar ve eseruhü fi'l-ukûd fi'l-fikhî'l-İslâmî*, Cidde 1990.

_____ "el-İhtiyârât", *MMFİ*, 1992, sy. 7, I, ss. 261-272.

_____ "el-Kabz", *MMFİ*, 1990, sy. 6, I, ss. 465-492.

_____ "Bey'u'l-urbûn", *MMFİ*, 1994, sy. 8, I, ss. 645-669.

Dâmâd, Abdurrahman b. Muhammed b. Süleyman (v. 1078/1667), *Mecma'u'l-enhur fi şerhi Mülteka'l-ebhur*, Beyrut ty., I-II.

Desûkî, Şemsüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Arafe (v. 1230/1815), *Hâşiyeye 'ale'ş-Şerhi'l-kebîr*, I-IV, Dârü'l-Fikr, Beyrut, ty.

Dihlevî, Şâh Veliyyullâh (v. 1176/1762), *Hüccetullâhi'l-bâliğa*, 1. Baskı, I-II, Beyrut 2005.

Dirînî, Muhammed Fethi, *Buhûs mukârene fi'l-fikhi'l-İslâmî*, I-II, Beyrut 2008.

Djibrilla, Moctar Moussa, *Contemporary Forward Gold Transactions And Their Harmonization With Views Of Ibn Taymiyyah And Ibn Qayyim Al-Jawziyyah: Comex New York Gold Futures As Case Study*, Academy Of Islamic Studies University Of Malaya, Kuala Lumpur 2017.

Diyk Fetvalar, 3. Baskı, Ankara 2015.

Doğan, Ayşe Özlem, *Altın Bankacılığı ve Türkiye Uygulaması*, Marmara Üniversitesi Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2010.

Döndüren, Hamdi, *Ticaret ve İktisat İlmihali*, İstanbul 1993.

_____ “İslam'da Para, Faiz ve Enflasyon İlişkileri”, *Para, Faiz ve İslam*, İstanbul 1992, ss. 243-278.

_____ “Kur'an ve Sünnete Göre Altınla İlgili Ticaret Muameleleri”, *Güncel Dini Meseleler İstişare Toplantısı-III*, Afyonkarahisar 2010.

Dumlu, Emrullah, “Fıkhî Açından Altın Hesabı”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* sy. 20, Konya 2012, ss. 237-266.

Durmuş, Abdullah, *Fıkhî Açından Günümüz Para Mübadelesi İşlemleri*, 2. Baskı, İstanbul 2014.

Ebû Dâvûd, Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî (v. 275/888), *es-Sünen* (thk. Şuayb Arnavut ve Muhammed Kâmil), I-VII, Dârü'r-Risâleti'l-'alemiyye, Dımaşk 2009.

Ebû Ğudde, Abdüssettâr, *Buhûs fi'l-muâmelât ve'l-esâlîbi'l-masrifîyyeti'l-İslâmiyye*, I-IV, Kuveyt 1993.

_____ “el-İhtiyârât fi'l-esvâkı'l-mâliyye”, *MMFİ*, 1992, sy. 7, I, ss. 327-340.

Ebû Yûsuf, Yakub b. İbrahim el-Kûfî, (v. 182/798) *Kitâbü'l-Harâc*, (thk. Tâhâ Abdurraûf Sa'd, Sa'd Hasan Muhammed), el-Mektebetü'l-Ezheriyye li't-Turâs, Kahire 1979.

Erdoğan, Mehmet, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 2010.

Eren, Fikret, *Borçlar Hukuku Genel Hükümler*, I-II, Ankara 1987.

Ergin, Feridun, *Para Politikası*, İstanbul 1983.

Erkal, Mehmet (v. 2015), “Madeni Para, Banknot ve Kâğıt Para Mübadelesinde Faiz”, *Para, Faiz ve İslam*, İstanbul 1992, ss. 219-241.

_____ “İslam’ın İlk Devirlerinde Para ve Zekât Nisabının Hesaplanması”, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, III, İstanbul 1985, ss. 79-101.

Esen, Hüseyin, “Alacak-Borç İlişkileri ve Fıkhî Sorunlar”, *Fıkhî Açından Finans ve Altın İşlemleri*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2012, ss. 261-303.

Esener, Turhan, *Borçlar Hukuku I*, Ankara 1969.

Farfûr, Muhammed Abdullatîf, “Ahkâmü’n-nukûdi’l-verakiyye”, *MMFİ*, 1986, sy. 3, III, ss. 1710-1765.

Fidan, Mehmet Maşuk, *Kuyumculuk Muhasebesi*, İstanbul 2019.

Fetâvâ'l-Hindiyye (el-Fetâvâ el-Alemgiriyye), I-V, Diyarbakır 1310/1892.

Fetâvâ'l-lecneti'd-dâime li'l-buhûsi'l-ilmiiyye ve'l-iftâ, (der. Ahmed b. Abdurrezzak er-Ruveş), Riyad 1999.

Gazzâlî, Ebû Hamid Muhammed b. Muhammed (v. 505/1111), *el-Vasit fi'l-fikh*, (thk.Ahmed Mahmûd İbrâhim ve Muhammed Muhammed Tâmir), I-VII, Kahire 1997.

Geçkinli, Ayşe Emel, “Altın”, *Altının İktidarı, İktidarın Altınları*, (edt. Şennur Şentürk), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2004, ss. 17-37.

Gezgin, Yusuf Erdem, *Harâc ve Emvâl Literatürünün Dört Temel Eserinde Altın ve Gümüş*, Konya Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Semineri, Konya 2017.

Gözübenli, Beşir, *İslam’da Para ve Fonksiyonları*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Erzurum 1986.

_____ “İslam Borçlar Hukukunda Altınla Alakalı Hükümler”, *Güncel Dini Meseleler İstişare Toplantısı-III*, Afyonkarahisar 2010.

_____ “İslam Hukuku Kültüründe Para”, *Para, Faiz ve İşlem*, İstanbul 2015, ss. 85-132.

Günal, Mehmet, *Para Banka ve Finansal Sistem*, 4. Baskı, Ankara 2012.

Günay, Hacı Mehmet, *İslam Hukukunda ve Osmanlı Uygulamasında Kamu Malları*, İstanbul 2001.

Güney, Necmeddin, *Satım Akdi Özelinde İslam Borçlar Hukukunda Garar*, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya 2013.

Gürbüz, Mehmet, *İslam Hukuku Açısından Altın Bankacılığı*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ 2016.

Haccâvî, Ebü'n-Necâ Şerefüddîn Mûsâ b. Ahmed b. Mûsâ el-Makdisî (v. 968/1560), *el-İknâ' li-tâlibi'l-intifâ'* (thk. Abdullah Abdülmuhsin et-Turkî), 3. Baskı, I-IV, Dârü'l-Melik Abdilaziz, Riyad 2002.

Hamed Osmân, Abdulmuttalib, *el-Mu'âmelâtü'l-mâliyye ve't-ticâriyye (Suâl ve Cevâb)*, Beyrut 2008.

Hammâd, Nezîh, *el-'Ukûdü'l-mürakkebe fi'l-fikhi'l-İslâmî*, 2. Baskı, Dârü'l-Kalem, Dımaşk 2011.

_____ *Mu'cemü'l-müstalahâti'l-mâliyye ve'l-iktisâdiyye fi lügati'l-fukahâ*, 1. Baskı, Cidde 2008.

_____ "el-Müşâraketü'l-mütenâkisa ve ahkâmühâ fi dav'i'l-'ukûdi'l-müstecidde", *MMFİ*, 2001, sy. 13, III, ss. 503-527.

Hammûd, Sâmi Hasen Ahmed, *Tatvîru'l-a'mâli'l-masrifîyye bimâ yettifiku ve's-şeriat'l-İslâmiyye*, Kâhire 1991.

Harun Halîf Cîlî, "el-Vefâ bi'l-va'd fi'l-fikhi'l-İslâmî", *MMFİ*, 1988, sy. 5, II, ss. 881-908.

Hasenî, Ahmed Hasen Ahmed, *Tatavvuru'n-nükûd fi dav'i's-şer'ati'l-İslâmiyye*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Câmi'atü Ümmi'l-Kurâ, Mekke 1988.

Hâşim Ma'rûf, el-Hüseynî, *Nazariyyetü'l-akd fi'l-fikhi'l-Câferî*, Beyrut 1996.

Hattâb, Ebû Abdullah Muhammed b. Muhammed Abdurrahmân el-Mağribî (v. 954/1547), *Mevâhibü'l-celîl li şerh-i muhtasari'l-Halîl*, I-VI, Beyrut 1992.

Hind b. Bâz, *Bey'u'z-zeheb bi'l-âcil ve suveruhü'l-mu'âsıra*, Riyad, t.y.

Hirâkî, Ebü'l-Kâsım Necmuddin Cafer b. El-Hüseyn (v. 334/945), *el-Muhtasar*, (thk. Muhammed Züheyr eş-Şâviş), Dımaşk 2000.

Huraşî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Alî el-Mâlikî (v. 1101/1690), *Şerhu Muhtasar Halîl*, 2. Baskı, I-VIII, Bulak 1901.

İbn Abdülber, Ebû Ömer Yûsuf b. Abdullah b. Muhammed (v. 463/1071), *el-İstizkâr*, I-IX, (thk. Salim Muhammed Atâ ve Muhammed Ali Muavviz), Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2000.

İbn Abdülber, *el-Kâfi fî fikhî ehli'l-Medîne* (thk. Muhammed Muhammed el-Moritânî), I-II, 2. Baskı, Mektebetü'r-Riyâd el-Hadîse, Riyad 1980.

İbn Âbidîn, Muhammed Emin b. Ömer b. Abdülaziz ed-Dımaşkî (v. 1252/1836), *Reddü'l-muhtâr ale'd-Dürri'l-muhtâr şerhu tenviru'l ebsâr*, I-VI, Dârü'l-Fıkr, Beyrut 1992.

_____ *Tenbîhü'r-rukûd 'alâ mesâili'n-nükûd (Resâil İbn Âbidîn içerisinde)*, I-II, İstanbul 1901.

İbn Hacer el-Askalânî, Şihâbüddin Ahmed b. Muhammed (v. 852/1448), *Fethu'l-bârî bi şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, I-XIII, (thk. Abdulaziz b. Abdullah b. Bâz ve diğerleri), Beyrut 1960.

İbn Hacer el-Heytemî, Ebü'l-Abbâs Şihâbüddin Ahmed b. Muhammed b. Muhammed es-Sa'dî (v. 974/1567), *Tuhfetü'l-muhtâc fî şerhi'l-Minhâc* (Şirvânî ve İbn Kasım'ın haşiyeleriyle birlikte), 1. Baskı, I-X, el-Mektebetü't-Ticâriyyetü'l-Kübâ, Kahire 1983.

İbn Haldûn, Ebû Zeyd Veliyyüddin Abdurrahmân b. Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Hasen el-Hadramî el-Mağribî et-Tûnisî (v. 808/1406), *Mukaddime*, 1. Baskı, I-II, Dımaşk 2004.

İbn Hazm, Ebû Muhammed Ali b. Ahmet b. Said (v. 456/1064), *el-Muhallâ bi'l-âsâr*, 3. Baskı, I-XII, (thk. Abdülğaffâr Süleyman el-Bindârî), Beyrut 1934.

İbn Hümâm, Kemalüddin Muhammed b. Abdulvâhid (v. 861/1456), *Şerhu Fethu'l-kadîr*, I-X, Beyrut 2003.

İbn Kayyım, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ebî Bekir b. Eyyûb (v. 751/1350), *İ'lâmü'l-muvakkî'in an Rabbi'l-âlemîn*, 1. Baskı, I-VII, Riyad 2002.

İbn Kudâme, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Muhammed (v. 620/1223), *el-Muğnî*, I-X, Kahire 1968.

İbn Kudâme, Ebü'l-Ferec Şemsüddin Abdurrahmân b. Muhammed b. Ahmed el-Makdisî (v. 682/1283), *eş-Şerhu'l-kebîr (el-matbû' me'a'l-Mukni' ve'l-İnsâf)*, I-XXX, Kahire 1995.

İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerrrem (v. 711/1311), *Lisânu'l-'Arab*, I-XV, Dâru Sâdr, Beyrut 1993.

İbn Müflih, Ebû Abdillâh Şemsüddin Muhammed b. Müflih b. Muhammed el-Makdisî er-Râmînî (v. 763/1362), *Kitâbü'l-fürû'*, I-XI, Beyrut 2003.

İbn Müflih, Ebû İshâk Burhânüddin İbrâhîm b. Muhammed b. Abdillâh er-Râmînî ed-Dımaşkî (v. 884/1479), *el-Mübdî' fî şerhi'l-Mukni'*, 1. Baskı, I-VIII, Beyrut 1997.

İbn Münzir, Ebû Bekir Muhammed b. İbrahim en-Nîsâbü'rî (v. 319/931), *el-İşrâf 'alâ mezâhibi'l-ulemâ*, I-X, (thk. Sağîr Ahmed el-Ensârî Ebû Hammâd), Abu Dabi 2004.

İbn Münzir, *el-İkna'*, I-II, (thk. Abdullah b. Abdu'l-Aziz el-Cebrîn), Riyad 1988.

İbn Münzir, *el-İcmâ'* (tah: Fuâd Abdulmun'im Ahmed), Riyad 2004.

İbn Nüceym, Zeynülâbidîn b. İbrahim, b. Muhammed (v. 970/1562), *el-Bahru'r-râik şerhu Kenzü'd-dekâik*, 2. Baskı, I-VIII, Kahire 2000.

İbn Nüceym, *el-Eşbah ve'n-nezâir*, Beyrut 1999.

İbn Receb el-Hanbelî, Ebü'l-Ferec Zeynüddîn Abdurrahmân b. Ahmed b. Abdurrahmân Receb el-Bağdâdî ed-Dımaşkî (v. 795/1393), *el-Kavâid (Tahrîrü'l-kavâ'id ve tahrîrü'l-fevâ'id)*, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, ty.

İbn Rüşd el-Hafîd, Ebü'l-Velîd Muhammed b. Ahmed (v. 595/1198) *Bidayetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid*, I-IV, Kahire 2004.

İbn Rüşd el-Cedd, Ebü'l-Velîd Muhammed b. Ahmed (v. 520/1126), *el-Beyân ve't-tahsîl ve'ş-şerh ve't-tevcîh ve't-ta'lîl li mesâili'l-müstahrece*, I-XX, (thk. Muhammed haccî), Beyrut 1988.

_____ *el-Mukaddimât ve'l-mumehhidât*, I-III, Beyrut 1988.

İbn Teymiyye, Takiyyuddin Ahmed b. Abdulhalim (v. 728/1327), *Mecmûu fetâvâ*, I-XXXVII, (thk. Âmir el-Cezzar ve Enver el-Bâz), Riyad 2005.

_____ *el-Fetâva'l-kübrâ*, I-VI, (thk. Muhammed, Abdulkadir Atâ ve Mustafa) Beyrut 1987.

_____ *Tefsîru âyâtin üşkilet*, I-II, Riyad 1996.

İlîş, Muhammed, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. el-Mısrî (v. 1299/1882), *Minahü'l-celîl 'alâ Muhtasari'l-Halîl*, I-IX, Dârü'l-Fikr, Beyrut 1989.

İmrânî, Abdullah b. Muhammed b. Abdullah, el-Ukûdü'l-mâliyyeti'l-mürakkebe: Dirâsetün fikhiyyetün ta'sîliyyetün ve tatbikiyyetün, Riyad 2010.

Kadri Paşa, Muhammed (v. 1306/1888), *Mürşidü'l-hayrân ilâ ma'rifeti ahvâli'l-insân*, 2. Baskı, el-Matbaatü'l-kübrâ, Kahire 1891.

Kallek, Cengiz, *Sosyal Servet (İslam'da Yönetim-Piyasa İlişkisi)*, 1. Baskı, İstanbul 2015.

_____ "Narh Konusuna Yeniden Bakış" *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sy.7, Konya 2006, ss. 257-276.

_____ "Kaparo", *DİA*, XXIV, ss. 339-340.

_____ “Narh”, *DİA*, XXXII, ss. 387-389.

Kandîl, Mücâhid Hişâm Selîm, *es-Semeniyyetü ve münâsebetuhâ li ahkâmi'z-zeheb ve'l-fidda fi'ş-şerî'ati'l-İslâmiyye*, Hartum 2003.

Karadâgî, Ali Muhyiddîn, *Mebdeü'r-rizâ fi'l-ukûd dirâse mukârene fi'l-fikhi'l-İslâmî*, I- II, Beyrut, 1985.

_____ *Buhûs fi'l-iktisâdi'l-İslâmî*, Beyrut 2002.

_____ “el-Kabz”, *MMFİ*, 1990, sy. 6, I, ss. 555-634.

_____ “Tezebzübü kıymeti'n-nukûdi'l-verakiyye ve eseruhû 'ale'l-hukûki ve'l-iltizâmâti alâ dav'i kavâidi'l-fikhi'l-İslâmî”, *MMFİ*, 1988, sy. 5, III, ss. 1777-1806.

_____ “et-Ta'kîb ve'l-münâkaşa”, *MMFİ*, 1998, sy. 11, I, ss. 541-610.

_____ “Ahkâmü't-tasarruf fi'd-düyûn dirâse fikhiyye mukârane”, *MMFİ*, 1998, sy. 11, I, ss. 93-156.

_____ “Eseru't-tedahhum ve'l-kesâd fi'l-hukûk ve'l-iltizâmâti'l-âcile ve mevkîfi'l-fikhi'l-İslâmî”, *MMFİ*, 1995, sy. 9, II, ss. 453-602.

_____ “Ahkâmü't-te'âmül fi'z-zeheb ve'l-fidda ve tatbîkâtuhü'l-mu'âsıra”, *Buhûsu Nedveti'l-Bereke*, Cidde 2013, ss. 83-162.

Karâfî, Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. İdrîs b. Abdirrahmân el-Mısırî (v. 684/1285), *Envârü'l-burûk fi envâ'i'l-fürûk*, I-IV, (thk. Ömer Hasan el-Kayyâm), Beyrut 2014.

_____ *ez-Zahîra*, (thk. Muhammed Haccî, Sa'îd A'râb ve Muhammed Ebû Hubze), 1. Baskı, I-IXIV, Dârü'l-Ğarbi'l-İslâmî, Beyrut 1994.

Karaman, Hayrettin, “Alışverişte vade farkı”, *İslam Hukukuna Göre Alışverişte Vade Farkı ve Kâr Haddi*, İstanbul 1990.

_____ *Ana Hatlarıyla İslam Hukuku*, I-III, İstanbul 2011.

_____ *Mukayeseli İslâm Hukuku*, I-III, İstanbul 2009.

_____ “Akid”, *DİA*, II, ss. 251-256.

Karârât ve tavsiyyât nedevât el-bereke li'l-iktisâdi'l-İslâmî, (Derl. Abdüsettâr Ebû Ğudde ve Ahmed Muhyiddîn Ahmed), *Mecmûatü Delleti'l-Bereke*, y.y., t.y.

Karârâtü'l-mecma'i'l-fikhi'l-İslâmî, Râbitatü'l-Âlemi'l-İslâmî, 1977-2010, Mekke, t.y.

Karârât ve Tavsiyât, *Mecma'u'l-Fikhi'l-İslâmî ed-Düvelî*, I-II, (1988-2015 arası yapılan toplantıların kararları).

Karârât ve tavsiyât, “Karâr bi şe’ni ticârati’z-zeheb, el-Hulûlü’ş-şer’îyye li ‘ictimâ’i’s-sarfî ve’l-havâle”, *MMFİ*, 1995, sy. 9, I, ss. 369-370.

Karârât ve tavsiyât, “el-Kabz: suveruhu ve bi hâseti’l-müsteccedeti minhâ ve ahkâmühâ”, *MMFİ*, 1990, sy. 6, I, ss. 453-769.

Karârât ve tavsiyât, “Karâr bi şe’ni ahkâmî’n-nukûdi’l-verakıyye ve teğayyuri kıymeti’l-‘umle”, *MMFİ*, 1986, sy. 3, III, ss. 1650-1868.

Karârât ve tavsiyât, “Karâr bi şe’ni’l-esvâkı’l-mâliyye”, *MMFİ*, 1992, sy. 7, I, ss. 711-717.

Karârât ve tavsiyât, “Karâr bi şe’ni’l-itticâr fi’l-umlât”, *MMFİ*, 1998, sy. 11, I, ss. 613-614.

Karârât ve tavsiyât, “Karâr bi şe’ni’l-kabz”, *MMFİ*, 1990, sy. 6, I, ss. 771-772.

Karârât ve tavsiyât, “Karâr bi şe’ni kadâyâ’l-umlât” *MMFİ*, 1995, sy 9, II, ss. 831-832.

Karârât ve tavsiyât, “Karâr bi şe’ni mevdu’i’t-tedahhumi ve teğayyuri kadâyâ’l-umlât”, *MMFİ*, 2000, sy 12, IV, ss. 291-293.

Karârât ve tavsiyât, “Karâr bi şe’n hükmi icrâi’l-‘ukûdi’ş-şer’îyye bi âlâti’l-ittsâli’l-hadîse”, *MMFİ*, sy. 6, II, ss.1267-1268.

Karadâvî, Yûsuf, *Fıkhu’z-zekât*, 25. Baskı, Mısır 2006.

_____ “el-Vefâ bi’l-va’d”, *MMFİ*, 1988, sy. 5, II, ss. 739-860.

Kâdî Abdülvehhâb, Ebû Muhammed Abdülvehhâb b. Alî b. Nasr et-Tağlibî el-Bağdâdî (v. 422/1031), *el-İşrâf ‘alâ nüketi mesâ’ili’l-hilâf*, I-II, Beyrut 1999.

Kâsânî, Ebi Bekr Alâuddîn b. Mes’ud (v. 587/1191), *Bedâi’u’s-sanâi’ fi tertibi’ş-şerâi’*, I-X, Beyrut 2003.

Kaya, Süleyman, *XVIII. Yüzyıl Osmanlı Toplumunda Kredi*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2003.

_____ *XVIII. Yüzyıl Osmanlı Toplumunda Nazari ve Tatbiki Olarak Karz İşlemleri*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2007.

_____ “Müzakere”, *Fıkhi Açından Finans ve Altın İşlemleri*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2012 ss. 397-401.

Kaya, Şuayp, *Türkiye’de Kuyumculuk Sektöründe Çalışma Koşulları (İstanbul Kapalı Çarşı Örneğinde)*, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sivas 2006.

Keleş, Ali, *İslam'a Göre Para Kavramı (Tarihi, Tanımı ve Fonksiyonları)*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Bursa 1998.

el-Kettânî, Muhammed Abdülhay b. Abdilkebîr b. Muhammed el-Hasenî el-İdrîsî, (v. 1962), *et-Terâtibü'l-İdâriyye*, 2. Baskı, I-III, Beyrut, t.y.

Korkmaz, Hüseyin, *İstanbul Altın Borsası ve Sermaye Piyasalarına Etkisi*, Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2009.

Köse, Saffet, *İslam Hukukunda Kanuna Karşı Hile: (Hile-i Şer'iyeye)*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 1993.

_____ *İslâm Hukukunda Bulunmuş Mal ve Çocuk*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1988.

Kuşçuoğlu, Mehmet Zeki, *Resimli Ansiklopedik Kuyumculuk ve Maden Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 2006.

MEB, *Kuyumculuk teknolojisi*, Ankara 2011.

Küleynî, Muhammed b. Yakub (v. 329/941), *el-Kâfî*, I-VIII, Beyrut 2007.

Lila, Nazan. "İslam Hukuku Açısından Online Alışverişte Teslimin Gerçekleşmemesine Bağlı Garar ve Sonuçları". *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 21/39 Sakarya 2019, ss. 253-279.

Mahallî, Celâlüddîn Muhammed b. Ahmed (v. 864/1460), *Şerhu'l-Mahallî ale'l-Minhâc*, (Amîra ve Kalyûbî hâşiyeleriyle birlikte), I-IV, Kahire 1956.

Mâlik b. Enes (v. 179/795), *el-Muvatta'*, (thk. Muhammed Fuat Abdu'l-Bâki), Beyrut 1985.

Makdisî, Ebû Muhammed Bahâuddin Abdurrahman b. İbrahim b. Ahmed (v. 624/1227), *el-Udde Şerhu'l-Umde*, Dârü'l-Hadîs, Kahire 2004.

Mâverdi, Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habîb (v. 450/1058), *el-Hâvi'l-kebîr*, I-XIX, Beyrut 1999.

Mecelle-i ahkâm-ı adliyye, İstanbul 1979.

Menî', Abdullah b. Süleyman, *Buhûs ve fetâvâ fi'l-iktisâdi'l-İslâmî*, I-IV, Riyad 2016.

_____ "Bahs fî'z-zeheb fî ba'z hasâisih ve ahkâmih", *MMFİ*, sy. 9, I, ss. 65-115.

_____ *el-Veraku'n-nakdiyye*, 2. Baskı, Riyad 1984.

_____ “Bahs fî’z-zeheb fî ba’z hasâisih ve ahkâmih”, *II. Uluslararası İslam Ticaret Hukuku Kongresi: Günümüzdeki Meseleler*, KTO Karatay Üniversitesi Yayınları, Konya 2016, ss. 559-585.

_____ “Hükmü kabzi’ş-şeyk”, *MMFİ*, 1998, sy. 6, I, ss. 671-708.

Merdâvî, Alâuddîn Ebü’l-Hasan Ali b. Süleyman (v. 885/1480), *el-İnsâf fî marifeti’r-râcih ani’l-hilâf alâ mezhebi’l-İmam Ahmed*, 1. Baskı, I-XII, (thk. Muhammed Hâmid el-Fakî), Matbaatü’s-Sünneti’l-Muhammediyye, Beyrut 1956.

Mergînânî, Burhanüddîn Ebü’l-Hasan Ali b. Ebû Bekir (v. 593/1197), *el-Hidaye fî şerhi Bidayetü’l-mübtedî*, I-IV, Beyrut 2004.

Merzûkî, Sâlih b. Zâbin, “et-Ta’kîb ve’l-münâkaşa”, *MMFİ*, 1998, sy. 11, I, ss. 541-610.

Merzûkî, Sâlih, “Ticâratü’z-zeheb fî ehemm suverihâ ve ahkâmihâ”, *MMFİ*, 1996, sy. 9, I, ss. 117-280.

Metrek, Ömer b. Abdülazîz, *er-Ribâ ve’l-muâmelatü’l-masrifîyye fî nazari’ş-şerîati’l-İslâmiyye*, Riyad 1993.

Mevsîlî, Ebü’l-Fazl Mecdüddîn Abdullah b. Mahmud (v. 683/1284), *el-İhtiyâr li ta’lîli’l-Muhtâr*, I-V, Kahire 1937.

el-Mevsûatu’l-Fikhîyye el-Kuveytiyye, I-XXXXV, Kuveyt Vakıflar ve İslâmî İşler Bakanlığı, Kuveyt 2005.

el-Mevsûatü’l-ilmîyye ve’l-ameliyye li’l-bünûki’l-İslâmiyye, I-V, Kahire 1982.

Mevvâk, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yûsuf b. Ebi’l-Kâsım el-Abderî el-Gırnâtî (v. 897/1492), *et-Tâc ve’l-iklîl li-Muhtasari Halîl*, 1. Baskı, I-VIII, Beyrut 1994.

Mısrî, Refîk b. Yûnus, “Ahkâmü bey’ ve şirâ hulliyyi-’z-zeheb ve’l-fidda”, *Mecelletu câmi’ati’l-Melik Abdulazîz: el-İktisâdi’l-İslâmiyye*, c. 9, Riyad 1997, ss. 37-68.

Miras, Kâmil, *Sahih-i Buharî Muhtasarı Tecdî-i Sarih Tercemesi ve Şerhi*, 4. Baskı, Ankara 1978.

el-Mu’cemu’l-vasîl, I-II, el-Mektebetü’l-İslâmiyye, Kahire 1972.

Muhammed Emîr el-Mâlikî, *Dav’ü’ş-şümû’ şerhu’l-Mecmû’ fî’l-fikhî’l-Mâlikî*, I-IV, Moritanya 2005.

Münîr İbrahim Hindî, *Şühbetü’r-ribâ fî muamelâtî’l-bünûki’t-taklidiyye ve’l-İslâmiyye : dirase iktisadiyye ve şer’iyye*, İskenderiye 2003.

Mübârefürî, Muhammed b. Abdurrahman b. Abdirrahim (v. 1934), *Tuhfetü’l-Ahvezî bi şerhi Câmi’i-t-Tirmîzî*, I-X, Beyrut, ty.

Mücevherat Sektör Raporu 2018, (haz. T.C. Ticaret Bakanlığı, İhracat Genel Müdürlüğü, Maden, Metal ve Orman Ürünleri Dairesi), Ankara 2018.

Müslim, b. Haccac Ebü'l-Hüseyn el-Kuşeyrî (v. 261/874), *el-Câmiu's-Sahîh*, I-V, (thk. Muhammed Fuad Abdülbâki), Beyrut, ty.

Müsnid, Muhammed b. Abdulaziz, *Fetâvâ İslâmiyye li ashâbi'l-fadîleti'l-ulemâ simâhati's-Şeyh Abdülaziz b. Bâz ve fadîleti's-Şeyh Muhammed b Sâlih b. 'Useymîn ve fadîleti's-Şeyh Abdullah b. Abdurrahman el-Cebrîn idâfeten ile'l-lecneti'd-dâime ve karârâti'l-mecma'i'l-fikhî*, I-IV, Riyad 1993.

Müzenî, Ebû İbrahim İsmail b. Yahya b. İsmail (v. 264/878), *Muhtasaru'l-Müzenî fi fûrûi's-Şâfiyye*, Beyrut 1998.

Na'im Yasîn, Muhammed, "et-Ta'kîb 'alâ ârâi's-şeyh Abdullah Süleymân Menî' fi mübâdelâti'z-zeheb bi'l-esâlîbi'l-mu'âsıra", *II. Uluslararası İslam Ticaret Hukuku Kongresi: Günümüzdeki Meseleler*, KTO Karatay Üniversitesi Yayınları, Konya 2016, ss. 611-636.

Neumark, D. F., *Umûmî İktisat Teorisi*, (trc. Refii Şükrü Suvla ve Ahmet Ali Özekan), İstanbul 1939.

Nefrâvî, Ahmed b. Ğânim (v. 1126/1714), *el-Fevâkihü'd-devvânî 'alâ Risaleti İbn Ebî Zeyd el-Kayrevânî*, I-II, Beyrut 1995.

Nevevî, Ebû Zekerîyya Yahya b. Şerif b. Mürî (v. 676/1277), *el-Mecmû' şerhu'l-Mühezzeb* (Fethu'l-'azîz ve Telhîsu'l-habîr ile Sübkî'nin ve Mutî'î'nin tekmileleri ile birlikte), I-XX, Dârü'l-Fikr, Beyrut, ty.

_____ *Ravzatü't-tâlibîn ve umdetü'l-müftîn*, 3. Baskı, I-XII, (thk. Züheyr eş-Şâviş), el-Mektebetü'l-İslâmiyye, Beyrut 1991.

Nezîh Kemâl Hammâd, "el-Kabzü'l-hakîkî ve'l-hükmî", *MMFİ*, 1990, sy. 6, I, ss. 709-736.

_____ "el-Vefâ bi'l-va'd fi'l-fikhî'l-İslâmî", *MMFİ*, 1988, sy. 5, II, ss. 823-838.

_____ "et-Tasarruf fid deyn fi'l-fikhî'l-İslâmî", *Mecelletü Külliyyeti's-şerîa ve'd-dirâsâti'l-İslâmiyye*, 1981-82, sy. 6, ss. 25-92.

_____ *Akdü'l-karz fi's-şerîati'l-İslâmiyye arzun menheciyyün mukâran*, Beyrut 1991.

_____ *Mu'cemü'l-mustalahâti'l-mâliyye ve'l-iktisâdiyye*, 1. Baskı, Cidde 2008.

_____ *Kadâyâ fikhîyye muâsıra fi'l-mâli ve'l-iktisâd*, Dımaşk 1421/2001.

Oğuz, Orhan, *Genel İktisat Teorisi*, Nihat Sayar Yayınları, y.y., 1979.

_____ *İktisada Giriş, Temel Kavramlar ve Prensipler*, İstanbul 1992.

Orman, Sabri, “Modern İktisat Literatüründe Para, Kredi ve Faiz”, *Para, Faiz ve İslam*, İstanbul 1992, ss. 11-78.

Öney, Ayhan, *İktisâdî ve Ticârî Terimler Sözlüğü*, Ankara 1978.

Öz, Ersan ve Fidan, Aysin, *Türkiye’de Altın Bankacılığı Faaliyetleri ve Vergilendirilmesi*, Maliye Dergisi, sy. 164/1, ss. 120-130.

Özcömert, V. Didem, *Dünya ve Türkiye’de Altın Ticareti*, Marmara Üniversitesi Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1993.

Özsoy, İsmail, “Fıkıh Doktrininde Para ve Faiz”, *Fikhî Açından Finans ve Altın İşlemleri*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2012, ss. 75-132.

_____ “Faiz”, *DİA*, XII, ss. 110-126.

_____ *Faiz ve problemleri*, İzmir 1994.

Özşahin, A. Kerem, *Vadeli İşlem Sözleşmelerinin Hukûkî Niteliği*, Ankara 1999.

Paçacı, İbrahim, “Altın-Para-Faiz İlişkileri ve Altının Vadeli Satışı”, *Fikhî Açından Finans ve Altın İşlemleri*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2012, ss. 411-435.

Paya, M. Merih, *Para Teorisi ve Para Politikası*, 6. Baskı, İstanbul 2013.

Penezoğlu, Yusuf Gökhan, *Hukûkî Yönleriyle Vadeli İşlem Sözleşmeleri*, İstanbul 2004.

Parasız, İlker, *Modern Ansiklopedik Ekonomi Sözlüğü*, Bursa 1999.

_____ *Para Banka ve Finansal Piyasalar*, Bursa 2000.

Pekcan, Erdoğan, *Altın Bankacılığı Borsası Rafinerisi ve Türkiye*, İstanbul 1998.

Râfiî, Ebü'l-Kasım Abdülkerîm b. Muhammed b. Abdilkerîm er-Râfiî el-Kazvînî (v. 623/1226), *Fethu'l-'azîz fi Şerhi'l-vecîz*, 1. Baskı, I-XIII, (thk. Ali Muavviz ve Adil Abdülmevcûd), Beyrut 1997.

Rayyân, Hüseyin Râtib, “Ahkâmü't-te'âmül fi'z-zeheb ve'l-fidda fi'l-fikhi'l-İslâmî ve tatbîkâtuhü'l-mu'âsıra”, *el-Mecelletü'l-Ürdûniyye li'l-'ulûmi't-tadbîkiyye*, sy. 10, Amman 2007, ss. 303-317.

Remlî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Ahmed b. Hamza er-Remlî el-Menûfî el-Ensârî el-Mısırî (v. 1004/1596), *Nihâyetü'l-muhtâc ilâ şerhi'l-Minhâc*, 3. Baskı, I-VIII, Beyrut 2003.

Saddâm, Abdulkâdir Abdullah Hüseyin, *Bey'u'z-zeheb ve'l-fidda ve tatbîkâtuhü'l-mu'âsıra fi'l-fikhi'l-İslâmî*, Amman 2003.

Sağlam, Mehmet Hakan, *Türkiye’de Altın Ticareti*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1991.

Sahillioğlu, Halil, “Altın”, *DİA*, II, ss. 532-536.

Sahnûn, Ebû Saîd Abdisselam b. Saîd et-Tenûhî (v. 240/854), *el-Müdevvenetü’l-kübrâ*, I-IV, Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut 1994.

Samar, Mahmut, *İslamî Finans Ürünlerinde Akitlerin Birleştirilmesi*, Konya 2019.

_____, *İslam Borçlar Hukukunda Akitlerde Ca ‘î Şartlar*, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 2005.

_____, “Fikhi Açıdan Altın Tahvili ve Altına Dayalı Kira Sertifikaları”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sy. 33, Konya 2019, ss. 307-336.

Sanânî, Ahmed b. Kasım el-İnsî el-Yemenî (v. 1182/1769), *et-Tâcü’l-müzehheb li ahkâmi’l-mezheb şerhu metni’l-Ezhâr fi fikhi’l-eimmeti’l-ethâr*, I-IV, Sanâ 1994.

_____, *Sübülü’s-selâm şerhu Bulûği’l-merâm*, I-IV, Riyad 2006.

Savaş, Abdurrahman, *İnternet Ortamında Yapılan Sözleşmeler ve Bunların Hukuki Sonuçları*, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya 2015.

Sâlûs, Ali Ahmed, “et-Tedahhum ve’l-kesâd fî mîzânî’l-fikhi’l-İslâmî”, *MMFİ*, 1996, sy. 9, III, ss. 375-427.

Sâvî, Ebû’l-Abbas Ahmed b. Muhammed el-Halvetî (v. 1241/1825), *Bülğatü’s-sâlik li akrabi’l-mesâlik el-ma’rûf bi Hâşiyeti’s-Sâvî ale’ş-Şerhi’s-sağîr*, I-IV, Riyad 1986.

Senhûrî, Abdurrezzâk Ahmed (v. 1971), *Mesâdiru’l-hak fî’l-fikhi’l-İslâmî*, I-VI, Beyrut 1997.

Serahsî, Şemsü’l-eimme Muhammed b. Ahmed b. Sehl (v. 483/1090), *el-Mebsût*, I-XXX, Beyrut 1989.

Serenli, Mehmet Fatih, *İslam Hukukunda Bey’u’l-îne Akdi*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1997.

Serin, Vildan, *Para Politikası*, İstanbul 1987.

Seyyâğî, Hüseyin b. Ahmed (v. 1221/1806), *er-Ravdu’n-nadîr şerhu mecmü’i’l-fikhi’l-kebîr*, I-IV, Beyrut, ty.

Seyidoğlu, Halil, *Uluslararası İktisat – Teori, Politika, Uygulama*, Ankara 1986.

Sîrâc, Muhammed Ahmed, *en-Nizâmü’l-masrafiyyi’l-İslâmî*, Kahire 1989.

Sorularla Cumhuriyet Altını, (haz. T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, Darphane ve Damga Matbaası Genel Müdürlüğü), İstanbul 2013.

Subeytî, Suûd b. Mis'ad, "el-Kabz", *MMFİ*, 1990, sy. 6, I, ss. 635-668.

Suyûtî, Celâlüddîn Abdurrahman (v. 911/1505) *el-Eşbâh ven-nazâir fî kavâidi ve fîrûi fîkhi 'ş-Şâfiyye*, I-II, Riyad 1997.

Suyûtî, Mustafa (v. 1243/1828), *Me'tâlibü uli'n-nühâ fî şerhi Gâyeti'l-müntehâ*, I-VI, Beyrut 1994.

Şa'bân, Zekiyuddîn, *İslam Hukuk İlminin Esasları*, (trc. İbrahim Kâfi Dönmez), Ankara 2010.

Şâfiî, Ebû Abdullah Muhammed b. İdris (ö. 204/819), *el-Ümm*, I-VIII, Dârü'l-Ma'rife, Beyrut 1990.

Şâtıbî, Ebû İshâk İbrahim b. Mûsa el-Lahmî el-Ğirnâtî (v. 790/1388), *el-Muvâfakât fî usûli 'ş-şerî'a*, I-IV, (şerh ve tahrîc: Abdullah Dirâz), Beyrut 1991.

Şevkânî, *Neylü'l-Evtâr*, I-VIII, (thk. İsamuddîn es-Sebabetti), Kahire 1993.

Şevkânî, Muhammed b. Ali (v. 1250/1834), *es-Seylü'l-cerrâr el-mütedeffik alâ hadâiki'l-Ezhâr*, Beyrut 2004.

Şeybânî, Muhammed b. Hasan (v. 189/805) *el-Asl (el-Mebsût)*, I-XIII, (thk. Mehmet Boynukalın), Beyrut 2012.

Şeyh Sadûk, İbn Bâbeveyh (v. 381/911), *Men lâ Yehduruhü'l-fakîh*, I-IV, (nşr. Şeyh Hüseyin el-A'lemî, Müessesetü'l-A'lemî li'l-Matbûât, Beyrut 1986.

Şîrâzî, Ebû İshak İbrahim b. Ali b. Yûsuf (v. 476/1083), *el-Mühezzeb fî fîkhi'l-İmam eş-Şâfiî*, I-II, (thk. Zekeriyâ Umeyrât), Beyrut 1995.

Şîrbînî, Muhammed İbn Hatîb (v. 977/1570), *Muğni'l-muhtâc ilâ ma'rifeti me'âni'l-Minhâc*, I-IV, Beyrut 1994.

Tabakoğlu, Ahmet, *İslam İktisadına Giriş*, 2. Baskı, İstanbul 2008.

_____ "İslam'da para politikası hakkında bir deneme", *Para, Faiz, İslam*, İstanbul 1992, ss. 79-90.

Takî, Muhammed el-Osmânî, *Buhûs fî kazâyâ fîkhiyye muâsıra*, Dımaşk 1998.

_____ *Fîkhü'l-büyû' 'ale'l-mezâhibi'l-erba'a me'a tatbîkâtihi'l-mu'âsıra mukârinen bi'l-kavânini'l-vaz'iyye*, 1. Baskı, I-II, Mektebet Me'ârifî'l-Kur'ân, Karaçi 2014

_____ "Ahkâmu evrâki'n-nükûd ve'l-umlât", *MMFİ*, 1987, sy. 3, III, ss. 1683-1707.

_____ “Mes’eletü teğayyuri kıymeti’l-umle ve rabtuhâ bi kâimeti’l-es’âr”, *MMFİ*, 1988, sy. 5, III, ss. 1849-1870.

_____ “Ahkâmü’t-teverruk ve tatbîkâtühü’l-masrafiyye”, *MMFİ*, sy. 19, c. 3, Cidde 2013, ss. 517-547.

_____ “Bey’u’d-deyn bi’-deyn ve’l-evrâkü’l-mâliyye ve bedâilühe’ş-şer’iyye”, *MMFİ*, 1998, sy. 11, I, ss. 57-91.

Tan, Oğuzhan, “Ekonomik Realite Temelinde Altı Sınıf (Esnâf-ı Sitte) Hadisi Üzerine Bir Değerlendirme”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 51/2, Ankara 2010, ss.167-188.

Tekdoğan, Ömer Faruk, *İslam İktisadi Açısından Kısmî Rezerv Bankacılığının Ekonomik İstikrarsızlıktaki Rolü ve Tam Rezerv Bankacılığının Çözüm Potansiyeli*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2019.

Tekin, Oğuz, “Eski Yunan, Roma ve Bizans Altın Sikkeleri”, *Altının İktidarı, İktidarın Altınları*, (edt. Şennur Şentürk), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2004, ss. 39-67.

Toroslu, M. Vefa, *Çağdaş Finansal Teknikler*, İstanbul 2000.

Tûsî, Ebî Ca’fer Muhammed b. el-Hasen (v. 460/1067), *Kitâbü’l-hulâf*, I-V, Kum 2000.

Useymîn, Muhammed b. Salih b. Muhammed (v. 2001), *eş-Şerhu’l-mümti’ ‘alâ zâdi’l-müstakni’*, 1. Baskı, I-XV, Dâru İbni’l-Cevzî, Riyad 2002.

_____ *el-Fetâve’z-zehebiyye fî bey’ ve şirâi’z-zeheb*, yy., ty..

Ülgener, Sabri Fehmi (v. 1983), *İktisâdî Çözülmenin Ahlâk ve Zihniyet Dünyası*, İstanbul, ty.

Ünal, Halit, “Arâyâ”, *DİA*, III, s. 337.

Yaman, Ahmet, “Altın Para Mıdır? Ya da Hangi Altın Paradır?” *Fikhî Açından Finans ve Altın İşlemleri*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2012, ss. 437-444.

Yaman, Ahmet- Çalış, Halit, *İslam Hukuku*, 1. Baskı, Bilimsel Araştırma Yayınları (Bilay), Ankara 2018.

Yavuz, Akın, *Altın Piyasaları ve Türkiye Ekonomisindeki Yeri*, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2008.

Yavuz, Cevdet, *Borçlar Hukuku Dersleri (Özel Hükümler)*, İstanbul 2009.

Yeniçeri, Celal, *İslam İktisadının Esasları*, İstanbul 1980.

Yılmaz, M. Levent, *Küresel Finansal Kriz Sonrası Altın, “Güvenli Bir Liman Mı?”*, Ankara 2014.

Zekeriyyâ el-Ensârî, Ebû Yahya Zeynüddîn Zekeriya b. Muhammed b. Ahmed es-Süneykî (v. 926/1520), *Esne'l-metâlib fî şerhi Ravzi't-tâlib*, I-IV, Beyrut 2000.

Zerkâ, Ahmed b. Muhammed b. Osmân el-Halebî (v. 1938), *Şerhu'l-kavâidi'l-fikhiyye*, (tsh. Abdüssettar Ebû Ğudde), Dârü'l-Ğarbi'l-İslâmî, Beyrut 1983.

Zerkâ, Mustafa Ahmed (v. 1999), *el-Medhalü'l-fikhiyyü'l-âm*, I-II, Dımaşk 1998.

Zerkâ, Mustafa, 'Akdü'l-bey', 2. Baskı, Dımaşk 2012.

Zerkâ, Mustafa, "İnhifâdu kıymeti'l-umleti'l-verakiyye bi sebebi't-tedahhumi'n-nakdî ve eseruhû bi'n-nisbeti li'd-duyûni's-sâbikati ve fî eyyi haddin yu'teberu'l-inhifâd mulhakan bi'l-kesâdi", *MMFİ*, 1996, sy. 9, II, ss. 355-374.

Zeydan, Abdulkerîm (v. 2014), *el-vecîz fî usuli'l-fikh*, Beyrut 2012.

_____ *el-Medhal li dirâseti's-şerîati'l-İslâmiyye*, Beyrut 2002.

Zeylâî, Osman b. Ali (v. 743/1343), *Tebyînü'l-hakâik şerhu Kenzü'd-dekâik*, I-VI, Kahire 1313/1896.

Zeylâî, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdullah b. Yûsuf b. Muhammed (v. 762/1360), *Nasbu'r-râye li-tahrîci ehâdîsi'l-Hidâye*, I-IV, (thk. Muhammed Avvame), Müessesetü'r-Reyyân, Beyrut 1997.

Zuhayli, Vehbe, *el-Fikhü'l-İslâmî ve edilletühü*, I-VIII, Dımaşk 1989.

Zürkânî, Ebû Muhammed Abdülbâkî b. Yûsuf b. Ahmed el-Vefâî el-Mısrî (v. 1099/1688), *Şerhu Muhtasarı Halîl*, 1. Baskı, I-VIII, (el-Fethu'r-rabbânî fimê zehele anhu'z-Zürkânî ile birlikte), (thk. Abdüsselam Muhammed Emîn), Beyrut 2002.

İnternet Siteleri

<http://www.borsaistanbul.com/urunler-ve-piyasalar/piyasalar/kiymetli-madenler-ve-kiymetli-taslar-piyasasi/> (Erişim tarihi: 01/10/2018).

<http://www.metegundogan.com/bdps-sorular-ve-cevaplar/>, (Erişim tarihi: 09/10/2018).

<http://www.nkfu.com/mezolitik-cag-donemi-hakkinda-bilgi/>, (Erişim tarihi: 30/10/2018).

<http://katilimfinansdergisi.com.tr/katilim-bankaciliginda-altin/> (Erişim tarihi: 02/11/2018).

<https://www.bloomberght.com/piyasalar/haber/2093460-tcmb-nin-altin-rezervleri-bir-yilda-10-milyar-dolar-artti> (Erişim tarihi: 02/11/2018).

<http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Istatistikler/Odemeler+Dengesi+ve+Ilgili+Istatistikler/Uluslararası+Rezervler+ve+Doviz+Likiditesi/> (Erişim tarihi: 02/11/2018).

<https://kurul.diyaret.gov.tr/Cevap-Ara/404/kagit-paraların-banknotların-zekati-verilir-mi-> (Erişim tarihi: 11/11/2018).

<https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/istanbul-altin-rafinerisi-genel-muduru-esen-yastik-altinda-yaklasik-200-milyar-dolar-var/1105152>, (Erişim tarihi: 25/12/2018).

http://www.borsaistanbul.com/docs/default-source/kmtp_piyasa_verileri/borsada-bar-kulce-ve-granulleri-islem-gorebilecek-rafineriler-listesi.pdf?sfvrsn=10 (Erişim tarihi: 26/12/2018).

<https://www.borsaistanbul.com/docs/default-source/piyasalar/ozel-ayar-evleri-listesi.pdf?sfvrsn=18> (Erişim tarihi: 27/12/2018).

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&view=bts&kategori1=veritbn&kelime_sec=110485, (Erişim tarihi: 30/12/2018).

<http://www.iar.com.tr/Urunler/large-bar/14>, (Erişim tarihi: 30/12/2018).

<http://www.iar.com.tr/Uretim/rafinasyon/1>, (Erişim tarihi: 30/12/2018).

<http://www.muhandisalemi.com/haddeleme-nedir-haddeleme-gucu-hesabi/>, Erişim tarihi: (30/12/2018).

<http://www.borsaistanbul.com/urunler-ve-piyasalar/piyasalar/kiymetli-madenler-ve-kiymetli-taslar-piyasasi>, (Erişim tarihi: 31/12/2018).

http://www.darphane.gov.tr/upload/files/cumhuriyet_altini_talep_prosedurleri.pdf, (Erişim tarihi: 18/01/2019).

<https://altinfiyatları24.com/kuyumcu-ayar-ve-milyem-hesapları.html> (Erişim tarihi: 28/01/2019).

<http://www.dar-alifta.org/ar/ViewFatwa.aspx?ID=12001&LangID=1&MuftiType=0>, (Erişim tarihi: 18/02/2019).

<http://www.hayrettinkaraman.net/sc/00154.htm> (Erişim tarihi: 18/02/2019).

<https://www.aliftaa.jo/Question.aspx?QuestionId=3239>, (Erişim tarihi: 18/02/2019).

<https://www.aliftaa.jo/Decision.aspx?DecisionId=80>, (Erişim tarihi: 18/02/2019).

<https://www.borsaistanbul.com/urunler-ve-piyasalar/piyasalar/kiymetli-madenler-ve-kiymetli-taslar-piyasasi/kiymetli-madenler-piyasasi>, (Erişim tarihi: 07/03/2019).

<http://www.islamweb.net/ar/fatwa/296869/>, (Erişim tarihi: 10/03/2019).

<http://aliftaa.jo/Question2.aspx?QuestionId=3305>, (Erişim tarihi: 10/03/2019).

<https://www.aliftaa.jo/Decision.aspx?DecisionId=80>, (Erişim tarihi: 12/03/2019).

<https://www.gramaltin.com/ziynet-altin>, (Erişim tarihi:13/03/2019).

<https://paratic.com/en-degerli-taslar/>, (Erişim tarihi: 15/03/2019).

<https://www.aliftaa.jo/Question.aspx?QuestionId=3303#.XI-Bq6AzbIU>, (Erişim tarihi: 18/03/2019).

<http://www.muhasabedersleri.com/ticari-belgeler/senet.html>, (Erişim tarihi: 26/03/2019).

<http://www.turkhukuk sitesi.com/mevzuat.php?mid=1343>, (Erişim tarihi: 27/03/2019).

<http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.3.1567.pdf>, (Erişim tarihi: 28/03/2019).

<https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/kuyumculukta-iscilik-gerektiren-urunlere-4-taksit-geliyor/1431287> (Erişim tarihi: 29/03/2019).

<https://www.kredi.gold/pos-cihazindan-cekilen-para-hesaba-ne-zaman-gecer.html>, (Erişim tarihi: 29/03/2019).

<http://www.hayrettinkaraman.net/yazi/hayat2/0177.htm>, (Erişim tarihi: 29/03/2019).

<http://www.qaradaghi.com/chapterDetails.aspx?ID=1386>, (Erişim tarihi: 29/03/2019).

<https://www.gramaltin.com/musteri-hizmetleri/garanti-ve-iade-kosullari>, (Erişim tarihi: 30/03/2019).

<http://www.gib.gov.tr/node/94225>, (30/03/2019).

<http://www.fetva.net/yazili-fetvalar/kredi-karti-ile-taksitli-altin-satin-almak-caiz-mi.html>, (Erişim tarihi: 31/03/2019).

<https://sorularlailamiyet.com/taksitle-altin-almak-caiz-mi>, (Erişim tarihi: 01/04/2019).

<https://www.iha.com.tr/adana-haberleri/dugunlerde-gosteris-icin-kiralik-altin-donemi-2022368/>, (Erişim tarihi: 24/04/2019).

<https://www.emlak365.com/ekonomi/kiralik-altin-ve-kiralik-bilezik-talepleri-rekor-kirdi-h14338.html>, (Erişim tarihi: 24/04/2019).

<http://www.fetva.net/yazili-fetvalar/sabit-bir-gelir-elde-etmek-sartiyla-parami-kuyumcudaisletebilir-miyim.html>, (Erişim tarihi: 26/04/2019).

<https://www.borsaistanbul.com/veriler/verileralt/kmtp/referans-fiyatlar>, (erişim tarihi: 05/05/2019).

<https://www.visualcapitalist.com/why-gold-is-money-a-periodic-perspective/>, (Erişim tarihi: 25/07/2019).

<https://www.n11.com/altin-ve-gumus>; <https://www.gittigidiyor.com/kulce-ziynet-altin>, (erişim tarihi: 31/10/2019).

<https://www.akakce.com/altin-taki-aksesuar.html>, (erişim tarihi: 31/10/2019).

<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6098.pdf>, (erişim tarihi: 31/10/2019).

<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/11/20141127-6.htm>, (erişim tarihi: 31/10/2019).

<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6098.pdf>, (erişim tarihi: 31/10/2019).

https://en.wikipedia.org/wiki/Society_for_Worldwide_Interbank_Financial_Telecommunication, (erişim tarihi: 21/10/2019).

<https://www.dunya.com/finans/haberler/dolarizasyona-karsi-altin-ile-ticaret-haberi-438022>, (Erişim Tarihi: 07/11/2019).

<https://www.yenisafak.com/yazarlar/ahmetulusoy/dis-ticaret-dengesi-ve-altin-2041439>; (Erişim Tarihi: 07/11/2019).

Öz Geçmiş

Yusuf Erdem GEZGİN, 1987 yılında Isparta doğumlu olup aslen Konya'lıdır. İlk öğretimini Konya'da tamamlamış, 2002-2010 yılları arasında İstanbul ve Konya'da klasik usulde İslami ilimler eğitimi almıştır. 2010 yılında imam hatip lisesini, 2014 yılında ise Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden mezun olmuştur. Aynı yıl Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü çatısında yüksek lisans eğitimine başlamış, Doç. Dr. Murat ŞİMŞEK danışmanlığında *Hanefilerde Öncelik Açısından Kıyas ve İstihsan Tahlili* adlı araştırmasıyla (2016) yüksek lisansını tamamlayarak bilim uzmanı olmuştur. 2016 yılı aynı üniversitede doktora eğitime başlamış, Prof. Dr. Halit ÇALIŞ danışmanlığında *Fıkhî Açısından Altın Mübadele İşlemleri* adlı çalışmasıyla 2019 yılı itibariyle doktora eğitimini başarıyla tamamlamıştır. Ayrıca 2017 yılında Anadolu Üniversitesi AÖF Adalet Meslek Yüksek Okulundan da mezun olmuştur.

2011-2015 yılları arası Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde Konya ili Seydişehir ve Meram ilçelerinde imam hatip olarak görev yapmıştır. 2015 yılı ocak ayından itibaren Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi bünyesinde çalışmalarına devam etmektedir.

İyi derecede Arapça bilen Gezgin, Evli ve iki çocuk babasıdır.